

७	सहावा सिद्धान्त	१२
८	सातवा	१३
९	आठवा	१५
१०	नववा	१७
११	दहावा	१८
१२	अकरावा	२०
१३	बारावा	२१
१४	तेरावा	२२
१५	चौदावा	२४
१६	पंधरावा	२५
१७	सोळावा	२५
१८	सतरावा	२७
१९	अठरावा	२८
२०	निष्ठावत तद्वण रामदासी संशोधक	३०
२१	श्रीरामदासीकृत सेवकसंघ	३१
२२	श्रीरामदासी संशोधनाचा विस्तृत अहवाल	३२
२३	संशोधनास आरंभ	३३
२४	एकंदर मठाची सर्वसामान्य स्थिति	३८
२५	केपेडाली प्रबंध विद्यापीठ	३९
२६	श्रीसमर्थोची तपोभूमि	४१
२७	बारा वर्षे पुरंदर	४१
२८	उद्धवांचो जन्मकथा	४२
२९	द्विवाकर आणि उद्धव	४३
३०	शिवराम म्हणजे उद्धव च	४३
३१	श्रीसमर्थमंदिर	५०
३२	उद्धवांचो आणखी घोडी ओळख	५१
३३	योगी सर्वस्व मोफळा	५६
३४	श्रीराम आणि श्रीशिवछत्रपति	५८
३५	टांकडी मठातील संग्रह-वाढाक १-५०	५९
३६	दोमगावीं जाऊन पोचलो	६५
३७	श्रीसमर्थांच्या आसेने	६७
३८	दोमगावीं गेल्यापासून गाटू नये	६८

३९ श्रीसमयाचा कृता	९८
४० ग्रन्थसंग्रहालयें व श्रीसमर्थविद्यालयें	९९
४१ नव्याणव शतांश संशोधन	१०१
४२ सर्व रामदासियाना विनंति	१०२
४३ डोंमगांव मठातील संग्रह — बाळांक ५१-११३	१०२
४४ सावळारामबुवांकडील संग्रह बाळांक ११४-१२९	१५४
४५ नानाबुवांकडील संग्रह — बाळांक १३०-१३३	१७०
४६ हुगांवाईकडील संग्रह — बाळांक १३४-१४६	१७४
४७ केजच्या देसाईसाहेबांकडील संग्रह	१८३
वाळांक १४७-१५३	
४८ दत्तात्रयबुवांकडील संग्रह — बाळांक १५४-१५७	१८७
४९ निंधराजबुवांकडील पोथा — बाळांक १५८	१९०
५० जगजीवन ऊर्फ जगनाथ	१९६
५१ तडवळे मठातील संग्रह — बाळांक १५९-२३९	१९७
५२ पांघरी	२३७
५३ पांघरी मठातील संग्रह — बाळांक २४०-३१८	२३९
५४ चाफळखोरे	२७८
५५ रक्षिता देव देवांचा	२७९
५६ चाफळखोऱ्यातील संग्रह — बाळांक ३१९-३९७	२८०
५७ कागदपत्रें	३३०
५८ श्रीसमर्थ व श्रीशिबराय	३३१
५९ बापु रामदासी	३३२
६० जांब येथें प्रथम जाणें	३३२
६१ जांबेचा संग्रह ... बाळांक ३९८-४०७	३३३
६२ श्रीसमर्थशिष्य त्रिंबकराज	३३८
६३ अळवारील मठातील संग्रह बाळांक ४०८-४४५	३३८
६४ मडें येथील मठ	३५७
६५ चंद्रगिरीचा ठोंगर	३५७
६६ धीरंगपुर ऊर्फ सारंगपुर	३५७
६७ इंद्रगावांत स्वयंभार	३५८

(६)

६८ ईंदुर मठांतील संग्रह — पाठांक ४४६-५३६ ... ३५९

६९ भारावकेल्या मनःस्थितीत ४०८

सूची १

चित्रे

श्रीसमर्थ

श्रीसमर्थीया किता

श्रीकल्याणस्वामी

श्रीसद्गुरुस्तवनांतर

पृष्ठ ९८

पृष्ठ १।

॥ श्रीराम ॥

गेल्या अठ्ठावीस वर्षांत झालेलें श्री रामदासी संशोधन

प्रथम खंड

प्रस्तावना

घिवेकयळें गुप्त जाला । आपेंआप माघळला ।
द्विस्तो परी देखिला । नाहीं च कोणी ॥ ५३६

तरी त्याचें अतरंग आपणास कळावें, असा आपला दृष्ट आहे. दृश्य पदार्थ त्या निर्मळा । स्पर्शला च नाहीं ॥ हें जरी खरें तरी त्यानीं आमचें कोळ पुरयावें, असा आपला आमद आहे व तसें ते पुरवितीक असा आमचा विश्वास आहे. भी रामदास आणि रामदासी मासिकाच्या विनतिपत्रकांत “ तुम्हां आम्हां सर्वांस श्रीसमर्थस्वरूपाची ओळख पटावी, असा या मासिकाचा प्रयत्न असतो ” असे मासिकाचें घोरण नमूद केलेलें असतें. तें घोरण सारलें वेळ्यांपुढें ठेवून आम्ही वागत आलों, म्हणजे आम्ही आमच्याकडून शक्य तो प्रयत्न करीत आलों, एवढें च आम्ही सांगू शकतो. तो प्रयत्न कितपत यशस्वी झाला, हें आमच्यापेक्षा वाचक च जास्त बरोबर ठरवू शकतील. ति शरित या नात्याने वाचकांच्या ठिकाणीं ओ न्यायनिष्ठुरता असणार तितकी ता आमच्यामध्ये नसणार, हें उघड आहे. आपलेपणाच्या भावनेनें आमच्या दृष्टीला थोडें फार अघत्व आलेलें असण्याचा समभव फार आहे. तथापि आम्ही अगदीं च आघळे बनलों असा, असें वाटत नाहीं ओळख पटावी असा प्रयत्न केला, किंचित् जास्त ओळख पटली हि असेल, पण सपूर्ण सद्गुरुस्वरूपसाक्षात्कार होण्यापासून आपण किती तरी दूर आहोंत, याची आम्हास पूर्ण जाणीव आहे. त्या दिशेनें गेल्या अठ्ठावीस

तीस वर्षांत कांहीं प्रगति

झाली, एवढें खरें. शके १८२७ च्या पूर्वी लोकाना विरक्तें उपाधी करावी ।

या ऐवजी विरक्तें उपाधी न करावी । , हें दासघोर्धी असे वोलिलें । याच्या ऐवजी देहास घोधी असे वोलिलें । असा च येथूनतेथून विपर्यस्त ध अर्थाचा अनर्थ केलेला दासघोष वाचावा लागत असे । सुमारे तीस वर्षापूर्वी बुडाला औरंग्या पापी । म्लेंचसंग्रहण जाहला ॥ , शक्तीने मिळती राउथें । युक्तीने येतून होतसे ॥ , अत्यन्त साक्षपी व्हावें । न व्हावें आळसी कदा ॥, धीर धरा धीर धरा तकवा । हडबडूंग गडबडूंग नका ॥, यत्न तो देव जाणावा ॥, महंती सुखाची नाही । येथें दुःख उदंड हि ॥, परंतु येकवचनी देव येक । सुंदर मठ, रामदास फोडी हांका, अस्मानो सुलताती इत्यादि शेंकडों स्फूर्तिदायक आणि भीसमर्थस्वरूप प्रकट करणारी प्रकरणें आणि हजारों वचनें कोणाच्या वाचण्यांत होती ? श्रेष्ठांचें भक्तिरहस्य, दिनकरांचा स्वानुभवादिनकर, गिरिधरांचे समर्थप्रतापादि वेचाळीस ग्रन्थ, मेरुस्वामींचा रामसोहळा, आत्मरामांचा दासविधामधाम, वेणावाईंचें सीतास्वयंवर, इत्यादि अप्रतिम ग्रन्थ तीस वर्षापूर्वी कोठें होते ! तीस वर्षापूर्वी भीसमर्थांचें हस्ताक्षर कोणी पाहिलें होतें, भीसमर्थस्तवनपर शेंकडों पदपदांतरे कोणाच्या अवलोकनांत होती, भोकरपाणस्वामींची हि कविता आहे, हें कोणी ऐकिलें होतें ! त्यांच्या मव्य मूर्तीचें दर्शन कोणास घडलें होतें ! या तीस वर्षांत बरी च प्रगति झाली, असें मानलें, तरी अंतिम ध्येय गांठण्याच्या मानानें ती कांहीं च नाही, हें मनांत आलें म्हणजे खेद होतो ! आतां

श्रीसमर्थचरित्र केव्हां लिहिणार

म्हणून कित्येक जण मोघम विचारणा करीत असतात, तर कित्येक जण घाई करीत असतात. ही घाई कां, तें खज्ञात येणें कठीण नाही. एका घरस्थानें तर एक वर्षांत चरित्र लिहाल तर छापण्याचा साय खर्च आपण करू म्हणून प्रेमानें आमिष दि दाखवून पाहिलें. आपण श्रीसमर्थचरित्र लिहावें, असें आम्हांस वाटत नसेल काय ? पण कसें लिहावें ? अंतर्बोध पूर्ण ओळखीवांचून एकाद्याचें चरित्र कसें लिहावें ? श्रीसमर्थचरित्राचीं अनेक थंगें आहेत : घाई उपड आहेत आणि कांहीं गुप्त (Sealed) आहेत. उपड आहेत तीं इतकीं उपड आहेत कीं, तीं टाऊक नाहीत असा मदारामुद्गांत कोणी च सांगवावयाचा नाही. चाराव्या वर्षी लमातून पळाले, पुढें

बारा वर्षे एका जागी राहून पुरश्चरण केले, पुढे बारा वर्षे सीर्घाटणाच्या निमित्ताने सारा देश पायीं तुडविला, नंतर बारा त्रिक छत्तीस वर्षे उदंड व्याप केला, सहाद्रि पालथा घातला, ठिकठिकाणीं मठ स्थापिले, अगणित शिष्यसमुदाय केले, त्यांस परोपरीनें बोध केला, खनाळात जाऊन राहिले, अंतरीं अनेक कल्पना केल्या, ईश्वरावर भार घातला, अवघे चिं मुखी असावे अशी वासना घरून विश्वाच्या फल्याणाची चिंता वाढिली, अनेक चमत्कार केले, नाना सामर्थ्ये वाढविली, श्रीशिवरायावर कृपा केली, आपल्या पश्चात् हि मार्गदर्शक होतील असे अनेक ग्रन्थ निर्माण करून ठेविले आणि शेवटीं श्रीशिवराय गेल्यावर सुमारे एक वर्षे एकांतांत काढून अखेरीस, येत्या माघ वद्य ९ च २५२ वर्षे होतील, सज्जनगढावर देह ठेवून चालते झाले ! यात महाराष्ट्रास ठाऊक नाही, अशी कोणती गोष्ट आहे कीं, ती आपण सांगितली तर च महाराष्ट्रास कळणार आहे. भीममर्धचरित्राचा जो गुप्त भाग आहे, तो अजून मला तरी गुप्त च आहे. माता च जेथे प्रवेश होऊं शकला नाही, तेथील हकिकत मी इतरास काय सांगूं ? तात्विक, भीममर्धानीं कृपा केल्यावांचून, त्यांच्या हृदयाचा ठाय लागल्यावांचून, त्यांचे अंतरंग कळल्यावांचून त्यांचे चरित्र लिहिणे अकालिक होईल, अशी भीति वाटते. त्या प्रयत्नांत आपण असावे, कृपा झाली ठीक, न झाली तरी त्या प्रयत्नात असतां देह पडला तरी ठीक !

त्या दिशेनें आतापर्यंत झालेल्या

प्रयत्नांचे दृश्य फळ

म्हणजे श्रीरामदासी संशोधनाचे हे दोन खंड होत. सभेनें आजवर केलेल्या संग्रहाचे स्वरूप महाराष्ट्रास केव्हां तरी सादर करणे अवश्य होतें. प्रस्तुत खंडांत एकंदर ५३६ बाळांचा परामर्श घेण्यांत आला आहे. टांकळी, डोमगांव, तडवळे, पांघरी, चाकळखोरे, भालगांव, इंदुर अशीं प्रमुख ठिकाणे या खंडांत आलीं व बीड, तिसगांव, एकेहाळी, कारंजे, निजामच्या राज्यातील दीडथे कोसांचा टापू, तंजावरप्रांत इत्यादि महत्त्वाचीं ठिकाणे पुढील खंडासाठीं उरलीं आहेत. तो खंड तयार झाल्यावर एकंदर संग्रहाविषयीं साकल्यानें कांहीं बोलतां येईल. तथापि या खंडानें सुद्धां श्रीमर्धाविषयीं कांहीं थोड्या थोडक्या गोष्टी प्रथम च उजेडांत आणल्या आहेत, असें नव्हे. खुद्द श्रीमर्धाचीं किती तरी नवीन पदे, अष्टके, मानें, गाणीं, प्रकरणे नव्यानें ऐकान्यास मिळत आहेत, कमी अधिक महत्त्वाच्या केक बाबी पुढे येत

आहेत, पुन्हा वाढांकडे पहावयाचे नाही म्हटले तरी पांच पन्नास नवीन गोष्टी सहज सांगता येतील. त्यांत हि पुढील

दहा वारा प्रसंग

विशेष लक्षांत राहिले आहेत :

(१) शिवराम म्हणजे उद्धव हा उल्लगढा झाला, उद्धव आणि दिवाकर यांच्या वादावर नवीन प्रकाश पडला, उद्धवाची तळमळ प्रत्ययास आली, भीममर्त्याच्या दिव्यतर्कात उद्धवांचे स्थान किती वरचे आहे तें कळले. पूर्वी उद्धवाचे अवघे एक अष्टक ठाऊक होतें, तेथें आतां त्यांची किती तरी सरस अशी कविता वाचावयास मिळत आहे. पृष्ठे ४३ ते ५८ वाचकांच्या शब्दच वाचण्यांत यावी.

(२) भीममर्त्ये इंद्रास गोळे होते, तेव्हां आवर्षण पडले होते, ब्राह्मण अनुष्ठान करित होते, तेव्हां भीममर्त्यांनीं मादनीला अभियेक करण्यास सांगितले, इत्यादि जो कथाभाग वत्परित वगैरे धीचरित्रग्रन्थांत आढळतो, त्यास नवीन प्रत्यंतर मिळत आहे. त्या प्रसंगांत उद्धव हि भीममर्त्यांवरोवर असावेत, असें त्यांच्या भेषाच्या श्लोकांवरून दिसते. वाढांक ४५५ पहावे.

स्वरित धि घन वशां भेष तो प्रतिवर्षी ।

अनुक धि न चुकावा नेम वपांनवपी ।

जडर धि मन तां कां भाणिले मे धि वशी ।

मटिणपण स्वजायें तूर्त भेषासि वशी ॥

(३) त्या च वाढांत भीममर्त्येकृत जें दशक दिलें आहे, तें पाठ करून रोच भीममर्त्यापुढें म्हणावें. पहिल्या आठ श्लोकांत आपल्या च मनाची स्थिति वर्णिली आहे. हे शब्द लेखणीनून उतरले, पण ते वरोवर पडले नाहींत. ते वरोवर असते तर आणखी काय पाहिजे होते ! पहिल्या आठ श्लोकांत वर्णित प्रमाणें ततोतंत मनाची स्थिति दहावी, असें तें वाच्य हवें होतें. तशी स्थिति शाळी, तशी तळमळ लागली, चैन पडेनासे झाले, दुःखावेगानें प्राण वरोवर पुढवी कीं काय अशी अपरमा शाळी, म्हणजे नवव्या आणि दहाव्या श्लोकांत वर्णिलेला प्रत्यय आस्वासांनून रादणार नाही, असें म्हणावयास पाहिजे हे वें.

ही स्वप्रसाक्षाकाराची हाकिकत कोणत्या हि चरित्रग्रन्थांत आढळत नाही. ती या श्लोकदशकांत आपणांस प्रत्यक्ष भीसमर्थाच्या मुखांतून ऐकावयास मिळत आहे, हें आपलें केवढें भाग्य !

अनाथा दिनाची समर्थासि चिंता । त्वरें घोळला राम आनंददाता ।
अकस्मात स्वर्गां समाधान केलें । समर्थे दिनालागि आनंदवीलें ॥ ९
दिनाचा सदा सर्वदा भार वाही । न पाहे मनीं अल्प अन्याय कांहीं ।
क्षमा सर्वे केलें मला येव दिव्हें । म्हणे दास हें प्रत्यया सद्य आलें ॥ १०

(४) या संप्रदांत ऐतिहासिक महत्त्वाचे उल्लेख कांहीं थोडे थोडे आढळतील असें नव्हे. द्वितीय खंडांत तर कागदपत्रात ते प्रसंग फार येणार आहेत. टांकळीमठांतील संप्रदाच्या टांचणाला मुरवात करण्यापूर्वी उद्धवांचा भीशिवरायावर जो श्लोक दिला आहे तो सर्वांच्या पाठांत असावा. आला राजा महीचा हा जो श्रीरामावर भीसमर्थाचा श्लोक आहे, त्यावरून भीशिवराय गेल्यावर उद्धवांना हा श्लोक सुचला, हें उघड आहे :

गोला भोक्ता गदांचा हयगजपतिचा आणि त्या भूरतींचा ।
दुरांचा सजनांचा ऋपिजनमुनिचा आणि त्या देवतांचा ।
भक्तांचा पंडितांचा चतुर सुमतिचा सायब्यां भाविकांचा ।
नाना विद्याकर्षांचा कुशल जगतिचा बोलक्यां नेमकांचा ॥

(५) या श्लोकावरून त्या दोन चार श्लोकाची आठवण होते. हें जसें भीशिवरायाचें वर्णन झालें, तसें त्याचे सापत्न बंधु व्यंकोजी राजे याचें वर्णन ३५८ व्या वाटांकांत एका सुभाषितात आढळतें :

सूर्याला ज्ञानि विष होय शंकराला । व्यासाला सुत पृतराष्ट्र अंध जाला ।
पेसा हा सुत अगुणी गुणाद्भुताला । व्यंकोजी नरपति साह्य भोसल्याला ॥

(६) आणि तें गागाभट्टावरील सुभाषित. वाटांक ४७० त तें आहे. त्यांत इतिहास आहे, करमणूक आहे, विनोद आहे, तत्काळीन लोकमताच्या एका अंगाचा पडसाद आहे :

बहुभूत हो न्यायनीतीसि जागा । जनीं अटवीता असे भट्ट गागा ।
कदा ही तुम्ही त्यासि मीळो नका हो । स्वधर्में चि जें बोलिलें तें करा हो ॥

(७) उद्धवांचा भानजी गोसावी वगैरे मंडळी वरील राग ४८२ व्या वाटांतील एक दोन श्लोकावरून दिसून येव आहे. भानभट्ट सोनभट्ट दोघे

भट्ट नष्ट हे ॥ व चंद्रमान आणि पान या द्वयासि सागणे ॥ तो बाळांक दाढन पहा. या मानजी गोसाव्याचा सबघ भीसाप्रदायिक कागदपत्राच्या पहिल्या खडांत पुष्कळ आला आहे. पण हे खोनभट्ट आणि चंद्रमान आणि चंद्रपान कोण, फळत नाही. किती मोठी कागदपत्रे उपलब्ध होऊन प्रकाशात आली आहेत, हें यावरून फळते.

(८) बाब २५६ त श्रीसमर्थ आणि श्रीतुकाराममहाराज यांच्या भेटीचा जो प्रसंग वर्णिला आहे, तो हि नवीन आहे, असें घाटते.

(९) बाब ३७७ त रामरगाची जी इकिकत आली आहे, ती सारी नवीन आहे. पालीचे रगनाथ याना च आपण रामरगा समजून चाललों होतो. हें बाब उपलब्ध न होतें तर ती चुकी वजलेप झाली असती. रगनाथ आणि रामरगा या दोन व्यक्ती होत. रामरगा हे रगनाथाचे शिष्य होत. कागदपत्रातील दिवाकराचें खोर्वापद २८४ लेखाचाचें पत्र तें या रामरगाना होय.

(१०) हनुमतस्वामीकृत म्हणून प्रसिद्ध असलेली श्रीसमर्थाची बखर खरोखर लिहिली कोणी व तिची विश्वसनीयता किती, याविषयी बरोबर फल्पना होण्यास २५, २६, ३९६ आणि ४०६ या बाबाकाचा विशेष उपयोग होईल, असें घाटते.

(११) तत्कालीन समाजात श्रीसमर्थांनी कोणती राष्ट्रीय कामगिरी घ्याविली याविषयी आता कोणास शक्य उरू नये समर्थांनी एकदा पैठणास भेलेली घार उठविली होती, अशा गोष्ट यत्नरीत दिल्ली आहे. ती कोणो मानावी, कोणी माणू नये. मला हि ठाऊक नाही, त्यांनी मृत घार जिवत केली होती कां नाही, पण मला हें ठाऊक आहे की, त्यांनी मेलेले राष्ट्र मात्र जिवत केले. प्रतापुगांत अद्वित्या शिळा राघवें मुक्त केली । आणि समुद्री शिळा राघवें सारियेल्त्या । आणि या युगात तीवरे वर्षीपूर्वी खरे लोक पपागवर् जटमूढ होऊन निस्तेज पडले असता श्रीसमर्थांनी त्यांच्यात चैतन्य उपपन्न करून स्थाना तारले. असें भी म्हणत नाही, अघो साध उद्वानां च देऊन ठेवली आहे. उद्वानाचा तो अभंग मला फार महत्त्वाचा घाटतो. र्थांच्या राजकारणातील साय च दडक गुप्तपणाचा होता, राजकारण प्रकृत घरावें । परतु कळें च नेदावें ॥ ही त्याची शिफयण होती, त्यांची मूढवर्ती खया चाले । गुमरूप ॥ त्यांच्या वृत्त्याविषयी

उद्धवांनी काढलेले हे सहजोद्धार मला बहुमोल वाटतात. हे उद्धवांचे शब्द आहेत, ते या च शब्दांनी सांगतात की, लोक पापाणवत् कर्तव्यमूढ होऊन अचेतन पडले होते, त्यांच्यांत भीसमर्थांनी चैतन्य मारलें, आणि याला प्रमाण काय म्हणून विचाराल तर स्वतःचा च दाखला देऊन सांगतात की मी मूळचा पापाण, त्या माझ्या ठिकाणी जी पावनता दिसते ती भीसमर्थांची कृपा होय. वाचकांनी पंचेचाळिषावा बाळांक प्रत्यक्ष काढून पहावा.

पतितपावनाचे दास । ते हि पावन करिती जगास ।

पेसी हे प्रथित मनास । बहुतांच्या आली ॥

(१२) भीसंप्रदायाची कागदपत्रे, खंड पहिला, लेखांक ४८ यांत श्री संसु छत्रपति सज्जनगडच्या मुद्राघारियास आज्ञा करितांना म्हणतात की भीसमर्थांनी अवतार पूर्ण करण्याच्या अगोदर च आज्ञा केली होती की, सज्जनगडी चितारथानी भीहनुमंताचे देवालय बांधावे. या संबंधांत विशेष खुलासा उद्धवस्वामींच्या कवितेंत आढळतो, कारण भीसमर्थांनी उद्धवांन जें जें मर्नांचें मर्नांचें तें तें सांगितलें। होतें. त्या खुलाशाच्या ओव्या अशा :

करी देवा स्वामीस्थापनेचें श्यळ । मारुती सवळ कीजे तेथें ॥ १६

कीजे परभीरय सांगितला तैसा । भयानक पेसा दाखवावा ॥ १७

दाखवावा जेणें ध्यान भरे चिती । स्वामी संघरती मनामध्यें ॥ १८

मनामध्यें ध्यान आटयें स्वामीचें । सांग पूजनाचें नित्य घडे ॥ १९

पण याप्रमाणें पुढें गोष्टी घडून आल्या नाहींत. भीसमर्थचरित्रांतील ही माहिती अगदी नवीन आहे. त्यांची ही शेषटची इच्छा पूर्ण करण्यांत आली नाहीं, याचें मनाला कसेंचे च वाटतें । ती इच्छा शब्दशः पूर्ण होणें जरी आतां शक्य उरलें नाहीं, तरी त्यांनी सांगितलेल्या ध्यानाची मारुतीची मूर्ति समाधीच्या मागील बाजूच्या ओवरीत स्थापन होणें शक्य आहे. पूर्ण होई तों सांप्रदायिकांनी ही गोष्ट अखंड चिन्तांत वागवावी.

भीसमर्थ, भीसमर्थसंप्रदाय व भीसमर्थसांप्रदायिक यांच्या विषयी याप्रमाणें या संशोधनांत

शुंकरांनी नवीन वावी

पुढें आल्या आहेत व येत आहेत. त्याशिवाय कित्येक अशात सत्पुरुषांचा

आणि त्यांच्या ग्रंथाचा या संशोधनवृत्तावरून प्रथमच परिचय होत आहे. तसेच पूर्वी शत असलेल्या सत्पुरुषांचे कित्येक अशात ग्रंथ व स्फुट प्रकरणे पहिल्यानेच ऐकण्यात येत आहेत. या शिवाय या समहात एक विशेष गोष्ट अशी आहे की, कित्येक पुन्या ग्रंथांच्या शुद्ध व पुन्या प्रती त्यात आहेत. उदाहरणार्थ, ३९४ इतकी एकनाथी भागवताची उपलब्ध अशी पुनी प्रत महाराष्ट्रात दुसरी नाही. मापुढे कोणा हि सतकवीच्या काव्याची संपूर्ण आणि शुद्ध प्रत काढायची झाल्यास या समहाकडे वळल्यावाचून तसे करणे जवळ जवळ अशक्य होईल, असे म्हटले तरी चालेल. अशुद्ध पाठांतरामुळे अर्थाचा अनर्थ कसा होतो याची, याचकाची फरमणूक फरीत नजरेत भरणारी अशी दोन ठळक उदाहरणे वाढाक २०७ व ३५८ यात याचकास पहावयास मिळतील. असा हा बहुविध, बहुमोल समग्र आहे. पण

या संग्रहाचे मुख्य वैशिष्ट्य

म्हणजे तो श्रीसमर्थसांप्रदायिक आहे, हे होय. या संग्रहात मुख्यतः श्रीसमर्थ आणि त्याचा समुदाय ही पहावयास मिळतात. श्रीसमर्थांनी स्थापन केलेल्या मठांचे स्वरूप, त्या मठातील विविध समग्र, मठपतींचा व्याप, त्यांची परंपरा इत्यादि गोष्टींचा बोध या संशोधनावरून होणार आहे. संग्रहाचे हे वैशिष्ट्य कायम राखून

त्याचे संरक्षण

कसे करावे, त्याची वाढ कशी व्हावी, तो सर्वोपयोगी कसा पडावा, ही विचिंतना आम्हास लागली आहे. महाराष्ट्रातील दुसऱ्या कोणत्या हि एकाद्या संस्थेच्या इधारी हा समग्र करावा, खुद्द धुळ्यासच आता राजवाडे-संशोधन-मंदिर शाले आहे, त्यात हा हि समग्र ठेवावा, असे कोणी सुचविले. पण हा समग्र दुसऱ्या कोणत्या हि संग्रहात मिळाला, म्हणजे त्याचे जे श्रीरामदासी वैशिष्ट्य आहे, ते राहणार नाही, अशी भीति वाटते. शिवाय आम्हास हे ठाऊक आहे की, राजवाडेसंशोधन-मंदिर हे स्वतःच्याच समहाला आजच अपुरे पडत आहे. पण दुसऱ्या कोणत्या हि विचारापेक्षा, या संग्रहाचे जे मुख्य स्वतंत्र श्रीरामदासी स्वरूप ते कायम राहिले पाहिजे, हा विचार आमच्या मनात प्रबल आहे. हे श्रीरामदासी कार्य आहे व ते तसेच श्रीरामदासी रहावे आणि होत जावे, अशी आमची इच्छा आहे. रामदासी कार्याचे संगोपन करण्याची आवश्यकता

किती आहे याची कल्पना महाराष्ट्रांस पूर्ण आहे. श्री क्षेत्र जांब येथे श्री-समर्थीच्या जन्मस्थानी त्या जागेचे स्मारक म्हणून वृहन्महाराष्टाने सहज चाळीस पन्नास हजार रुपये खर्चून जसे भव्य आणि सुंदर श्रीसमर्थमंदिर उभारले आणि त्यांत १८५४ च्या चैत्र शुद्ध ९ स अपूर्वे समारंभ करून श्रीसमर्थ-मूर्तीची स्थापना केली, तद्वत् पुढे येथे अवघे दहा पांच हजार रुपये खर्चून

श्रीसमर्थवाग्देवतामंदिर

उभारावे व त्यांत श्रीसमर्थ, श्रीज्ञानदेव, श्रीएकनाथ, श्रीतुकाराम, आदिकरून असंख्य सत्पुरुषांच्या या संग्रहरूपी वाग्देवतेची स्थापना व्हावी, अशी आमची प्रबल इच्छा आहे. या ग्रंथाचा पुढील खंड तयार होतो तो हे शारदामंदिर पूर्ण होऊन त्यांत हा संग्रह सुरक्षित जाऊन बसावा आणि-सहज मनात येते-अशा त्या मंदिरांत वाग्देवतेच्या सानिध्यांत वसून, श्रीसमर्थानी कृपा केली तर श्रीसमर्थांचे चरित्र लेखणीतून कागदावर उतरावे !

पुढे
१८५५ कार्तिक शुद्ध १

शंकर श्रीकृष्ण देव

ता. क. असल्या प्रकारच्या संदर्भग्रंथाला सूचीची अत्यंत जरूरी असते. किंबहुना सूचीवांचून असला ग्रंथ नुसता पडून राहण्याची भीति असते-सूचीला चष्मा च मानतात. तो डोळ्यावर असला म्हणजे आपणांस हवे ते नेमके ग्रंथांत पहावयास सांपडते. सूची करण्याचे काम नेहमी च किचकट आणि भ्रमाचे असते. त्यांत अशा शेकडों वाढांच्या वर्णनात्मक ग्रंथाची सूची करण्याला तर विशेष च भ्रम पडणार. परंतु अशी ही सूची आम्हांस आयती तयार करून मिळाल्यामुळे आमचे किती तरी भ्रम बांचले, ती जय विस्तृत झालेली दिसते, पण ती जितकी व्यापक असेल तितकी जास्त उपकारक च होते,

श्रीसद्गुरुस्तवन

—••—
पद

मुखरूप जालो स्वामी तुमचिया पादसेवे ।
कल्याण माझे जालें रंगळों सोहंभावे ॥ ध्रु० ॥

चित्त हे वृत्ती माझी चैतन्या मुराली ।
संतोपें स्वात्मसुरें अनुभवकिल्ली दिल्ली ।
निर्विकल्प वास जाला अनुभव बोल बोली ।
विश्व हें नाहीं अवघें विराम स्वरूपी पाही ॥ १ ॥

पावलो घावलों देवा तुमचिया सेवावळें ।
वेदांतश्रुति ज्यासी निर्विकल्प बोलती बोले ।
तें मी स्वयंभ जालों हे शब्द हि मावळले ।
मातृपण अवघें स्वामी गिऱुनि उगले ठेले ॥ २ ॥

रामावीण वृत्ती माझी आणिक न जाये कोठें ।
जिकडे पाहे तिकडे श्रीराम माझा भेटे ।
कल्याण म्हणे सकळ द्वैतपण तई आटे ।
रामदासस्वामी जई आनदुघन भेटे ॥ ३ ॥

◉ श्रीसद्गुरुसमर्थ ◉

त्वरें सांप्र ऊठोनि वेर्गी चलायें । समर्था प्रभूलागिं मेटीसि यायें ।
तरी सर्व ही सौर्य पावाल वेर्गी । तुम्हा सूचना रे चला सर्व वेर्गी

श्री

रामदास आणि रामदासी

भाग अष्टाविंसावा

गेल्या अष्टावीस वर्षांत झालेले
श्रीरामदासी संशोधन

॥ श्रीराम ॥

× × × ॥ × × × ॥ × × × ॥ × × × ॥ × × × ॥

वृत्त लिहिण्याचा हेतु

आपण आवचितें मरणे जावें । मग संशोधन कोणें करावें ।

याकारणें संशोधनास लावावें । बहुत लोक ॥

असें, भजनान्या जागीं संशोधन शब्द योजून, काहींसें विनोदानें, गेल्या माघांत पुण्यास झालेल्या एका व्याख्यानान्त ग्दटलें होतें. गेल्या अष्टावीस वर्षांत झालेले श्रीरामदासी संशोधन एकवार सविस्तर महाराष्ट्रास सादर करावें, असें कर्धाचें मनांत आढे. हेतु हा कीं, आजपर्यंत कोठकोठें संशोधन झालें, कोठें व्हावयाचें राहिलें, जेथें झालें तेथें काय मिळालें व काय मिळवयाचें राहिलें, संशोधन होत असतां अडचणी व अनुभव काय काय आले, हें सर्व कळून पुढिलांचा मार्ग विशद व्हावा, त्या अडचणी त्यांना टाळतां याव्या, अनुभवाचा पायदा व्हावा, झालें नाहीं तेथें त्यांच्या कळून संशोधन व्हावें व जेथें अपुरें राहिलें, ज्दकेल तेथें तें पूर्ण व्हावें. आजपर्यंत जें मिळालें तें सर्व प्रकाशित होणें—निदान लवकर प्रकाशित होणें शक्य वाटत नाहीं, तेव्हा जें मिळालें आढे त्यात आढे तरी काय, याची स्थूल कल्पना याचकास करून द्यावी, असा हि एक हेतु आढे. असे अनेक हेतु मनांत योजून हें संशोधनवृत्त लिहिण्यास प्रवृत्त होत आढे.

पण तसे करतांना मनाला थोडेसे संकट वाटते. वृत्त लिहितांना वारंवार प्रथम पुरुषाचा उपयोग करणे अपरिहार्य होईल किंवा इष्ट वाटेल. हेतु च सुळी हा की, आपणांस आलेल्या अहचणी व आलेले अनुभव दुसऱ्यास कळवि व त्यास त्या अहचणी टाळतां याव्या व अनुभवांचा फायदा घेतां यावा. तेव्हां स्वतःविपरीत बोलणे सर्वस्वी टाळतां येजे शक्य नव्हे. फक्त एक भीति वाटते: मूर्खलक्षणापैकी एक प्रमुख लक्षण आपणांस चिकटेल की काय, तसे इतरास वाटेल की काय ? चिकटेल की काय, याचा विचार लिहिणाऱ्याने करावयाचा आहे व तो तसा करील, पण इतरांस काय वाटेल, याची भीति नाहीशी होत नाही. पण परवा पुण्यास आलेला अनुभव पाहतां ही हि भीति अस्थानी होय असे वाटते. पुण्या इतके चिकित्सक लोक-लहान आणि मोठे, खिया आणि पुरुष-दुनियेंत दुसरीकडे कोठें आहेत! ज्या गोष्टी निकट मित्रमंडळीशिवाय अन्यत्र कोठें बोलू नयेत, असा सामान्य नियम आहे, अशा कांहीं गोष्टी पुण्याच्या सभेंत सांगितल्या असता त्या जर श्रोत्यांनी आपलेपणानें ऐकल्या, तर महाराष्ट्र-वाचक हि मजकडे त्या च कृपादृष्टीने पाहणार नाहीत, असें मानण्याला काय आधार आहे ? तेव्हा महाराष्ट्रवाचकांच्या औदार्यावर पूर्ण विश्वास टाकून हें संशोधनवृत्त निर्भय वृत्तीने लिहून काढण्याचें ठरविलें आहे.

संशोधन हें एक शास्त्र आहे, त्याचें एक शास्त्र घनू शकेल. त्यावर अजून कोणी स्वतंत्र ग्रन्थ लिहिल्याचें ठाऊक नाही. श्री. बेंद्रे याची 'साधन-चिकित्सा' हा ग्रन्थ काहीसा या कोटीतील आहे. संशोधनाचे बाबतीत हि पुष्कळांचे अनुभव विचारात घेता काहीं कांहीं बाबी सिद्धान्तवत् प्रस्थापित करता येतील. इतिहासाचार्य गेळे, ते आज असते तर शास्त्ररचनेच्या कामी त्यांच्या विविध अनुभवाचा फार उपयोग झाला असता. इहो हि जे संशोधक आहेत त्यांनी हि एकत्र जमून विचारविनिमय केला पाहिजे. सोंवर प्रत्येकानें आपणास आलेले अनुभव व त्यावरून घटविलेले सिद्धान्त नमूद करून ठेवणे आवश्यक वाटते.

कोणता अनुभव कोठें, कोणाच्या बाबतीत आला हें सांगण्याची इच्छा नाही व जरूरी हि नाही. महत्त्व अनुभवाचें आहे. व्यक्ति किंवा स्थल कोणतें हि कां असेना ? व्यक्ति आणि स्थल हीं बहुधा विस्तरून केवळ अनुभव तेवढा च पहावयाचा असें ठरविल्यामुळे तें काम ग्रंथारंभी च करण्याचें योजिलें आहे; म्हणजे मग पुढें ठिवटिवाणी झालेलें संशोधन नमूद करतांना व्यत्यय

नको. कांहीं कांहीं अनुभव मोठे विचित्र आले, ते वाचकांस बोधप्रद तसें च मनोरंजक वाटतील, असें जाणून ते सविस्तर सांगण्याचा विचार आहे. वाचकांस क्वचित् कोठें पाह्याळ वाटेल पण त्याबद्दल त्यांनी क्षमा करावी.

पहिला सिद्धान्त

(१) एका प्रसिद्ध ठिकाणी श्रीसमर्थींचे एक शिष्य रहात होते. त्यांच्या पासून आजतागाईत पुत्रपरंपरेने त्यांची वस्ती त्याच ठिकाणी आहे. मनाने असे घेतले होते की, या घराण्यांत श्रीसमर्थकालीन कागदपत्रांचा संग्रह असावा. लोक हि तसें सांगत. संशोधनाला आरंभ केल्यापासून त्या घराण्यातील पुण्यांचा मला परिचय झाला होता. आरंभी आरंभी उन्हाळ्याच्या दरमुर्दात त्या गांवी जाण्याचा मात्ता क्रम असे. त्या गांवी गेलों म्हणजे त्यांच्या कडे हि जात असे. त्या घराण्यांतल प्रमुख पुढारी वृद्ध झाले होते. त्यांना एकुलता एक तरुण मुलगा असे. गेलों म्हणजे वडील आदराने वागवीत. मुलगा बहुधा जवळपास असे. वडील असतांना मुलाशी बोलण्याचा कधी च प्रसंग आला नव्हता. वडिलांना भेटत असे व त्यांच्याशी बोलत असे. मी त्यांना म्हणावे, “तुमचे घराणे म्हणजे श्रीसमर्थींच्या निकटवर्ती शिष्यांचे घराणे, आजपर्यंत तुमच्या घराण्यांत अखंड पुत्रपरंपरा चालत आली आहे, तेव्हां आपल्या घराण्यांत श्रीसमर्थकालीन कागदपत्रांचा कांहीं तरी संग्रह जरूर असावा व तो पहावयास मिळावा, अशी फार इच्छा आहे.” त्यांनी म्हणावे, “छे हो, संग्रह असता तर तो दाखविला नसता काय, तुम्ही काय घेऊन कां जात होता, त्यांत झालाच असता तर आमचाच फायदा होणार होता, आमच्याच पूर्वजांची इकित कळती, तुमचा काय फायदा आहे, पण काय करावे, तुम्हेंव आमचें, पोटासाठी दहा ठिकाणी हिंशेवें लागले, पूर्वी कांहीं असल्यास कोणास टाऊक पण माझ्या पहाण्यांत कांहीं नाही, ” वगैरे. क्रमाने अशी चार पांच वर्षे छोटली परिश्रम घादत झालला, पण कागदपत्रांचा यांग लागेना. दर वर्षी मी जावे आणि दीनपणे कागदपत्रांची याचना करावी आणि त्यांनी हि केविलवाणे होऊन नाही म्हणावे. शेवटी शेवटी तर ते म्हणत, “तुम्ही दर वर्षी येता, कागद मागत आणि आम्हांस नाही म्हणावे लागते, याची आतां आम्हांस लाज घाटे लागली आहे. घराणे जुने व महत्त्वाचें खरें व कागद हि असावयास पाहिजे होते, पण नाहीत हे हि खरें, अशा थोर पूर्वजांचे म्हणविण्याची हि आम्हांस लाज घाटे लागली आहे.” हे ते इतक्या कळवळ्याने म्हणत की,

संशोधनाचे बाबतीत कोणावर सहसा विश्वास न टाकणारा मी, त्या मला हि वाई लागले की, नसावेत यांच्या जपळ कागद. दर वर्षाच्या क्रमाप्रमाणे पुढच्या वर्षी त्या गांधी गेलो. दरम्यान ते वृद्ध दृष्टस्थ निवर्तले होते. मुलाकडे समाचारस गेलो. मुलगा दारांत च उभा होता. आम्हांस दुरून येतांना पाहून मुलगा घरांत चालता झाला. मला चाटले, वडील निदान, या, बसा म्हणत, मुलाला तितकें हि अगत्य दिसत नाही की काय ? तसा च आत गेलो व फचेरीत जाऊन बसलो. दोन चार मिनिटांत आतून तो मुलगा आला, त्याच्या हातांत एक लहानसें मळकें गांठोडें होतें, तें गांठोडें इतकें काळिकुट होतें व त्याला दिलेली गांठ इतकी मजबूत बसलेली होती की, ती गांठ जी एकदां केव्हां तरी दोनघे वर्षांमागे दिली गेली असेल ती पुन्हां कोणी सोडली च नव्हती की काय न फळे. त्या प्रसंगाचे माझ्या मनावर इतके दट संस्कार झालेले आहेत की, त्या वेळच्या अगदी बारीक बारीक गोष्टी हि माझ्या चक्षुपुढें आज ताज्या आहेत. हातांत तें गांठोडें घेऊन तो मुलगा आला, मजपुढें उभा राहिला आणि मला म्हणाला, “ तुम्ही वडिलांकडे दरवर्षी येत होता, कागद मागत होता, वडील नाही झगत होते, अर्थात् या गांठोड्यांत त्यांच्या जीवाचा कलजा असावा, तो गांठोड्याची गांठ न सोडता मी तुमचे दवाली करतो. ” मी यक झालो, मनातल्या मनांत उपकारांचें स्मरण करीत गांठोडें घेऊन आलो, एकांतांत त्या गांठोड्याची गांठ सोडली, धारु सधर तत्कालीन कागदपत्रे त्यांत आदळली, भीषमघांचें स्मरण झालें, घारे मदांड आठवलें. आनंद ओसरून, भानावर येऊन

संशोधनकार्यातील पाहिला सिद्धान्त धांधला की,

वृद्ध माणसाच्या शब्दावर केव्हां हि विश्वास ठेवूं नये.

दुसरा सिद्धान्त

(२) दर वर्षी हातापाया पडावे, तळमळावे, नाना परीनें विनगवे, तरी त्या वृद्धाला दया आशी नाही। ही म्हातारी माणसें मोठीं फटोण असतात. त्यांना संशोधनकार्यांचें फोतुक घाटत नसतें, असें नाही. आपण एकाद्याकडे गेलो असतां, घारे शिशाचार ते पाळतील, या, बसा, म्हणतील. आपण जपळ बसावे आणि घालण्यास आरम करावा, “ असें असें संशोधन करीत असतो, भीषमघांचे मठ पहात असतो, तत्कालीन दराण्यातील

कागदपत्रे तपासीत असतो, भीसमर्थांचे व त्यांच्या शिष्यप्राशिष्यांचे ग्रन्थ मिळवून ते यथावकाश प्रकाशित करित असतो, भीसमर्थांचीं चरित्रे मिळतील तितकीं मिळवीत असतो, भीशिवलत्रयति हे तरी भीसांप्रदायिक च, त्यांच्या हि दुर्मिळ कागदपत्रांच्या दर्शनाची अपेक्षा असते, त्याची आणि भीसमर्थांची भेट केव्हां शाली याबद्दल कांहीं मतलबी पाखंड्यांनीं नवीन वाद उपस्थित केला आहे, त्यावर प्रकाश पाहणारीं कागदपत्रे शोधित असतो, ” वगैरे वगैरे, एक ना दोन, हजारों शोष्टी सांगत असता ते मोठ्या प्रेमानें ऐकत असतात व कौतुकानें मान डोळवीत असतात, पण सापुढचें वाक्य उच्चारित असतां, तें पूर्ण ऐक्यापूर्वीं च, त्या वाक्याचें घोरण लक्षात येऊन कौतुकानें डोळणापे धी मान नकार दर्शविण्यासारखा किंचित् झुकू लागते. “ म्हणून आपल्याकडे आलों आहे, आपलें घरणें पुरातन आहे, भीशिवकालीन आहे, तिंहां आपल्याकडेचे कागदपत्र पाहण्याची संधी मिळावी, ” हें शेषटचें वाक्य पूर्ण उच्चारून होता च “ आमच्या पाशीं कांहीं नाहीं, असतें तर दाखविले च कां, दिले असतें, ठेवून काय करावयाचें होतें, राष्ट्राच्या उपयोगी तरी पडेलें असतें, ” इत्यादि अघटपघळ पण बहुधा शब्दशः खोटे उत्तर छरलेले असतें. असे अनेक ठिकाणीं अनुभव आल्यामुळे वृद्ध माणसानें शंभरदां नाहीं म्हटले तरी तें म्हणणें खरें मानावयाचें नाहीं व प्रयत्न सोडावयाचा नाहीं, हे जसें मी ठरविलें, त्या च शरीर

दुसरा सिद्धान्त असा ठरविला कीं, वृद्ध
माणसांच्या तरुण मुलांकडून प्रेमानें आणि
विश्वासानें मदत झाल्यावांचून राहणार नाहीं.

तरुणांची अंतःकरणे प्रेमळ असतात, कोरी पाटी असावी तशी तीं निर्मळ,
शुद्ध असतात, त्यांवर उमटवू म्हणाल ते संस्कार उमटले जातील.

तिसरा सिद्धान्त

(३) संशोधनकार्यात केव्हां च निराश
होऊं नये, हा तिसरा सिद्धान्त होय.

उद्भवरावामी हे भीसमर्थांचे पहिले शिष्य होत. त्यांचे मठ दोन : एक नाशका-
मण्डळ टांकळीस व दुसरा मोगलशिरत हैद्राबादेच्या अलिच्छे इंदुरबोधन येथे.
हें इंदुरबोधन ठिकाण फार रम्य आहे. त्या मुठखात सर्वत्र विपुळ पाणी आहे,

त्यामुळे वनधी सर्वकाळ चित्ताला प्रसन्नता आणते. त्या ठिकाणाचें स्मरण होऊन हीं दोन वाक्यें लिहिहीं व वृत्त पुढें चालवावें, पण इंदुरबोधनजवळील सारंगपुरच्या ढोंगरांत जें मन गेलें आहे तें तिकडून लवकर परतण्याचा संभव नाहीं. त्याच्या मर्जीप्रमाणें त्यास तिकडे रमूं द्यावें. शक्य असेल त्या सर्व सांप्रदायिकांनीं सारंगपुरच्या मारुतीच्या दर्शनास जाऊन आलें पाहिजे. इंदुरबोधनगांवांतील मठापासून मारुतीचें स्थान कोस दीड कोस आहे. गांवांतील मठ हि फार भव्य आणि रम्य आहे. इतके व्यवस्थित मठ फार थोडे आहेत. मठपति आत्माराम बुवा म्हणून वृद्ध गृहस्थ होते. चौवीस पंचवीस वर्षे झालीं या गोष्टीला. आमच्या येण्याचा हेतु मठपतींना विदित केला व विनंति केली. कुळप लावलेल्या एका खोलीकडे बोट दाखवून ते म्हणाले, " त्या खोलीभर रद्दी पडली आहे, सगळी घेऊन जा, आहे काय तोंत, सारा केरकचरा आणि धुराळा, विनाकारण श्रम होतील, नाकातोंडांत माती जाईल, दुसरा तर कांहीं फायदा व्हावयाचा नाहीं. " आम्ही म्हटले, " फार आमारी आहेत, आम्हांस पाहूं द्या, कांहीं असलें तर घेऊं, नाहीं पेशां कांहीं नाहीं एवढें तरी आमचें समाधान होईल, नाकातोंडांत माती जाण्याचें कांहीं आम्हांस घाटत नाहीं. " त्यांनीं कुळप काढून खोली आमच्या ह्याली केली. आम्ही चौथे पांच जण होतो. सटकून सारे कमाल बाहेर काढले आणि आम्ही कामास जुपलों. खुद्द उदवस्वामींच्या वेळेपासूनचो वाडें त्यांत होती. आक्षी चवरे-चाळीस पादें निवडून काढलीं आणि उपरण्यांत तीं सारीं बांधलीं. त्यांचें एक मलें मोठें थोरलें उंच गांठोडें झालें. दुसरे दिवशीं तेथून जावयास निघालों. बुवांनीं विचारिलें, गांठोडें पाहून त्यांची दृष्टि फांकली आणि बुद्धि बदलली. बुवा म्हणाले, हे घेऊन नका जाऊं, काय पहावयाचें तें येथें पहा. आम्ही म्हटलें, " हें कशें शक्य आहे, येथें काय पहा, वाचावें लागेल, ताडून पहावें लागेल, उतरावें लागेल, सहज चार सहा महिन्यांचें काम आहे. " त्यांत काय आहे, घेऊन जा सर्व, असें आरंभीं म्हणणारे बुवा निश्चयपूर्वक म्हणूं लागले कीं, यांतलें मठाबाहेर कांहीं एक जावयाचें नाहीं, मग तुम्ही रहा अगर जा. मठांतल्या साम्या बाया गोळा झाल्या. त्या हि म्हणूं लागल्या, नेणार कसे, कुठले कोण आले आणि मठांतील कागद घेऊन जाणार कसे ? तेथील एका वकिलामार्फत मठांत आक्षी प्रवेश केला होता. त्यांचे कडे जाऊन त्यांना समजावून सांगितलें. ' बरे, मी बुवांना सांगते ' म्हणून ते मठापर्यंत आमच्या बरोबर आले. तें प्रचंड गांठोडें

प्राहून त्यांची हि बुद्धि पालटली. नेऊं नका, येथे च पहा, असे ते हि म्हणूं लागले. काय करावें, असा प्रश्न पडला. निघण्याच्या ऐन वेळेला हा घोटाळा. " बरे आहे, " बुवांस म्हटलें, " हें गांठोडें आज आक्षांस मिळायें असें श्रीसमर्थींच्या च मनांत दिवत नाहीं. या याया आल्या, त्या हि नेऊं नका झणूं लागल्या. बकीलसाहेबांचा आक्षांस मोठा मरबसा होता पण ते हि तसें च झणूं लागले, तेव्हां श्रीसमर्थींची च मर्जी नाहीं, असें म्हटलें पाहिजे, " असें म्हणून बुवांस सांगितलें, " ठीक आहे बुवासाहेब, आतां आमच्यावर एक कृपा करा, आम्ही या गांठोड्यास दिलेली गांठ कृपा करून सोडू नका, हें गांठोडें आम्ही असें च त्या खोलीत ठेवतो, पण आम्ही आपणांस सांगून ठेवतो कीं, केव्हां तरी आम्ही आपलें प्रेम आणि विश्वास संपादून हें गांठोडें घेऊन जाऊं. " असें झणून गांठोड्याची गांठ आणखी घट्ट बांधून, त्याबरोबर मन दि पट करून आपल्या हातानें गांठोडें उचलून खोलीत नेऊन ठेवलें, मनानें नमस्कार केला, रामाचें दर्शन घेतलें, बुवांच्या पायावर मस्तक ठेवलें, सर्व मायांचा निरोप घेतला, पत्र बगैरे पाठवीत जा झणून बकिलांस विनंति केली आणि मठाबाहेर पडलों. ही गोष्ट शके १८२७ च्या मार्गशीर्षातील.

त्यावर जवळ जवळ दोन वर्षे लोटली. वार्डट असें वाटूं लागलें कीं, एवढीं बार्डे निवडलीं, पण त्यांत काय आहे, हें हि आपण पुरतें पाहिलें नाहीं! दोन लेखक तयार केले आणि असें योजिलें कीं, त्यांना घेऊन इंदुरबोधनास जावें, पांच सात दिवसांत सर्व बार्डे चाळून उतरून घ्यावयाच्या भागावर तांबड्या पेनशिलीनें खुणा करून घ्याव्या आणि मी परत यावें आणि लेखकांनीं मागें राहून तो सर्व भाग उतरून आणावा. बकीलसाहेब आणि बुवासाहेब यांच्याशीं पत्रव्यवहार करून वरील योजनेस त्यांची संमति मिळविली. दहा पंधरा दिवसांनीं जावयाचा दिवस निश्चित केला. प्लेगाच्या घामधुमीचे दिवस होते, निदान मोगलाईत तपासणी आणि क्वारंटाईन बगैरेचा प्रास होता, झणून सेकंड क्लासचीं तिकीटें काढलीं होती. मठांत गेलों तों समजलें कीं, महायात्रेला जाण्याचा बुवांचा एकाएकी विचार होऊन पांच सहा दिवसांमागें ते महायात्रेला निघून गेले. बकिलांना भेटलों. खोलीला कुडप होतें, किडी बुवासाहेबांजवळ राहिली असें आम्हांस कळविण्यांत आलें. साहजिक वार्डट वाटलें आणि या खेपेस ते गांठोडें नुसतें नजरेनें हि पहावयास न मिळतां गेलीं तसें तिथे परत आलों. १८२९ च्या कार्तिकांतील ही गोष्ट.

दुसरीकडे लक्ष वेधले म्हणा, मनाला निराशा आली होती म्हणा, प्रयत्न केल्यावांचून आणखी एक वर्ष छोटले, १८३० च्या पैशाखाती च्याफळ्यास गेलो होतो व च्याफळमठाची राज्याभिषेक ५ कालयुक्ताची नाम संवसराची मुख्य अस्तछ सनद कै. भी. बापुसाहेब महाराज यांचे पाहिले घेऊन घुळ्यास तिचा फोटो वगैरे घेण्यासाठी आणखी होती. ती मूळ सनद टपालाने परत न पाठवितां समस्त नेऊन घावी, असे ठरले होते. पौर्णात भी. बापुसाहेब महाराज भी शेज जाव येथे आले होते व सनद घेऊन जावेस येण्याविषयी त्यांचे पत्र आले. त्याप्रमाणे जावेस गेलो. महाराज हैद्राबादस फामानिमित्त जाऊन जावेस आले होते. मार्गात इंदुरबोधन येथे हि त्यांचा मुकाम झाला होता. महाराजांनी सांगितले, इंदुरबोधनास गेलो होतो, आत्मारामबुवांनी मोठा समारंभ केला, आपली पालखीतून मिरवणूक काढली, पूजा केली व मठ आद्यांस अर्पण केला. आत्माराम बुवा आतां अगदी थकले आहेत, तरी त्या मठाचा कारभार पाहण्यास, किंबहुना मठपति होऊन मठ सांभाळण्यास छोणी तरुण निष्ठावंत मुलगा आढळण्यांत असला तर गुचवा, भी महाराजांस द्वाटले, महाराज, हकिफत ऐकून आनंद झाला, मुलगा मुचवीन, पण इंदुरबोधनचा मठ आतां आपल्या झाला दणता, तर मग आपल्या मठांत माझे गांठोडे अडवून पडले आहे, तें माझे मला द्या. महाराजांस पूर्वीची सर्व हकिफत सांगितली. त्यांना हि आनंद झाला. आत्मारामबुवांना त्यांनी पत्र दिले व आपल्या घरी माझ्या बरोबर फारकून देऊन मला इंदुरबोधनास पाठविले. गेलो, आत्मारामबुवा भेटले, त्यांच्या चरणीं मस्तक ठेविले, त्यांना महाराजांचे पत्र दिले, तें प्रथम त्यांनीं मस्तकीं धारण केले, मग वाचले, तुम्ही तुमचा शब्द खरा केला, असे प्रेमाने द्वाटले, खोली उपडून गांठोडे दाखविले आणि घेऊन जा हे तुमचे गांठोडे असे ते दाणाले. मी दिलेली गांठ तशी च होती. माझे गांठोडे मला मिळाले आणि मी मनांत द्वाटले, काय द्वाटले तें द्वाटले ! तारपर्यंत संशोधनकार्यांत केव्हां हि निराश होण्याचे कारण नाही, या च जन्मांत सर्व हेतु सफल झाले पाहिजेत, अशा तरी दृष्टी कां, कोणत्या तरी जन्मांत ते सफल झाल्यावांचून मात्र गत्यन्तर नसते.

चौथा सिद्धांत

(४) कांहीं कांहीं अनुभव अगदीं विरकोळ आहेत, पण त्यांत दि विचार करण्यासारखा भाग आहे. एक सामान्य सिद्धांत असा कीं,

संशोधनकार्यांत कोणावर हि
जेवण्याचा भार सहसा घालूं नये

विश्वास ठेवण्यास जरा चमत्कारिक वाटेल, पण एक विचित्र अनुभव असा आहे कीं, आलेल्या पाहुण्यांना जेवावयाचें नाहीं, या आनंदाच्या मरांत कोणी कोणी आपल्या जवळचे कागद दाटावतात व घेऊन हि जाऊं देतात. एकदां आम्ही चौथे जण अगदीं ऐन दुपारचे बारा वाजण्याच्या सुमारास एका मठांत जाऊन पोचलों. मठांतील मंडळी आंतल्या बाजूस भोजनास बसली होती. त्यांनीं आम्हांस पाहिलें. आम्ही समामंडपांत जाऊन बसलों व आपसांत बोलूं लागलों. आम्हांस सारी चिंता कागदपत्रें मिळविण्याची. समामंडपात च एका कोपऱ्यांत एक मोठी पेटी होती. आमच्यापैकीं एकांनै सहज भटलें, त्या पेटींत कागदपत्रांचा संग्रह आहे. थोड्या वेळानें मोजन उरकून मठपति व इतर मंडळी समामंडपांत बैठकीवर येऊन बसली, आम्ही त्यांच्याशीं बोलण्यास एकदम आरंभ केला, 'आमचीं जेवणें झालीं आहेत, तेव्हां आम्हांस फक्त मठांतील कागदपत्रांचा संग्रह पहावयाचा आहे व लागलींच पुढील गांवां जावयाचें आहे.' मठपतींना बरें वाटलें, त्यांना हि नंतर बहुधा यामकुक्षिं बगैरे करावयाची असेल. त्यांनीं किड्यां दिली व ती पेटी पहा म्हणून नेमकी ती च पेटी दाखविली. आम्ही चौथे उठलों, कुलूप काढून पेटींत दहा पाच दमाल होते ते सर्व चाळले, उपयुक्त बाडे निवडून काढलीं, हीं उपरण्यांत बांधलीं, देवापुढें भेट ठेवली, बुवांना नमस्कार केला व गादीं जुंपून पुढील गावच्या मार्गांला लागलों. बुवा एक दि शब्द बोलले नाहींत. हे असें कसें झाले, याचें आम्ही आश्चर्य करीत राहिलों. निदान तुम्ही कोठले कोण व हीं बाडे कां नेता, कोठें नेता व केव्हां परत करणार, एवढें तरी बुवांनीं व इतरांनीं आम्हांस विचारावयास पाहिजे होतें, असें आम्हांस वाटलें. दुपारचे ऐन बारा वाजतां येऊन दि यांनीं आपणांस जेवण्याचा प्रास दिळा नाहीं, केवळ या आनंदापुढें हे हीं बाडे नेत आहेत याचें बुवांना तितकेंसे संकट वाटलें नसायें, अशी या प्रसंगाविषयीं माझी उपपत्ति आहे. समाजाची स्थिति इतकी

हलाकीची दाली आहे, यांत शेका नाही. हा अनुभव नमूद करतांना मनाला वार्ट वाटते. मठांतील मंडळींच्या वर्तनाचा अन्य रीतीने आम्हांस उलगाटा करता आला नाही. या प्रसंगां मजबरोबर तात्यासाहेब मठ, गोपाळराव गोगटे व आप्पासाहेब रणदिवे होते. तो दिवस आटपला म्हणजे अजून आम्हांस आश्रय वाटते, आम्ही केलेले निदान रॉर असेल तर निदान नगरसोलापूरच्या दुष्काळी भागांत दिहतांना पोणावर जेवण्याचा भार टाई नये, रे ररे.

मारी मत्पना बहुधा बरोबर जसेल. दुसऱ्या एका ठिकाणी किंचित् या च नमुन्याचा अनुभव आला. त्या वेळी फक्त आप्पासाहेब रणदिवे बरोबर होते. तेथे दि असे च दुपारचे याच वाजतां पोचलो. गांवांत कागद दुसरी-कडचे मिळवावयाचे होते व उतरावयास म्हणून एका गृहस्थाकडे गेलो. ते गृहस्थ आणि त्याचे कुटुम्ब एवढी च दोन माणसे घरांत होती. अर्थात् दोपां पुरता च स्वयंपाक शालेला असणार. घर दि लहान होतं. गृहस्थ जेवावयास बसले होते व कुटुम्ब घाडीत होतं. पूर्वी फारसा संघ आला नव्हता, तरी त्या गृहस्थाची दहा पांच वये घुळ्यास गेली होती व परस्परांस परस्परांची माहितो होती. त्या ओळखावर च आम्ही त्यांच्याकडे गेलो होतो. दोन चार मिनिटे गृहस्थ कांही नोट बोलेनात. मला ओघाळत्यासारखे झाले. लोकांना आपण असे पंचांत पाडतो, याचे आम्हांस हि फार वार्ट वाटले. तो दोन चार मिनिटे जाऊं देऊन नी त्यांना हाटले, हे पहा, आतां असे करावयाचे, आमची जेवणें झाली आहेत, तुमचे आटोपतां च आपण अमुक अमुक ठिकाणी कागद पहावयास जाऊं, मिळतील ते कागद मिळवूं, आम्हांस लागली च परत जावयाचे आहे. हे माझे आश्वासन ऐकतां च बरे वाटून 'एका गांवचे' या नात्याने ते मजपाशीं विचारपूस करूं लागले. त्यांचें जेवण उरकले, कागद मिळवावयाचे होते त्या घरी ते आम्हांस घेऊन गेले, आपला शब्द खर्चून त्यांनीं आम्हांस कागद मिळवून दिले आणि ते कागद घेऊन व त्यांना नमस्कार करून आम्ही गांवाबाहेर पडलो. गरिबीमुळे अशी वेळ यावी, हे समाजाचे दुर्दैव होय. अशा निकृष्ट काळांत दि जे अतिविधर्म जाणतात आणि पाळतात, ते धन्य होत.

पांचवा सिद्धांत

(५) गोजनाचा विषय चाळला आहे म्हणून दुसऱ्या एका मठांत

आलेला विचित्र अनुभव आठवतो, तो हि सांगण्यासारखा आहे. या हि प्रसंगी तात्यासाहेब भट, गोपाळराव गोगटे व आप्पासाहेब रणदिवे बरोबर होते. गांवाबाहेर एक प्रशस्त विहीर लागली, अकरा वाजले होते, तेव्हां विहीरीवर स्नाने करूं, फराळ करूं आणि मग गांवात जाऊं असें गोपाळरावांनीं मुचविलें, पण पर ठिकाणीं उशीर होईल म्हणून न थांबतां तसें च गांवांत शिरलों. आम्ही मठाशीं पोचलों तो मठपति काकयलि टाकून अतिथींची च आकांक्षा करीत होते. आम्हांस पाहून ते म्हणाले, अगदीं वेळेवर आलांत, तयारी आहे, चलावें. आम्ही म्हटलें, आमचीं स्नाने व्दानयाचीं आहेत, तीं करून येतो च. त्या च विहीरीवर स्नानास गेलों आणि त्वरा करून परत मठांत आलों. ओलों घेतरे वाळत टाकलों च सोवळें मांडें काढून बोलावण्याची वाट पहात समामंडपांत बसलों. अगदीं वेळेवर आलांत म्हणून म्हणाले आणि अजून कसें कोणी च बोलावण्यास येईना, याचें आश्चर्य वाटूं लागलें. तसें च बसून राहिलों. थोड्या वेळानें, काकयलि टाकावयास आलेले च गृहस्थ एका हातांत तांब्यापंचपात्री घेऊन व दुसरा हात पोटावरून फिरवीत समामंडपांत आले. आमच्याशीं ते भोलले तर नाहींत च, पण आमच्या कडे त्यांनीं नुसतें पाहिलें हि नाहीं. आले तसें त्यांनीं एका खांबाशीं तांब्या ठेवला, उपरणें पसरलें आणि त्यावर आपण हि पसरून घोरूं लागले. आम्ही चौघे नुसतें एकमेकांकडे पहात राहिलों. पोटांत पार अन्न गेलें होतें क्षणून त्यांना क्षोष लागली आणि पोटांत कांहीं नव्हतें क्षणून आम्हांस हि ग्लानि आली. तीन चार वाजतां ते उठले. त्यांच्यापार्शीं आम्ही कागदपत्रांची गोष्ट काढली, तेव्हां मठांत कागद होते पण ते मागे च जळाले, आतां कांहीं नाहीं, असें ते क्षणाले आणि मनुष्यस्वभावाचा विचार करीत आम्ही गांवा सोडले. त्या च विहीरीशीं आलों, आलेला विचित्र अनुभव पाहून सर्वांस एकदम हंसूं आलें, गोपाळराव शहाणे ठरले आणि आपल्या विनोदी स्वभावाप्रमाणें त्यांनीं संशोधनकार्यांत पांचवा नियम घालून दिला कीं,

गांवाबाहेर आधीं च फराळ करावा

मग प्रार्थीं मुखाल प्रवेश करावा.

आमचा फराळ त्या दिवशीं आधीं न होतां नंतर झाला, एवढा च फरक पडला; असे.

हा अगदीं च विचित्र अनुभव आला खरा. सदरहु मठपति पुण्यातील के. डॉ. शंकरराव बोभे यांचे संबंधी होते, असें समजलें. वडील नांवे सहा-

ध्यायी हाणून शंकररावांची व माशी चांगली ओळख होती. त्यांना इकित्त सांगितली. त्यांनी पत्र दिले. ते घेऊन दुसऱ्या वर्षी पुन्हा त्या गांवी गेलो. छुद् ध्यायांचे पत्र बरोबर असल्यावर मग काय कमी पढणार ! त्या दिवशी पुरणपोळीचे लेखन मिळाले व वर दक्षिणा म्हणून कागदपत्रे पहाण्यास मिळाली. आदल्या वर्षाची बुवांना आठवण होती च. मी गोष्ट दि काढली नाही, पण त्यांचे व मन त्यांना साजं लागले. ते कांही तरी म्हणाले, येथे एका घराची तीन घरे झाली आहेत, ती आळीपाळीने मठाचा फारभार पहातात, तेव्हा एकादे वेळी असे होत, कोणी पाहुणा आल्यास एकाला वाटते दुसऱ्याकडे त्याची सोय झाली असेल व दुसऱ्याला वाटते तिसऱ्याकडे झाली असेल आणि मी मनांत म्हटले, मधस्यामध्ये दोन्ही घराचा पाहुणा उपाशी राहतो, एवढे तरे.

सहावा सिद्धांत

(६) संशोधकाने या सर्व बाबतीत एक सामान्य नियम पाळावा, तो असा :

स्वतःची किती हि गैरसोय झाली किंवा स्वतःस किती हि त्रास पडला तरी संशोधकाने सर्व कांहीं सोसावे, पण शक्य तोंवर आपल्यासाठी दुसऱ्याची गैरसोय करूं नये किंवा दुसऱ्यास त्रास देऊं नये.

माझे तर मत असे झाले आहे की, स्वतःची किती हि गैरसोय झाली किंवा स्वतःला किती हि त्रास पडला तरी निष्ठावंत संशोधकाने ती गैरसोय अशी किंवा तो त्रास असा मानू च नये. इतराला जो गैरसोय वाटेल ती त्याला गैरसोय अशी वाटतां कामा नये. इतराला जो त्रास वाटेल त्यांत याला आनंद वाटला पाहिजे. याचे उल्लेख उदाहरण म्हणजे श्रीदासविभ्रामघामाच्या प्रस्तावनेतील श्रीचरपंतांचे. येकहाळीच्या चार महिन्यांच्या मुक्कामांत त्यांचे हाल झाले, पण त्यांचे त्यांना मान हि नव्हते. खाण्यापिण्याची अचाल झाली, पण रामाच्या प्रसादापुढे ती जाणवेल तेव्हां ना ! या सर्वांचा भौतिक शरीरावर परिणाम होवो आणि तो होणार च, पण मन संतुष्ट असावे. कोणे दिवशी भोजनासि पक्कल, कोणे दिवशी राया न मिळे अन्न, तरी दोन्ही त्याला चारखी च वाटली पाहिजेत. इतकी मानसिक तयारी होवो वा न होवो, पण आपण आपली गैरसोय सोसावी, त्रास सोसावा, त्यासाठी दुसऱ्यास

केव्हां हि संकटांत पाडूं नये, हें उत्तम. याची शिकवण उदाहरणें असणार. प्रास सोसण्याची तयारी असली म्हणजे प्रास होत हि नाही. प्रास वाटेनासा होतो किंवा प्रासाचें निवारण होतें. आदल्या दिवशीं रातांत पाण्याच्या आभयानें एका आम्रवृक्षाच्या लायेखालीं स्वयंपाक होऊन घावटळ येऊन अन्नांत माती जात च आहे व तथा स्थितींत भोजन होत आहे, तों दुसऱ्या च दिवशीं वस्ती केज येथे श्रीमंत देसाई साहेब यांच्या हवाशीर बंगल्यांत घ एक शका रणांत एक एक पान, मागें पाट पुढें पाट, पाटावर सुंदर केळींचें पान, प्रत्येक पानापुढें चांदीच्या सात सात वाऱ्या, रांगोळ्या, उदक्या, वगैरे, वगैरे, अशा पेशवाई याटांत भोजन ! किंवा एकदां दौलताबाद येथे बाजारांत तिसरा प्रहरां झालें, चुरमुरे, पोहे विकत घेत असतां रस्त्यानें जाणाऱ्या लघ्नाच्या एका भिरबणुकीतील प्रमुखानें आम्हांस ओळखून आपल्या घरां घेऊन जाऊन आमहानें जिलबीचें जेवण घालावें, हा केवळ योगायोग होय.

सातवा सिद्धांत

(७) द्रव्येण सर्वे वशाः हं जाणून

क्वचित् द्रव्य हि रचं करण्याची

संशोधकाची तयारी असावी.

देवदर्शन आणि पैसा यांचा अर्थाअर्थी संबंध नसतो. पण पैसानें व्यावहारिक कामें होतात. आरंभी आरंभी माझी बहिवाट अशी असे कीं, एकाद्या नवीन मठांत गेल्यावर तेथून निघतांना देवापुढें जें ठेवावयाचें असेल तें ठेवावें. पण पुढें अनुभवानें असें ठरविलें कीं, जातां क्षणीं च जें ठेवावयाचें असेल तें ठेवणें नास्त भयस्कर होय. जग हें असें आहे किंवा काळ हा असा आला आहे, त्याला इलाज नाही. प्रेम, विश्वास, कार्याचें महत्त्व हीं जेथें पंगु ठरतात, तेथे पुष्कळदां द्रव्यानें काम होतें. अर्थां कामें करून घेण्याचे प्रसंग अनेक आले. त्यापैकी एकादा सांगितला म्हणजे पुरें.

श्री समयींची जन्मभूमि जांव गांव हें आंबड परगण्यांत आहे. आंबड हें पुरातन ठिकाण आहे. तेथे जवळ च शेंगरांत अंबाबाईचें देऊळ असून देवी अहल्याबाईच्या सर्वव्यापी दानधर्मीची साध त्या देवाळ्यांत हि आहे. आंबडच्या देशपांड्यांचें घराणें श्रीसमयींचें संघी होते, असें ऐकून ठाऊक

होते. म्हणून संशोधनार्थ आंबदास प्रथम १८२९ च्या चैत्रांत गेलो होतो. आंबदास मास्तीचा किंवा स्वामीचा मठ म्हणून एक मठ प्रसिद्ध आहे. मठांत पोथ्यापुस्तकांचा बराच संग्रह असल्याचे कळले होते. मोठ्या प्रमाणात संग्रह पहावयास मिळाला. त्यांत एक अपूर्व वस्तू आढळली, ती पंचरत्नी गीता होय. या गीतेची अपूर्वता अशी की, तीत मुमूर्ख शंभर पाऊणशें अप्रतिम चित्रे आहेत. इतर चित्रे तर आहेत च, पण गीतेच्या दहाव्या अध्यायांत ज्या भगवंताच्या विभूति सांगितल्या आहेत, त्या प्रत्येक विभूतीचे चित्र दिले आहे. मासाना मार्गशीर्षोऽहम् क्षणजे मार्गशीर्ष महिन्यांत जो सृष्टीचा देखावा दृष्टीस पडतो त्याचे चित्र रेखाटले आहे. चित्र-कलेचे मला काहीच गम्य नाही पण आमचे मित्र तात्यासाहेब मठ यांना ती दृष्टी परंपरेने आलेली आहे. त्यांचे म्हणणे मला मान्य आहे. ते म्हणतात, ही चित्रे अपूर्व आहेत व गुणश मनुष्य या एकएका चित्राची किती तरी किंमत करील. ती पोथी काही काळ मिळावी, म्हणून मागून पाहिली, पण मिळू शकली नाही. सर्व संग्रह एका बळदांत होता व जड अंतःकरणाने ती पोथी तशीच त्या बळदांत ठेविली. त्यानंतर पुन्हा एकदा १८३४ च्या चैत्रांत आंबदास गेलो होतो, तेव्हां हि कार्य झाले नाही. तिसऱ्यांदा १८४४ च्या पौषांत गेलो. रात्रीचे जाऊन पोचलो. मठपति अत्यंत वृद्ध झाले होते. कारभार पुतण्या पहात होता, पण त्यास पोथ्यापुस्तकांची तितकीशी आस्था नव्हती. पुतण्याचे कोणी एक शास्त्री नातलग त्याचे कडे पाहुणे आलेले होते. आमच्या मार्गात त्यांचे कदाचित् विग्र येईल, असे मनांत येऊन गेले. ती पंचरत्नी गीता एकवार पहावयास मिळावी व चित्रांचे फोटो घेण्यापुरती काही काळ मजजवळ राहू घावी, अशी गोष्ट पुतण्याजवळ काढली. शास्त्रीबुवा जवळच बसले होते. पुतण्या म्हणाला, “आमच्या पूर्वजांना उद्योग नव्हता, त्यांना आमच्या भोंवती हा घास करून ठेवला, आम्ही साफ दाखवीत नाही, आम्हांस खाण्याची प्रांत पडली आहे, दिव्याला नाही तेल आणि यांना पोथी दाखवा !” शास्त्रीबुवा म्हणाले, “आम्ही आतांपर्यंत काही बोललो नाही, तुम्ही यांतले किडे जमाल तर आम्हांला हि योडे समजते, आम्हीच ही पोथी व द्योतिपाचे इतर ग्रंथ व्यंकटेशसमाचारांत किंवा प्रो. भाऊ यांच्या मार्फत छापविणार आहोत, आपण मला ओळखत नसाल, पण मी घुब्यास आलो होतो, परंतु आपली भेट प्रत्यक्ष झाली नव्हती.” “ठीक आहे” मी म्हटले, “कोणीकडून तरी अशी अपूर्व वस्तू

जगापुढें यावी, तुम्ही छापविणार आहांत तर उत्तम च आहे. ” कांदी वेळ गेला आणि शास्त्रीबुवा घरांत उठून गेले. मी पुतण्यास म्हटलें, “शास्त्रीबुवांची कल्पना योग्य आहे, पोथी एकाद्या प्रकाशकामार्फत छापवून प्याल तर तुम्हांस शें दोनशें रुपये सहज मिळतील. ” यावर पुतण्या एकदम म्हणाला “ कोण खोळंबले आहे शें दोनशें रुपये थापयास, शें दोनशें म्हणजे कांदी थोडे नाहींत, देता तुम्ही दोनशें रुपये, या, आतां दिवा लावतो आणि पोथी काढून देतो. ” हें ऐकून मला आनंद झाला, पोथी मिळणार असें कळून आलें. “ शंभर सयाशें देतो ” ह्मटलें. “ तें कां आतां, दीडशें या, कमी भेणार नाहीं, ” असें पुतण्या म्हणाला. मी बरें ह्मटलें. आंतून वृद्ध चुलते पुतण्यास ह्मणाले, “ नको रे देऊं पोथी, पैशाला काय करतोस ! ” पुतण्यानें त्यांना उत्तर दिलें “ पोथीला काय करावयाचे आहे, हे दीडशें रुपये देतात ” आणि मला ह्मटलें “ देतो हो तुझांस पोथी, मी कोणाचें ऐकत नाहीं, पण मी एकदां शास्त्रीबुवांना विचारून येतो, वाक्री मी त्याचें हि ऐकणार नाहीं. ” पुतण्या आंत गेला आणि कांदी वेळानें त्यानें बाहेर येऊन दिवा च लावला. आह्मांस शास्त्रीबुवांचें दर्शन पुन्हां घडलें नाहीं. पुतण्यानें बळद उपडून दिलें. त्यांतून आक्षी पोथी शोधून काढली. पोथी उग्याशी घेऊन निजलों. पहाटेस उठून पुतण्यास जालना येथें घेऊन आलों, एका परिचित मारवाड्याकडून उसनवार घेऊन त्यास दीडशें रुपये दिले, त्याची पावती घेतली आणि मनांत आणल्यापासून पंधरा वर्षांनीं पोथीचा मालक झालों.

आठवा सिद्धांत

- (८) संशोधकांनं मिलेल तें घ्यावें, अगदीं रद्दी कोणी पुढें आणून टाकली तरी तींतून हि त्यानें थोडी निवडून घ्यावी.

एक तर, अगदीं निरुपयोगी असें कांदी नसतें, शिवाय, जें आज एकाला निरुपयोगी म्हणून वाटेल, तें कदाचित् उद्यां दुसऱ्याला निराळ्या दृष्टीनें उपयोगी पटेल. उदाहरणार्थ, बरंद येथें देशमुखांच्या कडील कागदपत्रें चाळीत असतां कोणा महारांन्या वंशावळीच्या हकिकतीचे कांदी कागद आढळले. ते काय करावयाचे म्हणून मी प्रथम ते वाजस

चारिले. पण पुन्हां मनांत आले, देशमुखांच्या कागदांत महारांच्या वंशावळी कां आल्या ? म्हणून ते वाचून पाहू लागले, तों ते अत्यन्त महत्वाचे वाटले. श्रीशिवसमर्थभेटीच्या काळाचें जें मी एक सबल भौगोलिक प्रमाण देत असतो, त्यांतल एक दुवा सिद्ध करण्याला ही महारांची कुळकटें वळकट पुरावा होत आहेत. आपली कुळकथा सांगणारे हे महार स्वच्छ सांगत आहेत की, आपले वडिल शिवतर खोऱ्यांत चंद्रराव मोरे आला त्यावेळीं त्याच्या बरोबर आले, चंद्रराव प्रथम खाली गावांत रहात होता, मग चेरावचे माचीस त्यानें वाड्याचें काम लावले, त्याच्या पदरीं आमचे वडिल घोड्याच्या चाकरीवर होते. श्रीशिवछत्रपतींच्या मार्गांत चंद्ररावाचा एक मोठा कांटा होता. चंद्ररावाला एक तर अंकित तरी करून घ्यावयास पाहिजे होतें किंवा तो कांटा उपटून तरी टाकावयास पाहिजे होता. त्या खटपटींत महाराज कैक वर्षे होते. त्या च खोऱ्यांत चंद्ररावाच्या वाड्यापासून एका हांकेवर एका घळींत श्रीसमर्थ १५७६ पासून १५८६ पर्यंत जाऊन येऊन होते. ही गोष्ट निंदक मान्य करून चुकले आहेत. श्रीमत् ग्रन्यराज दासबोधाची जन्मभूमि म्हणजे ही शिवतरची घळ होय. त्या घळींत १५८१ त दासबोधाच्या पहिल्या सात किंवा आठ दशकांची रचना झालेली आहे; असो. आज हा विस्तार येथे नको. येथे आपणांस आज इतकें च पहावयाचें आहे की, श्रीसमर्थांच्या घळीपासून जवळ असलेला जो चंद्ररावाचा घरटा झणून दाखविण्यांत येतो, तो त्याचा च होय, ही गोष्ट निरूपयोगी झणून एकदां टाकून दिलेल्या कागदांवरून सिद्ध होत आहे. तेव्हां सकृद्दर्शनी कोणता च कागद संशोधकानें निरर्थक दाखून मानू नये. तावत् निरर्थक वाटला तरी त्यानें त्याचा संग्रह करावा. दुसऱ्याला किंवा त्याला च कालांतरानें निराळी दृष्टि प्राप्त होऊन त्या कागदाची उपयुक्तता माघें लागेल. तात्पर्य, संशोधकानें जें जें मिळेल त्याचा संग्रह करीत असावें. जगदी च कोणी पुढें निवळ रहा आणून टाकली, तरी त्यानें तीं वून हि चार कागद निवडून घ्यावें. त्यांत हि एक हेतु असतो. पहिल्या च भेटींत कोणत्या हि ठिकाणचे सर्व च कागद सहसा पहावयास मिळवू नदीत. तेव्हां संशोधकानें हे चार कागद आपल्या बरोबर अशासाठी न्यावे की, दुसऱ्या खेपेस ते परत केले दाणजे विश्वास उत्पन्न होऊन आणखी कागद पाहण्याला आणि मिळण्याला मार्ग मोकळा होतो.

नववा सिद्धांत

(९) मिळालेली कागदपत्रे वगैरे कचूळ केल्याप्रमाणें

परत करण्याची वेळ सहसा टळू देऊं नये.

संशोधकांनं हा नियम पाळणें अत्यन्त आवश्यक आहे. त्यानं तो नियम एकाद्या धार्मिक बंधनाप्रमाणें पाळला पाहिजे. एकानें न पाळला, दुसऱ्यानें न पाळला, दहा जणांनीं तसें च केलें म्हणजे तें सर्वांना च नव्हतें. लोक आपल्या जवळचीं कागदपत्रें संशोधकांना देण्यास बहुधा नाखुप असतात, याची जीं अनेक कारणें आहेत, त्यांत एक मुख्य कारण हें असतें कीं, दिलेले कागद परत येतील, असा त्यांना मख्मसा वाटत नसतो ! दुसरीं हि अनेक कारणें असतात. चमत्कारिक दिसतें तर खरें च, जागच्या जागीं कर्णगीत पावसाचें पाणी गळून सर्व कागदांचा रेंदा होऊन ते नाहींसे झाले तरी पतकरलें, पण ते कोणास थावयास नकोत, अशी प्रवृत्ति प्रायः सर्वत्र आढळते. कागद कुजूं देतील पण कोणास देणार नाहींत, घरीं त्यांची अडगळ वाटली तर नदीत नेऊन सोडतील पण कोणाच्या हवालीं करणार नाहींत. अशा गोष्टी प्रत्यक्ष घडलेल्या मलां माहीत आहेत. जुन्या मौल्यवान् हस्तलिखित पोप्या चुलींत घातून झानाचें पाणी तापविल्याची उदाहरणें ऐकलीं आहेत, ठाऊक आहेत ! लोकांचीं ही अशी प्रवृत्ति कां असावी ? कागद न दाखविण्याला कित्येक वेळां तर अगदीं झुल्लक कारण असतें. कागद पहावयास आलेला गृहस्थ किती त्रास आणि खर्च सोसून आला आहे याची कल्पना हि मनाला शिबूं न देतां माळावरून किंवा दळदातून कागद काढण्यास आपणांस मोडासा त्रास होईल, य कागदांचा तो सारा पसारा सर्वत्र ह त्यानें आपली योडीशी गैरसोय होईल, असल्या झुल्लक कारणानें कागद दाखविण्याचा कोणी कोणी कंटाळा करतात. बहुतेक ठिकाणीं भाऊवंदकी असते, भाऊवंदकीचीं मांडणें चालूं असतात, किंवा चालणार असतात, तेव्हां न जाणों, आपल्या विरुद्ध उपयो- गांत येईल, असें कांहीं या कागदांतून निष्पन्न झालें आणि तें नेमकें यांनीं जाऊन प्रतिपक्षास सांगितलें तर काय करणार ? कागदांत काय असेल आणि काय नसेल, कोणी सांगवें, तेव्हां ते न च दाखविणें पुष्कळांना श्रेयस्कर वाटतें, पण या सर्वांत प्रबळ कारण म्हणजे दिलेले कागद हटकून परत येतील असा ते देणारास विश्वास घाटत नसतो. कागद देण्याचा प्रश्न नंतरचा, पण पुष्कळ जण कागद दाखविण्यास हि राजी नसतात तें असासटीं कीं, यांना

एकदा कागद दाखविले म्हणजे हे ते मागणार व आपणांस नाही म्हणावे लागणार, त्यापेक्षां आधीं च आपणांपाशीं कागद नाहीत व असें म्हणून मोकळे होणे वरें, असें कित्येकांस वाटत अघटें. पहाययास मागितलेले कागद पहावयास मिळाल्यानंतर ते तेयल्या तेथें पाहून उतरून घेणें हें च संशोधकास योग्य होय. त्यानें जास्त आशेंत पडूं नये. कांहीं दिवसांच्या बोलीनें मिळालेले कागद मुदतीत परत करण्यास संशोधकांनें अत्यन्त जपलें पाहिजे.

माझ्या हातून नेहमीं च याप्रमाणें वर्तन झालें, असें मात्र नव्हे, याचें मला दुःख होतें. पुष्कळदां मुदत टळण्याची वेळ आली म्हणजे पत्रें पाठवून भी मुदत वाटवून घेत असे. पुष्कळ वेळां असें हि होई कीं, कागदपत्रें देणाराच्या ठिकाणीं दरम्यानच्या काळांत मजविषयीं पूर्ण विश्वास आणि कार्याविषयीं पूर्ण अनुकूलता उत्पन्न होऊन ते मुदतीच्या बंधनांतून मला मुक्त करीत असत. पण कांहीं वेळां तरी, सतरा ठिकाणच्या घायद्यामुळे मला सर्वांच्या च वेळा संमाळणें अशक्य होई व माझ्या हातून मुदती टळत. आजवर असा अपराध माझ्या फडून ज्याचा ज्याचा घडला त्यांची त्यांची भी या ठिकाणीं जाहीरपणें क्षमा मागतों. मुदती वाटवून घेतल्या आहेत अशा अनेक ठिकाणचे कागद अजून परत करावयाचे आहेत व आशा आहे कीं, आतां वर्ष दोन वर्षांच्या अवधीत सर्वांच्या शब्दांतून मोकळा होईन.

दहावा सिद्धांत

(१०) एका ठिकाणीं एक मोठा विचित्र अनुभव आला. त्या गांवीं एक श्रीशिवकालीन घराणें होतें. त्याचीं एका घराचीं दोन घरें झालीं होती. दोन्ही घरांत श्रीशिवकालीन कागदपत्रें असल्याचें ठाऊक झालें होतें. पैकीं एका घरां गेलों. मालकाला येण्याचा हेतु सविस्तर निवेदन केला. त्यांना तो पटला व त्यांनीं कागदपत्रांचे रुमाल पुढें आणून टाकले. ते सर्वे घाळून त्यांतून ऐतिहासिक महत्त्वाचे दोन तीनशें कागद वेगळे काढून एका रुमालांत बांधले. त्या कागदांत पाच पंचवीस कागद प्रत्यक्ष श्रीशिवकालीन, कांहीं राजारामकालीन व बाकीचे नंतरचे होते. सर्वे कागद महत्त्वाचे होते व पार मीहिन्यानीं परत करण्याच्या बोलीनें ते त्यांनीं आमच्या हवालतीं केले. ते घेऊन घराबाहेर पडलों आणि मनांत विचार आला, दुसऱ्या हि घरां जावें, त्यांच्या कडचे कागद व हे कागद मूळचे एका च घराण्यांतोळ होत, तेव्हां सर्वे कागदांची संगति लागण्यास त्यांच्या हि कडचे कागद मिळणें अवश्य होय. मिळाले

लेल्या कागदांबद्दल मनाला सानंद निश्चितता वाटली व मिळवावयाच्या कागदांबद्दल साशंक विवंचना सुरू झाली. दुसऱ्या घरी गेलों. आपल्या जवळचे कागद दाखविण्याची त्या घरच्या मालकाला बुद्धि व्हावी झणून, पहिल्या घरचे हे कागद आणले आहेत, आपल्या हि जवळचे कागद मिळाले झणजे ऐतिहासिक प्रसंगांची जुळणी बरी होईल, वगैरे गोष्टी समजावून सांगितल्या. आमचा सर्व भिक्षुकी पाह्याळ शांतपणे ऐकून ते निश्चयपूर्वक म्हणाले ' अस्सं, हे कागद त्यांच्या कडून आणले काय, चला, आपण पुन्हां एकदां त्यांच्याकडे जाऊ व मग आमच्या कडचे कागद पाहूं. ' आम्हांस किंचित् शंका आली, पण त्यांच्या बरोबर पुन्हां पहिल्या घरी जाण्याचें टाळणें बरें दिसलें नसतें व कदाचित् शक्य हि नव्हतें. आम्ही गेलों. हे दुसऱ्या घरचे गृहस्थ पहिल्या घरच्या गृहस्थापेक्षां बघानें तर मोठे होते च, पण नात्याच्या अधिकारानें हि मोठे असावेत. जातां च हे त्यास म्हणाले, ' तुला काहीं समजतें, घे आपले कागद त्यांच्या पाहून मागून परत. ' धाकट्या घरच्या गृहस्थाचें त्यांच्या पुढें काहीं चाललें नाहीं. आम्ही पुष्कळ सांगून पाहिलें, पण त्याचा त्यांच्यावर यत्किंचित् हि परिणाम झाला नाहीं. हे थोरल्या घरचे गृहस्थ पूर्ण बनलेले होते. कागद-पत्रांच्या बाबतींत वृद्ध माणसांबद्दल माझा जो सिद्धांत त्यावर या वृद्ध गृहस्थांनीं शिक्षा मोर्तब करून तो कायम केला. दुसऱ्याचें मन वळविण्याची आमची सारी शक्ति त्यांच्या पुढें पंगु ठरली. आम्ही कधी झालों. निदान इतकी विनंति ' तरी मान्य होईल, अशी आज्ञा घाटून मी शेवटीं म्हटलें, ' बरें, इलाज नाहीं, येथे च एक दोन दिवस राहून काहीं कागदांच्या नकला करून घेतों. ' ' मुळीं च नाहीं ' असें त्यांच्याकडून ठाम उत्तर मिळालें. मन उद्विग्न झालें. नजरेनें पाहिलेने आणि हातीं आलेले भौतिककालीन कागद नुसतें वाचावयास हि न मिळतां परत करावे लागले याचें मनस्वी दुःख वाटलें. इतक्या होऊन कागद परत दिले आणि दहावा सिद्धांत ठरविला कीं,

एकाद्या गांवीं एकाद्या कडे महत्त्वाचे कागद मिळाले,
म्हणजे निदान त्या खेपेस जास्त आशेंत न पडतां
तरकाळ गांवाबाहेर पडावें, पाणी पिण्यापुरतें
सुद्धां त्या गांवीं त्यापुढें थावूं नये !

त्या च गांवीं पुन्हा काळांतरानें गेलों होतों, तेव्हां ते थोरले गृहस्थ
इयात नव्हते. धाकट्या घरच्या गृहस्थांना भेटलों. त्यांनीं पुन्हां कागदांचे

रुमाल आणून पुढे टेबले, पण दुर्दैवाची गोष्ट की दरम्यान कागद अस्वास्थ्य होऊन पूर्वी जे निवडले होते त्यांतले कार च थोडे कागद घिळक राहिले होते !

अकरावा सिद्धांत

(११) संशोधक हे अधाशी असतात. त्यांना क्विती हि मिळाले तरी त्यांचे पोट भरत नाही. साहजिक आहे. ते केवळ सर्पांचे उपाशी आहेत. तथापि लोकांत अशा अधाशीपणा करून घ्यायत नाही. कार आशा केली म्हणजे जास्त तर मिळत नाही च, पण हातचे हि जाते, हे आपण पाहिले च आहे. तेव्हां संशोधकांनी कार अधाशीपणा न करितां बहुत आणितां घ्यावे । सुष्टी चेक ॥ इंदुरवोपन-मठांतील बाटांचे पहिल्या च तेंपेच एक मळे मोठे गांठोडे न बांधतां दहा पांच च बाटे तारपुरतीं निवडलीं असतीं तर ही फदाचिह् तत्काळ मिळालीं असतीं व मग बाकीचीं हि कालांतराने मिळालीं असतीं. पण मो अधाशीपणा केला आणि काहीं काळ तरी सर्व च बाटांना अंतरलो. तथापि या बाबतींत कोणता हि एक नियम पाळून देणे कठीण आहे. वीट मठांतीक समग्र दोन तीन वेळां मिळून मिळयाना लागला, तरी अजून राहिला च आहे, तो च तंत्रावर येथील शोळीरामबावांच्या मठांतील विपुल संग्रह, जेवढा होता तेवढा सर्व एकदम च मिळाला. वीट येथे पहिल्यांदा गेलो त्या वेळचा संग्रह माझ्या स्मरणान्त कायमचा आहे. मठपतींनी पुढे आणून टाकलेले रुमाल सोडून पहात असतां श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ नजरेस पडला ! त्या वेळीं मनाची स्थिति कधी शाली म्हणून काय सागावी ! यरोवर दशावयाच्या ग्रन्थांत श्रीसमर्थप्रताप टेवला आणि पुढे रुमाल सोडीत होतो आणि पहात होतो, पण निवडून याजूस टेवलेल्या प्रतापांत चित्त इतकें गढले होतें की, पुढे बाटे चाळीत होतो, पण दोळे अगून काहीं दिसत नसतें, शुद्धीवर असून काहीं समजत नसतें. स्वर्गीय सुख याहून काहीं निराळे असेल काय ? तरी पण एक राखरदारी घ्यावयाची असते. संशोधन चाहू असतां वाटणारा आनंद व्यक्त करावयाचा नसतो. नालक बहुधा जवळ च बसलेले असतात व आपल्या यरोवर ते हि कागदपत्रे चाळावयास लागतात. आपल्या आनंदाचे कारण अमुक ग्रंथ किंवा अमुक पत्र आहे असे त्यांच्या प्यानात आले, तर नेमका तो च ग्रंथ किंवा पत्र पहावयास घ्यावयाचे व नेऊं न घ्यावयाचे ! वास्तविक ती सारी संपत्ति त्यांची च असते व पूर्वी जन्मांत त्यांनी ती कधी पाहिलेली नसते, पण

आपण पहावयास बसलों असतां त्यांना पहात बसवेंस वाटतें व अशा वेळीं मधून मधून कांहीं तरी कागद त्यांच्या हातीं देऊन त्यांना गुंतवून ठेवावें लागतें. तें अगो, पण याप्रमाणें त्या खेपेस मठांतील सर्व सग्रह पाहून हि न पाहिल्यासारखा च होता. ही गोष्ट १८२९ च्या चैत्रातील होय. म्हणून पुन्हां १८३१ च्या वैशाखांत बोझास गेलों होतो. इतका विपुल संग्रह होता कीं तो सर्व मिळेल असें वाटेना, म्हणून मागण्याचें धैर्य हि होईना. कांहीं निवडला व बाकी राहूं दिला तो तसाच अजून राहिला आहे. त्यात एक शके १५४४ दुंदुभिनाम संवत्सरांतील वाल्मीकीय आदिकाळाची प्रत होती. ती मिळवावी अशी इच्छा झाली म्हणून ती पुढें श्री. केशवबुवा ऊर्फ श्रीसमर्थदास यांनीं मिळवून मजकडे पाठविली. तात्पर्य संशोधनकार्यातील एक सिद्धान्त असा कीं, संशोधकांनो फार अधाश्यासारखें हि करूं नये, पण मिळण्याचा संभव असतां कांहीं टाकूं हि नये, तर प्रसंग पाहून वागावें.

बारावा सिद्धान्त

(१२) कवीला काव्य करतांना—कल्पना जुळवितांना किंवा योग्य शब्द हुडकतांना—जे श्रम होतात, त्यांत च एक प्रकारचा जसा विलक्षण आनंद असतो, तद्वत् संशोधकाला संशोधनाप्रोत्थर्य जे कष्ट होत असतात, त्यांत हि खरोखर स्वर्गीय सुख असतें. कवीचा आनंद जसा कवीला च कळतो, तद्वत् संशोधनसुखाचे भोक्ते संशोधक च होत. इतर ऐहिक व्यवहाराप्रमाणें संशोधन हा व्यवहार नव्हे. तें एक पवित्र कार्य आहे, आत्मोन्नतीचें एक साधन आहे. म्हणून संशोधन करीत असतां सदा सर्वदा देव धंनीध आहे। याचा क्षणभर हि विसर पडूं देऊं नये. संशोधनकार्यांत अपहारबुद्धि आचारांत तर नसावी च, पण विचारांत हि नसावी. उदाहरणार्थ डोमगांवची हकिक्त सांगतो. डोमगांव इतके दुसऱ्या कोणत्या हि गांवाचे मजवर उपकार झालेले नाहींत. डोमगांवच्या प्रत्येक घराचा मी ऋणी आहे. मठपतींच्या एका घराची काल-परतें अनेक घरे झाली आहेत. त्यापैकी दत्तात्रयमहाराजांचें एक घर होय. दत्तात्रयमहाराजांचे वडील दासमहाराज म्हणून या संग्रहायांत पाच पन्नास वर्षांपासो एक विख्यात पुरुष होऊन गेले होते. मी त्यांना पाहिलें नव्हतें. घरांत दत्तात्रय महाराज व त्यांच्या मातुःश्री असत. उभयतां सांख्यिक बुद्धीचे होते. दुसऱ्या खेपेस डोमगांवीं गेलों तेव्हा दत्तात्रयमहाराजांकडील कागदपत्रें पाहावयास मिळालीं होती. आम्हांस फरताळाचें कुदप काढून देऊन ते कोठें परगांवीं निघून गेले. सायंकाळीं परत येणार असतील, अशी मात्ती कल्पना झाली.

घरांत मातुःश्री होत्या, पण त्या आपल्या कामांत होत्या. दफ्तर पाहून झाली, कागद निवडून काढले, पण दत्तात्रयमहाराजांचा फोटे ठिकाणा होता ! मातुःभीना विचारतां त्या दाणाल्या, महाराज दोन चार दिवस येणार नाहीत. आम्ही कागद नेऊं कां, म्हणून त्यांस विचारलें. 'मी कशें सांगूं, त्यांस येऊं द्या' असें त्या दाणाल्या. त्यांचें म्हणणें यशोवर होतें. कोणी सुक्तिवाद केला, 'निवडलेल्या कागदांत श्रीकल्याणमहाराजांचेंघंघांनै जे चार पांच कागद आहेत आणि त्यांतल्या त्यांत हि कल्याणमहाराजांना रामचंद्र नीळकंठांचें जें वाळवोध, असल, गोड पत्र आहे (श्रीसंप्रदायाचीं कागदपत्रें, द्वितीय खंड, लेखांक ४२७) तें पत्र, अर्धी हीं चार पांच पत्रें लिखांत घादून जाण्याला काय हरकत आहे ! पुन्हां आपण केव्हां येतो आणि नाही. इतक्या विश्वासानें कागद आपल्यापुढें टाकून महाराज गेले, त्यांनीं नाहीं योद्धे च दाटलें असतें !' हा सुक्तिवाद क्षणभर हि टिकला नाही. इतका विश्वास टाकला दाणून तर नाहीं च नाही, पण परगहीं हि यांतला एक कपडा मुद्दां त्यांच्या परधानगीवांचून नेतां येत नाही. तथा तो नेणें महत्पाप होईल ! संशोधन हा आत्मोन्नतीचा मार्ग आहे हें जाणून तो मार्ग आक्रमीत असता

संशोधकानें लोभमूलक पापापासून दूर सरावें, अत्यन्त प्रामाणिकपणानें वागावें, काय वाटेळ तें होवो, संग्रह मिळो वा न मिळो, त्यानें प्राणातीर्त हि अपहारबुद्धीला मनांत थारा देऊं नये.

एका फडक्यांत ते कागद बांधले व तें छोटे दफ्तर दारावरील कोन-ठ्यांत ठेवून दिलें. आम्हांस पाहिजे असलेले कागद निवडून, रुमालांत बांधून, बरील कोनठ्यांत ठेवले आहेत, ते तसे च अदुं द्या, पुढील खेपेस येऊं तेव्हां सुवासाहेबांना विचारून घेऊन जाऊं, असें मातुःभीना सांगून व नमस्कार करून आम्ही बाहेर पडलों. डोगगांव हें माझे माहेरघर होय. कागद मिळण्याला मुळीं च पंचाईत नव्हती. पुढें गेलों, ते कागद आणले आणि सांप्रदायिक कागदपत्रांच्या द्वितीय खंडांत छापले हि.

तेरावा सिद्धांत

(१३) सर्वगुणसंपन्न संशोधकाच्या ठिकाणीं आणखी दोन चार गुण अवश्य असावयास पाहिजेत. आपल्या महाराष्ट्रांत संशोधन करावयाचें म्हणजे मुसतें भीतिवकालीन मोदी वाचतां येऊन उपयोगी नाही. दाकी त्या घेऊंची

मोठी लिपी मुद्रां घोडी कठीण च अठते व अम्यासावांचून ती सर्वांना च वाचतां येईल, असें नाहीं. तेव्हां संशोधकाला श्रीशिवकालीन मोठी लिपीचा व्यासंग पाहिजे च, पण शिवाय त्यास पारशी आणि संस्कृत या दोन भाषा चांगल्या अवगत असल्या पाहिजेत. मुसलमानी अमलांतील अक्षरशः कोट्यवधी फारशी कागद वृहन्महाराष्ट्रांत सर्वत्र विखुरलेले आहेत. त्यांतले आतांपर्यंत लक्षावधी कागद आपल्या अनारख्येमुळे नाहींसे झाले व जे शिल्लक आहेत ते हि, कोणी संशोधक आपल्या वाठ्याला येईल काय, कां जगापुढे येण्यापूर्वी च इतर कागदांप्रमाणे आपली हि गति होणार, या विवेक पडले आहेत. मराठी कागदपत्रांचें थोडें फार संशोधन होत आहे, पण अखंड पारशी कागद तशी च वाट पहात राहिले आहेत. एकाचा ठिकाणी संशोधक गेला आणि मालक प्रसन्न होऊन त्यानें याच्यापुढे घरांतील सर्व कागद आणून टाकले आणि याला जर फारशी येत नसेल, तर हा मराठी कागद तेवढे गोळा करणार व फारशी कागदांचा त्याग करणार आणि त्या दोन्ही कागदांचा परस्परार्थी संबंध असला, तर हा, न कळत, एकाचा साद्यन्त वृत्तांताचे तुकडे पाडणार, कारण नसतां स्वतः अंधारांत पडणार व वाचकांस पाडणार. त्या कागदांची परंपरांत गुंतागुंत नसली आणि फारशी कागद स्वतंत्र असले तरी पुढे पंच पक्षात्राचें ताट असून हि हा स्वतः अर्धवट उपाशी राहणार व वाचकांस ठेवणार. हे संशोधन निलाळस अर्धवट होय व आपल्या महाराष्ट्रांत आतांपर्यंत श्रीशिवकालीन व शिवपूर्वकालीन जें संशोधन झालें आहे तें बहुशः असें अर्धवट झालें आहे व जें इल्लीं चालू आहे तें हि तथा च अर्धवट पद्धतीनें चालू आहे. मला फारशी येत नाहीं व ही अडचण मला सर्वत्र मासली. लक्षावधी फारशी कागद पुढे येऊन बाजूस सरले. त्यांत काय इतिहास मरला होता, तो परमेश्वरास ठाऊक ! हे श्रीसमर्थानीं म्हटल्याप्रमाणें झालें ! सभे-यतीं सर्वत्र संपत्ति असावी, बसला आहे त्या जागीं रालीं जमिनींत पुरलेली असावी, माथ्यावर तुळबट आहे त्यांत असावी, शेजारी खांबांत अस वी पण ठाऊक नसल्या-मुळे चौफेर संपत्तीमध्ये बसलेला असून हि पोट फसें भरावें या विवंचनेत एकाद्यानें पडावें, तद्गत इतिहासाचीं साधनें सधोवार पसरलेलीं असतां केवळ त्या भाषेचें ज्ञान नसल्यामुळे मला श्रीशिवकालीन इतिहास कसा कळेल ही याला चिंता लागलेली असावी. हे आपण कोणा तिन्हाइतास सांगत नाहीं आहोंत, आपसांत च बोलत आहोंत, म्हणून दाणतो ही रिपति अभिमानी महाराष्ट्राला निःसंशय कमीपणा आणणारी आहे. यापुढील तरुण संशोधकांनीं फारशीचा अभ्यास

जरूर करून संशोधनाला पूर्णत्व आणलें पाहिजे.

तसें च संशोधकाला संस्कृत चांगलें अवगत असावें. संशोधकाला च कां, महाराष्ट्रांतील प्रत्येकाला संस्कृत आलें पाहिजे. ती देववाणी आहे, आपले घर्मग्रन्थ त्या भाषेत आहेत, आमच्या तत्त्वज्ञानाचा उगम त्या भाषेपासून आहे, त्या भाषेत परमेश्वराचें स्वरूप आहे. सर्व च भाषा देवाच्या असल्या तरी संस्कृतांत परमेश्वर उच्चान रूपानें भरलेला दिसतो. संशोधनदौन्यांत संस्कृतांत असलेलीं ताम्रपत्रें, शिलालेख वगैरे आढळतात, तीं वाचतां येण्याला संस्कृताचें उत्तम ज्ञान असणें आवश्यक होय.

म्हणून तेरावा सिद्धान्त असा कीं,

संशोधकाला नुसतें श्रीशिवकालीन मोडी लिपीचें ज्ञान असून भागत नाहीं, तर त्यास फारशी व संस्कृत या दोन भाषांचें चांगलें ज्ञान असणें अगत्याचें आहे.

चौदावा सिद्धान्त

(१४) आपल्या हातून जें संशोधन व्हावयाचें तें पूर्ण व्हावें, अर्धवट राहूं नये, म्हणून फारशी व संस्कृत या दोन भाषा जशा संशोधकाला आल्या पाहिजेत, त्याप्रमाणें

संशोधकास निरनिराळ्या काळांतील प्राचीन लिपींचा परिचय असावयास पाहिजे.

बृहन्महाराष्ट्रांत पुष्कळ ठिकाणी प्राचीन शिलालेख आहेत व काचित् कोठें ताम्रपत्रें दि आढळतात. हे लेख बहुधा संस्कृतात असतात, फक्त कालपरतें त्यांची लिपी भिन्न असते. एकदा आग्री मोगलाईत दोनशें मैलांवर प्रवास येलगाईनें केला होता, तेव्हां मार्गांत किती तरी उदरें लागलीं कीं जेथें शिलालेख दोंते. खुद्द जोगाईच्या अंग्यास काय योंटे शिलालेख पडलेले आहेत ! शिलालेख आढळवा, पण तो वाचतां येत नसल्यामुळे तो तसा च टाकून पुढें जावें लागवें हें फेवटें पाप ! त्या शिलालेखाचा व ते ज्यांनीं कोरून टेंवले त्यांचा हा केवदा अपमान ! हें पाप व हा अपमान जाणून बुजून पदत नाहों, पयटें बरे, पण तसें घडण्याचें कारण केवळ लिपीचें अज्ञान होय. संशोधकाला अथळे अज्ञान शोभत नाहीं. विस्तार करणें नको, पण सर्वगुण-संपन्नता आणीं येण्यास प्राचीन लिपीचें ज्ञान असणें अवश्य आहे. अशी सर्व-गुणसंपन्नता के. विधनाय कार्यानाय राजवाडे यांच्या ठिकाणीं होती, म्हणून महाराष्ट्रांनें त्यांस इतिहासाचार्य ही पदवी अर्पण केली.

पंधरावा सिद्धान्त

(१५) पूर्णत्वाच्या दृष्टीने आपण संशोधनाचा विचार करीत आहोत म्हणून पंधरावा सिद्धांत नमूद करण्यास हरकत नाही की,

संशोधनाच्या दौऱ्यांत संशोधकाबरोबर फोटो घेण्याचें सामान असल्यास फार च उत्तम.

फोटो कोठे जुने कागद नुसते पहावयास तर फोटो फार तर उतरून घेण्यास मिळतात. अशा वेळीं फोटो घेण्याचें सामान बरोबर असल्यास जुन्या कागदपत्रांचे, पोप्यांचे वगैरे फोटो घेण्यास सांपडतें. पण कागदपत्रें, पोप्या वगैरे बरोबर नेण्यास मिळू तरी शकतात, तसें सृष्टीचे निपनिघळे रम्य दृश्यां, प्रचंड देवालये, साधुसंतादिकांच्या समाधी, देवाच्या निमासुर मूर्ति, विशाल घळी, शिलालेख यांचें नसतें. म्हणून फोटोचें सामान बरोबर असलें म्हणजे अशा सर्व पवित्र स्थळांचे आणि वस्तूंचे फोटो घेता येतात. संशोधनाच्या पूर्णत्वाच्या दृष्टीने पुष्कळ वेळां असे फोटो घेण्याची अनुकूलता असणे हृष्ट आणि उपयुक्त असतें. आमच्या संशोधनदौऱ्यांत काही वेळा हे सामान आमच्या बरोबर असे व त्याचा आम्हांस फार उपयोग होत असे. एका दूरच्या ठिकाणी या सामानाचा आम्हांस अकल्पित असा उपयोग झाला. मठातील कारमारी व त्यांच्या घरांतील आणि मठातील सर्व माणसे यांचा आम्हांस फोटो घेता आला, पण म्हणून तेवढी च आमच्या तफें शिफारस होऊन विशेष त्रासावांचून आम्हांस मठातील संप्रह पहावयास मिळाला. हा उपयोग गौण असला तरी तो फलदायी झाला, पण तेवढ्यासाठी म्हणून काही फोटोचें सामान बरोबर घ्यावयाचें नसतें.

सोळावा सिद्धान्त

(१६) भीममर्त्यांनी अद्भुत प्रताप केले, तपभ्रम बहुत केले, नाना लीला केल्या, नाना पंथांचें शोधन केलें, जनास बहुविध उपदेश केला, लोकांचीं मनें आकर्षून घेतलीं, लोकसंग्रह केला, मरतसंडमर पर्यटनें केलीं, तीर्थक्षेत्रे पावन केलीं, गुप्त आणि प्रकट सामर्थ्ये वाढविलीं. या सर्वांचें आज आपणांस संशोधन करवयाचें आहे. भीरामदासी संशोधनाचे हेतु दोन : एक, भ्रंसांप्रदायिक कागदपत्रें, पोप्या, पुस्तके मिळविणें व दुसरा, भीममर्त्यांची कृपा संपादन करणें. हे दोन्ही हेतु साधावे म्हणून मठाचें व ऐतिहासिक पयप्यांचें रा. सं. ४

जसे सशोधन करावयाचें, तद्वत् श्रीसमर्थस्यानें दि पाहिलीं पाहिजेत. श्रीसमर्थ कोठें आढळतील आणि केशा कृपा करतील याचा नियम नाही, यासाठी त्यांना सर्वत्र शोधले पाहिजे. ते जेथे जेथे राहिले असतील तेथे तेथे त्यांचा शोध घेतला पाहिजे ते कोठें राहत, हें गिरिघरानीं तीन औब्यात सांगितलें आहे

गिरिकधरीं समर्थभासणें । दरीं दकुंटीं मचकशयणें ।

कढेकपाटीं धावती जणें । वैभवभाचणें करावया ॥ स. प्र ३३

वैभवें साबोनि दुर्गम घनीं । गिरिगुहातरीं तरतळ उष्ण शयणीं ।

कोंदढपाणीं स्वयें पीतांबरें छाया करुनि । नाना फळीं जीवनीं साक्षिण्यें ॥ ३५

पठीण स्वळीं अगत्य राहाणें । सिंहव्याघ्रेसीं हरिहरेसीं साढणें ।

निरालस फलदावरी धोत्रधन्ना लावणें । ब्राह्मण्य दावणें वृष्टीसी ॥ ३६

अशा अवपद स्वळीं श्रीसमर्थाना धुडावयाचे आहे. कष्टाचें काम आहे. एकंदर सशोधनकार्य च प्राय दगदगीचें असतें. त्यात

कडे कपाटें दरे दकुंटीं । पाहों जातां भय चि वाटे ॥

अर्घीं भयानक स्वळें ओलाढावीं लागतात, उन्हातादात हिंसाचें लागतें, यडी-यान्यात पढावें लागतें. खाण्यापिण्याचे हाल होतात. अन्न आहे आहे, नाही नाही, अन्न प्रसंग येतात. वेळीं अवेळीं प्रवास करवा लागतो. त्यात आनंद फक्त कागदपत्राच्या प्राप्तीचा व पवित्र स्वळाच्या दर्शनाचा. कागदपत्रें मिळालीं व स्वळें पहावयास सापडलीं म्हणजे सर्व श्रमाचा परिहार होतो.

कोंभारपाएन पांचाढपर्यंत सज्जनगडा एवढा एक टप्पा आहे व पांचाढपासून वर वाड्यापर्यंत जी चढण आहे ती, न जाणों, तीन सज्जनगडा एवढी येईल.

पण असे चार सज्जनगड चढून जाऊन श्रीशिवरायांच्या वाड्यांत शिरून त्यांच्या सिंहासनापुढें बसून १५९६ च्या व्येष्ट पुढ १३ च्या दिवस आठवला म्हणजे चढून यताना झालेल्या श्रमाची, त्या वेळीं, कोणास तरी आठवण होते काय ? दगदग फरप्याळा आणि सोसण्याला मनाची पुष्कळ मदत होते, हें जरी खरें असले, तरी शरीरास श्रम दावयाचे ते होतात च. अशक्याच्या रि ठिकाणीं ते श्रम सोसण्याचा शक्ति त्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न करू शकेल, पण श्रम नाहीसे करू शकणार नाही. शरीरास प्राण होणार च. आम्हास एकदा एक योग असा आला होता की, रोज न एक एक गड असे

छागोपाठ चार दिवस चार गढ चढावे लागले आणि ते हि उन्हाळ्यात प्रत्यक्षां दुपारचे भर वारा वाजतां ! पण आतां ती शक्ति शरीरात कोठें आहे ? म्हणून परम साधण्यासाठीं व्याप्रमाणें

ताऱ्यां च उढाउढी ।

केळी पाहिजे, त्या च प्रमाणें संशोधनकार्य हि तरुणपणांत च जेवढें होईल तेवढें पदरांत पाडून घेतलें पाहिजे. २५ ते ४५ या वयात जेवढें संशोधन होईल, तेवढें पुढें होऊं शकणार नाहीं. म्हणून सोळावा सिद्धान्त असा कां :

संशोधकानें आपल्या तरुण वयांत

होईल तेवढें संशोधन उरकून घ्यावें.

मी मागें वळून माझ्या आयुष्यातील त्या काळाकडे नजर फेकली म्हणजे खजील होती. झालें त्याहून किती तरी जास्त संशोधन व्हावयास पाहिजे होतें. पण आतां काय त्याचें ! आता त्याचें इतकें च कां, म्हणून हल्लींच्या तरुणांनीं माझे ऐकलें पाहिजे. थोड्या वेळानें हे सिद्धान्त संपले म्हणजे तरुणांनीं काय घेकावयाचे तें सागतीं.

सतरावा सिद्धान्त

(१७) ऐतिहासिक घराण्यात संशोधन करतांना हा प्रश्न तितकासा उत्पन्न होत नाहीं, पण मठांचें संशोधन करतांना ही सावधगिरी बाळगली पाहिजे. मठ म्हणून आपण पुष्कळ कल्पना केल्या असतात, परंतु प्रत्यक्ष घस्तुरियति त्या कल्पनांप्रमाणें आढळली नाहीं, म्हणजे असायघ माणसाचे मनावर विपरीत परिणाम होण्याचा संभव असतो. काळ बदलला आहे, तशी माणसें हि बदलली आहेत. आपण आपल्या पूर्वजांना जितके शोभूं तितके च विद्यमान मठपति आपल्या पूर्वजांना, मूळ मठसंस्थापकांना शोभतात. आपण मान कसे हि असावे, कसे हि घोगावे, पण मठपतीवद्दल मान निराळी अपेक्षा करावयाची, हा फोठला न्याय ! सर्व च बाजूंनीं जेथे समाजाची अवनीत झाली आहे, तेथे तीं मठपति तरी कसे सुटणारे ! बहुतेक मठातून आपसात किंवा इतराबरोबर माझणतें सुल्ल असतात. एका मठांत गेलीं असता, मी वकील आहे हें मठपतींना समजतांचे त्यांनीं मजपुढें प्रथम समस्त टाकून सज्जा विचारण्यास सुरवात केली. ती सज्जा झाल्यावर मग कागदपत्राची गोष्ट. काहीं मठातील मुख्य माला

अपवाद आहेत, नाहीत असे नाही. पण बहुतेक ठिकाणची परिस्थिती
असंमोधानकारक असते. यासाठी संशोधकास माझा इपारा असा आहे की,

विद्यमान माणसांकडे न पाहतां संशोधकांने
मूळ पुरुपाकडे पोहोवें, त्यांच्या चरणावरून
त्यांने आपली दृष्टि ढळूं देऊं नये .

आद्य संस्थापकाच्या चरित्राकडे अचल लक्ष जडलेले असले हाणजे नंतरची
स्थिती पाहून मनाला उद्विग्नता येण्याचे कारण रहात नाही.

अठरावा सिद्धान्त

(१८) असे आणखी अनेक सिद्धान्त सांगतां येतील. या वेळीं
प्रमुखपणाने मनांत आले ते नमूद करून ठेविले. या सर्व सिद्धान्तांचा सिद्धान्त,
मुख्य सिद्धान्त, किंबहुना या सर्व सिद्धान्तांना व्यापून उरणारा शेवटचा सिद्धान्त
असा की,

श्रीसमर्थचरणीं संशोधकाची पूर्ण निष्ठा असावी,
त्या चरणांचा त्यास सारखा निदिध्यास लागलेला
असावा, श्रीसमर्थांना त्यांने आपल्या हृदयांत
कायमचे सांठवून ठेवावे, आपलीं सर्व
संशोधनकार्ये त्यांच्या चरणीं अर्पण करावीं.

इतके तुम्ही हिंढता त्या तुमच्या पाहण्यात असा रामदासी पुरुष कोठे आला
कां, असा प्रश्न पुष्कळ जण विचारीत असतात. त्यांचे उत्तर येथे देतो. इतर
कोणाला हि कमी न लेखतां, ज्याच्या त्याच्या गुणायदल, कर्तृत्वाबद्दल प्रत्येकाचे
कौतुक करून हि, मला असे म्हणतां येते कीं, असा पुरुष मी एक च पाहिला,
तो आमचे धीधरपंत होत. त्याची मी करीन तितकी स्तुति थोडी च होईल.
त्यांचे अल्प चरित्र दासविश्रामधामाच्या प्रस्तावनेत सांगितले च आहे.
आंधरपंवांना दुसरा ध्यास नव्हता. अशी वृत्ती प्रत्येक
संशोधकाची असावी. ती कशी असावी, हे श्रीसमर्थांचे एक श्रेष्ठ
शिष्य, स्वानुभवदिनकराचे कते तिसगांवमठपति, श्रीदिनकर यांनी पांच
प्रेमळ ओव्यांत सुंदर रीतीने सांगितले आहे :

तेजें घाटे मुंलीं रामदास गावे । जिन्हें रामदास उचारावे ।
निजकरीं रामदास पूजावे । अनंतां उपचारीं ॥ ११५-१०९

नेत्रां रामदास पाहावे । कानां रामदासचरित्र ऐकावे !
रामदासपदींचे जिघावे । निर्माल्य घ्राण ॥ ११०

घोष्टां रामदासपदीं सुयन । पदांगुष्ठ घोसावे सुरचुरून ।
रामदासांपुढे करावे नर्तन । निजपदीं सहजस्थितीं ॥ १११

मस्तकीं रामदास घेदावे । हृदई रामदास आळिंगावे ।
कटकहूनि सर्वांगेसीं भेटावे । रामदासीं सहजस्थितीं ॥ ११२

निजहृदई रामदास सांठवावे । स्कंधीं रामदास बैसवावे ।
पाठीसीं रामदास घालावे । वाम सव्य सहजस्थितीं ॥ ११३

तात्पर्य, श्रीरामदासी संशोधकानें श्रीसमर्थाना सोडून क्षणभर हि राहूं नये.

आपले संशोधने ही श्रीसमर्थ्यांची सेवा होय, अशी संशोधकांची भावना असोवी. त्या संशोधनाचे फळे त्यांच्या चरणीं अर्पण करून आपण मोकळे होण्याचे असते. म्हणून संशोधकाचे मन कष्टी होण्याला काहीच कारण नसाय. त्याने आपली समाधानशुचि केव्हाच उडवून देऊ नये. श्रीसमर्थ्यांच्या इच्छेने जेवढे संशोधन होईल तेवढेच खरे. जे मिळोवयाचे असेल ते मिळेल. काही ने मिळाले म्हणून त्यांची जबाबदारी आपणावर घेऊन कष्टी होण्याचे कारण च काय ! पुष्कळदां असे होते, अनेक भ्रमतापास करून आपण एकाचा ठिकाणी जावे आणि तेथे काहीच मिळू नये किंवा काहीच नसावे. अशा वेळीं क्षणभर मनाचा निरुत्साह होणे साहजिक आहे, पण त्यावर माझे क्षणें असे असते की, झालेले भ्रम बाया गेले, असे कधीच म्हणतां येणार नाही. आपले इंधित साध्य होण्याला इतकी किंमत द्यावीच लागणार असेल, तर आपणांस केव्हा हि विनाकारण त्रास झाला, असे कसे म्हणतां येईल ! जितके कष्ट झाले तितके पंदरात पडेल, तितक्या मानाने आपण आपल्या सर्वाजयळ गेली, असे मानले पाहिजे. श्रीसमर्थ्यांच्या मनात असेल तसे होईल. संशोधकानें समर्थ्यांच्या इच्छेप्रमाणें घर्तावे, ते करितील ते मानावे, म्हणजे भग सहजच त्यांना आपली करुणा घेऊन ते आपणांवर कृपा करितील. श्रीसमर्थप्रतापकारांनीं सर्व संशोधकाना आभासन देऊन ठेवले आहे ही,

समर्थ सद्गुरु पूर्णभावं सेविती । त्यांचे सर्व हि मनोरथ पुरती ।

सर्व कामना परिपूर्ण होती । सहुरसमर्थप्रतापे ॥

किंवा खुद्द श्रीसमर्थांचा रघुनाथमठाच्या निमित्ताने अखिल महाराष्ट्राळा, सर्व सशोधकांना व श्रीसमर्थसेवकांना आशीर्वाद आहे की,

“ तुमचें मन मनवरी बहुत आहे ते तुमचे धावडीच्या गुणे कल्याण द्रोईल ऐसें नेमस्त चिन्ह दिसतें । ”

अशा रीतीने श्रीसमर्थांच्या चरणां मस्तक ठेवून व त्यांचा आशीर्वाद मिळवून पाच, दहा, पचरा, वीस, शंभर, पाऊणशें, पन्नास, पचवीस

निष्ठावंत तरुण रामदासी संशोधक

एकत्र जमून, विशिष्ट योजना ठरवून श्रीसमर्थसंप्रदायजोर्णोद्वारादि कायें निमूटपणे अव्याहत चालवितील तर त्यांच्या हातून राष्ट्राची, राष्ट्रधर्माची, मातृभूमीची अपूर्व सेवा घडून श्रीसमर्थांची कृपादृष्टि महाराष्ट्राकडे पुनरपि वळल्यावांचून राहणार नाही, असा विश्वास वाटतो. प्रपंचाचा लकडा पाठीमागे नसला तर उत्तम च, पण प्रपंच चालवून हि ही कायें करता येतील. संघटना, पाहिजे. इतके सुशिक्षित तरुण, आचारविचारवत उत्साही सांप्रदायिक, पुण्य सकल्प करून व प्रतिज्ञापूर्वक श्रीसमर्थांच्या कायद्याना अनुसरून घटित होऊन कामास लागतील तर ते महाराष्ट्रसमानावर आपले पारमार्थिक राज्य स्थापन करतील, यात संशय नाही. असा तरुण रामदासी निरहंकार, निस्पृह, निर्लोभ असावा.

सद्गुरुरूपेचेनि बळें । अपरोक्षज्ञानाचेनि उसाळें ।

मायेसहित ब्रह्मांड सगळें । दृष्टीस न ये ॥

इतकी निस्सीम निस्पृहता त्यांच्या ठिकाणी असावी.

लागतां सद्गुरवचनपथें । जालें ब्रह्मांड पालथें ।

तरी जपाच्या शुद्ध भावार्थें । पालट न घरिजे ॥

इतका श्रीसमर्थचरणां त्यांच्या निस्सीम भाव असावा. श्रीसमर्थांपासून तो निराला नसावा. श्रीसमर्थांच्या वेमवा वेगळें त्यांचे वैभव नसावे. त्यांचा निराला शौकिक नसावा, त्यांचे नुसते अस्तित्व हि निराळें नसावे. श्रीसमर्थचरणां तो विरधून गेटेला असावा. थोडक्यात सांगावयाचे म्हणजे, पाचभ्या

दुःखदाय्या तिसऱ्या समासांत सन्दिग्धाचीं जीं लक्षणें दिळेदीं आहेत, त्या लक्षणांनीं तो युक्त असावा.

१.११. महायष्टांतील धर्मनिष्ठ तरुणांना हे कार्य केव्हां तरी करावें लागणारच आहे, मग त्यास आरंभ आतां होवो किंवा काळांतरानें होवो. कार्याचें क्षेत्र विस्तृत आहे. पांच पंचवीस तरुण दहा वीस वर्षे खपतील तेव्हां कार्याची शोढ्यांत भरण्यासारखी उमारणी होईल. विद्यमान काळांत त्यांच्या हातून एवढी मोठी कामगिरी व्हावी कीं, त्यांचा अंमळ गत आणि भावी काळावर निषेध चालावा. समाजोन्नतीची कोणतीच बाय त्यांच्या भेदक नजरेतून सुटण्याचें कारण नाही. हा संप्रदाय ब्रह्माढव्यापक आहे. विद्यमान काळाकडे तर त्यानें पाहिलेंच पाहिजे, पण भूत आणि भविष्य काळ हि त्यांच्या नजरेतून निखटूं शकत नाही. त्याचा विशेष मर आपल्या संकल्पाप्रमाणें परमेश्वरावतारी श्रीशिवछत्रपतींनीं स्थापिलेल्या देवाब्राह्मणांच्या राज्यावर असणार, हे उघड आहे. अशा स्वरूपाचा संप्रदायाची सेवा करणारा

श्रीरामदासांकित सेवकसंघ

निर्माण व्हावा, अशी इच्छा आहे. मजसारख्या एकट्या दुकट्या दुर्बलाचें हे काम नये. महायष्टांतील जाणत्या तरुणांनीं तें मनावर घेतलें पाहिजे. त्यांनीं पाळावयाचे आचारविचाराचे नियम तयार आहेत. ते सारे दासबोधांत दिळेले आहेत. ते शिकालाबाधित आहेत. संप्रदायधेवकांनीं निरपवाद रीतीनें पाळावयाचे १००१ नियम दासबोधांतून कोणाला हि उतरून काढून, त्यांची विषयवारी कावसां येईल. श्रमिन् मन्यराज दासबोध हा आपला कायद्यांचा मन्य श्रेय; तो मस्तकीं धारण करून त्यांतील विचारांशीं एकजीव होऊन कार्य करणारे आचारवान् राष्ट्रधर्मसेवक निर्माण झाले पाहिजेत. तसे असतील हि त्यांचा संघ बनला पाहिजे. त्यांनीं प्रांत आणि कार्य यांची आपआपल्या अधिकाराप्रमाणें विभागणी करून घेतली पाहिजे. त्यांनीं निरिच्छ होऊन काम करावें, स्वतःच्या मनाशीं रमावें, स्वप्रांत हि श्रेय वाटूं देऊं नयेत. हे नुसते माझ्या मनांतील तरंग होत. त्यांची मनांत इतकी गर्दी होत आहे कीं, ते मला घड व्यक्त हि करतां येत नाहींत. एक विचारतरंग उठतो, तो मी

नमूद करून जावों, तों दुसरा तरंग उठून तो पहिल्यास दबपून आपण पुढें होतो. त्यामुळें मला माझे सर्व विचार व्यक्त करतां आले नाहींत. जे विचार मनांत येतात त्यांत हि थोडे स्पष्ट व बहुतेक अस्पष्ट असतात. तथांत त्यांच्यांत ही गर्दी. त्यामुळें जे कागदावर उतरले जात आहेत, ते माझे मला च समजेनासे होतात. कांहीं हरकत नाहीं. नकल्यांचे ते नुसते विचार आहेत. श्रीसमर्थींच्या रूपेण प्रत्यक्ष काम करतांना कार्यकर्त्यांना आपोआप जे विचार सुचत जातील ते च खरे. माझी इच्छा इतकी च कीं, कोणकिडून तरी, केव्हां तरी, श्रीसमर्थींची कृपादृष्टि पुनरपि महाराष्ट्राकडे वळावी.

श्रीरामदासांकित निष्ठावंत तःश्च श्रीसमर्थसेवकांचा जो भावी संघ निर्माण व्हावयाचा आहे, त्यास मी आतांपर्यंत झालेल्या

श्रीरामदासी संशोधनाचा विस्तृत अहवाल

सादर करित आहे. आतांपर्यंत फार थोडें संशोधन झालें, सहस्रपट उरलें आहे. हा संपूर्ण अहवाल किंवा गेल्या अष्टावीस वर्षांत झालेल्या संशोधनावें हें वृत्त सादर करतांना खाजगी गोष्टी कोणत्या सांगान्या आणि कोणत्या सांगूं नयेत, याचें मला वारंवार कोडे पडणार व माझें मन थबकणार, असें दिवतें. आरंभाला च कोडे पडलें आहे कीं, श्रीरामदासी संशोधनाकडे चित्त कसें वळलें, हें बोलवें कां न बोलवें. कोणास विचारवें ? लोकमान्य असते तर त्यांना विचारलें असतें. पण ते च प्रत्यक्ष कशास पाहिजेत आणि ते कां आपल्या सर्वांच्या जन्मास पुरले असते ? ते स्वतः कसें वागले, हें सर्व जगापुढें आहे. ते स्वच्छ सांगते कीं, खाजगी गोष्टी मुळीं च बोलूं नयेत आणि लिहूं तर नयेत च. महात्मार्जींना विचारवें, तर तें हि शक्य असून आज अशक्य झालें आहे. तेव्हां ते काय सांगते हें हि त्यांच्या चरित्रावरून च ताडलें पाहिजे. ते तेव्हा च सांगते कीं, सर्व कांहीं सांगवें, चोस्त काहीं च ठेवूं नये, मग कोणी बरे झणोत, चाईट झणोत. लालार्जींना विचारता आलें असतें तर, त्यांनीं सांगितलें असतें कीं, सायसार विचार पाहून जरूर तेवढें सर्व बोलवें. अशा शिघर्षित लोकमान्यादिकांची पत्न्यांनी घेऊन लालार्जींच्या मध्यम मार्गानें जावें, असें मी ठरविलें आहे.

संशोधनास आरंभ

काही भाग ओलाटून व श्री रामदासी संशोधनाकडे चित्त कसे वळले, असा प्रश्न जवळचे आणि दूरचे करीत असतात, त्याचे

काही येऊ लागत होतं पूर्वांचे ।

पापीयासी कैचे रामनाम ॥

एवढेच मोघम उत्तर देऊन संशोधनास आरभ कोटून कसा झाला या मुकामावर थोडा वेळ घालून वाचकांस आज एकदम संशोधनक्षेत्रात प्रवेश करण्याचे ठरविले आहे.

विद्यार्थीदशेत उद्योगी नेहमी दोन ग्रंथ असत (१) के विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांची निव्वयमाला व (२) शके १८१२ त भाडगावकर यांनी छापलेल्या श्रीरामदास स्वामींच्या समग्र ग्रंथांचे पुस्तक. पुत्र, पति, वधु, मित्र, शत्रु, राजा इत्यादि कोणत्या हि नात्याने श्रीरामाकडे पाहिले म्हणजे सकांतुक्त निरतिशय आनंद द्यावा व

सांदर्भे वां गुणै वां रघुपतिसदृशो नास्ति देवो द्वितीयः ।

हे सुभाषित प्रिय वाटावे. श्रीरामचरित्र आवडावे व ते आवडावे म्हणून श्रीरामाच्या अनन्य दासांचे चरित्र आवडावे व वाटावे की,

अहं रामस्य दासा ये तेषां दासस्य किंकर ।

यदि स्वाम् सफल जन्म मम भूयात्त सशय ॥

अशा स्थितीत उद्धवसुतकृत व आत्मारामबोवाकृत श्रीसमर्थांची चरित्रे वाचावयास मिळाली. सन १८९०-९१ चे सुमारास बाबाजी अनंत तेंडुलकर, 'श्रीशरिवरदा' छापखान्याचे मालक, हे 'श्रीसमर्थरामदासचरित्र व समग्र ग्रंथ' या नावाचे मासिक काढीत असत त्या मासिकात ही दोन चरित्रे आली होती. १८२३ च्या माघात त्या मासिकाचे पहिले दहा अंक मला एका गृहस्थाकडून वाचावयास मिळाले होते पहिल्या सहा अंकात उद्धवसुतकृत श्रीसमर्थचरित्र संपूर्ण होते व पुढच्या चार अंकात आत्मारामबोवाकृत चरित्र अपूर्ण होते. १८२४ च्या वैशाखापर्यंत हे दहा अंक मजजवळ होते. ते चार महिने या दोन चरित्रांच्या संगतीत गेले. त्यांच्या संगतीत असताच १८२४ चैत्र वद्य ६ (१९०४ १९०२) रोजी प्रथम चाफळास गेलो व

तेथें श्रीरामाचें दर्शन झालें, लागोपाठ दुसऱ्या दिवशीं रामघळीचें दर्शन आणि कुबडीतीर्थाचें स्नान घडलें, तिसऱ्या दिवशीं यवतेश्वरास गेलों, चवथ्या दिवशीं श्रीसज्जनगडावर श्रीसमर्थसमाधीपार्थी यसावयास मिळालें आणि पाचव्या दिवशीं जरंड्याच्या मारुतीपार्थी होतो. आठवत नाही अशा ययात या ठिकाणापैकीं काहीं ठिकाणीं नेला गेलों होतो, पण आठवर्णांत असा हा प्रथम व गेलों, या बहुतेक ठिकाणाचें वर्णन पूर्वी विविध विषयात व प्रस्तावनात येऊन गेलें आहे व पुन्हा पुढें हि प्रसंगोपात्त येईल. बाकी त्यात आता जगाला नवीन असें कळावयाचें काय उरलें आहे ? त्या त्या ठिकाणीं दर्शनार्थ जाणाऱ्याच्या भावनेत च काय नवीनपणा उत्पन्न होऊ शकत असेल तेवढा च खरा. त्या भावनाचा छापी ज्याचा तो ! असे.

आत्मारामबोवाकृत चरित्र अपुरें च होतें, तीं दोन्ही चरित्रें बाजारात कोटें मिळू शकलीं नाहींत. त्या वेळीं श्री. तात्यासाहेब केळकर याचे वडील बंधु कै. नारायणराव चिंतामण केळकर, हे धुळ्यास इंग्रजी शाळेंत शिक्षक होते व निर्णयसागर चालवीत असलेल्या काव्यसंग्रहाचे संपादक होते. त्यांनीं मला बरील दोन चरित्रें व शके १७९३ त छापलेला मदिपतिकृत संतविजय ग्रन्थ, असे तीन भीसमर्थांच्या चरित्रांचे ग्रन्थ त्या च वर्षांच्या आश्विनात मुंबईस मिळवून मागधून दिले. मा च सुमारास कै. विश्वनाथ काशीनाथ राजवाडे मांचा भीसमर्थांवरील निबंध ग्रन्थमालेंत आला, त्या निबंधांत त्यांनीं भीसमर्थांच्या ग्रन्थापैकीं तोंपर्यंत प्रसिद्ध न झालेल्या प्रकरणाची यादी देऊन आपणांस दोनशें वर्षांमागची दासबोधाची एक पोथी मिळाली आहे, असें जाहीर केलें, आज जरी ग्रन्थराजाच्या अनेक जुन्या प्रती उपलब्ध आहेत किंवा त्याचा पत्ता लागलेला आहे, तरी त्या वेळीं मिळालेल्या एका प्रतीची च अपूर्वता याटाची, अशी सशोधनाची स्थिति होती. कै. राजवाडे त्या वेळीं कै. ध्याण्णसाहेब विन्नापुरकर याच्या निमित्तानें बहुधा कोल्हापुरास असत. दासबोधाची सदरहु पोथी व भीसमर्थांची इतर प्रकरणें आपल्या ह्यालीं केल्यास आपण त्याचें प्रकाशन करू, अशी विनंति सत्काशेंत्तमक सभेनें पत्रद्वारे कै. राजवाडे यास केली व ती त्यांनीं मान्य केली. ता पोथी व तो सग्रह मिळविण्यासाठीं कोल्हापुरास गेलों व १८२५ वैशाख शु. १३ (१८१०) रोजीं सदरहु पोथी व सग्रह कै. राजवाडे यांनीं आमच्या स्वाधीन केला. हा सग्रह मूळचा कोठील, याची रागयाण्याना हि कल्पना नव्हती. त्या सग्रहाविषयीं ते आपल्या निबंधांत

म्हणतात : “ नारायणबोवा कायनईकर ह्या नांवाचे एक तदण व चिकिरसक रामदासी कोल्हापुरांत होते. ते गेल्या वर्षी वारले, त्यांनीं दासांच्या बऱ्या व ग्रन्यांच्या संग्रह केलेला आहे. पैकीं एक दासपोषाची पोथी गुरुपरपरेनें त्याज-पाशीं आली. ही पोथी समयींच्या ह्यार्तीतील आहे असें कळतें. अर्थात ही पोथी दोनशें वर्षांची आहे. इतर हि दुसरे ग्रंथ त्याजपाशीं होत. ते त्यांचे शिष्य रा. शेवडे यांनीं माझ्या स्वाधीन केले.”

श्री रामदासी संशोधनाचे बाबतीत सर्व बाजूंनीं महाराष्ट्रांनें केलेली आजची प्रगति पाहिली, म्हणजे त्या वेळीं आपण आपल्या अज्ञानाचें जें प्रद-र्शन करीत अहं, त्याचें आज स्मरण झालें म्हणजे हंउं येतें. गिरिधर कोण, त्यांची परंपरा कशी, त्यांचा मठ कोठें, त्यांचे ग्रंथ कोणकोणते, या गोष्टी महाराष्ट्रांच्या आज पूर्ण परिचयांतल्या शास्त्रा आहेत. गिरिधरांच्या समर्थ-प्रतापाला तर महाराष्ट्रांनें आज हृदयांत कायमचें स्थान दिलें आहे व त्याची विविध चर्चा चालविली आहे. पण अगदीं आरंभाचें या बाबतीतील आपलें अज्ञान पाहून माझी जी आज करमणूक होत आहे, ती वाचकाची हि करून देण्याला कांहीं हरकत नाहीं. अद्यावीस वर्षांपूर्वीची स्थिति आणि आजची प्रगति यांची सारतम्यानें कल्पना होण्याला हें एक उदाहरण पुढें होईल. १८२५ च्या वैशाखांत राजवाल्याचा तो छोटा संग्रह कोल्हापुराहून धुळ्यास आला. सहा महिने धुळ्यास त्याचें निरीक्षण झालें आणि कार्तिकांत वय ६ (१०-११-०३) च्या केसरीच्या अंकांत सत्कार्योत्तेजक सभेच्या चिटणीसांनीं पत्र पाठवून महाराष्ट्रास जाहीर विनंति केली. त्या विनंतिपत्रांत चिटणीस गंभीरपणानें म्हणतात : “ समर्थकालीन रामदासी पंथापैकीं कांहीं कांहीं साधुसंतांचीं काव्ये आम्हांस प्रकाशनार्थ रा. राजवाडे यांजकडून मिळाली आहेत. त्यांत ‘ वेणिस्वामी ’ आणि ‘ गिरिधर-स्वामी ’ यांचीं च प्रकरणें पुष्कळ आहेत. हे वेणिस्वामी आणि गिरिधरस्वामी कोण याची शंका घेण्यास फारसें कारण नाहीं; कारण समयींच्या शिष्यवर्गांत क्रियांपैकीं वेणुबाई ह्या तर प्रसिद्ध आहेत व गिरिबाई म्हणून एक शिष्यीण होती असें दिसतें. देवदासकृत जी संतमालिका कांहीं महिन्यांपूर्वी ग्रंथमालेंत रा. राजवाडे यांनीं प्रसिद्ध केली होती पुढील ओथी आहे—

श्रियामाजी देखिलि ताई । तैसी च वेणा बाहिणाबाई ।
रामदासांकित गिरिबाई । तुझिया पाया विनटली ॥

घावरून तर वेणिस्यामी आणि गिरिघरस्वामी हे कोण याबद्दल शंका घेण्यास जागा उरत नाही; परंतु ह्या दोघांनी आपल्या स्वतःचा उल्लेख सर्वत्र पुढिर्गी केला असल्यामुळे व कोठे च स्त्रीलिंगी केला नसल्यामुळे केशरीद्वारा शोध केलेला मरा, असे वाटून हे पत्र लिहीत आहे. ... वेणी आणि गिरिघर म्हणजे वेणुबाई आणि गिरिघरबाई ह्या च किंचा दुसरे कोणी, याचा उल्लेखही कोणी हि खाजगी पत्र पाठवून अथवा केशरीच्या मार्फत करावा, अशी मी आतुरतेने परंतु नम्रपणे विनंती करितों. ” अशा रीतीने सभेच्या विद्वान् चिटणीसांनी तर श्रीसमर्थप्रतापकार गिरिघर यांना गिरिबाई बनविले - च, पण नंतर सुमारे महिन्याने कोणा चिकित्सकाने केशरीत च पत्र पाठवून - महा-राष्ट्राच्या वतीने चिटणीसांच्या ठरावावर आपला शिफा मोर्तव केला होता, असे मला चांगले स्मरते. गिरिघराचा मठ कोठे पंजाबांत किंवा बंगाल्यांत नव्हता. निजामच्या राज्यातील महाठवाड्यापैकी एका प्रमुख जिल्ह्याच्या ठिकाणी, थोड येथे, गिरिघरांचे दोन पुरातन मठ आहेत, त्या वेळी निजामच्या मुद्दखांत केशरीचा अप्रतिहत संचार होता, इर्ली सारखी त्यास अकारण बंदी नव्हती, फार फाय पण जवळच्या मिरजेच्या वेणुबाईंच्या मठाची परंपरा पुढे गिरिघरां-पासून च चालत आलेली आहे, तरी मुद्दां कोणास च कांही स्वतःची हि घाता नव्हती किंवा पर्वा नव्हती, आणि पुण्याच्या केशरीत बेचाळीस ग्रन्थांचे कसे गिरिघर यांची गिरिबाई म्हणून खुशाल संभावना होत होती ! त्या वेळच्या संशोधनाची अशी कौतुकास्पद बाब्यावरथा होती. गिरिबाईंचे पुन्हां गिरिघर केशरी झाले, ते पुढे क्रमांत पाहू.

फे. राजपाडे यांजकडून जो संग्रह मिळाला, तो मूळचा गिरिघरांच्या वीड मठातील होय. वीडमठाची हकिकत सांगतांना या संग्रहाचे सविस्तर विवेचन पुढे करूं. ग्रन्थराजाची ती पोथी बहुधा गिरिघरांच्या हातची आहे. ऐकण्यांत किंवा वाचण्यांत होतं की, डोमगांव म्हणून एक गांव आहे, तेथे कस्याणांचा मठ असून त्या मठांत ग्रन्थराजाची कस्याणांच्या हातची मूळ अस्सल प्रत आहे. दासघोष छापवयाचा च तर तो इतर कोणत्या हि प्रतांवरून छापविण्यापेक्षा अस्सल प्रतीवरून च छापतां आला तर फार बरे, असे मनांत झाले. पण डोमगांव कोठे आहे, हे कोणास ठाऊक होतं ? डोमगांव कोठे आहे हे आज सर्वांना ठाऊक झाले आहे, तेथे जाऊन दासघोषाच्या मूळ प्रतारे प्रतीचे व भीषमघांती पाहून दिलेल्या दिग्घ

कित्याचें शेंकडो जण आतां दर्शन घेऊन आले आहेत व अलिकडे तर डोमगावची पालखी गढावर उतखवाला येऊं लागली आहे, पण त्या वेळीं हें कल्याणाचें डोमगाव आहे कोठें हें च प्रथम कळेना. गुलजुर्ग्यांकडे कोठें तरी आहे, असें सागत, म्हणून टपालानें एक पत्र पाठविलें, पण 'पत्ता लागत नाही' म्हणून तें पत्र फिरत फिरत अखेरीस मुंबईहून धुळ्यास परत आलें. शेवटीं डोमगाव कोठें आहे याचा शोध चाफळ्यास लागला आणि डोमगावमठपतींना चाफळसंस्थानाधिपतींचें पत्र घेऊन १८२५ च्या मार्गशीर्ष-पौषांत डोमगावीं जाण्याचें ठरविलें. डोमगावीं जाण्यापूर्वी, आर्धी श्रीसमर्थानीं बारा वर्षे पुरश्चरण केलें ती तपोभूमि पहावी व त्याचे पहिले शिष्य उद्धव-स्वामी यांच्या करितां त्यांनीं स्थापिलेल्या माहतीचें दर्शन घ्यावें आणि मग पुढें जावें, असें मनानें घेतलें आणि म्हणून प्रथम पंचवटीजवळच्या टांकळी गांवां मार्गशीर्ष वद्य १२ ला गेलों. नाशकापासून टांकळी सुमारे दीड कोस येईल. बाहेरचे शहर लोक नाशकास श्रीरामाच्या दर्शनासाठीं गेले, तर त्यातले पाच जण काहीं टांकळीस माहतीच्या दर्शनास जात नाहींत. ठाऊक च नसतें. पण आता यापुढें असें न व्हावें, श्रीरामचरित्रात पंचवटीचें जें माहात्म्य तें च श्रीसमर्थचरित्रात टांकळीचें होय. म्हणून पंचवटीस श्रीरामाच्या दर्शनासाठीं जाणाऱ्या कोणी हि जवळ च एकवार टांकळीस जाऊन ती पवित्र भूमि पाहिल्याबाचून नाशिकक्षेत्र सोडूं नये, अशी विनंति आहे.

याचकांसह टांकळीमठात प्रवेश करण्यापूर्वी, आजपर्यंत माझ्या पाहण्यांत जे मठ आले, त्यांवरून एकंदर मठाविषयीं माझ्या ज्या सामान्य कल्पना झाल्या आहेत, त्या याचकांस आर्धी सादर करतो, आणि मग आपण टांकळी-मठांत जाऊं, डोमगावीं जाऊ आणि पुढें जाऊ. माझ्या या कल्पनांना, कोणत्या हि बायतींत आणि कोणत्या हि मठांत अपवाद मुळीं च आढळला नाहीं, असें मात्र नव्हे. अलिकडे ज्या मठांत तरुण मंडळी आहेत, अशा मठांत कोठें कोठें आगतीचीं चिन्हे दिसतात. पण तीं मी टिकाऊ मानीत नाहीं. कारण तरुण मोठे होत चालले म्हणजे ते अखेरीस वृद्धाच्या च मार्गाला लागलेले अनेक पाहिले आहेत, त्यामुळें इहीं एकाद दुसऱ्या मठांत दिसत असलेल्या आगतीचा विश्वास धरवत नाहीं. तथापि असले अपवादात्मक मठ सोडले तरी

एकंदर मठांची सर्वसामान्य स्थिति .

बहुधा पंचविध स्वरूपाची आढळते. त्या स्वरूपांचे आविष्करण आज मोकळ्या मनाने करावे, असे ठरविले आहे. इतक्या मोकळेपणाने मी पूर्वी कधी बोललो नाही; पण केव्हा तरी बोलले च पाहिजे, एरव्ही सुधारणेचा मार्ग च खुंटतो. ते पंचविध स्वरूप असे:

(१) श्रीसमर्थींनी हा संप्रदाय प्रवर्तित व्हा केला, त्याची लक्षणे कोणती, त्याचे वैशिष्ट्य कशांत आहे, याविषयीची जाणीव सर्वत्र बुजलेली दिसते. नुसती जिज्ञासा हि कोणाच्या ठिकाणी उरलेली दिसत नाही. तिन्हाईत कोणी त्यांच्या ठिकाणी तशी जिज्ञासा जागृत करू न्हणेल, तर ते हि शक्य नाही. आपण श्रीसमर्थींचे म्हणवितो, त्यांच्या नांवावर भिक्षा मागतो, त्यांच्या पुण्याईने इनाम जमिनींचा उपभोग घेतो व चरितार्थ घालवितो, तर संप्रदायाच्या धावतीत आपले काही कर्तव्य असले पाहिजे, याची नुसती कल्पना हि कोणाच्या मनांत येत नाही. सर्वत्र सारखी अनास्था आढळते.

(२) आपण सांप्रदायिक आहोत, याचा अर्थ भिक्षेवर चरितार्थ घालविण्याचा आपणांस हक्क आहे, एवढा च बहुधा केला जातो. इतर जसे पोटाचे घंटे आहेत, त्यांतला च हा एक घंटा आहे, अशी समजूत घालेदी आढळते. पोटासाठी कोणी विकली करतो, कोणी नोकरी करतो, कोणी दुकानदारी करतो आणि हा हक्काने भिक्षा मागतो. चरितार्थापलिकडे या भिक्षेचा काही अर्थ आहे, ही भिक्षा सामान्य नव्हे, तिच्या योजने आपणांवर कार मोठी जबाबदारी येऊन पडते, याची कल्पना च नसते. अर्थात् मठपति होणे हा एक चरितार्थाचा च घंटा होऊन बसल्यामुळे इतर भंदाप्रमाणे या हि घंटांत भाऊवंदकीचीं भांडणे बहुधा सर्व मठांवर एक तर पूर्वी झालेली आहेत, किंवा हल्लीं मुरु आहेत, किंवा मुरु होण्याच्या तयारीत आहेत.

(३) चरितार्थापतिरिक्त कोटल्या हि मठांत देशस्थितांची घालणा नाही, धार्मिक कर्तव्याची धिक्चिना नाही, किंवा कोणती हि महत्त्वाकांक्षा नाही. चरितार्थाशिवाय कोणापुढे निराले ध्येय उरले नाही. संप्रदायाचे जे ध्येय होते त्याचरून दृष्टि टळलेली आहे. ध्येय नाही, नियम नाही, बंधन नाही, नित्य क्रम नाही.

(४) नाही म्हणायला बहुतेक ठिकाणी उपासनेची बाह्य अंगे पाळण्यांत येतात. त्यावरून एकादा च दिवस जाऊन पाहणाऱ्या नवख्या मनुष्याचा निराळा प्रह होण्याचा संभव असतो. जास्त दिवस राहून पाहिल्यास त्याच्या हि लक्षांत आल्याबांचून रहात नाही की, आपण जो पहात आहो ती निर्जीव यत्राप्रमाणे नुसती क्रिया चाललेली असते. तेंचि प्राण उरलेला नसतो. प्राण असता तर तळमळ असती, तळमळ असती तर हालचाल असती आणि हालचाल असती तर ती हालचाल करणारावर, पाहणारावर, शेजारच्यावर, समाजावर, राष्ट्रावर परिणाम घडलेला दिसला च असता. सर्वत्र सामसूम झालेली आहे.

(५) या सर्वांचा जो परिणाम व्हावयाचा तो च झालेला आहे. मठांतील पोथ्या, पुस्तके, कागदपत्रे यांची वाताहत झाली आहे. ही वाताहत निरनिराळ्या ठिकाणी कसकशी झाली याची कहाणी ऐकली म्हणजे जीव कासाबास होतो, आतडों तुटू लागतात, मुखातून शिव शिव शब्द बाहेर पडतात !

तरी देखील बहुतेक मठात पोथ्यापुस्तकाचा व कागदपत्रांचा इतका गळांठा अद्यापपर्यंत उरलेला असावा, हें च आश्चर्य, ही च भीसम-यांची कृपा, हा च त्याचा अनुग्रह होय. ज्यांनी ज्यांनी आजपर्यंत इतका तरी संप्रह राखून ठेवला त्यांची धन्य होय. महाराष्ट्रावर हे त्याचे उपकार होत. नावे ठेवणे सोपे आहे, नावे ठेवणारापैकी कोणी हि आज त्याच्या जागी असते, तरी कांहीं निराळा प्रकार घडला नसता. अडोचशे तनिशे बर्पांचा लोटलेला काळ य त्या काळांत समाजावर आलेली अनेक घोर सकटे आणि राष्ट्रांत घडलेल्या क्रान्त्या याचा विचार केला म्हणजे आज इतकी तरी मन्यसंपत्ति आपल्या दृष्टीस पडूं शकली, याची धन्यता वाटते. शनिवारच्या वाढ्याची बाहेरचा मित व आंतील अवशिष्ट भाग पाहून जशी पेशव्यांच्या वैभवाची अटकळ होते किंवा रायगडावरील भीमिवल्लभपतींच्या वाळ्याचे व इतरते मन्य आणि भयाण अवशिष्ट माग पाहिले म्हणजे जसा १५९६ च्या आनंद संवत्सराचा ज्येष्ठ शु. १३चा दिवस आठवतो व त्या दिवशीच्या गडावरील महदबडी-चे चित्र डोळ्यापुढें उभें राहतें, तद्वत् प्रत्येक मठात आज उरलेला गळांठा पाहून भीसमर्षकाली हे मठ म्हणजे

केवढालीं प्रचंड विद्यापीठें

होती, याची कल्पना होते. येथून पुढें आपणास प्रत्येक मठाचा परिचय करून

ध्यावयाचा आहे, तेव्हां प्रत्येक मठांतील गळांठा आपण पाहू च. पण गिरिधर-
महाराजांच्या एकट्या श्रीसमर्थप्रतापावरून हि आपले वरील विधान सिद्ध होत
आहे. प्रतापाच्या दहाव्या आणि अकराव्या समासांत गिरिधरांनी श्रीसमर्थांच्या
महंतशिष्यांची नावे दिली आहेत व सोळाव्या आणि सतराव्या समासांत अनेक
ग्रन्थकारांचा व महापुरुषांचा उल्लेख आला आहे. हे चारी समास संशोधकांना
फार महत्त्वाचे आहेत. त्यांतल्या त्यांत सोळाव्या आणि सतराव्या समासांची
रचना फार मोहक आहे. या सान्या सत्पुरुषांची पंगत वसली आहे
व प्रत्येकाच्या पात्रांत त्याच्या आवडीचा पदार्थ वाढलेला आहे, अशी कल्पना
करून प्रत्येकाचा नामनिर्देश करतांना प्रत्येकाच्या ग्रन्थांतील आणि चरित्रांतील
वैशिष्ट्य गिरिधरांनी मोठ्या खुबीदार रीतीने दर्शविले आहे. याचा काय अर्थ
होतो ? याचा हा च अर्थ की, या सर्व सत्पुरुषांचे ग्रन्थ गिरिधरांच्या मठांत
होते, ते त्यांनी अभ्यासिले होते, त्यांचे सार निवडिले होते. एरव्ही हे दोन
समास इतक्या मार्मिकपणाने त्यांस लिहितां च आले नसते.
गिरिधरांच्या मठाप्रमाणे सर्व च मठांत पूर्वी होऊन गेलेल्या सत्पुरुषांच्या
ग्रन्थांचा संग्रह केलेला असे. दासविधामधामकर्ते आत्माराम महाराज
यांचा येकेहाळी येथील मठ पाहून हा च अनुभव आपणांस आला. स्वानु-
भवदिनकर ग्रन्थाचे कर्ते दिनकर यांचा तिसगांव येथील मठ पाहून हा च
सिद्धान्त आपण काढला. अशी ही श्रीसमर्थांची श्रीसमर्थविद्यालये किंवा विद्या-
पीठे त्या वेळीं सर्व देशभर शेंकडो पसरलेली होती. त्या विद्यापीठांची आजची
स्थिति पाहून त्यांचे तत्कालीन वैभव आपणांस जाणावयाचे आहे.

१. योजना अशी आहे की, प्रथम प्रत्येक ठिकाणाचे श्रोतक वर्णन द्यावे,
त्याचा इतिहास सांगवा, परंपरा असल्यास ती पहावी, कांहीं अवांतर माहिती
मिळाल्यास ती द्यावी आणि मठांत व इतरत्र उपलब्ध झालेली सर्व ग्रन्थादि
संपत्ति वाचकांपुढे ठेवावी. या ग्रन्थादिकांना जो अनुक्रमांक द्यावयाचा तो, दुसरा
मठ किंवा स्थळ लागले तरी, सारखा च पुढे पुढे चालू ठेवावयाचा. हेतु हा
की, यापुढे कोणता हि ग्रंथ किंवा ग्रन्थातील कोणता हि भाग कोणाला केव्हा
हि पहावासा वाटला तर पत्रकून ग्रन्थ काढून देण्यास सुलभ जावे. अशा
पद्धतीने क्रमाक्रमाने आपणांस यापुढे सार मठ आणि ऐतिहासिक स्थळे
पहावयाची आहेत. त्या क्रमांत प्रथम टांकळीचा मठ येतो.

श्रीसमर्थीची तपोभूमि

टांकळी ही श्रीसमर्थीची तपोभूमि होय. प्राणिमात्रास मायाजाळीं गुंतविणारा पाश ताटूकून तोडून श्रीनारायण जे जावेहून निघटले ते गोदावरी-न्या कांठाकांठानें पंचवटीस आले. तेथें श्रीरामाचें दर्शन घेऊन जवळ च असलेल्या टांकळी गांवीं ते बारा वर्षे पुरश्चरणास राहिले. ठिकाण रम्य आहे. ते परम पावन पंचवटीपासून कोस दीड कोसावर आहे. तेथून तपोवन हि दूर नाहीं. खुद्द टांकळी हें खेडें नंदिनी ऊर्फ नासर्दी या सद्धानद्या नदीच्या कांठीं आहे. तेथून नंदिनीचा व गोदावरीचा संगम अगदीं जवळ आहे त्या च संगमावर श्रीसमर्थीनीं पुरश्चरण केलें. श्रीसमर्थीनीं जेथें तपाचरण केलें त्या स्थानाच्या पवित्रपणाविषयीं काय सांगावें ! स्थल निवांत आहे. एकांतमिय माणसाचें चित्त रमावें, असें आहे. पंचवटी, तपोवन, गोदावरी, संगम यांचें सांनिध्य, नितांत एकांत व त्रिकडे पाहावें तिकडे अंतश्चक्षूंना दिसणारी श्रीसमर्थीची उमटलेली पाउले, इतक्या गोष्टींची अनुकूलता असल्यावर अशा ठिकाणीं आयासावांचून चित्त एकाम ध्यावें, हें स्वाभाविक होय !

बारा वर्षे पुरश्चरण

अशा या पवित्र आणि रमणीय ठिकाणीं बाराव्या वर्षापासून तीं चोविषाच्या वर्षापर्यंत बारा वर्षे श्रीसमर्थीनीं आपल्याशीं कर्मिलीं. श्रीसमर्थीचें सारें च चरित्र अद्भुत होय. आपल्या उपास्य देवताच्या जन्मतिथीला बरोबर त्या च घटकेला दुसऱ्या कोणाचा जन्म झाला आहे ! बाराव्या वर्षापासून दुसरा कोण सावध झाला आहे ! अशा अल्प बयांत सावध होऊन ऐन लग्नसमारंभांतून दुसरा कोण निघटला आहे ! दुसऱ्या कोणी इतक्या लहानपणीं बारा वर्षे एका ठिकाणीं राहून पुरश्चरण केलें आहे ! १५३० त श्रीसमर्थीचा जन्म. १५४२ पासून १५५४ पर्यंत त्यानीं टांकळीस राहून पुरश्चरण केलें. त्याचा नित्यक्रम असा असे : पहाटेच उठावयाचें, शरीरधर्म सारून संगमावर अकरा वाय वाजेपर्यंत पुरश्चरण करावयाचें, नंतर पंचवटीस जाऊन माधुकरी मागावयाची, ती श्रीरामाला अर्पण करावयाची, नंतर प्रसाद ग्राहून ती ग्रहण करावयाची. त्या फालीं नाशिक क्षेत्र हें विद्वानाचें माहेरघर होतें. पंचवटीच्या इर्दीच्या रामोपासकांवरून त्या काळच्या रामोपासकांची आपण कल्पना करूं तर चुकूं. त्या काळचे रामोपासक, रामाचे पुजारी जास्त भाविक, जास्त

निघावंत, जास्त व्युत्पन्न असावेत. अशा विद्वानांच्या आणि उपासकांच्या संगतीत श्रीसमर्थ्यांची तिसरा प्रहरची वेळ बहुधा जात असावी. लहानपणी खुद्द जात्रेस जो विद्याभ्यास झाला असेल, त्यानंतर पंचवटी क्षेत्रांत अशांच्या सहवासांत त्यांच्या ज्ञानांत भर पडली असावी.

उद्धवांची जन्मकथा

या च अवर्षांत एके दिवशीं श्रीसमर्थ संगमावर ध्यानस्थ बसले असतां
अन्नपूर्णावाई उद्धवमाता ।

गिरिधर महंताची कांता ॥

सती जाण्यासाठी संगमावर आल्या. त्यांनीं दुरून त्या घाल योगिराजाला पाहिले. ती तेजस्वी नयनमनोहर बालमूर्ति पाहून मातेच्या साहजिक मनांत आले कीं, अशा पुण्यपुरुषाला शेवटचा नमस्कार करावा आणि सती जावें. त्यांनीं जवळ जाऊन नमस्कार केला आणि समर्थ्यांनीं, न पाहतां, आशीर्वाद दिला, अष्टपुत्रा सौभाग्यवती भव ! ही गोष्ट व पुढें काय झालें तें सर्व वाचकांस ठाऊक च आहे. समर्थ्यांनीं गंगोदक सिंचिले आणि शोषेंतून मनुष्यानें जागे व्हावें त्याप्रमाणें गिरिधरमहंत उठले. आपणांस पहिला पुत्र होईल तो आपण श्रीसमर्थचरणां अर्पण करूं असा त्या दंपतीनें संकल्प केला. तो पहिला पुत्र म्हणजे उद्धवस्वामी होत. या कथेला अस्सल कागदपत्राचा किंवा तत्कालीन चरित्राचा किंवा प्रकरणाचा अजून आधार मिळालेला नाही, पण इतकें निर्विवाद आहे कीं, उद्धवस्वामीचा बाळपणापासून श्रीसमर्थ्यांनीं अंगिकार केला होता. १५५४ त श्रीसमर्थ तीर्थाटणास निघाले असतां त्यांनीं उद्धवचाळासाठीं टांकळीस मासतीची स्थापना करून दिली. तो श्रीसमर्थस्थापित पहिला मासती होय आणि उद्धव हे श्रीसमर्थ्यांचे पहिले शिष्य होत.

टांकळीचा मठ हा उद्धवांचा मठ होय. उद्धवांचे मठ दोन, एक हा टांकळीचा व दुसरा इंदुरबोधनचा. या दोन्ही मठांची हकिकत व मठांतील संमहाचा किंचित् परिचय पूर्वी श्रीसांप्रदायिक विविध विषयांत येऊन गेला आहे. (प्रथम खंड, विषयांक २४, २८, ३१, ३२, ३३, ३६, ३८, ४१, ५४, ५६, व द्वितीय खंड, विषयांक ५८, ८३ पहा.) श्रीसमर्थ्यांच्या पश्चात्

दिवाकर आणि उद्धव

यांच्यांत कलह सुरू झाला व तो पुढे बरी च वर्षे टिकला, असें श्री रामदासी ग्रन्थमालेंतील नववा भाग, श्रीसंप्रदायाची कागदपत्रें, यावरून निदर्शनास आले. दिवाकरांचें म्हणणें कीं, चाफळमठाचा पारपत्याधिकार आपण चालवावा, अशी भीसमर्यांनीं अनेक वेळां अनेकांच्या समक्ष आपली इच्छा प्रकट केली होती व त्याप्रमाणें तो अधिकार आपण चालविणार आणि उद्धवांचें म्हणणें कीं, भीसमर्यांनीं शेवटीं आपणांस मठांत राहण्याविषयी आज्ञा केली, ती काय उगी च पारपत्याधिकारावांचून च असेल काय ? त्या कागदपत्रांच्या भागांत जीं पत्रें आलीं आहेत, तीं बहुतेक दिवाकरांकडील असल्यामुळें त्या कागदपत्रांत उद्धवांची बाजू साकल्यानें आली असण्याचा समभव कमी आहे. पण आज त्या वादावर उद्धवांच्या तर्फे नवीन प्रकाश पडेल, अशी माहिती देण्याचा योग आला आहे. मला हि ही माहिती पूर्वीं झाली नव्हती किंवा सुचली नव्हती.

भीसमर्यप्रताप ग्रन्थ किंवा दिवाकरांकडील कागदपत्रें उपलब्ध होण्यापूर्वीं टांकळीमठांतील संग्रह हातीं आला होता व त्या च वेळीं मी तो एकदां चाळून त्याचें टांचण केलें होतें. त्या संग्रहात कोठें कोठें कोणा शिवरामांची कविता होती, पण हे शिवराम कोण याची कल्पना झाली नव्हती. ' हे शिवराम कोण असावे, भीसमर्यांच्या सारखी च त्यांची तळमळ दिसते, त्यांची कविता फार ठसक्याची आहे, त्यांच्यावर लोक बालेंटे आणीत ' इत्यादि घेरे टांचणांत मी ठिकठिकाणीं मारून ठेवले आहेत. घेरे मारले, पण शिवराम कोण याचा कांहीं मला उलगडा झाला नव्हता. इंदुरबोधन मठांतील संग्रहांत हि शिवरामांची कांहीं कविता आढळली. त्या कवितेच्या आधारे ' भीसमर्यांचे शिवराम ' म्हणून विविध विषयांत अनुक्रमांक ८३ चें एक टिपण हि लिहिलें, तरी पण शिवराम कोण याचा कांहीं मला निर्णय करतां आला नव्हता. पण हें संशोधनवृत्त लिहिण्याचे हेतूनें दोन महिन्यांपूर्वीं टांकळीमठांतील संग्रह पुन्हां बारकाईनें वाचावयास घेतला असतां मला असें स्वच्छ दिसून आलें कीं, हे शिवराम दुसरे तिसरे कोणी नसून

शिवराम म्हणजे उद्धव च

होत. इंदुरबोधनमठांतील संग्रहावरून ही गोष्ट लक्षांत घेत नाहीं, पण टांकळी-

उभें राहणें सांगणें दुख कोणा ।
 जगज्जीवना होतसे सीण नाना ॥ २
 बहु जाचणी सोसणी सोसवेना ।
 किती दीस अवधी ते ही फळेना ।
 करुणाघना थोर निष्ठूर होती ।
 बहु आसुचा अंत कां पाहतोसी ॥ ३
 जनें घोळती पट्ट हा मागताहे ।

जनामाजि देईलसा कोण आहे ।
 तुझें तां दिल्लें काय लोकां कळेना ।
 कळसें करावें जना सर्व हीना ॥ ४
 जनाचे मना शब्द हे खोंचताती ।
 बहुतापरी वाडगें जाचिताती ।
 नसे येथ दाता तथा पट्ट घेता ।
 तुझा तूं चि आहेसि देवा समर्या ॥ ५

महीमंडळीं नृपती होत जाती ।
 तयां काढणें स्थापणें न्यायनीती ।
 जगज्जाळ जंजाळ हें चालवीसी ।
 भ्रमें घोळती लोक नाना अपेसी ॥ ६

समस्तांसि तूं येकळा पट्टदाता ।
 जनामाजि देईलसा कोण आतां ।
 वृथा घोळती पट्ट देऊं न आम्ही ।
 भ्रमें घोळती सर्व हि गर्वउर्मी ॥ ७

जनाचें दिल्लें राहतें दीस कीती ।
 पहावें मनामाजि बर्वी प्रचीती ।
 हरीचें दिल्लें चिरायु चि होतें ।
 जनाचें दिल्लें सीम नासोनि जातें ॥ ८

मला तों नमे वासना फासयाची ।
 परीं हे जनाची वृथा शब्द ची ची ।

टिकेचा घणी तूं चि आहेसि देवा ।
 पद्दासी किती चूकवीं सर्व गोवा ॥ ९
 बहु पाहिला पेंच चांदाळ लोकीं ।
 पुन्हा ही तयां ऊसळेना च खेकीं ।
 बहु बोल बोलोनि नासोनि गेले ।
 पुढें नासलें काम कोण्हा न तोले ॥ १०
 जयाचें तयाला चि तोलेल अंतीं ।
 मनीं जाणवी भक्त सर्वें प्रचीती ।
 भुगोळासि अंत्राळ निर्माण केलें ।
 जयाचें तयानें चि सर्वें धरीलें ॥ ११
 तसें तूं तुझें सर्व ही चालवीसी ।
 निमित्त्यें देहेधारकां लावितोसी ।
 कळेना तुझें काय कर्णें समर्था ।
 रगी घाटवे मानसीं व्यर्थ चिंता ॥ १२
 देहेधारकें वापुहीं काय रकें ।
 तयां बूढवीलें देहेबुद्धिपंकें ।
 तुझा पार कोणासि कांहीं कळेना ।
 बहुसाल निर्वृजलों बोलवेना ॥ १३
 उदासीन हें सर्वदा वाटताहे ।
 युगासारिखा दीन पोटीं न माये ।
 बहु वेळ तां पाळिलें सर्व भक्तां ।
 न ये बोलतां अंतरांची अवस्ता ॥ १४
 मला नाबळे श्लाघ्यता मान कांहीं ।
 धनें संपदेधीण ही चाढ नाहीं ।
 दुस्रें दाटवी आंतर्दीं तुटताती ।
 जळें छोटतीं लोचनीं दीनराती ॥ १५
 त्वरें पावणें घांवणें देवराया ।
 भ्रमं घाधितों सर्व व्याकूळ काया

दिनानाम् तां दीनार्थिता करावी ।
प्रभु धामची वासना पूरवावी ॥ १६

सगर्यांस्थळीं पूर्ण देवालय व्हावें ।
भिमाचे प्रतिष्ठेसि तेथें घडावें ।
घटंवा घट्ट भक्तिचा थोर व्हावा ।
जनालागि आधार कांहीं असावा ॥ १७

प्रभु राक्षिटा पाक्षिटा जेथजेथें ।
स्थळें गाजली थोर तीर्थें च तेथें ।
तथें हें कळायासि पुढें असावें ।
नसे संधवां स्थान कैसें कळावें ॥ १८

घट्ट घातली सर्व सीमा दयाळें ।
परी कां असें जाहलें कोण काळें ।
घट्टसाळ विन्नं असीं कां उदेलीं ।
म्हणोनी हरी आमुची शांति जाळी ॥ १९

घट्ट आमुचे फार अन्याय जाले ।
म्हणोनी असे फट्ट तां दाखपीले ।
कसें फाय तुझे मर्नाचें फळेना ।
घट्ट फट्टां दुय्य चिंता टळेना ॥ २०

तुला वीसगु कां पठिला दिनाचा ।
जागज्जनका साक्ष तूं अंतरीचा ।
असे ग्रीद तां फाय टाकूनि दिल्लें ।
घट्ट आमुचें पाप कैसें चदेळें ॥ २१

तुम्हावीण आधार आम्हासि नाहीं ।
तुझे तां चि सांभाळणें सर्व फांहीं ।
सुबुद्धी मला लावणें देवराया ।
सुबुद्धी नको लेश ही सर्वथा या ॥ २२

घट्ट जाहले फार अन्याय पोटी ।
तुवां घातले सर्व कोट्यानकोटी ।

प्रमु काय वर्त्तर्ण म्या यासि व्हावें ।
पुढे घोलवेना मुखें येऊ भावें ॥ २३

क्षमेचा क्षमासिधु तूं सौख्यदाता ।
तुला आमुची सर्वदा सर्व चिंता ।
परी अंध अज्ञान आम्ही न जाणों ।
कधी भक्ति ते ही करूं अल्प नेणों ॥ २४

प्रमु शिवरामासि आधार द्यावा ।
बहु पाहतां जाहला फार गोवा ।
तुम्हें तां चि अज्ञाळ वारुनि न्यावें ।
मिदें अंतरी घ्यातसों नित्य भावें ॥ २५

पूर्वी कागदपत्रें मिळालीं नव्हतीं, श्रीसमर्थप्रताप ग्रन्थ उपलब्ध झाला नव्हता, तेव्हां या श्लोकांचा उमज पडणें शक्य नव्हतें. आतां या श्लोकांतील नांचर्णी, सोसर्णी, खोंचर्णी, पट्टाची हकीकत, उद्धवांची त्यागवृत्ति, त्यांचा वळमळ, श्रीसमर्थवरील त्यांची निस्सीम निष्ठा, लोकांनी त्यांना पाडलेला पैच, तो उकलण्याच्या श्रीसमर्थांच्या सामर्थ्याविषयी त्यांचा पूर्ण विश्वास, इत्यादि गोष्टींचा उल्लेख होऊन शिवराम म्हणजे च उद्धव, हें मनाला पूर्णपणें पटतें. प्रतापाच्या दहाव्या समासांतोळ पंधराव्या ओवीत

उद्धव नामा पट्टाभिमानी । पूर्व पश्चिम गोदातीर अवनी ।

उत्कट यात्रा चालवी जर्नी । श्रीगुरुचरण मर्यादे ॥ १०-१५

असा उद्धवांचा उल्लेख आलेला असून हि पुढे ६९ व्या ओवीत

शिवराम नामा समर्थसंगें । कितेक दिवस अंतरंगें ।

पुढें पुढें जगदोद्धारणप्रसंगें । तेलंगणप्रांतें आज्ञापिला ॥ १०-६९

असा पुन्हां शिवरामांचा निराळा उल्लेख केलेला पाहून शंका वाटेच, पण १५ व्या ओवीत उद्धवांचा निर्देश करून हि ४५ व्या ओवीत

उद्धव घालकासी समर्थे ऊर्ध्वपादे घरिलें ।

प्रपंची होसी परमार्था होसी पुसिलें ।

धैराग्यदीक्षेंत वाळपर्णी कर्णी ऊपदेशिलें ।

सत्पात्र केलें भूमंडळी ॥ १०-४५

जशी उद्धवांची गोष्ट प्रतापकारांनी पुन्हां काढली आहे, त्याप्रमाणे आणखी तिसऱ्यांदा ६९ व्या ओर्वात त्यांना च पुढे तेलंगणप्रांतांत म्हणजे इंदुरसोधनकडे पाठविण्यांत आले, असे सांगितले आहे, फक्त त्या ठिकाणी उद्धवाच्या ऐवजी शिवराम नांवाचा उपयोग केला आहे, इतका च फरक. तथापि, कोणाला तसे वाटत असल्यास, ६९ व्या ओर्वातील शिवराम आणखी कोणी निराळे असतील, असे फार तर मानावे, पण या २५ श्लोकात्मक प्रकरणांतील शिवराम म्हणजे उद्धव च होत, याविषयी शंका घेण्यास जागा आहे, असे वाटत नाही.

या प्रकरणांतील श्लोक ४, ५ आणि विशेषतः ६ या तीन श्लोकांकडे वाचकांनी मुद्दाम लक्ष पुरवावे, अशी माशी विनंति आहे. भजपेशां वाचक त्यांतून जास्त अर्थ काढू शकतील, त्यांत उद्धव म्हणतात, मी पट्ट मागतो असे लोक म्हणतात, पण मला पट्ट देण्याचे लोकांचे काय सामर्थ्य आहे, ते पट्ट देणार कोण आणि मी घेणार कोण, समर्था, तुम्ही पट्ट दिला तो यांना ठाऊक नाही, तो त्यांना ठाऊक होईल असे करा, अज्ञानाने लोक मला लावून खोंचून बोलत आहेत, महाराज, आपणांशिवाय पट्ट देण्याचे सामर्थ्य कोणांत आहे, न्यायनांतील अनुसरून राजाना हि गादीवर स्थापने किंवा तेथून काढणे हा आपला अधिकार, जगांतील घडामोडी आपल्या आशेनुसार चालत आहेत, परंतु हे अपयशी लोक भ्रमिष्टासारखे काही तरी बरळत आहेत.

श्रीसमर्थमंदिर

या प्रकरणांतील श्लोक १७ आणि १८ हे मला माझ्यापुढे फार आवडले. त्या श्लोकांतील श्रीसमर्थाचे स्थळ म्हणजे इली समाधी ज्या जागी आहे, ते ठिकाण होय. त्या स्थानां विल्व आणि तुलसीकाष्ठाने श्रीसमर्थाच्या देहाचे दहन झाले होते. दहनानंतर त्या ठिकाणी भीहनुमेताची स्थापना व्हावी, अशी श्रीसमर्थाची आज्ञा होती. श्रीसप्रदायाची कागदपत्रे, लेखांक ४८, यांत त्या आज्ञेचा उल्लेख खुद्द श्री राजा रामेन्द्रराज स्वामी यांच्या मुखाने झाला आहे व उद्धवांनी हि आणखी दुसऱ्या एका प्रकरणांत स्पष्ट केला आहे. ते प्रकरण थोड्या च वेळात आपण पाहू. बडेवा म्हणजे घोष. श्री छेत्र जांच येथे श्रीसमर्थाच्या जन्मस्थानां जे श्रीसमर्थमंदिराचे काम चालू आहे त्या कामां उपयोगी पडण्यासारखे उद्धवांचे हे दोन श्लोक वाचून

मला फार आनंद झाला. दहनभूमीची जागा पुढे मागे सर्वाना कळावी, म्हणून त्या जागी स्मरणार्थ देवालय असावे, अशी चिंता प्रत्यक्ष त्या काळी उद्धवाना घाटली, तर श्रीसमर्थीच्या जन्मस्थानाचा विस्तर पडू नये म्हणून त्या जागी श्रीसमर्थीचे मंदिर असावे, अशी चिंता श्रीसमर्थजन्मानंतर ३२३ वर्षांनी महाराष्ट्रास वाटावी, हे अगदी स्वामाविक होय. प्रमु रामचंद्र वनवासाला निघाल्यानंतर जेथे जेथे ते राहिले किंवा जेथे जेथे त्यांना कोणी पाहिले किंवा भेटले ती ती ठिकाणे जशी श्रीरामचरित्रात प्रख्यात झाली आणि तीर्थक्षेत्रे होऊन जगाला या क्षणापर्यंत पावन करती झाली आणि पुढे बावचंद्रदिवाकरौ पावन करित राहतील, तद्वत् पुढील पिढ्यांना हे श्रीसमर्थीचे जन्मस्थान कळावे म्हणून तेथे मंदिर असावे, एरव्ही नसे तेथेच स्थान कैसे कळावे ॥

दहा वीस वर्षांमागे कोणी एकांनी श्रीसमर्थचरित्र लिहिलेले आमच्या पाहण्यात आले होते, त्यात ' सातारा जिल्ह्यात जावगावी ' श्रीसमर्थीचा जन्म झाला, असे विनादिकृत म्हटले होते. पण दहा वीस वर्षांमागची तरी गोष्ट कशास पाहिजे ? आज दोन वर्षे जावगाव आणि तेथील श्रीसमर्थमंदिर बृहन्महाराष्ट्रात सारखे गाजत असता सुमारे दोन चार महिन्यांमागे एका प्रख्यात सर्वमान्य विद्वान् ग्रहस्थाने श्रीसमर्थीविषयी एक सुंदर विवेचनात्मक निबंध लिहून त्यात ' नाशकाजवळ गोदातीरी जावगावी ' श्रीसमर्थीचा जन्म झाला असे विधान बलाशक केले आहे ! अशी जेथे आज रियति आहे तेथे कालांतराने एकादा पंडित जावगाव ब्रह्मदेशात नेऊन ठेवणार च नाही, अशी कोणी हमी प्यावी ? म्हणून त्या पवित्र जन्मस्थानी श्रीसमर्थीचे स्मारकमंदिर असावे.

उद्धवांची आणखी थोडी ओळख

उद्धवाच्या अंतःकरणार्शी एकरूप होऊन वरुळ व पुढील प्रकरणातील प्रत्येक श्लोकाचा विचार केला पाहिजे. उद्धवावर श्रीसमर्थीचा फार लोभ होता व लहानपणापासून त्याच्यावर त्याची माया असे. त्याच्यावर श्रीसमर्थीचा पूर्ण विश्वास होता, मान याची कल्पना इतरांना तितकीशी नव्हती. श्रीसमर्थीच्या निर्याणाचे वेळी उद्धवस्वामी जवळ होते, तेव्हा चाफळमठाची व्यवस्था पाहण्याविषयी श्रीसमर्थींनी त्यांना आज्ञा केली होती व आणखी जे काही सांगायचे होते ते त्यांनी उद्धवाना सांगितले होते. ही गोष्ट फक्त एका दोघाना माहित होती. उद्धव स्वतः सांगत आहेत :

मी तो येकांतीं येकांतीं तुझा आहे सखा ।
 कांहीं नव्हे चि नव्हे चि नव्हे चि पारिखा ।
 लोकां दीसतो दीसतो भिन्न भिन्न लेखा ।
 गुप्त प्रचीती प्रचीती प्रचीती पारखा ॥ १
 सत्य जाणावें जाणावें जाणावें उत्तर ।
 राहा उगे चि उगे चि उगे निरोत्तर ।
 लोक नेणती नेणती नेणती इतर ।
 चुकों नका रे नका रे बहु तपद्वार ॥ ध्रु० ॥
 स्वामी समर्थें समर्थें फार केली दया ।
 वाळपणाची पासुनी सेवकाची माया ।
 बहु धरिली धरिली धरिली हे दयाया ।
 फळों न दिल्ली न दिल्ली न दिल्ली लोकां या ॥ २
 बहु निंदक निंदक येक येकां फार ।
 देखों शकेना शकेना करिती संवहार ।
 मौन्य धरिला धरिला धरिला विचार ।
 अंतर्गामीं च यामीं च केला फारवार ॥ ३
 किती धुंडिती धुंडिती पुसोनी पहाती ।
 ठाई ठाईचे ठाईचे चाकाटोनि जाती ।
 कैसी स्वामीनें केली हे अगमे चि स्थिती ।
 सर्व थकीत थकीत थकीत पाहाती ॥ ४
 येक दोषे ते दोषे ते काहींस जाणती ।
 पुढें पुढें समजतां फळेळ प्रचीती ।
 किती येक येकंदर विस्तार नेणती ।
 रग राखावा राखावा राखावा म्हणती ॥ ५
 परी गळ्हाटा गळ्हाटा होईल चि फार ।
 धामधुमेनें धुमेनें करितील जेर ।
 फोण्हा फोण्हाचें फोण्हाचें नाईके उत्तर ।
 पुढें समर्थ समर्थ वाढितील नीरे ॥ ६

शिवरामाला रामाला न्याहाळ वि केलें ।

जें जें मर्नाथें मर्नाथें तें से सांगीतलें ।

सर्व संकेतें संकेतें येगें खुणाविलें ।

पुढें युद्धतां युद्धतां सपूर्ण वि जाले ॥ ७

परंतु श्रीसमर्थान्या पश्चात् राजदरवारी निराळें च मासविलें गेल्यामुळें उद्धवांना फार प्रास पोंचटा. लोकांनीं त्याच्यावर नाना तऱ्हेचीं बालटें आणलीं. लोकांचीं अनन्वित धोलणीं त्यांना ऐकून ध्याधीं लागलीं. पुढील दोन उताऱ्यांत त्यांच्या अंतःकरणाची तळमळ चांगली प्रतिबिंबित झाली आहे.

(१)

गांजिलें सर्व हि लोकीं । आतां मी काय रे करूं ।

तुजवाण सखा नाहीं । स्वामिराया दयानिधी ॥ १

चहूंकडूनि आभाळें । द्वेषाचीं रचिलीं वळें ॥ तुज० ॥ २

कोण्ही च न दिसे माझें । सर्व वीक्षें च जाहलें ॥ तुज० ॥ ३

अविद्या घरिली लोकीं । सुविद्या सांढिली वळें ॥ तुज० ॥ ४

लुब्ध हे लोक हेमाला । फार मछर मांडिला ॥ तुज० ॥ ५

आधीं च आमुचा झाडा । सर्वस्व घेतला तुवां ॥,, ॥ ६

आनर्थ मांडिला लोकीं । गुप्त केलें म्हणूनियां ॥,, ॥ ७

दाविती स्वार्थ देवाचा । लुटालुटी च मांडिली ॥,, ॥ ८

(पुढील ९ ते २४ श्लोक असलेलीं दोन पानें गहाळ)

तुझा वियोग जाहाला । पुढें काहीं सुचेचिनां ।

काये कैसें किजे आतां । स्वामिराया दयानिधी ॥ २५

मायेवापा दीनबंधु । देवराया रघोत्तमा ।

तुजसी भीर्न मी नाहीं । स्वामिराया दयानिधी ॥ २६

(२)

न्याय गेला न्याय गेला न्याय गेला अन्याय जाला ॥ ४

बालटें रे बालटें रे बालटें घेती बालटें रे ॥ ५

बुडवीलें बुडवीलें बुडवीलें सत्य बुडवीलें ॥ ६

ही च तक्रार पुढील २५ ओव्यांत आली आहे. हें अर्थें कां झालें,

१ उच्चपदवीला बडविलेला, कृपेंतला २ 'न' वाचावा कां 'त' वाचावा अशी शंका येते.

याचें उदवांना कोडें पडलें होतें. आपल्या हातून कांहीं अपराध घडला म्हणून तर त्याच्या खालनाय आपणावर हा प्रसंग आला नाही ना, असे त्यांना वाटे. खरी इकिकत जगाला समजून आपण केव्हां दोषमुक्त होऊं, अशी त्यांना धुरधुर लागली होती. लोकांत आपली क्षणैक अपकीर्ति होऊन नाना प्रकारचीं बालंटें जरी आपणावर रचलीं गेलीं तरी खरा प्रकार केव्हां ना केव्हां सर्वांना समजल्यावांचून राहणार नाही, अशी त्यांना खात्री वाटे. आज जरी सयाचा सूर्य असल्याच्या दगांनीं झांकून टाकला असला, तरी कालांतरानें सर्व दग वितळून जाऊन सयाचा प्रकाश पडल्यावांचून राहणार नाही, श्रीसमर्थ आपली केव्हां हि उपेक्षा करणार नाहीत, असा त्यांना विश्वास वाटे. हा विश्वास पुढील प्रकरणांत स्पष्टपणें प्रकट करण्यांत आला आहे. तसें च दहनभूमीचे जागीं मारुतीची स्थापना करावी, इतकी च केवळ श्रीसमर्थांची आशा नव्हती, तर त्या मूर्तीचा आकार केवढा असावा व घ्यान कसें असावे, हें हि त्यांनीं सांगून ठेवले होतें, असें खोबी १६ ते १९ बरून स्पष्टतर होत आहे :

स्वामाचिया दाक्यासाठीं प्राण दिव्हा ।

मज विसरला स्वामी माझा ॥ १

स्वामी माझा मज विसरतां ढोंगें ।

रचती अनेगें । बहुसाल ॥ २

बहुसाल दाटी बालटांची जाली ।

आमुची सांडिली । चिंता तुवां ॥ ३

चिंता तां सांडितां वांखे चि मांडले ।

कोणें हें प्रेरिलें ठावें नाहीं ॥ ४

ठावें नाहीं तुझे करणें आम्हासी ।

कैसें करितोसी काये जाणों ॥ ५

काये जाणों दोष शब्दावे म्हणोनी ।

कैसें तुझे मनीं फळेना फीं ॥ ६

फळेना करणें तुझे देवराया ।

ऐसी गुप्त माया काशासाठीं ॥ ७

काशासाठीं माझा आर्ट तां मांडिला ।

कळेना कोणाला कांहीं केल्यां ॥ ८

कांहीं केल्या मज नुपेक्षीसी ऐसें ।

मज वाटतसे अतर्यामी ॥ ९

अतर्यामी मज भवंसा वाटतो ।

परी लोकांला तो कळेना कीं ॥ १०

कळेना कीं तें चि कळेसें करावें ।

लोकां समजावें प्रगट चि ॥ ११

प्रगट चि कळे तुझा चि प्रताप ।

कळे आपआप ऐसें कीजे ॥ १२

ऐसें कीजे आता येकदां अचाट ।

सर्व हि कचाट तुटे जेणें ॥ १३

तुटे जेणें लोक होती खुसीहाळ ।

आणि बहु हाल दुर्जनासी ॥ १४

दुर्जनासी हाल सज्जन न्याहाळ ।

ऐसें चि अढाल फरी देवा ॥ १५

करी देवा स्वामीस्थापनेचें स्थळ ।

मारुती सजळ कीजे तेथें ॥ १६

कीजे परमीत्य सांगीतला तैसा ।

भयानक घेसा दासबावा ॥ १७

दासबावा जेणें ध्यान भरे चिर्ती ।

स्वामी संचरती मनामध्ये ॥ १८

मनामध्ये ध्यान आठवें स्वामीचें ।

साग पूजनाचे नित्य घडे ॥ १९

नित्य घडे कथा निरूपण सांग

साधन अव्यंग नित्य घडे ॥ २०

नित्य घडे लोका दर्शन स्वामीचें ।

सर्वांचे मनांचे पूर्ण व्हावे ॥ २१

पूर्ण व्हावी पूजा आनदफलोळ ।
 सुख आळमाळ करी देवा ॥ २२
 करी देवा सर्व प्रांजळ निवळ ।
 नको रखखळ कोणे कार्ळा ॥ २३
 कोणे कार्ळां मुख नष्टाचें दिसेना ।
 ता जगज्जीवना ऐसें कीजे ॥ २४
 ऐसी कीजे ह्द येकदा दयेनें ।
 शिवराम म्हणे देवराया ॥ २५

अशा रीतीनें दिवाकर आणि उद्धव यांच्या वादातील उद्धवाची बाजू आज बहुतेक त्यांच्याच मुखानें महाराष्ट्रास प्रथमच ऐकावयास मिळत आहे.

थोगी सर्वस्वें मोकळा

येथेंच हें टाकळीमठाचें सामान्य विवेचन संपवून मठातील प्रथमसम्राट्ठे वळावयाचें, पण इदूरबोधनमठाच्या सम्राट्ठेतील उद्धवाचें एक अपूर्व पद व टाकळीसम्राट्ठेतील एक महत्त्वाचा श्लोक या ठिकाणीच वाचकास सादर करण्याचा मोह अनावर होत आहे. कोणा तरी शिवराम नावाच्या श्रीसमर्थशिष्याचें तें पद आहे म्हणून भीसाप्रदायिक विविध विषय, द्वितीय खड, लेखाक ८३ यात तें पूर्वी दिलें होतें, पण आज तें पद उद्धवाचें आहे, या भावनेनें वाचताना त्याची गोडी निराळी वाटत आहे. त्या भावनेनें वाचकाना हि तें वाचता यावें, म्हणून येथें देत आहे. कोणी मजवर अशी टीका करितात कीं, श्रीसमर्थसांप्रदायिक कवितेमध्ये मी इतका गुत्तन पडलों आहे कीं, इतर वाचनाचा मला छंद नाही, इतर काहीं मी वाचलें नाही, श्रीसांप्रदायिक वाङ्मयाशिवाय दुसरें वाङ्मय आहे, श्रीसमर्थशिष्यास जग आहे, याची मला जाणीव नाही श्रीसमर्थसंप्रदायाची, वाङ्मयाची, चरित्राची माझे इतकें तादात्म्य झालें आहे, असें मला वाटत नाही. तसें झालें असतें तर मला आनंद वाटला असता. वरील आधिपातील दुसरा भाग मात्र खरा आहे कीं, माझे इतर वाचन पार थोडें आहे, मुळीच नाही म्हटलें तरी चालेल. हेंच परा, अवातर वाचन असतें आणि पुढील विविधता आली असती, तर या अप्रतिम पदाचें वर्णन माझ्या कडून निराळ्या त देवें झालें असतें पण माझे वर्णन इतकेंच कीं, हे पद मला अति आवडलें, तें मी

अनेकदां वाचले, ते वारंवार वाचाने असे मला वाटते व प्रत्येक वाचनाचे वेळी त्या पदापासून होणारा आनंद व त्याविषयी वाटणारे कौतुक ही वाटवत गेली. तोच अनुभव वाचकांस हि येईल.

देवें लग्न केले नाही । म्हणउनी पोर जाले नाही ।

पोराचें हि लग्न नाही । म्हणउनी वरें ॥ १

पोर होउनी मेळें नाहीं । सून होउनी मेली नाही ।

तिथी पोर जालें नाही । म्हणउनी वरें ॥ २

आणी कन्या ते ही नाही । अथवा विधवा जाली नाही ।

तिला पोर जालें नाही । म्हणउनी वरें ॥ ३

पोराला हि पोर नाही । पोरासाठीं कर्ज नाही ।

कर्जासाठीं व्याज नाही । म्हणउनी वरें ॥ ४

व्याजासाठीं दिवाण नाही । दिवाणाचा दंड नाही ।

दंडासाठीं मांळे नाही । म्हणउनी वरें ॥ ५

माल्यासाठीं विदेश नाही । दात विचकणें हि नाही ।

करुनि द्या हो कांहीं नाही । म्हणउनी वरें ॥ ६

मागण्यासाठीं येळीलें नाही । म्हणउनि प्राण देणें नाही ।

येकासाठीं येक नाही । म्हणउनी वरें ॥ ७

योगी सर्वस्वें मोकळा । पाहतां त्याचां अकळ कळा ।

पाहतां दुनियाहूनि निराळा । सर्वस्वेंसी ॥ ८

धन्य धन्य माहापुरुष । ते चि ईश्वराचे औंस ।

शुकासारिले उदास । म्हणती त्यांसी ॥ ९

शिवरामाला तारिले । जन्मापासुनि मुक्त केले ।

भक्त लोक मुक्त केले । रामराजे ॥ १०

१ एकादादा दंड दारा असता तो देण्यासाठी दिवा एकादादा नातेवाईक जुझांत पडला असता त्यास सोडविण्यासाठी दिवा जप्त झालेला जमोन जप्ततून खुली करण्यासाठी रांधानर नागर टाऊन आपले गाहण घागण खेडोपाजी जी भीक मागवयाची तिग माले म्हणतात. २ ओशाळे

वर रघुनाथाचा सरा । पुन्हा जन्म नाही सरा ।
 सारासारविचार वरा । याकारणें ॥ ११
 उदासीनेतेचें घमशान । ऐसें करूं शके कोण ।
 दया जगदीशाची पूर्ण । तरी च होये ॥ १२
 दया दास्यत्वे घडवे । दास्यां बुद्धि च अढवे ।
 तरी ते कैसी सांपडते । ईश्वररूपा ॥ १३
 देवी कृपा संपादणें । विश्वलोकीं धन्य होणें ।
 ऐसें शिवराम म्हणे । प्रचीतीनें ॥ १४

महाराष्ट्रास पूर्वी उद्धवांची ओळख होती, त्यापेक्षां आज थोडीशी तप
 जास्त झाली असेल, असें मला वाटतें व ती ओळख करून देण्याचें माग्य
 संकश्यांचेजक सभेला लाभलें, याचा मला आनंद होतो.

श्रीराम आणि श्रीशिवलत्रपति

आतां फक्त उद्धवांचा एक श्लोक सांगून आपण टांकळीमठांतील
 वाढें क्रमशः हार्ती घेऊं व त्यांत काय आहे तें पाहूं.

रामाचा अवतार झाला म्हणजे काय झालें याचें भीसमर्थींनीं जसें एका
 श्लोकांत वर्णन केलें आहे, त्या च पद्धतीनें, श्रीशिवधर्मांनीं आपला अवतार
 संपविला म्हणजे काय झालें तें उद्धवांनीं एका श्लोकांत सांगितलें आहे.

राम आले म्हणजे कोण आले तें भीसमर्थ सांगतातः

आला राजा महीचा दितकरकुळिचा द्याव वौशावळीचा ।
 आला आत्मा जगाचा मुनिजनऋषिचा प्राण त्या साधकांचा ।
 आला दाता दिनाचा जप पशुपतिचा ध्यास त्या वालिमकीचा ।
 आला सिंधु सुराचा सुरवर म्हणती काळ हा राक्षसांचा ॥

आणि श्रीशिवधर्म गेले म्हणजे कोण गेले तें उद्धव सांगतात :

गेला भोक्ता गडांचा हयगजपतिचा आणि त्या भूपतींचा ।
 शूरांचा सज्जनांचा ऋषिजनमुनिचा आणि त्या देवतांचा ।
 भक्तांचा पंडितांचा चतुर सुमतिचा सावड्यांभाविकांचा ।
 नाना विद्या कर्वांचा कुशल जगतिचा घोलक्यांनेमकांचा ।

हा श्लोक वाचून माझ्या मनांत जे विचारतरंग येतात ते च वाचकांच्या हि मनांत उठणार, तेव्हां त्यांचा उच्चार करण्याच्या भरोस न पडतां आतां आपण एकदम टांकळी मठांतील संग्रहाकडे वळू.

टांकळी मठांतील संग्रह

१]

[२०० वर्षांचे]

हे बाळ अत्यन्त महत्त्वाचे आहे, दुःखाची गोष्ट इतकीच की, त्याची पहिली आणि शेवटची कांही पाने फाटून नष्ट झाली आहेत. ७० ते ३४२ इतकी पाने शाबूत आहेत. या बाळाची अपूर्वता अशी की, अन्यत्र फोंडें हि उपलब्ध न झालेली अशी भीममर्षाची किती तरी कविता या बाळांत आरंभी दिलेली आहे. शेंकडों श्लोकांत आणि पदांत भीममर्षांनी रामायणी कथा क्रमशः वर्णिली आहे. दुर्दैव की, पहिली जी ६९ पृष्ठे फाटली गेली, त्यांत या पदांपैकी च पदे होती, असे दिसते. या बाळात असलेल्या भीममर्षांच्या अप्रकाशित कवितेची छापाळ पन्नास साठ पृष्ठे सहज भरतील. मालेतील पंधरावा भाग भीमांप्रदायिक विविध विषय, यातील लेखाल ३८ मध्ये या अप्रकाशित कवितेचा नमुना वाचकांस सादर केला होता.

या बाळांत पा. २५० वर भीममर्षकृत संतांची आरती ऊर्फ संतनामावळी आढळली ती विविध विषयांक ४१ त पंधरा वर्षां मार्गे च दिली होती. विविध विषयांचा तो खंड शिल्लक नसल्यामुळे व आपल्या ह्यातीत तो पुन्हां छापला जाण्याचा संभव नसल्यामुळे ती आरती आजच्या वाचकांस पुन्हां सादर करण्याची इच्छा होते, अशासाठी की, ही आरती सांप्रदायिकांच्या पाठांत असावी.

धीराम

सनकादिक सनत्कुमार सनकसनंदन नारद ।

तुंगर अंबरीष भीष्म प्रन्हाद ।

वळी पृथु आर्यभ ध्रुव उपमन्यु रुक्मांगद ।

अश्विनीकुमार गजेंद्र प्रसिद्ध ॥ १ ॥

११ जय जय आरती भक्त मुलमूर्ति ।

१२ नमार्थे अन्यक्त आणियेले व्याक्ति ।

वैराग्यभास्कर सहज निज शांति ।

ज्ञानघन पूर्ण स्वयंबोधस्थिति ॥ ध्रु० ॥

रुद्र विभीषण गुहक याज्ञवल्की आणि जनक ।

पिंगळा उद्धव अकुर पार्थ परीक्षिति शुक ।

वसुदेव विदुर कुविजा सुदामा पुंडरीक ।

नाथ गोपीचंद निकट सेवक ॥ २ ॥

निवृत्ति सोपान ज्ञानेश्वर मुक्तावायी चांगदेव ।

दोवे सुरदास रामदास पाहो ।

विमळानंद सुखानंद भिरावायी सद्भाव ।

धना सेना कवीर परमानंद मेहो ॥ ३ ॥

पंपादास (स) व्जन कृष्ण चरचरि ।

तुलसी नामा नारा विठा वांसुरी ।

जसवंत गंगल पाठक मुद्रल नरहरि ।

खेचर जोगा नागा माष्टा बहिरो डिंगरी ॥ ४ ॥

अळशिदास जाल्हण मानदास रेणुकानंदन ।

कानपात्र कूर्मदास अंता गोरा धुंढिजनार्दन ।

केशवदास चांगा परसोवा नायक पद्मन ।

काको सुदामा सावतां अच्युत एकोजनार्दन ॥ ५ ॥

अवधूत रामानंद माधवदास ।

रोहिदास चोरा वंका जनकासेवेस ।

आणिक जाले होती आरति तयांस ।

रमा गरुड जय विजय निज दास ॥ ६ ॥

एक आरति करितां भक्तांचे वोळी ।

तेणें सहस्र धारत्या फेल्या वनमाळी ।

घाऊका पूजितां जेवीं जननी सोपली ।

रामीदामदास भावें धोवाळी ॥ ७ ॥

यादियाय या वाढात भासमयंतृत तत्त्वपट्टसंग्रह (पृष्ठे ११७-१२७)
 मरून पर्यावरण ये प्रकरण आदे. ते पार गोठें आदे. भीसमर्याच्या यादिलेव्या

अप्रकाशित कवितेचा जो एक भाग आपणांस काढावयाचा आहे, त्यांत तें प्रकरण देऊं.

शिवाय देवदास, निरंजन व मुसळराम अशा भीममर्याद्या त्रिधा शिष्यांची थोडी फार कविता या बाळांत आहे. ती कांहीं कांहीं विविध विषयांत पूर्वी दिलेली आहे. नामदेवाचे अमंग मधून मधून पुष्कळदां आले आहेत. शिवाय

जयराम पान २७८,	मोहनविप्र पा. २७९,
गुसायीनंदन २७९,	जनपंडित २७९,
गुणायी २८२,	निरंजन २९७,
लीलाविश्वंभर ३००,	भोजलिंग ३०१,
बाया शंकर ३०२,	मुक्तेश्वर ३०४,
देवदास ३०४,	मुसळराम ३३१

इत्यादिकांची थोडी फार कविता आहे.

मनाचे श्लोक पा. २८३, अनुदिनि अनुतापें पा. २९८, ओव्याशतकां-
पेकी संसाराच्या ओव्या पा. ३०६, रामायणातील कांहीं शतें
पा. ३१२, दास्योघांतील कांहीं समास पा. ३२७, इत्यादि प्रकाशित कविते-
पेकी हि कांहीं कविता आहे.

२]

[१५०

हें सुमारे १२५ पृष्ठांचें बाड सर्वथ गुजराथी कवितेचें आहे. कविता गुजराथी, पण लिपी देवनागरी आहे. अक्षर सामान्य आहे. बाह्य स्वरूपांत मोहकता मुळीच नाही. भाषा गुजराथी असल्यामुळे कवितेंत काय गोडी आहे ती मला समजली नाही.

बाड चालून पाहिलें, बहुतेक कविता श्रीकृष्णचरित्रपर आहे.

मळे गोविंद, नरसई, प्रभुदास, रामईयो, आसाराम, काशीदास, दास मीठा, अशा सात कवींची कविता या बाळांत आहे.

बहुतेक कविता ' गरबा ' स्वरूपाची आहे. अनेक गरबे तीत आहेत. कवितेचा हा गरबा काय प्रकार आहे, तो आपल्याला जरी अपरिचित असला, तरी गुजराथेंत व गुजराथी मंडळांत तो सर्वव्यापमान्य आहे.

- (१) एकनाथी भागवतांतील काही भाग
 (१) निवडक मनाचे श्लोक
 (१) तान्हाजी कृत तुळजादेवीचे अष्टक
 फजोतीच्या जीण्या परिस वरवें हें चि मरणें ।
 न साहे हा धंदा चुकुर घहु मी काय करणे ।
 भवानी निर्वाणी त्वरित मजला पाव जननी ।
 रुणाचे हे धोके दुर करुन दे अन्न सदनी ॥ १
 चहु खंडी तूझा निकट तुळजे दास म्हणतो ।
 कृपा ये ना माझी मन काठिण केलें परम तों ।
 नको हो तूं अंवे मजवारे उदासीन जननी ॥ २
 असावी हे माझी परम तुळजे लाज तुजला ।
 सले कोण्ही नाहीं धडिल तुजवांचून मजला ।
 तुला मी हें मागे फरकमल जोडून जननी ॥ ३

असे आठ श्लोक आहेत. पहिल्या श्लोकाचे चवथें चरण ते च प्रत्येक श्लोकाचे होय, असे समजावयाचे, असे दिसते.

- (१) गोसावीदास कृत मोरेश्वराची आरती
 (१) साठो सवसराचे श्लोक
 (१) एकनाथ कृत प्रन्हादचरित्र
 आवीसंख्या २७४

(१) किरकोळ

आरम--पर हि परता पर
 परमात्मा ईश्वर ।
 तयाचा न कळे पार
 वेदांत श्रुति ॥ ध्रु०
 शेवट-- स्वयें विश्वा विश्वमरु ।
 विश्वनाथ सहुरु ।
 कृपेचा तो सागरु । दीनोद्धारक ॥
 त्यानें वारुनियां जडजीवा ।
 दाखविला पूर्ण ठेवा ।
 तेंदुनिया भय भया । उद्धार केला ॥ ५

८]

[२५०]

जीणं, अपूर्णं, झाई उडून अशेरु कमी अधिक पुसट झाली आहेत.
पृष्ठांक दिलेले नाहींत. सुमारें ६० पृष्ठे आहेत.

(१) मेरु अनंत याचीं दोन पदे, पहिलें अपूर्ण, त्याचा शेवट
अनंतवचनें स्त्रहितमुचने ।
मेरुसि अंतर्गामी ॥ ३ ॥

(१) आसन घालुनि प्राण निरोधुनि
तारक ते जपती रघुपति ॥ १ ॥
सीव सीवा रे ॥ ध्रु० ॥
घसडनि कासी हृदयाकासी ।
नित्य तपे तपती रघुपती ॥ २ ॥
पावन करिषी सकळ हि जगती ।
अनंत मेरु गती ॥ रघुपती ॥
सीव सीव जपती ॥ ३ ॥

(१) श्रीमथर्कृत सुंदरकांड व युद्धकांडाचीं पहिलीं दोन शतें

(१) अनुदिनीं अनुतापें तापळें देवराया ।

(१) घेठनि हस्तक स्वामीचा पुसोनि प्रत्यय तो मी चा ॥ १
तें पद होउनि पाहे वा । उगा चि निवांत राहे वा ॥ ध्रु० ॥
भावना हे वीसरते । समाधि जे ठाई सरते ॥ २ ॥
मेरु अनंत पद जाला । जाला अनुभव निमाला ॥ ३ ॥

(१) वाचे सहुरुचा महिमा बोलूं काये ।
पूर्व पुण्ये जोडले त्याचे धन्य पाये ।
आतां कळिकाळादिक हे तृणप्राये ।
जनानि जनक जन सदन सुहृद् जन ।
सकळ साधन गुण चरण गुरुचे ॥ ध्रु० ॥
त्रिया श्रुति शास्त्रें तीर्थें त्रतें दानें ।
जप तप पूजा लय लक्ष नाना अनुष्ठानें ।

सकळें साधिलें मजला गुरुध्यानें ।
सद्गुरुदयेनें जाला ज्ञानाचा उदये तेणें ।
स्वरूपिं तन्मय मिथ्या भव भय कैचें ॥ १ ॥

चिर्घीं विश्वात्मा व्यापक गुरुरावो ।
तेथें भिन्न कल्पाचा कैचा उरला ठावो ।
अवघा समरसला देवो भक्तिभावो ।
सहज स्वानंदघन दृश्य ना अदृश्य तेथें ।
गोसाविनंदनपण हारपोनि गेलें ॥ २ ॥

(१) हिणाहूनि मी हीण जैसे भिकारी ।

(१) मेरुकृत पद

प्रगट प्रगट मम इष्ट भीमा रे कष्ट वारी ।

(१) त्याचें नाम विसरूं कैसें आतां रे ।

जेणें माझा घेतला भार माथां रे ॥ १ ॥

त्याचें रूप पाहीन घणीवरी रे ।

त्याचे पाय वंदीन माथां शिरीं रे ॥ २ ॥

भवार्णवापासुनी सोडवीलें रे ।

ब्रह्मानंदसागरीं बुडवीलें रे ॥ ३ ॥

केशवस्वामी कृपालु महाराज रे ।

त्यावीण कोण राखेल माझी लाज रे ॥ ४ ॥

इत्यादि केशवाचीं दोन चार पदें

(१) किरकोळ, एक दोन पानें अक्षय

९]

[२५०

हे तत्कालीन बाढ आदे, तें कदाचित् उदवांच्या हातचें हि जसेल.
त्याचीं आरंभीचीं आणि शेवटचीं फाहीं पानें गेलीं आहेत. बाढ जीणें हालें
आदे, तें मुदर आदे.

त्यां श्रीसमर्थकृत युद्धकादाचीं २ पायून १० पयेंतचीं शतें आलीं आहेत.

१०]

[१५०

हीं दोन लहान बाईं एकत्र शिवलेलीं आहेत एक बावीस पानांचें बाळ आहे व त्याच्या पोंटात मधोमध दुसरें साठ पानांचें आहे.

यात अनेकांचीं अनेक पदें, अभंग, प्रकरणें आहेत. त्यात बहेरु, सहजबोधसिंह, शेना न्हाऊ, येका शामनाथ हीं नांविं नवान दिखतात.

बहेरुंचे २०।२५ अभंग आहेत.

सुरदास, मध्वमुनेश्वर, निरजन, केशव, अनंत, रगनाथ, चिन्मयनदन, लतीपा, जयरामपत, मीरा, येका शामनाथ, येकनाथ या प्रत्येकाचें एकाद दुसरें पद अथवा अभंग आहे.

नामदेववृत्त दामाजीपंताची रस्त, ओर्वासख्या ३१ (पान ४)

ब्रुकाराम, उद्धवचिद्धन, अमृतराय, शिवदिनकेसरी, आनदतनय, यांचीं पदें अथवा अभंग बरे च आहेत.

घस्वलिंगकृत संतमालिका आहे

अंबरनाथाचें एक पद (पा. ३०)

बोल बोल बोल आता ।

माझे सर्गें पढरिनाथा ॥ ध्रु०

कार गोळ आहे.

शेनान्हाऊकृत रोहिदासकवीरस्तवन आहे

शियराम याचे कृष्णचरित्रपर एक पद, व

श्रीसमर्थींची

(१) तैसा नव्हे माझा राम ।

सकळ जीवाचा विश्राम ॥ (पा. १३)

(२) कधिं या रिकामा होसी ।

कधिं सतस्रभेप्रति जासी ॥ (पा. १४)

(३) कां रे अद्गुनी निदसुरा ।

नाम स्मरसिना फजितपोरा ॥ (पा. २४)

अर्थां तीन पदें आहेत.

या बाळात कांहीं अभंग, पदें अप्रकाशित आढळतील.

सतोष जैसा । पिंजारियासी ।

फापुस पिंजायाचा ॥ २

अमृत म्हणे कधि छंद हा जाइल ।

रुपयें मोजायाचा ॥ ३

हे अमृतरायांचें पद छापलेलें आहे का नाहीं, ठाऊक नाहीं.

ज्यासी नावडे पाहुरंग । तो हा जातीचा रे मांग ॥ १

रामनामावोण जें तोंड । ते जाणावें चर्मकुंड ॥ २,

दास नव्हे विठोवाचा । तो रे लेक दो वापाचा ॥ ३

तुका म्हणे त्याचे दिवर्गी । गेली होती मांगापासी ॥ ४

ही कठोर वाणी माझ्या वाचण्यांत आली नव्हती.

११]

[२००

हे वाढ आकारानें लक्षण आहे, त्याचीं १६८ पृष्ठे आहेत.

अगदीं आरंभो

हद्द जाली सीमा जाली । प्रचीतसी प्रचीत आली ।

कैसी आनंदवेळ चाहिली । सुंदर मठीं ॥ ११

हें वार ओढ्याचें प्रकरण आहे, तें च प्रकरण डोमगावमठांतील हि एका वायात आहे व त्यावरून तें श्रीसा. वि. वि. पद दुसरा, ले. ८२, यांत प्रसंगोपात्त दिलेले आहे.

नंतर पंचीकरणावर थोड्या अपूर्ण ओढ्या आहेत, नंतर क्रमशः ताळांत प्रकरणे आहेत :

(१) पुण्या दासबोधातील पधरावा

रघुनाथध्यानाचा समाप्त

(२) भीमत् मगवद्रीता अध्याय बाधवा,

तुकारामवृत्त सम अभंगासह

(३) भीमत् मगवद्रीता अध्याय पंधरावा,

वामनवृत्त सम श्लोकासह

(१) आःमाराग (१) अंतर्भाय (१) पूर्वार्ंभ

(१) रघुनाथध्यान (हेच प्रकरण सगुणध्यान म्हणून

प्रसिद्ध आहे, त्याच येथें रघुनाथध्यान म्हटलें आहे.)

(१) पंचमान (१) मानपंचक, (१) पंचसभासी
 श्रीसमर्थीची ' लघु काव्ये ' छापतांना या बाळाचा
 पुष्कळ उपयोग होईल.

१२]

[१४५

हे सरासरी ६० पृथांचें वाढ आहे. अक्षर अगदीं वाईट आहे.
 तें कोणी मुलांनै किंवा अधिधितानें लिहिलेले दिसतें.

याच्यावर पानाचे अंक सुसलमानपद्धतीप्रमाणें उलट्या बाजूनें
 घातलेले आहेत.

पानें ३५ व ३२ यांच्या मागच्या बाजूस शके १७०८ चील नोंदी आहेत.

लुका, शानदेव, दास, भानुदास, मुंताई, सुरदास, नागेश, मध्यमुनेश्वर,
 शिवराम यांचे कचित् अभंग आहेत.

वाढ अति अशुद्ध, बहुधा निरुपयोगी.

१३]

[२५०

या अगदीं चिमुकल्या बाळांत आरंभी तत्कालीन कोणा अभ्यासकानें
 ' अनाभ्यासि नामाचा संकेत ' म्हणून ब्रह्माची १२५ नांवे उत्तरली आहेत
 व नंतर द्विपुटीची ४२ उदाहरणें, त्रिपुटीची २५ उदाहरणें, चौपुटीची ३०
 उदाहरणें, पंचपुटीची २८, षट्पुटीची ६, सप्तपुटीची १७, अष्टपुटीची १५,
 नवपुटीची ८, दशपुटीची २, अर्दी उदाहरणें दिली आहेत; अक्रापुटी शब्द
 लिहून खाली उदाहरण न देतां जागा कोरी सोडली आहे; नंतर द्वादशपुटीचीं
 दोन उदाहरणें, चतुर्दशपुटीचें एक उदाहरण व शेवटीं पौढश पदार्थांचीं
 नांवे सांगून

बहुत कागदीं असे । परंतु पाठ तें नसे ।

प्रसंगमान माहिती । समीप बैखरी रिती ॥

या श्लोकानें वाढ संपाविले आहे.

१४]

[१५०

हे एक कागदाला कागद चिकटवून महजरप्रमाणें लांब वेगळे
 केलेले आहे. त्यांत आरंभापासून शेवटपर्यंत बहेरु याचे अभंग आहेत. ते
 मोजले तों ४३ भरले.

असें दिसतें, वहेरु यांचा एकुलता एक मुलगा वारला, त्या दुःखाच्या मरांत कांहीं उद्वेगाचे, कांहीं संतापाचे त्यांनीं हे अमंग केले,

कोण दोप घडला माथा । सांग सांग पंढरिनाथा ॥

तुझ्या सेवेसी तत्पर । बरा फेडिला उपकार ॥

नष्टा नारायणा । दुष्ट कर्म केलें ।

सिंधूंत बुडविलें । जहाज माझें ॥ १

वैर साधुनिया । पुत्र माझा नेला ।

ध्वज हा मोडिला । परलोकीचा ॥ २

दुःख तें भोगावें । किती हे दिवस ।

कर्घी हें आयुष्य । सरेल माझें ॥ ३

अहा रे अदृष्टा । कैसी घेसी घांव ।

घातकी हा देव । फळों आला ॥ ४

मागें पुढें तुवां । न केला विचार ।

कैसी आणिली घाड । आम्हावरी ॥ ५

वहेरु म्हणे देव ! चांडाळ घातकी ।

काये आलें हार्ती । सांग तुझ्या ॥ ६

वहेरु म्हणे विठ्या । निर्दय पापाण ।

याच्या संगें कोण । सुखी जाला ॥

परम निर्दयी । फळला आम्हांस ।

तोडातुनी घांस । काढियेला ॥

तुझा न्या अन्याय । फाय केला चोरा ।

सांग सांग पोरा । गवळियाच्या ॥

राईचा अन्याय । सूळीं देणें तया ।

अरे घातकीया । कैसें केलें ॥

वहेरु म्हणे तुझें ! हो रे निसंतान ।

कैसे आम्हां रान- । भरी केले ॥

मेल्यांमागें कोण । पाहे तुझें सुख ।

आंपळ्याची दीप । लावी जेसा ॥

राहावं कोण्हे स्थळीं । जाऊं कोण्हे देशीं ।

फैसी हे विवसी । आम्हा आली ॥

शक्ति हे राहिली । न दिसे ढोळा ।

कैसें हें कपाळा । दुःख आलें ॥

इत्यादि. हे वहेर कोण, कोठील, केव्हां होऊन गेले, टांकळीमठार्या यांचा संबंध काय, वगैरे कांहीं माहिती नाही. वर दहाव्या बादांत याचे कांही अमंग आदळले व हे या त्रेटाळ्यांत. दहाव्या बादांतील अमंगांत पुत्रशोक वगैरे कांहीं नव्हता. यांचे आणखी पुष्कळ अमंग असावेत. हे पूर्वी नुसतें ऐकून हि ठाऊक नव्हते.

१५]

[१२७

संबंध कागदाच्या आकाराचें वारा पृष्ठांचें म्हणजे वारा च कागदांचें हें वाढ आहे. घटीच्या जागी कांही अक्षरें फाटण्यांत गेली आहेत.

त्यांत ज्ञानदेवदासेन कृत तत्त्वपट दिला आहे. पंचीकरण समजण्याला हा तत्त्वपट केव्हां तरी प्रसिद्ध होणें अवश्य आहे. सर्व विषय, समजूत पडेल अशा रीतीनें सविस्तर मांडून दाखविला आहे.

त्याचा शेवट — “ शके १७२६ रक्षाशिनाम संवत्सरे मात्रपद शुद्ध पयोदधि तदीनि समाप्त ”

१६]

[१५०

ज्ञानेश्वरीतील ‘शब्दपर्या’ या बादांत आहे. शब्दपर्या=शब्दपर्याय. यांत अकारविरुद्धेनें ज्ञानेश्वरीतील कठीण शब्द व त्यांचे अर्थ दिलेले आहेत.

१७]

[१००

हें दहा वीस पानांचें अगदीं किरकोळ वाढ आहे. त्यांत श्रीसमर्पाचे अमंग आहेत. पण त्यांत हि कांही अप्रकाशित आहेत. त्यामुळे वाढ अलि-कडचें आणि किरकोळ असलें तरी उपयुक्त आहे.

१८]

[१६९]

ही मुक्तेश्वरकृत हनुमंत नाटकाची पोथी होती. ओवीसंख्या १३४. लेखनकाल १६९२ भावण वद्य ३०. इस्ताधर खिवजी माधजी प्रसु कायेस्त न्याती माहिमकर.

कै. नारायणराय केळकर हे काव्यसंग्रह संपादित असतां त्यांनीं ही प्रत मागून घेतली होती, पण पुढे ते निवृत्तल्यामुळे ती प्रत परत आली नाही.

या अनुक्रमांकाचे जागीं अर्थात् संग्रहांत ही पोथी नाही.

हे प्रकरण काव्येतिहाससंग्रहांतील अनेक फविकृत पहिल्या भागांत छापलेले आहे.

१९]

[१५०]

ज्ञानेश्वरीशब्दपर्येची ही दुसरी प्रत होय. ती पोथीच्या स्वरूपांत आहे. अनुक्रमांक १६ पेक्षां ही जास्त सुंदर आहे.

२०]

[१५०]

श्रीदासबोधाचें मुखवळ

आपल्या मासिकाच्या ११३ व्या अंकात मृतचर्चेपैकी ११३ व्या च लेखां-कांत जें श्रीदासबोधाचें मुखवळ दिलें आहे, तें हें नव्हे. त्याच्या ७९ ओव्या असून त्यांत प्रमशः प्रत्येक दशकाच्या प्रत्येक समांशांत कोणता विषय आला आहे, तें सांगितलें आहे.

प्रस्तुतचें मुखवळ अगदीं निराळ्या स्वरूपाचें आहे. ग्रन्थराजाच्या पहिल्या दशकाच्या पहिल्या च समांशांत या ग्रन्थांत कोण कोणते विषय आले आहेत याचें जें उत्तर दिलें आहे, त्या उत्तरांत सांगितलेले विषय कोण कोणत्या समांशांत निरूपिले आहेत, तें या मुखवळांत सांगितलें आहे.

सधेच्या ग्रन्थराभाच्या आशुर्चांत छिपेंत हे विषय दर्शविले आहे. त्यांत आणि या मुखवळांत दोन तीन ठिकाणीं फरक आहे. शिवाय हें मुखवळ ओवीबद्ध असून त्याच्या अक्षरा २५ च ओव्या आहेत. म्हणून तें सर्वथ गुणगुण यानेच घाटवें. तें पुढील मितीस देऊं.

१८५३ भावण शु. ३ शनिवार

श्रीराम प्रसन्न

धीदासबोधप्रंथ याचें मुखवच

कोणे दशर्की कोणे समासी काय बोलिले याचा विचार
आतां घेवू गजानन । माते शारदेसी नमन ।

सद्गुरुस शरण । धनन्य भावें ॥ १

श्रोतीं व्हांवें सावधान । येकाप्र करूनिया मन ।

आतां सांगेन प्रभ । प्रथमर्चांचे ॥ २

पहिले दशर्की प्रथम समासी । उभाविले याविस आशकेसी ।

ते कोणे दशर्की कोणे समासी । सांगितले ऐढा ॥ ३

मुख्य भक्तीचा निश्चयो । चौथे दशर्की नवविधा निश्चयो ।

जाला असे येथें सशयो । तुटोन गेला ॥ ४

शुद्ध ज्ञानाचा निर्धार । पांचवे दशर्की सहावे समासीं विस्तार ।

सांगितला तो अति तत्पर । होऊनि ऐका ॥ ५

आतां पैराग्याची आशका । दारावे दशर्की चवथे समासीं देखा ।

विवरोन वतंतां त्या सुखा । पात्र होईजे ॥ ६

आत्मस्थितीची विचारणा । अष्टम दशर्की अष्टम समासीं जाणा ।

निर्धारितां जन्ममरणा । टाव केंचा ॥ ७

आतां शुद्ध उपदेश । सहावा दशक दुसरा समास ।

पाहोनिषा साचकास । विवरण करावें ॥ ८

पाहे सावोज्य मुक्ती । चौथे दशर्की दहावे समासीं युक्ती ।

बोलिली असे ते श्रोतीं । श्रवण करावें ॥ ९

मोक्षप्राप्तीचें निरूपण । ज्ञानदशर्की सप्तम समासीं जाण ।

केळें त्याचें विवरण । केळें पाहिजे ॥ १०

जाणावया शुद्ध स्वरूप । पूर्ण दशर्की दहावे समासीं रूप ।

केळें तेंचें श्रवणें तद्रूप । होऊन जाईजे ॥ ११

विदेहस्थिति ते कैसी । सप्तम दशर्की सातवे समासीं ।

निरूपिलें तें मानसीं । आणिलें पाहिजे ॥ १२

आतां ऐक अल्लक्षण । गुणभूत दशर्की सहावें समासीं जाण ।

सांगितलें तें करावें श्रवण । ऐकाम चित्तें ॥ १३

मुख्य देव तो कैसा । भीम दशक दुसऱ्या समासा ।

अवखोकितां मग मानसा । सदेह केंचा ॥ १४

आतां भक्ताचा निर्धार । जगज्जोतीदशक सप्तम समासी विचार ।
केला तो धोर्ती सादर । होऊनि ऐकिये ॥ १५

जाणावया जीव आणि शिव । भीमदशकी प्रथम समासी भाव ।
मानसी आणितां याव । संदेह होती ॥ १६

कैसे तें प्रह्ला शश्वत । सप्तम दशकी चौथे समासी सिद्धांत ।
केला तें संशयास अंत । होऊन गेला ॥ १७

उपासना मुरव ते कैसी । पंधरावे दशकी नवमे समासी ।
निरोपिलें तें मानसी । सट्ट धरावें ॥ १८

कवित्व करावें कैसे । चौदावे दशकी तृतीय समासे ।
बोलिलें तें सावकाशें । श्रवण करावें ॥ १९

नाना युक्तीचें जें चानुर्य । अष्टादश दशकी सहावे समासी पर्याय ।
सांगितला तें श्रवणें होय । समाधान ॥ २०

बळाया आपण कोण । वैराग्य दशकी तिसरे समासी निरूपण ।
केलें तें करावें श्रवण । सावध होऊन ॥ २१

मायोद्भय तो कैसा । अष्टम दशक तिसरे समासा ।
पाहतां मग कायसा । संशय उरे ॥ २२

पंच महाभूतांचा विचार । आठवे दशकी चौथे समासी निर्धार ।
केला तो तत्पर । होऊन ऐका ॥ २३

प्रह्लादकर्ता तो कोण । त्रयोदश दशकी आठवे समासी खून ।
निरूपिली तें पूर्ण । समाधान याणे ॥ २४

नाना प्रकारांचीं मते । आठवे दशकी दहावे समासी समस्तें ।
सांगितलीं तीं धरावीं चित्तें । श्रोते जनीं ॥ २५ ॥ ७४ ॥

२१]

[७५

भीमनुमंतस्वामीकृत बरगोळा अनुसरून कोणी हें ओवीबद्ध
श्रीसमर्थपरित्र लिहिलेले आहे. त्याचे नऊ अप्याय पुरे होऊन दहावा अध्याय
अर्धगट सोदलेला आहे. त्यांत चाकळमठान्या रथापनेपर्यंतचा कथाभाग
आला आहे.

ग्रन्थकारानें आपले नांव कोठेंच दिलेले नाही.

२२]

[१५०

हैं एक अगदीं किरकोळ सतरा पानांचें बाड आहे. पहिलें पान गहाळ आहे.

त्यांत रामदास, मध्वनाथ, बहेणी, नामा, तुका, जनी, ज्ञानदेव यांचे अमंग आहेत.

२३]

[२००

नित्यानंदविरचित निरजनाष्टकाची ही पोथी आहे.

संस्कृत ८ श्लोकांवर ही ७७ ओर्वांची टीका आहे.

पोथीचें एकंदर पाने १२, पैकीं पहिलीं ५ पाने गहाळ आहेत, म्हणजे पहिले चार श्लोक व त्यावरील टीका यांना आपण मुकुरें.

हैं अष्टक पूर्वी कोठें उपलब्ध असल्याचें मला माहित नाहीं.

अष्टकाचा शेवट :

निरंजनाष्टक स्तुतिस्तोत्र । श्रीदत्तें स्तुति केली विचित्र ।

निरंजनीं भलक्ष सूत्र । पुण्य पवित्र सुखाचे ॥ ७१

स्वानंद भिनला निरंजनीं । मुद्रा अगोचर उन्मनी ।

सदोदित अखंड ध्यानी । निरंजन स्वानंद ॥ ७२

मुळीं स्तुति स्वानंदाची । स्वयें भानंदेंविण कैची ।

स्तुति श्रीदिगांबर देवाची । पुराण पूर्वींची विस्तारे ॥ ७३

निरंजनाष्टक त्रिकाळपठण । स्वानंदें जो करील धवण ।

सायोज्य पद पावे जाण । मझ निर्गुण निरंजन ॥ ७४

जो जो कळशी जे मनोरथ । ते ते तया होईल प्राप्त ।

निरंजनस्तुति विचित्र । शुद्ध पवित्र सरवाचे ॥ ७५

स्वानंदें श्रीदत्तें स्तुति केली । स्वानंद श्रीदत्त माठली ।

स्वानंद निरंजन साडली । नित्यानंदवाणी वदली स्वानंदें ॥ ७६

इति श्री निरंजनाष्टक । जपतां निवारें संकृत ।

स्वानंद नित्यानंद घनदाट । स्तुति निष्टक निर्गुण ॥ ७७

२४]

ज्ञानदेवविरचित अस्तानुभवाच्या पोथीची २५ ते ३४ पाने यांत चवथ्या प्रकरणाच्या ३१ व्या ओवीपासून पांचव्या प्रकरणाच्या शेवटापर्यंत भाग आला आहे.

२५]

यांत हनुमंतस्वामीकृत प्रकरणात्मक बखरीचा कांहीं भाग व महिपतिकृत दासविजयाचा कांहीं भाग आहे. दोन्ही प्रकरणे पोथीवजा बाळशेष लिपीत लिहिलेली आहेत. ही मूळची डोमगांवमठांतली होत.

दासविजय च इल्ली संतविजय म्हणून प्रसिद्ध आहे. त्यांचे फक्त पहिले दोन अध्याय आहेत.

बखरीची प्रकरणे १ ते ४ व शेवटचे १३ वें प्रकरण एवढी व आहेत.

शेवटच्या प्रकरणाचा शेवटचा मजकूर महत्त्वाचा आहे. तो असा :

“ ही प्रती जुने प्रतीवरील शके १७१५ प्रमाथी नाम संवत्सरे माघ वद्य द्वादशी बुधवारी परळी मुकामी लिहिली परंतु जुने प्रतीवर विशेष चरित्राचा विस्तार नव्हता म्हणोन शके १७३९ ईश्वर नाम संवत्सरे आपाढ वद्य पक्षी जैतापुरचे मुकामी मल्हारी रामराव चिटनीस व रंगो लक्ष्मण याणी श्रीची प्रार्थना केली जे श्रीचे चरित्र विस्तारकरून व्याहाययाधिपइ आज्ञा जांळी पाहिजे त्यावरून श्रीने स्वमुखे कांहीं सांगितले आणि जुने बखरीवरील पाहोन श्रीसमर्थांचे चरित्र लिहिले....हनुमंतस्वामीनी चाफळ मुकामी आज्ञा करून चरित्र समाप्त करविले....समाप्तीचा शक १७४० बहुधान्य नाम संवत्सरे आश्विन शुद्ध दशमी मृगशशर....नंतर त्या च शकांत श्री हनुमान स्वामी याणी देह फसवे परळी येथे ठेविला ... फाल्गुन शुद्ध सप्तमी बुधवारी प्रातःकाळी सप्तमी होती अस्तमानो देह ठेविला त्या समई अष्टमी होती म्हणोन शुद्ध अष्टमी श्री चे चिरंजीव श्री महाकद

स्वामी आहेत त्यांचे चरण सेऊन सर्व सांप्रदाय व शिष्य-
मंडळी आहेत ॥ ”

यावरून असे होते कीं हनुमंतस्वामीनीं लिहिलेली बखर त्रोटक होती. तिची १७१५ चील एक प्रत घेऊन मल्हार रामराव चिटनीस व रंगो लक्ष्मण यांनी १७३९ त तिचा विस्तार केला.

इहो प्रकाशित असलेली बखर ती ही विस्तार पावलेली बखर होय.

हनुमंतस्वामीनीं लिहिलेली मूळची त्रोटक बखर हि सुदैवानें आपणांस उपलब्ध झाली आहे. पुढील अनुक्रमांक त्या च प्रतीचा आहे.

२६]

[१४२

हनुमंतस्वामीनीं सांगितलेली मूळची बखर ही ही. ही मोडीत लिहिलेली आहे. मुटे २५ उभे बंद आहेत. ते प्रथम एका वाजूस लिहून नंतर शेवटून बंदांच्या पाठीमागच्या हि वाजूस लिहित लिहित बायथ्या बंदांच्या पाठीमागे बखरीची समाप्ती झाली आहे.

दुर्दैव मात्र असें कीं, पहिला संघ बंद, नववा अर्धा बंद, पंचविंशवा अर्धा बंद, असे गहाळ आहेत व बंद ७, ८, ९, २४, २५ यांच्यांतिल मधला च थोडा भाग कसरीनें नाहींसा केला आहे.

ऐतिहासिक आणि सांप्रदायिक दृष्टीनें या बखरीला फार महत्त्व आहे. इतिहासमक्षांना आणि सांप्रदायिकांना ही बखर लवकर छापली जावी, अशी तळमळ लागली पाहिजे. या प्रतीचा शेवट असा आहे :

“ शके १७११ सौम्य नाम संवत्सरे श्रावण शु॥ ९ रोा गुरुवारी
ते दिवसी प्रारंभ केला तो श्रावण वद्य ९ नवमीस समाप्त जाहाली
कलावे सेवेसी द्युत होये हे विद्याती ” “ हस्ताक्षर मोरो भगवत
सबनीस कीले सजनगड. ”

२७]

[१५०

ये दीडथें वर्षांमागच्या दोघातिघांच्या हातच्या दासबोधाच्या प्रतीचीं कांहीं पानें. प्रती अगदी सामान्य आहेत.

हे पत्र इतरण छापलेले आहे, पण जसुद छापले आहे. भीष्मपर्व्या
कविचेचा छापनांठ जो एक भाग वाढायचाचा आहे, त्यांउ हे पत्र थवस्य
वेईल.

(१) मानपंचक संपूर्णे श्लोकसंख्या ॥ १२५ ॥

(१) दास्योपाये सुगमग्र संपूर्णे श्लोकी संख्या ७९

(१) वीथ श्लोकांनि एक शक्तिविक प्रकरण. आरंभ :

माना माना मना माना । मानाना मनना धरें ।

नामा नामा नमा नामा । नामाने तरले ररे ॥ १

(१) तसे च एक नऊ श्लोकांनि प्रकरण. आरंभ :

जे जमजाचे अनुज । वैकोदर किंवा आत्मज ।

भगिनी दुदित्वा किंवा भाज । हे हि कळेना ॥ १

(१) प्रकाशित छुट प्रकरणापेदी ६१ वे छुट प्रकरण. आरंभ :

संघारीं घातले फोणे । मुळीच्या मूळ पुरया ।

वंश तो वाटला पुटे । नाना याति शुभंढळी ॥ १

(१) ५६ वे छुट प्रकरण :

जगदात्मा जगदेश्वरी । परमात्मा परमेश्वरी ॥

(१) शकुनवंती - छसुत प्रकरण - ४९ श्लोकांचे. शेवट-

क्षकारे लभते भाग्यं राज्यसन्मानमेव च ।

संपदा विविधा तत्र प्रमाणं च प्रजायते ॥ ४९

॥ इति कैवलीभाषित सिद्धिमाळा ॥

(१) लिखित—जनस्थान गोदावटी । परम पावन पंचपटी ॥

हे भीष्मं. वि. वि. २८ त छापले आहे.

(१) तूं भक्षांचें माहेर । तूं विरक्तांसी आपार ।

तूं शानियाची यार । संतायातीत ॥ १

तूं योगाचें मंडण । तूं साधकाचें भूषण ।

सर्वं सार्थकाचा क्षण । संग तुसा ॥ २

तूं धार्मिकाचा आश्रयो । तूं पुण्याचा निश्रयो ।

मुक्तेनि वापयें मगोजयो । साधकांसी होये ॥ ३

तूं भजनाचें जीवन । तूं सगुणाचें रक्षण ।

तूं दांतीचें गोळपण । आनंदमये ॥ ४

सुशेनि भक्तिरंग माजे । सुशेनि उपासना गाजे ।
 तुज परमार्थ हा साजे । भावार्थपणे ॥ ५
 तूं सन्मार्गाचा कैपक्षी । तूं अनन्याचा अंतरसाक्षी ।
 सुसी... ..

पुढील भाग गहाळ, हनुमंतस्वामीकृत बखरीत भौषमर्यानीं मातुःभ्रींनः
 लिहिलेले म्हणून एक पत्र दिले आहे, त्यांत दोन तीन पत्रे एकत्र केलेली
 दिघतात. त्यांत या वरील ओग्या हि आढळतात. त्यांत त्या कथा अशुद्ध
 छापलेल्या आहेत हे हि यावरून दिसते.

(१) राम तो जाणिते आत्मा । सर्वांतरात्मा तो चि तो ॥

इत्यादि १५ श्लोक. पुढील भाग गहाळ.

चतुर्थमान प्रकरणापैकी होत.

(१) रामावरील एका संस्कृत स्तोत्राचे एक पान-श्लोक १४ ते २३

(१) स्फुट प्रकरण ५ पैकी ११ ते २० श्लोकांचे एक पान

(१) स्फुट प्रकरण ४२ पैकी फक्त ३, ४ व ५ हे तीन श्लोक
 असलेले एक पान. त्या श्लोकांचा येथे २२, २३, २४ असा क्रम
 आहे. त्यांत शिवाय पाठांतर आहे, म्हणून जेवढा भाग या पानावर
 आला आहे तेवढा येथे देतो.

+ + + ती राखावी । शब्दाशब्दी परोपरी ।

सुटली प्रीती ते खोटी । रक्षिली पाहिजे वरी ॥ २२

विपट बहुधा लोकी । चालते ते कळेचिना ।

शोधिले पाहिजे आधी । जाणजाणों चि वर्तणे ॥ २३

वर्ततां येत नाहीं रे । वर्तणे न कळे जनीं ।

सकळासी राखणे रात्री । हें मुख्य धर्म जाणिते ॥ २४

(१) स्फुट प्रकरण ५७ पैकी श्लोक १२१३।१४ असलेले एक पान.

(१) परचक्रनिरूपण नाम समास ॥ १ ॥ चा अपूर्ण भाग. जेवढा
 आहे तेवढा भौषां. वि. वि. २४ स दिलेला आहे.

तात्पर्य, या क्रमांकात मूळची बरीच महत्त्वाची प्रकरणे अशी
 पाहिजेत. जी गहाळ झाली आहेत, त्यांना आपण कायमचे मुकलो असल्यास
 ते आपले दुदैव होय.

३६]

[२५०]

प्रुठित पत्रे

(१) आलया लटकि च सटपट रे ॥ ध्रु० ॥

हैं ज्ञानदेवाचें पद. वाच्यसम्रदातील अनेककविकृत पदसमूह भाग दुसरा,
यात छापलेले आहे, पण अशुद्ध

(१) निर्गुणरूपीं मिळाला जन पावन जाला ॥ ध्रु० ॥

बहुत वेळ आला गेला । सजजनसंगे निघाला ॥ १

आत्मशास्त्रगुरूपरिचय पाहाता ।

अतरिं निश्चय आला ॥ २

दास म्हणे मन आत्मनिवेदन ।

उन्मनयोधि घुडाला ॥ ३

(१) आलेस ज्यागे । समर्थाचें हिंदुस्थानी पद

(१) बहु आतुरा चातुरा हि पडेना ॥ अष्टक

(१) हैं एक पाठपोट पान उदवाच्या हातचें दिसतें.

रघुविराविण भास असेचिना ।

रघुविराविण माय दिसेचिना ।

रघुविराविण बाप दिसचिना ।

रघुविराविण गौत दिसेचिना ॥ १

तुझी प्रागतना सारिखी शुद्धि जाली ।

म्हणानी तुझा शुद्धि सर्व उडाली ।

मना मानलें तें तसें सर्व कळें ।

म्हणोनी तुझे सर्व ही चेस गळें ॥ १

किती भक्तलोकासि ते प्रार्थना हो ।

तुम्ही रामनौमासि ठाकूनि या हो ।

अरे तुमचे हातांचा लाभ जातो ।

पुढें प्राप्त काटावरीं होये ना तो ॥ १

उरें सोप्रा उठोनि वेगीं चलावें ।

समर्था भ्रमूलागिं भेटीसि यावें ।

तरी सर्व ही सौख्य पावाल वेगीं ।
तुम्हा सूचना रे चला सर्व वेगीं ॥ २

जनीं जाणता सर्व ही अतरीचें ।
तयाळागि कां सीकवाचें परीचें ।
कसा जाणता नेणता बोळपावा ।
विवचूनि आधीं घरा शोध घ्यावा ॥ १

सकळ समजोनि बोळारें । सकळ समजोनि चाळारें ।
सकळ समजोनि समजाचें । कांहीं येक ॥ १

समयां जसें लाविसी जे विलेनें ।
तसें ते चि वतोंन ते ते विलेनें ।
न ये साडिता लाविलें ज्या सीमेनें ।
तरी प्रांत पावोन ते श्लाघ्यतेनें ॥ १

- (१) मोतीयाचे पाणी राजण भरिला ।
पोट भरुनी पेला । शानदेव ॥ १
अभ्राची सावोळी घरूनिया हातीं ।
गोळासे येकांतीं । निवृत्तिदेव ॥ २
पुष्पाचा परिमळ वेगळा काहाडीला ।
तो हार लेईला । सोपानदेव ॥ ३
द्विप्याच्या घुगन्या जेवण जेविली ।
पोट भरुनी घाली । मुक्तादाई ॥ ४
चवघाचें बर्म आलें असे हाता ।
घटेश्वर स्वता । तीये ठाई ॥ ५

(१) आक्षी मागों ऐसें नाहीं तुजपासीं । तुकारामाचा अभग

- (१) गौहत्या घडली ज्याला । आक्षी सत क्षणूं त्याला ॥ १
नाहीं फेळें मद्यपान । शृया त्याचें सतपण ॥ २
इतुकें घडे जया ठाई । सुत्तेश्वर तया पाई ॥ ३

३७]

[११०

- (१) निपट कपट नाहीं अतरामाजि काहीं ॥ भीसा वि. वि. ३१
(१) अनतगोपाट्टासकृत येकनाथाचो आरती.
(१) शरणागत मां हुसा वृष्णा । आनदधिधी ॥

हे जयरामस्वामींचे कृष्णाप्पावर पद. धीरां. वि. वि. १८

(१) मध्वनाथकृत 'सुकुनाईचे' चरित्र-धोबीसंख्या ५९ ।

(१) गोविंदात्मज प्रल्हाद कृत ' नधसिंपुर रामराज नरहरि ' वर दोन पदें.

३८]

[१००

हे मोडीत लिहिलेल्या एका बलरीचा पहिली अवधी पांच पाने आहेत. मध्वनाथवर भीकाराचे खाली " ही बलर अमृत गणेश वरवे याची बलर असे " असा मजकूर असून तो खोदलेला आहे व उजवे बाजूस " येकापासून तर अहुषष्ट पावेतो असे " असा मजकूर असून तो हि खोदलेला आहे. याचे बाजूस मात्र १० चा अंक, त्या खाली रेष देऊन ११ चा अंक व पुन्हा त्या खाली रेष देऊन ६८ चा अंक कायम आहे.

नमनानंतर बलरीचा आरंभ आहे तो असा ; (१)

" श्रीमंत राजमान्य राजश्री नानासाहेब व माऊसाहेब साहेबांचे सेवेसी आझाधारक मल्हारजी होळकर व जनकोजी सिंदे मुकाम कुंभेरी दोन्ही कर जोडून सीर सा। दंडवत विज्ञापना तागाईत छ १७ माहे सफर पावेतो साहेबांचे कृपावलीकने करून धर्तमान यथास्थित असो विशेष आपल्यापासून आम्ही स्वार जाहली ते सुखरूप पावली दिष्टी हस्तनापुरात पावल्यानंतर इकडील हफीकत ऐसी आहे की...."

असली बलर छापलेली पाहण्यांत नाहीं. दुर्दैव, श्री, (विची), नुसर्ती आरंभोची, पांच व पाने उपलब्ध असून ६३ पृष्ठें इणजे वस्तुतः सर्व व बलर अनुपलब्ध असावी. अशी मरू बलर आहे व संशोधकांनी ही जोडून काढली आहे, एवढी कल्पना करून देण्यापुरते व या पांच पानांचे काम आहे. ही १८ पाने ऐतिहासिक त्रचर्णांत देण्याचा विचार आहे.

३९]

[१०५

यास अपूर्ण आहे. आरंभोची, शेवटची व मधली काही काही गनें गेली आहेत. यात तीन ग्रन्थ आहेत :

(१) हरिहरदास वृष पवनविजय (उपलब्ध ओ. २०४)

भातां नमून श्रीगुरु १ जो मातोंदिण महेश्वर १
 स्तुति करितां पार १ कदा न कळे ॥ ५
 पेसा श्रीगुरु यदिछा १ नृसिंह स्वरिला १
 तव ज्ञानप्रकरमु केला १ हरिहरदासा ॥ ६

माझ्या समजुतीप्रमाणें ग्रंथ अप्रकाशित आहे.

(२) मूळस्तंभ, अपूर्ण आहे. याचा शेवट :

तव म्हणे पार्वती १ अहो जी देवा वसुपती १
 भातां माझी फिटळी भ्राती १ सखारधी ॥ ४७
 अनुभव मनासी आला १ शिवशोध शास्त्र १
 आंतीपदर फिटला १ तुमचेनी प्रसादें ॥ ४८
 संपूर्ण जाला शिवशोध १ ईश्वरपार्वतीसंवादु १
 दोहीषा अनुवादु १ पेशुनी जाला ॥ ४९
 हा श्रीशिवनिजशोध १ यैकोनि घर्तती साधु १
 पापिया बायडे शिवशोध १ शिवनीतीचा ॥ ५०
 तें पढेल पुरुपासी साकडे १ तें कजि हें ठघडे १
 नेमुनियां घटपुढे १ मग घाचीजे ॥ ५१
 इति श्री मूळस्तंभ १ ईश्वरपार्वतीसवादे १
 द्वादशप्रय अवधूत अनुवादे १ सप्तमोऽध्याय ॥

प्रसंग ॥ ७ ॥ ७ ७ ७ ७ ॥ सकें १६७८ ॥ ईवा मग सबछरे १
 माहे वद धीजीयां बुधवार महर पहिला हस्ताक्षर माहादेव ध्यावा
 उपनाम पानगव्हाणे रयाचे पुस्तक ॥

म्हणजे १६७७ युव नाम सबछरे माघ वद्य २ बुधवार, असें घाटवें.

(३) तिसरा ग्रंथ म्हणजे भागवतारैकी कांहीं भाग दिसता.
 अर्थात् अपूर्ण आहे. एकूणवीस अध्याय होऊन गेले, तिसऱ्या अध्यायाच्या
 १ ते १५८ ओव्या व पुढच्या मधल्या च कांहीं २१८ पर्वतच्या ओव्या
 आहेत. हा कोणाचा ग्रंथ आहे, तो प्रकाशित का अप्रकाशित आहे, मला
 सांगतां येत नाही. ग्रंथ अनेक दृष्टींनीं महत्त्वाचा आहे. भावकास बोध द्यावा
 म्हणून कांहीं ओव्या छान करतो :

प्रह्लांदा पदुकुळभूषणा १ पुढें बोले ग्रंथरचना १

मधुरेसी जाळती पैकुडराण्य १ काप करितां सखळा ॥ १

धुंजणविसायी अन्धाई धधन । कंस नास्त्र संदीपन)
 त्यावर जाळें मीनीयधन । मग नंद गेला गोकुळा ॥ ७

धावरी सुदामा नाम माध्वण । संकरण आणि धीकृष्ण ।
 गुत्पृहाप्रती तिचे जण । विद्याभ्यासासी घालिटे ॥ ८

अवंतीनगरमाजी जाण । महाकृपी संदीपन ।

जो शास्त्रज्ञानी निपुण । चान्ही वेद मुजोन्नत ॥ ९

यानंतर मग

त्यासी शरण धार्थी जाये ॥

हें चि भाश्यें घाटते ॥

हें चि लक्षण दिग्पाचें ॥

त्याची संगती न घरावी ॥

ते दि दिग्य, ह्यजावे ॥

इत्यादि चरणे चवथ्या चरणाचे जागी असलेल्या कित्येक ओव्या आहेत. त्या बोधप्रद आहेत.

ज्या सद्गुरुसेवा नावटे घेयार्थ । काय जाळावा त्याचा परमार्थ ।
 गुरुसेवेचीण विद्या समस्त । अविद्या होती जाण पा ॥ १९९

४०]

[१००

ही ४ ते २९ सुटी पाने आहेत. त्यांत फक्त मधली २२ व २३ ही दोन पाने नाहीत. कोणता ग्रंथ आहे ते कळत नाही. ग्रंथ ओवीबद्ध आहे. मधल्या असलेल्या दोन पानावरील १५८ ते १७६ ओव्या घगळून १७ ते २२२ ओव्या आहेत. आरंभीची ३ पुष्टे गेली आहेत व २९ नंतरची किती पुष्टे गेली असतील ती खरी. ग्रंथाचा वाचकांस बोध देणाऱ्या आणि शोध लागावा, म्हणून मधल्या मधल्या कांहीं ओव्या उतरून घेतली :

निवृत्तिचरणवंदन । प्रसाद परम महन ।

राहिले कूटस्थ होऊन । गुणावीत ॥ २८

घस्तु सांगावया कारण । चौघं राहिले मुके होऊन ।

अढांची अंत करणें । हिंपुटी जाली ॥ ३६

साही जण खटपटत । चौघे जण वेदादत ।

इतुफीमातें जाणत । तें चि धीज ॥ ३७

येका भोजन मिळालें । तेणें जग पाहिजे घालें ।

अथवा येकासी मुक्तपण आलें । घरी काये सर्व हि मुक्त ॥ १०१

विश्वास फळेळ आम्हासी । म्हणोनी भजे तपासी ।

जो आणून दे अनुभवासी । तो चि श्रीगुरु ॥ १०४

४१]

[१००-२००

यात कागदाचे ५४ तुकडे आहेत. पैकीं काहीं पोथ्यांचीं पानें असावीत. त्यात धानदसुत, रामदास, शिवसुत मुनेश्वर, रगनाथ, तुकाराम, मालो, शिवदिन-केसरी, मुसळ, नाथनरहरि म्हणे महिपती, विष्णुदास नामा, कर्धार, मध्वनाथ, अमृतदास, येकोशामा, येकनाथ, नामदेव, उद्धवचिद्धन, उद्धव, रेणुकानंदन विठा, चिदानंद, शानदेव, मेघ, गोविंदसुतात्मज, पुढलीक, केशव, बोधला, अनंत इत्यादिकांचें एकाद दुसरें पद, अभग वगैरे आहेत. एक मन्नाचा कागद आहे. एकादा औपधाचा आहे. एका कागदावर खानदेशांतील हल्लींच्या एरहोल तालुक्यातील पद्मालय येथील गणपतीवर आरती आहे. ती, केव्हाची व कोणी केली आहे, कळत नाहीं. काहीं सूचींचीं पानें आहेत. अद्या सूच्या बहुतेक मठात आढळतात. ओव्यांची अथवा अभगाची अथवा पदाची पाहिळां दोन चार अक्षरें सूचनार्थ लिहिलेलीं असतात. पूर्वी सर्वांचें पाठांतर रूप असे व उजळणी करण्याला या सूच्या उपयोगी पडत असल्या पाहिजेत. भीसमर्थाचा एकाद दुसरा अभग नवीन आहे व काहींत पाठांतर आहेत. शेवटच्या चौपदांच्या तुकड्यावर पुस्तकाची मोडी यादी आहे. तीत निवृत्तेश्वरी ग्रन्थाचा उल्लेख आहे. ही अपूर्व मोष्ट होय. असला ग्रन्थ माझ्या पाहण्यांत आलेला नाहीं. कोणाच्या आला असल्यास ठाऊक नाहीं. माझे वाचन पार थोडें आहे. निवृत्तेश्वरी नामाचा ग्रन्थ छापलेला तरी नाहीं. असला अपूर्व ग्रन्थ संशोधकांनी शोधून उजेडात आणला पाहिजे. ती यादी येथें देतो :

१

श्रीनरहरीवरद

यादी पुस्तके नावनिशीवार वा मुकुंद आबाजी कुळकर्णी मौजे निगडी ता. सातारा श १७१२ भाद्रपद वद्य २

१ श्रीज्ञानेश्वरी आधे

१ श्रीविवेकसिंधु

१८

आधे १८

१ श्री भागवत आधे
३१

१ श्रीसमूहोकी वामन
छत आधे १८

१ श्रीनिवृत्तेश्वरी आधे
१८

१ श्री रुक्मिणीसैवर
आधे १८

१ आनंदलहरी
बोव्या १५४

१ स्वात्मा अनुभव २२८

१ परमामृत
प्रकर्ण १४

ये॥ संख्या
३२५

हे मुकुंद आबाजी आपल्या परिचयाचे आहेत. विद्वल शिवदेव, विचूरकरांचे ते पुत्रणे होत. मुळें व धुळ्याजवळील लळिंग आणि सोनगीर या ठिकाणांशी त्यांचा विशेष सवध येतो. फसा तो कळण्यासाठी श्रीसंप्रदायाची कागदपत्रे, द्वितीय खंड, लेखांक ५३९ पहावा.

४२]

[१००-२००]

नियळ गळाठा. तथापि टाकतां येत नाहीं. आम जो गळाठा वाटतो त्यांतील च एकादा कागदाचा तुकडा उद्यां महत्त्वाचा वाटावयाचा. श्रीमंतांच्या घरांतील कचऱ्यांत हि एकाद वेळेस मौक्तिक सांपडावयाचें ।

४३]

[१००-२०५]

पत्रें यादी, वगैरे

ही पत्रें वगैरे, श्री संप्रदायाची कागदपत्रे, 'द्वितीय खंड,' या पुस्तकांत लेखांक ५२७ ते ५५० म्हणून छापलेली आहेत.

४४]

[४००]

ही सद्ज चारशें वर्षांमागें लिहिलेली एक पोथी आहे. ती एकनाथांच्या हि पूर्वाची आहे, असें लिपीवरून म्हणतां येतें. दुर्दैव की, पोथी अपूर्ण आहे, तिची फक्त ३ ते ४१ पानें आहेत. ग्रन्थ ओवीबद्ध असून त्यांत शुक्लजन्मकथा वर्णिलेली दिवते. १४ ते ४४९ ओव्या आहेत. पहिल्या दोन पानांत १३ ओव्या गेल्या व शेवटचीं किती पानें आणि किती ओव्या

गेव्या, देव जाणे, ग्रन्थकाराचें नांव आढळत नाहीं. शोध लावता यावा म्हणून दोन चार ओव्या सादर करून ठरितों, पोर्था प्रथणीय आहे.

पद्मर्मा प्राण्यु । वेदसाग्नीं प्रविणु ।

आचारपरायेणु । मत्तमूर्ती ॥ १४

पैत्रे जन्म अपारा । न सुकृती येरक्षारा ।

सुख दुख करकरा । दालिद्रता ॥ १००

क्षणं तपासिल दारुण । याचा ज ईल प्राण ।

कोवळे चरण । पोळनी याचे ॥ २००

स्यापदें सकळें । असती खेळमेळें ।

सिंहासी गोवळे । खेळविताती ॥ ३००

उपकार घडेल छोका । घोळविजेळ + + + का ।

राज्या हांडनि अनेका । सुख नाहीं ॥ ४००

४५]

[१५०

सुमारें शंभर पृष्ठांचें हें पुणें वाड आहे तें महत्वाचें आहे. त्याचीं मधून मधून काहीं पृष्ठें गहाळ झाली आहेत, हें दुर्दैव हाय. टाकळी मठांतील सग्रहाचें स्वरूप सांगण्याला आरंभ करण्यापूर्ता उद्दवाची जी योडाची माहिती देण्यात आली, ती बहुतेक या वादाच्या आधरानें होय या वादात शिवरामांची द्वागने च उद्दवाची वरा च कविता आहे व योडा पार भीममर्थ, अनंतमौनी, नामदेव वगैरेची आहे. कोणा ' बालका ' चें एक पद पंचवटीच्या रामावर व एक टाकळा यथाल भीममर्थरथापित मारुतीवर आहे.

उद्दवांची कविता चटक्या लावणारी अ हे. पुढें कोण आणि केव्हां पुढा या वादाकडे वळणार आहे, परमेश्वरास टाऊक ! म्हणून आज च उद्दवाची साणखी योडी झारत ओळख करून घ्यावी व वाचकांस करून द्यावी, असे मनात येतें. .

काहीं पूर्वं पुण्य होतें, काय होतें कोणास ठाऊक, पण काहीं होतें म्हणून भीममर्थाचे चरण जोडले आणि मुलरूप झालों .

मासै पूर्व पुण्य समर्थ जाणावें ।
 मज काय ठावें । रूप त्याचें ॥ १
 रूप त्याचें ठावें नाहीं कां मजला ।
 घोर लाभ जाला स्वामीयाचा ॥ २
 स्वामीयाचा लाभ अद्भुत जाहाला ।
 देशधडी केला वियोग तो ॥ ३
 वियोग तो गेला संयोग जाहाला ।
 लाभ दुणावला । असंभाव्य ॥ ४
 असंभाव्य मज सुख फार जालें ।
 दुख सर्व गेलें । हारपोनी ॥ ५
 हारपोनी गेलें दुख हे सकळ ।
 सुखाचा मुकाळ । फार जाला ॥ ६
 फार जाला परीपूर्ण चि अमूप ।
 तें सुखरूप । विसावलों ॥ ७
 विसावलों चिंता गेली बहु दुरी ।
 कोणेविसीं बरी नाहीं आतां ॥ ८
 नाहीं आतां बरी कांहीं देवराया ।
 माझी सर्व माया । दुरी ठेली ॥ ९
 दुरी ठेली सर्व माया चि उडाली !
 निजपदीं जाली दड गाठीं ॥ १०
 दड गाठीं जाली शिवराम लीन ।
 होउनां तल्लीन रगा ठेला ॥ ११

स्वामीच्या चरणापासून दूर वोटें तरी जाऊन मडती करण्याची उद्दवांना
 नव्हती, स्वामीच्या चरणां विषयून जावें, असे त्यांना वाटे. १

स्वामीचे चरण ते माझी मडती ।
 मडती ते किती । पायापुढें ॥ १

आतां व्हावी जोडी स्वामीच्या पायाची ।
 तेथें महंतीची । चाड नाहीं ॥ ९
 श्रीचे पाई दुजेपणें म्या नसावें ।
 अभिन्न चि व्हावें ऐसें मनीं ॥ १२
 अभिन्नत्वे चिरकाळ म्या असावें ।
 शिष्यराम भावें । विनवितो ॥ १४

भीसमर्थ आपल्या शिष्यांना कोणत्या युक्तिबुद्धि शिकवीत त्याची उदब,
 जणूं, पुढील प्रकरणांत परींशा देत आरेत :

शब्दांचा गळहांटा कामांचा गळहांटा ।
 लोकांचा गळहांटा । करूं नये ॥ १
 शब्द निवडावे लोक निवडावे ।
 सर्व हि जाणावे । उच नीच ॥ २
 तयापरी सर्व कामें निवडावीं ।
 प्रकारें जाणावीं । बहुविध ॥ ३
 शब्द-लोक-कामें सर्ष कालविलीं ।
 गळंगा चि केलीं । आगे मागे ॥ ४
 वरी नाना दुरें कोसळती फार ।
 दुखाचे डोंगर । होत जाती ॥ ५
 शब्दांच्या माळिका लोकांच्या माळिका ।
 कामांच्या माळिका समजाव्या ॥ ६
 आधीं मुख्य येक मग खालोराल ।
 पाहावें सखोल । दुधीयोगें ॥ ७
 उचाहुनी उच नीचाहुनी नीच ।
 किती पांच पेंच । बोळतावे ॥ ८
 किती येक हारी कळती विवेकें ।
 वरी सर्व सुरें । हाता येती ॥ ९
 मग शब्द कामें आणो सर्व लोक ।
 चाळती धमक । कारवार ॥ १०

पूर्ण असून त्याची १ ते ८ पत्रे आहेत. नंतर पुढे १६ पाऊन दुसरे प्रकरण सुरु झाले आहे. पुन्हा मधली च १०९ ते ११३ पत्रे म्हणजे तेरावे व चवदावे अशी प्रकरणे नाहीत, शेवटचे पृष्ठाचा अंक २२९ आहे.

या प्रतीचा लेखनकाल शेवटी दिना आहे तो :

“ शके १६३४ नंदनाना संवत्सरे माद्रपद शुध १२ द्वादशी सोमवासरे तद्दिने अष्टावक्र ग्रंथ लिखितं । ”

ग्रंथ अपूर्व आहे व ग्रंथाचा विषय महत्त्वाचा आहे. तो अप्रकाशित रहावा हे महाराष्ट्राचे दुर्दैव होय हा व असा काय, असे केवळ महत्त्वाचे ग्रंथ महाराष्ट्रांने अद्यापपर्यंत अप्रकाशित राहू दिले आहेत !

भारत-इतिहास-संशोधक मंडळाच्या शके १८३५ च्या इतिवृत्तांत संजावर येथील आंशस्वतंत्रमहालातील प्राकृत ग्रंथाचे जे टाचण प्रसिद्ध केले होते, त्यात हे सिद्धान्तचिदंबरीची नोंद आहे त्या प्रतीचा लेखनकाल शक १५७३ दिलेला आहे. त्या प्रतीची ग्रंथसंख्या ३८५० दिलेली आहे, पण प्रस्तुतच्या प्रतीच्या शेवटी “ ग्रंथसंख्या ५००० ” अशी नोंद आहे.

४९]

[१०५]

श्रीशनिश्चस्तोत्र, सात्याजमिहिपतिकृत, ओवांषल्या ३७८. लेखनकाल शके १७४६ आषण शुद्ध १५. प्रतीचा मूळ मालक : बाळाराम तावट कसबे नाशिक ठिकाणा महले तावट आळी त्रिंबक दरवाजा. सदरहु पोथी बाळाराम तावटाने शके १७५७ त टाकळीस मास्तीच्या पायापाशी मठपतीस अर्पण केली. स्तोत्र छापले गेलेले आहे च.

५०]

[१५०]

१ रामजन्म,	२ अहल्योदार,	३ सीतास्वयंवर,
४ भरतमाय,	५ लोपामुद्रा,	६ रामायण,
७ कृष्णजन्म,	८ सृष्टिकाप्रक्षण,	९ उल्लवधन,
१० बालक्रीडा,	११ हरिविलास	१२ कात्यायन,
१३ यज्ञपत्नी,	१४ घनसुगा,	१५ महास्तुती,
१६ वैष्णुसुपा,	१७ रासक्रीडा,	१८ रासीशपव,
१९ राधाविलास,	२० गोर्पागीत,	२१ कौसवध,

२२ द्वारकाविजय,	२३ हविमणीविलास,	२४ भामाविलास,
२५ मुकुटविलास,	२६ घामनचरित्र,	२७ नृहरिदर्शन,
२८ नामसुधा,	२९ गीतार्णव,	३० चरमगुरु,
३१ प्यानमाला,	३२ राजयोग,	३३ प्रियसुधा,
३४ गणेंद्रप्रोक्ष,	३५ भीष्मप्रतिज्ञा,	३६ तरवमाला,
३७ धिरसुधा,	३८ स्फुटश्लोक,	३९ भागवत चतुश्लोकी

अर्शा घामनपंडितांची ३९ प्रकरणे लिहिलेली होती, असें शेवटी दिलेल्या वरील यादीवरून दिसते; पण आता यांत फक्त प्रकरणांक ७, ११, १४, १५, १६, १९, २२, २५, २८, ३२ ते ३९ एवढीं च प्रकरणे पूर्ण किंवा अपूर्ण अर्शा शिल्लक राहिली आहेत. पंडिताची वरीं च प्रकरणे छापलीं गेलीं आहेत, तथापि वरील यादीतील वार्शी अद्यापि अप्रकाशित असवीत, असें वाटते.

येथे टांकळी मठांतील उपलब्ध संप्रहांचें टांचण संपलें. याशिवाय मठांत आणली संप्रह होता. एकनाथी भागवताच्या दोन प्रती होत्या, एक शक १६२३ तील व दुसरी १६९१ तील. कृष्णदासमुद्गलांचें रामायण होतें. शानेश्वरीची एक जुनी प्रत होती, पण तिचें शेवटचें च पृष्ठ नसल्यामुळे त्यावर लेखनकालाचा उल्लेख असल्यास सागतां येत नाहीं. लिप्यावरून प्रत नारायांच्या हि पूर्वीची वाटली. उद्धयसुतकृत भसिमर्धचरित्राची प्रत होती. १७१८ तील दासशोध होता. इत्यादि आणखी ग्रन्थसंप्रह होता. जो संप्रह आम्हांस उपलब्ध झाला तो एका च खेपेस मिळाला, असें नव्हे. टांकळीस आम्हांनी अनेकदा गेलीं होती, पण पाहिल्या प्रथम गेलीं होती तो दिवस चांगला स्मरतो. श्रीराम, श्रीमहातिराय, भसिमर्ध, श्रीउद्धवांची समाधी इत्यादिकांचें दर्शन घेऊन आम्हां डोमगांची जाण्यास निघालों. डोमगांव नगर जिम्हाला लागून मोगलाईत सांना नदीचे कांठी आहे. कुडुवाडी पासून डोमगांव आठ कोस येईल व केम आणि जेऊर या दोन्ही स्थानांपासून सहा सात कोस येईल. १८२५ च्या पौष शु. २ स आम्हांनी

डोमगांची जाऊन पोचलों.

पोचलों तो तिन्ही सांजा झाल्या होत्या. गांव जवळ आलों तो समजलें कीं, प्रेगामुजें सर्व गांव बाहेर पडलेलें आहे. सृष्टि भयाण आणि उदास भासत होती. मठपतीच्या झोपडीपाशीं गेलों तो चांगली रात्र पडली होती. कै. बापुसाहेब महाराज पानीं पत्र दिलें होतें तें मठपति कै. भंवादाव

महाराज यांचे दिलेले तें त्यांनीं प्रथम मस्तकीं प्रत्यक्ष घाण केलें आणि मग वाचलें. शेजारी एक तरुण बसला होता, तो मजकड निरखून पहात होता. आपण देवना ? असें त्यानें मला विचारलें. मला आश्रय वाटलें. नऊ वर्षांपूर्वी पुण्यास भाव्याच्या शाळेत सहा महिने पाचव्या इयत्तेवर शिकविण्यास आम्ही होतो, त्या बळां तो तरुण पधरा सोळा वर्षांचा असून त्या धर्मात होता. दरम्यानच्या नऊ वर्षांत अर्थात् त्याच्यात फरक पडला होता, मजमध्यें नव्हता. त्यानें सांगण्यापूर्वीं मी त्यास ओळखणें शक्य नव्हतें. महाराजांनीं पत्र वाचून तें त्याचे जवळ दिलें. त्यानें पत्र वाचलें. आमची सर्व व्यवस्था त्या तरुणाकडे लागली. होमगांवीं आम्हांस तो आत च भेटला. त्याचे नांव यशवतराव पोळ. यशवतराव हे मठपतींचे मेहुणे असून मठाचा फारभार पहात होते. दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं यशवतरावारोबर गांवात मठात गेलो तो दिवस आम्हांस परम भाग्याचा वाटला ! त्या दिवशीं श्रीकल्याण-महाराजांनीं लिहिलेल्या आणि श्रीसमर्थींनीं स्वहस्ताधरें घोघ घातेलेल्या श्रीमत् प्रन्यराज दासबाघाचें प्रथम दर्शन घडलें ! तसें च श्रीसमर्थींनीं कल्याणांना घालून दिलेल्या किऱ्याचें दर्शन घडलें ! श्रीकल्याणस्वामींच्या अगावरील दनातीचा तुकडा व तसल्या च फापडाची श्रीसमर्थींची एक जीर्ण पण मोठा चची, याचें दर्शन घडलें. कल्याणाच शिष्य उदरजमठपति केशवस्वामा यांनीं लिहिलेली सोनेरीरुपेरी पोथी पहावयास मिळाली गार ओसाड झालें होतें. मठात हि काणी फिरकत नव्हते. किती तरी काळ या वस्तु जवळ घऊन आम्ही कल्याणाच्या समाधीपार्शीं सभामंडपात कंठिचा मूळ प्रतीवरून पाहिला समास वाचला व शवटपर्यंत पायी नधून मधून चाळली आणि काहीं टिपणें केलीं. काहीं पृष्ठाचे फोटो घेतले किऱ्याचा फोटो घेतला. सोनेरीरुपेरी प्रतीतील हि चित्राचे आणि पृष्ठाचे फोटो घेतले यापश्चा त्या खेपेस जास्त काहीं करणें शक्य नव्हतें. प्रन्यराजाच्या मूळ प्रतीवरून केल्ली एक प्रत मठात होती, ती तेवढी मठपतींच्या परवानगीनें बरोबर घेतली. शिवाय निवराजजुनांनीं आपल्या संपत्ती असलेला पोथा दिवा आणि नानाजुनांनीं सहा बाटें दिलीं पाहिऱ्या खेपेस एवढी च संपत्ति मिळाली.

श्रीसमर्थीच्या आज्ञेने

कल्याणमहाराज डोमगांवी रहावयास गेले होते. एका प्रसंगी पर्यटनांत उभयता बरोबर असतां ' तुम्ही येथे यास्तव्य करावे ' अशी समर्थीची कल्याणांना आज्ञा झाली होती. त्या संकेतानुरूप शक १६०० च्या सुमारास कल्याण डोमगांवी रहावयास गेले असावेत. श्रीसमर्थीच्या ठिकाणी कल्याणांची निष्ठा अनुलनीय होती. फोणा हि एकनिष्ठ शिष्याला, मत्ताला किंवा अनुयायियाला उपमा द्यावयाची तर कल्याणांची देतात. तशी च त्यांची श्रीसमर्थचरणीं निष्ठा होती ! श्रीसमर्थीची आज्ञा झाली म्हणून स्वतः पुढच्या बाजूस वरून मागच्या बाजूस झाडाची फांदी तोडल्यामुळे जे विद्विषीत पतन पावले, त्या कल्याणांनी श्रीसमर्थींना च आपले प्राण मानले होते, हे उघड आहे. श्रीसमर्थींनी हि कल्याणांच्या एकनिष्ठेची स्वतः अनेकदां परीक्षा पाहिली होती व इतरांस साध पटविली होती. या गुरुशिष्यांच्या एकरूपत्वाची परमावधी त्या शेवटच्या प्रसंगाने झाली. वाचकांस ठाऊक च आहे की, निर्याणानंतर श्रीसमर्थींच्या अरिथ चाफळास वृंदावनांत नेऊन ठेवल्या होत्या व त्या गंगेत नेऊन टाकण्याविषयी कल्याणाचे शिष्य उंब्रजमठपति केशवस्वामी कल्याणांची वारंवार परवानगी मागत व ' पुढे पाहू ' म्हणून दरखेपेस कल्याण लांबणीवर टाकीत. अखेरीस आतां परवानगी मिळेल च या भरंवशाने १६३६ च्या आपाढ शु. १३ ला केशवांनी अरिथ काढल्या व मागांत डोमगांवी कल्याणांना भेटून पुढे जाऊं म्हणून त्या अरिथ बरोबर घेऊन ते महायात्रेस निघाले. महदाश्चर्य असे की, ज्या शर्णी तिकडे चाफळास श्रीसमर्थींच्या अरिथ वृंदावनाच्या बाहेर काढण्यांत आल्या, त्या च शर्णी इकडे डोमगांवी कल्याणांनी आपला देह ठेवला ! केशवस्वामी अरिथ घेऊन डोमगांवी पोचले. त्यांना हे वृत्त कळलें. पश्चात्ताप झाला ! म्हणून च ' पुढे पाहू ' असे महाराज वारंवार म्हणत असत, पण आपण न विचारतां हे काय केलें, म्हणून त्यांना अतोनात दुःख झालें. योगायोग च तसा होता. काय योग म्हणावा पहा, नंतर डोमगांवाहून उभयतांच्या अरिथ एकत्र होऊन पुढे गंगेस जाऊन मिळाल्या ! ही कथा च इतकी अपूर्व आहे की, हल्लींच्या काळां तिच्या खरेपणाविषयी एकाद्याने शका ध्यावी. पण हा घडलेला इतिहास आहे आणि सो निष्ठावंतांना अखंड प्रोत्साहन देत राहिल. भांडास-विभामघामकल्यांनी म्हणून च या गुरुशिष्यपणाची धन्यता गाविली आहे :

धन्य धन्य हें गुरुशिष्यपण ।

धन्य धन्य हें सेवाविधान ।

धन्य धन्य हें अभेदलक्षण ।

धन्य धन्य लीळा अगाध ॥ ११६-१५२

यापुढें प्रत्येक रामदासियानें आयुष्यात एकवार तरी

डोमगांवीं गेल्यावाचून राहूं नये

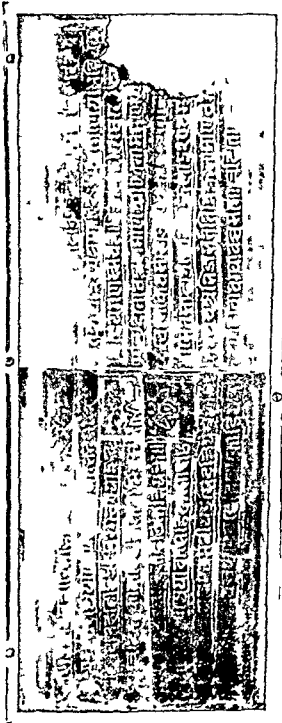
अशी माहीती विनाति आदे. मुख्यत दोर कारणासाठीं प्रत्येकानें डोमगांवीं जावयाचें एक, श्रीकल्याणचरणीं मस्तक ठेवण्यासाठीं आणि दुसरे, श्रीकल्याणस्वामींच्या हातच्या मूळ प्रथराजाचें आणि श्रीसमर्थांनीं घालून दिलेल्या किस्त्याचें दर्शन घेण्यासाठीं प्रथराजाविषयीं यापूर्वीं पुष्कळ लिहिलें गेलें आहे व यापुढें हि पुष्कळ लिहिलें जाईल.

श्रीसमर्थांचा किता

मात्र आज च प्रथम प्रसिद्ध होण्याचा योग येत आहे. या किस्त्याविषयीं हनु-
मत्स्वामी वरवीं हकिकत सांगतात ती अशी

“ कोणे एके दिवशीं समर्थांची स्वारी रामघळींत असता कल्याणास फाहीं ग्रथ लिहिण्य स सांगितला, त्यावरून कल्याणानें ग्रथ लिहून पुस्तक स्वामी पुढें ठेविलें, तें पुस्तक स्वामींनीं पाहून कल्याणास सांगितलें कीं, तुमी अक्षर चागलें नाहीं तर अक्षर चागलें कर. असें सांगता च, महाराज, किता दिला असता भी अक्षर चागलें करीत. असें म्हणता च स्वामींनीं झोळींत हात घालून किता काढून दिला. त्यावरून कल्याणानें फाहीं दिवसांनीं चांगलें अक्षर करून दालविलें. नंतर स्वामींनीं त्याचकडून दासबोध ग्रथ लिहविला. त्या किस्त्यात होण्याच्या शाईचीं अक्षरे असून दालबोध लिपि आहे व तीं देखनाणीं असून तिचा अर्थ स्वामी व कल्याण या दोघास च ठाऊक होता. ”

अशी हकिकत सांगून हनुमत्स्वामी म्हणतात, “ तो किता अद्यापी (शक १७१५) डोमगायचे मठात आहे. ” त्याप्रमाणें तो किता अद्यापि हि (१८५३ कार्तिक व. ११) डोमगांवीं मठात आहे व याचपद्विवाकरी तो तेंपें राहो, अशी प्रार्थना आहे. किता म्हटला म्हणजे आपली जी समजूत होते, तशा हा किता नाहीं. हा किता म्हणजे पोर्गीचें एक पान आहे. तो श्रीसमर्थांनीं पाहून दिलेला आहे, असें मला घाटत नाहीं. हनुमंत स्वामी हि

श्रीसमर्थांचा किचा

श्रीगणेशाय नमः - पृष्ठ १८

सहाय्योत्तरक समा-पुळे

प्रस्तावनेत २२४ शिष्यांची आणि महंतांची नावे दिलेली आहेत, तीं पहा. तात्पर्य, अजून नव्याणव शतका संशोधन संशोधकांच्या कृपादृष्टीची वाट मशात आहे, यांत शंका नाही. एकट्या कल्याणांच्या ४२ शिष्यांचा शोध लावून संशोधन करण्याचें एकाद्या रामदासियानें मनावर घेतलें तर एक ह्याती सहज निघून जाईल. आजपासून पुढें तीस वर्षे शंभर श्रीसमर्थ-भिमानि रामदासी संशोधनकार्यासाठी खपतील तर कांहीं म्हणण्यासारखें संशोधन झालें, असें एक १८८४ त कदाचित् अमिमानानें म्हणतां येईल. म्हणून या निमित्तानें या ठिकाणी माफी

सर्व रामदासियांना विनंति

आहे की, तुमच्या आवडीचे आणि जिह्वाळ्याचे जे इतर व्याप असतील ते सर्व सांभाळून तुमच्या एकंदर कार्यक्रमांत श्रीरामदासी संशोधनकार्याला हि अवश्य थोडी जागा देण्यांत यावी.

आतां आपण दोमगावमठातील व इतर संग्रहाचा परामर्श घेऊं. हा संग्रह दोमगावाी अनेकदां जाऊन मिळाला. पहिला अंक एकंदर क्रमापैकी वाढाचा, मधला अंक त्या त्या ठिकाणच्या वाढाचा आणि शेवटचा अंक याद्याच्या ह्यातीचा असतो, हे कायमचें लक्षात असूंचावें.

दोमगावमठांतील संग्रह

५१]

१

[२५४]

श्रीसमर्थांच्या कवितेचे हें प्रचंड यास संबंध श्री कल्याणस्वामींच्या हातचें आहे. शानकोशाच्या तीन चार भागां एवढे तें मोठें आहे. सधेच्या संग्रहांत एवढे मोठें दुसरें कास नाही व दुसरोकडे कोठें हि माझ्या पाहण्यांत आलेले नाही. जगाच्या पाठीवरील कुठल्या हि प्रदर्शनांत मांडण्याला तें योग्य आहे. तें अत्यंत प्रेक्षणीय आहे. अथपासून इतिपर्यंत अक्षर एकसारखें सुंदर आहे. श्रीरामदास आणि रामदासी ग्रंथमाळेतील तिच्या व दादाच्या भागाच्या प्रस्तावनेत या बाबचें किंचित् दर्शन आलेले आहे. तिच्या मागांत जेवढ्यास तेवढ्या हस्ताक्षराचा नमुना दि दिलेला आहे.

पाठपोट एक पृष्ठ घालें म्हणजे २३१ व्या पृष्ठावर या वाढाचा मध्य वेदो, म्हणजे आपल्या हल्लींच्या पद्धतीप्रमाणे या बाबची २३१×२४२ व

१२४ पांनं होतात. सर्व पांनांची लांबी ९३ इंच आहे, पण मघोमघच्या पांनाची रुंदी ७ इंच आहे, तर अगदी वरच्याची १० इंच आहे. अशी या वाढाची रचना आहे. तें मघोमघ पोटातून जाव सुतळीनें शिवलेलें आहे. दोन्ही बाजूंचे पुष्टे रूप लष्ट आहेत. रही कागद एकमेकाला डकवून ते बनविलेले आहेत. या रही कागदावर जी मोर्ची लिपी आहे ती श्रीशिवकालीन आहे. मार्गळ बाजूच्या पुठ्यांत १०९५ हा सन तीन ठिकाणीं आढळला. सन १०९५ म्हणजे शके १६०७. या च पुठ्यात मुरलीघराचें, देवीचें, विजापूरच्या एकाद्या सरदाराचें आणि कांहीं किरकोळ अशीं चित्रें आढळलीं.

हें संघ बाह्य उभेकडून छापलें गेलें आहे. हें संघ बाह्य म्हणजे माळेंतील तिसरा भाग श्रीरामदासांची कविता, पाचवा भाग श्री श्लोक मनाचे आणि दहावा श्रीकरुणाष्टकें.

बाडांत कांहीं पांनं कोरीं सोडलेलीं आहेत. अशा पांनापैकीं पृष्ठ २२२ वर प्रतापमास्तीचें चित्र काढलेलें आहे व पृ. २२३ वर कोणा महंताचें चित्र आहे. हें चित्र ज्यांचें म्हणून कोणी काढलें असेल त्याचें च म्हणून बाह्य ५३ (३) मध्ये हि एक चित्र काढलेलें आहे. चित्र काढणारा पूर्ण कलाभिरु नसेल. दोहोंत साम्यता फार आहे. हीं चित्रें कोणाचीं असावीं, याचा निश्चय होत नाहीं, पण मनांत येतें कीं, तीं कल्याणमहाराजांच्या कोणा शिष्यानें त्यांचीं म्हणून काढलीं असावीं. चित्रें भव्य पुरुषाचीं आहेत आणि कल्याण-महाराज हि भव्य होते. दोहोंत स्वारी बसलेली आहे, पण या बाडांत दोन्ही पाय एकाच बाजूला हुमडलेले आहेत, तर त्या बाडांत जेठा मारून बसलेले आहेत. यात उजव्या हातांत कुवडी समोर जमिनीवर टेकून धरलेली आहे, तर त्यांत तो हात गुडघ्यावर टेकून नाकाशीं धरला आहे. दोहोंत करांगुळींत आंगठ्या, फानांत कुंडलें, मनगटांत आणि गळ्यांत माळा आहेत. या चित्रांत अंगावर एक हुर्मुजी रगाचें वस्त्र आहे, त्यांत नाहीं. एक फरक मात्र मोठा आहे, जटा दोहोंत आहेत, पण या चित्रांत दाढी नाहीं, ती त्या बाडांतील चित्रांत आहे. हा फरक कां असावा, सांगता येत नाहीं. त्या बाडातील चित्र जास्त चांगलें साधलेलें आहे. त्याची प्रतिमा देण्याचा विचार आहे.

या बाडाला मोल नाहीं. या च काय, पण कोणत्याच बाडाचें मोल करतां यावयाचें नाहीं. ही आपल्या महाराष्ट्राची बहुमोल अशी खरी संपत्ति

प्रस्तावनेत २२४ शिष्यांची आणि मंडतांची नावे दिलेल्या आभिमान असलेली
 तात्विक, अज्ञान नव्याणव शतांश संशोधन संशोधन ! नाचतात च, आपण
 प्रहात आहे, यांत संका नाही. एकट्या
 छात्र संशोधन करण्याचे एकाद्या
 ह्याती सहज निघून जाईल
 मिमानी रामदासी
 संशोधन झाले
 रक्षण या

२

[२५०]

५२] हे दि एक बहुमोल लठ्ठ बाळ आहे. तें बहुतेक उंब्रजमठपति
 केशवस्वामी नाच्या हातचें आहे. केशवस्वामीचें अक्षर चागलें टपोरें आहे.
 ह्या बाळांत खुद्द कल्याणस्वामींची बरी च फविता आरंभी, शैवटी
 आणि मधून मधून आहे. ती उतरून घेतली आहे, केव्हां तरी एकवार छापली
 पाहिजे. याशिवाय या बाळांत फविता आहे ती :

- (१) मुक्तेश्वरकृत सभापर्वापैकी पूर्वद्युत
 (१) वेणावाईकृत सीतास्वयंवर, आपल्या मालेंत छापलेलें,
 भाग वारावा
 (१) कृष्णदासमुद्रलंकृत युद्धकांडापैकी अहिमहि आख्यान
 (१) विष्णुदासनामा इत भागवतांतर्गत हनुमंतमेटी
 (१) केशवस्वामींची दोन पदे :

[१]

तो मज यहु माणे यहु माने ॥

नाट्यी गृह सुत दारा । तो० । आवरिळा मनवारा । तो०
 नेणे कामविकारा । तो० । गुरुपदि केळा घारा । तो० ॥ १
 साधुरात्र सांगे । तो० । मरु सनातन सांगे । तो०
 आक्षे पंथा छाने । तो० । असंग होउन जाणे । तो० ॥ २
 चिन्मयतीर्थी रादि । देण सनातन पाहे ।
 गजेंन राजेंन राहे । कमळ निजमुख छाने । तो० ॥ ३
 साधक मृगळ नेणे । सिद्ध भी पैमें न म्हणे ।
 विमळ मरु चि जाणे । परम दत्ता दे घाणे । तो० ॥ ४
 अपेक्ष मुद्रा द्याला । आक्षे मुघना आला ।
 निःशुभ्र छेडनि घाला । केनापस्वामी जाला ॥ तो० ॥ ५

श्रीसमर्थशिष्य
श्रीकल्याणस्वामी

श्रीरामदासी सशोधन
पृष्ठे १०१-१०५

सत्कार्योत्तेनक समा
मुक्तं

[२]

तो मज मानेना मानेना ॥

भागवतज्ञप्तिविरोधी । प्रपंच बरवा घोषी ।

तारक मार्ग निषेधी । असत्समागम वेधी ॥ तो० ॥ १

विचारमंदिर पाठी । कोरून संशय फाडी ।

भूतदयांपरी फाडी । फेली दुर्मति गाडी ॥ तो० ॥ २

अकर्मपंथे चाले । जाणपणे भति डोले ।

शम दम परते केले । परोक्ष ज्ञान घोले । तो० ॥ ३

गुणमयींचे घर बसवी । रतिपति भंतरि बसवी ।

नसती चिंता डसवी । सर्व सखा हरि रसवी । तो० ॥ ४

सज्जनचरणा न लवे । प्रबोधयोधे न निवे ।

सर्वगता प्रति न शिवे । केशवप्रभुरूप नव्हे । तो० ॥ ५

(१) केशवस्वामी व समर्थ यांचीं पत्रोत्तरे. (सां. वि. वि. ९२ पदा.)

५३]

३

[२२५

अति महत्त्वाचे बाड, कल्याणस्वामींचे शिष्य मुद्रलस्वामी ऊर्फ मुधावा स्वामी यांच्या हातचे हें बाड आहे. तें सर्वथ भीममर्याच्या पदपदांतरांचे आहे. आतांपर्यंत आपण भीममर्यांची जी इतर कविता छापली आहे, म्हणजे ग्रन्थराज दासबोध व श्री श्लोक मनाचे या खेरीज मालेंतील तिसरा भाग भीममर्यांच्या कवितेचा, दहावा भाग करुणाष्टकांचा व पंचविखावा भाग पदपदांतरांचा, यांत आली नाहीं अशी पुष्कळ कविता या बाडांत आहे. आपणांस भीममर्यांच्या कवितेचा आणखी जो एक भाग लवकर च काढावयाचा आहे, किंवा काढला पाहिजे, त्यांत ही सारी अप्रकाशित कविता देण्यांत येईल.

याशिवाय या बाडांत आणखी तीन गोष्टी आहेत. एक, तें कल्याणस्वामींचे चित्र. त्याची प्रतिमा देण्यांत येत च आहे. कल्याणस्वामींची प्रतिमा ही आज प्रथम च प्रसिद्ध होत आहे. दुसरे, बाडाच्या शेवटीं भीममर्थ, श्रीकल्याणस्वामी, श्री जगन्नाथस्वामी व श्रीमुधावास्वामी यांच्या मर्दांचीं नावे दिलेली आहेत. तीं आपण पूर्वी च मालेंतील तिसऱ्या भागाच्या प्रस्तावनेत दिली होती. जगन्नाथ व मुधावा हे कल्याणस्वामींचे शिष्य होत. जगन्नाथ हे तटवळेमठाचे अधिपति होते व मुधावा हे कल्याणांचे पश्चात् डोमगांव मठाचे अधिपति झाले. तीं नावे या बाडांत सन ११७१ म्हणजे शके १६८३ त लिहिलेली आहेत. ती

बहुधा मुघावांचे शिष्य भिवाजी किंवा रामाजी यापैकी एकांना, बहुधा रामाजी यांना लिहिलेली असावी. मुघावाच्या पश्चात् गादीवर बसले भिवाजी, परंतु त्यांचे बंधु रामाजी हे विशेष साक्षपी होते. या उभयतांनी च कल्याणमहाराजांच्या समाधीचे प्रस्तुतचे मंदिर बांधले. आणि तिसरी गोष्ट अशी की, या वाडांत एक दोन पानावर, होऊन गेलेल्या महंतांच्या पुण्यतिथी वेळोवेळी निरनिराळ्या मंडळींनी चिहून ठेवलेल्या आहेत. त्यांत भीममर्यांच्या पुण्यतिथीची दि नोंद आहे, पण ती आश्चर्यकारक आहे. ज्यांनी वाडाच्या शेवटी शके १६८३ त महंतांची नांवे लिहिली आहेत, त्यांच्या च हातच्या पुढील चार नोंदी एका च वेळी लिहिलेल्या दिसतात :

“ शके सोळासे १६०१ रुवीरोद्गारि माघ वद्ये नौमी उत्तरायणे तद्दिनि श्रीसमर्थाचा आवतार पुर्ण ॥ ४ ॥

“ शके सोळासे १६३६ जये नाम संवत्तरे आधीक उपरांतिक आशाढ उत्तरायणे त्रयोदसि शुक्लपक्षे श्री स्वामीचा आवतार पुर्ण ॥ कल्याण ॥

“ शके १६७१ शुक्ल नाम संवत्तरे उत्तरायणे जेष्ठ शुद्ध चतुर्थी श्री स्वामीचा अवतार पुर्ण ॥ मुद्रळस्वामी ॥

“ शके १६७० पौष वद्ये द्वीतिया श्रीजगन्नाथस्वामीचा आवतार पुर्ण विभव संवत्तरे ”

जगन्नाथांच्या शेवटच्या नोंदींत १६७२ होतें, त्यांत २ खोडून १६७० केलें आहे.

नंतर पुढची नोंद भीमराज म्हणजे भिवाजीवावांच्या पुण्यतिथीची आहे. ती निराळ्या हातची आहे :

“ श्री भीमराज स्वामीचा आवतार पुर्ण सके १७१० किलक नाम संवत्तरे उत्तरायणे शसीस्तु माघमासे शुक्लपक्षे त्रयोदशी भानुवासरे चतुर्थ प्रहरे दीवता पुण्य नक्षत्र आयुष्मान योगे सैतीलकर्णे रुद्रवौसे आवतार पुर्ण सन ११९८ चंद्र १२ जमादीलाषळ ”

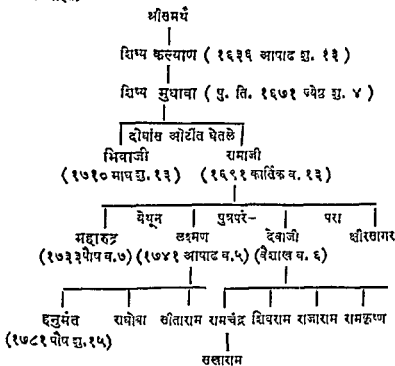
पुढील दोन नोंदी एका च वेळी एकांना च लिहिलेल्या आहेत :

“ तिर्थरुप माहाराज माहारुद्रवावाचा अवतार पुर्ण पौष वद्य

७ सोमवार सकरे १७३३ प्रजापति नाम संवत्सरे सन १२२१

“ तिर्थरुप महाराज हनुमंतवावा अवतार पुर्ण सकरे १७८१
पौष शुद्ध १५ ”

या यादार्ची आरंभीची पाच सात पाने कोरी सोडलेली होती, त्यांपैकी तीन पानांवर कोणा दासबाळाने हनुमंतवावांच्या फारकीदीत मठाच्या परंपरेवर केलेले एक पद आहे. त्यांत जी माहिती आली आहे तिच्या आधारे पुढील परंपरावृक्ष तयार होतो. हे याद व पुढील ५५ वें याद यांवरून पुण्यातिथी घेतल्या आहेत.

गादीवरील पुरुषांचीं नांवे धरील वृक्षांत मोठ्या अक्षरांत दाखविली आहेत. हनुमंतवावापर्यंत गादी ब्रह्मचारियांची होती. भिवाजी, महाशुद्र आणि हनुमंत या तीन पिढ्यांचा तरी क्रम असा होता की, यदील बंधूने ब्रह्मचारी राहून इतर बंधूनी गृहस्थाश्रम करावा. परंतु हनुमंतवावांच्या नंतर निरुपायाने गादी गृहस्थाश्रमी झाली. अलिकडच्या काळांत, म्हणजे देखील १७८१ च्या पूर्वीच्या काळांत, सखारामवावा फार विख्यात होऊन गेले.

५४]

४

[२००]

हैं बाढ मूळचें नानाबुवांच्या संग्रहांतलें, तें माझ्या चुकीनें आरंभीच घेरविल्ले लागलें गेलें. मूळचा सर्व संग्रह मठांतील च असला पाहिजे, अशी माझी कल्पना असल्यामुळें चुकीची नुस्तती करण्याची आवश्यकता वाटली नाहीं. बाढाची एकंदर पानें १७९×२=३५८, पैकीं पहिल्या पंधरा पानांतील चार पानें आहेत, बाकीचीं नाहींत व शेवटचें १७९ वें पान नाहीं. हें बाढ म्हणजे पहिले प्रकरणापासून तिसऱ्या भागांतील अखेरपर्यंतचीं प्रकरणें होत. तीं आपण बाढ अनुक्रमांक ५१ (१) वरून छापलीं आहेत. त्यांची च नकल म्हणजे हें बाढ होय. ती नकल ५१ (१) वरून च केलेली दिसते. दर पिढीचे लोक आपआपल्या सुप्रचार्यांसाठीं भौषमर्याचें व इतर आपआपल्या आवडीचें वाक्यय लिहून फाडीत, असें जें मीं म्हणत असतो, त्याला हें बाढ एक प्रमाण होत आहे.

मालेंतील भाग तिसरा - भौषमर्याची कविता - फार महत्त्वाचा अस्तां सांप्रदायिकांकडून त्याचा जितका व जसा अभ्यास व्हावयास पाहिजे तितका व तसा होत नाहीं, याचें मला वारंवार वाईट वाटतें. जेव्हां जेव्हां तो भाग मीं द्वावीं घेतों, तेव्हां तेव्हा या अनास्थेचें मला स्मरण होतें आणि वाईट वाटतें. किती अप्रतिम कविता या भागांत आहे ! तो भाग वाचल्यावांचून भौषमप्रदायाचें स्वरूप कोणास कळणार च नाहीं. ती कविता अभ्यासिल्यावांचून जो राहिल तो भौषमप्रदायिक कसला ! इतक्या महत्त्वाची ती कविता आहे.

५५]

५

[१५०]

सुमारें २०० पानांचें हें बाढ आहे. त्याचीं आरंभीचीं दोन तीन व शेवटचीं चार पांच पानें गहाळ आहेत. त्यांत मधून मधून मिळून ८४ पदें समर्थींचीं आहेत. त्यांपैकीं अद्यापि कांहीं अप्रकाशित आहेत. तसें च समर्थींचे कांहीं अभंग व पांच ओवी-शतकें आहेत.

केशवस्वामींची सुमारें दहा पदें आहेत. एकाददुसरा तुकारामांचा अभंग आहे. मध्वमुनीश्वरांचें एकादें पद.

दासबोध ग्रन्थांत कोणकोणते विषय आले आहेत, त्यांचा जो पहिल्या च समासांत उल्लेख आहे, ते विषय ग्रन्थांत कोठकोठें आले आहेत, ते एका पानावर दर्शविले आहेत. त्यांच्या आघारें च आपण, समेने प्रसिद्ध केलेल्या ग्रन्थराजांत पहिल्या समासावर टीप दिलेली आहे.

आनंदनंदन कृत १९ श्लोक रामायणावर
जगज्जीवन कृत जटायु आख्यान.

समर्थे समर्था तुला नीरवीलें ।

तुझे नाम फल्याणसें मीरवीलें ।

तुझे नामधारी तुझी सर्व सत्ता ।

भजे रे मना रामदूता समर्था ॥

इत्यादि फल्याणांचीं बरीचशीं पदे, श्लोक, पंचकें वगैरे, फल्याणांची कविता कधीं काळीं प्रसिद्ध करण्याचा योग आला तर या बाडाकडे जरूर वळलें पाहिजे.

या बाडान्या पोटीं एक जुना कागद आहे. त्यावर कांहीं पुण्यतिथींची नोंद आहे. त्या कागदावरून त्या तिथी पुन्हां बाडात दि उतरलेल्या आहेत. त्या अशा :

“ वैशाख वद्य शष्टिस तीर्थरूप देवाजी पंताचा काळ जाला
गोन त्याचें आगस्ती

“ आस्वीन शुद्ध त्रयोदसीस मातुश्री परंधामास गेली

“ शके १६९१ विरोधि नाम संवत्सर कार्तिक वद्य त्रयोदशी
रबीवार ते दिवसि तीर्थरूप रामाजीचावा परंधाम पावले

“ शके १६९५ वीजय नाम संवत्सरे भाद्रपद वद्य येकादसी
रबीवार पुश नक्षत्र रात्री घटीका सा + + अनंतवावाचा
आवतार + + जाला ”

याशिवाय बाडांत आणखी एका ठिकाणीं आणखी एका पुण्यतिथींची नोंद निराळ्या हस्ताक्षरांत आहे :

“ तीर्थरूप लक्ष्मण गोसावीचा आवतार पुर्ण सके
१७४१ प्रमाथी नाम संवत्सरे आशाढ वद्य पंचमी सोमवारी
सन १२२९. ”

५६]

६

[१५०]

हे एक सुमारे वीण पृष्ठांचे लहानसे वाङ्ग आहे. त्यांत आरंभी पंचीकरण असून नंतर पंचीकरणावर च भीषमर्थाचे सात व शिवराम पूर्णानंदांचे पांच अमंग आहेत. आद्याखे मांडून पंचीकरण दिलेले असल्यामुळे ते समजण्यास सुलभ झाले आहे. यासाठी हे वाङ्ग केव्हा तरी छापून निघाले पाहिजे.

५७]

७

[११०]

हे एक लहान आकाराचे लह्म वाङ्ग आहे. त्यांत कविता नसून जमाखर्च व इतर संस्मरणीय नोंदी आहेत. त्या सर्व वाळबोध लिपीत आहेत. शके १६४४ ते १६५४ पर्यंतचा जमाखर्च आहे. त्या अवधीत मठाने कोणांकडून पैसे फर्जाळ काढले, कोणांस दिले, व्याजाचा दर काय होता, रामनवमीस, दासनवमीस व इतर पुण्यतिथीस काय खर्च होत असे, या खर्चास जगन्नाथबाबा, शिवरामबाबा, आण्णाबाबा, मुन्दाखाबा, रामाजी, केशव, भेषदयाम, जानप वगैरे कोणकोणा महंतांकडून काय मदत होत असे, कपडालक्षा, घनधान्य, घोडी वगैरे वस्तूंच्या किंमती काय असत, इमारतीवरील कामगारांना दरमहाचे वेतन काय असे, वगैरे पुष्कळ बोधप्रद माहिती या जमाखर्चावरून होणार आहे. पण तो हेतु सफल होण्यासाठी सर्व च वाङ्ग छापून काढले पाहिजे. ते शक्य नाही. अशा दृष्टीने तत्कालीन परिस्थितीचा अभ्यास करणाराना सधेच्या संग्रहालयांत वाङ्ग केव्हा हि पहावयास सांपडेल.

तथापि महत्त्वाच्या कार्ही नोंदी येथे देण्याचा विचार आहे. कल्याण-स्वामींच्या महंतांची गावनिधीदार एक यादी या वाङ्गांत एका ठिकाणी आहे, ती प्रथम देऊन मग इतर नोंदी देतो.

यादि श्री स्वामींचे महंत

१ रामाजीदादा वारामतिकर	१ केशवबाबा उंबरजकर
१ जानाबाबा वडगावकर	१ भिवाजीबाबा अष्टेकर
१ आताजीबाबा नीनामकर	१ जगन्नाथबाबा तडोळेकर
१ शकराजी गो वाईकर देशपांडे	१ सिवाजी गो अपचंदे
१ छप्पणाजी गो तामसेकर	१ बहिरव गो वाईकर
१ स्वामी	१ सीवराम गो लातुरकर

१ रामाजीबाबा षालुजकर	१ हरिबाबा मुमकर
१ स्वामीदास तेलंगसीकर	१ रामाजि गो रेवडिकर
१ जयोराम गो	१ सुंदर जयराम
१ गोविंद गो पनाळिकर	१ वासुदेव गो
१ आनंत गो त्रेणवी	१ आनंत भट
१ आणाजीबाबा भाळकिकर	१ माहादेव गो इतळामपुरकर
१ माहादेव गो वराढकर	१ आपाजी गो नासिककर
१ आपाजी गो हुजुरचे	१ गोविंद गो फोळगावकर
१ मुन्हारबाबा हुजुरचे	१ निळकंठबाबा हुजुरचे
१ रामाजि गो गुरव	१ नारोबा गो पांगरकर देशपांडे
१ आबाजी गो मांजगावकर	१ नारायेण गो बाहेकर
१ उदास गो घोडेश्वरकर	१ सीवराम गो देवगावकर
१ शामजी गो जवळेकर	१ शंभु गो
१ लक्ष्मण गो धीरवाल्हेकर	१ आनु आका
१ फालुबाई	१ वल्लिमहमद नांदणजकर

१ खेत्रपाळ गो नामवंसि कुरडकर

मां यादीने संशोधकांना केवढे मोठे संशोधनक्षेत्र प्राप्त होत आहे. आतां इतर कांही नोंदी देऊन त्यांविषयी एकादुसरे वाक्य बोलू :

(१) श्रीराम स्वामी

धीस्त्रायसु संवछरे यावण वये १ सीदो पाथरुट कामास
लावीला धी प्या हीसेव माघील पुंस शुद्ध प्रतिपदा पावेतो रुपये
वजा केले कामात ५०

बाकी रोखा केला गुजारत भीकाजी सुतार व कुसाजी
सुतार याची मारफातीने रु १३० करार जाळे येरुसे चांस

(२) पल्वगम नाम संवछरे मार्गेश्वर शुद्ध ४ सोमवार सुर
सन ११३७ खाणी उदाजी उबाजी संताजी कामास लावीले
दर माहे रुपये ८ प्रमाणे

यांत विश्वावसु म्हणजे शक १६४८ व प्रवंगम म्हणजे १६४९. कल्याणत्वार्मीना जाऊन बारा तेरा वर्षे झाली होती. त्या वेळीं समाधीचे कांहीं काम झाले असावे. पण इल्ली जें समाधिमंदिर आहे त्याचे काम फार पुढे झाले. समाधीच्या मुख्य दरवाज्यावर शके १६९५ चा उल्लेख आहे च. पुढील नोंदी मात्र त्या वेळच्या दिसतात :

(३) चीनमान संवत्सरि मंडपाचा पाया खाणायासि आरंभ केला कार्तीक शुद्ध ११ येकादसि सन हजार ११७२ शके १६८४

(४) श्रीरामधरदस्वामी
श्रीकल्याणस्वामी

बीजये नाम संवत्सरी श्री चे इमारतिचा पाया खोतला फाल्गुण शुद्ध पंचमी ५ आरंभ केला खाणायासी वैशाखमासी पाया घातला

विजय म्हणजे शके १६९५

(५) दुर्मुख नाम संवत्सरी चउतरा तयार केला माघ वषे चतुर्दसी खर्चाचा तपशील रुपयाचा (पुढे तपशील दिलेला आहे.)
दुर्मुख = शके १६९८

(६) विलंबी नाम संवत्सरे ध्रावण शुद्ध दसमीस वरीळी इमारतिस चीरे काढायासी आरंभ केला सीदोजी पाथरूट
विलंबी म्हणजे शके १७००

(७) पुढिल्या स्वामीच्या देवळाचा पाया खाणायास आरंभ
चैत्र शुध प्रतिपदा संवत्सर प्रमोद

अशी एक मध्ये च एका ठिकाणी नोंद आहे. प्रमोद = १६७२
किंवा १७३२

तात्पर्य, असें हें बाळ महत्त्वाचें आहे. सर्वत्र बाळ च निरनियब्ध्या दृष्टीने जिज्ञासुनी अभ्यासिलें पाहिजे. उदाहरणार्थ, या बाळांत पांच पंचवीस ठिकाणी घोड्यांच्या खोरेदी विक्री आढळतात. त्यावरून असें वाटते, या मठातील पूर्वीच्या महंतांना घोड्यांचा फार नाद असावा. अशी बहुविध अनुमाने या बाळाच्या अभ्यासाने काढता येतील.

५८]

८

[१५०

कल्याणस्वामींच्या कवितेचें हें वाङ्मय आहे. उचवत्यामुळे पत्रें अगदीं अलग झालीं आहेत पृष्ठसंख्या $४१ \times २ \times २ = १६४$.

त्यात कल्याणस्वामींचीं ८७ पदें, ५ ओवीबद्ध स्फुट प्रकरणें व ७४ श्लोक निरनिराळ्या विषयावर, जशी एकदर कविता आहे.

तेव्हा ही एवढी कविता केव्हा तरी छापून निघाली पाहिजे, हें उघड आहे.

या हि वाढात शेवटीं शेवटीं श्रीसमर्थींच्या पुण्यतिथींच्या शकाचा चमत्कार केला आहे च सुसर्ती शुक आणि तिथी हीं दिलीं नाहींत तर तीं एका श्लोकात गोविलीं आहेत तो श्लोक असा

सोळासे वरि पाच जाण रथिरोद्वाराते सवळरीं ।

माध्यान्हीं आणि माघ बघ नवमी त्या हनुवारातरिं ।

रामा आरमनिवेदा करुनिया सरकीतिची हे पंचा ।

ज्यानें सर्वे जनात लाविलि बरी त्या रामदासा भजा ॥

परतु श्रीसमर्थींनीं १६०३ त पूर्णावतार केला ही गोष्ट तत्कालीन असल फागदपत्रांवरून सिद्ध आहे.

वाढाच्या लेखकांनें आपल्या कल्पनेप्रमाणें पुढील नोंद करून ठेविलेली आहे •

“ दासबोध ग्रंथ प्रारंभ संधि जाहला सके १५८२ सके पधराते व्यासित जाहाला ग्रंथी मुगोलरचनेचे समासात. ”

५९]

९

[१२०

हें एक किरकोळ वाङ्मय आहे. त्याचीं ८० पानें होवीं. आरंभीचीं आणि शेवटचीं नऊ नऊ पानें गहाळ आहेत

(१) यात श्रीसमर्थींचीं दहा वीस पदें आहेत. ' भीमरूपी महारुद्रा ' स्तोत्र आहे.

(२) भ्रमहारिणी, महारुद्रस्वामी, हनुमतयोवा व एकादश रुद्र यावर आरव्या आहेत.

(३) ' आका गावा गेली ' हें घेणानाईचें पद आहे.

(४) कल्याणांची व कल्याणांवर फांहीं पदें आहेत.

(५) सुवचा कशांनै होईल, वाचा ठोकताळा दिला आहे.
मेघमाळा आहे.

(६) ' तेथें राम सखा राम सखा ' हें शिवदिनकेसरींचें समया-
वरील पद आहे.

(७) याशिवाय कविर, केशव, तुलसीदास, मध्वमुनेश्वर, यादवदास,
आनंदतनय, रंगनाथ, येकनाथ, गोसावीनंदन इत्यादिकांचीं फांहीं पदपदांतरे
आहेत.

(८) पूर्वी वाचकांना ठाऊक असलीं, तरी पुढील तीन पदें केव्हां
हि वाचावीशीं वाटतील.

[१]

पूर्ण दयेनें भरलें । तें मन निष्ठुर कां केलें ॥ धु०
गजेंद्राच्या हाकेसरिसें । घाउंनिया आलें ॥ तें० ॥ १
प्रल्हादाच्या भावार्थासी । स्तंभों गुरगुरिलें ॥ तें० ॥ २
मिहृणीचीं बोरें पालां । मन नाहीं विटलें ॥ तें० ॥ ३
पांचाळीच्या भाकांतासी । गजबजुनी आलें ॥ तें० ॥ ४
येकाजनादनाच्या कृपेनें । निसिदिनिं पदिं रमलें ॥ तें० ॥ ५

[२]

रामदास माउली । माथ भाक्षी रामदास माउली ॥ धु०
सखिसुखघन वरद प्रतापी । शांतीची साउली ॥ १
अनन्य जे नर शरण रिघाले । तयाळार्गि पावली ॥ २
केशविं केशव निजसुख सेवी । भाटवितं चि धावली ॥ ३

[३]

सद्गुरुवचन घट्ट केलें । मागिलें पुढिलें झट्ट गेलें ।
जीव चि ते दिव जालें । तन्मय होउनिया ठेले ॥ धु०
फाटकं तुटकं नेस्तो मी । मन मानेल तेथें यस्तो मी ।
वेटा वेढासा दिस्तो मी । ग्रह गिळोनी अस्तो मी ॥ १
काम क्रोध जाळिला । साया मोह त्यागिला ।
केशव स्वामी रंगला । गुरुपदासी जडियेला ॥ २

(९) एकनाथांच्या भावार्थरामायणाचे फांढवार एकंदर अध्याय
किती याची एक नोंद एका पानावर या वाखांत आहे. ती अशी :

येकनाथी भावार्थ रामायण आध्ये संख्या ॥ २७९

२७ वाटकांड, १८ अयोध्याकांड

२३ आरण्यकांड, १८ किर्किंधाकांड

४२ सुंदरकांड, ९० युध्यकांड

६१ उत्तरकांड

२७९

निर्णयसागर छापखान्यानें इ. स. १९१७ त छापलेल्या प्रतीची ही संख्या ताहून पाहतां असें दिसते कीं, पहिल्या पांच कांडांतील संख्या बरोबर आहे, पण शेवटच्या दोन कांडांच्या अध्यायांची संख्या छापलेल्या प्रतीत वाढलेली आहे. डोमगांव संग्रहांत असलेल्या भावार्थ रामायणाच्या प्रतीचा उल्लेख पुढें येईल. ती प्रत शके १६९६ तील आहे. तिच्यातील युद्धकांडाचा शेवटचा अध्याय गहाळ आहे, पण उत्तरकांड संपूर्ण आहे. त्या प्रतीत या दोन कांडांचे अध्याय वरील नोंदीत असलेल्या संख्ये इतकेच, म्हणजे अनुक्रमें ९० आणि ६१ च आहेत. पण निर्णयसागरनें छापलेल्या प्रतीत ती संख्या अनुक्रमें ९२ आणि ७७ आहे. निर्णयसागरप्रतीच्या प्रकाशकानें आपल्या प्रस्तावनेत नुसतें म्हटलें आहे कीं “ अनेक ठिकाणच्या हस्तलिखित प्रती संपादन करून त्यांतील शुद्ध व सरस पाठ घेऊन ” आपण प्रत तयार केली आहे. पण दुर्दैव असें कीं, त्या अनेक ठिकाणांची त्यांनीं नांवे सांगून ठेवलीं नाहींत, किंवा हस्तलिखित प्रतींचे लेखनशक दिलेले नाहींत ! तात्पर्य, १६९६ तील हस्तलिखित प्रतीत व आज प्रसिद्ध झालेल्या छापील प्रतीत इतका फरक पडावा, ही बाब निःसंशय विचार करण्यासारखी आहे. प्रस्तुतच्या बादांत एका पृष्ठावर सन १२२२ म्हणजे शके १७३४ तील कांहीं जमाखर्च आला आहे. १७३४ सालांतील या बादांतील घरील नोंद व १६९६ तील प्रत ही मात्र बरोबर जमतात.

६०]

१०

[१५०-

चवतीस पृष्ठांचें एक लहानसें पण उपयुक्त बाद्. यांत श्रीसमर्थकृत सगुणध्यान आहे. ताहून पाहण्यास उपयोगी पडेल. शिव, व अनुदिनि अनुतापें । हें कर्णाष्टक व दासबोधांतील १ × ४ व ४ × ३ समास, असे आहेत.

हे राम विश्राम कल्याणरासी

हा चवथा चरण असलेले कल्याणस्वामींचें पांच श्लोक आहेत.

श्रीसमर्थांचें पुढील पद आहे :

अनंत युगाची जननी । लुळजा रामचरदायिनी ।
 तिचें स्वरूप उमजोनि समजोनि । राहे तो ज्ञाता ॥ भु०
 शक्तीघोण कोण आहे । हें तों विचारून पाहे ।
 शक्तीविरहित न राहे । येश कीर्ती प्रताप ॥ १
 शिवशक्तीचा विचार । अर्धनारीनटेश्वर ।
 दास म्हणे हा विचार । तत्त्वज्ञानी जाणती ॥ २

६१]

११

[१२५

१०२ × २ × २ = ४०८ पृष्ठांचें हें बाहू आहे. महारुद्रस्वामींच्या
 कारकीर्दीत म्हणजे १७३३ च्या पूर्वी तें कोणी तरी लिहिलें असायें, असें
 आरंभी जे नमनाचे श्लोक दिलेले आहेत, त्यावरून घाटतें.

यांत श्रीसमर्थांची मोठी कविता आहे, पण कल्याणांची पुष्कळ
 आहे. शिवाय

- (१) मुक्तेश्वर कृत विराट पर्व
- (१) जगजीवन कृत बालकांड
- (१) मुक्तेश्वर कृत अहिरावणमहिरावणवध
- (१) श्रीधर कृत हनुमज्जन्मकथा

हीं प्रकरणें आहेत.

- (१) शाम कृत कल्याणस्वामींवर एक पद आहे.
- (१) विठ्ठलनाथ कृत दोन चार पदे आहेत.
- (१) भीरावाई व मानपुरी यांची किरकोळ कविता आहे.

शेवटीं जगज्जीवनकृत हि कांहीं पदपदांतरे आहेत. जगज्जीवन म्हणजे
 जगनाथ, हे कल्याणांचे शिष्य, तद्वल्लेमठाचे अधिपति होत. त्यांची हतरज
 पुष्कळ कविता आहे. तद्वल्लेमठाकडे जेव्हां आपण वळू, तेव्हां पाहूं च.
 तथापि, आज त्याचें एक पद ऐकून देवायें :

येक गुरसेवा । भेटवि देवदेवा ॥ १

हें वर्म कळे ज्यातें । सासोउद लाभ त्यातें ॥ भु०

येक गुरुभक्ति । विण स्वमिच्या च मुक्ति ॥ २
 येक गुरु आवडी । भवधांत सर्व द्रवडी ॥ ३
 येक गुरुतीर्थ । सकळित सर्व अर्थ ॥ ४
 येक चि गुरुनाम । पाववि सौख्यधाम ॥ ५
 येक गुरनिष्ठा । संहरि गर्भकष्टा ॥ ६
 येक गुरु राजा । जगजीवनप्रभु माझा ॥ ७

६२]

१२

[२००

सुमारें ३०० पृष्ठांचें हें वाङ् आवे. पहिलीं आणि शेवटचीं मिळून दहा शीस पानें नष्ट झालेलीं आहेत.

वाङ्वांचे दोन प्रकार असतात : एकाचा ग्रन्थकाराची संबंध प्रकरणें ज्यांत उतरलेलीं असतात तो एक प्रकार व दुसरा प्रकार म्हणजे जो तो आपआपल्या आवडीप्रमाणें अनेकांच्या ग्रन्थांतून उतारे उतरून घेतो किंवा महत्त्वाची माहिती टिपून ठेवतो. प्रस्तुतचें वाङ् दुसऱ्या प्रकारचें आहे.

त्यांत भीसमर्थाच्या कवितेंतील तर उतारे आहेत च, पण इतर पांच पन्नास फर्वांच्या काव्यांतील हि उतारे आहेत. भीसमर्थाचीं कांहीं पदे, कांहीं अमंग, पडिपूपैकीं काम आणि ऋष, ग्रन्थराजातील काही निवडक ओव्या, रामायणांतील थोडा भाग, पंचसमाशीपैकीं शेवटचा समास (आतां शिष्या सावधान), अग्नी भीसमर्थाची कविता आहे. पण त्याशिवाय कल्याण, उद्धव, त्रियक, वेणी, दत्तात्रय, कल्याणांचे शिष्य समराज, जगजीवन, स्वाभीदासी, शाम, कण्हेरी मठाच्या वामुदेवाचे शिष्य माधव इत्यादि सांप्रदायिकांची हि थोडी फार कविता आहे. कोणी नरहरी म्हणून कल्याणाचे शिष्य दिसतात. ५७ व्या वाङ्वांत जी कल्याणशिष्यांची ४३ नावें आलीं आहेत, त्यांत नरहरी नाहींत. म्हणजे ४३ हे कांहीं सर्व शिष्य नव्हत, ते प्रमुख होत. नरहरीचें एक पद आहे :

सगुरु वर्णवेना । ज्याचा पार चि न कळे कोणा ॥ १०
 सा अठरा आणि चार । तेही न कळे त्याचा पार ॥ १
 जो कां अनंत अपार । स्वामी निर्गुण निर्बिकार ॥ २
 धर्मस्थापनेकारणें । जेही अपतार चि घेणें ॥ ३
 रामदासांशिये घंसी । स्वामी कल्याण आहेणिसी ॥ ४
 वृत्ति निवृत्ति निमाली जेथें । जाला नरहरी तल्लीन तेथें ॥ ५

त्या च प्रमाणे त्या ४३ त नसलेले कोणी दिगंबर होते.

कल्याणस्वामी ध्यातों अनुदिनीं ।

दिगंबर शरण जाय रे जाय रे जाय रे ॥ ३

याशिवाय एकनाथ, गोसावीसुत, रेणुकानंदन, केशव, रमावल्लभदास, मुकाराम, निवृत्तिदास, शानदेश, मुक्ताबाई, अच्युत, चिंतामणी, भीषर, विट्ठल, राघवचिद्धन, पुरंदरविट्ठल, अनंत, गोसावीसुत, भानुदास, गोणार्ड, केशवाचानामा, विष्णुदास नामा, रंगनाथ, शिवराम पूर्णानंद, मीराबाई, लथीप, बस्वलिंग, फकीर, जसवंत, असंबानंद इत्यादिकांची कांहीं ना कांहीं कविता या वाढांत आहे.

असें हें सर्वसंग्राहक स्वरूपाचें वाढ आहे. त्यांत मध्ये च एका पृष्ठावर "श्रीसमर्थस्वामींचें काव्य" म्हणून ग्रन्थसंख्या दिखी आहे. तसली च यादी पुढील वाढ ६४ (१४) च्या शेवटच्या पानावर आहे. ती यादी अशी :

१४६२ रामायण येक हजार

१६१७ आष्टाशरी दोनी

१७५० फुट श्लोक सवाया

३७४२ वोढ्या वीसाशरी

१६५४ फुट ग्रंथ समाप्त वीर

९०० पदें आभंग भुपाळ्या डफ

३०२५ लळतें आभंग

२४ आरत्या

वाढ ६४ हें या वाढाच्या पूर्वीचें असून त्यावरून च या वाढांत ही ग्रन्थसंख्या उतरलेली दिसते.

एका पृष्ठावर श्रीसमर्थांवर दोन संस्कृत श्लोक आहेत, ते असे :

वैराग्यारामसामाऽमिततममहिमा नाम भीमावतारः ।

कामारिप्रेमधामा गुणगणगरिमा रामनाम्नो विरामः ।

धीमान्कामादिदामाविकृतमतिरतिप्रीतिमान्माधवे यः ।

स श्रीमान् रामदासः सुरगुरुरवनीमागतः किं गुरुर्नः ॥ १

रामरामेति रामेति जपन्नास्ते सदैव यः ।

तस्मै श्रीरामदासाय प्रणमामि कृताब्जलिः ॥ २

६३]

१३

[१५०

२०० पृष्ठांचें वाढ. पहिली एक दोन पृष्ठें गहाळ आहेत.

यांत श्रीसमर्थकृत सगुणध्यान, राजधर्म, छात्रधर्म हीं प्रकरणें अखंड अंबेवर दोन पदें व इतर कांहीं स्फुट पदें आहेत.

कल्याणावर शिघरामांचें एक पद.

जगजीवन कृत ' भोरामसमर्थडोडले '.

वेणाबाई कृत ' आका गांवा गेली '.

मुक्तेश्वरांची एकनाथ महाराजावर एक सुंदर आरती.

शिवाय कल्याण, रंगनाथ, आनंदतनय, तुकाराम, इत्यादिकांची थोडी फार कविता आहे.

भूम येथील श्रीकल्याणशिष्य हरिबावा यांच्या वर एक अष्टक आहे. मागें वृत्तचर्चेत १६० वा लेखांक ' भूम ' वर आला होता. त्यांत हरिबावांच्या समाधिदकाचा श्लोक संशयास्पद रीतीनें दिवला होता, तो या वाढावरून बरोबर देतां येत आहे :

शाके पोडश अग्नि साहि गणिते भाद्रे सिते पौर्णिमा ।

भायावछरि भानुवार प्रथमे धामार्धि जाळी सिमा ।

नक्षत्रं शततारका शुभदिनीं पाचोनि मुक्तापुरी ।

श्रीकल्याणपदादिंज राहुनि हरी दीना जना उघरी ॥

शके १६७६ भाद्रपद शु. १५ रविवार हा हरिबावांच्या समाधीचा काळ होय.

श्रीसमर्थांची कविता ताहून पाहण्यास या दि वाढाचा उपयोग होणार आहे.

६४]

१४

[२५०

(१) सुमारें २५० पृष्ठांचें हें वाढ सुंदर, प्रेक्षणीय आणि महत्त्वाचें आहे.

(२) सर्व साधक साधक प्रमाणांचा विचार करून आपण असें ठरविलें आहे कीं, श्रीसमर्थांनीं शिवतरण्या घळोत शके १५८१ त सात दशकांच्या अखेरपर्यंतचा ग्रन्थ लिहून तो पुग केला. शानदशक म्हणजे

स्वारीचें वर्णन दिसतें. पण या समासांत कांहीं संकेत तर नसावा, अशी जबर शंका येते. दहाव्या ओर्वीत विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे कोठें आहेत ? बाराव्या ओवीचा काय अर्थ ? लंबोदर म्हणजे मोरो त्रिमल व मुख्येश्वर म्हणजे स्वतः शंकरावतारी शिवाजी महाराज, असा कांहीं संकेत यांत आहे की काय ? पंचवर्गें, अष्टवर्गें, कोटीवर्गें म्हणजे काय ? इत्यादि शंका येतात. वाचकांना स्वतः विचार करून ठरवितो यावें, म्हणून तो समास येथे देतो :

कुट समास

कृपालुपणाची मुस । साक्षात्काराची मांदुस ।
 मानरासरोवरी हंस । बैसले तेथें ॥ १

अपराधक्षमेचें गगन । आवक्षमेचें भूलक्षण ।
 आंतरसाक्षत्वे आत्मलक्षण । जेथें वसे ॥ २

तूं ब्रह्मादिकाची जननी । ब्रह्मादिक तुजपासुनि ।
 भुवनत्रै जितुके प्राणी । तितुके वर्तती तुझ्या गुणें ॥ ३

तुझ्या गुणासि नाहीं पार । म्हणौनि बोलिजे अपार ।
 सिंधुमध्ये कज्यलाचे डोंगर । रत्ननि सिंध केले ॥ ४

पृथ्वीमधील जितुकीं वसनें । भिजवनि सोपें नाहित पुणें ।
 कज्जळपात्र तें आपुणें । जैसें तैसें ॥ ५

सुरतरवराची लेखनी । पत्रासी योजिली घरणी ।
 लिहितां ब्रह्मादिकाची सिणली वाणी । परंतु आंत नछगे ॥ ६

जेथें वेद वेडापले । जेथें तर्क चाकाटले ।
 विपम फाळ ते दुरि जाले । जिच्या स्मरणें ॥ ७

मौन्यगर्भां गुप्तगंगा । त्रैलोक्यासि आली उपेगा ।
 तीवेगळा मी कैचा गा । सांगा तुम्ही ॥ ८

त्रियामात्र तिज लागली । माहरी शक्ती कोठें वेचली ।
 मज ठाय चि नाही वेगळी । सकळा ठाई ॥ ९

आतां सकळकर्ता कवण । पापीपुण्यात्माळक्षण ।
 ऐसें हें निरूपण । मज निवेदन करावें ॥ १०

रजेना तें समजेना । समजेना तें रडेना ।
 समजणें रदंति घडेना । योगेश्वरी ॥ ११

आता सांभाळा तुमचे तुम्ही । येथुन जालों मोकळे आम्ही ।
 पुढें मोहिमेचे कामी । फौजा घालवाव्या ॥ १२

श्रीगणाधिपती फरदा घेउनी । मुशकारूड होउनी ।
 आंकुस छलछल भावनी । आकाश विचळें ॥ १३
 मंद्राचळ्यसारिखा मुशकु । ऐरावतीहुनि आधिकु ।
 धरुके मारुनि रंकु । चौदंति केला ॥ १४
 तो मुशकु आपुलेन उदणें । पाडिन म्हणे तारांगणें ।
 ऐरावतीचें सामर्थ्य उणें । सहज चि जालें ॥ १५
 ऐसा देव विघ्नहर । घेणुनि गणाचा दळभारु ।
 स्वामी कार्तिका सारिखा यकांग धीरु । वीरभद्र हि घालिला ॥ १६
 आचविधा पुढें लंघोदर । त्याचे पाठीसी मुरवेश्वरु ।
 सकळ गणाचा दळभारु । साठी सहस्रें ॥ १७
 त्या समागमें चि भागें । मूळमाया पंचवर्गें ।
 अष्टवर्गें कौटीयर्गें । घालवा पुढें ॥ १८

६५]

१५

[१००

किरफोळ सुमारें ५० पृष्ठांचें बाह्य. पहिलें पृष्ठ महाळ

- (१) ज्ञानदेव कृत हरिपाठाचे २७ अभंग
 (१) शंकर कृत दामाजीपंतार्ची रसीद, ४६ कडवो
 (१) सुरदासाचें एक ३ कडव्यांचें पद—सुदामजीकु देखत धाम
 हासे ॥ धु०
 (१) उद्धवधिद्धन कृत एक ३ कडव्यांचें पद—यशोदे गोपी
 ढालगजा ॥ धु०
 (१) विप्रतुकाचें सहा कडव्यांचें एक गोड पद :
 ऐका श्रोते भाविक भोळे सांगतो अंतरस्तुणा ।
 तुम्ही विव्दल रस्तुमाई म्हणा ॥ धु०
 (१) तुकाराम कृत ' आवंढ्या नागनाथ येथील हरिपालाचें चरित्र '
 ३६ ओव्या
 (१) अनागोंदी राज्याचें चरित्र, ६५ ओव्या, अपूर्ण, आरंभीच्या
 दोन ओव्या :
 ऐका तें चरित्रमहिमान देवांचें । उच्चारितो घाचे हरती दोषा १
 अनागोंदीमध्ये असे नृपनाथ । नाम हें विख्यात रामराजा ॥ २

६६]

१६

[१२५]

सामान्य. पृष्ठसंख्या ६८ × २ × २ = २७२. पहिली चवदा व शेवटची वारा पृष्ठे गहाळ.

- (१) थालीपाक, १४१ ओध्या, मुत्तेश्वरकृत
 (१) रामजानकी भेट, भीषरकृत
 (१) रुक्मिणीस्वयंवर, मुकुंदराजकृत
 (१) समर्थ, कल्याण, जगज्जिवन, वेणाबाई, स्वाभीदासी, उदवचिदन, शिवराम, केशव, मानपुरी, कृष्णदासमुद्गल, गोसावीनंदन, कृष्णदयारणव, मालो, तुफा, मार्ची फार्ही पदपदातरे.

(१) श्रीसमर्थीवर एक संस्कृत श्लोक :

यो वासवोधमुखभूरितिवंधनैः स्वैः ।

दूरीचकार विमलात्मपरप्रवृत्तयै ।

अन्तस्तमः क्लृपमानसमानवानाम् ।

श्रीरामदासगुरुपादमहं भजामि ॥

६७]

१७

[१२५]

दीडशें पृष्ठाचें वाड. मधलीं फार्ही पृष्ठे गहाळ.

तडवळेमठपति जगन्नाथमहाराज यानीं रामजन्मोत्सवात करण्यासाठीं फार गोड कथा रचलेल्या आहेत. वाल्मीकिचरित्रापासून आरम्भ करून श्रीरामराज्याभिषेकापर्यंतचा भाग या कथातून वर्णिलेला आहे. स्वतः त्याचें विविध स्वरूपाचें कवित्व त्या कथात आहे च, पण मधून मधून श्रीसमर्थ, एकनाथ महाराज, मध्वमुनेश्वर, वेणाबाई इत्यादिकांच्या काव्यातांलि अनुरूप असे उतारे घेऊन त्यानीं कथाच्या गोडीत भर घातली आहे.

यापैकी फार्ही कथा या वाडांत आहेत, फार्ही आणखी इतर दि वाडात आहेत. त्या सर्वांच्या आधारे या कथा छापून प्रसिद्ध केल्यास त्याचा महाराष्ट्र-भर त्वरित प्रसार होईल, अशी मला खात्री आहे. डोमगाव वगैरे मार्गांत अद्यापि उतरांत या च कथा होतात. इकडच्या महाराष्ट्रात मात्र त्याची वार्ता नाहीं. या कथाची दाचकास ओळख करून देण्यासाठीं वाल्मीकिचरित्रानंतर आलेले जगन्नाथमहाराजाचें एक पद येथें देतों .

रामाई माझी

धान्मीकाची आघर घोली । रविवांशा सुजाण भाळी ।
 कौसल्ये गर्भी ब्रह्मवली । रामाई माझी ॥ १०
 ताटीकेचा भाणहर्ता । ऋषीचे निजकार्यकर्ता ।
 स्वानंदाची पूर्ण मूर्ति । रामाई माझी ॥ १
 अहिहयेचा पाश तोडी । संधरीं त्रियरु मोडी ।
 भार्गवाचा गर्व हाडी । रामाई माझी ॥ २
 वितुचे निजवाक्य पाळी । येव्या घाणें मारी वाळी ।
 सुप्रीवादिवावरमेळीं । रामाई माझी ॥ ३
 सागरीं पापाण तारी । रावणादिक राक्षस मारी ।
 देवांचें निजकार्य करी । रामाई माझी ॥ ४
 जानकीचा शोक नाशी । विभीषणातें राज्यीं तोषी ।
 भेडी द्वे भद्रतासी ऐसी । रामाई माझी ॥ ५
 वेदशास्त्रीं अद्भुत कीर्ति । नामस्मरणें जड जीव तरती ।
 जन्मांतरिंशीं कर्म हरती । रामाई माझी ॥ ६
 जगजीवनप्रभुनाम मिरवी । स्मरणें संता भवभय नुरवी ।
 अनिर्वाच्यस्वरूपीं शिरवी । रामाई माझी ॥ ७

या छोट कथा छापून निघाल्या च पाहिजेत.

६८]

१८

[१५३

पृष्ठे १११ × २ × २ = ४४४. बरीचर्ची गहाळ.

बरोबर निमा भाग म्हणजे १११ × २ पृष्ठापर्यंत श्रीसमर्थकृत रामायण. नंतर देवदासकृत संतमाळा व नंतर अगदीं च फिरकोळ लिखाण. रामायण, संतमाळा व फिरकोळ लिखाण, या तिन्ही प्रकरणांची हस्ताक्षरें भिन्न भिन्न.

देवदासकृत संतमाळा मागें कै. विश्वनाथ काशीनाथ राजवाडे यांनीं प्रथमोक्त छापली होती ती त्यांनीं जीव येथें लिखिलेल्या प्रतीवरून छापली होती. त्या प्रतीतली देवदासची रचनाकालाची ओवी अशी आहे :

क्षयसवरसर आपाडमासीं । सोमवार वृत्तीयेसी ।

पूर्णता आली ग्रंथासी । श्रोतीं सावकासी परिसीजे ॥ १४६

या ओवीवरून व अतर्गत पुराव्यावरून संतमाळेचा रचना काल य. राजवाडे

यांनी शके १६०८ ठरविला होता. राजवाडे यांनी अनुमानाने ठरविलेला हा शक बरोबर असल्याबद्दल प्रत्यंतर पुराया, तंजावरच्या सरस्वतीमहालांतील मराठी ग्रंथांचे जे टांचण भा. इ. सं. मंडळाच्या १८३५ च्या इतिवृत्तांत आले आहे, त्यांतील ३३ व्या दसरांत असलेल्या या प्रकरणाच्या प्रतीच्या शेवटी १६०८ शकाच्या प्रत्यक्ष निर्देशाने च मिळाला. असे असतां या वाढांतील या प्रकरणाची शेवटची ओवी अशी आहे :

दुसुंख नाम संवत्सर कार्तिकमासी । सोमवार तृतीयेचे दिवसी ।
पूर्णता आली ग्रंथासी । धोर्ती भादरेंकरुनि परिसिजे ॥ १४८

संवत्सर आणि महिना भिन्न आहेत. हा संवत्सर बरोबर असल्यास १६३८ हा रचनाकाल घरावा लागेल. कार्तिक व. ३ ला सोमवार आहे. अंक न देतां या ओवीच्या पुढे एक ओवी आहे ती :

इति श्रीकृष्णामृतसरसमंथ । चैतन्यांकित देवदासकृत ।
संपूर्ण जाला समाप्त । प्रथम प्रसंगः ॥

अर्थात् श्रीरामदासांकित देवदास ते हे नव्हत. नंतर ही प्रत फरणाराने आपले नांव, गांव व काळ दिला आहे.

“ शके १७०१ विकारीनाम संवत्सरे मार्गेश्वर शुध १
बुधवारि संतमाळिकाळेखनपुस्तक ससातः ॥ हस्ताक्षर विश्वर
जयेराम तरडे जोती कसवे कोळगावकरेण लिखीतं शुभं
भवतु ॥ ”

६९]

१९

[१५०

शिवण उषविली गेल्यामुळे सर्व पाने सुटी झालेली आहेत. ६५ पृष्ठापर्यंत पाने आहेत, त्यांत पहिली १ ते ७, ९, १३ अशी पाने गहाळ आहेत. ६५ च्या पुढची किती पाने गेली असतील तीं न कळे.

यांत फक्त श्रीसमर्थांचे अभंग आहेत. ६५ व्या पानावर १५७ वा अभंग पुरा शेऊन १५८ वा चालू झालेला आहे.

५८ वें बाहू ज्यांच्या हातचें आहे त्यांनीं च हें दि वाढ लिहिलेले आहे.

यांत आतांपर्यंत न टापले गेलेले असे कांहीं अभंग आहेत.

७०] २० [१५०

मुकुंदराजविरचित परमामृत ग्रंथाची आदली मधली पांच पन्नास पाने.

७१] २१ [७५

श्रीकल्याणशिष्य जगन्नाथ महाराज यांनी श्रीरामजन्मोत्सवासाठी रचलेल्या कथांची ही वर्षी आहे. ती कोणी तरी पन्नास पाऊणशें वर्षांमागे उतरलेली दिसते.

७२] २२ [१००

किरकोळ. ७५।८० पृष्ठे

(१) मनाचे कांहीं श्लोक

(१) श्रीसमर्थांचा अभंग—येक उपासना घरी ।

मक्ति मावें त्याची करी ॥

(१) श्रीसमर्थांचे कांहीं अप्रकाशित अभंग

(१) जगजीवन, धुंडीराज, कबीर, तुक्का, अमृतेश्वर, दासकल्याण, कृष्णदास, इत्यादिकांची कांहीं कविता

(१) ब्रह्मानंद श्रीधर कृत पारधीकथा

७३] २३ [१००

किरकोळ. १००।१२५ पृष्ठसंख्या. पहिली व शेवटची दहा पांच पाने गहाळ.

या गावांत अद्ययासून इतिपर्यंत अनेकांचे अभंग आहेत. त्यांत विशेष भरणा तुकाराममहाराजांच्या अभंगांचा आहे. प्रथम १ ते ८० अभंग आहेत, त्यांत ५४ तुकाराममहाराजांचे च आहेत. बाकीचे भानुदास, शानदेव, चिन्मयनंदन, एकनाथ, बोधराज, आनंदतनय, नामदेव इत्यादिकांचे. नंतर पुन्हां १ ते ५८ अभंग आहेत. त्यांत भीममर्थांच्या अभंगांचा भरणा विशेष असून उद्धवाचिद्धन, विष्णुदासनामा, जन.बाई, माधव, भानपुरी, सहजानंद,

लीलाविश्वमर, शानदेव, तुकाराम, इत्यादिकांचे थोडे थोडे आहेत.

या ८० + ५८ = १३८ अर्भांगांत कांहीं तरी अप्रकाशित आहेतच.

७४]

२४

[१५०

या मठांत कोणी अनंतसुत म्हणून होऊन गेले. त्यांची अजून पत्ता लागला नाही. मग ते मठांतील पुरुपांपैकी कोणी असोत, किंवा मठाभिर्भिनी असोत, किंवा शिष्यपरंपरेतील असोत. पण त्यांची फविता या मठांतील संप्रदांत मधून मधून आढळते.

अवघ्या वीस पृष्ठांचें हें एक शिवलेलें लहान वाङ्ग आहे. तें अनंत-सुतांनी लिहिलें श्लोकबद्धपत्र आहे. त्याचे २७ श्लोक आहेत. हरीने आपल्या-वेरें कृपा करावी, असा पत्राचा भाव आहे. श्लोक अगदी सामान्य आहेत. पाहिला आणि शेवटचे दोन श्लोक देतो :

हा भाव माझा चरणारविंदी ।
 ठेऊनियां मी चरणाति घंदा ।
 चिंता भसे त्या निज सेवकाची ।
 तैसी भसावी मज सेवकाची ॥ १
 अनंतसुत विनवी कर जोडुनी ।
 कच्छदष्टि पत्र हें भवलोकुनी ।
 पाहिजे विनविळें लडिवाळपणें ।
 लिहिलें पत्र वासुनि पाहणें ॥ २६
 धरुनि भाव लिहिलें अपुल्या करें ।
 परिसिजे विनती करुणाकरें ।
 एस होइन मी हृदयांतरि ।
 देविला दड भाव चरणावरी ॥ २७

७५]

२५

[१००

पंचवीस तीस पृष्ठांचें लहानचें वाङ्ग
 यांत उद्धवचिद्वनांची वरीचर्धी पदे आहेत. शिवाय, रामकल्याण,
 रामराजकल्याण, राघव, जगजीवन, मध्वनाथ वगैरेंचीं कांहीं आहेत.
 सगुणचरित्रें परम पवित्रें सादर वानार्थी ।

हे पद एकनाथांच्या नांवावर प्रसिद्ध असल्याचे आणगांव ठाऊक आहे. पण या पदाची पार ओढाताण झाल्याचे मां पहात आहे. या बाबत ते पद मध्वनाथांच्या नावावर दिले आहे.

उद्धवचिद्धनांघों पदे पार गोड आहेत. कीर्तनकारांना ती पार आवडतील, अर्थां आहेत. कागदावर लिहिलेलीं वाचण्यापेशां गाणारांच्या तोंडून तीं ऐकावयास मिळालीं पाहिजेत. वाचकाना कन्नना व्हावी, म्हणून एक पद उतरून घेतां :

उघट हरि नामीं सांपडसी ॥ धु०

अष्टांगादिक योग महातप । करितां नातुडसी ॥ १

उमगीतां नुमगेति कदा हि । श्रुतिशारा दडसी ॥ २

उद्धवचिद्धन नाचत कीर्तनीं । त्या आंगें दडसी ॥ ३

या च बाबत असलेले पुढील पद निगडीकर रंगनाथांचें दिसतें :

कदनिया काय वण वण वण ॥ धु०

तीर्थे तपें बहु केलीं परि ते । जागती पडिपु दण दण दण ॥ १

गोड दिसे घहिरंग जनाप्रती । अतरीं उडूस भण भण भण ॥ २

निजरंगें मन दांत नघे जां । कामजरीं तनु फण फण फण ॥ ३

७६]

२६

[१२५

बाब उसवले आहे. त्यामुळे आयन्ताचीं किती पानें गहाळ झालीं आहेत हे सांगण्यास साधन नाहीं. १३६ पानें शिष्टक आहेत.

भीममर्ष, उद्धवचिद्धन, कल्याण, जगज्जीवन, शिवराम, रंगनाथ, कृष्णदास, केसव, धीधरब्रह्मानंद, तुका, इत्यादिकांची रफुट कविता या बाबत आहे.

७७]

२७

[१५०

पृष्ठसंख्या ३३ × २ × २ = १३२. पैकीं आरंभीचीं ११ व शेवटचीं १० गहाळ.

दासबोधांतील घांही उतारे, काही कदनाष्टकें व भीममर्ष, कल्याण, तुकाराम, नामदेव, केसव, जानदेव इत्यादिकांची रफुट कविता.

७८]

२८

[१००

आत्माराम प्रकरणाचा फक्त पहिला समास

७९]

२९

[१५०

हे लक्षण $२६ \times २ \times २ = १०४$ पृष्ठांचे च वाढ आहे, पण त्यांत नाविन्य पुष्कळ आहे.

(१) त्यांत श्रीसमर्थ, कल्याण, जगज्जीवन यांची बरी च पदपदांतरे आहेत.

(२) श्रीसमर्थकृत पार्वतीविवाहाच्या ३१ ओव्या आहेत. पहिली आणि शेवटची ओवी :

आतां राहों द्या गत्तला । महादेव लग्नासि घालिला ।

पार्वतीचा विवाह जाला । कोणेपरी ॥ १

दास म्हणे दाता थोर । आमुचा देव रामेश्वर ।

देवभक्तीसी अंतर । जाडलेना ॥ ३१

(३) श्रीसमर्थाच्या निर्माणान्या वेळच्या त्या चार ओव्या आहेत. त्या ओव्यांत पाठांतर फार आढळते, म्हणून त्या येथे देऊन ठेवल्या पाहिजेत :

माझी काया जाईल खरें । मी तों आहे जगदांतरे ।

एका स्वहित उत्तरे । सांगिजेल ॥ १

राहा देहाच्या विसरें । वतों नका घाईट बरे ।

तेणे भक्तीमुक्तीचीं द्वारे । चोजवती ॥ २

नका करूं वटवट । पहा माझा ग्रंथपट ।

तेणे सायोज्याची घाट । ठाई पडे ॥ ३

सुद्धी करावी स्वाधेन । मग हें मजुर आहे मन ।

हें धि करावें साधन । दास ह्याने ॥ ४

(४) अनंतकर्वीच्या श्रीसमर्थावरील अष्टकापैकी तीन श्लोक :

(१) ज्याची पूर्ण समाधि (२) जेणे सात्विक (३) निर्माणस्थळ

(५) श्रीसमर्थावर दोन सुभाषित श्लोक :

जेही भक्तिनौका दिनां उद्धराया ।

स्वयें स्थापिली हा भवाब्धी तराया ।

तपें साम्यता त्या घडे पार्वतीशा ।
 नमस्कार माझा तया रामदासा ॥ १
 जेणें सत्करा पावती दास बोधा ।
 पहावें प्रितीनें तया दासबोधा ।
 रूपेणें तयाचे चि हो काळ प्रासा ।
 नमस्कार माझा तया रामदासा ॥ १

(६) साम्राज्य किंवा सामराज हे श्रीकल्याणाचे एक प्रमुख शिष्य दिसतात. त्याची कविता हि या सग्रहात पुष्कळदा आढळते. असें असतां त्या ४३ त मात्र त्याचें नाव नाहीं. ओळखीसाठीं त्याचीं दोन पदें देतां.

[१]

काया वाचा सप्रेम मनोभावें रे । सद्गुरसी शरण घेगीं जावें रे ॥ ध्रु०
 ज्याच्या पाई अनंत तीर्थां घास रे । त्याच्या तीर्थें जाती महा द्योप रे ॥ १
 ज्याच्या हातें हातासी देव येतो रे । देही असतां विदेही पूर्ण होतो रे ॥ २
 ज्याच्या बोधें खुदती हृदयभेद रे । सचाह्य अतरां कोंदाटे महानद रे ॥ ३
 कृपा करुनी निर्वाणपदा नेती रे । साम्राज्य कत्याण सुख देती रे ॥ ४

[२]

धन्य तो साधु जाणा कल्याण योगीराणा ॥ ध्रु०
 ज्याच्या घरणाची ऐसी रयाती । जे शरण जाती
 ते ते साधक सिद्ध होती । हे पावन कीर्ती
 माहिमा घणूं मी किती । श्रुति नेति नेति म्हणती ॥ १
 मायां ठेऊनि मोक्षपाणी । गुज सागोनि कार्नी
 छावी सस्वरूप निजध्यानी । निज दाउनी नयनीं
 सामराज कल्याण दानी । भक्तासी जो निदानीं ॥ २

(७) कल्याणाच्या योग्यतेविषयीं ही च साध त्याचे दुसरे एक शिष्य शाम देत आहेत. याचें नाव त्या ४३ त आहे .

धन्य हा सद्गुरुराणी कत्याणमोक्षदानी ॥ ध्रु०
 मायां ठेउनिया हात । धवणीं सागोनिया मात ।
 केला स्वरूपी येकात । ऐसी ज्याची पै करणी ॥ १
 हातें पातक घाताहात । केला ससार नि पात ।
 शामा म्हणे जगनाथ । जेणें दाबिला नयनीं ॥ २

(८) याशिवाय केशव, वेणी, मध्वनाथ, येकनाथ, उद्धवचिद्धन, वामन वगैरे यांचा हि थोडथोडा परामर्ष या वाटांत घेण्यांत आला आहे.

(९) त्या ४९ त नसलेले कोणी पुरुषोत्तम म्हणून कल्याणांचे शिष्य होते. त्यांनी कल्याणांवर केलेली एक आरती आहे.

८०] ३० [१००

पृष्ठसंख्या अवधी ६०. पहिली व शेवटचीं कांहीं पाने गहाळ

(१) शुकदेवाच्या आदिजन्मकथेचे एक पान

(१) येकनाथांची धानंदलहरी, संपूर्ण, १५३ ओव्या

(१) जगन्नाथ कृत रामकथा, अपूर्ण, ७४ ओव्या

८१] ३१ [१२५

२८ पृष्ठांचे एक लहान वाढ, यांत आरंभी जगन्नाथकृत उत्सवांतील एक आख्यान असून श्रीरामदासजन्मकथा, दोन श्लोक लिहून, अपुरी सोडली आहे. पण ही च कथा पुढे ८३ (३३) वाटांत असल्यामुळे दळदळण्याचे कारण नाही.

८२] ३२ [१५०

श्रीसमर्थ कृत अंतर्भाव. संपूर्ण

८३] ३३ [१५०

चाळीस पृष्ठांचे वाढ.

यांत श्रीदासचरित्र, संपूर्ण प्रकरण आहे. ते आपण श्रीरामदासी ग्रन्थमालेतील पंचरात्रा ग्रन्थ, श्रीसांप्रदायिक विविध विषय, यांत लेखांक ४७ म्हणून पूर्वी च छापले आहे.

शेवटून दुसऱ्या पानावर ' नवग्रहांचे यंत्र ' दिले आहे.

८४]

३४

[१००

७६ पृष्ठे शिल्पक आहेत. आरंभीची आणि शेवटची मिळून सुमारे ३० गदाळ,

- (१) जगज्जीवन कृत बालकांड, ओवी ७५ ते १८३
- (१) श्रीघर कृत हनुमज्जन्मकथा, २५ पदे
- (१) ब्रह्मगिरि अमृतराय कृत दामाजी चरित्र
- (१) येका शिवरामांचें एक पद : रथ जातो गे घड घड घड ।
- (१) जगज्जीवन कृत रामकथेपैकी काहीं भाग, अपूर्ण

८५]

३५

[१००

रही बाड. १०० पृष्ठसंख्या.

येकाशिवराम व उद्धवचिह्नन यांचें एकाद दुसरें पद.

८६]

३६

[१५०

आकारानें अगदी लहान (४ " × २ १/२ ") पण उपयुक्त असें हे बाड आहे. पृष्ठसंख्या २६ × २ × २ = १०४. बाड उभवेलेलें आदेश सर्व पत्रे अगदी सुटी झाली आहेत, पण सुदैवानें एक दि पत्र हरवलेलें नाहीं. यांत पुढील प्रकारें आहेत.

- (१) श्रीसमर्थ कृत अंतर्भाव, संपूर्ण
- (१) श्रीसमर्थ कृत मानसपूजा, संपूर्ण

(१) परंतु येकवचनी देव येक । हें ऐतिहासिक दृष्टया अत्यंत महत्त्वाचें असें १७ ओव्यांचें श्रीसमर्थ कृत एक प्रकरण. या ओव्यांतील वर्णन शिवतरन्या घळीसंरघाचें आहे, पण ही गोष्ट त्या वेळीं लक्षांत न आल्यामुळे ते चाकळखोऱ्या संघवानें च असायें, या कल्पनेनें आपण ते मालेंतील तिसऱ्या भागाच्या प्रस्तावनेंत दिलें होतें. या प्रकरणाचा शेवट ' इति श्री कुट ग्रंथ समाप्त प्रथम ॥ १ ॥ असा केलेला आहे.

- (१) उठा प्रातःकाल जाला । भवधे राम पाहूं घळा ।

हा समये टळला । मग अंतरला श्रीराम ॥ ध्रु०
ही श्रीसमर्थ कृत मुपाळी.

(१) निघण्याचा महामेरु । हें श्रीसमर्थांचें श्रीशिवकरयाणराजाला पत्र

८७]

३७

[१५०

संभर पृष्ठांचें किरकोळ बाह्य. त्यांत भीसमर्थ, कल्याण, जगज्जीवन, शिवराम, भीधर, कबीर, चिन्मयनंदन, गोसावीनंदन, इत्यादिकांची सामान्य पदपदांतरे आहेत. पण त्यांत च एक ऐतिहासिक महत्त्वाचें पद आहे. तें सांप्रदायिक विविध विषयांक ४६ त दिलें होतें, पण तो ग्रन्थ हल्ली दुर्मिळ साह्यामुळे तें पद येथें देतो :

येथूनि आतां कल्याण सर्वांचें ।

चाफळा येणें जालें दीनानाथाचें ॥ ध्रु०

क्षय वळरीं वियोग जाहाला । यात्रे मधें रथांक मोडला ।

तघीपासुनि सृष्टीसंब्धार जाहाला ।

देसोनी दयाकळोळ वोळला ॥ १

अब्द विकारीं मंगळवासरिं । प्रतिपदा मुख्य पदाधिकारी ।

मंगळमाता ज्यामात श्रीहरी ।

दुख शोक चिंता भय संब्हारी ॥ २

येका हो मोठी चमत्काराची परी । अष्टादशे वाद्ये जालीं अंबरी ।

आश्चर्य वाटे सर्वांचे अंतरिं ।

अगाध लीळा दाविली यापरी ॥ ३

स्वामी सहस्र वातसुतावतारी । श्रीरामनामें विश्वासी उधरी ।

विश्वासें जाणा जो फोण्डी अंगाकारी ।

तो हि जगासी पावन चि करी ॥ ४

यश फीर्वा प्रताप महिमा । आनंदवनभूवर्नी उपमा ।

दुख शोकासी दुरी करी या नेमा ।

सहुरुठपे राघवीं हा प्रेमा ॥ ५

काय या पदाचा अर्थ करावा ? विविध विषयांक ४६ त अर्थ मुचविला व

होता, आतां हि मनांत येतो, पण सर्वोच्चा विचारास जो अर्थ येईल तो च खरा.

या वाढांत पुढील एक सुभाषित श्लोक आहे, तो प्रसिद्ध आहे असें घाटते. तो कोणाचा आहे !

वेदीं जो स्तविला जर्गां प्रगटला जो निर्जरीं वंदिला ।
 नेंदें खेळविला वनीं विचरला गोपांगनीं वेष्टिला ।
 आनंदें भरला भरोनि उरला भक्तां पुढें राहिला ।
 तो हा विठ्ठल पंडरीस नयनीं भीमातिरीं देखिला ॥ १

८८]

३८

[१०० ते २५०

गळांठा. गळांठा म्हणजे पाचोळा, पण निरूपयोगी मात्र नव्हे. पोथ्यापुस्तके, कागदपत्रे वगैरे अस्ताव्यस्त शाक्यामुळे परस्परार्थां फारसा संबंध नसलेले एकत्रित झालेले कागदाचे तुकडे या पुढक्यांत बांधून ठेवले आहेत.

(१) श्रीसमर्थकृत अभंग, पदपदांतरे याचे सतरा कागद

(२) कोणा गंगाधरांची अनंतदेवावर दोन पदे

(३) ज्ञानदेव कृत भगवद्गीतेवरील टीकेचीं तीन च पाने. हे ज्ञानदेव म्हणजे ज्ञानेश्वर नव्हत. त्यानीं ज्ञानेश्वरांना नमन केले आहे :

पूर्वी व्यासाचें संस्कृत । तें ज्ञानदेवें केलें प्राकृत ।

म्हणोनी उपकार घट्ट । जाहला जना ॥ ७

त्या व्यासा करोनी नमस्कार । मग नामिला ज्ञानेश्वर ।

आतां नमूं श्रीगुरु । जेणें अज्ञान फेडिले ॥ ८

आतां वंदूं निताभिं ज्ञानगुरु । जेणें मस्तकीं ठेविला कर ।

मज दिधला कवित्ववर । ज्ञानदेव म्हणे ॥

(४) गोसावीनंदन कृत रेणुकादेवावर पद

(५) गुंडो केशव कृत एक पद—मज रे मज रे गोविंदा ।

(६) शिवदिनकेसरी कृत—बोला रे बोला श्रीराम वाचे बोला ।

(७) छाज रासणें भंबिके तुला ॥ ८

(८) विठ्ठल कृत आहिल्योद्धार

(९) जगज्जीवन कृत साधुमहिमा—४९ ते ९५ ओथ्या

(१०) येकनाथ कृत पंचीकरण—अपूर्ण

- (११) बालकृष्णाची अष्टोत्तरशत नावे
 (१२) हरिभक्तपरायण महाराज राजाधिराज राजेभी द्यावा यांश
 यादोवाचें पत्र
 (१३) बाजी शंकर व भवानी शंकर देशमुख मुकाम डोमगांव यांश
 किले सोलापुराहून अनंतभट जोशी याचें पत्र
 (१४) आढतीस आरत्या-महात्वाच्या
 (१५) मुकुंदस्तोत्र
 (१६) मराठी पंचतंत्रपैकीं कांहीं भाग-मोडींत लिहिलेला
 (१७) मध्वनाथ, जगज्जीवन, कृष्णदयार्णव, येकाजनार्दन, गंगाधर,
 स्वामीदास, तुकाराम, वामन, केशव, इत्यादिकांच्या कवितेचीं नुटित पत्रें
 (१८) किरकोळ पाने

८९]

३९

[१२५

उभ्या अर्धां कागदांचें हें वाढ आहे. त्याचीं ११ ते ८९ पृष्ठें उपलब्ध आहेत.

वाढ महात्वाचें आहे. त्यांत कोणा जयरामजजांकित कवीचीं सुमारें ३०० पदे आहेत. जयराम कोण, त्यांचे पुत्र कोण, नातु कोण व त्या नातवाचे हे अंकित कोण, कोठीळ, केशवां होऊन गेले, हें जाणण्याला काहीं साधन नाहीं. कविता अति सरस आहे. हरिभक्ति हा एक च वियम सर्व पदांचा असून तो इतक्या विविध तऱ्हेनें वर्णिला आहे कीं, प्रत्येक पदाची गोडी निराळी घाटते. भाषाप्रमुख म्हणून ज्याला म्हणतात ते या कवींच्या ठाई पूर्ण दिसून येते. रुक्मिणीस्वर्यवर, कात्यायनीप्रत, विरहणी, गौळणी, कृष्णयशोदासंवाद, कृष्णाचीं गान्दार्णी, मोडीचीं गान्दार्णी, मुरली, वासुदे, पूर्णकाम इत्यादि निरनिराळे प्रसंग घेऊन त्यांनीं भक्ति प्रतिष्ठिली आहे. अशी सुंदर प्रेमळ कविता अंधारांत पडून रहावी, हें पाहून जीव हळहळतो. सके १८३९ त भारत-इतिहास संशोधक मद्राळाच्या पंचम संमेलनप्रसंगीं या पर्वीर एक टांचण सादर केले होते. त्यात कवींच्या कवितेचा मासला म्हणून पाच पदे दि दिली होती. पण या पर्वीकडे पाहण्यास महाराष्ट्रास अजून सवढ क्षाली नाहीं, हें दुर्दैव होय.

जयरामजजांकित

यांच्या काव्याचा नमुना म्हणून दोन पदे वादर करून पुढील वाढ शर्ती घेऊं.

[१]

धे मुक्तीच्या गढा मानवा । नय जाहं यांकडा ॥ १०
 सुलभ नृतनु तुज भली कावली । जे दुर्लभ औघडा ॥ १
 भति दुर्गमतर स्यळा घ्यावया । घालुनि देतो घडा ॥ २
 आत्मानात्मविचारी वैसुनी । रथ चालविं घडघडां ॥ ३
 दानयज्ञतप या सेनेचें । ध्वज उदर्यां फडफडां ॥ ४
 साधु संत द्विज सद्गुरसेवा । सेनापति चौकडा ॥ ५
 रहसी सत्याग्रातें बोधुनि । सोडिं यंत्र भडभडां ॥ ६
 नवविध भक्ती सिद्धिया लाडनि । चढ औघड हा कडा ॥ ७
 अनुदिनि हरि भजनानें वागविं । अगद धों धों चौघडा ॥ ८
 सद्गृही सद्भक्ति विरफी । स्त्रिया घालिती सडा ॥ ९
 जयरामजजांकित विनवितसे । या गोष्टी सौघडा ॥ १०

[२]

काय रे हे नरकाया । दवाडिसि कां नरका या ॥ १०
 बहु दुर्लभतर अवधित लाधली । घातली सुलभ विनाया ॥ १
 परिवारादिक मायिक संगें । लागसी कां तूं ठकाया ॥ २
 रत हरिभजनीं तूं जरि होसी । तारिं न लागसी झकाया ॥ ३
 राहसी काचा जन्मोजन्मी । वेळ हे लाधली पिकाया ॥ ४
 जयरामजजांकितप्रभु भजसी । लाहसी कैवल्य फुका या ॥ ५

वाढाचा कागद ठिसुळ आहे, त्यामुळे पार सावधगिरीने वापरावा लागतो.

या च कव्येच्या कवितेचें एक सुंदर वाढ भा. इ. सं. मंडळाच्या समिती आहे. त्यांतील कवितेवरून हा कवि शेवटचे बाजीराव साहेब पेशवे यांच्या कारकीर्दीत होऊन गेला, असें दिसतें. (मंडळाचें त्रैमासिक वर्ष ३, अंक १ पहा)

९०]

४०

[१००

पृष्ठसंख्या ११०. जीर्ण वाढ.

प. सं. १८

या वादांत नुसते सुमारे ४०० अमंग आहेत. त्यांत सुमारे ३०० तुकारामांचे आहेत व योडे तुकयार्धघु यांचे आहेत.

बाकीच्यांत श्रीसमर्थ, नामदेव, योधला, रंगनाथ, जोती, केशव व चोखामेळा यांचे आहेत.

९१]

४१

[१००

पृष्ठसंख्या ५४. जीर्ण वाढ.

(१) यांत एकनाथांचा जोहार व श्रीसमर्थांचें सुंदरकांड व सुदकांडाचा कांहीं भाग आहे. श्रीसमर्थकृत पदपदांतरे आहेत. एकादें अवलोकनांत असावें :

हे गुरुपाय

त्रिविध तापासि हारक हे गुरुपाय ।

भवसिंधूसी तारक हे गुरुपाय ॥ ध्रु०

स्वात्मसुखाचें बीज हो हे गुरुपाय ।

ज्ञानाचें निज गुज हो हे गुरुपाय ॥ १

भक्तिपंथासी लाविती हे गुरुपाय ।

नयनीं रघुबीर दाविती हे गुरुपाय ॥ २

पूर्ण कृपेचा सागर हे गुरुपाय ।

सहज शांतीचें आगर हे गुरुपाय ॥ ३

रामदासाचें जीवन हे गुरुपाय ।

सकळ जिवासी पावन हे गुरुपाय ॥ ४

(२) श्रीसमर्थसंप्रदायाच्या स्वरूपाविषयी पुढील ओग्या सांपदायिकांत प्रसिद्ध आहेत, पण त्या सर्वांच्या च पाठांत असाव्या :

हनुमंत आमुची कुळवली । रामभंडपा वेली गेली ।

श्रीरामभक्तीनें फळली । रामदास घोले या नांवें ॥ १

आमुचे कुळीं हनुमंत । हनुमंत आमुचें मुख्य दैवत ।

तयावीण आमुचा परमार्थ । सिद्धी न पवे सर्वथा ॥ २

साद्य आम्हांसी हनुमंत । आराध्य दैवत श्रीरघुनाथ ।
 गुरु श्रीराम समर्थ । उणें काय दासासी ॥ ३
 दाता येक रघुनंदन । षरकड लंडी देईल कोण ।
 तथा सांडुनी आम्ही जन । कोणाप्रती मागावें ॥ ४
 म्हणोनी आम्ही रामदास । रामचरणीं आमुचा विश्वास ।
 फोसळोनि पडो रे आकाश । राघवाची फास न सोडूं ॥ ५
 स्वरूप सांप्रदाय अयोध्या मठ । जानकी देवी श्रीरघुनाथ दैवत ।
 मारुती उपासना नेमस्त । वाढविला परमार्थ रामदासी ॥ ६
 (३) याशिवाय या बाळात वेणी, केशव, दिगंबर याची सुरळक

कविता आहे. कल्याणशिष्य आपचंद मठपति शिवराम यानी कल्याणावर
 केलेली आरती आहे.

कल्याणांची आरती

अविनाश ब्रह्म जें कां नाम कल्याण ज्याचें ।
 विद्वान बोलताती सार सर्व शास्त्रांचें ।
 न खंडे अखंडीत ध्यान योगीवृंदाचें ।
 पद्मतां मुहूर्त मूर्ती । कोड पुरे लोचनाचें ॥ १
 जय जया मोक्षपाणी । स्वामी कल्याणराजा ।
 आरती बोवाळीन । विश्वंभरा विश्वजीजा ॥ ध्रु०
 अवतार ब्रह्मवैसीं । शक्ति अद्भुत देहीं ।
 मारुतीस्वरूप भासे । जिंकिले हे रिपु साही ।
 जितेंद्रिय ब्रह्मच्यारी । पूर्ण लक्षणे देहीं ।
 पद्मगुण ईश्वराचा । पार न कळे फोण्हा हि ॥ २
 धन्य हे वौशावळी । हंस विधी वशिष्ठ योगी ।
 रामचंद्र भीम पुढें । रामदास कलयुगीं ।
 सद्गुरु कल्याणस्वामी । चित्सुखानन्दमोगी ।
 नातुडे द्वैतभावा । शिव निःसंग संगी ॥ ३

- (१) हनुमंत आख्यान, ४३ ओव्या
 (१) महारुद्रस्वामीवर राघवाची आरती
 (१) भीममर्ध, कवीर, जगजीवन, सामराजकल्याण, रंगनाथ,
 आनंदसुत, तुकाराम, केशव यांची पदपदांतरे
 (१) कांहीं हिंदुस्थानी भाषेतील प्रकरणें, त्यांत कवीररोहिदास यांचें
 आख्यान
 (१) भीममर्धावर एक पद :

रामदास माउली सद्गुरु रामदास माउली ॥ ध्रु०
 या जगदोद्वारासाठी हो विप्रमंदिरीं अवतरली ॥ १
 प्रपंच लटिका जाणुनियां पंचवटिसि आली ॥ २
 द्वादश वर्षे तप केलें कृपा रघुनाथा आली ॥ ३
 बीजमंत्र सांगुनियां वरें हुर्मुजी दिघली ॥ ४
 कृष्णातीरासी जाया आह्वा श्रीरामें केली ॥ ५
 द्वादश वर्षे तप केलें उपासना हे प्रगटविली ॥ ६
 चांफळरोरा जावनिया राघवमूर्ति स्थापिली ॥ ७
 अद्भुत कीर्ति करुनिया सज्जनगटासी आली ॥ ८
 आपण निजघामा जाया आह्वा घेणीसी दिघली ॥ ९
 जगदोद्वार करा जा हो आह्वा फल्याणा केली ॥ १०
 आश्रय निजदासा केला समाधिसेजे पहुडली ॥ ११

९३]

४३

[१२५

मुमारे १२० पृष्ठांच्या एका वादांतील उरलेलीं अवधी २४ पृष्ठें.
 याकी सर्वे गहाळ.

यांत वामनरुत वामनावताराचें चरित्र संपूर्ण व रुक्मिणीचरित्र अपूर्ण

९४]

४४

[१००

- ६८ पृष्ठें घाबूत. आरंभीचीं व शेवटचीं मिळून ४८ पृष्ठें गहाळ.
 (१) वामनरुत गृहरिदर्पण, ८७ ते १४८ श्लोक
 (२) नामदेवरुचन, कोण कृत न कळे

(१) अवधूतकृत शुकरभाऊटाव

(१) रावणविभीषणसंवाद, आर्या

(१) श्रीघरांचें एक पद

सप्रया रामा विश्रांती तुक्षिये नार्मी ॥

(१) जनजसवंत आख्यान

रामदास दासनके सेवक ।

राघव निजपदध्यासी ।

(१) राघवकृत बौदनारजपुत्रचरित्र

आरंभ—मत्तार्ची चरित्रें परिसावी सादर ।

करितों नमस्कार संताळार्गी ॥ १

शेवट—विश्वभरकृपें वर्णिलें राघवें ।

संतजन भावें परिसीत ॥ ५३

(१) विठ्ठलकृत

राघव नाम घरें राघव नाम घरें ।

भादरें हूं गाईं । भव लंघुनि जाईं ।

भ्रमसी कां । स्वहित विचारी रे ॥ भु०

(१) उद्भवचिद्मन कृत एक सुंदर पद :

पाहातां जर्गीं अवघे चि म्हा गळ्या ॥ भु०

सोनें येक नग अनेक । काप फुलें सुगळ्या ॥ १

माती येक घट अनेक । रांशण कीं सुगळ्या ॥ २

तंतु येक पट अनेक । सेले कीं पगळ्या ॥ ३

आत्मा येक शरीर अनेक । समजा हे चि गळ्या ॥ ४

उद्भवचिद्मन आंत त्रितापें । म्हांनीं देत सुळ्या ॥ ५

हें पद दुसरीकडे दि पुष्कळ ठिकाणीं आढळलें. त्यांत पाठांतरे फार भाबळेचीं आहेत.

(१) याशियाय व्रका, नामा, मुक्तेश्वर इत्यादिकांची अभंगादि पदपदांतरे

९५]

४५

[१५०

या वाटांच्या योगें आपल्या वैमवाचा आणि दैन्याचा एकदम च साक्षात्कार होतो. ही सारी ग्रन्थसंपत्ति पाहून आनंद होतो तो त्या च वेळीं

तिची आपल्या हातून मान अशी धूळघाण झालेली पाहून दुःख होतें.

या च बाळाची रियति पहा. त्याची मूळचीं २४० पृष्ठें होती, पैकीं आज १०८ उरलीं आहेत, बाकीचीं आरंभीचीं आणि शेवटचीं मिळून १३२ पृष्ठें आपल्या अनारथेला, अशानाला, निष्काळजापणाला, मूर्खपणाला, कशाला तरी बळी पडून नष्ट झालीं !

जी घड राहिली आहेत त्यांत पुढील प्रकरणें आहेत.

(१) गोसावीसुत कृत रामायणावरील पदें

(१) कल्याणधिष्य स्वामीदास कृत श्रीरामस्तवनपर सवाया ३६. उत्कृष्ट आहेत. छापण्यासारख्या आहेत.

(१) स्वामीदास कृत पाच आख्या, पैकीं एक समर्थीवर :

आरंभा रहिता तूं निर्गुण निजरूपा
प्रह्लांढाहुन परता सिद्धावस्वरूपा ।

स्वामी आत्मारामा हरणा त्रितापा

तुझिया अनुभवज्ञानें चुकल्या भवखेपा ॥ १

जय देव जय देव जय सहुरु स्वामि समर्था ।

सकळै रामदासां तूं मुळ परमार्था ॥ धु०

जीवशिवापर देवा साक्षी विश्वाचा

योगेश्वरवेशें तूं अवतार साचा ।

प्रांजळ अगाध वक्ता चहुं सा अठराचा ।

अपरांपर सुखदानी वदवेना वाचा ॥ २

सहुरु सर्वेशा तूं वरदायक शुधा

प्रथं नौका निर्मित प्रभु दासवोधा ।

श्रवणें मननें निरखे अति दुर्घट वाधा

जड जीव तरले भावें पाहोन या शोधा ॥ ३

पद्गुण सर्वेश्वर जो ब्रह्मांडीं नटला

धर्म स्थापुन लावी जन हे भजनाला ।

संसर्गें बहुतांचा उघार केला

आतां तरती पुढे निश्चयो बोला ॥ ४

कीर्ति यश प्रताप धरितां महिमेसी

पादातां कुंठित वाणी न घरे लक्षासी ।

सद्गोवं करुणाघन मन कल्याणेसीं

श्रीद सत्य रामी वर स्वामीदासीं ॥ ५

(१) श्रीसमर्थकृत कांहीं कांहीं अभंग, स्फुट प्रकरणे, स्फुट श्लोक, पद्दियु, पंचसमासींचा शेवटचा समास, वगैरे

(१) रंगनाथा कृत जोहार. त्याचा शेवट असा :

मग रामदासचावाचे दरघारीं । राहिलो रंगनाथ परवरी ।

जुगानजुगें चाकरी करी । तरी कोणी च दूर न करी ।

मायवाप जोहार घ्या ॥ ४६

(१) तसें च रंगनाथांचें गुरुशिष्यलक्षणात्मक ८४ ओव्यांचें एक उत्कृष्ट प्रकरण आहे.

(१) याशिवाय या वाढांत ज्ञानदेव, नामदेव, तुकाराममहाराज, विष्णुदासनामा इत्यादिकांची किरकोळ कविता आहे.

तात्पर्य, या वाढांतील स्वामीदासांच्या सवाया व रंगनाथांचीं दोन्ही प्रकरणे छापलीं गेलीं पाहिजेत.

९६]

४६

[१००

चवदा पृष्ठांचें लहान वाढ

यांत आरंभी ३५ संस्कृत सुभाषित श्लोक आहेत, नंतर कांहीं औषधे आहेत आणि शेवटीं कांहीं मंत्र आहेत.

९७]

४७

[१०२

श्रीघरकृत पांडुरंगमाहात्म्याची ही पोथी आहे. ती संपूर्ण आहे. एकंदर अध्याय दहा. ओवीसख्या अध्यायवार ७५, ११४, १०१, ९९, ७६, ५१, ५२, ७६, ५४, ७९ एकूण ७७७.

प्रतीचा लेखनकाल, शके १७५२, शेवटीं दिलेला आहे.

९८]

४८

[११४

चिंतामणी कृत महारीमाहात्म्याची पोथी. पोथी चावन्त आहे, हें भाग्य. मंत्र अप्रकाशित आहे, असें वाटते.

ग्रन्थाचे एकंदर पांच अध्याय आहेत. ओवीसंख्या बरोबर ५००, हे चिंतामणी कोण, केव्हां होऊन गेले, याचा शोध लावण्याचें संशोधकांना काम झालें, त्या कामीं प्रत्येक अध्यायाच्या शेवटच्या ओवीची मदत होईल :

मार्तंड कूपेचा क्षीरसागर । विह्वल चैतन्य घैरागर ।
 ज्याचे चरणीं लागतां कर । चिंतामणी होतसे ॥ १-११०
 श्रोतीं येकिजे सादर । चरित्रध्वरणें होय उद्धार ।
 म्हणे क्षीरसागरसुत शंकर । चिंतामणी ताहाचें ॥ २-९७
 मार्तंडचरण सुधाकर । देखोनि उचंबळे क्षीरसागर ।
 चिंतामणी चुंचुकार । चकोर चरणीं संतांच्या ॥ ३-९३
 कथारूपें रत्नाकर । तयामाजी हा क्षीरसागर ।
 चौदा अक्षराचा मंत्र । रत्नरूपें ज्या गर्भें ॥ ४-१०७
 सनत्कुमार सांगेल पुढती । सावध चित्तें येकिजे श्रोतीं ।
 हे चिंतामणीची विनंति । मान्य करा श्रोते हो ॥ १०८
 संतकूपेचा क्षीरसागर । चवदा विद्येचा भागर ।
 जोडला म्हणे जोडूनि कर । चिंतामणी उपमन्यु ॥ ५-९२

पोयथिया शेवटीं ' शके १७४० बहुधान्य सं. कार्तिक शु. ९ ' एवढी एक च ओळ जास्त आहे. १७४० हा रचनाकाल आहे, कां लेखन-काल आहे, सांगतां येत नाही.

९९]

४९

[१५०

दासबोधाच्या एका जुन्या प्रतीचीं जींण झालेलीं अवधी तीन च पानें. अगदीं पहिल्या दशकाच्या पहिल्या समाचारचीं दोन व नवव्या दशकाच्या आरमीचें एक, मिळून तीन पानें.

१००]

५०

[१००

सहा सुटीं पानें.

- (१) वाल्मीकिचरित्राचीं दोन पानें, ५ व ६ वें
- (२) वेणावाई कृत कौला चे पहिले सहा श्लोक
- (१) दहावे मीमरूपी १४ ते २२
- (१) केशवत्यामी आणि समर्थ यांचीं पत्रोत्तरें

१०१]

५१

[२००

एक जीर्ण पान

त्यात श्रीकल्याणशिष्य ग्राम याची दोन पदे व भीमध्यान आहे.

१०२]

५२

[७५

किरकोळ वाढ. यात येकनाथ, मानुदास, कांश, तुकाराम, हुक्या वधु याची किरकोळ कविता आहे.

सुमारे १०० सताचीं नावें उतरलेलीं आहेत.

१०३]

५३

[१५०

पृष्ठसंख्या ५३ × २ × २ = २१२. मरुत्वाचें वाढ.

(१) ' रामदासाचे समग्र ग्रंथ ' म्हणून छापणाऱ्यांनी स्वतःची खुद्याल समनूत करून घ्यावी व इतराची करावी, परंतु खरें पाहू गेल्यास भीसमर्थांचे समग्र ग्रंथ आपण छापले असें म्हणण्याची वेळ येण्यास अनूत पुष्कळ अवकाश आहे. कदाचित् असें केव्हाच म्हणता हि याषयाचें नाहीं ! प्रस्तुतच्या वाढात श्रीसमर्थांची अप्रकाशित अशी कविता किती तरी आहे. आपण वरुणाष्टकें छापलीं, स्फुट श्लोक छापले, पदपदातरे छापलीं, ती या वाढात अप्रकाशित पदे, श्लोक, काहीं उपदेशपर सुमापितवजा, काहीं तत्त्वज्ञानपर, काहीं आत्मचरित्रपर आढळतात. सभच्या सप्रहात भीसमर्थांची जेवढी म्हणून उपलब्ध कविता आहे तेवढी सर्व पुढील वर्षी छापण्याचा यत्न आहे तोंवर या वाढातील काहीं गोड श्लोक वाचकास सादर करितों.

न होता मनासारिखें दुःख वाटे ।

अपस्मात येऊनि संताप लोटे ।

अती आदरें शांति तेथें करावी ।

जिवेकीं जनीं गोष्टि जीवीं घरावी ॥ १

घरीं आणि दारीं, प्रपचात आणि व्यवहारान आपणा सर्वांवर किती तरी असे प्रसंग येतात, अशा वेळीं हा उपदेश आठवला पाहिजे.

साधुत्व आणि क्रोध एका जागी आढळतां कामा नये. शहाणीं माणसें क्रोधवद्य झालेलां आढळलीं, म्हणजे पुढील श्लोक मनांत म्हणावा :

भले पाहतां शाहणे दिसता हो ।
परी अंतरीं क्रोध संताप कां हो ।
सुखीं शब्द तैशी च क्रीया करावी ।
तया साधका कोण रे शब्द लावी ॥ १

हे माडांचे टांचण आहे याचें स्मरण होऊन कष्टां हात आवरतो. असे शंभर श्लोक या बाळात आहेत.

आत्मचरित्रार तीन श्लोक देतो आणि पुढें जातो :

अघोरा वनामाजि येकांत जावें ।
उदासीन चित्तें तयाला पहावें ।
उर्गी धांव व्यावी गिरी तो चढावा ।
देहे कष्टवावा घरा वीवरावा ॥ १

असे श्रीसमर्थ करीत. रामा घांव म्हणून डोंगरांत, एकांतांत हांका मारीत !

भवे त्रासलो ह्याक मारुनि जावें ।
गिरीशृंग पाठार ते प्रार्थेवावें ।
सुखें वस्ति विश्रांति तेथें करावी ।
मनोवासना रामरूपीं भरावी ॥ २

घहु शाहखंडे छदंडे अचाटे ।
गिरीसारिखीं थोरथोरें कपाटे ।
घहू सावजें व्याघ्र सिंहे कलाडी ।
तेथें रामदासें असे गुंफ केली ॥ ३

कुठल्या गुंफेचें हें वर्णन ! शिवतरव्या, कां देळवांकण्या, कां चंद्रगिरीच्या, कां त्या, कां आपण अजून पाहिली नाहीं अशा स्व एकाद्या, कां कोणत्या, काम सांगावें !

(२) दासविभामयामकलींनीं दासगांता म्हणून संदीधिलेली श्रीसमर्थकृत संस्कृत पंचाध्यायी या बाळांत आहे. पण स्वमत्कार असा, इतर ठिकाणांवरमाणें त्यांत द्वि चार च अध्याय आहेत.

(३) कल्याणांची बहुतेक सारी कविता-पदे, श्लोक, ओव्या - या बादांत आली आहे. ती छापण्याची जेव्हां वेळ येईल, तेव्हां इतरत्र आलेल्या त्यांच्या कवितेशी ताडून पाहण्यास ही उपयोगी पडेल च.

(४) तसें च श्रीकल्याणांचे दोषे शिष्य साम्राज्य आणि शाम या उमयतांची पुष्कळ च पदे या बादांत आहेत. शाम यांचे कल्याणानुग्रहाचे अकरा श्लोक आहेत.

(५) कल्याणस्वामीवर केशवांचें एक व जनाबाबावा यांची दोन पदे आहेत.

(६) वामन कृत नामसुधा

(७) औबीबद्द अजामेळउद्धरण

आरंभ-परिसा कथा सावधान ।

अजामेळाचें उद्धरण ।

कैसा पावला नारायण ।

महा पतितार्ते ॥ १

शेवट-नारद कथा सांगतां ।

धीणा गळाला भवचिंता ।

अगस्तीनें चरणीं ठेविला माथा ।

सप्रेमेकरूनी ॥ १०

हे कथा धैरांपायन ।

श्रोता जनमेजय आपण ।

सद्गदीत सजळ नयन ।

जाले समस्तांचे ॥ ११

(८) याशिवाय कवीर, राघव, केशव, ज्ञानदेव, एकनाथ, जनजसवंत, तुकाराम, मुत्तार्, चांगा, निजानंद, कृष्णदास, धामन, नामा, नामयाची जनी, नाम्यास्वामी (?), गोसावीनंदन, जनमैत्रनागा, इत्यादिकांची थोडी फार कविता आहे.

(९) दासबोधांत कोणकोणते विषय आले आहेत त्याचा पहिल्या च समासांत जो उल्लेख आहे त्याप्रमाणे ते विषय कोठकोठें आले आहेत, त्यांची एक यादी मागील बादाक ५५ त आली आहे, तशी च एक यादी या हि बादात आहे, पण तीत उगीच थोडा फरक आहे, म्हणून ही यादी येथे देतो :

दशक ४ समाप्त १ नवविधाभक्ति

४ × १० सायोज्यमुक्तीचा	१० × ७ मुख्य भक्ताचा
५ × ६ शुद्ध ज्ञानाचा	११ × १ ज्ञानाधिवाचा
६ × २ शुद्ध उपदेशाचा	११ × २ मुख्य देवाचा
७ × ४ मुख्य ग्रंथाचा	१२ × ३ आपण फोण हा
७ × ७ विदेहस्थितीचा	१२ × ४ वैराग्याचा
८ × ३ मायोद्भवाचा	१३ × ८ कर्ता फोण हा
८ × ४ पंचभूतांचा	१४ × ३ नाना कविस्वाचा
८ × ७ मोक्षप्राप्तीचा	१५ × ९ मुख्य उपासना
८ × ९ आत्मस्थितीचा	१८ × ६ चातुर्याचा
८ × १० नाना मतांचा	२० × १० शुद्ध स्वरूपाचा
९ × १० अलिप्तपणाचा	

(१०) घरील यादी संपतां च याडांत पुढील एक नोंद आहे, तिचा हेतु अथवा अर्थ माझ्या लक्षांत येत नाही, तो कोणाच्या तरी यावा, म्हणून ती नोंद जशीच्या तशी देतो :

आभंग

द १ × ४ ६	१३ × ५
८ × ९	१५ × २
११ × ६	१६ × १
११ × ७	१६ × १०
१२ × ४	१८ × ३

१०४]

५४

[१५०

पृ. सं. ३६ × २ × २ = १४४. बाब साद्यंत आहे. महत्त्वाचें आहे.

(१) यांत आरंभी श्रीसमर्थांची तीन पदे असून नंतर क्रमशः पूर्वारंभ, जुनाट पुरुष, आत्माराम, पंचसमाप्ती अशी प्रकरणे आहेत.

(२) नंतर पुढे ग्रंथ म्हणून

प्रांत येऊनचनी देव येक । जेणें सोढिले देव अनेक ॥

हे १७ ओव्यांचे प्रकरण. त्याचा शेवट ' इति श्री पुढे ग्रंथ समाप्त प्रथम ॥ १ ॥ ' असा च केला आहे.

(३) त्यानंतर लागली च हनुमताला भौरामाची आज्ञा ७ ओवी, धिभीपणाला रामाचा वर ४ ओवी व वाल्मीकीला आश्वासन ६ ओवी, मिळून १७ ओव्या आहेत. पण त्या कोणाच्या आहेत, कळण्याला मार्ग नाही. बहुधा श्रीसमर्थकृत असाऱ्यात.

(४) नंतर ४१ श्लोक रामायणाचे आहेत, पण ते हि कोणी केलेले आहेत, सांगता येत नाही.

(५) त्रयोदशाक्षरी मंत्राचा तेरा फोटी जप झाला असता भीरामदर्शन होण्याविषयाचा अमग

(६) आणि शेवटी साठ संवत्सरांची फलश्रुति दिलेली आहे. ती काही विशिष्ट वर्षांबद्दल आहे, का सर्वसामान्य आहे, हे पाहिले पाहिजे. अमुक संवत्सरात अमुक महिन्यात 'राजीयासी पीढा होईल,' 'लोकासी पीढा होईल,' 'धारण मद होईल,' 'उत्तर दिशेसी हुकाळ पडेल,' 'टोळ येतील,' 'मेघ वरपेल,' 'पश्चिमेचा राजा सुखी सुभीत होईल,' 'राजे राजे यासी युध्य होईल,' 'मारवाड देसी विघ्न होईल,' 'सुभिध होईल,' 'नगदेसी अपार पीके होतील । राजविग्रह होईल । नवी मुद्रा पडेल । गोद्विजास पीढा होईल,' 'भुमीकप होईल,' 'गौडदेसी पीढा होईल,' 'दिलीचे देसी मये होईल,' 'रोग उपजेल,' 'तेलगण देश व करनाटक व कोरुण देसी मये होईल,' 'देश उदस होतील,' 'महायुध्य होईल,' 'राजपात होईल,' इत्यादि भविष्यकथन आहे. त्याने याढाची धीस पाने व्यापिली आहेत. शेवटी "देसी साठी संवत्सराची फलश्रुती पार्वतीप्रति शकें सागीतली असे" असा शेर आहे.

१०५]

५५

[१५०

पृ. स. १०२ शाबूत. आरर्भाची १८ व शेवटची २४ गहाळ

(१) मुक्तेश्वरकृत थालीपाक, ७३ ते १५८ ओव्या.

(१) कृष्णदासमुद्गलकृत पाताळकांड, सपूर्ण, दोन प्रसंग.

१३८ + १५८ = २९६ ओव्या.

(१) सानुमुनाभाढण-अपूर्ण

१०६]

५६

[१००

पृ. सं. ४४, किरकोळ वाद.

- (१) जगज्जीवनकृत रामकथेपैकी काहीं भाग
 (१) कल्याणकृत ब्राह्मणाची व दासबोधाची आरती
 (१) शामकृत मृदलाची आरती

१०७]

५७

[१००

पृ. सं. १०८.

- (१) अथर्वण गंगाधरकृत शंकरमहिमा

अप्रकाशित प्रकरण दिसतें. त्याचा शेवट असा आहे :

तव भिन्न जाळा श्रापावेगळा । तारामंडळा । ठाव दिघळा तपासी
 नक्षत्रामाजी पैल उगवती । जन देखती । शोभिवंत आकासी
 पुष्पकविमानीं येठनी । नेछा उचलोनी । बैसविळा कैलासी
 तेंहुनी जाळें हें वृत्त । जगविख्यात । भक्ताळगीं धन्य दिवसीं ॥ ४१
 जाणतां नेणतां पूजा शंकर । स्मरा हरिहर । गिरिजामनोहर
 हुस्तर हा भवसिंधुतारक । मोक्षदायक । अव्यक्त निराकार
 प्रतक्ष कळिमलनादान । जगजीवन । स्वामी हा रामेश्वर
 चरणकमळ चिंती मानसीं । ध्याये आहेणेंसीं । अथर्वण गंगाधर ॥ ४२

(१) पद—पळा पळा मह्यपिसा येतो जवळी ।

(१) पाणुळ—भरतपंचामाजी । शरशुर्तार वा गांव ।

(१) मुक्तश्वेर कृत तुळसीची आरती

(१) अनुमंतास आज्ञा, विभीषणास वर, वाल्मीकीस आश्वासन
 (वाटांक १०४ (१) प्रमाणें)

(१) समर्थ, वामन, जयराम, मध्वमुनेश्वर, रंगनाथ, येकनाथ,
 माधवदास, केशव, निजानंद इत्यादिकांची किरकोळ कविता

१०८]

५८

[१५०

हा अंक व पुढील दोन अंक मिळून येकनाथी भावार्थ-

रामायणाची पोर्था आहे. तथापि ती सबध नाही. फक्त बाळकांड नाही, बाकीची सर्व काढे आहेत. सर्व काडांचे अक्षर सुंदर आहे, पण लेखक भिन्न भिन्न दिसतात. आकार द्वि भिन्न आहेत.

निर्णयसागरमध्ये सन १९१७ त छापलेल्या ग्रन्थाची मधून मधून ताहून पाहिले तों फार च फरक आढळला. कोणाला यत्किंचित् दोष देण्याची इच्छा नाही, तथापि वस्तुस्थिति अशी खरी की, साधुसताच्या ग्रन्थाच्या प्रमाणभूत आवृत्त्या काढण्याचा आजपर्यंत महाराष्ट्रात करावा तसा प्रयत्न च केला नाही. भीष्मस्येसंप्रदायाचे प्रकाशनकार्य चालू आहे, कै. राजवाडे यांनी शानेश्वरीची प्राचीनात प्राचीन प्रत प्रसिद्ध केली आहे व नगर, वेळगाव या शहरी शानेश्वरमंडळे स्थापन होत आहेत, पण अजून एकनाथमहाराजाकडे कोणाचे विशेष लक्ष गेल्याचे दिसत नाही.

या बाळांकाचा आकार १०" × ७ $\frac{१}{२}$ " आहे. त्यांत फक्त उत्तरकांड आहे. त्याचा शेवट असा :

“ सके १६९६ जयनामसंवत्सरे । श्रावण शु. ९ । सोमवार
तदिनि उत्तरकांडलेखन समाप्त । हस्ताक्षर धुंडिराज आत्मज ।
मरुद्वारी सपनाम माखळ वास्तव्य मौजे खांडवि देव श्रीखडेश्वर
प्रांत बारसी श्री भगवंत आंबरीपवरदचरणप्रसादे संपूर्ण जाले
श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ बोधि ॥ ८०६४ ॥
॥ ध ॥ ”

१०९]

५९

[१५०

एकनाथी भाषार्थरामायणाची युद्धकांड. १२" × ७ $\frac{१}{२}$ ".
लेखनकाल कोठे आढळला नाही.

११०]

६०

[१५३

या अंकात अयोध्याकांड, अरण्यकांड, किर्तिकथाकांड व सुंदरकांड अशी चार काढे आहेत. आकार १२" × ५ $\frac{१}{२}$ " आहे.

अयोध्याकांडाचा शेवट :

“ सके १६८४ चीत्रभानुनामसंबछेरे भाद्रपद मासे शुक्लपक्षे प्रतिपदार्या भृगुवासरे अयोध्याकांड समाप्त बोवीसंख्या २०९२ दोन हजार व्यानव ॥ ६१ ॥ लेखन श्री स्वामिचरणि दोमप्रामि ग्रंथ समाप्त ॥ सन हजार ११७२ ”

अरण्यकांडाचे पहिले १८ प्रसंग फोणी मागाहून लिहिलेले दिसतात. तें फोणा आधुनिकाचें काम दिसतें. अक्षर सुवाच्य आहे पण घाईनें लिहिलेले आहे. पुढचे पांच प्रसंग पूर्वीचे लिहिलेले आहेत. त्यांचा शेवट :

“ सके १७०१ विकारीनामसंबछेरे गाघ वय १३ त्रयोदसीस संपूर्ण ॥ ”

पुढच्या दोन कांडांच्या शेवटीं लेखनकाल दिलेला नाहीं.

१११]

६१

[१५०

श्रीमत्परमहंसपरिभाषकाचार्यश्रीभारतीतीर्थविद्यारण्यमुनिवर्याविरचिता पंचदशी तीवरील त्यांचे शिष्य रामकृष्ण यांच्या प्राकृत व्याख्यानासह.

११२]

६२

[१५०

अनेकार्थध्वनीमंजरी. संस्कृत ग्रन्थ. पृ. सं. ५०. उदाहरणार्थ :

कुंतलः केशपाशः स्यात्कुंतलो देशवाचकः ।

कुंतलः सूत्रधारश्च कुंतलस्त्वस्तु कुंतलः ॥ ३४

कांतारं काननं प्रोक्तं कांतारः पाकशासनः ।

इधुभेटश्च कांतारः कांतारो दुर्भरोदरः ॥ ९१

श्लोकाधिकारः, अर्धश्लोकाधिकारः व पादाधिकारः अथे ग्रन्थाचे तीन भाग असून तिन्ही अधिकाराचे क्रमशः ९६, ८२ व २५ मिळून २०३ श्लोक आहेत.

१८५४ श्रावण व. ६

११३]

६३

[१७५

हैं एक सर्वसंग्राहक पुस्तकें आहे.

(१) पूर्वी कागदाला कागद चिकटवून पृष्ठिपत्रें तयार करीत. लठ बाडांना अशी च पृष्ठिपत्रें असत. पोण्या सुरक्षित रहाव्या म्हणून लाकडी फळ्यांच्या ऐवजी केव्हां केव्हां अशी लठ लठ पृष्ठिपत्रें वापरीत. त्या वेळेस त्यांना जे रही कागद घाटत त्याचा उपयोग पृष्ठिपत्राकडे करीत, पण आज त्या रही कागदांत आपणांस इतिहास आढळतो ! खरोखर म्हटलें म्हणजे जुन्या बाडांना असलेली पृष्ठिपत्रें हि आपण उलगडून पाहिली पाहिजेत. पण तसें करण्याचें मला सहसा धैर्य होत नाहीं. लांकडी फळ्यांच्या ऐवजी जीं पृष्ठिपत्रें वापरीत तीं उलगडून पाहण्यास मात्र संकोच घाटत नाहीं. अशीं दोन पृष्ठिपत्रें या सर्वसंग्रहांत आहेत. शक्य तितकी तीं उलगडून पाहिलीं. विशेष महत्त्वाचें त्यांत कांहीं आढळलें नाहीं. जुनी पंचांगें, जुने जमाखर्च व जुनी पत्रें त्यांत आढळलीं. शके १६६५ रुधिराद्वारीसंवत्सराच्या पंचांगाचा कांहीं भाग, कांहीं थोडी पत्रें व शके १६७४ अंगिरानाम, १६७७ युवानाम संवत्सरांतील दिवसादिवसांचे जमाखर्चाचे बरेचसे तुकडे त्यांत आहेत. रोजच्या या जमाखर्चाच्या तुकड्यांना रोजनामा म्हटलें आहे. त्यांच्या मध्यव्याचे जागी ' श्रीनरसिंह ' देवतेचें नांव लिहिलेलें आहे. शिवराई, अलमगिरी, दनु, रूपे हीं नाण्यांचीं नांवां त्यांत आढळतात. पत्रांत किंवा जमाखर्चांत नांवां पुष्कळ आहेत, पण प्रमुखांचीं नाहींत.

(२) शके १७६५ ताल मौजे रोहसे पोो हवेली परंढा येथील गांवशाळा

(३) संस्थान डोमगांव येथील शक १७९२ त झालेलें सनदा-पत्रांचें एक फेरिस्त

(४) शके १७९३ ताल ताळेवंद

(५) अज्ञानसिद्ध कृत काळज्ञान ग्रन्थाचें शेवटचें ३७ वे पृष्ठ. ग्रन्थाची ओवीसंख्या ४९७.

(६) आदित्यहृदयाचें शेवटचें पृष्ठ. त्यावरील मजकूर :

“ दुर्मुखनामसंवत्सरे चैत्रमासे शुक्लपक्षे त्रयोदश्याया शुभतिथौ
मंदयासरे तद्दिने इदमादित्यहृदयस्य पुस्तकं समाप्तं शुभं भवतु ॥३॥

स. सं. २०

इदं पुस्तकं गंगाधर कृष्णस्य ज्ञेयं ॥ ७ ॥ ”

म्हणजे ही पोथी १६३८ ताल होती.

(७) यादवदासकृत हनुमतस्वामीची आरती

(८) गोसावीनंदनकृत रामायणापैकी दोन पृष्ठे

(९) नामा विनवी केशवाचा-एक अमग त्या अमंगाच्या कागदाला मुद्रलगोसावी याच्या एका पत्राचा चिकटलेला थोडा भाग आहे. पत्रसमाप्तीचा शिफा

लेखनसीमा
समुल्लसति

(१०) शिवकाळीर जमाखर्चाचे तुकडे आत असलेले एक लहान पृष्ठपत्र

(११) दहा किरकोळ तुकडे

सावळारामजुवांकडील संग्रह

खुद्द मठातील संग्रह सपला. आता सावळारामजुवा, नानाजुवा, दुर्गाबाई, कैजचे देसाई सह्येय, दत्तात्रयजुवा व निंबराजजुवा यांच्या कडील व काही किरकोळ संग्रह पहाण्याचा. आरभी सांगितलेच आहे की, हा हि संग्रह वस्तुतः मूळचा डोमगावमठातीलच असला पाहिजे.

११४]

१

[१००

पृष्ठसंख्या १०१ × २ × २ = ४०४

(१) भीममयं, मालो, केशव, सुरदास, रगनाथ, मिराबाई, कल्याण, शिवदिनकेशरी, तुकाराम, मेरु, जयरामसुत, जगजीवन, चिन्मयनंदन, मध्वनाथ, कबीर, गोसावीनंदन, जगमित्रनागा, राघवचिद्वन, अर्नततनय, देणाबाई, गंगाधर, मुद्रल, विष्णुदास नामा, मुक्तेश्वर, रामचंद्र, लीलाविश्वंभर, शिवराम, इत्यादिकांची काही ना काही कविता या वाटांत आहे. त्यांत अर्थात् समर्थ आणि तुकाराम यांच्या कवितेचा भरणा विशेष आहे.

(२) कल्याणकृत पुकरमासवादाचे १८ श्लोक

(३) गंगाधरानीं धीरमाचा हात पाहून सांगितलेले भविष्य

॥ (४) मुक्तेश्वर कृत पनपर्वतील १३ वा अध्याय

- (५) रामचंद्र कविश्रुत मुद्रामचरित्राचे ३२ श्लोक
 (६) जनीं जाहली पूर्ण हे भक्ति नवमी ।
 कृपें तोपला स्वामि हा नित्य नेमी ।
 यशश्रीजयानदकल्याणमस्तु ।
 तथास्तु तथास्तु तथास्तु तथास्तु ॥

हा श्लोक सर्वोना पाठ असावा.

- (७) श्रीरघुनंदन पूर्णकृपाघन घाम सिता सति शोभतसे ।
 सव्य हृदमण भरत शत्रुघ्न सन्मुख मारति तो विलसे ।
 अंगद सुप्रिय भक्त विभीषण जाघुवत गुण गर्जतसे ।
 ध्यान विद्वेष पदाधीश राघव दास मर्गी सदा चिंतितसे ॥ १
 श्रीगुरुची जरि पूर्ण कृपा जरि देवयलें तुजलासि घटे ।
 पाहसि ब्रह्म चराचर व्यापक निर्मळ निश्चय तो विघडे ।
 तन्मपता जरि छाहसि सदृढ दृश्य समस्त द्वि हे विघडे ।
 देव चि होवनि देव चि पाहसि हे गति उग्र तपें न घडे ॥ १

हे दोन श्लोक पूर्वी कोठें छापलेले माझ्या स्मरणात नाहींत.

- (८) मेरुस्वामीचें एक पद :

भिसें भिंगोळें गारोळें । ज्याचें पाहणें घुलें ।
 इष्टी घेउन बैसली । चित्त चौरनी नेलें ॥ धु०
 काया चचळ चपळ । पळ स्थिर न राहे ।
 धोय घालुनी भावबळें । त्याचे धारले पाये ॥ १
 पाये न सोडी सर्वथा । माझा जीव गेलिया ।
 काया विसर्जन जाली । मेरु लागला पायां ॥

भिसें = केसाळ. भिंगोळें = भयकर. गारोळें = धारघोळे. घुलें पाहणें = मान
 बाकडी करून पाहणें.

(९) या बाळात निजानदाच्या रगाचीं पदें आली आहेत, तीं सारीं
 निगडीकर रगनायांचीं होत. त्याचा जो श. १८२४ त प्रसिद्ध झालेला
 पदसंग्रह आहे, त्यात पुढील पद योज्याशा पाठांतरानें आढळतें :

सदा श्रीहरिचें नाम मुखीं गात जा ॥ धु०
 घणां धमविहित कर्म करणें हा परम धर्म
 निरदकृति कजनघन ध्यात जा ॥ १ ॥

सत्संग साखश्रवण ध्वजाचें कहनि मनन)
 निजध्यासि पूर्ण सुखी राहत जा ॥ २ ॥)
 निरतिशय निजानंद हा चि अहिर्निशि छंद
 अंतरंग तो चि जनीं पाहत जा ॥ ३ ॥

(१०) तुळजे तुजला जालों मी शरण ॥ ध्रु०

त्रिपुराबाई सुंदर तुकाई । दासवि तूं निजचरण ॥ १

(११) जर्गी धन्य ते ब्रह्मपूरी मसूरी ।

अधिष्ठान तें जाहलें असुरारी ।

असंख्यात सामर्थ्य या मारुतीचें ।

बहु चालिलें काम ईमारतीचें ॥ १

असा एक च श्लोक या वादांत एका ठिकाणीं दिला आहे. मसूर येथें त्या काळीं प्रसिद्ध असलेल्या ब्रह्मपुरींत श्रीसमर्थोनीं स्थापिलेल्या मारुतीला उद्देशून हा श्लोक आहे, हें उघट आहे.

११५]

२

[१००

पृष्ठसंख्या १११ × २ = ३८२, दुर्दैवानें एकाद दुसरे पान गहाळ आहे.

या उचंप वादांत वामन इत श्रीमन् भगवद्गीतेवर समश्लोकी टीका आहे.

अथर सुंदर आहे. हे वामन म्हणजे पार्थसारथी वामन होत. त्या त्या अप्यायाचा अर्थ पारल प्रत्येक अप्यायाचा शेषट बटुतेक छारला च आहे. अठराव्या अप्यायाचा शेषट :

इति टीका समश्लोकी अप्यार्या अठराविया ।

श्रीपार्थसारथी कर्ता जो वामन मनोरथी ॥

११६]

३

[१००

पृ. सं. ६४ × २ = १२८. आरंभीची आणि शेवटची वरीचशी गहाळ दिवतात.

(१) भोष्टमर्थ, रमावशाभदाष्ट, वरदाष्ट, दशाष्टि, स्वामीदाष्टी,

शिवराम पूर्णानंद, वेणी, तुकाराम, जगजीवन, येकनाथ, रामराज, यांची थोडी फार कविता.

(२) कृपादृष्टि कल्याण हा जै विलोकी ॥

हा चवथा चरण असलेले पांच श्लोक

(३) वेणी कृत श्रीरामगुहसंवाद, ४४ श्लोक, पैकी पहिले तीन गहाळ. " नावेचे श्लोक गोहक उद्धार " असे या प्रकरणाचे नांव आहे.

(४) वेणी कृत रामायणीकथामहात्म्यपर अकरा ओव्या

(५) थालीपाक, १-१४१ ओव्या.

आरंभ—दुर्योधन हस्तनापुरी । राज्य करी सहपरिवारी ।

गवें म्हणे आपुले सरी । शक्र तो हि ठेंगणा ॥ १

शेरट—यापरी संपळा थालीपाक । ऐकल्या भवभयाचा कंप ।

नातळे हे कविनायेकु । व्यास घोळे भारती ॥ १४१

(६) समर्थकृत—स्वामी तुझ्या बियोगें घटिका जातसे युगें ॥

(७) वामनपंडित कृत भरतभाव. या गोड काव्याची तीन प्रकरणे पूर्ण असून चवथ्याचे सहा श्लोक आहेत. पुढची पांने गहाळ आहेत. हे काव्य पूर्वी काव्यसंप्रदांत छापलेले आहे, पण ते तेथे प्रकरणशः न छापतां एक च प्रकरण म्हणून छापले आहे; शिवाय त्यात पाठभेद हि आहेत. पंडितांनी मात्र ते मूळ प्रकरणशः च लिहिले असले पाहिजे, असे अंतर्गत पुरावा च सांगतो. छापलेल्या प्रतीतील ४६ वा श्लोक हा या वाटांतील दुसऱ्या प्रकरणाचा शेवटचा श्लोक होय. तो असा :

प्रकरणी पुढिल्या गुराराज तो । भरतसंगतिनेच विराजतो ।

परि परीं गुरु होय समागमीं । तदि च राम मिले निगमागमीं ॥ २७

इति भरतभाव ॥ २ ॥

११७]

४

[२००

पृ. सं. ६३ × २ × २ = २५२. आरेमींचीं कांहीं गहाळ.

(१) दास, रामावलभदास आणि गोसावीनंदन यांच्या कवितेंतील कांहीं रामायणकथामाग

(२) येकनाथांचीं रामावर पदे

(३) वेणीकृत फौळाचे श्लोक २६

(४) श्रीसमर्थकृत फांही अमंग, पदें, वगैरे, यांतीळ कांही अद्यापि अप्रकाशित आहेत.

जाण रे थापा जाण । अनुभव सोपा जाण ॥ ध्रु०

नभाचिये सारिखें । नम नव्हे पारिखें ।

इंद्रिया आरिखें । वेडावलीं ॥ १

डोळियांत भरलें । देखण्यांत चोरलें ।

वारियांत थारलें । उढेचिना ॥ २

जाणिवेंत आगळें । नेणिवेंत वेगळें ।

स्वरूप सगळें । रामदासी ॥ ३

(५) मुक्ताबाई कृत ताटीचे अमंग

(६) वेणाबाई कृत चार पदें

(१) पदोणूनें आजि धन्य मी ।

(२) आका गांवा गेली ।

(३) तुशी तुशी तुशी । पावना रामा ॥

(४) पाहाता पाहातां द्वैत सरलें वो ।

(७) ॥ श्री राम जय राम जय जय राम ॥ १ ॥

उपासनेचें उत्तीर्ण व्हावें ।

भक्तजनें भजन वाढवावें ।

अंतरीं विवेकें उमजावें ।

सफळ फांही ॥ १ ॥

(८) जगजीवन कृत

रामचंद्रा कृपा करी

कहणासागरा स्वामी । रामचंद्रा रघोत्तमा ।

पतितोद्धारका माते । रामचंद्रा कृपा करी ॥ १

विमळा अरविदाक्षा । राकेन्दुवदना विभी ।

शैलोज्यटदयावासी । रामचंद्रा कृपा करी ॥ २

अद्वयारूप चिदातु । अक्षी सहृणालया ।

कंजपाणी समाकांता । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ३

पद्ममिदनाधेया । प्रबंधा राक्षसांतका ।

अमरा सौंदर्यदात्री सं । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ४

धामपागभमीग्राहे । तरणीकुंठभूषणा ।
 स्वधर्मरक्षणा श्रीमान् । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ५
 ताटिकातनुसंभारा । गाधीजमखरक्षका ।
 दिव्यदेही शिलानारी । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ६
 निगमागमगुह्यार्थ । सराळयोगिसानसा ।
 स्मरारिदाहशांता हे । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ७
 तव नामसुधास्यादा । साम्यताऽऽमृत तें न ये ।
 सकृन्नामं जिवा मुक्ती । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ८
 येकपत्नी येकदाब्दी । येक चि शर नान्यथा ।
 वरदे अक्षै दोषे । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ९
 करपांत समयो जाल्यां । गानृतावाप्तियेमा ।
 वैदेही तव अर्धांगी । रामचंद्रा कृपा करी ॥ १०
 धातया धारणादाने । धार्मिका धरणीपत्ने ।
 रेणुकासुतगवांनि । रामचंद्रा कृपा करी ॥ ११
 मद मी आळसी नेणे । स्नान सध्या पुजाविधी ।
 भक्तिप्रेमा नसे चिर्ची । रामचंद्रा कृपा करी ॥ १२
 सकळ अपराधाचा । पुतळा मूर्तिमंत मी ।
 क्षमोनी सर्व हि मातें । रामचंद्रा कृपा करी ॥ १३
 बहुधा तारिले दोषी । ऐकतां मन गुंतलें ।
 म्हणोनी आश्रयो केला । रामचंद्रा कृपा करी ॥ १४
 निज मीद न संढावें । प्रभु श्री जगज्जीवना ।
 पदाब्जों भक्ति दाशी हे । रामचंद्रा कृपा करी ॥ १५

(९) रंगनाथ निजानदाचीं काहीं पदे. त्यांत काहीं अप्रकाशित.

शके १८२४ निगडीमठानें याचा पदसंग्रह छापलेला आहे. त्यांत निदान

३ सज्जना आंतर निवर्षी सांग शोटी ।

थोर भाग्ये जाहाली तुझी भेटी ॥ ध्रु०

हे पद आढळत नाही.

(१०) आनंदनंदन कृत सीतास्वयंवर

श्लोक ६९, पदे ३३, सवाया ५, चूर्णी ७

- (११) संस्कृत शै दीडशें सुभाषित श्लोक
 (१२) रामरक्षास्तोत्र. कांहीं पाठांतरे आहेत
 (१३) शंकराचार्य विरचित रामाष्टकस्तोत्र
 (१४) संस्कृत हनुमान्माला
 (१५) येकनाथ कृत चिरंजीवपद. याप्रकरणाचें या ठिकाणी
 भागवतसार अशें नांव दिलें आहे.

(१६) जगज्जीवन कृत कौसल्येच्या डोहळ्याची कथा

(१७) विठ्ठलकवि कृत सीतास्वयंवर

११८]

५

[१००

पृ. सं. ३६ × २ × २ = १४४. पहिली दोन तीन

पानें गेलेलीं.

यांत श्रीसमर्थ कृत आत्माराम ग्रन्थ पूर्ण असून सगुणध्यान प्रकरण लिहिण्यास प्रारंभ करून सोडलें आहे.

११९]

६

[१५०

पृ. सं. ७८ × २ × २ = ३१२, पैकीं आरंभीचीं ५६ व

शेवटचीं तितकीं च मिळून ११२ पृष्ठें नष्ट !

मुक्तेश्वर कृत विराटपर्व

१२०]

७

[२००

पृ. सं. ५९ × २ × २ = २३६, पहिलीं आणि शेवटचीं २८।२८ गहाळ. दुर्दैव !

या बाबत विष्णुदासनामा कृत ओवीबद्ध हरिचंद्र आख्यान असून त्याचा शेवट, असलेल्या पानापैकीं शेवटच्या चार पानांच्या अलिकडे गहाळ आहे. त्यामुळे या एदयंगम आख्यानाचा शेवट याचावयास मिळतो, पण पहिल्या गुमारे १०५ ओव्यास आपण तूर्त मुकलों आहोंत. एकंदर ओवीसल्या ८१३ शेवटीं नमूद आहे.

विष्णुदासनामाचें हें प्रकरण पूर्वी कोठें छापलेलें किंवा उपलब्ध झालेलें मग्य ठारक नाहीं.

१२१]

८

[१००

पृ. सं. सुमारे १५०. किरकौळ बाब

यांत समर्थ, जयराम, गणेशनाथ, शामा, वेणी, अमृतराय आणि जनी यांची कविता आहे, गोपीचंद आख्यान आहे.

१२२]

९

[२००

पृ. सं. ७० × २ × २ = २८०. आरंभीची आणि शेवटची

दोन चार गहाळ

(१) यांत श्रीसमर्थ, शानदेव, मुक्ताई, वामन, कविर, येकनाथ, जगजीवन, केशवराज कवि, रंगनाथ, केशवाचा नामा, कल्याण, वेणाबाई, कल्याणांचे शिवराम, शाम, कोन्देरीदास, तुकाराम, माळो, वामन, स्वामीदास, कृष्णदासमुद्गळ, इत्यादिकांची कविता आहे.

(२) श्रीसमर्थांच्या कवितेपैकी कांहीं अप्रकाशित अशी हि आहे.

(३) अगदी आरंभी कृष्णदासमुद्गळांच्या युद्धकांडाचा १३ वा प्रसंग व शेवटी १४ वा प्रसंग अशी आहेत.

(४) भृगु-पुलोमा-च्यवन-कथामाग, ४७ ओव्या.

(५) शाम कृत पावन जन्मा नर आला परि उपाय मीही केला ।

(६) येकनाथांचें पद-वेदामाजी वोंकार सार ।

(७) जगजीवन कृत संस्कृत स्तोत्र-वंदे राजीवनेत्र ।

(८) वाल्मीकि शत कोटी रामायण रचिलें । २० ओव्या

(९) हो चि येक पुरुषार्थी ।

(१०) क्षीरसिंधु मिळाले आत्मचाहा ।

(११) या बाबत लिहिणारानें आपल्या आवडीप्रमाणे मन्यराज दासबोधांतील अनेक उतारे घेतले आहेत. तसे च इतर हि अनेक ठिकाणचे घेतले आहेत. त्यांतील कांहीं प्रकाशित आणि कांहीं अप्रकाशित असे आहेत. चार उतारे येथे देतो :

[१] प्रतिष्ठेचें भय

वाचस्पतीचेनि पढिपाडे । सर्वज्ञता तरी जोडे

परी नेणिवेमाजी दडे । महिनेभेगें ॥ १

चातुर्भुज लपची । महारज हारवी ।
 पिसेपण मिरची । आवडोनी ॥ २
 परिवरि देह न पुजी । लोकांतें न रंजी ।
 स्वधर्म वाग्ध्वजीं । वांधो जी नेणे ॥ ३
 परोपकार न बोले । न मिरची भग्नासिलें ।
 न शके विकूं जोडिलें । स्फीतीसाठीं ॥ ४

[२] अतिथि

आकस्मात अतीत आलिया समई ।
 सोडी काह्म नये त्याचा ठाई ।
 तो हि माझे स्वरूप पाहीं ।
 अन्न ते समई समर्पावें ॥ १

अतीत जाती प्राणमुख (पराद्मुख) ।
 त्या सधें पुण्य जाये निशेष (निःशेष)
 समई अस घावें आयश्यक ।
 नाही तरी उदक तन्हीं घावें ॥ २

प्राह्मण बैसउन पंक्ती ।
 जे कोणही पंक्तिभेद करिती ।
 ते मोलें पाप विकत घेती ।
 एवोसी अधोगती निश्चितार्थ ॥ ३

[३] मनोनिग्रह

शुष्कीची करवेल चौघडी । महामेरुची बांधवेल पुडी ।
 शून्याची मुरडवेल नरडी । परी या मनाच्या घोडी अनिवार ॥ १
 घारा बांधवेल मोटे । समुद्र घोटवेल घोटे ।
 अग्नि प्रादावेल आवचटे । परी मन आत्मनिष्ठे न ये न ये ॥ २
 काळ निकवेल सत्यता । त्रिभुवनीं लावेल आपुळी सत्ता ।
 परी मनोनिग्रहाची वार्ता । तुजविण अच्युता न घडे पें ॥ ३

[४] समाजाचें एक चित्र

संप्यास्तानजर्मीं विलंब करितो तो भट्ट कामा नये ।
 कामें जो परिधीं करील सकळें तो येक चित्तास ये ।

माणेना घट गोष्ट साउनि शिळें गोठ्यांत रात्रीं निजे ।
जागे चाकरसा भटांत भट हा पेसा भग्ना पाहिजे ॥ १
घोडें घेउनि मूळ जाउनि घरा छेकी मुना भाणितो ।
बाळें खेळवितो सुरासि पुजितो सांजे गुरें बांधितो ।
गाईं दोहुनि दूध साउनि सदां गोठ्यांत रात्रीं निजे ।
जागे चाकरसा भटांत भट हा पेसा भग्ना पाहिजे ॥ २

- (१२) कल्याण कृत धुवाख्यान, १४ श्लोक
(१३) वेणावाई कृत कथा रामायणी विचित्र ।
(१४) कल्याणशिष्य स्वामीदास कृत रामनाममहात्म्यपर एक पद—
राम राम राम जपा आदरें ।
अक्षरें दोनीं परम सुंदरें ॥ धु०
(१५) श्रीरामचंद्र अवतार पूर्ण प्रह्ला हा ।
भक्ताभिमानि दासासि कल्पद्रुम हा ॥ धु०

१२३]

१०

[२००

पृष्ठसंख्या ९६ × २ × २ = ३८४, शिवाय आरंभीचीं आणि शेवटचीं पांच पंचवीस पानें गहाळ. कागद जीर्ण झाला आहे. बाळ महस्वाचें आहे. अक्षर सुंदर आहे. तें कल्याण स्वामींच्या कोणा शिष्याचें असावें.

(१) या बाळांत श्रीसमर्थ, जयदेव, वामन चिदानंद, माधवात्मतनय नरहरि, जगजीवन, देवदास, तुकाराम, रंगनाथ निजानंद, साम्राज्य, कबीर, मानपुरी, अखंडानंद, केशव, अनंत, मध्वनाथ, चिन्मयनंदन, ग्राम, उद्धवचिद्धन, वेणी, कृष्णदासमुद्गळ, स्वामीदास, येकनाथ, रंगानुज, गोपाळ, शिवदिनकेशरी, काकात्मज, कोकिल, ज्ञानदेव, विष्णुदास नामा, माळो, शिवराम, कल्याण, सुरदास, येका शिवराम, रामानंद, दत्तात्रय, आनंदतनय, कृष्णदासानंद, इत्यादि शत आणि अशत सत्पुरुषांची कविता आहे.

कर्पूरगौरा शिव शिव ॥ धु०

× × × ×

पडलों धा भवकांतारीं ।

ध्रमलों मज्जलागीं तारीं ।

काकात्मज पार उतारी ॥ ३

हे काकात्मज पूर्वी कोणी पोकिले होते !

१२५]

१२

[१५०

पृ. सं. ३५ × २ × २ = १४० शिवाय दहा पाच गहाळ.

(१) जगज्जीवन कृत

(१) ध्रुवाख्यान-श्लोक ६४

(२) उपमन्यूची कथा-श्लोक ६९

(२) भीसमर्थ, जगज्जीवन, अखडानद यांची किरकोळ पदपदांतरे

१२६]

१३

[२२५

नेहमी प्रमाणे निम्न्या भागापर्यंत च पृष्ठांक दिलेले आहेत.

पृष्ठसंख्या ८२ × २ × २ = ३२८, पैकी दुर्दैवाने पहिली वीस पाने व बहुधा तितकी च शेवटची गळून पडून हरवलेली आहेत.

बाड काळजीपूर्वक अथपाखण इतिपर्यंत सुंदर अक्षराने लिहिलेले आहे.

हे संबंध बाड रामदासी ग्रन्थमालेंतील तिसऱ्या भागांत आले आहे.

यांत आरंभी स्फुट प्रकरणे आहेत, ती ९ व्या पाखण आहेत. म्हणजे पहिली जी वीस पृष्ठे हरवलेली आहेत, त्यात पहिली ८ स्फु. प्र. गेली. नंतर क्रमाने पड्डिपु, पंचीकर्णयोग, चतुर्थमान, मानपंचक, पंचमान व स्फुट श्लोक ही प्रकरणे आहेत. शेवटच्या पृष्ठाचा शेवट स्फु. श्लो. ५८ × १२१ या श्लोकात झालेला आहे. अर्थात् स्फु. श्लो. चा पुढील भाग हरवलेल्या पृष्ठांत गेला.

बहुतेक प्रकरणे तिसऱ्या भागाशी ताडून पाहिली. कांहीं पाठांतरे लिहून काढली. किरकोळ पाठांतरे देत नाही, पण ५१ व्या स्फुट प्र. चे ६ च श्लोक तिसऱ्या भागांत आहेत, त्यापुढे आणखी पाच श्लोक या बाडात आहेत. ते मात्र येथे देतो. वाचकांनी आपआपल्या प्रतीत ते उतरून घ्यावे.

ज्ञान संध्या सुचि नाही देव धर्म असेचिना ।

सत्संग नेटका नाही व्यर्थ संसार जातसे ॥ ७

सपत्ति सतति नाही वित्पत्ति तों असेचिना ।

काळ सार्थक हि नाही व्यर्थ संसार जातसे ॥ ८

जप ध्यान पुजा नाही योग संन्यास नाहळे ।

गिश्चयो येक हि नाही व्यर्थ संसार जातसे ॥ ९

याळत्व नेणतां गेलें तारुण्य सरलें मदें ।
 घृधाप्य रोगव्याधीनं व्यर्थं संसार जातसे ॥ १०
 स्वहीत करणें नाहीं ऐसे ते आत्मघातकी ।
 नेणती दास देवाचे व्यर्थ संसार जातसे ॥ ११

मालेंतील तिसरा भाग आपण वाढांक ५१ वरून छापून काढला. त्या वाढांत या प्रकरणाचे ६ च श्लोक असून त्यावर कोणी गुणाकाराचें × चिन्ह करून ते श्लोक खोडून 'पुनरुक्ति' असा शेर मारला आहे. म्हणून कदाचित् पुढचे म्हणजे वरील पांच श्लोक तेथें लिहिले गेले नसावे. वाढांक ५४ हें ५१ वरून च आहे, त्यांत हि फक्त पहिले सहा च श्लोक आहेत, पुढचे पांच नाहींत. पुनरुक्ति म्हणण्याला हे श्लोक वाढांक ५१ मध्ये पूर्वी कोठें आल्याचें दिसत नाहीं. प्रस्तुतचें १२६ वें वाढ ५१ वरून लिहिलें गेलें नाहीं, एवढें खरें.

ही वाढें महत्त्वाची असून प्रेक्षणीय आहेत.

१२७]

१४

[१५०

पृ. सं. ८३ × २ × २ = ३३२. दोग्दी बाजूंची कांहीं पृष्ठें गहाळ. हें हि वाढ महत्त्वाचें आहे.

(१) यांत श्रीसमर्थ, जसवंत, जगजीवन, नामा, तुका, शिवराम, दिगंबर, रंगनाथ निजानंद, सुरदास, श्रीधर, जनार्दनचरण, वामन, केशव, जयराम, कल्याण, प्रव्हाद, सुखानंद, आनंदसुत, अनंत, गोसावीनंदन, उदधचिद्धन, मीराके प्रसु यांची कविता आहे.

(२) या हि वाढांत श्रीसमर्थांची कांहीं अप्रकाशित कविता आहे. तें च समेच्या व्यतिरिक्त इतरत्र जी श्रीसमर्थांची कविता प्रकाशित झालेली आहेत तीत बहुधा अशुद्धे फार आढळतात. त्यामुळें अशी हि कविता प्रसिद्ध करणें समेला भाग आहे.

कां भुल्लासी

कैचें घर कैचें दार । मिथ्या सकळै हा व्यापार ।

अंती सोयरा रघुवीर । कां भुल्लासी ॥ १

कोणी नव्हेति रे कोणाची । सकळै सांगाति देवाची ।

धरी सोये त्या रामाची । कां भुल्लासी ॥ २

बहु अवघड आहे घांट । कैसी न कळे डरकेल वाट ।
 होई रघुवीरजीचा भाट । कां भुललासी ॥ ३
 फिर माघारें परतोन पाहें । येक धर्म चि होचनि राहे ।
 धन जोडिले न राहे । कां भुललासी ॥ ४
 ऐसी करावी वा जोडी । राहे येथें तेथें गोडी ।
 सोडी मिथ्या प्रपंचवोडी । कां भुललासी ॥ ५
 केव्हां जाइल न कळे स्वास । राहातें घर पडेल वीस ।
 ये कुडीचा डपजेल त्रास । कां भुललासी ॥ ६
 सावध होई रे वा ऐसा । वोढीं जळते घरिंचा वांसा ।
 स्मर माझ्या रमाधीशा । कां भुललासी ॥ ७

(३) जगज्जीवन वृत्त हरिश्चंद्र आख्यान, ओषी २०३

(४) थालीपाक, ओषी १४१, शेवट :

धर्म म्हणे वृष्णचरणी । कैची भवभयाची काहाणी ।
 अवघे असों समाधानी । विंता निदानी नातळे ॥ १३८
 अमृतसागरीं पतिवळा । त्यास मृत्यु फोडून आला ।
 जो वृजरघुषीवरी घेतला । तो स्वानें चाविला नवचे किं ॥ १३९
 हस्त ठेवनि पांढवमाया । अभय दिघळें समस्तां ।
 आज्ञा मागोन विश्वकर्ता । जाता जाला संतोषें ॥ १४०
 मापरी सपला थालिपाक । ऐकला भवभयाचा पंकु ।
 नातळे हें कविनायक । व्यास पोले भारती ॥ १४१

(५) श्री शंकराचार्य विरचित शिवपंचमार्तिकास्तोत्र

(६) प्रल्हाद वृत्त नमो भक्तजननटळा पांडुरंगा ।

(७) या बादाज फल्याणांची दि वरी च कविता आदे.

१२८]

१५

[१५०

शृंगार ६७ × २ × २ = २६८. शिवाय दोन्ही बाजूनी
 परा पांच दरबेदी. दोन रूच रुदीचें व एका वार हच लंगीचें
 हें एक कुडीत माघारें चिमडुं याड आदे. त्यांज दि श्रीसमयांची काही
 अत्रकाधित कविता आदे च.

(१) त्यांत श्रीसमर्थ आणि श्रीकल्याण याची परी च पदपदांतरे आहेत. शिवाय तुका, केशव, जगजीवन, वेणावार्ड (धन्य जिणे०), सुरदास, अनंतमुत (यांची कांही कानडी हि पदे आहेत), मानपुरी, नरहरि, शिवराम, स्वामीदासी, बोधला, पुरुषोत्तम (कृत कल्याणांची आरती), उद्धवचिद्धन, श्यामा कल्याण, मध्वनाथ, दत्तात्रि, श्रीधर, माधव विठ्ठल, मेरु, इत्यादिकांची पदपदांतरे आहेत.

(२) श्रीसमर्थाचे शिष्य अनंत मौनी व त्यांचे मेरु. उभयतांच्या समार्थी तंजावर जवळ मजारगुडीस आहेत. रामसोहळी, भूमिपदेश वगैरे ग्रंथांचे कर्ते ते हे मेरु. तंजावरच्या सरस्वतीमहालात याची सारी कविता आहे. श्रीसमर्थाच्या तीन तशबिरी काढल्या होत्या त्या यानी च. त्यांची दोन पदे :

[१]

सखया रामाला पाहावे । सखिये स्वस्वरुपीं राहावे ॥ धु०
माहक सांडुनियां परतें । राहुनि गगना हि वरतें ॥ १
प्रेमें कळवळितां हृदई । भेते प्रतीतिचे ठाई ॥ २ .
मौनी अनंत गुज घोले । मेरु स्वानदें ढोले ॥ ३

[२]

सत्वर धाडनियां आजि ये । करणासदये मम माये ॥ धु०
स्वबोधनिर्झरस्तनधारा । लाडनि मम घदनीं सैरा ॥ १
पाषोनि भवासिनें तृप्ती । निजवीं निजांकिं हे सुमती ॥ २
स्वस्वरुपांवर पांघरवीं । निर्भय मेरुशि दे पदवी ॥ ३

३) श्रीशंकराचार्य विरचित गुरोरष्टकम्—

गुरोरंघ्रिपन्ने मनश्चेन्न दत्तं ।

तत. किं ततः किं तत. किं तत किम् ॥

(४) देव हा नाटकी मोठा मे पाई ये ॥ धु० हें पद कोणाचें ?

(५) श्रीसांप्रदायिक विविध विषयांक ५१ यांत जी कल्याण कृत संतमाळा दिलेली आहे ती या च बाहावरून.

१२९]

१६

[१००

हे सात फुट लांबांचे व सवा पांच इंच रुंदीचे एक वेटाळें आहे. त्यांत पंचीकरण आहे.

नानाबुवांकडील संग्रह

१३०]

१

[२००

पु. सं. १८९ × २ = ३७८. शिवाय पृष्ठांक न घातलेली शिंपटी चवदा व पाटलेली सहा पाने.

(१) श्रीसमर्थ कृत सगुणध्यान-पृष्ठे ३-८

(२) मुक्तेश्वराचे आदि, समा, वन व विराट पर्वपैकी कांहीं कांहीं प्रसंग-पृष्ठे ९-१७६

(३) जगज्जीवन कृत हरिश्चंद्राची कथा-मधली च पृष्ठे ११९-१२९

(४) कृष्ण याज्ञवल्की कृत कथाकल्पतरु-पृष्ठे १७६-१८९
येथपर्यंतचे हे बाळ एकाच्या च हातचे आहे. त्यानंतर लागलीच

(५) विदेहस्वामीचे पुढील पद. ते निराळ्या हातचे आहे. पद महत्त्वाचे आहे. ज्यांना त्या काळीं मुद्दां श्रीसमर्थानी प्रतिमा म्हणत त्या कण्हेरी मठाचे अधिपति वामुदेव, त्यांचे विदेहस्वामी हे शिष्य होत. ते मठे मठाचे अधिपति झाले होते. श्रीसांप्रदायिक कागदपत्रांच्या द्वितीय खंडांत मठे मठांतोळ कागदपत्रे छापली आहेत, त्यांवरून जी माहिती होऊ शकली, त्यापेक्षा या पदांत त्यांच्या विषयी जास्त माहिती आहे. विदेह आणि विश्वंभर असे दोघे बंधु. त्यांच्या वडिलांचे नांव विनायक. ते फाशीसर राहत. विश्वंभरांनी गृहस्थाश्रम केला व विदेह ब्रह्मचारी राहिले. त्यांनी ब्रह्मिकामर्मा अनुष्ठान केले. तेथे त्यांना साक्षात्कार झाला की, दक्षिणप्रांती श्रीरामदास आहेत, त्यांनी त्रियेकांचा उदार केला आहे, त्यांत वामुदेवांना प्रत्यक्ष भीगुरूचा च अधिकार प्राप्त झाला आहे, त्या वामुदेवांना तुम्ही घरण जा, म्हणजे ते तुम्हांस तुमच्या नांवाप्रमाणे खरोखरीच विदेहस्थितोला नेऊन पांचविडीत.

पद विदेहस्वामीचें

कादीखंडीं येक विनायक तो पंडित ।
विशेश्वरध्यानीं रंगला हो अखंडित ।
त्याचे पुत्र दोघे विवेकवैराग्यमंडित ।
विदेह विश्वंभर तो नाना मतांत खंडित ॥ १ ॥

जन्मुनि सार्थक केलें हो ।
मजनीं चित्त भुकेलें हो ॥ धु० ॥

विश्वंभर तो गृहस्थ विदेह महच्यारी जाला ।
दुस्तर तरणोपाय पुसे भावें पूर्वजाला ।
जनक निरोपी सरसंगें तूं पावसी निजगुजाला ।
जप, तप तीर्थे भ्रमतां आळपी श्रगिरुडध्वजाला ॥-२ ॥

स्वामी मजला तारीं हो ।
भवभयजलधी उतारीं हो ॥ धु० ॥

याद्रीकाधम देखोनि डोळां अनुष्ठान मांडिलें ।
अपार साधन साधुनि शरीर अनुतापें दंडिलें ।
दुर्घट जन्मांतरिचें पातक समूळ हि खंडिलें ।
थीहरिदर्शन होतां प्रेमें मीतूपण सांडिलें ॥ ३ ॥

भातां मज उद्धरि कां हो ।
शडवरि स्वकरीं धरि कां हो ॥ धु० ॥

देवें प्रबोध केला दक्षिणप्रार्थी थीरामदास ।
शरणागता (ला) गुनि धोर्षे पावचितो पदास ।
तन्मयस्वरूपीं घासुदेव तो सर्वस्वें उदास ।
सारासादें फेडुनि संशय निरसील भवभेदास ॥ ४ ॥

घालुनि कृपा अंजन हो ।
दाबिल निरय निरंजन हो ॥ धु० ॥

उल्हासोनि पांटीं कृष्णातीरासी पातला ।

सद्गुरु धीरामदासां हरुपें नमस्कार घातला ।

घासुदेवीं विवाद करितां अनुभवरस घोटला ।

वेहीं च पूर्ण विदेही भद्रमुत नवलावो घीतला ॥ ५

गुरुची भयटित करणी हो ।

मानस रतलें चरणीं हो ॥ धु० ॥

१३१]

२

[२००

पृ. सं. १०१ × २ × २ = ४०४. यांत

- (१) अनंत कृत श्लोकवद्ध सीतास्वयंवर, गजगौरी, सुघन्वा, मयूरध्वज, अहिमहिचरित्र, हनुमंतकृष्णभेट, अश्वमेध
 - (२) येकनाथ कृत रामायणांतील व भागवतांतील कांहीं प्रकरणें
 - (३) नामापाठक कृत भरतभेट
 - (४) कृष्णदासमुद्गल कृत उमारमासंवाद व युद्धकांडांपैकी कांहीं प्रसंग
 - (५) मुक्तेश्वर वनपर्व आणि आदिपर्व यांतील कांहीं प्रसंग
 - (६) श्रीधर ब्रह्मानंद कृत चंद्रहासचरित्र, कृष्णचरित्र, दिव्य जानकी, याणासुराची कथा
 - (७) श्रीसमर्थार्ची थोडी पदपदांतरे
 - (८) श्रीगुरु विदेह अमृतेश्वर कृत पारधीकथा
 - (९) कोनेर गंगाघर कृत कृष्णचरित्र
 - (१०) जगजीवन कृत रामकथा व पद्मपुराणांतील कांहीं भाग
 - (११) रंगनाथांची कांहीं पदे
 - (१२) शाम शिवरामतयन कृत प्रल्हादचरित्र
- अशीं प्रकरणें आहेत. अर्थात् यापैकी कांहीं प्रकरणें अप्रकाशित आहेत.

१३२]

३

[१५०

पृ. सं. ११२ × २ × २ = ४४८. शिवाय आरंभीची

आणि शेवटची पांच पत्रास पांने, कांहीं छबंध व कांहीं अर्धवट पाटलेलीं व

कसरीनें खाल्लेर्ली आहेत. अनारुपेमुळें या बाडाचे फार हाल झालेले दिसतात. या बाडांत

(१) श्रीसमर्थ, हरिकवि, उद्बोध, बस्वलिंग, नवलक्ष साल, भीषर, कोकिल, नरहरि, रकमण्णापंत, भानुदास, रगोजीबावा (पुढें रघोजी लिंबाळकर आहेत, ते च हे असावेत), चिंतामणीसुत मुद्रळ, सुरदास, अमृतराव, जगज्जिवन, अनंत, विठारेणुकानंदन, मालो नरहरि, (असून पुन्हां) मालोपंत, सीताराघव, शिवराम, आनंदतनय, जयरामात्मज (जयरामसुतकृत संतमालिका हि आहे), केशव, शिवदिन केशरी, मृत्यंजय, रमावल्लभ, कृष्णदास (पुढें कृष्णदास जयराम आहेत, ते च बहुधा हे), वेङ्का शिवराम, रामानंद, जनमैत्रनागोबा, जगन्नाथस्वामी, चोखामेळ, अमरनाथ, गोसावीनंदन, मीराबाई, तुकाराम, नामदेव, येकनाथ, रंगनाथ, आत्यास्वामी, मध्वनाथ, चिन्मयनंदन, नामयाची बहिण आंबाई, जनी, गोणाई, कान्होपात्र, वीठा, नारा, भादा, गोदा, परिस, मागवत, रघोजी लिंबाळकर, नीळकंठ, विष्णुदास नामा, गोन्हा कुंभार, कृष्णदास जयराम, उदवचिद्धन, तुलसीदास, कल्याण, वेणाबाई, मुकुंदराज, निवृत्तिदास, शानदेव, घामन, नारायणस्वामी, या ६७ भगवद्भक्तांची कविता-अभंग, पदपदांतरे, वगैरे-आहे. कोणाचे दहा पांच, कोणाचे पांच पन्नास तर कोणाचे शें दोनशें अभंग वगैरे आहेत. तुकारामांचे १७५ अभंग आहेत, रंगनाथांची पन्नास साठ पदे आहेत, त्यांत रामदास चतुराक्षरि मंत्र हें पद आहे, भीसमर्थ, केशवस्वामी व जयरामस्वामी यांच्या पदांचा भरणा विशेष आहे. नामदेव आणि विष्णुदास नामा यांच्या अभंगांची सळमिसळ केलेली आहे. कांहीं पंजाबी कविते हि आहे. शानेश्वरी, दासबोध, मागवत इत्यादि ग्रंथांतील निवडक उतारे आहेत. दासांचा दास श्रीपती जालासे देव न पाहे जात अजाती । हा नारायणस्वामींचा कटिबंध फार मोठ आहे.

(२) यांत कितीतरी अप्रकाशित कविता सांपडेल.

(३) मात्र हें बाड व याच्या मागचीं च १३० आणि १३१ हीं बाडे अति अशुद्ध लिहिलेर्ली आहेत. त्यामुळें समगूत वाचतांना किंवा उतरून घेतांना फार त्रास पडतो.

त्यांत १ ते ४५ ओव्या आहेत, पण त्या उद्धवसुतकृत धीचरित्राच्या सत्तावि-
साव्या अध्यायांतील ४३ ते ८८ या ओव्या आहेत.

(४) जयदेव भाषित श्रीरामनाममनोरमं भज अमृततरुमयम् ।

(५) “ शके १७३५ श्रीमुखनाम संवत्सरे मागेश्वर वद्य ७ भौम-
वासरे घटि १८ पळे ५१ सह अष्टमी ” ची कोणा घाणु मेढे यांच्या
कव्येची जन्मपत्रिका

(६) महाकद्रस्वामींच्या आत्माराम गोसावी यांस गेलेल्या दादेगांव
मठाच्या बाबतीतील पत्राची नकल

(७) सखाराम दादा संस्थान डोमगांव यांस गोपाळ भगवंत
देशमुख प्रांत कडेबलित यांचे कडून दादेगांव मठाच्या बाबतीतील पत्र

(८) किरकोळ

१३५]

२

[१५९

पृ. सं. ३९ × २ × २ = १५६

(१) श्रीसमर्थ, कल्याण, त्रिजगजीवन, वेणी (मन कां
राघवीं भरेना), धाम, तुका, सामराज्य कल्याण, राघवचिद्वन,
उद्धवचिद्वन, मध्वनाथ, दत्तानि आणि दत्तात्रय (एक च कां निराळे ?),
रंगनाथ, मालो, केशव (यांची साहजिक च बरीं च हिंदुस्थानी पदे असतात),
कबीर, गिरिधर गोविंद, मानपुरी, लतीफ (राम नाम नौबत बज्याई ॥ धु०),
अनंत, जनी जनार्दन, येका जनार्दन यांची पदपदांतरे.

(२) क्षात्रधर्म श्रीसमर्थकृत, ताहून पाहण्यास उपयोगी

(३) कण्हेरीमठाचे वासुदेव त्यांचे शिष्य माधव यांचे एक पद आहे:

याल्मीक तरला रे तरला जन उत्घरिला ॥ ४०

मर मर म्हणतां जप अनुसरला पावन घेगीं जाळा ।

विधिसुत नारद येउनि तेथें परोपकार केला ॥ १

कारण भाव तपाळा फळला राम धि होजनि ठेला ।

नसतां राघव तो अवतरला भविष्य सांगोनि गेला ॥ २

ऐसा राघव गातां घ्यातां स्मरतां काम विराला ।

वासुदेवीं माधवदासीं विकल्प दुरावीळा ॥ ३

वेद आणि पुराणें पाहिलीं शोधून । त्यांतील अर्थ पूर्ण टसला मज ।
 आणि म्या पाहातां प्रपंचां तत्पत्ता । मुराची ते घातां दिमेचिना ॥ ३
 जितुका हो म्याप तितुका संताप । मोहाचा प्रताप वृद्धिंगत ।
 विवेकाचा लेदा दृष्टीसी पडेना । यास्तव सीतारमणा शरण आलो ॥ ४
 तुझा म्हणवीतो हे चि धरनि चित्ती । मज मंदनती उधरावें ।
 म्या तों दड रामा घरलीसे कास । न सोडी सायास केलीयानें ॥ ५
 समर्पा उचीत तें चि करावें जी । मी हि आहे राजी रामराया ।
 आपुल्या शिदासाटी दीनासी रक्षावें । अवगुणा नाणावें चित्तामाजी ॥ ६
 मी तों केवळ आहे अवगुणाची रासी । परी तुझी दासी म्हणवीतो ।
 येणें कहूनी + + + + जालों । संसारा मुकलो राम म्हणे ॥ ७

मक्तवत्सला दीनबंधु । तोडी उपाधीचा वेषु ।
 नाहक भृगजळीं बुडतो । लटिका शोरु कीं करितो ॥ १
 यांतुन पार करावे जी । तळमळितो जीवाजी ।
 तुम्हांवाचून नाहीं आता । म्हणोनी जालो विनविता ॥ २
 माझी प्रार्थना ऐकोनी । कृपा करावी स्वामीनीं ।
 दीनबंधु तुमचें नांव । ऐकोनी जडला माझा भाव ॥ ३
 आतां विलंब करूं नवे । हातीं धरनी लावी सोय ।
 दास म्हणवितो तुमचा । मनोभावे काया घाचा ॥ ४
 आतां उचित जें स्वामीसी । तें चि करावे राजी दासी ।
 रामें निश्रये चि केला । सर्व उपाधी मुकला ॥ ५

महाराजाचे कृपेन । रामा नाहीं हो बंधन ।
 सर्व ब्रह्म चि जाणतो । मी हि तैसा चि दिसतो ॥ १
 नाहीं संशयाची घातां । दृश्य नाहीं चि पाहतां ।
 सर्व स्वरूप चि आहे । घनीभूत दिसताहे ॥ २
 दिसत न दिसत ऐसा । वृत्तिरहित अनुभव खासा ।
 माझा मजला हो जाला । रामा प्रसाद फळला ॥ ३

(३) गंगापंडिताची कथा म्हणून कागदांचें एक वेदाळें अस्त

त्यांत १ ते ४५ ओव्या आहेत, पण त्या उद्धवसुतकृत श्रीचरित्राच्या सत्तावि-
साव्या अध्यायांतील ४३ ते ८८ या ओव्या आहेत.

(४) जयदेव भाषित श्रीरामनाममनोरमं मज अमृततत्त्वमयम् ।

(५) “ शके १७३५ श्रीमुखनाम संवत्सरे मार्गेश्वर वद्य ७ भौम-
वासरे घटि १८ पळे ५१ सह अष्टमी ” ची कोणा वापु मेढे यांच्या
कव्येची जन्मपत्रिका

(६) महाशूरस्वामींच्या आःमाराम गोसावी यांघ गेलेल्या दादेगांव
मठाच्या बावर्तीतील पनाची नकल

(७) सखाराम दादा संस्थान डोमगांव यांघ गोपाळ भगवंत
देशमुख प्रांत कडेयलित यांचे कडून दादेगांव मठाच्या बावर्तीतील पत्र

(८) किरकोळ

१३५]

२

[१५०

पृ. सं. ३९ × २ × २ = १५६

(१) श्रीसमर्थ, कल्याण, त्रिजगज्जीवन, वेणी (मन कां
राघवीं भरेना), धाम, तुका, सामराज्य कल्याण, राघवचिद्वन,
उद्धवचिद्वन, मध्वनाथ, दत्तात्रि आणि दत्तात्रय (एक च कां निराळे !),
रंगनाथ, मालो, केशव (यांचीं साहजिक च बरीं च हिंदुस्थानी पदे असतात),
कबीर, गिरिधर गोविंद, मानपुरी, लतीफ (राम नाम नौवत बज्याई ॥ ध्रु०),
अनंत, जनी जनार्दन, येका जनार्दन यांचीं पदपदांतरें.

(२) क्षात्रधर्म श्रीसमर्थकृत, ताडून पाहण्यास उपयोगी

(३) कण्हेरीमठाचे वासुदेव त्यांचे शिष्य माधव यांचे एक पद आहेः

वाल्मीक तरळा रे तरळा जन उत्थारिला ॥ १०

मर मर गृणतां जप अनुसरळा पावन घेगीं जाळा ।

विधिसुत नारद येठनि तेथें परोपकार केला ॥ १

कारण भाय तयाळा फळला राम चि होऊनि ठेला ।

नसतां राघव तो भयतरळा भविष्य सांगोनि गेला ॥ २

ऐसा राघव गातां प्पातां स्मरतां काम विराला ।

वासुदेवीं माधवदासीं विवलय दुरापीला ॥ ३

१३६]

३

[१५०

पृ. सं. २६×२×२= १०४. शिवाय आरंभोर्ची, शेवटोर्ची व मधोर्ची हि मिळून सुमारे ५०।६० नष्ट.

(१) प्रसंग ३४ वा म्हणून ८ च ओव्या, अपूर्ण, पाडेळी ओवी:-

घेरी घोर भयना सान । परी याशी जागिजे सावधान ।

काळसर्प कां हुताशन । वाढव्यां सर्वया नावरे ॥ ३

(२) ध्रुवाची कथा, अपूर्ण-घनाची कथा सरपथा मोक्ष दात्री ।

(३) श्रीसमर्थ, कल्याण, अनंत व जगजीवन यांची कांही पदपदातरे.

१३७]

४

[१७५

पृष्ठसंख्या ६४ × २ × २ = २५६, शिवाय आ. व शे. एक दोन पृष्ठे हरवलेली.

(१) या बाळात इतर प्रकरणांशिवाय श्रीसमर्थ, कल्याण, जगजीवन, साम्राज्य, शाम, जनपंडित, दत्त, येका शिवराम, दत्तात्री, वेणी (कथा रामावणी विचित्र, ओवी ११), केशव, श्रीधर (कृत श्लोक), ब्रह्मचैतन्य (नामस्मरणपर २५।३० ओव्या), अनंत, विठ्ठल, उदव, तुकाराम, रंगनाथ, जनजभवत, जनार्दन, उदयचिद्धन, मध्वनाथ, शिवराम, सखा, गोसावनिंदन, विष्णुदास नामा, राघव, शिवदिन केशरी, कल्याणशिष्य, स्वामीदास (अष्टपदी उच्चार रामा पतितपावना ॥) इत्यादिकांची पदपदातरे येगरे आहेत.

(२) मुख्यतः या बाळाच्या च आचारें सांप्रदायिक विविध विषयांक ५२ यांत सामराज कल्याण व विषयांक ६१ यांत शाम कल्याण याची ओळख करून देण्यांत आली होती.

(३) राघव म्हणून जे घर नमूद केले आहेत, त्यांची या बाळांत पांच पदे आहेत व यापूर्वी हि इतर बाळात त्यांची कविता आली होती. हे राघव म्हणजे कल्याणांचे बहु शिरगांवमठपति दत्तात्रय, त्याचे पुत्र होत, असे त्यांच्या एका पदातील उल्लेखावरून दिसते. तो उल्लेख असा:

स्वामी सज्जनपर्वतनिवासी । तारक ब्रह्म अव्यय सुखरासी ।

सद्गुरुरूपे नमूं दत्तात्रयासी । स्मरणमात्रे वारिले राघवासी ॥

रा. सं. २३

- (४) सिंधु आणि राम यांचा संवाद-ओ. सं. ४०
 (५) राम आणि कृष्ण यांचे अवतारचरित्रसाम्य-ओ. सं. ९
 (६) कृष्णदासमुद्गल कृत मुद्रकांडांतील प्रसंग ५ वा संपूर्ण व प्रसंग ६ चा अपूर्ण
 (७) वेणावाई कृत श्रीरामगुहसंवाद, ४४ श्लोक
 (८) श्रीसमर्थ कृत क्षात्रधर्म
 (९) नऊ कडव्यांचे एक हिंदुस्थानी पद आहे, ते कोण कृत आहे न कळे. त्याचा शेवट :

नामा अकबर दोनो सहज मीलाया
 उनका झगरा साचो जी ॥

(१०) जयवंत म्हणजे बहुधा श्रीसमर्थ च असावेत. त्यांचे हिंदुस्थानी पद राम राम सीताराम ॥ ध्रु०

(११) रामनाममहिमा-२० ओव्या

पहिली-वाल्मीकें शतकोटी रामायण रचिलें ।

तें वेका शंकरें चि पाहिलें ।

मग तें भाग त्रय केळें ।

लोकोपकाराकारणें ॥ १

शेवटची-पेसें असो शंकरें बोलीलें । तें पावतिस अनुभवा आले ।

मग तिनें हि भारंभिलें । दीक्षा घेंद्रचूडाची ॥ २०

(१२) शेवटच्या पृष्ठावर शाहूमहाराजांच्या पुण्यतिथीची नोंद आहे ती :
 “ शके १६७० सन ११५९ मार्गेश्वर वद्य ३ त्रीताया राजा शाहू छत्रपति सिव जाले शुक संवत् १ ” यात संवत्सराचे नांव बरोबर आहे, तेव्हा १६७० ऐवजी १६७१ पाहिजे होतें. मराठी साम्राज्याच्या छोट्या घखरीत मिथि १३ दिली आहे, ती माघ शुद्धलेखी दिखते, वद्य तृतीया च बरोबर आहे. इंमजी ता. १५१२/१७४९ येथे.

(१३) हीन संस्कृत उतारे य शेवटच्या उतान्याचे मराठी रूपांतर अर्धा या नादांत आहेत, ती देतो :

[१]

राजीवायतलोचनं रघुवं नैलोऽपलङ्क्यामलम् ।
 मंदारस्मितमण्डपे सुश्रिते सौवर्गके पुष्पके ।
 आसीनं नवरत्नराजस्य चित्रे मिह्रासने साङ्गुत्रे ।
 सीतालक्ष्मणक्रोरुनालसहितं वदे सदा राघवम् ॥ १
 कौसल्या जननी पिता दशरथः संलक्ष्मणो लक्ष्मणः ।
 शत्रुघ्नो भरतानुजो जनकजा जाया वसिष्ठो गुरुः ।
 सुग्रीवश्च बिभीषणः प्रियसखी मान्यो हनुमान्पुरः ।
 सायोष्या नगरी मुखा कुशलवौ श्रीरामदासा वयम् ॥ १

[२]

यं प्राहुः शिवनिर्दिशेषमनिशं प्रहोति वेदान्वितः ।
 कर्तारं कुशलप्रमाणपदयः सद्युक्तिभिरतार्किकाः ।
 अन्ये स्वाभिमर्तं वदन्ति यदुघा सारयाः प्रधानं परम् ।
 तस्मै सद्गुरवे तु सन्तु नतयः श्रीरामदासाय मे ॥

[३]

प्राच्यां सप्तमुनिर्यत्नं चरन्दि कृष्णामथाग्नेर्दिशि ।
 प्रत्यार्थं शिलदेवमंतकहरिररुपांतमलद्विपम् ।
 नैऋत्यां दिशि तारकेश्वरमहं वन्दे प्रतीच्यां तथा ।
 विरयाते तु चिपोलने भृगुकुडाधीशं च रामाभिपम् ॥ १
 वायव्यां तु महाबलेश्वरमयोदीच्यां जनक्षेमदं ।
 पापघ्नं धरमेरुलिङ्गममरवातैः सदापूजितम् ।
 इंद्रान्वां यवतेश्वरं तु परली सहाद्रिनादाभिधेः ।
 मध्ये सज्जनपर्यंतं भवहरं वन्देऽष्टतीर्थयुतम् ॥ २

[४]

मध्ये सज्जनपर्यंतास भमुनी तीं अष्टतीर्थे करा ।
 पूर्वे सप्तमुनीसहीत चरवी कृष्णा असे सुंदरा ।
 कोर्णो तो शिलदेव दक्षिणदिशे पालीत मार्तण्ड तो ।
 पाहा सावध तारकेश्वर असे नैऋत्य कोर्णो च तो ॥ ३
 भाद्रे पश्चिम तें चिरोळणि नमा रया रेणुकानंदना ।
 वायव्येस महाबलेश्वर भजा जो माशितो यातना ।
 प्या तें सादर मे-

(अपूर्ण)

१४२]

९

[२००

पोथी पृ. सं. १८० × २ = ३६०, परंतु पहिली २६ व मधली कांहीं व शेवटचे, अशी पत्रे गहाळ.

पार्थसारथी वामन कृत श्रीमद्भगवद्गीतेवरील समभ्लोकी टीका. सुंदर अक्षर, बाढानुक्रमांक ११५ ची वाडून पहावी.

१४३]

१०

[७५

५० पृष्ठांची पदपदांतरांची एक वही. पहिली दहा पाने हरवलेली.

दृष्ट्यांत श्रीसमर्थ, कवीर, येकनाथ, सुरदास, मरावादे, अलख निरंजन, कल्याण, मध्वनाथ, तुलसीदास, तुकाराम, केशव, येका शिवराम, माणिक ठठुनाथ, जगजीवन, अंबी, इत्यादिकांची पदपदांतरे वगैरे आहेत.

१४४]

११

[२००

ही मूळची सुटी ५३ पत्रे असून, त्यांपैकी जीर्ण होऊन जी नष्ट झाली, त्यापैकी नवीन घातलेली आहेत. अशा या जीर्णोद्धारित ५३ पत्रांपैकी १-५, १३, १५-२०, २९-३६, ३८-४५ मिळून २८ पत्रे गहाळ आहेत व २५ थिलक आहेत.

हा तपशील अशासाठी सांगितला की, ही ५३ पत्रे महत्त्वाची होती. त्यांत श्रीसमर्थकृत एकदर फक्त २९५ अभंग होते.

१४५]

१२

[२००

सुटी ३ पत्रे.

श्रीसमर्थ कृत दहा धारत्या, त्यांत एक अमकाधित

१४६]

१३

[१५०

या धारती मूळची पृ. सं. ४१ × २ × २ = १६४ नव्या १२० पत्रे गहाळ असून फक्त ४४ थिलक आहेत.

१ हें बाढ महत्वाचें असून त्याचा फार च थोडा भाग शिल्लक राहिला आहे. त्यांत श्रीसमर्थ कृत पूर्वारंभ या प्रकरणावर टीका होती. पूर्वारंभ प्रकरणाच्या एकदर ओव्या ६०, पैकीं जो भाग शिल्लक उरला आहे, त्यांत १७ ते ३१ या ओव्यावरील टीका आहे.

ही टीका कोणी केलेली आहे, हे समजण्याला बाढाच्या या अवशिष्ट भागांत मार्ग नाही.

केजच्या देसाईसाहेबाकडील संग्रह

१४७]

१

[२००

पृ. सं. १५२. संपूर्ण, सुंदर बाढ.

या बाढांत श्रीसमर्थकृत कांहीं पदें व श्लोक, कल्याणशिष्य स्वामीदास याचें एक पद व कांहीं संस्कृत सुभाषितें आहेत. शिवाय पुढील प्रकरणें आहेत.

(१) कृष्णदासमुद्गल कृत युद्धकांडापैकीं प्रसंग ५ वा, ओव्या १०९

(१) श्रीसमर्थ कृत पड्डिपु

(१) श्रीसमर्थ कृत पंचीकर्णयोग

१४८]

२

[२५०

पृष्ठसंख्या १४८ × २ = २९६, पैकीं पहिली ५ × २ = १० व शेवटची २ × २ = ४ हरवलेली; म्हणजे पत्रावर अक दिलेले ६ ते १४६ पधें शिल्लक आहेत.

सभेच्या सभ्रांतांत प्रेषणीय अशीं जीं कांहीं बाढें आहेत, त्यापैकीं हें एक होय.

या बाढांत फक्त श्रीसमर्थ कृत रामायण आहे. सहाव्या पत्र वर सुंदरकांडाच्या ४६ व्या श्लोकापासून आरंभ झाला आहे तो १४६ व्या पत्रावर युद्धकांडाच्या तेराव्या म्हणजे शेवटच्या शतकाच्या ९५ व्या श्लोकापाशीं शेवट झाला आहे.

पानाच्या प्रत्येक बाजूवर पांच पांच श्लोक आहेत.

एकंदर नच असे दिशतें कीं, लेखक प्रथम सुट्या पत्रांवर लिहित आणि शेवटीं तीं पत्रे शिवून बाहें तयार करीत. त्यामुळे केव्हां केव्हां अक्षरें शिवण्यांत जात.

५१ वाड उपलब्ध नसतें, तर या वाटाचें मोल करतां आलें नसतें.

१४९]

३

[१५०

पृ. सं. १०५ X २ X २ = ४२०. शिवाय आरंभाचीं
१४ X २ = २८ व शेवटचीं २१ X २ = ४२ हरवलेली आहेत.

(१) श्रीसमर्थ, कल्याण, गोरखनाथ, तुकाराम यांची पदपदांतरे

(२) थालीपाक

(३) मुक्तेश्वर कृत आदि, समा, यन पर्वोत्तील कांहीं आख्याने

(४) कृष्णदासमुद्गल कृत युद्धकांडापैकीं ७ वा, ५ वा, वगैरे प्रसंग

(५) वेणावाईकृत श्रीरामगुहसंवाद, कौल, कथा रामायणी विचित्र

(६) राम आणि कृष्ण यांचे अवतारसाम्य

(७) जगज्जीवन कृत रामकथा, कांहीं कांहीं

(८) विष्णुदास नामा कृत स्वर्गारोहण

(९) श्रीधर ब्रह्मानंद यांची बरीच प्रकरणे

(१०) नामा अक्षर दोनो मिलाया ।

उनका क्षगरा साचो जी ॥

(११) मुकुंदराज कृत कृष्णचरित्रपर, हिंदुस्थानी

(१२) उद्धवचिद्धन कृत परिखा भागवत व गोरा कुंभार

यांची चरित्रे

ऐसे अपार संत घणितां संशय सर्व हि जातो ।

आटवले तें ऐका भावें उद्धवचिद्धन गातो ॥

(१३) बस्वर्लिंग कृत गजगौरी आख्यान

(१४) दोन स्फुट

[१]

चमत्कारें चि धांवणी

नक्रानें शत्रु हातीचा । पानेटी धरिळा वळें ।

तारकाळ सोडिळा देवें । चमत्कारें चि धांवणी ॥ १

भरिष्टें निर्मिळीं नाना । पिता पुत्रासि मारवी ।
 प्रव्हादाकारणें तेंथें । चमत्कारें चि धांवणी ॥ २
 कापट्य कौरवीं केलें । पंडुपुत्रासि जिंकिले ।
 एपदीकारणें तेंथें । चमत्कारें चि धांवणी ॥ ३
 कोपली सापत्न माता । लंडुता धिकारिलें ।
 त्या एवाकारणें तेंथें । चमत्कारें चि धांवणी ॥ ४
 दुर्वळा दुग्ध मिलेना । दाखविलें देवाकडे ।
 उपमान्याकारणें तेंथें । चमत्कारें चि धांवणी ॥ ५

[२]

साधुमहिमा

उयाच्या महिमा अपार । रेढा करी वेदोचार ।
 समार्थी होती साक्षात्कार । ज्ञानदेव ते जाणा ॥ १
 साधूची भगव्य कोण महिमा । ऐका हो
 साधूची भगव्य कोण महिमा ॥ ध्रु०
 नौमी मोहोछाव भला । रामें आपण सिद्धी नेला ।
 रणटोवी धीराम केला । महा मुद्गल द्विजवर्यें ॥ २
 प्रतिमादेध पूजुनि योजा । करें जेपवी केशवराजा ।
 लिंगाकार दावी पूजा । रेंचर विसा रें नामा ॥ ३
 माना महस्वें फेडिलीं । कृष्णें शुभ्रुपा केली ।
 महिमा नथचे अनुमानिली । येकनाथ माठली ॥ ४
 जळीं पुस्तकें तारिलीं । अनुमानिक नग्दे बोली ।
 नामना जयाची फांकली । तुकोना प्रसिद्ध जाणा ॥ ५
 उयाच्या दर्शना उद्दीत । भीम गर्जे जळा भांत ।
 तिष्ठे उपासना चाम्दीत । रामदास ते शानी ॥ ६

१५०]

४

[१५०

पृ. सं. ७४ × २ × २ = २९६. पहिलें एक च पृठ व
 शेवटचीं कांही नार्हीत. बराचसा भाग उखवलेला आहे. कांही उखवलेचीं पृष्ठें
 सोमगांवीं दुर्गासाहेबांच्या संग्रहात मिळालीं व बाकी केजव्या. अर्थात् या हर्षाचें
 मूळ सोमगांवांचा मठ होय, हें उघड होत आहे.

लघुकाव्यांचा भाग काढतांना या वाढाचा उपयोग होईल. यांत श्रीसमर्थकृत पूर्वारंभ, जुनाटपुरुष, अंतर्भाव, आत्माराम, निर्गुणध्यान, पंचीकरण योगांतील ५ वा योग, चतुर्थमानापैकी १ लें व २ रे मान, पांगुळ (भरत गा खंडामाजी), पंचसमासी, सप्तसमासी हीं प्रकरणें व थोडो किरकोळ कविता आहे.

रंगनाथ कृत-रे सज्जना अंतर निववी सांग गोष्टी ।

१५१]

५

[१२५

पृ. सं. ४५ २ × २ = १८०. पहिली आणि शेवटची पांच पांच पृष्ठें नष्ट.

कृष्णदासमुद्गलकृत रामायणापैकी ३५, ६२, ७३ असे तीन प्रसंग

श्रीसमर्थ कृत युद्धकांड, शत पहिलें, श्लोक ३३ ते ९६

विष्णुदासनामा कृत द्वापारी श्रीकृष्ण आणि हनुमंत यांच्या भेटीची कथा, चौवी २९५ संपूर्ण

दासवोधांतील अनेक नियटक उतारे

सपमन्युकथा २० श्लोक-करुनि चंदन श्रीगुरुच्या पदा। कोणकृत न कळे

वाल्मीकिचरित्र १९ श्लोक-कोण कृत न कळे

किरकोळ, श्रीसमर्थकृत पदें.

१५२]

६

[१२५

पृ. सं. २४ × ४ = ९६ पैकीं दोन्ही बाजूंची सहा सहा नष्ट.

(१) श्रीसमर्थ, शिवराम, जगजीवन, स्वामीदास, उदधचिद्वन, नारायणात्मज, दासजयराम (पंढरी क्षेत्रा घर), वेणी (तुझ्या नामावोण मज कंठेना), गोविंदसुत, केशव, तुका, चिंतामणी (भुवाख्यान), नीळकंठसुत, यादव कवि, यांची कांहीं कांहीं पदपदांतरे.

(२) उदधचिद्वनांचें पद

श्रीरामरस गोड जाळा घो ॥ ध्रु० ॥

ध्रवणसुरें प्रारान करितां चि । तिन्ही लोक धाळा ॥ १

पूर्णसुरें चि सुरें चि सुग्राठनि । ढोल भाळा हो ॥ २

उदधचिद्वन सेवित यापरी । अह्वयकाला घो ॥ ३

(३) नारायणात्मजांचे पद

कैवारी राम दासाचा ॥ धु०

कीर्ति जयाची घर्षेन करितां । गर्व गळाला घोंस्राचा ॥ १

दीन जनार्ते धन्य कराया । जीवें भावें परिसाचा ॥ २

नारायणात्मजप्रभु गुणसागर । दे पद भक्षे लाभ्याचा ॥ ३

१५३]

७

[१००

गळांठा. विश्वनाथ अक्षरेण लिखितं व्यासप्रोक्तं
 प्रातःस्मरामि स्तोत्रम्, भवानीदास यांचिवर अष्टक,
 स्वमेव मे पितामहः पिता स्वमेव सद्गुरो । स्वमेव मे सुहृत्कुलं स्वमेव वर्णभ्राथ्रमः ।
 स्वमेव घामभूषणं स्वमेव दैवतं परं । कृपाकटाक्षविध्रमेण शंकरं विलोक्य ॥ ९
 हे श्रीसमर्थावरील अष्टक, घोर हा नको फार कष्टां । ही गोसायोमुतांची
 गजाननाची एकवीसश्लोकी प्रार्थना, भीषरकृत हनुमंताचा जन्मकाळ, इत्यादि

दत्तात्रययुवांकडील संग्रह

१५४]

१

[३००

शिवसुत मन्कुंद कृत भार्गवचरित्राची पोथी

हे मन्कुंद आणि त्यांचा हा ग्रंथ आजपर्यंत ऐकून हि ठाऊक नव्हते.
 दुदैव इतकेंच की, ग्रंथ अपूर्ण आहे. उपलब्ध असलेले हे ३२ अध्याय
 आहेत. मूळ ग्रंथाचे आणखी किती अध्याय असावेत हे परमेश्वरास माहित.
 या ग्रंथाची प्रत आणखी कोणाकडे किंवा इतर कोठील संग्रहांत असेल काय ?
 कोणी शोध करील काय ?

या ग्रंथाच्या प्रतीवरून, लिपीवरून, मापेवरून हे मन्कुंद किंचित्
 भीषमर्थपूर्वकालीन म्हणजे भीष्मकनाथमहाराजांचे समकालीन असावेत, असा
 मासा ग्रह झाला आहे. पोथीचा कागद अगदी जीर्ण झाला आहे. जपून
 वापरावा लागत आहे.

उपलब्ध ३२ अध्यायांत ग्रंथकाराभिप्रेती नांवापलिकडे जास्त माहिती
 आढळत नाही. पहिल्या मंगळाचरणाच्या अध्यायांत सद्गुरुवंदन आहे, पण ते
 सर्वसामान्य आहे, त्यांत सद्गुरूंचे नांव सांगितलेले नाही. ३२ व्या अध्यायाचा
 शेवट असा आहे :

सैन्य सेनानी प्रधान वीर । रणीं पडले जाणोनि समग्र ।

धनुनाचे बंधु कुमर । येती सत्वर युध्दासी ॥ १७६

ते कथा रणरंगपावन । पुढें प्रसंगें करूं श्रवण ।

सरी श्रोतां घायें अवधान । हाणे सीवनंदन मध्कुंद ॥ १७७

इति श्री भार्गवचरित्रे स्कंदपुराणे प्रचंडचंडप्रधानवधो नाम द्वित्रिंशती

प्रसंगः

या पोथीचीं बरीचर्शी पानें कागदाला कागद दकवून तयार केलेली आहेत. या कागदांच्या दकवलेल्या बाजूला कोठें फारशी मजकूर तर कोठें गांवचे जमाखर्च आहेत. हा फारशी मजकूर तज्ज्ञाकडून केव्हां तरी वाचून घेतला पाहिजे व जमाखर्च वारकार्हेने पाहिला पाहिजे, तेव्हां पुढें मागे या पोथीकडे पुन्हां अगत्य वळलें पाहिजे.

१५५]

२

[२००

एका तत्काळीन महत्वाच्या वाटाची विस्फळित झालेली पृष्ठी ५५ पृष्ठे.

कागद अति जीर्ण झाला आहे. अक्षर मोठें आणि सुंदर आहे.

धांत श्रीसमर्थांचीं पदपदांतरे आहेत, भावार्थगमायणाचा कांहीं भाग आहे, कल्याणांची थोडी कविता आहे व भीषर आणि कौकिल यांचे एकाददुसरे पद आहे.

१५६]

३

[१७५

पृ. सं. ४४४४ = १७६, शिवाय आरंभीचीं आणि शेवटचीं निदान सहा सहा पृष्ठे गहाळ. वाढ महत्वाचें.

(१) अगदीं आरंभी कल्याणशिष्य पुरुषोत्तम कृत भंरतगीत आहे.

याच्या एकंदर ओव्या १७६ आहेत, परंतु पहिल्या सहा पृष्ठांत १०७ ओव्या गेल्या, त्यांना आपण मूर्त सरी मुक्त आहोत. हे गीत अवश्य छापलें गेले पाहिजे. त्यांत भक्तिरस ओतप्रोत भरलेला आहे. अति प्रेमळ काव्य आहे. नेत्र सजल शास्त्रार्थांचून सें क्वचित् च कोणाला वाचवेल. केवढें दुर्दैय फी, आरंभीच्या १०७ ओव्या नसाव्यात. कांहीं ओव्या सादर करण्याचा विचार

होता, परंतु मोह आवरतो, कारण उपलब्ध आहेत त्या सर्व च औढ्या अवश्य प्रकाशित व्हाव्या.

(२) जगज्जीवन कृत रामायणांतील ५२ श्लोक, उपमन्यु आख्यान
६४ श्लोक व काहीं पदपदातरे

(३) राघव कृत ध्रुवचरित्र (४) मुक्तेश्वर कृत याहीपाक

(५) फल्याणांचे काहीं श्लोक

जनीं तो चि तो शिष्य ज्ञानाधिकारी ॥ ६ श्लोक

मद्ये तो चि तो शिष्य मोक्षाधिकारी ॥ ५ श्लोक

(६) दत्तात्री याचीं दोन पदे. डोमगावच्या सम्राहात या दत्तात्रीची कविता मधून मधून आढळते, ते दत्तात्री कोण ? कल्याणाचे बंधु दत्तात्रय तर नव्हत ? त्यांचा परिचय व्हावा म्हणून एक पद देतो:

जाणावा तो गे तो चि येक धन्य साधु ॥ भु० ॥

पूर्ण ज्ञाता समाधानी । इदं मिथ्या हें जाणोनी ।

कर्म उपासना मनीं राखे क्रिया आदरें ॥ १

स्थूल सूक्ष्म कारण विंड महांड दोधून ।

साक्षी वेगळा आपण सोहंभावे जो नुरे ॥ २

सर्वसंगपरिरयागी महानुभाव महायोगी ।

ऐसा फुंज अयाळगीं आगीं नाहीं निशेष ॥ ३

वैरागी तो उदासीन विशेष नैराशता जाण ।

छोलंगता हें वमन जेणें मानिलें साचें ॥ ४

शांती क्षमा आणि दया सर्वभूर्तीं उपजे जया ।

जैसे बोल तैसी क्रिया निष्ठावंत चळेना ॥ ५

काम क्रोध भद मळर दंभ प्रपंचविस्तार ।

जेथें होती निर्विकार । सारासार स्वरूपीं ॥ ६

पतीतपावन तो साथा । निगमा पार न फळे ज्याचा ।

म्हणे दत्तात्री तयाचा संग करी निसंग ॥ ७

(७) पढते पालीचा प्रश्न-४९ प्रश्नोत्तरे, बोलते पालीचा प्रश्न, चडते पालीचा प्रश्न, मालुकेचा प्रश्न, शिकेचा प्रश्न, अंकावर दाणा ठेवून प्रश्न पाहण्याची रीत, निरनिराळीं यंत्रे, इत्यादि भाडळीमताचा भाग

(८) कृष्णदास कृत कामवैरी

(९) श्रीवेणावाई कृत रामगुहकसंवाद भ्रूणजे चे श्रीनावेचे
श्लोक ४४

(१०) केशवांचीं कांहीं पदें—हें भाडियाचें घर नेणती थोर थोर ॥

(११) याशिवाय श्रीसमर्थ, एकनाथ, मानपुरी, श्याम, कबीर,
नामयाची जनी, इत्यादिकांचीं पदपदांतरे.

१५७]

४

[१००

गळांठा-(१) डोमगांवच्या मठाची कैफियत, (२)
दासबोधाचें मुखवस्त्र-अपूर्ण, (३) दोन जुने-पैकी एक १६२५ तीळ-महजर
फिरकोळ बाबीसंबंधानें, (४) जगजीवन कृत रावणमृत्युकथा-अपूर्ण,
(५) श्रीसमर्थकृत रामायणाचीं कांहीं पत्रें, (६) अमृतरायकृत भीष्मप्रतिज्ञेचें
हिंदुस्थानी पद, (७) डोमगांवमठांतील वंशावळ, (८) श्रीसमर्थ-
चारित्र्याचें टांचण, (९) कांहीं पदांची सूची, (१०) बायार्जीच्या
कारकादींतील बराचसा पत्रव्यवहार, (११) फिरकोळ, (१२) पुढील
नोंदीचा एक कागद :

दाकेऽनलभ्यं विभूगे (?) विरोधकृतिवत्सरे ।

सहसः शुद्धसप्तम्यां ग्रंथः पूर्तिमगादयं ॥ १

मुकुंदराजौपनिषत्सिधुनिर्मयनोऽष्टतं ।

भक्तैकजीवनं ह्येतद्यत्सदापरमात्मतम् ॥ २

निंवरजगुवांकडील पोथा

१५८]

१

[१३५

पोथा. ही पोथी प्रचंड आकाराची असल्यामुळें पोथा या
नांवानें डोमगांवी तिची प्रसिद्धी होती. या पोथीचा कागद २० ३/४ इंच लांब व
८ १/४ इंच रुंद असा आहे. पोथीची जाडी २ १/४ इंच आहे. सभेच्या संपर्हीं
प्या कांहीं प्रेक्षणीय अपूर्ण अशा वस्तु आहेत, त्यापैकी हा पोथा ही
एक वस्तु होय.

“ श्रीरामदासांचे समग्र ग्रंथ ” छापून काढण्यांत आजच्या प्रकाश-
कांची जी बुद्धि असते, ती च बुद्धि त्या काळां कित्येक ग्रंथदायिकांत घाट

करीत होती. त्यांना हि वाटे कों, आपल्या संग्रहां भीसमर्थांचें सारें वाङ्मय असावें. प्रस्तुतचा पोथा हें त्या बुद्धीचें फळ होय. जेवढी म्हणून भीसमर्थांचो प्रकरणें लेखकाला मिळवितां आलीं तेवढ्याचा त्यानें या पोथ्यांत समावेश केला आहे. या पोथ्यांत काय काय आहे, हें इतक्यांत च सांगतो, म्हणजे त्यावरून या पोथ्याचें महत्त्व वाचकांना कळून येईल. मध्यें च एका ठिकाणीं लेखकानें आपलें नांव व लेखनकाळ हों दिलीं आहेत : “ हस्ताक्षर वेकाजी नारायण संगमशाली वस्ती क्षेत्र पंढरी शके १७१९ विद्यार्थी नाम संवत्सरे फालगुण वद्य पष्ठी रविवार प्रथम प्रहरे समाप्त ”. माझी समजूत अशी आहे कों, १७१९ त डोमगांवां मठांत भीसमर्थांच्या कवितेचा यापेक्षां जास्त संग्रह नसावा. अक्षर सुंदर आहे. मधून मधून कोठें निराळें अक्षर आलें आहे. लिहितांना फागदाच्या ढाव्या उजव्या बाजूस १४ इच व वर आणि खालीं १४ इच समाप्त सोडलेला आहे. लेखकाला किती भ्रम पडले असतील ! आज इतके भ्रम करण्याचें सद्दशा कोणास धैर्य होणार नाहीं. निष्ठेवाचून कोण इतके भ्रम घेईल !

पोथ्यांत क्रमशः पुढील ग्रन्थ आणि प्रकरणें आहेत:

(१) ग्रन्थराज दासबोध. यांत दशकाचीं नांवें दिलेलीं नाहींत.

२-१-१६ तील सप्त व्यसनांच्या बाजूला समासांत

घृतं च मांसं च सुरा च वेदथा । पापदिंचोरपरदारसेवा ।

पुतानि सप्तव्यसनानि हंत । घोरानघोरान् नरकान् नयंति ॥

असा श्लोक दिला आहे.

द. ९ X १० चे शेषटी :

“ श्रीरामसमर्थ श्रीहनुमंत श्रीरामदासस्वामी । श्रीकल्याणस्वामी श्रीमुद्गलस्वामी । श्रीभीमराजस्वामी ॥ ७ ॥ रामं चातामजं धीरं । रामदासं तथैव च । कल्याणं मुद्गलं भीमं । पंडितान् प्रणमान्यहम् ॥ १ ॥ बुद्धिवलं यशोधैर्यं निर्भयस्वमारोग्यता । अजाढ्यं चारुपटुत्वं च । हनुमस्मरणाद्भवे ॥ १ ॥ ”

असा मजकूर आहे.

द. १५ X ६ च्या पृष्ठावर समासांत ‘ पीतापायून कृष्ण जालें ’ याच्या समोर ‘ अग्नीपायून काजळ जालें,’ ‘ महीसुत ’ समोर ‘ बरू ’ व ‘ स्वेतास्वेतास ’ याच्या समोर ‘ बरू स्वेत फागद स्वेत,’ अशा टिपा लिहिलेल्या आहेत. ‘ चौदा पीढ्याचे पवाडे ’ यावर समासांत टीप आहे ती अशी : ‘ चौदा पीढ्या-१ निर्गुण २ सुळमाया ३ गुणमाया ४ सत्वगुण ५ रजोगुण ६ तमोगुण

७ व्योम ८ वायो ९ आशी १० आप ११ पृथ्वी १२ औषधी १३ आंज १४
रेत-१४ स यय (एव) पुरुषः '. हा परंपरेने आलेला अर्थ महत्त्वाचा आहे.

द. २०x५ व्या समासांत टोप आहे ती अशी: ' १ निर्गुण निर्बिकारी-
१ मुळमाया संकल्परूप २ चैतन्य ३ गुणसाम्य ४ अर्धनारीनटेश्वर ५ प्रकृती-
पुरुष ६ विवशक्ती ७ महत्त्व ८ अर्धमात्रा शुद्धसत्त्वगुण गुणधोभिणी ९
सत्त्वगुण १० रजोगुण ११ तमोगुण १२ मन १३ माया १४ अंतरात्मा जीव-
१४ चौदागीनर्षी मुळमाया '.

विद्याव्या दशकाव्या अगदी शेवटी निराळ्या हस्ताक्षराची एक ओवी
आहे ती अशी :

लक्ष्मी आरममाया प्रगटली । ते अलक्ष्मि स्वयं नटली ।

तेणे आरममाया उतरली । सोईद्राब्दे चावळीं संतोपरूपें ॥ १ ॥

(२) रामायण. सुंदरकांडाचे एक शत व सुद्धकांडाची त्रयोदश शतें.
शेवटी या ठिकाणी लेखकाने आपले नांव व लेखनाचा शक लिहिला आहे.

(३) अभंग लळिताचे ३००

(४) आरत्या २०

(५) भूपाळ्या

नंतर या ठिकाणी २९ ते ३४ अशी पांच पृष्ठे इतरांनी केलेल्या
आरत्या घेरे आहेत त्या अशा : पुरुषोत्तमकृत कल्याणांची आरती, शामकृत
मुद्रकांची, मीमांची, कल्याणकृत दासबोधाची, समर्थोची व वेदमूर्तीची,
मायतीची, कल्याणस्वामीदासीकृत मनशंकराची, कल्याणकृत हुळसीवृंदावनाची,
शिवकृत कल्याणांची, नंतर शानेश्वरांचे एक पद, हिंदुस्थानी कांही पदे व
कल्याण आणि शिवक यांनी केलेल्या भूपाळ्या.

नंतर पुढील प्रकरणांना आरंभ करण्यापूर्वी सहज एक व शिक्षा सहा
वेळा उमटविलेला आहे. बोगमाव मठाचा तो अधिकृत शिक्षा असावा, असे
मला घाटते. तो शिक्षा असा :

नंतर पुढील ३२ प्रकरणे-पूर्वारंभापासून तों कृपालुपणाची मूळ पर्यंत-
फुट या उदराखाली दिली आहेत.

(६) पूर्वारंभ, (७) जुनाट पुरुष, (८) अंतर्भाव,
(९) आत्माराम, (१०) पंचसमासी, (११) सप्तसमासी,
पृष्ठ चवदावें, सतसमासीच्या प्रत्येक समासाच्या शेवटी ' इति
धीदासबोधे गुणशिष्यसंवादे .. ' असे आहे, (१२) सगुणध्यान
पृ. १९, (१३) निर्गुणध्यान पृ. २२, (१४) मानसपूजा पृ. २६,
(१५) फुट समासी-अनित्य भविवेकी भन्वाई । ओव्या ७०, पृ. ३० वें,
(१६) ऐका इटाचा प्रसंग । दोन समास, प्रत्येकी १२-१२ ओव्या,
(१७) परंतु येऊवचनी देव येऊ पृ. ३२, (१८) मूळमाया
पद्गुणेश्वर, ओव्या ८, (१९) देहात्मयोग, ओ. २५, (२०) प्रसंग
निघाला स्वभावे । ओ. २८, पृ. ३४, (२१) यादी इमारतीकरणे ।
ओ. २६, (२२) जळ स्थळ काष्ठ पाषाण । ओ. ११, (२३)
येका शब्दे, ओ. ४, (२४) पंचाननाचा पडाननु । ओ. ५, (२५)
येयायोग्य घालावे वय । ओ. १२, (२६) ऐका प्रपंचविचार । ओ. ४१

(२७) सुचित करून अंतःकर्ण । ओ. ३३, पृ. ३७

(२८) नमो मंगलमूर्ति विघ्नहर । ओ. २० पृ. ३७

(२९) अल्पस्वल्प संसारवर्म । ओ. २० पृ. ३८

(३०) अखंड सावधान असावे । ओ. २१

(३१) सकळ तीर्थांचे सार । ओ. ९, पृ. ३९

(३२) सकळ तीर्थांचे माहेर । ओ. १०

(३३) सकळ गुणाची निधी । ओ. ११

(३४) सकळ तीर्थांची फलश्रुति ।, ओ. ३५, यांत च

जनस्थान गोदातटी । ओव्या आहेत. पृ. ४०

(३५) निश्चयाचा महामेरु । ओ. १५

(३६) कोणाचा भरवसा न घरावा । ओ. १२

(३७) कृपालुपणाची मूळ । जें प्रकरण ६४ व्या वाङ्कांत दिलें

आहे तें. नंतर

(३८) वोन्याशतके चवदा व ज्यांना आपण रामदासी मालेच्या
तिष्ठत्या मार्गात (३९) स्फुट ओव्या म्हटल्या आहेत, त्या

(४०) फुट श्लोक, ज्यांचे आपण मालेंत करुणाष्टकें वगैरे म्हणून स्वतंत्र पुस्तक छापलें आहे ते. तें पुस्तक पहायें. तें आपण वाडांक ५१ वरून छापलें होतें. १३४ व्या करुणाष्टकानंतर त्या वाडांत (४१) मनाचे श्लोक आहेत, तसे च ते या पोथ्यांत हि त्या च ठिकाणी आहेत.

(४२) श्रीरामदासग्रन्थ-येकवीससमासी त्याला च म्हणतात. ह्या प्रकरणाची जुन्यांत जुनी प्रत मिळावी, म्हणून फार तळमळ वाटते. अति महत्त्वाचें प्रकरण आहे. जुना दासबोध म्हणून च तें पुढें नामाभिधान पावलें. तें इतरप्र लोकांनी छापलें आहे, पण अति अशुद्ध, अगदी उलयपालय करून छापलेलें आहे. या प्रकरणाच्या शेवटी पोथ्यांत पांच ओव्या आहेत. शानेश्वरीच्या शेवटी नाथमहाराजांच्या जशा ओव्या आहेत, तशा च एकवीस-समासीच्या शेवटी अमृतेश्वरींनीं पांच ओव्या लिहित्या आहेत. श्रीसमर्थ, त्यांचे शिष्य कण्हेरीमठपति वासुदेवस्वामी, त्यांचे शिष्य मडेंमठपति विदेहस्वामी व त्या विदेहांचे हे अमृतेश्वर शिष्य होत. त्यांनीं १६९२ त समाधी घेतली. म्हान् अधिकारी होते.

इति श्री रामदास म्हणे । या समासीच्या निरूपणें ।

अति सूक्ष्म खूण बाणे । समाधानाची ॥ ६५ ॥ समास २१ ॥

असा श्रीसमर्थानीं येकवीस समासीचा शेवट केलेला आहे. त्यानंतर अमृतेश्वर पांच ओव्या लिहितात, त्या अशा :

ग्रन्था नाम श्रीरामदास । अबचे समास येकवीस ।

घरुनि श्रीरामाची कास । वैराग्यज्ञान कथिलें ॥ १

तुटोनि संदेहाचे मूळ । होय स्थिर बुद्धि प्रांजळ ।

मनन केलिया करतळाकमळ । अर्थ होय ॥ २

तीव्र वैराग्य तीव्र ज्ञान । तीव्र प्रबोध समाधान ।

उपासना ब्रह्म सनातन । ऐक्यता असे ॥ ३

जव् जव अर्थ पाहणें घडे । ब्रह्मबोधाचें भांडार उघडे ।

सूक्ष्म समाधान जोडे । येकायेकीं ॥ ४

श्रीगुरुविदेहअमृतेश्वर । रामदासग्रंथीं समाधि स्थिर ।

अखंड तन्मयता निरंतर । ध्यानसंगृह ॥ ५

ज्ञानंतर अष्टाक्षरी या सदराखाली पुढील प्रकरणें दिलेली आहेत :

(४३) पाद्विपु, (४४) पंचीकर्णयोग,

(४५) चतुर्थमान, (४६) मानपंचक,

(.४७) पंचमान, यानंतर तिसऱ्या भागांत ज्यांना आपण (.४८)

स्फुट प्रकरणें असें नांव दिलें आहे, तीं प्रकरणें व नंतर ज्यांना (४९.)

स्फुट श्लोक म्हणून म्हटलें आहे ते श्लोक, आपल्या तिसऱ्या भागाचा शेवट

पुढे बहु घडी घडी । असी कसी महंतडी ।

प्रसंगमान जातसे । मयोरनृत्य होतसे ॥ १

या श्लोकानें शाला आहे. त्याचे पुढें पोथ्यांत आणखी पांच श्लोक आहेत, तेः

मुगुटी हिरे झळाळ । भृगुटी विशाळ भाळ ।

गोमटी सुवाळ माळ । रत्नकीळ फांकती ॥ २

सथं हि भूपाळपाळ । छेदुमि विपम ताळ ।

मारति कपी विशाळ । लोकपाळ रक्षिले ॥ ३

राम तो कृतांत काळ । श्लोडिले रिपु कराळ ।

फोटिलें फठोर भाळ । घाणजाळ टाकुनी ॥ ४

उठिले कपो चळाळ । भीडती रणीं झळाळ ।

छोटले नदीखळाळ । रक्तगाळ दारले ॥ ५

सोडितो विकट जाळ । जाहले त्रिजुट फाळ ।

तोडिलें रिपुसिसाळ । धंदिशाळ फोटिली ॥ ६

आणि शेवटी

(५०) भीमरूपी महारुद्रा । हें स्तोत्र देऊन हा प्रचंड पोथा

समाप्त करण्यांत आला आहे.

असें या पोथ्याचें स्वरूप आहे. या पोथ्यांत फक्त पदपदांतरे आलीं-
माहीत, बाकीचा बहुतेक भीममर्थाच्या कवितेचा समुद्र त्यांत समावला
आहे. ६७५ पृष्ठांचा संबंध ग्रन्थराज दासयोध, ५०० पृष्ठांचा संबंध तिसरा
भाग, १८६ पृष्ठांचीं करणाष्टकें, मनाचे श्लोक व भीममर्थाकृत लघु-
काव्यांचा जो अकरावा भाग आपणांस काढावयाचा आहे तो, असें सर्व
ग्रंथ मिळून हा पोथा घाटला आहे. भीममर्थाच्या लघु काव्यांचा अकरावा
भाग न काढतां आम्ही पुढचे भाग काढीत राहिलों, याचें किंचित् वाचक
आश्चर्य करीत, कोणी रागावत, आम्ही मरण्यापूर्वीं तरी तीं काव्ये आमच्या
नजरेस पडतील काय, म्हणून कोणी काकुळतीस येऊन पण प्रच्छन्न रागानें
पद्मद्वारे विचारणा करावी ! असें होण्याचें कारण आतां वाचकाच्या लक्षांत
येऊन त्यांचा राग कांहीं कमी होईल, असा मरंवसा आहे. सर्व उपलब्ध

संग्रहाचें आलोडन होऊन तो भाग निघावा, असा आमचा मनोदय. ती वेळ जातां जवळ येत आहे. गेल्या २८-३० वर्षांत झालेल्या संशोधनाची ही एकिकृत संपतां च तो लघु काव्यांचा भाग छापण्यास सुरवात होईल.

येथें डोमगांवमठांतील संग्रहांचें टांचण पुरें होत आहे. पुन्हां चार महिन्यांनीं म्हणजे १८२६ च्या वैशाखांत डोमगांवां जाऊन पूर्वीं आणलेल्या ग्रन्थराजाच्या प्रतविरून आम्ही जी नकल केली होती, ती मूळ प्रतीशीं ताडून पाहिली. त्या खेपेस आमच्या बरोबर कै. गोविंद काशीनाथ चांदोरकर व रा. रा. लक्ष्मणराव पांगारकर होते. त्रिषर्गांनीं दशक वाढून घेऊन ते मूळ प्रतीशीं चरण आणि चरण ताडून पाहिले. नंतर त्याबरहुकुम ग्रन्थराजाची पहिली आवृत्ति सभेनें छापून फाडली. त्यावर पुन्हां एकदा तिसरी आवृत्ति काढण्यापूर्वीं वीसचे वीस दशक आम्ही एकट्यानें च मूळ प्रतीशीं ताडून पाहिले; असे. याप्रमाणें १८२६ च्या वैशाखांत डोमगांवां कांहीं दिवस राहून तेथून पुढें वैशाख वद्य १ च

जगज्जीवन ऊर्फ जगन्नाथ

यांच्या तडवळे येथील मठांत गेलों. हे जगज्जीवन ऊर्फ जगन्नाथ-स्वामी कल्याणमहाराजांचे एक प्रमुख शिष्य होत. डोमगांवमठांतील संग्रह पहात असतां च वाचकाना त्यांचा थोडा परिचय झालेला आहे. आतां प्रत्यक्ष त्यांच्या च मठांतील संग्रह आणि खुद्द त्यांची च कविता पहावयाची, आहे. कल्याणमहाराजांच्या शिष्यमंडळींत जगन्नाथस्वामींच्या इतकी काव्यरचना दुसऱ्या कोणाची नाही. ते विद्वान् होते च त्यांच्या मठांत संग्रह दि धिपुल होता. चमत्कार मात्र असा की, त्यांची कांहीं च कविता आजपर्यंत छापून निघाली नाही. सभेच्या दासबोधाच्या शेवटीं श्रीसमर्थांचा जो धांवा दिला आहे, तो यांचा च होय. त्यांची पुण्यतिथी पौष वद्य २ ही हि चार दिवसांवर आली आहे आणि त्या च वेळीं त्यांचा संग्रह पाहण्याची संधी आपणांस लाभत आहे, हा योगायोग म्हणावयाचा. त्यांचा समाधीकाल १६७० पौष व. २. त्याची समाधी हि तडवळ्यास च आहे. ते श्रेष्ठ प्रतीचे शुद्धभक्त होते. त्यांतला एक अंश आपल्यांत उतरेल तर आपण स्वतःस घन्य समजूं.

त्यांची परंपरा अधोः-श्रीकल्याण-जगन्नाथ-गजानन, पुण्यतिथी, पौष व. ५-रंगनाथ ऊर्फ तात्याबा, पु. आश्विन व. २-रघुनाथ, पु

मार्गशीर्ष शु. १३-सलाराम, पु. आश्विन शु. ५-दत्तानय. आग्ही गेलो होतो, तेव्हां दत्तात्रय विद्यमान होते, पण ते हि समाधिस्थ झाल्याचें समजतें. परंपरा ब्रह्मचारियांची आहे. मठाला उत्तम सरासरी दोन हजारचे आहे.

तडवळे मठांतील संग्रह

१५९]

१

[१७५

या बाढाची पृष्ठसंख्या आपल्या दासबोधाएवढ्या आकाराची ३९५ × २ = ७९० आहे. शिवाय दोन्ही बाजूची शेदीदळें पृष्ठें नष्ट झालेली दिसतात. यावरून हें बाढ केषटें लष्ट आहे, याची कलना होईल. हें बाढ कोणाच्या हातचें आहे, तें समजण्याला साधन नाहीं.

(१) या बाढांत एकंदर अष्टावीस प्रकरणें आहेत, त्यांत २१ प्रकरणें एकट्या जगन्नाथांचीं आहेत. त्यांचीं नावें व प्रत्येकाची ग्रन्थसंख्या पुढें देतो. प्रत्येक प्रकरणाचा बाढांतील ज्या पाठपोट पृष्ठांकावर आरंभ झाला आहे, तो पृष्ठांक आर्षी देत आहे. म्हणजे पहिला अंक पाठपोट पृष्ठाचा, पुढें नांव आणि नंतर ग्रन्थसंख्या, असा क्रम आहे. हीं सारीं प्रकरणें अप्रकाशित आहेत. एकंदर ग्रन्थसंख्या २३६९ होत आहे. एवढी सारी कविता आणखी कैक वर्षे अप्रकाशित राहिली, तरी महाराष्ट्रास त्याचें काहीं सुखदुःख नाहीं ना ?

- २ मोरेश्वर आख्यान ६० ; ११ खंडेरायाची आदी १२० ;
 २५ रामायण बालकांड १८२ ;
 ५० पेटीची कथा ५० ; ५८ रामेश्वराची कथा १३३ ;
 ७४ जटायु उद्धार १६० ; ९२ सीतात्रिजटासंवाद ९४ ;
 १०३ हरिश्चंद्र आख्यान २०३ ; १२४ कथा गोहकाची ९८ ;
 १३६ जयेद्रथवधकथा ९३ ; १४५ हयग्रीवकथा ९२ ;
 १५१ सीमें ऋषि आणिळा ते कथा ११५ ;
 १६३ जांबुळ आख्यान ७० ;
 १७२ कथा सावजाची ९४ ; १८१ आदी मंदोदरीची १५४ ;
 १९७ उपमान्याख्यान ६१ ; २०४ अश्वमेध कथा ३२७ ;
 ३२८ श्रीपादश्वानसंवाद ९२ ; ३३९ सेतुबंध ६६ ;

३४५ दशरथकैके आदिकथा ८० ; ३५३ रामकथा ६५;

(२) जगन्नाथांच्या या प्रकरणांचा एक विशेष असा आहे की, ते बहुतेक प्रकरणांत अनेक वृत्तांचे श्लोक, ओव्या, पदे यांचा उपयोग करतात असतात. कीर्तनकारांना ही सारी प्रकरणे उपयोगी पडण्यासारखी आहेत.

(३) उरलेल्या सात प्रकरणांपैकी ३ प्रकरणे कोण कृत आहेत, हे फळत नाही, पण तीं हि बहुधा जगन्नाथकृत असावीत, असें मला वाटते. तीं अशीं :-

पृ. २७२ घलाहरण, ग्रंथसंख्या २५१. या प्रकरणाचा विषय आधी-
चाकरणरसात्मक आहे, त्यांत तो कवीनें प्रेमभरानें वर्णिला आहे. त्या ओव्या
येथें देत नाही, दुसऱ्या च देतो :

प्रेसिये तांतडी धाविचला । दपदींमाणें उभा देला ।

ना तो हृदईचा प्रगटला । पाठीराखा कैधारी ॥ १८८

आला गेला घाटे भक्ता । ज्ञानी म्हणती येथें चि होता ।

विश्वच्यापका अनंता । येणें जाणें असेना ॥ १८९

सर्वांतरीं जया असणें । तया नलगे धांवा करणें ।

भाणी राहटे तें तें जाणे । सर्वे करणें मन इच्छा ॥ १९०

अपार प्रेमळाचें पिसें । न म्हणे सान थोर पेंसें ।

नाम स्मरतां अति आवेसें । धांवोनि जाये त्यापासीं ॥ १९१

साधुजनाच्या प्रतिपाळ करणें । सेवकातें संरक्षणें ।

करावया दृष्टास वंदण । नाना अवतार घेतसे ॥ १९४

पृ. ३६३ फवचकुंडळें दिल्ली ते कथा, ग्रं. सं. ७१

३८४ रावणाची आदी ४५.

(४) बाकीचीं चार प्रकरणे आहेत तीं : पृष्ठांक २३५
अधुअंकुशाची कथा, ग्रंथसंख्या ८८, शेवटची ओवी ; येका जनार्दना
घरण । पुत्रेंछहित धीतारान । अधुअंकुश दोषे जण । अंकासनीं वैधविधें ॥

पृ. २४४ विष्णुदासनामा कृत गरुडाख्यान म्हणजे च हनुमंतभेटी

पृ. २९९ नामापाठकुरुत भरतभेट, ओवीसंख्या २६९

पृ. ३७२। सुचेंद्वर कृत अरण्यपर्यं; अप्याव ९, भीमहनुमंतसंवाद,
न्यसंख्या ३१५

१६०]

२

[१०५

संपूर्ण सुंदर महत्ताचें वाढ, पृ. सं. २१ + २६१ = २८२, २८२ × २ = ५६४. पहिली २१ पृष्ठे किरकोळ आहेत. नंतर पाठपोट २६१ पृष्ठे नियमितरुढ्या कथा, आख्यान, चरित्रे आहेत. प्रत्येक प्रकरणाचे शेवटी कथाचें नांव नाहीं. जगजीवन, सद्धचचिद्धन आणि वामन यांच्या कवितेची सळमिसळ झालेली आहे. ती निवड माझ्या हातून झाली नाहीं. पुढिल्याच्या साठी ते काम राखून ठेवात आहे. या वाढांकडे पुढे कोण, केव्हां पाहणार आहे, हरि जाणे ।

या वाढांतील सर्व प्रकरणे श्लोकवद्ध आहेत. पहिला अंक वाढांतील पृष्ठांकाचा, पुढे प्रकरणाचें नांव व त्या पुढचा अंक ग्रन्थसंख्येचा :

- १ पांडवांची कथा १२६ , १७ भिल्लोशंकरसंग्रह ६५ ;
 २३ मत्स्यपुर आख्यान ४३ ; २७ गोपीचंद्रचरित्र १२४ ;
 ३८ दत्तजन्मकाल २१ ; ४० सीता आदी ४६ ;
 ४५ सीतासेवर १४० ; ६६ सगराची कथा ९ ;
 ६८ गंगाख्यान—पहिला प्रसंग ७७ व दुसरा प्रसंग ६३ ;
 ८२ वामनकृत कृष्णजन्म २८ ;
 ८६ वामनकृत श्रीरामजन्मकाल ३२ ;
 ९० वा. कृत जानकीलोपामुद्रासंवाद ३४ ;
 ९६ ज. कृत भीमजन्मकाल ३२ ;
 १०१ वा. कृत अहिल्योद्धार ६२ ; ११० नन्देरदर्पण ७९ ;
 १२३ मयूरध्वजकथा ५५ ; १३१ अर्जुनहनुमंतसंवाद ६१ ;
 १४१ सीतापार्वतीसंवाद २२ ; १४४ रामरावणयुद्ध ४२ ;
 १५१ सद्धचचिद्धनकृत श्रीजानकीवर्णन ९ ;
 १५३ शिवरिणी, शार्दूल, सारथी इत्यादि वृत्तांत

श्रीरामवर्णन, श्लोकसंख्या ९ + ३३ = ४२

हा रामस्तवराज कोण करवी निर्माण जाला कसा ।
 या हेतुस्तव योळणें मज घडे सुख्यार्थ जाणा असा ।

मुख्य प्राण करी स्तवासि करवी प्रेमें जगन्नाथ या ।
जो विख्यात तथा नमूं स्तवमिंपें श्रीरामदासान्वया ॥ ३३

- १६२ श्रीरामपर १२ ; १६५ श्रीकृष्णपर १० ;
१६७ पांडुरंगपर ९ ; १६८ सामर्थ्यपर ५ ;
१६९ साधुमहिमा ३ ; १७० बोधपर ११ ;
१७२ सेवेचे श्लोक ९ ; १७३ स्फुट ४१ ;
१८० ज. कृत धृवाख्यान ६४ ; १८९ श्रीमरतभावकथा ९२ ;
२०१ किरकोळ ; २०३ दक्षवध ५६ ;
२१५ सुभाषित ; २२६ साधनचतुष्टय ;
२२८ जांबुवती आख्यान ; २३४ कार्तिक एकादशी ३९ ;
२३८ शिवरात्रकथा ३५ ; २४२ किरकोळ ;
२४९ रावणमंदोदरीसंवाद ४६ ;

अथें या बादाचें स्वरूप आहे. हें बाढ व मागचें बाढ शिवण्याची तन्हा पाहण्यासारखी आहे.

१६१]

३

[७०

पृ. सं. ७० × २ = १४०. व्यापारी लोकांच्या जमाखर्चांच्या यक्षांच्या आकाराची लांबलचक चढी. लेखन अगदी अलिखडचें आहे, पण त्यांत बरीचशी भीष्मधीवी व इतरांची प्रकरणे अष्टत्यामुळे तें महत्त्वाचें आहे.

(१) अंतर्भाव पृ. १, (२) पंचसमासी पृ. २, (३) सप्तसमासी पृ. ३, यात दि प्रत्येक समासाचा शेवट १५८ व्या पोट्याप्रमाणें ' इति भी दास्योपे गुदाश्रमसंवादे... ' असा च केलेला आहे. (४) चतुर्थमान पृ. ६ (५) पचमन ७, (६) मानपंचक ८ (७) अन्यव्यतिरेक पृ. १०, हें प्रकरण भीष्मधेकृत आहे असा फार पुना गैरगमन आहे, पण हें प्रकरण त्यांचें नवून भीष्मधीचे सीताराम म्हणून लिप्य होते, त्यांचें आहे. ही गोष्ट सांप्रदायिक विधिप विपयांत मागें च विद्द झाली आहे, तरी पण प्रकाशक ' भीष्मदासांचे गमन प्रत्यांत ' उें भवून दि उनीत च अथवाव. (८) बहूधा गोसावी पृ. १५, (९)

जुनाट पुरुष १६, (१०) पंचोर्कण, समाप्त ५, पृ. १७, (११)
 कृतनिर्वाह पृ. १८, हे प्रकरण धीसमर्थांचे नसून धेंडांचे असवे, अशी
 माझी समजूत होते, (१२) मानसपूजा २१, (१३) सगुणध्यान २३,
 (१४) निर्गुणध्यान २४, (१५) पंचोर्कण २६, (१६) आत्माराम २८,
 (१७) पूर्वारंभ ३०, (१८) चत्साह, धीसमर्थकृत व श्रीजगज्जीवनकृत
 आरत्या, अभंग, भूषाढ्या वगैरे यांसह पृ. ३१, (१९) वेणावाडूंचे अभंग
 ४६, (२०) भीमरुपी स्तोत्रं पृ. ४८, (२१) पंचकें-अभंग, पदे वगैरे
 ५१, (२२) जगज्जीवनांची पदे, पृ. ५३, (२३) श्रीसमर्थांच्या सवाया
 ६०, (२४) जगज्जीवनांच्या सवाया ६०, आणि (२५) हरिहरकृत
 श्रीरामनामावली पृ. ६८, अशी एकंदर २५ प्रकरणे या बाहांत आहेत.

१६२]

४

[७०

भीदनुमंतस्वामिकृत श्रीरामदासचरित्र. हे च चरित्र बखर
 म्हणून प्रसिद्ध आहे. या बखरीच्या निरनिराळ्या ठिकाणच्या पाच सात
 प्रति सभेच्या संग्रहीं आहेत. काही प्रतीत विषयानुरोधाने एकंदर तेरा प्रकरणे
 पाडली आहेत व काहीत सलग एक च कथा आहे.

प्रस्तुतची प्रत प्रकरणात्मक आहे. तिच्यांत ५ वें, ९ वें आणि १३ वें,
 अशी तीन प्रकरणे नाहींत. प्रत्येक प्रकरण बहुधा निरनिराळ्या लेखकांनी
 लिहिलेले दिसते. पहिल्या प्रकरणाचा शेवट :

आरामस्वरूप जाण नारायणास । सूर्यार्चनें प्रभवला रामदास ।

प्रकर्ण पहिलें संतोपमनां । लिहिले सिताराम वन्देकरां ॥ १ ...

शाके १७८४ हुंदुभिनाम संवत्सर । आश्विन शुक्ल दशमी...

तिसऱ्याचा शेवट असा :

अति आदरें चित्त धेकाप्रणानें । हा प्रसंग लिहिला असे धामनां ।

जयालागि प्रीति असे रामदासीं । नमस्कार माझा श्रोतया वक्तयासि ॥ १

शाके सत्रासे शौन्यासि । हुंदुभि आश्विन घद्यासि ।

भानुवासर धेकादसि । चरित्रप्रसंग पूर्ण जाले ॥ १

सभेच्या संग्रहीं असलेल्या प्रतींच्या आधारे बखरीची एक अधिकृत
 आवृत्ति छापून काढण्याचा सभेचा विचार आहे. किती दि नवीन संशोधन
 झाले आणि अपूर्वत जरी काही किरकोळ चुक्या आढळल्या, तरी या बखरीचे

महत्त्व केव्हां हि फर्मी होणार नाहीं, अशी आम्हांस खात्री आहे. तिची भाषा इतकी गोड आणि विवेचनपद्धति इतकी मोहक आहे ! नित्य जसा दासबोध वाचावयाचा, त्याप्रमाणें नित्य नियमानें बखरीचीं हि चार पानें वाचल्यास, तें मक्तीस पोषक होणार आहे. श्रीसमर्थसंप्रदायिक वाङ्मयाच्या अभ्यासास आरंभ कोटून करावा म्हणून आम्हांस कोणी विचारल्यास, बखर वाचण्यापासून आरंभ करा, अशी आम्ही शिफारस करीत असतो. बखर तशी च गोड आहे. तिच्यांत एकदां भक्तिप्रेमानें प्रवेश केला म्हणजे श्रीसमर्थचरित्र, श्रीसमर्थसंप्रदाय, श्रीसमर्थवाङ्मय, श्रीसमर्थसंशोधन इत्यादि हरएक संप्रदायिक गोष्टीविषयी वाटणारी गोडी सारखी घाढत च जाईल, असें आमचें आश्वासन आहे. प्रथम निष्ठा आणि मग चिकित्सा. निष्ठेचा पाया एकदां भक्कम भरला गेल्यावर, जितकी चिकित्सा कराल तितकी पायाला बळकटी च येत जाईल, हें निश्चित समजा.

१६३]

५

[१५०

पृ. सं. ७२ X ४ = २८८ पहिली तीन आणि चार अशी सात पानें गेलेली आहेत.

(१) जगज्जीवन कृत पुढील प्रकरणें या बादांत आहेत :

पृ. १ रामकथा, प्रसंग १ ते ३, ओवी ६४ + ५० + ५० = १६४

पृ. १३ सुग्रीवें कुंभकर्ण भोत्रहानि केला ते कथा, प्रसंग १ ते ३, ओवी ८० + ४५ + ५६ = १८१

पृ. २७ कुंभकर्णवध, प्रसंग १ ते ३, ओ. ७३ + ५५ + ५३ = १८१

„ सीताविभीषणसंवाद प्र. १ ते ३, ओ. ५४ + ४९ + ६८ = १७१

„ ८५ शतमुखरावणवध, ओ. ५३ + ४८ + ६३ = १६४

„ ९७ श्रीरामअंजनीसंवाद, ओवीसंख्या १३४

(२) श्रीसमर्थस्तवनपर तीन पदें, एक रंगनायांचें—रामदास चतुराक्षरि मंत्र पृ. ७७, दुसरें शिवदिनकेशरौचें—रामदास सहस्र अविनाशी हरेसे जपना । पृ. ७८ व तिसरें पृ. ६६ वर—रामदास माठली ।

(३) यादिषाय श्रीसमर्थ, कल्याण, जगज्जीवन, केशव, तुका, तुलसीदास, रंगनाथ, यांची किरकोळ पदपदांतरे.

(४) यादिषाय हि या बादांत पृ. ७९ वर भानुदासचरित्र, व

शेवटी शेवटी आदिपर्व अध्याय १५ वा अपूर्ण व शुकूनवंची, अर्थां प्रकरणे आहेत.

(५) या बादांतील जगज्जोवनांचा प्रकरणे जुनी लिहिलेली आहेत व त्यांचे अक्षर वन्यापैकी आहे, पण याकीचा भाग अलिकडे कोणी सामान्य अक्षराने लिहिलेला आहे. तरी तो ७७ वर्षांमागचा आहे. त्याचा लेखनकाल शके १७७७ चा पृ. ११७ वर आढा आहे.

(६) शेवटच्या पृष्ठावर श्रीसमर्थांची शिष्यसंढळी म्हणून एकवीस नावे दिली आहेत ती अर्थां :

१ अनंतगोसावि मनेरगुडिकर,	१ अनंतगोसावि मेधवढकर,
१ मनेकर धावा,	१ वासुदेव गोसावि,
१ पिढाजि गोसावि,	१ बाजीगोसावि सिराळकर,
१ भैणाजि गोसावि तिसगावकर,	१ देवाजि गोसावि दादेगावकर
१ त्रिवक गोसावि भाळगावकर,	१ वालकराम वन्हाडकर,
१ उधव गोसावि टाकळीकर,	१ अनंत गोसावि,
१ दत्ताजिवात्रा सिरगावकर,	१ अणाजि गोसावि निलगेकर,
१ उधव गोसावि फेजकर,	१ अकावाई,
१ अंतुवाई,	१ अपावाई,
१ विश्वनाथ गोसावि,	१ श्रीस्वामि,
१ सवु गोसावि सावताचे वाडिकर	

यांत भैणाजि म्हणजे बहिणाजो, स्वातुभवदिनकराचे कते दिनकर यांचे मूळचे नांव बहिणाजो होतें, देवाजि म्हणजे देवदास, सवु म्हणजे संसु, निलग्याचे अणाजि यांना व अप्पाजी म्हणत व श्रीस्वामि म्हणजे अर्थात् श्रीकल्याणस्वामी.

१६४]

६

[१२५

पृ. सं. ७८ × २ = १५६. दोही बाजूंचीं कांहीं गेलीं.

(१) व्यंकटेशमुत कृत गोदातीरीच्या पिपळनेरीच्या पाटलाची सून छालुवाई व धामणगांवचे घोघलेयुवा यांचे चरित्र, ओवीसंख्या १३५

(२) सरें प्रायश्चित्त, पापापासन मुक्त होण्यास काय करावें, तें गद्यांत सांगितलें आहे, दीडपृष्ठ

(३) श्रीसमर्थ कृत ओर्वाद्यतक पाहिले

(४) एकवीस प्रकारची रामायणे : वाल्मीकिरामायण, व्यासेक्त रामायण, वशिष्ठ रामायण, शुक, नाटक, विभीषण, ब्रह्म, शिव, शेष, अध्यात्म, अगस्त्य, शैव, धागम, कूर्म, स्कंद, पौलस्ती, अरुण, पद्म, भरत, यमधर्म आणि आश्वर्यरामायण.

(५) श्रीरंगनारायण कृत शालीसुमन यांचे चरित्र, ओवीसंख्या ४५

(६) बोधराजाचे चरित्र, ओ. ४९, बहुधा अनंत कृत. शेवटची ओवी

अनंता भजावे अनंत चि न्हावे ।

अनंत करावे नामस्मरण ॥ ४९

(७) पंढरीमाजी भाजी पटले । विठळ ब्रह्म नटले ॥ धु०

(८) भीसमर्थ, ज्ञानदेव, तुकाराम, व्यंकटेशसुत, सदानंद यांची पदपदांतरे

(९) संतविजयांत श्रीसमर्थ कृत जे अभंग, श्लोक वगैरे आले आहेत, ते अध्यायवार या बादांत उतरून काढले आहेत.

१६५]

७

[१००

या बादाची पार च दुर्दशा झालेली दिसते. त्याची शिष्टक पृष्ठसंख्या $१३८ \times २ = २७६$ आहे व आरंभाची ७०।७५ आणि शेवटची सरासरी तितकी च, मिळून १५० पृष्ठे पाटण्यांत गेली आहेत. त्यांत जगज्जीवनांची (१) जांतुळ आख्यान, ओवीसंख्या ७०, (२) जयद्रथवधकथा, ओ. ९३, (३) गोहक आख्यान, ओ. ९८, (४) सीतानिजटासंवाद, ओ. ९४, (५) उपमन्युचरित्र, ओ. ६२, (६) साधूचा महिमा, ओ. ९४, ही व कांहीं किरकोळ प्रकरणे आहेत. साधु-महिम्नाची शेवटची ओवी अशी :

रामदासांचे महिमान । तातकाळ करितसे कल्याण ।

जमीं व्यास जगज्जीवन । स्वानंदघन परमारमा ॥ ९४

(२) याशिवाय जगज्जीवन, केशव, शिवदिन, उदवचिदन यांची पदपदांतरे.

१६६]

८

[१५०]

पृ. सं. १६ × ४ = ६४. फांही पृष्ठे नष्ट.

यांत मुक्तेश्वर कृत आदिपर्वातील भाग, शाकुंतल, इतर खोब्या असून भीष्मयंत्र, जगजीवन, रमावल्लभदास, रोहिदास, लतिफ, येकनाथ यांची पदपदांतरे आहेत.

१६७]

९

[१२५]

पृ. सं. ९० × २ = १८० आणि जवळ जवळ इतकी व पृष्ठे गहाळ.

वरील बाडांक १६३ तील जगजीवन कृत भीरामकथा, सुग्रीवें कुंभकर्ण श्रोत्रहीन केला ते कथा, कुंभकर्णवधकथा, सीताविभीषणसंवाद, शतमुखरावणवधकथा व भीरामअंजनीसंवाद अशी फक्त सहा प्रकरणे या बाडांत आहेत.

१६८]

१०

[२००]

पृ. सं. १७६ × २ = ३५२. शिवाय पाठपोट पहिली तेरा व शेवटची ८ गहाळ. दारिद्र्याने उद्वस्त शालेत्या खेळ्यांतील पदकी घरे व पराकाष्ठेचे अज्ञान, अज्ञान्य उपेक्षा, दंडाई हलगर्जीपणा, पूर्ववैमवाचे विस्मरण इत्यादि कारणामुळे मोडकळीस आलेल्या व कर्तव्यापासून दळलेल्या मठातील फाटकी वाढें, यांची सारखी व रियती होय. दुःख करून काय उपयोग. पुढे पाहिले पाहिजे.

या संबंध बाडांत ज्ञानेश्वरी व एकनाथमहाराज कृत भागवत, हस्तामलक व अष्टावक्र या ग्रंथांतील भरपूर निवडक उतारे घेतले आहेत. माया शुद्ध आणि ताकालीन असल्यामुळे अभ्यसनीय आहे.

१६९]

११

[१२५]

अति दुर्दशा पावलेले हे एक बाड आहे. त्याची पहिली १६ × २ = ३२ पाने पडामुळे मघोमघ पाडून त्यांचा निमा भाग नष्ट झाला

तया सुकृताच्या गुणें मोक्षरासी ।
समर्था प्रभू तूं आम्हां जोडलासी ।
परिल्लिन केला मनाचा निवाडा ।
मतिशून्य कैसा वदावा पवाडा ॥ १८

पदीं लागतां शून्य जन्मांतरे तें ।
अरुहीत वस्तू चि मी तत् कृपेणें ।
असे सप्रचीती प्रचीतीस आलें ।
मना उन्मनी कोण कोलेल बोलें ॥ १९

उरे उन्मनी धूमन्यार्ये विराली ।
नसे दृश्य जे वस्तु तद्रूप जाली ।
पुढें उरला देह तो राघवाचा ।
गुरूच्या पदीं अर्पिला हो त्रिवाचा ॥ २०

भीसमर्षहृदयाचा कांहींसा ठाव आपणास लागावा ही आपली महत्वाकांक्षा, हा आपला सारा प्रयत्न, हें आपल्या जन्मजन्मांतराचें ध्येय होय। या अष्टकावरून कांहीं थोडीशी कल्पना करितां येते, नाही ! शेवटच्या चार श्लोकांकडे तर किती वेळ पहात बसावें ? आजपर अनेक जन्म झाले, त्या प्रत्येक जन्मात किंचित् पुण्यकर्म व्हावें, तें सारें कर्म एकत्र करून जो थोडासा पुण्यांश तळाशी राहिला, त्यायोगें समर्था ! प्रभू तूं आम्हां जोडलासी !, भीमंता ! आपण निश्चित ज्ञान पटवून दिलें, त्या आपला म्यां मतिमंदानें किती दि पोवाडा गाविला तरी तो पुरा पटणार नाही, आपल्या चरणांचा आभय केल्यानें पूर्वीचीं सारीं जन्मजन्मांतरे निरसलीं, आपण सर्वत्र आहात आणि मी निराला नाहीं, असा प्रत्यय आला, मन उन्मन झालें, आतां बोलूं तरी कसा, ती उन्मनी अवस्था दि लप पावली, दृश्य मिथ्या झालें, मजसकट सर्वत्र वस्तु च कोदाटली आहे, आणि मग आतां हा देह उरला आहे तो कोणाचा ? दुसऱ्या कोणाचा ?

पुढें उरला देह तो रामवाचा ।

गुरूच्या पदीं अर्पिला हो त्रिवाचा ॥

असा च ना कांहीं तरी गोळाभेजेनें त्या चार श्लोकांचा अर्थ होतो ?

१७१]

१३

[१५०

पृ. सं. ४९ × ४ = १९६.

वरील बाळांक १६८ त जे उतारे आहेत, ते च तसेतत या बाळांत असून शिवाय बारा ज्योतिर्लिंगावर एक पद, भागीरथीवर अकरा श्लोक व जगन्नाथ कृत माधवदास व गिरिधरलाल यांची कथा, अर्शा प्रकरणे आहेत. श्रीसमर्थींचीं तीन पदे असून त्यात दोन अवकाशित आहेत.

१७२]

१४

[२००

पृ. सं. ६१ × २ = १२२. आ. शे. दहा पाच पानें नष्ट.

जीर्ण बाह.

यात श्रीधर ब्रह्मानंद कृत पारधीकथेचा थोडा भाग, विठ्ठल कवि व राघवचिद्धन यांचीं पदे व वामनपंडित कृत कालियाहरण अर्शा प्रकरणे आहेत.

१७३]

१५

[२००

पृ. सं. ३२ × २ × २ = १२८.

या महत्त्वाच्या बाळात श्रीसप्तशतीटीका श्लोक व जालंधराख्यान कथा अर्शा दोन श्लोकबद्ध व मधून मधून सवाया असलेली प्रकरणे आहेत. सप्तशतीचे ११६ व जालंधराख्यानाचे ९४ श्लोक आहेत. हीं दोन्ही प्रकरणे प्रकाशित करण्यासारखी आहेत. तीं कोण कृत असावीत, हे उमगत नाही. दोन्ही एकाची च माय आहेत. जालंधराख्यान जगजीवनाचे असावे, असें एकावर वाटले होते. इतराना शोध लावता यावा म्हणून सप्तशतीतील तीन श्लोक व आख्यानाच्या शेवटचे दोन श्लोक येथे उतरून ठेवतो :

विद्वद्भूषणमोदकाशन नमू विद्यावतसाग्रणी ।
वीणापुस्तकधारिणी अभयदा वदू जगन्मोहनी ।
कैवल्यास्त्रद दान दे पद्मता रया सद्गुरपादुका ।
साष्टीर्गी प्रणमोनि सुदर कथा गाईन ते आइका ॥ १

मदें मातळा घेतल राज्य सारें ।
रणीं गांजिला पूर्वकर्मानुसारें ।

त्यांत आरंभी कृष्णदासमुद्गळ कृत रामायणापैकी कांही भाग असून नंतर श्रीसमर्थ, केशव, तुका, गोसावीनंदन, देवदास, चैतन्यगुरुचे देवदास, उद्धव रामदास, नारायण, नरहरि, कृष्णदास जयराम, मेरू, विठ्ठलदास, येकनाथ, अनंत, वामन, पुरंधर विठ्ठल, विप्ररामदास यांची पदपदांतरे आहेत.

त्यांत श्रीसमर्थ व केशव यांच्या पदांचा भरणा विशेष आहे, देवदास चैतन्य यांचे १९ कडव्यांचे हिंदुस्थानी पद सुंदर आहे, पुरंधर विठ्ठलांचे पद कानही आहे, विप्ररामदासांचे नवरात्रावर पद आहे.

१७७]

१९

[१७५

पृ. सं. २५ × ४ = १०० शिवाय आ. व शे. मिळून
७ × ४ = २८ पृष्ठे गहाळ.

(१) यांत क्रमशः उद्धवचिद्वन, वामन, पाठकनामा, कविर, मिराबाई, उमेशानंदन, नरहरी, त्रिमलजनार्दन, विसो अनंत, शिवदास, हरिदास, विष्णुदास नामा, नामदेव, येकनाथ, नरहरि मालो, गोरखनाथ, कृष्णारण्य, मध्वनाथ, मानपुरी, गोसावीनंदन, तुका, शाम, वस्वलिंग, अनंत गोपाळ यांची पदपदांतरे वगैरे आहेत. यांत उमेशानंदन, त्रिमलजनार्दन, विसो अनंत, कृष्णारण्य, अनंत गोपाळ हीं नांवे नवीन आहेत.

(२) उद्धवचिद्वनांचे विवेकदर्पण म्हणून शंभर श्लोकांचे प्रकरण नवीन आहे. प्रकरण म्हत्वाचे आहे. प्रकाशित होणे अत्यन्त इष्ट आहे. कांही श्लोक :

वंदूनियां सर्व केशवरांसी । मागोनियां स्वल्प मधूकरीसी ।
जे जेविलों टेकर येति त्यांसी । ते आइका वीनचणी तुम्हांसी ॥ १३
षट्ता जिवां साधन मोक्षपर्यी । सुमुक्ष ही मोक्षपदाति येती ।
ज्ञानी सदा स्वानुभवे रहाती । ऐसी कथा या कथिजेळ ग्रंथी ॥ १७
ग्रंथ निर्मळ विवेकदर्पण । देखिजेळ आपणासि आपण ।
यानिमित्त्य अवलोकुनि पाहा । आवडे तरि अमल संग्रहा ॥ १८
आपणासि शुक्लें नवमाजी । यांत येक न दिसे म्हणतो जी ।
मोजणार गुढ सांपडवीतो । भ्रांति सर्व भजनें उडवीतो ॥ २०
साक्षात्कारी ज्ञान धातें बुढालें । तुर्यत्वाचें ते स्वर्गीं रूप जालें ।
सैं हीं भाटे आठवेंशीं समासी । फोण्ही त्यातें उन्मनी घोलताती ॥ ८५

दिसे स्वप्न तेव्हां नसे स्वप्नभावो । उठे जागृतीमाझि तत्सर्वं यावो ।
स्वयं जागृती ब्रह्मस्फूर्तीत आटे । पुढें आपण आपणासी च भेटे ॥ ८८
जया सद्गुरु चिदानाची कृपा हे । विवेकाचिया दर्पणा तो चि पाहे ।
शतश्लोक होऊनियां अर्थ घाचा । तथा भेटि देतो गुरु उद्भवाचा ॥ १००

(३) नरहरी मालोर्ची पदें हि अति सुरस आहेत, चावीशीं वाटतात, पण विस्तार होत आहे हें पाहून मन पदोपदीं दचकत असतें. ओलांडून जावें तरी कसें ?

[१]

श्री राम जय राम जय जय राम ।

सत्प्रेमें सर्वदा स्मरे निःकाम ॥ ध्रु०

वैष्णव धानंदें नर्तती जेथें । कर जोडुनी मुक्ती तिष्टती तेथें ॥ १
योग याग तीर्थाटणें प्रसन्न जालीं । कोटी दैवतें हरिकीर्तना आलीं ॥ २
वैकुण्ठपुरपती तिष्टती अंगें । महिमा देखोनि स्वर्गसुख ही पांगे ॥ ३
नामामृतरसअमृतपान । हें सुखवैभव थेक नारद जाणे ॥ ४
गोडगोडाहुनी सोपें सोपान । नरहरी म्हणे मालोकृपेनें लाधलों ध्यान ॥ ५

[२]

श्री राम जय राम म्हणा श्री राम जय राम ।

पुरती सर्व हि काम ॥ ध्रु०

धानंदें आवडी घोष करितां । पाविजे वैकुण्ठधाम ॥ १
गावा ध्यावा नित्य जपावा । विश्वाचा विश्राम ॥ २
नरहरी मालो जीवन माझें । अतरिचा आराम ॥ ३

(३) अनंत गोपाळाची येकनाथावर आरति आहे, नामा पाठक व एकनाथ यांचीं विचवांवर पदें आहेत.

मावें जनार्दन थोले उद्भवासी । यारे परियसी गुह्य गोष्टी ॥ १
या नामगामर्थावरील एकनाथांच्या चोपन ओव्या आहेत.

(४) दत्त जनार्दनं देषं येकनाथं च राघवं । चिदानंदं सदाशांतं
अथा परंपरेचा एक श्लोक आहे.

१७८]

२०

[१०५

या सद्य वाढात जगज्जीवन कृत काही श्लोकाएकें व बाकी सारी पदपदातरे आहेत ही सारी कविता अप्रकाशित आहे. श्लोकाएकपैकी एकाद दुसरे अष्टक श्रीकल्याणस्वामीवर आहे.

गुरपदि अनुसरला । त्यातें भवनिधि वोसरला ॥ ध्रु ०

१७९]

२१

[१००

पृ स. ३९ × २ = ७८ किरकोळ वाढ. काही पृष्ठे गहाळ.

यात मुख्यतः एकनाथी भागवतातील उतारे व तुकाराममहाराजाचे अभंग आहेत. शिवाय जयरामकृष्णदास, वामन, केशव, बोधला, वहेणी, शिवराम, नामदेव, नामयाची जनी, रगनाथ, आनदतनय याचे काही अभंग आहेत.

१८०]

२२

[७५

पृ. स. २७ × २ = ५४. शिवाय आरभीचीं ६ नष्ट.

यात आरभी श्रीसमर्थाचे पद्य अभंग होते, त्यांतील पहिले दहा फाटलेल्या सहा पानात गेले. पुढे तुकारामाचे ६० अभंग आहेत आणि नंतर मुलावाई (!), केसरी, उद्धवचिद्धन, येकनाथ, गिरिधरप्रभु व फकीर या प्रत्येकाचा एक एक अभंग किंवा पद आहे.

१८१]

२३

[१००

पृ स. ६०, किरकोळ वाढ

यात धुडिराज, नददास, अमृतेश्वर, पुरदर विठ्ठल, श्रीधर, उद्धवचिद्धन, निरजन, रगनाथनिजानद यांचीं पदपदातरे

१८२]

२४

[१००

पृ सं. ५२. यात आरभी सावता याचे सतमेळ्याचे अभंग अद्यन पुढे तुकाराम आणि नंतर नामदेव याच अभंग आहेत.

१८३]

२५

[७५

पृ. स. १०८. यात माळो, मीरा, मध्ममुनेश्वर, रंगनाथ निजानंद, तुका, भीघर, श्रीघ(शिष्य कृष्ण, आदि नागयग, नामा, देवीदास, राघवाकित, जनार्दन, केशव, बाळकृष्ण (यानीं सङ्कृत ग्रन्थाधारे दोन आर्यानें प्राकृतांन उतरलीं आहेत), येकनाथ, ज्ञानदेव व आनंदसुत याचे अभग पदे वगैरे आहेत.

शेवटीं, हिशोब सोडविण्याचे कार्ही आढारे दिले आहेत.

१८४]

२६

[१००

पृ. स. ५८. यात श्रीसमर्थ, जगज्जीवन, सामराज कल्याण (देखिला नयनीं अयोध्येना राणा), सहदेवभाडळी, कवीर, तुकाराम, केशव, एकनाथ, शिवराम पूर्णानंद, सुरदास, नामदेव याचे अभग, पदे, वगैरे आहेत.

१८५]

२७

[७५

पृ. स. ६०. यात जगज्जीवनकृत श्रीरामचरित्रपर कथा- भाग असून समर्थ, कल्याण, कथिर यांची पदपदातरे व सहाद्रीगिरिचा० हे अनतकविकृत श्लोक आहेत.

१८६]

२८

[१००

पृ. स. ५२. पैकीं २८ पृष्ठे श्रीसमर्थांचीं पदपदातरे आहेत, त्यात कार्ही नवीन आढळलीं. नतर कल्याण आणि जगज्जीवन यांचीं पदे असून शेवटीं दोन तीन पृष्ठे नामदेव आणि रंगनाथ यांचीं पदे आहेत.

१८७]

२९

[१४६

पृ. स. ६०. या वाडात एका ठिकाणीं सन ११९६ चा उल्लेख आला आहे, त्यावरून हे वाड शक १७०८ तील ठरते.

१९८]

४०

[१२५]

पृ. सं. ४०. कांहीं नष्ट.

या बाळांत ५०।६० तुकारामांचे अभंग आहेत व नामदेव, नरहरी मालो, ज्ञानदेव, मीरा, निवृत्तिदास, केशव, एकनाथ, वटेश्वर चांगा, मुक्ताबाई यांचें एकाददुसरें पदपदांतर आहे.

ज्ञानराज

ज्ञानराज माझी योग्याची माउली । जेणें निगमवल्ली प्रगट केली ॥ १
 अध्यात्मविद्येचें दासबिलें रूप । चैतन्याचा दीप उजळिला ॥ २
 गीता आळंवार नाम ज्ञानेश्वरी । ब्रह्मानंद लहरी हेलावली ॥ ३
 छपन्न भापेचा केलासे गौरव । भवार्णवीं नांव उभारिली ॥ ४
 श्रवणाचे मिसें बैसावें येवोनी । साम्राज्य भोगोनि सुपी भता ॥ ५
 तुका म्हणे श्रेष्ठ ग्रंथ ज्ञानदेवी । एक तरी बोधी अनुभवा ॥ ६

१९९]

४१

[१००]

पृ. सं. ३४. मठांतील एकाद्या नवशिमया मुलाचें हें बाळ दिसतें. त्यांत मिराबाईचीं धर्यें च पदें आहेत व एकाद दुसरें तुळसीदास, सुरदास, तुकाराम, जगन्नाथ व विष्णुदास नामा यांचें आहे.

संसारिं संतोप वाटला । राम भेटला । मोठा आनंद जाला ।
 हे श्रीसमर्थांचें प्रकाशित अश्लेळें एक च पद शेवटचे पृष्ठावर आहे.

२००]

४२

[१२५]

पृष्ठसंख्या ३२. कित्येक पृष्ठें गहाळ.

यात श्रीसमर्थ, रंगनाथ निजानंद, जगज्जीवन, केशव, तुकाराम, गिरिधरप्रभु, जनी, हरि नारायण, विठ्ठलनाथ, गोविंद, शिवदिनकेशरी व एकनाथ यांची पदपदांतरे आहेत.

२०१]

४३

[१२५

पृ. सं. १० × ४ = ४०, पहिलें आणि शेवटचें एक एक पृष्ठ गेलेलें.

यात ३७ अभंग आहेत. २४ चा अक दोनदा पडला आहे, म्हणजे एकंदर ३८ अभंग होतात. त्यात १ नामदेवाचा आहे, २ तुकयाबधूचे आहेत व बाकीचे ३५ तुकारामाचे आहेत.

२०२]

४४

[८०

पृ. सं. १६. किरकोळ. भीसमर्थाचो पदपदातोरें. शेवटीं दोन कानडी पदे आहेत.

२०३]

४५

[२५०

पृ. सं. १६. काहीं पृष्ठें नष्ट. बाड तत्कालीन आहे. घामनपंडित कृत बाळक्रीडा म्हणून पहिला प्रसंग १०४ श्लोकाचा व दुसरा प्रसंग अवध्या ७ श्लोकाचा प्रकाशित आहे.

प्रस्तुत बाडात शिल्पक असलेल्या पृष्ठात पहिल्या प्रसंगाच्या ३९ व्या श्लोकापासून आरंभ असून शेवटच्या ९६ व्या समाप्तीच्या श्लोकापर्यंत सतरहु प्रकरण आहे. म्हणजे प्रकाशित १०४ श्लोकांपैकी या बाडात त्या प्रसंगाचे ९६ च श्लोक आहेत. बाड तत्कालीन आहे व प्रसंगाचा शेवट ' येकुन श्लोक स्याहाणो ९६॥ ' असा केलेला आहे, तेन्ना प्रकाशित प्रकरणात ८ श्लोक प्रक्षिप्त मानावयाचे की काय ! बाडात बाळक्रीडा असें नाव नसता बाळलीळा असें नाव आहे.

बाडाचें शेवटचें फाटकें पृष्ठ म्हणजे एका शिवकालीन मोडी पत्राच्या आरंभाचा भाग आहे. शिवकालीन मोडी कधी छपत नाहीं. दोन नावापलिकडे त्या अवशिष्ट पत्रात काहीं महत्त्व नाहीं. त्या नावाचा कधी उपयोग शावयाचा असल्यास कोण जाणे, म्हणून त्या पत्राचा मथळा येथें देऊन ठेवतों.

महाराज राजमान्य राजेश्री नन्देकरपत
भाऊजी स्वामिजीचे सेवेसी

पंचवटिस्थाने वनविहारण पावना रामा ।
 राक्षसमर्दन ऋषिप्रतिरक्षण पावना रामा ।
 दशमुख येठनी सीताहरण पावना रामा ।
 ऋषिमुखपर्वतिं हनुमदर्शन पावना रामा ॥ ३

फलीमर्दन सुग्रीवपाठन पावना रामा ।
 सीताशोधन सेतुबंधन पावना रामा ।
 रावणमर्दन विभीषणस्थापन पावना रामा ।
 भूमिजाग्रहण अयोध्ये आगमन पावना रामा ॥ ४

नंदिग्रामीं भरता भेटुन पावना रामा ।
 अयोध्ये येठनी ऋषि अभिषेचन पावना रामा ।
 सर्व वानरा निरोप देउन पावना रामा ।
 भक्रा सहस्र राज्य करुन पावना रामा ॥ ५

भोक्षपुरी हे स्वर्गा नेउन पावना रामा ।
 त्रिभुवर्नि आपुलि कीर्ति ठेउन पावना रामा ।
 नामामृत हे दासा देउन पावना रामा ।
 हरिळा हनुम्यापर्दी ठेउन पावना रामा ॥ ६

(४) अशुद्ध प्रकाशनाचें एक नमुनेदार उदाहरण आढळलें तें येथें देतों. अशासाठीं कीं, आपल्या सर्व संतकींच्या काव्यांच्या शुद्ध आवृत्त्या काढण्याची किती आवश्यकता आहे, ती वाचकांस पटावी.

अनंतजन्में जरी केदया तपरासी ।

तरी हा न पवती म्हणे देह ॥ १ ०

ऐसें जें निधान लागलेंसे हातीं ।

त्याची केली माती भाग्यहीना ॥ १

उत्तमाचें सार वेदाचें भांडार ।

ज्याच्यानें पवित्र तीर्थें होती ॥ २

म्हणे तुक्याबंधु जाणिक उपमा ।

नाहीं या तों जन्मा घावयासी ॥ ३

अशा पाठाचा हा अंश ३. स. १८९६ त तुकाराम ताल्यांनी ' तत्त्व-
 विवेचकप्रथमप्रसारक ' मंडळीसाठीं छापलेल्या गाथ्यांत आढळतो. तो च पाठ

सन १९०३ त ग्रंथसंपादक व प्रसारक मंडळीच्या ग्रंथमालेत दामोदर सांवळाराम आणि मंडळी यांनी छापलेल्या गाथ्यांत कायम ठेवलेला आहे. न्यंबक हरी आवटे यांनी “ ब्रह्मीभूत श्रीनानामहाराज साखरे यांच्या संग्रहांतील पुरातन हस्तलिखित वहावांरून पाठ दुरुस्त करून ” सन १९०८ त छापलेल्या गाथ्यांत असा च पाठ आढळतो, फक्त त्यात तपराशी च्या ऐवजी तपराशी व पवशी चें पावशी एवढी अकारण दुरुस्ती केलेली आहे. सन १९१२ त निर्णयसागर छापलान्याचे मालक तुकाराम जावजी यांनी वासुदेव लक्ष्मणशास्त्री पणशीकर “ यांच्याकडून तपासून घेऊन पाठभेदटिप्पणीसहित ” छापविलेल्या गाथ्यांत आवट्याची दुरुस्ती स्वीकारून अशाच्या असा च सदरहु अमंग छापलेला आहे.

तुकाराममहाराजांच्या अभंगांचा चिकित्सापूर्वक अभ्यास करणारे महाराष्ट्रांत लक्षावधि होऊन गेले व हजारों असतील. हा अभंग वाचून यात काही तरी चुकतें आहे, अशी शंका हि कित्येकांच्या मनात उद्भवली असेल. ‘ तरी हा न पवशी म्हणे देह । ’ म्हणजे काय ? ‘ म्हणे देह ’ याचा काय अर्थ ? कोण म्हणे ? उत्तमाचें सार किंवा वेदाचें मांडार कोण ? कोणाच्या योगें तीर्थीना हि पवित्रपण येतें ? इत्यादि शंका कोणाला आल्या नसतील ? पण करणार काय ? साखरेसुवा झाले काय, विष्णुसोवा जोग घेतले काय किंवा आपले लक्ष्मणराव पांगारकर झाले म्हणून तरी काय, सर्वांच्या पुढें हा अवला अशुद्ध च अमंग टाक्या तर त्यानीं तरी काय करावें ?

या अभंगाचा जो गाभा तेवढा च नेमका अधर उडवून प्रकाशकांनीं त्यास निर्भाव करून सोडले आहे ! प्रस्तुतच्या बाबत हा अभंग आढळतो तो असा :

अनंत जन्मांतरीं केल्या पुण्यरासी ।

तरी हा न पवसी प्राज्ञवेद ॥ धु०

पेसैं हें निधान लागलेंसे हातीं ।

त्याची केली नाती भाग्यहीना ॥ १

उत्तमाचें सार वेदाचें मांडार ।

ज्याचेनी पवित्र तीर्थे होतीं ॥ २

तुका म्हणे दुजी आणिरु उपना ।

नाहीं तीं या जन्मा घावयासी ॥ ३

जी कथा या अभंगाची, ती च हजारांची. जी दशा तुकाराममहाराजांच्या अभंगाची ती च एकनाथाच्या, नामदेवाच्या आणि सर्वांच्या ! एकदा अवल इमर्जित प्रकाशकानीं जे ग्रंथ जसे छापून महाराष्ट्राच्या हातीं दिले त्याच्या तथा च आवृत्त्या आजतागाईत महाराष्ट्र काढीत आला आहे व त्याचा च अभिमान आता इतका बळावला आहे की, हे च आपले खरे नाणे म्हणून जे एकदा गांठी बाघले ते सोडण्यास चागले चागले लोक तयार नसतात ! परंतु

लटिक्याचा साभिमान घेणे । सत्य भवघे च सोडणे ॥

हे काही वन्याचे लक्षण नव्हे. असला दुरभिमानी वाचकवर्ग श्रीसमर्थ-वाङ्मयाच्या वाट्याला आला नाही, हे या वाङ्मयाचे माग्य होय.

२०८-२०९] ५०-५१

[११

या दोन रंगनाथ कृत योगवाशिष्टसाराच्या प्रती आहेत. त्या संपूर्ण आहेत. या दोन्ही प्रती मोगरेकर रंगनाथाच्या आहेत.

या ग्रंथाचा एक मोठा चमत्कार घाटतो. रंगनाथ दोन होऊन गेले, एक रामदासपचायतनातील निगडीकर रंगनाथ व दुसरे मोगरेकर रंगनाथ. चमत्कार असा, हा ग्रंथ या दोघांच्या हि नावावर मोडतो. दोघाची गुरुपरपरा भिन्न आहे : एक सहज पूर्ण निज रंगि रंगलेले व दुसरे कृष्णानंदाचे. त्यामुळे दोघांच्या प्रतीत प्रत्येक प्रकरणाच्या शेवटी उभयतांच्या परपरेला अनुरूप अशा निर-निराल्या ओव्या आढळतात शके १८२७ त या ग्रंथाची एक प्रत छापलेली आहे, ती निगडीकराची म्हणून छापलेली आहे. उभयतांच्या ग्रंथाचा आणि भाषेचा विचार करता या ग्रंथाचे कर्ते मोगरेकर रंगनाथ असावेत, असे मला वाटते. अशा शिर्षांत उभयतांच्या नावावर हा ग्रंथ केश व फसा मोडू लागला याचा उलगडा झाला पाहिजे.

प्रस्तुतच्या दोन्ही प्रतींचे लेखन एका च काळातले दिसते. २०८ व्या प्रतीचा काळ दिलेला नाही, पण २०९ व्या प्रतीच्या शेवटी मजकूर आहे, तो असा :

स्वस्ति श्री नृप शालिवाहन शके १७६३ उषनामसवसरे मार्गशीर्ष
 कृष्ण ७ सप्तमी सोमदिने धीपारात) जेथे श्रीराममंदिरे दिवा वृतीय
 यामे भद्राधिकारि पोळोपनाशा याळभण्डस्य मन मिष्टे-मिष्टित ॥

२१०] ५२ [१००

भगिनेश्वरीची परिभाषा पृष्ठे १६.

२११] ५३ [११

पद्धिसमाधीप्रकरण-पृष्ठे १५

मुख्यतः वाक्यसुधेचा आधार घेऊन या प्रकरणांत गद्यांत विवेचन केलेले आहे. वरील २०९ व्या प्रश्नाची प्रत ज्यांच्या हातची आहे त्यांच्या च हातची त्या च शर्कातील ही दि प्रत आहे. प्रकाशनाला योग्य.

२१२] ५३ (अ) [१००

साधनानुक्रमचूर्णिका-पृष्ठे २

२१३] ५४ [१०१

निवृत्तिदास ज्ञानदेव कृत उत्तरगीता-पृ. ३३.

मूळ श्लोक १४३, टीका ओर्वांसंख्या ५८९. प्रतीचा लेखनकाल वगैरे : हस्ताक्षर भगवंत चिमणाजी नाईक माहाजन कसबे पारनेर दस्तुर सुद खर नाम संवछरे माहे भाद्रपद शुद्ध ॥ ७ ॥ वार मंगळवारी समाप्त दोन प्रहरात जाळे छेरानसीमा कृष्णापंगमस्तु हे पुस्तक विठल बाळाजि पोळ भटाधिकारियाचे असे ॥

म्हणजे शके १७५३ येतो. प्रकाशन होणे इष्ट होय.

२१४] ५५ [१०२

श्रीसमर्थ कृत अंतर्भाव-पत्रे ४. शेवट :

शके १७५२ विक्रति नाम संवत्सरे ॥ पीप कृष्ण सत्यम्यां दिवा चतुर्थ्यामे प्रथ संपूर्णमस्तु ॥ इदं पुस्तकं पाराशरक्षेत्रे बालंभटस्य सूनुविठलेन लिखितं पोळोनाज्ञोति विष्णतं ॥

पृ. सं. २१

२१५]

५६

[१००

श्रीसमर्थ कृत पूर्वारंभ-पत्रे २

२१६]

५६ (अ)

[१०२

श्रीसमर्थ कृत आत्मराम-पत्रे ६. शेवट :

घाके १७५२ विकृति नाम संवत्सरे पौष कृष्ण ४ शनिवारे प्रथम, यामे
दिवा तत्समये पुस्तकं समाप्तं ॥ इदं पुस्तकं वालंभट्टस्य सुनुचिठलेन
लिखितं पाराशरक्षेत्रे पोळोपनाम्नेति विख्यातं ॥

२१७]

५७

[१०२

गुंडिराम कृत ओवीवद् आत्मशोध ग्रन्थ-पत्रे १५,
ओवीसंख्या ५५५.

हा ग्रन्थ अवश्य छापला गेला पाहिजे. आपल्या माथेला तो
भूषणावद् होईल. घाडे तान चरणांची त्यांतील ओवी अति डौलदार आहे.
नमुना पहा :

धन्य गुरुराजा । गरीबनवाजा । अहो महाराजा । दीनबंधु ॥ ३९५

दोषी मी मानव । जड मूढ जीव । देवाधिदेव । केले मज ॥ ३९६

केले अघटित । नव्हे जें घटित । वर्णितां कुंठित । च्यान्हि घाचा ॥ ४००

माझी मज भेटी । केली उठाउठी । सवाद्यता मिठी । अखंडित ॥ ४०१

घाचे मने काये । व्हावे उतराये । तिहींचा उपाये । न चले तेथें ॥ ४०२

तनु तेथ जड । मन तेथ मूढ । घाचे मौन पर्ले । अनिर्वाच्य ॥ ४०३

वगैरे. हे गुंडिराम नक्की केव्हां होऊन गेले, हें सांगण्याला मार्ग नाही, पण
त्याची परंपरा पाहतां ते श्रीसमर्थांच्या हि पूर्वी होऊन गेले असावेत, असें
वाटते. त्यांच्या परंपरेच्या ओव्या अशा :

शिष्य म्हणे स्वामी । माझ्या स्वरूपा मी । भेट केली तुम्ही । माझी मज ॥ ५४४

दासविले आजी । अर्ध क्षणामाजी । सहजासहजी । धन्य केले ॥ ५४५

वेदाचा तूं वेद । सिद्धाचा तूं सिद्ध । परब्रह्म प्रसिद्ध । तूं चि धन्य ॥ ५४६

बोळ जातं बोळा । बोळ आपोपिला । बोध हि शिणला । महिमा पाणू ॥

करोनि आत्मशोध । सांगितले विशद । ग्रहरसशोध । पाजियेला ॥ ५४८
 साडे तीन छंद । घोषो हे प्रबध । ग्रथ आत्मशोध । नाम याचें ॥ ५४९
 देहे औटकर । औट हा ॐ कार । योनी सदाकार । आकारली ॥ ५५०
 ग्रंथअर्थसार । वाणळा साधार । गुर परात्वर । सांगेन आता ॥ ५५१
 सद्गुरु अगाध । घडवानळ सिद्ध । परमज्ञ प्रसिद्ध । नागनाथ ॥ ५५२
 तयाचा अनंत । योगी हा विरपात । तया नादमुक्त । घोंडिराम ॥ ५५३
 त्याचे चरणसरोजी । सतचरणरजी । सहजासहजी । गुंडिराम ॥ ५५४

घडवानळ सिद्ध नागनाथ याचा काळ शक १३०० आहे. त्याचे अनंत, अनंताचे घोंडिराम व घोंडिरामाचे गुंडिराम होत. तेव्हा गुंडिरामाचा काळ फार तर १४०० त येतो.

प्रतीचा लेखनकाळ १७५२ पौष शु. ३ भृगुवासर असून लेखक बाळंभटाचे पुत्र विठ्ठल हे च आहेत.

प्रतीच्या शेवटी लेखकाने शानेश्वराचा एक अभंग व निवृत्तिनाथाची आरती अर्शी दिली आहेत. सदरहु अभंग छापलेल्या गाथ्यातील अभंगार्शी सहज ताडून पाहिला आणि आश्चर्य वाटलें. पूर्वप्रकाशकार्ना महाराष्ट्राची चेष्टा तर केली नाही, असें मनात आलें. महाराष्ट्राला शुद्धाशुद्ध कांहीं समजत नाही, त्याच्या पुढें छापून कांहीं हि टाकलें तरी चालतें, अशी तर त्यांनी आपली समजूत करून घेतलेली नव्हती ! श्री शानेश्वर, एकनाथ, तुकाराम, नामदेव इत्यादिकांचें अशुद्ध छापलेलें वाङ्मय महाराष्ट्र आणखी किती वर्षे चालू ठेवणार, असा साहित्यभक्ताना आतुरतेनें पण आदरानें प्रश्न विचारावासा वाटतो. आपण या सर्व सत्पुरुषांचे अशुद्ध छापलेले ग्रंथ वाचीत असतो, ही गोष्ट वारंवार महाराष्ट्राच्या नजरेस आणण्याचा मला केव्हा हि कंटाळा येणार नाही. हा च अभंग पदा. स्थलधकोच म्हणून सर्वथ अभंग न देता पहिलें च फडवें देतो. तें छापले आहे असें :

कानीं पालुनिया घोटें नाद जे पाहावे ।

न दिसतां जाणाव नऊ दिवस ॥ १

कानात बोटें घाटून पहावें, नाद फाय होतो तो, हा पहिल्या चरणातील वाक्-प्रचार बरोबर आहे, पण दुसऱ्या चरणान ' न दिसता ' म्हटलें आहे, त्याचा

अर्थ काय ! नाद दिसावयाचा असतो, कां ऐकावयाचा ! या प्रतीत शुद्ध पाठ आदे तो असा :

फार्नी घालुनी घोट । नादाते पाहावे ।

माईकतां जाणावे । नव दिवस ॥ १

असो; आरती न छापलेली आदे, असें यादते. ती महत्त्वाची आणि सुंदर आदे, म्हणून येथें देतो :

फळलें भाग्य माझे । धन्य जालें संसारी ।
सहृद भेटला हो । तेणें धरियेलें करी ।
पश्चिमे चालविले । आत्मस्थिती निर्घारी ।
त्रिकुटावरी नांदे । देखियेली पंढरी ॥ १

तें सुख काय सांगूं । वाचे बोलतां न ये ।

आरतीचेनि गुणें । गेलें मापण माये ॥ ध्रु०

राठळामाजी जातां । राहे देहे अवस्था ।
मन हें वन्मन जालें । नसे वदतेची वार्ता ।
हेत हा मावळला । शब्दा आली निःशब्दता ।
तटस्थ होउना ठेळें । निजरूप पाहातां ॥ २

त्रिगुण गुण बाई । पूर्ण जाळिल्या वाती ।
नवलाव अविनाश । नव जाय स्वर्यज्योती ।
पाहावां लक्ष तेथें । हळें विसरली पाती ।
नातुडे माझे मज । न फळे दिवस आणि राती ॥ ३

आरती विठलाची । उजळली अंतरीं ।
प्रकाश थोर जाला । साठवेना अंवरिं ।
रवि शशी मावळले । तथा तेज्यामाझारी ।
वाजती दिव्य वायें । अनुहत्तगजरीं ॥ ४

आनंदसागरांत । प्रेमें बुढी दिघळी ।
टापळें सौख्य मोठें । न ये बोलतां घोली ।
सद्गुरुचेनि संगें । ऐशी आरती फेली ।
निवृत्ति आनंदाची । तेथें वृत्ति निमाळी ॥ ५

२१८]

५८

[१००

ज्ञानदेव कृत उत्तरगीतेची दुसरी प्रत-पत्रे ३७, वरील २१३ वी प्रत पहा, या प्रतीचे हस्ताक्षर भिन्न आहे.

२१९]

५९

[१००-१५०

श्रीसमर्थ कृत पंचीकरणाच्या दोन प्रती. एकीची पत्रे १४ आणि दुसरीची १०. एक सुमारे शंभर वर्षां मागची व दुसरी दीडशें.

२२०]

६०

[९८

जगन्नाथ कृत बोधवैभव-पत्रे ३०. मूळ संस्कृत श्लोक ६३ व टीका ओवीसंख्या ७१२.

हे जगन्नाथ म्हणजे कल्याणांचे तटवळेमठपति जगजीवन ऊर्फ जगन्नाथ नव्हत, या जगन्नाथांचे गुढ अखंडाश्रम ऋषि होत. ग्रन्थाच्या शेवटी परंपरेच्या व ग्रन्थरचनेच्या कालाच्या ओव्या आहेत त्या अशा :

ऐसें बोधवैभव आर्यान । ग्रंथ बोधवैभव जाण ।

जें जें अखंडाश्रमाचें वदन । बोलिलें तें म्यां लिहिले असे ॥ ७०६

ऋषीश्वरचंद्रकिरणीं । जगन्नाथसोमनांताची वाणी ।

द्रवळी हे तों त्याची च करणी । त्यावीण जगन्नाथ पापाण ॥ ७०७

बोधवैभवसमाप्ति । संतचरणीं अनंतमती ।

विभवादिंद आरंभसमाप्ति । माघ शुद्धाष्टमीसी ॥ ७१०

सहस्रमेवेचा गौरव । ते चि बोधार्थे वैभव ।

तेथे पाहिजे केवळ भाष । गुरूसी चातुर्थ नावडे ॥ ७११

केवळ मूर्ख जगन्नाथा । त्यासी ऋषिरूपेधीण अन्यथा ।

उपाय नसे ऐसें संता । निश्चयेसीं कळावें ॥ ७१२

वैभव संवत्सर म्हणजे १६७०. या प्रतीचे लेखक विठ्ठल बाळमठ च आहेत, पण त्यांनी या ठिकाणी नांव न देतां नुसता लेखनकाल च दिलेला आहे-

“ शके १७५६ जयनाम संवत्सरे फाल्गुन शुद्ध तृतीया सोमे दिने रात्री द्वितीययामे श्रीपाराशरक्षेत्रे श्रीराममंदिरे देवसंनिधौ ग्रंथलिखितं ॥ ”

२२१]

६१

[१५०

भीमत् भगवद्गीतेषु ओवीवद् भाषांतर. पहिली ३ पृष्ठे व
मधून मधून कांहीं पृष्ठे दुर्दैवाने गराळ आहेत. मधला चवदावा अध्याय समूळ
नाही. धिलक अखेलेली पृष्ठे $१७८ \times २ = ३५६$ आहेत व ओवीसंख्या
६७५ भरली.

पण हे भाषांतर कोणी केलेले आहे, ते कोठे च दिलेले नाही. शेषटंक्या
कांहीं ओवी :

संजय उवाच

वासुदेव आणि पार्थाचा संवाद । कर्मां घेकिला अद्भुत भानंद ।
तेणें रोमांच उभे राहोन जाला स्वानंद । तो राया काय सांगों ॥ ७३
वेदव्यासाचेनि प्रसादें । परम गुह्य मी अनुवादे ।
योगेश्वरें श्रीकृष्णें आनंदें । सरया प्रति सांगितलें ॥ ७५
राया तें मज पुनः पुना आठवत । जो संपाद असे महा अद्भुत ।
केशव धर्तुनाचा पुण्य पवित्र । तेणें मज संतोष होतो पुनः पुना ॥ ७६
जयं जवं आटवे हरीचें रूप । तनं तयं विस्मय होय अद्भुत ।
तेणें मज सुप्त होतसे विख्यात । पुनःपुना मी काय सांगों ॥ ७७
जेथें पां श्रीकृष्ण योगेश्वर । दुसरा असे पार्थ धनुर्धर ।
तेथें श्री आणि विजयाचा पटिभरु । हे दोन्ही अचळ असती राया ॥ ७८
अगाध परमात्म्याची करणी । सकळ शाश्वें मथन करुनि ।
गीता नवनीत काहाडुनि । धर्तुजयासी दिधळी ॥ ७९
तेणें किरीटीस घोष जाला । परमह्यमिळणीस मिळाला ।
सकळ लोकां मार्ग सांपडला । भवसागर तरावया ॥ ८०
अर्जुना जालें समाधान । भगवंतकृपेकरुन ।
गेलें अज्ञान अंधपण । दिव्य प्रकाश जाला ॥ ८१
पालागी महानुभाव मदाक्रयि । तत्पर नीता अभ्यासीं ।
तेणें पावले नेमेसीं । अविनाश पद ॥ ८२
ऐसा कृपाळ देवाधिदेव । जड जीव तराया केला उपाव ।
कळल्या गीतेचा गर्भभाय । पुनरावृत्ति नाही तया ॥ ८३ ।

शुभ अशुभ तन्ही वाणी । फरावी गीतेची धोरणी ।

तेणें संनुष्ट चक्रपाणी । फर्मबंधन तोडील ॥ ८४

इति श्रीमत् ...

२२२]

६२

[११७

श्रीमन्महामुद्रलसूरिविरचिता श्रीरामार्या, कंठमठविरचिता पदार्थद्योतनी दीपिकेसह—पत्रे ४०, संस्कृत ग्रन्थ.

प्रतीच्या शेवटीं लेखकानें व्यापलें नांव, गांव व लेखनकाल दिवा आहे तो असा :

“ स्वर्मांगदपंडितबंधाजसंजीवनारामजराभचंद्रेण इदं पुस्तकं कृष्णापश्चिमभागे
 उद्यरजक्षेत्रे श्रीगुरुकृपाकटाक्षेण लिखितं ॥ शके १७१७ शोधननामसंवत्सरे
 उचरायणे शिशिरार्तां माघमासे शुक्लपक्षे द्वादश्यां त्रिथी भृगुवासरे आर्द्रा-
 नक्षत्रे चतुर्थप्रदरे शिवालये समाप्तं ॥ ”

२२३]

६३

[२००

अपरोक्षानुभूति—समश्लोकी टिकेसह—पत्रे ३३.
 टिकेचा शेवट :

समश्लोकी असी टीका । अपरोक्षानुभूतिची ।

वामनें आर्पिणी पाई । शेषशाई गुरुधिया ॥ १

गुरु माठली जाण माझी निजाची । मुटे स्तन्यघारा मुलीं चिन्मयाची ।

नये बोलता बोलवीते च नाचे । जसी नाचवी तैसतैसा च नाचे ॥ २

गुरु बाप माझा समर्थ प्रतापी । विरे काळ घाके जयाचेनि दुर्पी ।

म्हणोनी च निश्चित मी आज पाही । जर्गी मी च मी नाचरे श्रिजगा ही ॥३

गुरु आपके गोड तो शान्द होऊं । उठी गंधलेपें जडोनी च राहूं ।

गुरु देखते रूप होईन आंगें । असी मी गुरूशी मिळोनी च वागे ॥ ४

गुरूच्या विभेमी रसत्वे चि पैसूं । गुरनासिके गंधरूपें प्रवेशूं ।

गुरहातिची ती क्रिया मी च होय । कदापी गुरूवेगळा मी न राहे ॥ ५

गुर चालतां मार्ग होऊन राहूं । क्रिमातीत त्याची क्रिया मी च होऊं ।

त्रिकर्णकि व्यापार जो सद्गुरूचा । कळें नेदिता मी च होऊं श्रियाचा ॥ ६

पेसा प्रेमसुधा समुद्रहृदई पूरी भरे सर्पदां ।
 रोल्या तेंच तळीं समस्त विरुनी देहादि दृश्या पदा ।
 स्वानंदें अपरोक्षिचा अनुभव श्रीचंद्रमा ऊजले ।
 संसारांतिक पाप ताप समुळीं व्याच्या दयेने पळे ॥ ७
 कथिली शंकराचार्ये अपरोक्षानुभूति हे ।
 तद्रर्गदीपिका दाधी शिवराम महाकवि ॥ ८
 पूर्णानंदप्रसादें हे दीपिका दाविली स्पयें ।
 विचारी यासि विश्वासे शिवराम चि तो असे ॥ ९

२२४]

६४

[२२४

हा २२४ वा ग्रंथ २२४ च वर्षीनीं आज नोंदण्याचा योग येत आहे.

अमृतनंद योगेश्वर कृत योगराजटिळक पत्रे ३४, ओवीसंख्या १३०, प्रकाशनाष्ट सर्वथैव योग्य.

दृष्टि जाहाली स्थिर । मना पडिला विसर ।
 परमात्मा श्रीगुरु । देखिलिया ॥ ३२३
 दृष्टि देखिल्या श्रीगुरु । मन जाहालें स्थिर ।
 मावळला अंधकार । सकळै ब्रह्म चि दिसे ॥ २४
 गुरु शिष्य थेंक जाले । लोकत्रय आनंदलें ।
 शिष्यासी लाघलें । समाधीसुख ॥ २५
 जालें जन्माचें फळ । पूर्वज उधरले सकळ ।
 यापण सौख्यरीत्ये सुखळ । भेटले श्रीगुरु ॥ २६
 गुरशिष्याची प्रेक्ष्यता । जेवी सागरां मिळाली सरिता ।
 नातरि दीप कर्पूरें बोवाळितां । आत्माराम ॥ २७
 गुरशिष्याचा थेंकांतु । जेवी आनंदला नाशु ।
 तेवी अमृतनंदा गुरनाथु । प्रसन्न जाहाला ॥ २८
 ग्रंथ सिधी पावला । श्रीगुरु सुखिया जाला ।
 आपल्या पर्दी बैसविला । प्रेम दिप्रलें भक्तीसी ॥ २९

जे हा ग्रंथ अभ्यासितो । तथा प्राणिया होय मुक्ती ।

जे साशिवरुपणें ऐकती । तथा होय ज्ञानमती ॥ ३३०

लेखकाचें नांव, गाव, आणि लेखनकाल :

“ स्वस्ति श्रीनृपशालिवाहान शके १६३० विरोधीनाम सवत्सरे भाषाढ
वद् नवमी सोमवासरे तद्दिनी ग्रथ समाप्त ॥ भाषाजीसुत दत्तात्रीना
लिख्यते वास्तव्य पाराशर्य ॥ ”

२२५] ६५ [१५०

मुक्तेश्वर कृत श्रीएकनाथचरित्र-पत्रें ११, ओवीसंख्या ८७.

२२६] ६६ [१५०

श्रीसमर्थ कृत आत्माराम-पत्रें १६

२२७] ६७ [८२

श्रीसमर्थ कृत गुरुगीता-पत्रें ११ पैकीं ९ वें पत्र
हरवलेलें आहे. ओवीसंख्या १४६.

ही गुरुगीता श्रीसमर्थान्या नावावर मोडवें, पण ती खरोखर च त्यांची
आहे किंवा कसें, याचा आग्रहास अद्यापि निर्णय करणें आहे. श्रीसमर्थान्या
लघुकाव्याचा भाग काढण्यापूर्वी या प्रभाचा उलगाडा करावा च लागेल.

या प्रतीचा लेखनकाल शेवटीं आहे तो : “ शके १७७२ साधारणनाम
संवत्सरे ज्येष्ठ शुद्ध ३ गुरुवासरे क्षेत्र पागरी. ” प्रतीच्या शेवटच्या पृष्ठामार्गे
“ इदं पुस्तकं आण्णागोसावीयाचे ” असा मजकूर आहे.

२२८] ६८ [१५०

श्रीसमर्थ कृत आत्माराम-पत्रें ३३

२२९] ६९ [१५०

श्रीरामसहस्रनामस्तोत्रम्-पत्रें १३

- २३०] ७० [१००
श्रीसमर्थ वृत्त जुनाट पुरूप-पत्रे ८
- २३१] ७१ [१५०
श्रीसमर्थ वृत्त श्री श्लोक मनाचे-अपूर्ण
- २३२] ७२ [१५०
श्रीसमर्थ वृत्त तत्त्वबोध-पत्र १. हे १९ श्लोक आहेत.
हे श्रीरामदासवृत्त आहेत म्हणून म्हटलेले आहे. निर्णय व्हायचा आहे.
- २३३] ७३ [५०
ही नऊ निरूपणे असून ती कोणी तरी रचलेली दिसतात.
- २३४] ७४ [२४८
पृ स. २१३ × २ = ४२६, शिवाय आरम्भीची ३४
गद्याल व बहुधा तितकीच शेवटची गद्याल.
या वाढात जिनघर्मियाचा जयमाला ग्रन्थ आहे. त्यात सरस्वतीपूजा,
गुरुपूजा, गोमटस्वामी अष्टक, सामुद्रिक, सिद्ध, सप्तश्रृंगिपूजा, धर्मचंद्रवृत्त
गुवांष्टक, वादिचंद्रविरचित भ्रापाल आख्यान, जनुस्वामीरास, चौवांश तीर्थंकर,
प्रत, देवेंद्रकीर्तिवृत्त लुनदीश्वरपूजा, आदित्यवारकथा इत्यादि प्रकरणे आहेत.
या वाढात संस्कृत, मराठी, मारवाडी या तिन्ही भाषांचा उपयोग केलेला आहे.
वर ९८ व्या पृष्ठावर जो श्रीसमर्थोचा किता दिला आहे, त्याची जशी
लिपी आहे, तशी या वाढाची आहे. या वाढातील लिपीच्या आधारे तो किता
वाचता येईल व तसा तो केव्हा तरी वाचला पाहिजे.
या वाढाच्या २७ व्या पृष्ठावर या वाढाच्या लेखकाचे नाव, गाव व
छापानकाल अशी दिलेली आहेत, ती अशी :

संवत् १७४१ वर्षे माहा वदि ११ दिने गुरुवासरे लिखितं ॥ संघवी
चिंतामणी साहवावनार्थं ॥ श्रीअवरंगावादनगरे ॥

म्हणजे शके १६०६ माघ वद्य ११ गुरुवार हा दिवस येतो.

हें वाढ तडवळेमठांत यावें, याचें थोंडें आश्वयं वाटलें. पूर्वे फाल्गु
श्री समर्थसांप्रदायिक मठ सर्वसंग्राहक असत, याचा हा पुरावा च होय.
श्रीसमर्थांची तशी शिकवण च होती.

मूर्खे येकदेसी होतो । चतुर सर्वत्र पाहातो ।

जैसा बहुधा होऊन भोगितो । नाना सुरे ॥ ११-१०-१

तो चि अंतरात्मा महंत । तो कां होईल संकोचित ।

प्रशस्त जाणता समस्त । विख्यात योगी ॥ २

२३५]

७५

[३०

पूर्वारंभ, पंचसमासी, सप्तसमासी, अंतर्भाव,
आत्माराम, जनस्वभावगोसावी, सोलीव सुख, जुनाट पुरुष,
चतुसमासी, अर्था हीं प्रकरणे अगदीं अलिकडे एका ठिकाणीं लिहिलेलीं
अर्था आहेत. अगदीं वरील पृष्ठावर “ श्रीसमर्थ कृत स्फुट ग्रन्थ ” असें
असें म्हटलेलें आहे. पण सोलीव सुख हें प्रकरण श्रीसमर्थांचें नसून
कल्याणांचें असावें, असें मला वाटतें. पुढें निर्णय होईल च.

२३६]

७६

[८३

श्रीसमर्थ कृत येकवीससमासी-पत्रें १२० प्रतीचें अक्षर
मोठें आणि सुंदर आहे.

लेपनकाल घगरे शेवटीं आहे तो असा :

ही येकवीससमासी रघुनाथ यापुत्री याने पठनमननार्थं केशवराव नारायण
यांजकडोन लिहिलेली अने भिची भाद्रपद वद्य ११ सन १२५७ फस०
संवत् १९०६ ॥ येकंदर संरघ्या घोण्या १३३५ ॥

२३७]

७७

१९४

पृ. सं. ८४ × २ × २ = ३३६, शिवाय दहा वीस
आरंभाची आणि शेवटची गहाळ.

हे संबंध वाढ संस्कृतांत आहे. त्यांत सुभाषित श्लोक पुष्कळ आहेत, कांहीं आख्यानें हि आहेत.

त्यांत आपल्याला सध्यां दोन प्रकरणें स्वतंत्रपणें उतरून ठेवलीं पाहिजेत व केव्हां तरी प्रसिद्ध केलीं पाहिजेत :

१. एक, श्रीसमर्थस्तवनपर पांच अष्टकें. पांच हि मिळून ४२ श्लोक होतात व शेवटीं एक स्वतंत्र श्लोक आहे तो असा :

यः पंचरत्नमपि चाष्टकमादरेण ।

संकीर्तयत्यनुदिनं हरिदासतुंदे ।

अण्णाख्यपंडितमसौ हृदि विस्मरेतिकम् ।

पूपा घृतियंदमुना गदिताग्रगण्या ॥ १

आणि दुसरें प्रकरण हि महत्त्वाचें आहे. त्यांत शके १६६० त जगन्नाथादि समस्त रामदासशिष्यांनीं कालगांवचे पंडित श्रीकृष्ण यांना प्रभू केव्हा कीं, श्रीसमर्थांनीं शेवटपर्यंत ब्रह्मचर्याश्रम च चालविला, तेव्हां त्यांचा हा आश्रम क्षोणता म्हणावा, त्याला शास्त्रांत आधार काय आहेत ते आम्हांस सांगा, त्यावरून पंडितांनीं शास्त्राचारें श्रीसमर्थांच्या पंथाचें समर्थन केलें, असा कथाप्रसंग वर्णिला आहे. पंडितांच्या समर्थनाचें मुख्य सूत्र असें कीं, मायं ब्रह्मचर्याश्रमः किं तु परिवादाद्यश्रतुर्थाश्रमभेदः परमर्हसवत् ।

२३८]

७८

[२००

पृ. सं. ४४ × ४ = १७६, पैकीं आरंभीचीं १८ व वितकीं च शेवटचीं गहाळ.

या वादांत विठ्ठलदासकवि कृत जानकीस्वयंवर आहे : सर्व पहिला-जानकीउत्पत्ती, श्लोक २८-६१, सर्ग दुसरा-भद्रिल्योद्धरण, श्लोक ५८, सर्ग तिसरा-मिथिलाप्रवेश, श्लोक ४९, सर्ग चवथा-रावणमानभंग, श्लो. ५५, सर्ग पांचवा-घनुभंग, श्लो. ५२, सर्ग सहावा-लग्निधार श्लो. ४१, सर्ग सातवा-अपूर्ण श्लो. २१.

२३९]

७९

[१००

एक सर्वसंप्रादक पुटकें—

(१) पूर्णानंदांच्या शिष्यराम त्यागींचीं निजबोधाचीं वाष्ट कव्यांची

बारा पदें, (२) जैसा भांल्याचा गळोळा वगैरे एक तुकडा, (३) त्रयो-
दशाक्षरी मंत्राचा कागद, (४) वखरीच्या दुसऱ्या अध्यायाची ९ पानें,
(५) तुकारामाचे अभंग, (६) जगजायाच्या कथा वगैरे, (७) पंचमुखी
हनुमत्कवच, (८) एकनाथी भागवताची २०० वर्षांमागची काहीं पानें,
(९) श्रीसमर्थ, सुरदास, कल्याण, जगजीवन, सखाराम यांची किरकोळ
पदें, व श्रीरामनवमीची कथा, (१०) श्रीशानदेव तुकाराम-या भमरामाजी
येखादा बोल्लु म्हणे !, (११) मुक्तावाईचें एक पद, (१२) नाथमुज-
गांचो पदें, सामुद्रिक लक्षणें, शानदेवकृत पंचमुद्रा व काहीं औपधे-विशेषतः-
घोड्याचीं, (१३) मीरा, सुरदास यांची पदें व शकुनवती, (१४) येकनाथ
कृत जोहार, (१५) श्रीसमर्थ कृत सुदर रामावाई, (१६) येकनाथ कृत
पिता सांगे पुत्रासी । नको जाऊ पंढरीसी !, (१७) शानदेव कृत ७ अभंग,
(१८) एकनाथकृत हस्तामलकाचीं काहीं पानें, (१९) कोणी रावजी
नीळकंठ यानीं मनुष्याकृति काढून तींत पिंडब्रह्माटाचें ऐक्य दाखविलें आहे-
अभ्यसनीय, (२०) त्या च नीळकंठसुतानें चत्वारदेहाचा काढलेला नकाशा-
उपयुक्त, (२१) महामंत्राचा कागद, (२२) अप्रकाशित अशा गोड
धुवाख्यानाचा एक च तुकडा, (२३) श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्य वासुदेवेंद्र-
कृत विवेकसारमहाराष्ट्रभाषाप्रबन्ध दोन पत्रें, (२४) समाधिप्रकरण गद्यात्मक-
दोन पत्रें, आणि (२५) किरकोळ.

येणें प्रमाणें तडबळे मठातील सग्रहाचें स्वरूप आहे. तडबळ्याचें काम
उरकून तिसऱ्या दिवशीं बैलगाडीनें वार्शीस जाताना वाटेंत दोन तास

पांघरी

येथें यांवून तेथील मठ आणि मठातील सग्रह पाहिला. एके काळीं
मठात असलेल्या पुस्तकाची एक यादी आढळली. ती यादी सुमारे दीडशें वर्षां-
मागची आहे. ती येथें देतो, अद्यासाठीं कां, त्यावेळीं मठात सग्रह कोणता
होता, आज त्यापैकी किती उरला आहे व त्यात पूर्वीं न ऐकलेले ग्रन्थ कोणते
आहेत, हें कळावें.

यादी पुस्तकें सुमारि स्मरणार्थ

१ बाळकाड रामायण येकनाथी	१ गगामाहारम्य भ्रानसी स्नानस्तोत्र
१ किष्किदाकाड रामा० येकनाथी	१ सामुद्रिक लक्षणें पाहणें

- १ आरण्यकांड रामा० येकनाथी
 १ युद्धकांड रामा० कृष्णदासमुद्गली
 १ मनाची वही थोरली कृष्णाचिनाची
 १ धाकटी मनाची वही भिक्षेची
 १ सगुणध्यानाची वही धाकटी
 १ श्री शंकराचार्याविरचित पचीकरण-
 महावाक्यसिद्धान्त
 १ शरीर उपनिषद्
 १ घेणीस्वामीचा कौल
 १ स्मार्त भागवत येकादशीनवभेद-
 निर्णयसिद्धान्त पट
 १ रामदुर्ग
 १ यशोदेने सकटचतुर्थी केली कथा
 १ स्वभाष्यायलघु
 १ प्रदोषस्तोत्र संस्कृत
 १ दिशाप्रहरपरस्वें पिंगाळ्याचें फळ
 १ देहलका अहकाररावण वर्णन
 १ मधनाथाच्या लावण्या ताव
 १ लक्ष्मीपत्र
 १ धोक येकाराटी वद ४
 १ पचीकरण महावाक्य श्रुति समत
 १ भवानिन्द्रवराज
 १ शिवकवचरद्रयामळ
 १ भरतभेटी आर्या मोरो पढित
 १ हनुमान्मालामंत्र वद ४
 १ गवाळ मयाची वही घर मूर्ति
 १ दहीगाणें चाली कृष्णपन्नाची वही
 १ राम-कृष्ण-उपासकाचें भांडण
 वद ३
 १ धामास्वामीचा ग्रंथ परिश्र २७
 १ स्वामीच्या हातची वही पन्नाची
 हरणाच्या कातट्याची थोरली
 १ अहिरावण नहिरापत्र परिश्र
- १ घराचें आयुष्य पाहणें
 १ पुण्यां लिहिण्याची रीति वद ३
 १ ब्राह्मणतीर्थप्राशनी आश्रयवचनें
 १ रारायत्र
 १ श्लेष्मविवाहवाक्य
 १ साधुमाहात्म्य कवि खासे कथा १
 १ गणेश उपनिषद्
 १ पचीकरणमहावाक्य ज्ञानेश्वर समत
 प्राकृत वद ८
 १ पचीकरण समयाचें वद दुपट ४
 १ तत्त्वोत्पत्ति पिंडोत्पत्ति खड ४ पत्रें
 २ ब्राह्मणाचीं
 १ सपहव सवीज यत्रोक्त मंत्र मन्युचा
 १ धण्याच कुतन्याचें भाडण
 १ स्वानदचूर्ण सिद्धाचें
 १ गुरकवच
 १ विवाहगधर्वपद्धति
 १ ज्ञानेश्वराचा खेळ चौ-यासीचा
 १ हस्तामळ संस्कृत
 १ दक्षिणामूर्तिस्तोत्र
 १ गुरसहस्रनाम
 १ गुरस्तोत्र
 १ गुरपद्धतिनमस्कार
 १ द्वादशमजरी आचार्यस्वामी
 १ श्रीरामलघुमानसपूजा
 १ दत्तावतार खोळ ३०
 १ रावणाची आदि धनपर्व
 १ भरतभेगी पहाभिषेक वही
 १ नाममुधा यामास्वामीची
 १ सरस्वतीस्तोत्र
 १ रामगीता
 १ नाममुद्रांकित राोग
 १ रामपारतमाखिना स्तोत्र

- श्लोकत्रय वही धावटी
 १ स्वप्न प्रज्ञान बोधी ११६
 १ गुरुचा वैदानिरूपण अभंग
 १ द्रौपदीघांता

- १ गरुड शाख्यान वही
 १ गीता कठिकार्यांची
 १ वैश्वदेव
 १ मुद्राधारण स्तोत्र
 १ द्वादशतिलक स्तोत्र

मठाची परंपरा:—श्रीरुल्याण-रामाजीतुवा, पुण्यतिथी श्रावण व. १३-
 अनंततुवा, पु. ति. भाद्रपद वद्य १२ (बहुधा शके १६९५, मार्गळ वाढाक
 ५५ पदा)—अनंततुवा ऊर्ज यापु पु. माघ व. १-रामतुवा पु. कार्तिक
 शु. १५—लघुतुवा पु. माघ शु. ७-अनंततुवा विद्यमान. मठाला उत्तर
 योडे आदे, सरासरी दोनशेंचे.

पांचरी मठांतील उपलब्ध संग्रह

२४०]

१

[२००

पृ. स. ६४ × २ × २ = २५६.

श्रीसमर्थ कृत चौदा शतके व स्फुट ओव्या पैकी पहिले ४३
 अभंग मिळून हे सद्य वाढ होतें. श्री रामदासी प्रथमालेतील तिसऱ्या भागात
 ही कविता आपण छापली च आदे.

वाढाच्या पहिल्या पानावर कोरी जागा पाहून तुकारामहाराजांच्या
 निर्याणाचा अभंग सहज लिहिलेला आदे :

शालिवाहन शके पधराशे येकाहत्तर । विरोधी सवत्सर उत्तरायण ॥ १
 पाल्गुन वद्य द्वितीया दिवस सोमवार । प्रथम प्रहर प्रात काळीं ॥ २
 तये दिवसीं तुझा वीर्तेन करितां । म्हणे मज आता निरोप घावा ॥ ३
 तुका म्हणे माझे नमज सतपाया । ऐसें म्हणोनियां गुप्त जाळा ॥ ४

२४१]

२

[२००

पृ. स. १७६ × २ = ३५२.

या वाढात (१) वामन कृत गोपीगीत व (२) हरिविलास,
 (३) एकनाथ कृत कौसल्येचे दोहळे, (४) वामन कृत श्रीरामजन्म,
 (५) अपूर्ण मार्तंडअष्टक, (६) तुकाराम कृत वाळवीरेचे १०२ अभंग
 व (७) मनाचे श्लोक १ ते २८ अपूर्ण, अर्थां प्रकरणे आदेत.

२४२]

३

[१११]

पृ. सं. १०६ × २ = २१२

(१) श्रीसमर्थ, अमृतेश्वर, अनंत (हे बहुधा याच मठाचे अठावेत, याच्या एका पदात मैलार येथील खंडोबाचा व दुसऱ्या एका पदात कृष्णा उत्तरवाहिनी होऊन तिच्या तटाकीं असलेल्या बदरीप्रामाचा उल्लेख आला आहे), जगज्जीवन (याच्या मधून मधून रामनयनीच्या कथा आहेत), रगनाथ, येकनाथ, शिवराम पूर्णानंद, मुद्रलस्वामी, वेणी, शेषमहमद वगैरेंची पदपदातरे

(२) श्रीसमर्थांच्या अप्रकाशित पाच भूषाळ्या

(३) श्रीसमर्थकृत-हरिजन या श्रीहरिभजनं जन तारनि भाषण तरले ॥ प्र०

(४) शिवदिनकेसरीकृत-रामदास सद्गुरु अविनाशी इर्दसे जपना ॥

(५) रंगनाथ कृत-रामदास चतुराक्षरि मत्र जप वारंवार ।

(६) जगज्जीवन कृत अजनीसेवाद, ओवी ६८, शेवटी :

शके १७४१ प्रमार्थीनाम सवसरे ... आषाढमासे कृष्ण पक्षे षष्ट्यां तिथौ ... सौम्यवासे तासगाव ग्रामे लेखनसमाप्त ॥ विद्यमान गोविंदराव सोबनि पेठ सोमवार ॥ सन १२२९ रमजान ८ २१ बुधवार

(७) नंतर कल्याणस्वामींची पदे, अभंग व श्लोकाष्टकें मिळून ८२ आहेत व शिवाय स्फुट श्लोक ४४ आहेत आणि शेवटी :

शके १७४१ . . आषाढमासे शुक्लपक्षे द्वितीया मठवारे ... ॥ विद्यमान गोविंदराव व व्यंकटराव सोबनी . .

(८) नंतर जगज्जीवन कृत गणपति आख्यान, ओवी ६०, अर्जुन त्याच्या शेवटी शके १७४३ तृपनाम सवसरे क्षेत्र शुद्ध १४... विद्यमान पांढरग नरसिंह येद्रे...

२४३]

४

[१५०]

पृ. सं ८० × २ = १६०.

(१) अनंतनदन, रगनाथ, राम कवि, श्रीधर, सुरदास, येकनाथ, रामदास (कृत हनुमत भेट, ओवी ६८), नरहरि मालो, अमृतेश्वर, आनंदतनय, आत, नामा, तुका, इत्यादिकांची पदपदातरे.

(२) सहदेव भाडळी, ज्योतिष, मंत्रयंत्रे वरी च आहेत.

(३) शेवटची ३० पृष्ठे घन्यंतरी म्हणून ग्रन्थ आहे, त्यांत अनेक रोगांवर औषधे दिली आहेत.

(४) मध्ये च एका ठिकाणी दोन सुमापिते आली आहेत, एक संस्कृत आणि दुसरे प्राकृत. त्यापैकी दुसरे असे :

कांतारों विटपा सळीं गिरिदरीगर्भी रहावे सुखें ।
 म्हाहूनी प्ररथीं पुरगादिक मृगे त्यांचीं पहावीं सुखें ।
 हें देवा मज मानलें पारि नको ऐसे स्वर्लीं राहणें ।
 जेथें भूपतिला मनुष्य न कळे घीमंद कीं प्राहणें ॥ २

[२४४]

५

[१००

पृ. सं. ४३ × २ × २ = १७२. शिवाय आरंभीची, शेवटची आणि मधली बरी च गहाळ. वाढ महत्त्वाचें आहे.

(१) यांत श्रीसमर्थ, केशव, तुकाराम, येकनाथ यांची कृत्रिता बरी च आहे. श्रीमत्सर्वांची काही अप्रकाशित हि आहे. शिवाय कल्याण, भीमर ब्रह्मानंद, उदधचिदन, सामराज कल्याण, जगज्जीवन, स्वामीदास, दत्तात्रय किंवा दत्तात्री (दोघे बहुधा एक च) नामा, चिंतामणी, राघव, चिन्मयनंदन, कृष्णदास, जनीजनार्दन, शिवदिनकेसरी, पुरुषोत्तम (कृत कल्याणांची आरती), अनंत, त्रियक, निंबराज नरहीरि, मृत्युंजय, जनजसवंत यांची हि थोडी फार पदपदांतरे आहेत.

(२) वेणावाई कृत

(१) तुझ्या नामेंवीण मज कंठेना ।

(२) सेवकसाभिमानी राम कोदंडपाणी ।

(३) स्वरवर्णव्याक्तिरहित ।

(४) मन कां राघवीं स्मरेना ।

श्रवणकीर्तनविष्णोस्स्मरणी हेत कां धरीना ॥ १

उदरीं गर्भवास भोगिले नवमास सें दुःख कां स्मरेना ॥ २

वेणी म्हणे हें कैलें अभाग्य म्हणें हें स्मरेना ॥ ३

(३) राघव हे कल्याणांचे वंशु शिरगांवमठपति दत्तात्रय यांचे पुत्र व शिष्य दिसतात. त्यांचा उल्लेख नाटांक १३७ त व इतरत्र आलेला आहे. त्यांची जी पदे आहेत, त्यांतील तें एक पद पुराव्यासाठी सर्वथे देऊन ठेवणें इष्ट वाटतें.

भक्तासी बुद्धि देउनि तारणें । साचार व्रीड पावन करणें ।
स्वधर्मासाठीं दुर्जना संहारणें । येवढें माझ्या स्वामीचें करणें ॥ ध्रु०

स्तंभेविण उभारी अघनी । उत्पत्तीयोग चालवी जीर्णनी ।
आत्मत्वकळा विचरे भूवर्नी । व्यापकपणें आपण जर्नी वर्नी ॥ १

कर्माधेन जीव सर्व केले । देहात्मयोग भूतान्वयो चाले ।
त्यामध्ये कोणी स्मरणीं लागले । आपुलें पद देवनी स्थापिले ॥ २

स्वामी सज्जनपर्वतनिवासी । तारकब्रह्म अव्यय सुखरासी ।
सहस्ररूपें नमूं दत्तात्रयासी । स्मरणमात्रें तारिले राघवासी ॥ ३

(४) शिवदिनकेसरींची श्रीसमर्पभक्ति प्रसिद्ध आहे. अशी अशी स्वानुभवी मंडळी जें उपदेशितात तिकडे दुलंध कसें करावें ?

घोळा रे घोळा श्रीरामनाम वाचे घोळा ॥ ध्रु०

हातें धरवी टाळि वाजवा । भावें करुनी देव रिक्षवा ।

नामाचा मुखीं गजर गाजवा । प्रेमानंदें ढोळा ॥ १

या सतुचें भीषण सांडुनी । सद्गुरूसी शरण जाडनी ।

काया वाचा मन देउनी । स्वसुख ज्योति उजळा ॥ २

साधा वरवें हें चि साधन । घोले केसरीचा शिवदीन ।

मी कोण हें ठाई पाडुन । भवभय अवघें टाळा ॥ ३

(५) केशवस्वामी भागानगरचे हे श्रीरामदासपंचायतनांतील होत. श्रीरामदासी संग्रहांत सर्वत्र त्यांचीं हजारों पदे सांपडतावी, यांत नवल नाही. हैद्राबादस रंगारी लोकांत त्यांचा शिष्यसंप्रदाय फार होता व अजून हि तेंच त्यांचे अभिमानी त्या च लोकांत सांपडतात. त्या लोकांत आज हि बारकाईनें तपास केल्यास त्यांच्या कवितेचीं वाढें आढळतील. रंगारी शिष्यांना उद्देशून केशवस्वामी प्रफा मदांत म्हणतात—

आम्ही रंगारे रंगारे । रामनामें रंगलों या रे ॥ धु० -

रामरंगें रंगा आलों । आम्ही रंगारे पै जालों ॥ १

म्हणे केशव मी रंगारा । रंगविळा जन सारा ॥ २

(६) त्यांचे आणखी एक छोटें पद देतां. जांबेला भोषमथांपाथीं गेलेलीं माणसें वेढीं कां होतात, त्यांचे कारण या पदावरून उमगवें :

घेडियाच्या गांवा गेलों । मी हि वेढा होउन ठेलों ॥ १

आतां घोलों नका कांहीं । आम्हा माणुसपण नाही ॥ २

केशव म्हणे जयळी थाल । तरी तुम्ही वेढे व्हाल ॥ ३

तेम्हां जांबेला जाणारांनीं विचार करून घ गेले पाहिजे.

(७) या वाटांत मध्ये च एका ठिकाणीं “ अनंतवावाची वही आमच्या गढाची वही ” असा मजकूर मोढींत आहे.

२४५]

६

[१५०

पृ. सं. ५६ × २ = ११२. जमाखर्चाच्या आकाराची वही.

(१) श्रीसमर्थ, ज्ञानदेव, तुका, नामा, नरहरि मालो, येकनाथ, केशव, त्रिंबक, अमृतेश्वर, चिग्मयनंदन, कृष्णदयार्याय, रंगनाथ निजानंद, आनंदात्मज, शिवदिनकेशरी, आदिनारायण, यांचीं कांहीं पदे.

(२) गोसावीनंदन, आनंदतनय व बाळदास मिळून ताटिकावध-धूर्णिका, पृ. १

(३) हरि कृत चंद्रावळीचे श्लोक, पृ. ९

(४) मुकुंदराज कृत परमामृत, संपूर्ण, ओवीसंख्या १२४, पृष्ठे १९ ते २८

(५) स्वरोद्भव, नाडीभेद, तत्त्वनिर्णय इत्यादि प्रकरणे पृष्ठे १४ ते १८, रामज्ञानकीर्तवाद् विहंगमाची कथा पृ. २८ ते ३२, पद्मपुराणार्तगत सिद्धान्तसार, कपिलगीता वगैरे पृ. ३५ ते ४७ व भिदिचात्रयमगवाकृते वेदांतशास्त्रे मुकुंदसंवादे स्वात्मसंखित् पृ. ४८-५६ हीं सारीं प्रकरणे संस्कृतांत आहेत.

२४६]

७

[१५०

पृ. सं. २२ × २ × २ = ८८.

(१) श्रीसमर्थ, मध्वमुनेश्वर, दासी जनी, तुकाराम, येकनाथ, जगजीवन यांची पदपदांतरें

(२) तुकाराम महाराजांचे श्रीरामचरित्रपर २५ अंभंग, बहुधा अप्रकाशित.

(३) विक्रमशालिवाहनयुद्धकथा, अपूर्ण, ओवी १२१, त्यामुळे कोणकृत हें पट्टक सांगता येत नाहीं.

तेथें जाउनि परिपसी । आवरें भेटावें विक्रमासी ।

शुणार्थें शुम्हा जमरपुरीसी । बोलाविलें ह्मणें ॥ १५० ॥

हातीं घेउनिया ताळ । उर्वसी नाचे उतावेळ ।

तव गोमासी भूपाळें । सोडिली घरी ॥ ५० ॥

मग पैठण नाम नगरी । तेथें शालिवाहन जन्मला शवधारी ।

दिडा वरुपाचे कुमारी । पासूनि जन्मला ॥ ७५ ॥

सो पुत्र भाणि कुमारी । दोघे खेळती चार्हीरी ।

मग घेताळ पुसे उचरीं । तयातें जाणा ॥ १०० ॥

मग पार्तिकें जाडमी । रायासी सांगती घचरीं ।

शुम्ही चारें सिद्ध होऊनि । संग्रामा पै ॥ १२५ ॥

(४) नाममहिमा ओवी ६२ ते ८४, बहुधा नाशकृत.

आसन ध्यान परिश्रम । म करुनि म्हणे राम राम ।

तेजें कोटिजन्माचा हरे श्रम । उत्तमोत्तम ते घाणी ॥

(५) महााष्टपुराणांतगत गणपतिस्तोत्र.

२४७]

८

[२००

पृ. २१ × ४ = ८४, उरवलेले, कित्येक पृष्ठें नष्ट.

हें ज्योतिषाचें बाळ आहे. चौरप्रभ, नष्टप्राप्ते उपायः, द्रव्यव्यवहार, संक्रातिघाम, बहुप्रवेश, विवाहे वर्जकर्माणि, पाटचक्र, वास्तुप्रकरण, ग्रामचक्र,

रुद्रपट, ब्रह्मपट, तिथीविचार, वारविचार, नक्षत्रविचार, मासकल, दिशापरखें
गृहे स्नानपानशयनास्त्रादि, कलशवास्तु, गृहप्रवेश, नूतन शस्त्रधारण, स्वामी-
सेवेश मुहूर्त, हरपत्नी वस्तु पाहणें, रोगमुक्तस्नान, नांगरास मुहूर्त, पेरणीस
मुहूर्त, नक्षत्रपरखें ज्वरमर्यादा, रोप लावावयास मुहूर्त, सर्वाधीशिवियोग,
वेळांमुहूर्त, गुरुशुक्रास्तौ वर्ज्यं कर्म, राहुकेतूचीं फळें, शिबकलास मुहूर्त, इत्यादि
अनेक प्रश्नांचा संस्कृतयचनाधारें प्राकृतांत विचार केला आहे.

२४८]

९.

[११४

पृ. सं. १६ × २ × २ = ६४. महत्वाचें.

(१) अन्वय व्यतिरेक, आकाशाचीं तीन रूपें, चत्वार देह, पंचीकरण,
उमारणी संशरणी इत्यादि विषयांचें गद्यांत विवेचन करून भीषमर्याच्या
ओर्षांत सार काढलें आहे कीं,

एवं काय पाहाणें तें येथें चि पाहावें ।

कैसें तें येथें चि समजावें ।

सूक्ष्मार्ची चौदा नावें । येथें चि शोधार्ची ॥

सात्पर्य, या एका ओवीचें स्पष्टीकरण था बाळाच्या आरंभीच्या
५२ पृष्ठांत केलेलें आहे आणि माझ्या मते हें स्पष्टीकरण भीषेणाबाईचें असावें,
तें जर बरोबर असेल तर हें सारें विवेचन एकवार प्रसिद्ध झालें पाहिजे.
विवेचनाचा शेषट वेणाबाईच्या एका पदानें केलेला आहे आणि म्हणून हें
सारें विवेचन त्यांनीं च केलेलें असावें, असें मला वाटतें. तें पद :

पाहतां पाहतां द्वैत सरळें घो घो ।

सेहीं पाहणें मात्र चि उरळें घो घो ।

उरळें मुरळें वृत्तिस्फुरणाचें घोषें ।

हें हि माम आतां हरळें घो घो ॥ १

आतां सांगणें सुंदळें बाह्ये घो ।

आजि सांगतां ये देसें नार्हीं ये घो ।

सांगणें ऐकणें मनाचिये घोषें ।

हें हि माते आतां हरळें घो ॥ २

रामदास्यत् राम चि जालें घो घो ।

जैसें सागरीं छवण मिळालें घो घो ।

सातासंगें घेसीं तिघें पार पाहाती ।

समर्थाला भजुत घाटे विधांती ॥ २

वेसोनि जोळां दृढई सुजाचा । तो छोटळा पर क्षपार साचा ।

केळा नमस्कार बधीळ पुत्रें । आनंदहीं पाहुनि सर्व गात्रें ॥ ३

(५) एकनाथी भागवतांतील आणि रामायणांतील कांहीं प्रसंग .

(६) समर्थ, तुकाराम, ज्ञानदेव यांचे उदाहे अष्टकेलें

ओवीबद्ध गजेंद्रमोक्ष प्रकरण

(७) तुकाराम कृत पक्षिणीचें आख्यान

(८) विठल कृत श्लोकबद्ध ज्वालितोद्धार श्लो. ५८

वाल्मीकिचें प्रमेय संस्कृत गोढ घाचा ।

सीतास्वयंवरकथा उलयता तयाचा ।

स्वर्गें द्वितीय रघुराजचरित्र घाणी ।

विश्वनाथ विठल म्हणे परिसोत कर्णी ॥ ५८

उलयता = रूपांतर, मापांतर.

(९) राघव कृत ओवीबद्ध राणपती आख्यान, श्लो. ६३

हा गणेशपुराणांथा इतिहास । स्वयमेव घडती प्रेद विद्वांस ।

वेसिया वेकिले कथेस । म्हणोनी संतोषें राघव घडे ॥ ६३

(१०) कल्याण कृत शुक आख्यान, श्लो. १८

(११) जगन्नाथ कृत रावणाची आदि

(१२) माधव कृत हनुमंतचरित्र. हे माधव कण्हेरीमठाच्या

वासुदेवांचे शिष्य दिशतात.

(१३) अनंत कृत श्लोकबद्ध हनुमंतभेट

(१४) राघव कृत दग्धर्षाजारोपण आख्यान, श्लो. ५५

(१५) वामन कृत ज्योतिषसंवाद

(१६) वाल्मीकिचरित्र, कोण कृत न कळे, श्लो. ५८

(१७) वेणीस्वामी कृत अति गोढ कौलाचे श्लोक

(१८) संतमालिका, कोण कृत न कळे, ३२ श्लोक. धीरामयांच्या

वाक्याला आलेला २९ वा श्लोक :

वेदीपरत्र वृणवत मानी । प्रीति सहस्र श्रीरामधामनी ।

ग्याची सरकीर्ति त्रैलोक्ययानी । धन्य धन्य तो रामदास ज्ञानी ॥

१८५४ फाल्गुन व. ३

२५१]

१२

[१५०

पृ. सं. ३९ × २ = ७८ शिल्क, शिवाय आरमोची १० व शेवटची ३० नष्ट.

या वाटांत एक च प्रकरण आहे, पण त्याचा आद्यत नसल्यामुळे प्रकरणाचें नांव व कर्त्याचें नांव पटकन् कळण्याला मार्ग नाहीं. शिल्क असलेल्या पृष्ठांत ७५ ते ६३४ इतक्या ओव्या येतात. हें प्रकरण कोणतें आहे, हें ज्यांना आज दि सांगता येईल किंवा पुढें मागें उमगेल, त्यांना ओळख पटावी म्हणून यादी ओ या उतरून ठेवतो —

सखी करायी आपणासी । हा हेत आहे मजपासी ।
 राजेश्वराच्या मनासी । समरससी तुवा दयाळा ॥ १०१
 तरवशुनार्थ जगजेठी । पुढ नेम नेमिला अट्टी ।
 आवतरेल कृतमाला पयस्विनीतटा । कृपाट्टी पाहुनीया ॥ २०५
 कैसा चालडनी नेला अनागोंदिला रामराजान ।
 तेथ आमुवा भानुदास गेला भाणिला सोडऊन ॥ ४५३
 श्री राम जय राम जय जय राम ।
 माझे कठी भूषण अक्षरें तेरा हो ॥ ४७१
 देहु गावीचा तुकाराम भगवद्गुणाते वाणी ।
 वाणी सरत्री जाहाली पचमधेदाची ते वाणी ॥ ५११
 कलयुगांत जन्म जाले चषसष्ट पासट्टी ।
 पुढें हि सांगसील गौडपगाट्याची गोष्टी ॥ ५४८
 आमुचा जन्म नेमला कृतमाला पयस्विनीतटाकी ।
 तेव्हा सांगसील कीं गौडपगाट्याची सोडवण करावी ॥
 काये रती परितोसी राजेश्वरा जन्मासी आल्याला ।
 जग पावन करण्याचा अधिकार वाट्या आल्याला ॥ ५७९

२५२]

१३

[१५०

पृ. सं. २८ × २ = ५६, शिवाय काही गहाळ.

(१) मुहुंदराज विरचित परमामृत — सपूर्ण
 पृ. सं. ३३

- (२) एकनाथ कृत गुह्यपंचक — अमग समाधीचे ५
 (३) तुकाराम कृत गुह्यसप्तक — अमग समाधीचे ७
 (४) ज्ञानदेव कृत गुह्यपंचक — अमग समाधीचे ५
 (५) शिवदिन कृत एक कटाव

वृक्षावरता पक्षि बैसला क्षणभर येऊन ।

राहिना जाईल उडून ।

नाहि भरवसा वधि निघेल हा कुडितुनि प्राण ।

(६) येकनाथ, ज्ञानदेव, जनी, नामदेव, तुकाराम, केशव आणि निश्चिंति यांचे काही अमंग.

२५३]

१४

[१२

पृ. सं. ४९ × २ = ९८, पैकीं एकाद दुसरें पत्र गहाळ.

या बाबत आरंभापासून तो शेवटपर्यंत हंसस्वामी कृत संकेतकुनडी हा ग्रंथ आहे.

(१) पारशी पचाईत न करता, मिळेल तें प्रकरण, शुद्धाशुद्ध न पहाता घाटेल त्याच्या नावावर छापण्याचा, परवा परवापर्यंत महाराष्ट्रांने दंडक चालविला असल्यामुळे हें प्रकरण पूर्वप्रकाशकारांनीं श्रीसमर्थांचें म्हणून अशुद्ध छापलेलें आढळतें. हें प्रकरण आहे हंसस्वामींचें. ते हंसस्वामी शके १७२० ते १७७७ या काळात होऊन गेले. असें असता श्रीसमर्थांच्या समग्र ग्रंथात श्रीसमर्थांचें म्हणून तें वेधदक छापलेलें आढळतें ।

(२) प्रस्तुत बाबत या प्रकरणाचा रचनाकाल आढळतो, तो असा :

सतरावो थकसष्टी शक । सवछर विकारी नामक ।

शुकपक्ष ज्येष्ठाधिक । द्वादशी मद्वासर ॥ २०-४४

म्हणजे शके १७६१ च्या अधिक ज्येष्ठात शु. १२ स शनिवारी या प्रकरणाची समाप्ती झाली.

(३) प्रस्तुत प्रतीचा लेखनकाल शेवटीं दिला आहे, तो असा :

शके १७६२ ॥ आश्विन वद्य चतुर्दशी लेखन समाप्त ॥ शार्वरी सवछरी तासगाव मामी प्रात मिरज

(४) अशुद्ध छापण्याचा मासला म्हणून २०-४४ च्या वरची च एक ओवी घेऊ, ती छापणी आहे असा :

उत्तरावया चंचळ सागर । दासबोध हाला थोर ।

साधक पावती पैल पार । कुबडी तेथे होडगे ॥ २०-४३/

या पेंवर्जी प्रस्तुत प्रतीत शुद्ध आणि म्हणून यथार्थ आणि चित्तास प्रसन्न करणारा पाठ आहे, सो असा :

उत्तरावया चंचळ सागर । दासबोध जाहाज थोर ।

साधक पावती पैलपार । कुबडी तेथे होडगे ॥

२५४]

१५

[६६

पृ. सं. ८५ × २ × २ = ३४०

(१) हरिराज माणकेश्वर मुद्रल कृत सटीक रामायी

(१) मृत्युंजय कृत श्रीसीताबोध (विश्वमाची कथा)

(१) मुकुंदराज कृत परमामृत

(१) मालो, मुकुंदराज, केशव, भानुदास, रंगनाथ, अमृत, शानदेव, कवि त्रिमळ, भीषर, मुक्तेश्वर (मजा रे मजा रे माझ्या येकनाथासी), कल्याण, उषदचिदन, सज्जनरंजन, येकनाथ, नामदेव, खेचर विसा, गौरा कुंमार, मुकुंदमुनी, तुकाराम, गोसावीनंदन, मुकार्द, जनी, इत्यादिकांची निवडक ८४ पदपदातरे

(१) शिवरामपूर्णांद कृत आचार्यकृत मनीषापंचक सटीक

(१) आचार्यकृतम् भीदत्तात्रपस्तोत्रम्

२५५]

१६

[२५०

पृ. सं. सुमारे ४००. शिवाय कांही पृष्ठे गहाळ

श्रीसमर्थ कृत युद्धकांडाची ही एक सुंदर प्रत आहे. कागद सुंदर आहे, अक्षर सुंदर आहे. प्रत्येक पृष्ठावर तीन तीन श्लोक लिहिजेले आहेत. त्या काळी या संप्रदायात खेळनमिया किती आशयेने चाले याची यास देणारी जी अनेक माडे आहेत, त्यापैकी हें एक माड होय. कालाचा आणि नेतरन्या उपेक्षेचा त्याच्यावर मय च परिणाम पडलेला असला तरी तें प्रेक्षणीय आहे.

२५६]

१७

[१०२

पृ सं. ५२ × २ × २ = २०८. शिष्याय-काही-मष्ट.

- (१) वामन कृत भाग्यतांतर्गत छटीक गोपीगीत
 (२) या -वादांत तुकाराममहाराजांचे बरे च अमंग आहेत. त्यांच्या अमंगांचा विचार करतांना हे छारे अमंग पहावे लागतील.
 (३) चिंचवडचे मोरदेव व तुकोबा यांच्या भेटीचे अमंग आहेत.
 (४) रामेश्वरचरित्र-फोण कृत न कळे
 (५) श्रीसमर्थ, रंगनाथ, अमृतेश्वर, ज्ञानदेव, शिवदिनकेसरी, कल्याण, जयरामात्मजसुत (कृत कटाव) यांचीं पदपदांतरे
 (६) गागापंडित कुसमुसी मनीं ।
 म्हणे स्त्रियांची कथा नायकाची श्रवणीं ।
 तयाचे छंतर जाणोनी ।
 मग उत्तर घडिणी देतसे ॥ १
 (७) श्रीसमर्थ व तुकाराममहाराज यांच्या भेटीचा अमंग समर्था समीप येउनी त्वरित । तुकाराम घाली दंडवत ।
 रामदास उठोनी त्वरित । प्रेमें भेटती तेघवा ॥ १
 देशावरी आलो आतां । लाभ फोणता याहुनी ॥ १
 प्रेमें चिर्त्ती आनंद जाला । जीव धाला घुर्शमें ॥ २
 भाग्यें जाली दासभेटी । आवड पोटी दुणावे ॥ ३
 तुका म्हणे भ्रम केले । तितुके आले फळासी ॥ ४

२५७]

१८

[२२५

हे वाढ आणि मागे उल्लेखिलेले १२६ वें वाढ अर्शा दोन्ही वाढे सारखी आहेत. निम्न्या भागापर्यंत एका वाजूस पृष्ठांक दिलेले आहेत. एकंदर पृष्ठसंख्या ७० × २ × २ = २८० आहे, पैकी पाहिळी ३ × २ = ६ पृष्ठे व शेवटची बहुधा तितकी च गहाळ आहेत.

स्फु. प्र. २ × १० पासून पृष्ठ चवथें मुरु झालें आहे. स्फुट प्रकरणें संपल्यावर या हि वादांत पाड्डिपु, पचीकर्णयोग, चतुर्थमान, मानपंचक, पंचमान व स्फुट श्लोक हीं प्रकरणें क्रमशः आलीं आहेत. म्हणजे हे संबंध वाढ आपल्या मालेंतोल तिसऱ्या भागात आलें आहे.

स्फु. प्र. २ आणि ३ यांच्या दरम्यान

चंदनें चर्चिला रेडा गघटा हि त्यासमागमें ।

माकडा घुवडा माळा । कोंनडा सुमनी पुजा ॥ १

श्वाना परमात्त मानेना शूरुरा कस्तुरी नको ।

कावळा सोवळा जाला वगळा भागळा म्हणे ॥ २

स्फु. प्र. ५१ वें या वादात आणि १२६ व्या वादांत सारखें च अकरा अकरा श्लोकांचें आहे. १२६ व्या वादाप्रमाणें हें हि वाढ एकसारखें सुंदर अक्षरानें लिहिलें आहे.

पुढे बहु घडी घडी । या श्लोकानंतर या वादात भीमरूपी महारुद्रा । हें स्तोत्र आहे.

वाढ प्रेक्षणीय आहे.

२५८]

१९

[१५०

पृ. सं. ९१ × २ = १८२

(१) गोरक्षलीळा (मूर्छोद्भ्रगोरखसंवाद) ग्रन्थसंख्या ४२

(१) श्रीगोरक्षकंधसंक्षोभ, प्र. सं. १४

(१) मृत्युंजय कृत विद्गमाची कथा, घोषीसंख्या : १२०

(१) श्रीशंकराचार्यविरचितं मठान्नायस्तोत्रम्

(१) निवृत्ति अवधूत कृत परमप्रकाश, शोषीसंख्या ८५

(१) ज्ञानदेव कृत ललौटा

(१) नामदेव, जयराम कृष्ण, तुका, गोपाळनाथ यांची किरकोळ कविता

२५९]

२०

[१५०

पृ. सं. सरासरी २००, पण त्यापैकी २५।३० पृष्ठे, षड् अक्षरील नसतील. जमासर्चाच्या वहीसारखी उभी वही अस्त ती दोन

ठिकारणीं दुमडली होती, त्यामुळे घड्या पहून बहुतेक पृष्ठांचे $\frac{1}{2}$ किंवा $\frac{2}{3}$ भाग गळून गेले आणि वाटाची दुर्दशा झाली.

यांत वामन कृत सीतास्वयंवर होतें व श्रीसमर्थांची

(१) उठा रे कीर्तन जालें आलें ललित ।

(१) महाराजके दरवार दुर्वडी पाजतु है ।

ही दोन पदे व इतर हि श्रीसमर्थांची व मालो, अमृतेश्वर, अनंतप्रभु, रंगनाथ, आत्यास्वामी, सदाशिव, आनंदतनय, एकनाथ, वामन, गंगानंदन, उद्भवचिद्धन, तुकाराम, विष्णुदास नामा, जगजीवन, केशव, यांचीं पदपदांतरे आहेत.

२६०]

२१

[१००

पृ. सं. २९ × २ = ५८ पृष्ठे लिहिलेलीं, पैकीं पहिलीं

१० हरवलेलीं.

(१) अमृत कृत गुहाख्यानाचे ७३ श्लोक, पैकीं पहिले ३५ श्लोक हरवलेल्या १० पृष्ठांत गेले

(२) वेणीस्वामी कृत कौल, २६ श्लोक

(३) गोसावीनंदन कृत चार अष्टके श्लोकबद्ध

(१) मज होय प्रसन्न शिवे जननी ॥ ९ श्लोक

(१) क्षरण तूज मी पाव रेणुके ॥ ९ श्लोक

(१) सदा राहे ध्यानीं जय जय भवानी भगवती ॥ ९ श्लोक

(१) धी रेणुके भगवती वर दे भवानी ॥ ८ श्लोक

(४) श्रीघर कृत परीक्षिती आख्यान, ओर्वासंख्या ५८

(५) ज्ञानदेव कृत मुंगी उमगा मुंगी उमगा ।

मुंगीचे तोंडीं शिवेणी गंगा ॥ ध्रु०

(६) एकनाथ कृत गोरसवेचन गोरसवेचन चली हे

मथुरा गोरसवेचन ॥ ध्रु०

२६१]

२२

[१५०

पृ. सं. ५४ × २ = १०८, शिवाय सुमारे ३० फाटलेलीं.

(१) श्रीसमर्थ आणि केशव यांची पदे वरीं च आहेत. त्यांत कांहीं अप्रकाशित आहेत. शिवाय उद्धवाचिद्धन, कल्याण, नामदेव, चिंतामणी, राघव दत्तात्रय, एकनाथ, भीषर, रगनाथ, तुकाराम, जगजीवन, अमृत, गोसावीनंदन, उद्धवसुत यांची पदपदातरे.

(२) केशवांची पदे पार गोड असतात. या सर्वांची निस्सीम गुरुभक्ति पाहून मोठे कौतुक वाटते. शुद्ध गुरुभक्ति ही च त्याच्या यशाची किड्डी होय.

मज करणें कांहीं च नाही उरलें ।

गुरुरायार्ची वंदिन पाउलें ॥ ध्रु०

गुरुरायाचे पदक्षेत्रवासी हो । सर्व भावे होईन त्यांची दासी हो ॥ १

गुरुभक्त नांदती जिये देशी हो । तो मी देश ध्याईन अहर्निशी हो ॥ २

गुरुदासांचे आश्रमीं राहीन । सर्व सुरांचे निजकळ लाहीन ॥ ३

गुरुभक्तीचा कुळधर्म ज्याचे घरीं । त्याच्या मूर्ती पूजीन मी घो अंतरीं ॥ ४

गुरुवेगळें दैवत ज्यासी नाहीं । म्हणे केशव लोळण त्याचे पाईं ॥ ५

(३) कांहीं ज्योतिषप्रकरणें व गजगौरीनतकथा.

२६२]

२३

[१००

पृ. सं. ४९ × २ = ९८, पैकीं आरंभीचीं ३ × २ = ६ नष्ट.

यांत श्रीसमर्थांचीं सुमारे ५०, केशवाचीं सुमारे १०० व एकनाथ, तुकाराम, मुंकुंदराज, जनाशार्द, वेणाशार्द यांचीं कांहीं पदपदातरे आहेत.

पृ. ३१ वर श्रीसमर्थ आणि कल्याण यांची प्रशोचरे आहेत.

टीप—या बाळाचें लेखन अशुद्ध आहे व श्रीसमर्थांच्या नावावर लिहिलेलीं पदे त्यांचीं च आहेत कीं काय, अशी मला किंचित् संका आल्यामुळें या बाळांतील श्रीसमर्थांचीं पदे ताहून पाहण्यात आलेलीं नाहीत.

२६३]

२४

[१०५

पृ. सं. ७५ × २ = १५०, आरंभीचीं कांहीं नष्ट.

या बाळात (१) भूमिर् भगवद्गीता, अ. ९ ते १८, (२)

श्रीगुरुकवच, (३) श्रीगुरुगीता ही तीन प्रकरणे पूर्वीचीं असून नंतर कांहीं पाने भागाहून लिहून तीं मूळच्या बाडाच्या शेवटीं 'डकविलेलीं' आहेत. त्यांत आरंभी रामरक्षा होती पण ती पाने गहाळ झालेलीं दिसतात. नंतर या मठाच्या परंपरेत जे अनंतब्रुवा होऊन गेले त्यांच्यावर ८ आणि ९ श्लोकांची मराठीत दोन अष्टके आहेत.

२६४]

२५

[१५०

पृ. सं. ४९ × २ = ९८.

(१) वामनं कृत धीमत् भागवते तृतीयस्कंधे कपिलदेवहुतिसंवादे षटीक सगुणध्यान, श्लोक १४ व शेवटचा पंचरावा श्लोक अथा :

हे ध्यानपद्धति चतुर्दशरत्नमाळा ।

पाईं समर्पिती तया पुरपोत्तमाला ।

पद्मासि पय निघती मुनिं वामनाच्या ।

वृत्तिं तदात्मक करी अयच्या मनाच्या ॥ १५

(२) धीमत् भागवतातील निरनिराळ्या स्केधांतील मूळ कांहीं भाग

(३) पांडवगीता, संस्कृत, श्लोक १०१

(४) धीदानघोषे वंशानुकीर्तनम्, श्लोक ६२

(५) जनादेव आणि एकनाथ यांच्यांतील समाधिर्विषयक संवादाचे ५ अंश.

२६५]

२६

[२५०

पृ. सं. ५७ × २ = ११४ पैकीं आरंभीचीं ९ × २ = १८ हरवलेलीं. शेवटचीं दि वहुधा इतकीं च नष्ट.

(१) रामसुवात्मज ह्य द्रौपदीवस्त्राहरण, श्लोक २६५, पैकीं पहिले ६० श्लोक आरंभीच्या १८ पानांत गेले । हे प्रकरण ठाण्याच्या महाराष्ट्र काव्यप्रण्यांवेची ९ वा प्रण्य, स्फुटसंग्रह, यांत प्रथम छापलें गेलेलें आहे. पण त्यांत २३४ व श्लोकांत ते पूर्ण झालेले आहे. परंतु या बादांत ते २६५ श्लोकाचे आहे. धिराय मित्याप्रमाणें ते अशुद्ध छापलें गेले आहे ते निराळें. त्या प्रण्याच्या प्रस्तावनेत हे प्रकरण धीरेश्वरांचे व म्हणून सुद्धा मानण्यांत आले आहे.

या वाढावरून असे दिसते की कवि रामसुतात्मज हे ऋग्वेदी ब्राह्मण. त्यांचे नांव विश्वनाथ असावे, वटिलांचे नांव विनायक आणि मातुःभीचे नांव यशोदा असावे व अजोबांचे नाव राम असावे. गोत्र वशिष्ठ असावे. ग्रन्थरचनाकाल १५३४ भावण शुद्ध २ शुक्रवार असावा.

(२) नंतर पुढां वस्त्राहरण नांवाचे दुसरे प्रकरण आहे. त्याचे श्लोक ६१ च आहेत. पहिला श्लोक :

भाचार्य लागे बरवा मनाळा । प्रार्थुनि मागे वर वामनाळा ।

त्यानंतरे प्रार्थिन देवराया । सौंसारासिंधूप्रति उत्तराया ॥ १

यावरून हे प्रकरण वामनांचे असावे, असे वाटते.

२६६]

२७

[१५०

घ. सं. ५० × २ = १००

(१) विठ्ठलकवि कृत रुक्मिणीस्वयंवर, संपूर्ण, सात सर्ग, श्लोक ३५३

(१) देवदास कृत कृष्णावतारी हनुमंतभेट, श्लो. ३२

(१) वामन कृत मामाविलास, श्लो. ४८

(१) वामन कृत कृष्णजन्म, श्लो. २५

(१) गोपाळ कृत रामाची आरती

(१) ज्ञानेश्वर कृत लळिताची आरती

२६७]

२८

[१२८

घ. सं. ३८ × २ = ७६, शिवाय पहिली ७ × २ = १४ नष्ट.

महामुद्गल कृत श्रीरामार्यावर श्राधर कृत टीका, श्लोक ११०, पेकी पहिले २२ परिह्या चवदा पानात गेले, काव्य उरकृष्ट आहे. टीका अप्रकाशित आहे, असे वाटते. लेखनकाल योग्ये :

शके १७२७ क्षयनाम संवत्सरे आपाठ शुद्ध १२ शुक्रवारी लेखन समाप्त । राजेश्री चिमाजीराव देशमुख पांगरकर याचे सोयरे याचे अनुष्ठानात समाप्त । हस्ताक्षर नरसी अनंत ज्योतिषी पांगरकर मठातील याचे असे ॥

घ. सं. ३३

२६८]

२९

[१२५]

पृ. सं. ११७ × २ = २३४.

(१) रामगीता, मूळ संस्कृत श्लोक ६२ व त्यावर कोकिळ कृत ओवीबद्ध टीका ७००. ही टीका अप्रकाशित आहे, असे वाटते.

(२) रामहृदय, संस्कृत, श्लोक ५८

२६९]

३०

[१००]

पृ. सं. ५३ × २ = १०६. या बादांत पुढील प्रकरणे अद्यात्तां सर्व संस्कृतांत आहेत.

(१) जटायुमोक्ष, (२) श्रीरामकवच, (३) रामसहस्रनाम,
(४) रामस्तवराज व (५) अनुस्मृति.

२७०]

३१

[१५०]

पृ. सं. ४४ × २ = ८८.

(१) विप्रदास कृत भ्रियाळचरित्र, ओवीसंख्या ९९, हे प्रकरण अप्रकाशित असावे. विप्रदास यांचे दि नांव पूर्वी ऐकण्यांत नव्हते.

रचनाकालची ओवी :

रक्षाक्षी नाम संबलर । उत्तम ध्रावण रविवार ।

शुद्ध पक्ष प्रथम प्रहर । भ्रियाळचरित्र संपूर्ण ॥ ९१

यांत तिथी दिलेली दिवस नाहीं. प्रतिपदा च मानव्यास हाक १६६६ येतो.

पुढील चार ओऱ्या महत्त्वाच्या वाटतात. मला त्यांचा बरोबर उलगडा होईना. याचकांची मदत व्हावी म्हणून त्या सादर करितों :

संदेयाचा ज्येष्ठ हुमर । जन्मनाम त्याचें ज्ञानेश्वर ।

वेकनाथ भक्त ज्ञानसागर । तरला हुस्तर हरिस्मरणें ॥ ९६

तयाचा कनिष्ठ सहोदर नूतन । विप्रदास यहु भजान ।

धंभुप्रसन्नता भ्रियाळकथन । सिद्धीस जाण पायळें ॥ ९७

जेसैं स्फटिकलिंग सोग्रळ । जेवी जान्हवीजळ निर्मळ ।

तेसैं दिंगरजकराचे कुळ । जन्म सुफळ त्या वर्शा ॥ ९८

जनादंन श्रोता यत्ता । जनादंन ध्येय ध्याता ।

जनादंन जननी जनिता । मोक्षदाता जनार्दन ॥ ९९

(२) राघव कृत भवानीची आरती

(३) हरिमक्ताची कथा, कोण कृत न कळे, ओंठी ४२, कोणा दुर्बळ भक्ताच्या खांचें वाळंतपण भगवंतानें केल्याची कथा या प्रकरणात अदि.

(४) तुकाराम, उदवचिदन, केशव, गोसावीसुत, मुकुंदराज, गणेशनाथ यांची पदपदांतरे.

२७१]

३२

[१५०

पृ. सं. १५ × २ = ३०.

(१) शिवराम पूर्णानंद कृत निजगोष, पदें बाय, कडवीं वासष्ट.
(मागील वाढांक २३९ पहा.)

(१) सहा शालें, अठरा पुराणें, अष्ट तीथें आणि अष्ट भोग यांचीं नावें.

२७२]

३३

[१५०

पृ. सं. ४० × २ = ८०

या वाढात केशव स्वामींचीं ८५ पदें आहेत.

२७३]

३४

[१००

पृ. सं. ६२ × २ = १२४

(१) वामन कृत भामाविलास, श्लोक ४७ व राधामुजंग,
श्लोक ५६

(१) दामोदर कृत ज्योतिर्लिंगें, श्लो. १३

(१) देवनाथ कृत स्तोत्रें, पदें, योगे

(१) ध्रुव आख्यान व तुकारामाचे काही अंग.

२७४]

३५

[१००

पृ. सं. ३२ × २ = ६४.

(१) स्कंदपुराणांतर्गत गुरुगीता, संस्कृत, श्लोक १४७

(१) भीसमर्थ, जगज्जीवन, कवीर याचीं काही पदे

२७५]

३६

[१०५

पृ. सं. ४८ × २ = ९६, शिवाय पहिली आणि शेवटची

केक पाने गेलीं.

कृष्णदासमुद्रल कृत रामायणाच्या पहिल्या प्रसगाच्या ४७ व्या ओवीपासून ती तिसऱ्या प्रसगाच्या १२२ व्या ओवीपर्यंतचा भाग.

२७६]

३७

[१२५

पृ. सं. ३५ × २ = ७०, शिवाय काही नष्ट.

(१) जगज्जीवन कृत जांभुळ भाख्यान, ओ. ७०

(१) भीसमर्थ, मानपुरी, कवीर, जगज्जीवन, महानाथ, अमृत, निपट निरंजन, रमावल्लभदास, मुद्रल यांची पदपदातरे

२७७]

३८

[२००

पृ. सं. ४२ × २ = ८४, शिवाय ९ × २ = १८

आरंभीची व बहुधा तितकी च शेवटची नष्ट.

(१) जगज्जीवन कृत घाळकांड, ओवी ४६ ते १७३, अर्थात् परिष्का ४६ ओव्या आरंभीच्या पाटलेल्या पानात गेल्या.

(२) भीसमर्थदासचरित्र, संपूर्ण प्रकरण ॥ १ ॥ मागील बाळांक ८३ त आहे व जे आपण धी सांप्रदायिक विविध विषयांक ४७ त छापले आहे, तेच हे.

(१) शेवटची दोन पाने रघोसम घाळकांडेचे श्लोक, अपूर्ण

२७८]

३९

[१००

पृ. स. २२ × २ = ४४.

- (१) श्रीसमर्थ कृत पाच सहा प्रकाशित आरत्या
- (१) अनंतस्वामीची आरती
- (१) पुरुषोत्तम कृत कल्याणाची आरती
- (१) राघवदास कृत पाहुरगाची आरती
- (१) कल्याण कृत दासबोधाची आरती

२७९]

४०

[१५०

पृ. स. १८ × २ = ३६

- (१) रुद्रयामळे पचीकरण सटीक, मूळ श्लोक १३, टीका ओवी ६८
- (२) शिवराम कृत पचीकरण महावाक्य
- (३) वज्रशुचि उपनिषद् । ब्राह्मण कोणाला म्हणावें व मोक्ष कशास म्हणावें, याचा विचार या उपनिषदात सुदर केला आहे.
- (४) गायत्रीचा अर्थ, (५) ज्ञानेश्वर कृत पंचमुद्रा, ओ. २५
- (६) भसिमर्थ, मुक्ताबाई, गोरा कुमार यांचे अभंग.

२८०]

४१

[२००

पृ. स. २० × २ = ६०

कचेश्वर कृत सुदामचरित्र, श्लोक १०१. मूळचा च प्रसंग गोड आहे.

२८१]

४२

[१००

पृ. स. १२ × २ = ६४, शिवाय काही नए.

किरकोळ घाड, तथापि त्यात विंचयाचा मंत्र व रगनाथ, विट्ठलनाथ, येकनाथ, केशव, ज्ञानदेव यांची पदपदातरे आहेत, येकनाथाच्या अभंगात मानभावाचा गडबडगुंडा घणिला आहे.

२८२]

४३

[८८

पृ. सं. ७ × २ = १४

दासबोधार्थे मुखवस्त्र, ओवी ७९.

लेखनकाल— “ भाद्रपद शुद्ध १५ सके १७६७ ” पुढें लेखकाचें नांव, गांव दिलें असून तें खोडलें आहे, तें असे—“ हस्ताक्षर राजाराम कृष्ण पोळ नासीकर याचे असे ”

२८३]

४४

[१०५

पृ. सं. १२ × २ = २४.

योगस्य तपसश्चैव न्यासस्य गतयोऽमलाः ।

महर्जनस्तप सत्यं भक्तियोगस्य मद्रतिः ॥ २४-१४

या भागवतांतील चौविद्याच्या अध्यायांतील चवदाव्या श्लोकावरील ही एकनाथ महाराजांची टीका.

टीकेंत आणि मूळ संस्कृत श्लोकांत मुद्दां प्रकाशकांनीं पाठभेद करून ठेविले आहेत, किंवा शुद्ध पाठ शोधून काढण्याची तसदी घेतलेली नाहीं.

२८४]

४५

[१८०

पृ. सं. १०८ × २ = २१६.

(१) विठ्ठलकवि कृत रुक्मिणीस्वयंवर, संपूर्ण, (बाढांक २६६ पदा). मूळ काव्य १५९६ टील. ही प्रत १६७५ टील. प्रतीच्या शेवटीं नांव, गांव वगैरे आहे तें :

“ सके १६०५ श्रीमुख नाम संवत्सरे कार्तिक मास चष रविवारिं
लेखन समाप्त ॥ हस्ताक्षर भगवंतराव उदय देशपाढे प्रा कलटण ॥ हाली
पत्नी माढें प्रा उंदरतपा ॥ पुनक भैराळवंतेपु परउपकारार्थं लिख्यते ॥ ”

(२) रुद्रयामले समिपशोधनम्, शिवाद्योत्तरशतनामस्तोत्रम्, शंकरा-
चार्यरस्तामलकसंवादः

२८५]

४६

[१५०

ष्ट. सं. ११ × २ × २ = ३६४, आरंभीची एक दोन पांने गेलेली, चिमकुलें बाढ, पानाचा आकार ४" × ३"

(१) पहिलें पृष्ठ जें आदे त्यावरील अघरें पुसटून गेलेली आहेत. त्यावरील कांहीं भाग लागला तो अण :

तहंपासुनी रामचरदायेनी तुकाई तुळजापुरी ।

आदि माहंमाया नेमुनी सीधरीं राहिली दक्षिण पारीं ।

उदव उदव येसे घोळे फणीचरी ।

सीतारामी भेट जालीयावरी जन्ममृत्पा कैची उरी ॥ ८

परिता कथा अनुभवाची । सरिता ज्ञानपीयूषाची ॥ ध्रु०

(२) वामन कृत गजेंद्रमोक्ष, श्लोक १०, उल्लूखबंधन, श्लो. २३, भीष्मशरपंजर, श्लोक २७, बळी आख्यान, श्लो. ३५, गोपीगीत, श्लो. ५१

(३) तुळोवा कृत शिवचरित्रपर अभंग

(४) रामविजयांतील अद्विल्योद्वार वगैरे भाग

(५) जनुभटजी कृत गंगापार्यंतीमांडण

(६) बरीचर्धी संस्कृत सुभाषितें

(७) भीसमर्थ, सजनरंजन, नामा, तुका, रंगनाथ, अमृतेश्वरचिन्मय (तुळजादेवीवर), ज्ञानदेव यांचीं पदपदांतरे

(८) मध्यें च एका पानावर पुढील श्लोक आदे. त्याचा अर्थ करावयाचा आहे :

ससांकभूप १६९७ युजी मन्मथवत्छरे वै

राधासिते यमतिथौ धरणीतनुजः ।

श्रीमन्मुकुंदगुरुभक्तिपरायणात्थः

सद्यस्सुखार्णवपदे विभवे निमग्नः ॥ १ ॥

२८६]

४७

[१५०

ष्ट. सं. ३६ × २ × २ = १४४. शिवाय बरीं च नष्ट.

- (१) मुकुंद कृत श्रीहरीची नामावळी, श्लोक २५
ऐसी जपा परम सुंदर नाममाळा ॥
- (२) गोसावीसुत कृत शंभुध्यान, श्लो. ५
भसा शंभु ध्या हो सकळ तुमचे दोष हरती ॥
- (३) कालियामर्दन-अपूर्ण
- (४) श्रीस्तुती-ज्ञानउद्घोषु, ओवीसंख्या १०८
- (५) दत्तात्रय अवधूत कृत मूळस्तंभ, ओवी १६७ ते ५०९

२८७]

४८

[१५०

पृ. सं. २२ × २ = ४४

- (१) मोरेश्वरसुत कृत चंद्राची आरती
- (२) नाळकंठसुत कृत देवा नाम तुझे । मल्हारी ॥
- (३) गरुडाख्यान, श्लोक ५४, अपूर्ण

२८८]

४९

[१२५

(१) या सोळा पृष्ठांच्या याडांत आरंभी ३ + ८ + ३५ + ७ = ५३ अभंग श्रीसमर्थींचे असून नंतर मुकुंद, केशव, तुकाराम सुरदास, वेकनाथ, चिद्धन या प्रत्येकाचा एक एक अभंग देऊन शेवटीं पुढां एक अभंग श्रीसमर्थींचा आहे.

(२) अगदीं आरंभीं जे तीन अभंग आहेत, त्यांत

पेक या करपाणा हित उपदेश ॥ च

सांग या करपाणा तुशी स्थिती मज धातां ॥

असे दोन अभंग शोपनर आणि प्रशामक असून

मुपखन जाळें तुमचिपा पादसेवे ।

करपाण मासं जाळें रंगळें सोहंभासं ॥

अशा समाधानर उत्तरामक निवरा अभंग आहे. हे तिन्ही अभंग पूर्वी दि एका याडांत आलेले आहेत.

(१) या बाळांतील बहुतेक अमंग अप्रकाशित आहेत. ते मला अति महत्त्वाचे वाटतात. ते स्वतंत्रपणे एकापुढे एक छापण्याविषयी माझा जीव कासावीस होतो ! पण मी तळमळून काय उपयोग, ते अमंग वाचण्याविषयी महाराष्ट्र वाचकांना उत्कट इच्छा होऊन त्यांनी प्रकाशनाची आशा केली पाहिजे. सद्यात्रीच्या दन्याखोऱ्यांत एकांतांत श्रीसमर्थ टाहो फोडतात तो ऐका.

श्रीसमर्थांचा टाहो

जानकीरमणा मनाच्या मोहना । जिजाच्या जीवना । आत्मारामा ॥ १
 शंकराच्या ध्येया निजबोधाच्या निलया । वेदाचिया गुह्या । आत्मारामा ॥ २
 सिद्धाचिया सिद्धा निजबोधाच्या बोधा । अनादि प्रसिद्धा । आत्मारामा ॥ ३
 अयोध्येच्या राणा हनुमंताचा स्वामी । प्रगट अंतर्दामी । होय माझ्या ॥ ४
 माझ्या सर्व भवालागीं नाश करी । बुद्धते सागरीं भवसिंधूच्या ॥ ५
 त्रितापें तापळें बद्धत जन्मीं शीणळें । बहुकाल अंतरळें स्वामी तुम्हा ॥ ६
 विधीचिया घाया तळीं सांपडळीं । वरपदा जाळीं सुखदुःखा ॥ ७
 धोव आतां स्वामी तूं च माझा गुरु । तूं च माझा तारुं दास म्हणे ॥ ८

२८९]

५०

[१५०

पृ. सं. २१ × २ = ४२. लहान बाळ ४" × ३".

(१) बाळकराम वृत्त कवीरचरित्र, ओ. ५९

(२) तुकारामांचे तेरा अमंग.

२९०]

५१

[१००

पृ. सं. १०० × २ = २००, पैकीं आरंभीचीं ९ × २ =

१८ नष्ट.

(१) श्री श्लोक मनाचे, २८ ते ११९

(२) फल्याण वृत्त संतमाळा, भीष्मांप्रदायिक विविध विषयांक ५१ यांत ती आपण छापली आहे.

(३) श्रीसमर्थ, तुकाराम, हरिसुत केशव, तुलसीदास, होनाजी बाळ, गुरदास, सदाशिव, आत्माराम, माधव, अमृत, निरंजन, देवनाथ, उद्धवसुत, रा. सं. ३४

महिपती, मीरा, कबीर, यशवंतसुत, ते च बहुधा भीम (शिरगांव मठाच्या यशवंतांचे पुत्र व शिष्य, श्रीसमर्थांचे एक चरित्रकार), शिवदिन केसरी, मानुदास, यांचों पदपदांतरे

(४) (१) प्रातःकाळीं उठोनी बसा । धीरामाचे स्मरणीं भसा ॥

(१) उठोनिया प्रातःकाळीं । बदर्नीं बदा चंद्रमौळी ॥

(१) पराधीन नाहीं ऐसा कोण आहे । विचारुनि पाहे सर्वे जन ॥

अशां हीं तीन पदें धीसमर्थांचों च आहेत कीं काय याचा विचार करणें.

२९१]

५२

[१००

पृ. सं. ४७ × २ = ९४. आकार २" × २".

हनुमत् कवच व हनुमंतवडयानळस्तोत्रम्

२९२]

५३

[११०

पृ. सं. ११३ × २ = २२६. शिवाय आरंभींचीं ८ व शेवटचीं ५५० श्लो गहाळ.

(१) शकुनवंती. एकंदर १०४ शकुन दिलेले आहेत. शेवटीं लेखनकाल बगैरे आहे, तो असा :

इति धी महााडपुराणे ईश्वरपार्वतीसंवादे शकुनवंती समाप्त । शके १७२५ रधिरोहारी नाम संवत्सरे मार्गेश्वर वद्य १३ रविवारी चतुर्थे प्रहरी समाप्त केले । हें पुस्तक रामचंद्र अनंत जोशी कसबे पांगरि याचें असें यास कोण्ही मुजाहिदम कोन्ही न होणे । हे विनंती ॥

(२) श्रीघर कृत हनुमंताचा जन्मकाळ, २५ फडवी, व जगजीवन आणि शिवदास याचें एक एक पद.

(३) धीसमर्थ कृत ओव्याशतकापैकीं शतक तिसरें.

२९३]

५४

[१२१

पृ. सं. ३२ × २ = ६४, शिवाय आरंभींचीं ४ हरवलेलीं.

(१) वामन कृत अपरोधानुभूतीचो समल्लो की टीका, ग्रन्थसंख्या १४७

शेवटीं छेपनकाळ दिल्ल भादे, तो असा : “ शके १७३४ अंगिरानाम संवत्सरे । श्रावण शुद्ध ८ शनिवारी दोन प्रहरा समाप्त ॥ ”

(२) आर्यावद्ध गौहरण ३०, सुभद्राहरण ४१.

(३) पोटांत एक जुना कागदाचा तुकडा आहे, त्यावर श्रीसमर्थीच्या व कल्याणस्वामींच्या कांहीं मंदांतींची नावे दिलेली आहेत :

श्रीरामसमर्थ

समर्थांचे मंदांत

कल्याणस्वामींचे मंदांत

- १ अनंत गोसावी मनेरगुडीकर
- १ अनंत गोसावी मेघचडकर
- १ मनेरकर वासुदेव गो (कनेरकर पाहिजे होतें असे घाटें)
- १ पिळाजी गोसावी
- १ बाजी गो सिराळकर
- १ बहिणाजी गो तिसगांवकर
- १ धीस्वामी
- १ संजु गो सांवताचे घाटीकर

- १ रामाजी दादा
- १ केशव गो
- १ जानावा गो
- १ अनंत गो सेणवी
- १ अनंत गो
- १ संफ्राजी गो
- १ सिवाजी गो
- १ बहिरव गो
- १ कृष्णाजी गो तिकसेकर (तिकसेकर दादू खोडला भादे)
- १ भापाजी गो भासिककर
- १ रामाजी गो रेवडे
- १ नारायण गो बाहेकर
- १ गोविंद गो पनाळकर
- १ सुंदर जयराम

२९४]

५५

[१००

पृ. सं. २० + १३ = ३३ × २ = ६६

(१) भर्तृहरिशतक, मूळ श्लो. ६४, मराठी समश्लोक ९७,

(२) भारतीकथा अपूर्ण, (३) श्रीसमर्थ, वेणी, विटल, कथीर, अनंत, जगजीवन, भीषर, निपट यांची पदपदांतरे.

२९५]

५६

[१५०

पृ. सं. ४३ × २ = ८६, शिवाय आरंभीचीं २४ × २ = ४८

य हतकी च शेवटचीं नष्ट.

(१) श्रीसमर्थ, नामा, तुका, सज्जनरंजन, सीताराम (गोंधळ), रंगनाथ, आत्मास्वामी, चिंतामणिसुत शुद्धल, बहिरा पिठा, शिवदिन केशरी, जनी (१६ अर्भंग), आनंदतनय, नरहरि, शानदेश (हरिपाठ), उद्धवचिद्धन (ङकगाणा), मानपुरी, येकनाथ (अर्जदास्त), निवराज, मुकुंदमुनि, इत्यादिकांची पदपदांतरं.

(२) दासतुका कृत डांकुलता पद, कवची ६. डांकुलता म्हणजे भविष्यवादी. पदाचें भुवपद व कांहीं चरणें :

डांकुलता मी राहून सांगे हरिगुरनाम जागा मा ।
 वठीण काळ युग नष्ट विषयसंग त्यागा मा ।
 सोहंभावे सहृद्वारणि सावध होउनि लागा मा ।
 अलक्ष भविनासी अक्षयी पदवी मागा मा ॥ धु०
 गैबी सिद्ध बोलुन गेला घहुत नास होईल जी ।
 भसत्याच्या राशी सत्य राई इतुं नसेल जी ।
 जप तप क्रिया स्नान संभ्या कर्ममार्ग घुडेल जी ।
 अस्त्री पुरप लंपट भारी विषयदोहीं पडतील जी ॥ १
 विनासकाळ विपरीत बुद्धि संतळळ होतील जी ।
 माह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र चेके टाईं सतातील जी ।

डांकुलताचें भविष्य खरें होण्याचा काळ समीप येत चालला ।

(३) अभिमानी पूर्ण व्रीदाचा दासाचा लाड पाळी ॥ धु०

अभिमानें भरली हुंडी मेहत्याचे छजेसाठी ।
 जीवविली घो पद्मावती जयदेवा केली भेटी ।
 बोलविला वेद रेड्या ज्ञानेधरवचनासाठी ।
 नामदेव शिपीयाच्या जेविसि भैमुनि तारीं ॥ १
 कथिराचे दैसांनि मार्गी जाटाचें शेत राखी ।
 सुरदास मिराबाई गुंतलास त्यांचे भाकी ।
 पैठणी हो येकनाथा गंधाचे शोके देसी ।
 दाबरीचीं उच्छिष्ट बोरें आवडिनें राम चाली ॥ २
 तुकोयाथोधव्याची दाविसि साक्ष जगाती ।
 रामी वो रामदासा त्रिकाळ दर्शन त्यांसी ।
 हे काय करणी त्याची सत्ता या महाराजाची ।
 सत्ता या गोविंदाची ॥ ३

(४) हिरणीयाचें प्रकरण- अनुपानासह औषध

(५) रामायणापैकी अपूर्ण भाग, ओ. १-१४१

२९६] ^{५७} पृ. सं. ४१ × २ = ८२, दिवाय कांहीं नष्ट. [२००

हें संबंध बाह तुकाराममहाराजांच्या अभंगांचें आहे. त्यांत एकंदर १ ते २२२ अभंग आहेत, त्यांपैकी १८१ ते १९४ व २०० ते २०३ या अभंगांचीं पृष्ठे नष्ट झालेलीं असल्यामुळें ते अभंग नाहींत.

२९७] ^{५८} पृ. सं. २१ × २ = ४२ [१२४

या संबंध बादांत प्रवृत्तिनिवृत्तिपेक्ष्यतारत्नावली नांवाचें गद्यात्मक सुंदर, बोधप्रद प्रकरण आहे. तें प्रकाशनाला योग्य आहे. शेवटचा मजकूर :

श्रीवेदव्यासकृपावलोकनमळें सकळ वेदांत सिधांत मथित करून सज्जन घासि निवेदिलें । ज्योति गोपाळ महा भागवत व्यासदिप्यगण यथामति विचारसिंधुमथित प्रवृत्तिनिवृत्तिपेक्ष्यतारत्नावली समाप्त । शके १७३१ भाष घद्य ४ हस्ताक्षर बाजि राम मोघे हातखंबेकर तरफ रत्नागिरी ॥

२९८] ^{५९} पृ. सं. २१ × २ = ४२ [१४४

देवशचूहामणि सर्वविद्याकुशल भीमत् चिंतामणि पंडित विरचितं रमलशास्त्रम् ।

शके १७११ सौम्यनाम संवत्सरे भापाठ वद्य १३ सोमवारी समाप्त । इंद पुस्तकं मल्हारभट्टस्य ज्ञेयं पांगरिकर ॥

२९९] ^{६०} पृ. सं. ३४. अगदीं किरकोळ बाह [१००

३००] ^{६१} ९६ × २ = १९२. पैकीं ६५ वें व ९६ [२००
वें अर्थां दोन पत्रे नष्ट

ही मुक्तेश्वर कृत रामायणाची सुंदर पोथी आहे. दुंदवानें शेवटचें च पृष्ठ नष्ट झाल्यामुळें लेखनकाल नक्की सांगता येत नाहीं.

जुने ग्रन्थ छापताना हजारों चुक्या सहज लीलेनें करून ठेवावयाच्या, हा जो महाराष्ट्राचा दंडक तो हें रामायण छापताना सुटलेला नाहीं ! एक उदाहरण :

मुखीं राम त्या धाम कैवल्य लाभे । घरीं नृत्य तो मृत्य होऊनि राये ॥
अशी चरणें छापणारानें छापलीं । नृत्य ऐवजीं मृत्य पाहिजे.

३०१]

६२

पृ. स. २८५ × २ = ५७०

[२००

त्रिवेणी गीता—मूळ गीतेचा श्लोक आणि मग घामनाचा समश्लोक, तुलसीदासाचा दोहरा व मुक्तेश्वराची ओवी,

एव तिन्ही हे भिळतां त्रिवेणी । करी जना मुक्त जशी त्रिवेणी ॥
अशी या ग्रन्थाची रचना कोणा व्यवधानें केलेली आहे.

व्यवधानें ग्रन्थाला चार श्लोकाची प्रस्तावना जोडली आहे, परंतु प्रतीचें पढिलें पृष्ठ नष्ट झालेलें असल्यामुळें पढिल्या चार श्लोकाना आपण आचवले आहों. प्रतीचा कागद अति ठिमुळ झाला आहे, इतका कीं, प्रतीला हात लावला कीं दर खेपेस कागदाचा थोडा थोडा भाग शकतो. मूळ प्रतीचीं शेवटचीं पाच पृष्ठें हरवलेलीं असून त्या पृष्ठावरील मजकूर निराळीं पाच पृष्ठें घालून कोणी लिहून ठेवलेला आहे.

३०२]

६३

पृ. स. ५१ × २ = १०२

[१३६

ज्ञानदेव विरचित उत्तरगीता, मूळ श्लोक १३९, ओव्या ५५१, येवून सख्या ६९०. लेखनकालादि :

हाके १७१९ प्रयतमाने पिंगलनामसवसरे पाल्गुन कृष्ण अष्टम्यां स्थिरवासरे श्रीभीमसेनसनिधीं उमदि व्यकटेशमुत कृष्णैः लिखित गुणोपतस्य दत्त परोपकारार्थं दत्त ॥

३०३]

६४

८+६+१७+२+५+१३=५१×२=१०२

[११९

(१) अंतर्भाव, (२) जनस्वभाव गोसावी, (३) सप्तसमाप्ती,
 (४) भूपाळ्या— १ उठि उठि वा रघुनाथा ॥ २ उठि जागृस्त निद्रिस्ता ।
 परमात्मया श्रीरघुनाथा ॥ ३ वाळ येळ निजलासी । जाग जाग रे पापा ॥
 हस्ताक्षर नरसिंह मठ जोशी पांगरकर, (५) श्रीसमर्थ कृत ओवीबद्ध
 सुंदरकांड-हनुमंतानें ख्याती केली । ओवीसंख्या ४०, (६)
 मानसपूजा, मानसपूजेच्या शेवटी लेखनकाल बगैरे आहे तो :

सन बाराशे १२२४ ध्रावण वद्य अष्टमी मंगळवार.. पोथी रामबावाची...
 गुरु राम कल्याण सेवा कराया । महारद्रनाम धरी दिव्य देहा । भजन अति
 प्रीतीनें लागलें नित्य नेमी । नमस्कार साष्टांग श्री महारद्र स्वामी ॥...

३०४]

६५

[१२५

पृ. सं. २३ × २ = ४६

या पोथीत श्रीसमर्थकृत एकापुढें एक असे फुट ग्रन्थ
 म्हणून वीस समाप्त दिलेले आहेत, ते असे :

- (१) येकयचनी देव येक । ओवीसंख्या १७
- (२) श्रीमूळमाया जगदेश्वर । ओ. स. ८
- (३) देह जड व्यासना चंचळ । ,, ,, २५
- (४) प्रसंग निघाला स्वभावे । बागेमध्ये काय लावावे । २८
- (५) यादी इमारतीकारणें । २६
- (६) जळ स्यळ काष्ठ पापाण । ११
- (७) तुहंगासी चालवणें । ४
- (८) पंचाननाचा पढानतु । ५
- (९) ययायोग्य घालावें वय । १२
- (१०) ऐका प्रपंचविचार । ४१
- (११) मुचित करुनि अंतःकरण । ऐका राजकारण । ३३
- (१२) सकळ तीर्थांचें सार । सत्य स्वरूप निर्विकार । ९
- (१३) सकळ तीर्थांचें माहेर । सकळ गुणांचें मांडार । १०
- (१४) सकळ गुणाची निधी । ११
- (१५) सकळ तीर्थांची फळश्रुति । ३५
- (१६) निश्चयाचा मद्दा भेद । बहुत जनासि आधार । १५

ही मुक्तेश्वर कृत रामायणाची सुंदर पोथी आहे. दुंदवानें शेवटचें च पृष्ठ नष्ट झाल्यामुळें लेखनकाल नफी सांगतां येत नाही.

जुने ग्रन्थ छापतांना हजारों चुक्या सहज लीलेनें करून ठेवावयाच्या, हा जो महाराष्ट्राचा दंडक तो हें रामायण छापतांना सुटलेला नाही ! एक उदाहरण :

सुखीं राम त्या घाम कैवल्य लाभे । घरीं नृत्य तो भृत्य होऊनि राये ॥
अशीं चरणें छापणारानें छापलीं । नृत्य ऐवजीं भृत्य पाहिजे.

३०१]

६२

पृ. सं. २८५ × २ = ५७०

[२००

त्रिवेणी गीता—मूळ गीतेचा श्लोक आणि मग घामनाचा समश्लोक, तुलसीदासाचा दोहरा व मुक्तेश्वराची ओवी,

एवं तिन्ही हे मिलतां त्रिवेणी । करी जना मुक्त जसी त्रिवेणी ॥

अशी या ग्रन्थाची रचना कोणा व्यवधानें केलेली आहे.

व्यवधानें ग्रन्थाला यारा श्लोकांची प्रस्तावना जोडली आहे, परंतु प्रतीचें पाहिलें पृष्ठ नष्ट झालेले असल्यामुळें पाहिल्या चार श्लोकांना आपण आंचपलों आरों. प्रतीचा कागद अति ठिसुळ झाला आहे, इतका कीं, प्रतीला हात लावला कीं दर सेपेस कागदाचा थोडा थोडा भाग झडतो. मूळ प्रतीची शेवटची पांच पृष्ठें हरवलेलीं असून त्या पृष्ठांवरील मजकूर निराळीं पांच पृष्ठें घालून कोणी लिहून ठेवलेला आहे.

३०२]

६३

पृ. सं. ५१ × २ = १०२

[१३६

ज्ञानदेव विरचित उत्तरगीता, मूळ श्लोक १३९, ओव्या ५५१, येवूण संख्या ६९०. लेखनकालादि :

सके १७१९ प्रवर्तमाने पिंगलनामसंबवत्सरे फाल्गुन कृष्ण अष्टम्यां स्थिरवासरे श्रीभीमसेनसंनिधौ उमदि व्यंकटेशसुत कृष्णेन लिखितं गुंडोपंतस्य दत्तं परोपकारार्थं दत्तं ॥

३०३]

६४

८+६+१७+२+५+१३=५१×२=१०२

[११९

३०८]

६९

[१५०

पृ. सं. ५४ × २ = १०८

कल्याणमहाराज कृत महावाक्यपंचीकरण ग्रन्थ.

अशानामुळे कल्याणमहाराजांविषयी महाराष्ट्रांने ज्या कल्पना करून घेतल्या होत्या त्या आतां साफ बदलल्या पाहिजेत. ग्रन्थ अभंगानेच आहे. त्याची सात शतके आहेत. ग्रन्थसख्या ७७१ शेषटी नमूद आहे. दुर्दैवाने पहिल्या शतकाची शेषटची पांने व सातव्याची आरंभीची पांने हरवलेली आहेत. तिसऱ्या शतकाच्या १०४ ओव्या आहेत. दुसऱ्या, चवथ्या, पाचव्या आणि सहाव्या शतकांच्या प्रत्येकी १०१ ओव्या आहेत. शतके म्हटली असली तरी सातव्या शतकाच्या ६४ च ओव्या आहेत. यावरून पहिल्या शतकाच्या १९९ असल्या पाहिजेत. संपूर्ण ग्रन्थ केव्हां तरी मिळाला पाहिजे आणि छापला गेला पाहिजे. शेषटच्या अकरा ओव्या :

सद्गुरुमसादे ज्ञान हें निर्मळ । जन्म हा सफळ स्वामीकृपें ॥ ८४
 येमें महावाक्य गुरशिष्या ऐक्य । सद्गुरुमुवाक्यबोधें जालें ॥ ५५
 अहं ब्रह्म अर्थ महावाक्य याचा । सोहं हंसा साचा वेदांत हा ॥ ५६
 नामरूप गेल्यां सत्स्वरूपज्ञान । लक्ष्यांतिं तूं पूर्ण ब्रह्म सत्य ॥ ५७
 या नांव विवेकप्रळये बोलिजे । स्वानुभवें बुझे आपें आप ॥ ५८
 शिष्य तो सुखीन आनंदे निरंतर । नेणे आप पर स्वाभीबोधें ॥ ५९
 तुटलें बंधन मायेअविधेचें । ज्ञानाविज्ञानाचें मौन्य जालें ॥ ६०
 समर्था सद्गुरु नाहीं उत्तीर्णता । पूर्णरवें पदार्थां ठाव नाहीं ॥ ६१
 रामभक्ति पूर्ण तेणें सत्य ज्ञान । केलें निरूपण संकळीत ॥ ६२
 परोपकारार्थ बोलिलें स्वभाषें । याच्या शोधें ब्रह्मार्थें ब्रह्म पूर्ण ॥ ६३
 रामदासकृपें बोलिलें कव्यार्णें । श्रोतीं न्यून पूर्ण क्षमा कीजे ॥ ६४
 इति श्री महावाक्य पंचविवेकप्रळय विमळब्रह्मनिरूपण नाम संपूर्ण ॥
 बोव्यासंख्या ॥ ७७१ ॥

३०९]

७०

[१००

पृ. सं. ९ × २ = १८

भारोपंत कृत गंगास्तुति-आर्या १०९

रा. सं. ३५

३१०] ७१ [२००
 पृ. सं. सुमारे ३००

एकनाथ कृत रुक्मिणीस्त्रयंवर-अपूर्ण जीर्ण प्रत

३११] ७२ [११६
 पृ. सं. ७९ × २ = १५८

एकनाथ कृत हस्तामलक-ओवीसंख्या ६६९.

प्रतीचा लेखनकाल : जीर्णोधार जाला शके १७३९ ईश्वराच्ये धावण कृष्ण
 पुढादसी रविचार क्षेत्र श्रीपंडरीस समाप्त ॥

३१२] ७३ [२००
 १३ + ११ = २४ × २ = ४८

एकनाथ कृत भावार्गरामायणापैकी किर्किघाकांढांतीळ
 धारावा आणि तेरावा असे दोन प्रसंग

३१३] ७४ [१००
 १० × २ = २०

ओंकारगीता-संस्कृत, ६५ श्लोक

लेखनकाल : शके १७४८ व्ययनाम ... धापाठे मासे शुक्रपक्षे प्रतिपत्तिथी
 तिदिने फटके हस्त्युपनासक धाळभट्टेन लिखितं ॥

३१४] ७५ [१६८
 ३४ × २ = ६८

पंचीकरणमहावाक्य किंवा महावाक्यपंचीकरण

नवीन ग्रंथ आहे. नवीन २६णजे नव्याने पुढे येणारा, अप्रकाशित, त्याची
 सात प्रकरणे असून अनुक्रमे ओव्या ७१, १४, ११, १३, ७, १२, १९
 मिळून १४७ ओव्या आहेत. ग्रंथकाराने आपले नांव दिले नाही.
 श्रीगणाधिपतये नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः । श्रीगुरुभ्यो नमः । मापलीकडे
 नमनाच्या भरीस न पडता एकदम

शुद्ध निखळ मल । तेंधें चैतन्य ह्या आगम ।

महत्वाय माया उगम । ॐ उद्भवला ॥ १ × १

या ओवीने आरंभ करून

जैसें धंजन सुदलिया झोळा । भूमि फोफोनि निधान देती झोळा ।

तेसी घरतु देखलिया झोळा । व्यवसाय नाही ॥ ७ × १९

या ओवीने प्रन्धाचा घेवट करण्यांत आला आहे.

घेवटी लेखनकाल दिला आहे : स्वस्ति श्री नृपशालिवाहन शके १६८० पार्थिव नाम संवत्सरे । ज्येष्ठ शुद्ध ६ रवियासरे लिखितं समाप्तमस्तु ॥ श्रीलक्ष्मीवैकुण्ठेशार्षणमस्तु ॥ मुकुंद विठळ ॥

३१५]

७६

[१५०

१७ × २ = ३४

द्रौपदीघांवा - कोण कृत न वळे, ओवीसंख्या ८० वाटांक १५९ त (३) त जें वस्त्राहरण प्रकरण आहे, तो च हा घांवा आहे, पण यांत त्यांतील निवडक ओव्या घेतल्या आहेत, असें दिसते.

३१६]

७७

[१००-२००

सर्वसंग्रहात्मक दफ्तर-(१) चतुर्थयोग म्हणजे च आपले छापलेले चतुर्थमान. यांत प्रत्येक योगाचे किंवा मानाचे नांव दिलेले आहे : सर्वाभाविवरण योग प्रथम, स्वरूपविवरण योग द्वितीय, विवेकलक्षणनिरूपण योग तृतीय, प्रबोधलक्षणनिरूपण योग चतुर्थ, (२) चतुर्थयोग, दुसरी प्रत, (३) पड्डिपु, (४) मोगोपंत कृत मंत्ररामायणा पैकीं काही भाग, (५) हनुमंतसहस्रनाम, अपूर्ण, (६) गीतगोविंद, पृ. सं. ८०, मधली गदाळ, (७) संकृत मावृतीस्तवन, (८) शंकरपार्वतीसवादरूप ॐ चें वर्णन, अपूर्ण, (९) अथर्वणवेदे कलिसतरणोपनिषद्, (१०) चारी महावाक्यांचें व्याख्यान, मराठी, श्रीभारतीतीर्थविद्यारण्यमुनिवर्यकिंकरेण रामकृष्णेन, (११) मोरोपंतकृत सन्मणिमालेंतील कांहीं आर्यां, (१२) देह त्यागित्यावर केलेला अभंग-माझी काया गेली खरे । इत्यादि, (१३) बोले रामासी वैदेही । आहे रामायण देहीं ॥ १ - ऐसें देहीं रामायण । दास सागतसे खण ॥ ६२, मधल्या २६ ते ४१ नष्ट, (१४) दास कृत रामा लुसें पद चांगळें । (१५) विसरूं कसा मी गुरपादुकेला । ८ श्लोक, (१६) चेणावाडेंच्या आजारपणाच्या ओव्या २३ व एक पद, (१७) श्री ज्ञानेश्वरकृत हे शकुनावळी श्या । करुनि रचिली प्रगटार्थ रम्या । येथें जरी पर असेल विरुद्ध कर्णा । गोविंदसूत म्हणतो मज बोल नाणी ॥ ६५, अपूर्ण, शके १७१२ पीप कृष्ण ११ रवी अनंतनागेन दरजागानवद्धर किल्ला घारवाड प्रात कर्नाटक तेथे लिहिले असे । (१८) अनंतवागधर अष्टक, (१९) केदार-

खडे व्यासयुधिष्ठिरसंवादे दुःखदारिद्र्यनाशनस्तोत्रम्, संस्कृत, (२०) तांब्याचें सुवर्ण होय, (२१) श्रीसमर्थ कृत काशी पदपदांतरे, (२२) पांडवगीता अपूर्ण, शिवदिनकेसरी—उद्बोधनिराचित काळराश्रीस्तोत्र व भुवनेश्वर्यस्तोत्र पूर्ण व नृसिंहसरस्वतीचें अष्टक अपूर्ण, (२३) सच्चिदानंद चाया घोडिला । तैपासुनी राजयोग प्रगटला । बोधे देवे आधिला । म्हणे निवृत्तिनाथ ॥ ६ ॥ इति योगसार । ब्रह्मविद्याविचार । सागे ज्ञानेश्वर । गुरुपुत्रासी ॥ ७ ॥ इति पंचमुद्रा ॥ केरावभटजोसी पागकर लिखितम् । (२४) दास कृत रामा राघवेंद्रा वो ॥ (२५) एकनाथी भागवताची आरती

आरती भागवता । महाराजा दीनानाथा ।

तुजविण ज्ञानदाता । नाहीं त्रिभुवनीं पाहतां ॥ ध्रु०

वेदशास्त्रसंमतीचा । अनुभवी राहाता ।

श्रीगुरुप्रचीतीसी । ऐक्य करुनि पाहाता ॥ १

श्रेष्ठ हें भागवत । त्या हि माजी उद्धवगीत ।

तुवा प्रवर्तावे तेथ । वक्ता (असे भ) भवंत ॥ २

येकनाथे कृपा केली । तिहि (जागृ) ति जाळी ।

मानवदेह जड जीव । उद्धरुनि गेले आता ॥ ३

उद्धवाचा प्रश्न होता । भगवंता हर्ष मोठा ।

तुज सम नाहिं कोणी । फिरवि मुखावरुनि हाता ॥ ४

येकनाथ म्हणतीता । येकपणा नुरे वार्ता ।

येथी येक भिळूनिया । नाथपण नाहिं आता ॥ ५

(२६) दासी काशी कृत आत्माराम सद्गुरूची आरती, (२७) दासबोधाचें मुरावख, अपूर्ण, वृत्तचर्चा लेखाक १११ त दिले आहे त्याची च प्रत, (२८) आत्तरा, (२९) विश्वनाथसुत कृत नारायणस्तुति, अपूर्ण, (३०) श्रीसमर्थ कृत निगुणध्यान, (३१) मोर्हरतवट्याच्या औपधाचा कागद, (३२) बहुधा कृष्णदासमुद्रलट्टत रामायणाचा भाग, (३३) रत्नाकर कृत उपदेशरत्नाकर, योग्या ३४०, (३४) कोणी वेद कृत तीन पदे, (३५) भीसमर्थकृत दोन जमग, (३६) रघद, दामाजीचरित्र, (३७) ब्रह्मपुराणे श्रीरामजाननीसंवादे परमवत्त्वबोध आत्मज्ञान ध्यान, याच्या २१७, दरताधर ह्येत रामाजी बोधीळ मी जे येवधी प्रगणे दोकी, शके

१७१२ फाल्गुन शु. ५ सोमवार, (३८) सोपान कृत प्राकृतगीता, अपूर्ण, (३९) गर्भोपनिषद्, ब्रह्मोपनिषद्, निरालयोपनिषद् यांची काही पत्रे, (४०) पचीकरण महावाक्य, वाढाक ११४ त जो ग्रन्थ आहे तो च, पण दोन्ही प्रतीत थोडथोडा फरक आहे व या प्रतीत प्रत्येक प्रकरणाचे शेवटी ' ज्ञानदेव कृत ' म्हटलेले आहे. या प्रतीचा लेखनकाल वगैरे : शके १७१३ माघ शु. १ भौमे । इदं पुस्तकं महार भट्ट जोषि पागरिकर तस्य अस्ति ॥ (४१) सुमारे २०० वर्षांपूर्वीचा एक कागदाचा तुकडा, त्यावर पुढील तीन शकाची नोंद आहे : " समर्थांचा जन्म ॥ शके १५३० तारण नाम संवत्सरे चैत्र शुद्ध ९ माघ्यान्ही ॥ ग्रथ केला ॥ शके १५८२ श्रव नाम संवत्सरे ॥ समाधिस गेले ॥ शके १६०३ माघ घद्य ९ शनिवार दोन प्रहरां दुर्मति नाम संवत्सरे ॥ " परंतु १५३० ला कालक संवत्सर होता, तारण १५०६ ला होता व १५८२ ला शार्वरी संवत्सर होता, श्रव १५८३ ला होता. (४२) हरिहर कृत १२१ जय जय राम, (४३) रामीरामदास कृत भक्तिरहस्यापैकीं येकविसावें येकादशी प्रकरण, (४४) पुष्पदंतविरचित महिम्नस्तोत्राचीं श्याम शंकर कृत समश्लोकी टीका, श्लोक ४०, (४५) शिवरामपूर्णानंद कृत रामतुळशी अष्टोत्तर शत, ओव्या ११०, प्रकाशना योग्य, शिषाय तुका, एकनाथ व हरि यांची काही पत्रे, (४६) भीसमर्थांचा गुरुवश, ओ. २७, भीसमर्थांनी तुकारामाना आपला गुरुवश निवेदिल्याचा अभंग, अभंग म्हत्वाचा आहे पण तो भीसमर्थकृत असावा असे मला क्षणभर हि वाटत नाही, तो दुसऱ्या कोणी केलेला असावा, (४७) ही एका वाढातील १९२ ते २०१ अर्था पाने आहेत, त्यात भागवत अष्टम स्कन्दातील गजेंद्रोपाख्यानावर रघुनाथकृत समश्लोकी टीकेचा काही भाग आहे, (४८) मठात एके काळी असलेल्या पुस्तकाची यादी, (४९) ही एका वाढाची मधली च बाय पाने आहेत, त्यात मुभाषितवजा सुंदर ओव्या आहेत, (५०) संस्कृत श्रीरामदासचरित्राचें एक पान, (५१) सुंदर कटावबद्ध शुकचरित्र, अपूर्ण, (५२) गळांठा, यांत एकादें पृष्ठ इकडचें एकादें तिकडचें असा सर्व च गळांठा आहे, पण तो हि निरूपयोगी नाही, त्यात हि अनंत, शिवदिनकेसरी, रगनाथ, मध्वनाथ, निपटनिरंजन, कृष्णदासमुद्गल, आनंदसुत, गोविंदसुत, शिवराम, महिपति, केशव इत्यादिकांची पूर्णापूर्ण पदपदातरे आढळतील.

जीर्ण मठातील उद्ध्वस्त झालेल्या ग्रन्थसंपत्तीचा हा अवशिष्ट भाग पाहून एकीकडे हृदय विदीर्ण होत असले, तरी मठाच्या मूळ स्वरूपाची वक्षणा होऊन कौतुक घाटल्यावाचून राहत नाही.

३१७]

५८

[२००]

पानापुढें पान अशी तीस पाने डबवून वेलेलें एक वेटोळें, त्याचो पहिलो ४ पानें हरवलेली आहेत. त्यात बेदरची पातशाही, हुसेन गग, साबाजी अगत याची घखर आहे. ती कोणा रघोजीनें लिहिलेली आहे.

३१८]

७९

[१४१]

फागदपत्रे, एकदर ४५ आहेत. जुनीं पत्रें म्हणजे शके १७१४ तील आहेत. तीं पतप्रधान, सचीव, निवाळकर, शिंदे याचीं, विजापूर-प्रांतांतील दोसर, होर्ता, तिकोटे, होनवाळ, चादकवठे या गावावद्दल आहेत. शिष्यवर्गाकडून आलेलीं कारीं पत्रें ओवीवद्द आहेत. ओवीवद्द पत्रें लिहिण्याची पद्धति वयाच मठात होती, असें पाहण्यात आहे.

येणें प्रमाणें पागरी मठातील सप्रहाचें स्वरूप आहे. दोन तासात पागरी मठातील कार्य उरकून लागलीं च वार्शीस गेलों. वार्शीहून पुण्यास व पुण्याहून मसूर स्टेशनवरून वैशाख वद्य ८ शके १८२६ (ता. ८-५-१९०४) रोजी चाफळास जाऊन पोचलों चाफळास यापूर्वीं गेलों होतों तें दर्शनासाठीं, पण या खेपेस गेलों तें सशोधनासाठीं होय. त्याप्रमाणें सशोधनास सुरवात झाली, पण तें एका च खेपेंत सपलें असें मात्र नव्हे. त्यानंतर अनेक वेळां चाफळखोऱ्यात सशोधनार्थ व दर्शनार्थ गेलों होतों. जाय ही जशी थीसमर्थीच जन्मभूमि किंवा टाकळी जशी तपोभूमि, त्याप्रमाणें

चाफळखोऱें .

ही त्याची कर्मभूमि होय. १५६६ त तीर्थाटण सपवून थीसमर्थ प्रथम शहापुरमसूरचद्रगिरी या भागात आले. त्याचें पुढील सर्व चरित्र विचारात घेतले तर स्थूल मानां असें म्हणता येईल कीं, वाटेल तेव्हा त्याचें सर्वत्र स्थान होत असता हि १५६६ ते १५६९ त्याचें मुख्य ठाणें (Head quarters) शहापुर येथें, १५७० ते १५७६ चाफळास, १५७७ ते १५८६ शिष्यतरन्या घळींत, १५८७ ते १५९४ हेळवाकऱ्या घळींत व १५९५ ते १६०३ सज्जनगळावर जेथे. १५५४ ते १५६६ तीर्थाटणाऱ्या काळात सर्व भरतसडभर सचार होत असता, देवाची जी भयकर स्थिति

शाली होती ती अवलोकनांत आली होती, धर्म कसा संकटांत सांपडला होता याची कल्पना झाली होती, ज्ञियादिकांच्या अब्रूचे जे धिबबडे निपत होते त्याने हृदयाचा थरकान होत असे, देवालय आणि त्यांतील देव यांची काय अवस्था होई ती ठिकठिकाणी नजरेस पडे, कुटुम्बवत्सल लोक आणि गोरगरीब देशोधडीला लागलेले पाइण्यांत येत, तेव्हा ही सारी स्थिति पालटून पुनरपि या पवित्र भूमीत रामराज्याची स्थापना कशी व्हावी, काय करावे, याचें मनार्थी सारखें चिंतन १५६६, १५६७, १५६८ या काळात चाले, या च काळात हेळवाकच्या खाली घाटांत चिपळुणाजवळ परशुरामाच्या दर्शनास गेले असतां परशुरामाची तरी ही च प्रार्थना केली की, अरे मी तुमच्या च गोनांतला, तुमचा असतां तुम्ही माझा मुर्खी च समाचार घेऊं नये, माझी विचारपूस करूं नये, मला कोणता हट्टोग जडला आहे त्याची काळजी करू नये, माझे मनोरथ पुरवूं नयेत, हें काय तुम्हांस शोभतें ? तुम्ही चिरंजीव असतां आणि मी तुमचा असतां तुम्ही माझी उपेक्षा करावी, किंवा हा वेडा आहे, कांहीं तरी भलतें च मागतो आहे, म्हणून तुम्ही उदासीन असावे व माझा तुम्हांस काही च अभिमान वाटू नये, हें काय तुम्हांस योग्य वाटतें ? कां, परशुरामा, तुम्ही चिरंजीव असून हि दुग्परत्वे तुमचें सामर्थ्य नष्ट झालें आहे, असें मी समजूं ! काय करावें, कोणाला शरण जावें, कोणाला आजवावें, याची सारखी विवचना चाले ! (करणाष्टक २० वें) अंतरी कल्पना केली । येकांतीं चोलिलो बहु । आणि

रक्षिता देव देवांचा

त्याचा उच्चाय झुडिला ॥ चाफळास १५७० त भीममर्घांनीं श्रीरामाची स्थापना करून उत्सव सुरू केला. सबंध चाफळखोऱ्यांतील भूमि पवित्र आहे. जाऊन पहा. घाटेल तिकडे पहा, समर्घांची साक्ष पटेल ! त्यानीं च वर्णन केल्याप्रमाणें चौकेर डोंगराचा घेर असून मध्यें देवाचें शिखर आहे. अकरापैकीं तीन मात्तो या च खोऱ्यांत आहेत, चवथा हि माजगांवचा जवळ च आहे, दास डोंगरीं राहतो । यात्रा देवाची पाहातो । ती समर्घांची बसण्याची दोनमजळी घळ मार्गाल डोंगरांत च आहे, आणि तिच्या जवळ च कुबडीतीर्थ असून घोडे पलिकडून पाटणकडे उतरण्याची वाट आहे. याच वाटेनें १५९६ च्या चानुमांसानंतर भीममर्घ हेळवाकडून घोड्यावर बसून चाफळास आले होते । १५७१ त भीमिवराय, वाळाजी

जायजी चिटणीस, निळो सोनदेव इत्यादिकास अनुग्रह झाला तो या च खोऱ्यात ! असें हे ऐतिहासिक आणि पारमार्थिक दृष्ट्या महत्त्वाचे आणि पवित्र खोरे आहे. ते महाराष्ट्राचीं मने नेहमीं आकर्षून घेऊन त्यांना अखंड स्फूर्ति देत राहिल, याविषयी शका नाहीं. या खोऱ्यात श्रीसमर्थाचा मुख्य मठ तर आहे च, पण शिवाय उपाध्ये, देशपाढे, बावर देशमुख, दवळे, मेढे इत्यादि ऐतिहासिक घराणीं आहेत. त्यांच्या कारीं शाळा आज बाहेर दि पसरल्या आहेत. खोऱ्यात आणि खोऱ्याबाहेर त्यांच्या कडून वेळोवेळीं यथा च संग्रह मिळाला. त्या सर्व संग्रहाला

चाफळखोऱ्यांतील संग्रह

गहून सवोधून त्याचा आपण आता परामर्ष घेऊं.

३१९]

[१६४

रामीरामदास ऊर्फ श्रेष्ठ कृत श्रीमत् भक्तिरहस्य ग्रन्थ. या च प्रतीवरून सदरहु ग्रन्थ श्री रामदासी ग्रन्थमालेत चवथ्या भागात प्रथम च छापला गेला. प्रत सुंदर आणि सपूर्ण आहे.

३२०]

पृ. स. २४ × २ = ४८

[१५०

मन्थराज दासबोधपैकीं पक्त एकोणिसावा वृक्षक. मुलपृष्ठावर दशकाचे नाव शिकवणनाम न देता सगुणपरीक्षा असें दिलेले आहे.

३२१]

[१५९

श्रेष्ठ कृत सुगमोपाय ग्रन्थ. हा हि या प्रतीवरून मालेतील चवथ्या भागात छापला आहे.

३२२]

पृ. स. सुमारे ५००

[१५०

श्रीसमर्थ कृत सुंदरकांड आणि युद्धकांड सुंदर आणि प्रेक्षणीय वाढ, प्रदर्शनात ठेवण्याला योग्य. पृष्ठाची लांबी वंदी ८ $\frac{1}{2}$ " × ६" आहे. दोन्ही कांडे मिळून १४६२ श्लोक आहेत. प्रत्येक पृष्ठावर तीन तीन श्लोक लिहिलेले आहेत. पृष्ठाच्या चौकेर समासाची जागा विवक्ष्या रगाने रगविलेली आहे व वेषन दि विवळे च आहे. कौतुकास्पद.

३२३]

पृ. सं. १६३ × २ = ३२६

[४२

गंगाधर नारायण खानवळकर कृत श्रीरामदासचरित्र. ग्रन्थ आर्यावृत्तांत आहे. ग्रन्थाचे अध्याय २५ असून आर्यांची संख्या १९९७ आहे. महिपतीच्या सतविजयाच्या आघाराने ग्रन्थरचना झालेली आहे. ग्रन्थकार विष्णुस्त्रीधर ऊर्फ गंगाधरराव नारायण यानीं हे चरित्र गुलसराईस ग्रंथे १७९८ भाषण शु. १५ च उपविलें. त्यानीं तें सांगितलें व बळवंतराव भोपटकर यानीं तें लिहिलें. हे बळवंतराव भोपटकर म्हणजे आपले मास्कर बळवंत व लक्ष्मण बळवंत याचे बडिल च कीं काय कोण जाणे ? बहुधा ते च असावेत कारण आपणास श्रीसमर्थींचे वेड आपल्या आईनें लावले असें लक्ष्मण बळवंत ऊर्फ आण्णासोहेब एकवार मजजबळ बोलले होते. ही प्रत १८१३ पौष शु. १५ ची आहे. चरित्रकाराने आपली परपरा दिली आहे ती अशी : श्रीसमर्थ-दत्तात्रय-रावण-यशवंत-लक्ष्मण-परगुराम-राजाराम-गंगाधर.

३२४]

पृ. सं. ३१ × २ = ६२

[७५

ज्ञानबोध नांवाचा ओवीबद्ध ग्रन्थ. मुल्लपृष्ठापर समर्थरामदास-कृत म्हटले आहे, परंतु ग्रन्थ श्रीसमर्थकृत असावा असें वाटत नाही ग्रन्थ सांप्रदायिक आहे, श्रीमत् ग्रन्थराज दासनीघाला तो धरून आहे, पण तो श्रीसमर्थींचा नसावा. एकाद्या शिष्याचा असावा. त्याचे अकरा अवयव म्हणजे समास आहेत व ओवीसख्या ५०८ आहे. प्रत्येक अवयवाचे शेवटीं “ इति श्री ज्ञानबोधे देवदासवादे...” असें आहे. त्यावरून तो दादेगावमठपति श्रीसमर्थीधिष्य देवदास याचा असेल कीं काय, अशी कल्पना मनांत येते. ग्रन्थाचे प्रकाशन होणें इष्ट आहे. सहाय्या अन्वयातील काही ओव्या देतो :

एक सांप्रदायनेम । तुज सांगतो उत्तम ।

जेणे चित्ताचा भ्रम । दूर होइजे ॥ ६-२४

ध्यान सगुणाचे करावे । मनं भगवतासी पूजावे ।

नाम घेतां असावे । मन एकाम ॥ २६

गुरुतीर्थसेवन । तेणें होय पापक्षालण ।

अज्ञानमूळहरण । ऐसें हें वचन ॥ २७

होता, पण १७४५ च्या सप्तमीस भीमवार होता. तेव्हा १६४५ च्या जागी १७४५ पाहिले होते.

(३) २५१ पृष्ठांच्या पाठीमागे श्रीरामदास स्वामींची चौदा नावे दिली आहेत तीं । रामीरामदास, रामदास, दास, समर्थ, फीतिवंत, भक्त, विप्रय, महंत, भीम, बंदे, फकीर, सज्जन, जयवंत, कवि.

(४) २५२ पृष्ठांच्या पाठीमागे व पृ. २५३ वर " श्रीसमर्थाचे किऱ्याचीं आक्षरे " दिली आहेत. या किऱ्याचा फोटो आणि वर्णन मार्गळ पृ. ९८ वर आले आहे.

(५) पृ. २५४ पासून पुढे पूर्णानंदांच्या शिवरामांचीं सात पदे आहेत.

(६) पृ. २५७ वर " श्रीकल्याणस्वामीचे समाधीवरील श्लोक " दिले आहेत. ते आपण रामदासी ग्रन्थमालेंतील तिसरा भाग, भीसमर्थाची कविता, या ग्रंथाच्या प्रस्तावनेत याच बाढावरून उतरून घेतलेले दिले आहेत.

३३०] वाढ पृ. सं. २१ × २ = ४२ [२००

काय करावे या हुंदेवाला ! या ४२ पृष्ठाशिषाय या महत्त्वाच्या बाढाची आरंभीची ९ × २ = १८ व शेवटची ६ × २ = १२, मिळून ३० पृष्ठे गहाळ !

रामदासी मालेंतील भाग दुसरा श्रीसमर्थाचीं दोन जुनीं चरित्रें, पैकीं दुसरें चरित्र जें तजावरमठपति भीमस्वामी यांनीं लिहिलेले तें या बाढांत आहे व मावेरून च तें आपण अपूर्ण स्वरूपांत त्या भागांत टापलें आहे.

३३१] पोथी - पृ. सं. ४ × २ = ८ [१००

श्रीसमर्थ कृत पूर्वार्थ, ४७ ओठ्यापर्यंत व आदे. शेवटचे एक पृष्ठ हरवले आहे.

३३२] पोथी - पृ. सं. ११ × २ = २२ [१००

श्रीसमर्थ कृत निर्गुणध्यान

३३३] पंचीकरणाच्या तीन प्रती [१००

एक वेगळे, दुसरें १६ पृष्ठे, तिसरें १० पृष्ठे

३३४]

वाड - पृ. सं. ४० × २ = ८० [१००

श्रीसमर्थ कृत अभंग वंगरे. पृष्ठ ५ ते १४ पंचीकरण आहे.

३३५]

वाड. पृ. सं. ५ ते ५३ [१००
पहिली ४ व शेवटची काही नष्ट

चाफळखोऱ्यांत घाळनाथ म्हणून कोण होऊन गेले कोण जाणे. त्यांचे गुरु अनंत व दया, सरला व मैना अशा त्यांच्या शिष्यशिष्यिणी होत्या.

या आडांत घाळनाथांची ४०-५०, दया व सखा यांची दोन दोन व मैना यांची २२ पदपदांतरे आहेत. ही सर्व मंडळी नवीन आहेत. प्रत्येकाचा एकाद दुसरा अभंग कल्पनेसाठी देतो :

(१)

सद्गुरवाचुनी नाहीं दुजा देव । म्हणुनिया भाव धरा पाई ॥ १
साधनाचें सार धीगुरचिंतन । न लावावें मन दुजे ठाई ॥ २
विश्वास अंतराें धरुनिया प्रेमें । उघातरावें नाम घेळोवेळा ॥ ३
घाळनाथ म्हणे अनंताचे नामीं । साधनाची उमीं जिरे तेथें ॥ ४

(२)

सर्व साधनाचें सार । मन राखी दडतर ॥ १
मनामार्गे था न जावें । गुरुवाक्यातें स्मरावें ॥ २
अहो विवेकाच्या बळें । मन करावें पांगुळ ॥ ३
नाथ अनंताच्या पदीं । टेपी मन निजछंदीं ॥ ४
घाळनाथ म्हणे आतां । मन मारुनी हो परता ॥ ५

(३)

ऐसी करी रे बापा संप्या । जेणें पातक जाय संप्या ॥ १
त्रिपद त्रिगुण आत्मन । करी था तुयेंच्या साक्षिणे ॥ २
करी रे अंतर था घोलाळ । मंत्र स्नान हें निर्मळ ॥ ३
जाव्या मनाची निवृत्ती । पाप हेंद्रियें नाचरती ॥ ४
सुदी नामाच्या प्रघाहीं । पापरुपा जागा नाहीं ॥ ५
हें चि निल्य प्रायश्चित्त । घडल्या होणें जीवशुक्त ॥ ६

दया म्हणे आदिनाथें । संप्या निकविळी धाम्हाते ॥ ६

(४)

तूं मारी माठली मी तुसं छेकरु । नको पाव्हा घोरुं गुरनाथा ॥ १

बोवडे हे बोल मानुनिया घ्याचे । वृषेनं पाहावें मजकडे ॥ २

पाळनाथापर्दी मंना लडियाळ । खेळविजे लाटे कौतुकेसी ॥ ३

(५)

श्रीगुरुपाचुन हुजा नाहीं देव । म्हणुनिया भाय धरियला ॥ १

सर्वं हि साधन श्रीगुरुचरण । आणिकु मी ज्ञान नेणे कांहीं ॥ २

सप्रेम अंतर्हां ठसावळें प्यान । तेणें देहभान उरळें नाहीं ॥ ३

पाळनाथपदावाचुनी मयना । आणिक नेणे कोणा हुजीयासी ॥ ४

(६)

उडी घाली माझे आर्द्र । आतां पाहातीस काई ॥ १

गुरुमाये तुजधीण । मज आतां आहे कोण ॥ २

कां मे निष्ठुर टाळीसी । फाय जालें मजपिसी ॥ ३

मैना म्हणे पाळनाथा । मज सांभाळावें आतां ॥ ४

३३६]

वाढ पृ. सं. २६ × २ = ५२

पहिली ४ नष्ट

[१५०

सुकेश्वर कृत भारतकथेपैर्वा सावित्री आख्यान, जयद्रथ-
विटंबना व जयद्रथचघ

३३७]

पृ. सं. ४२ × २ = ८४

[६७

२०५ मनाच्या श्लोकांची सुंदर वही. शके १७८८
अधिक ज्येष्ठ कृष्ण २ रोजी भीर्तजपुरस्थमुद्दीरंगनाथेन लिखितम् ।

३३८]

वाढ पृष्ठ सं. ४० × २ = ८०

[१००

(१) मनाचे श्लोक-पृष्ठ ७० पर्यंत

(२) पृ. ७१ ते ८० निर्याणसमयाचें भीसमर्थचरित्र,
अभंग ५ व बोव्या २४.

३३९]

पोथी-पृ. सं. १०० × २ = २००

[१९९]

ज्ञानदेवविरचित अनुभवामृत, सपूर्ण

सत्कायेंसेजक सभेच्या संग्रहात ज्या काही अपूर्व वस्तु आहेत, त्यांत या पोथीची गणना होते. म-यराज दासबोधाच्या पहिल्या सात दशकाची जन्मभूमि जी शिवतरची घळ त्या घड्यांत ही पोथी लिहिली गेली आहे. तिच्या शेवटी जो मजकूर आहे तो असा :

इदं पुस्तकं दिवाकरणेन ज्ञानदेवविरचिते अनुभवामृत ग्रंथ शिवधरचे घळयेस फाल्गुन वद्य दशमी मंदवार तद्दिनि ग्रंथ संपूर्ण लिख्यते ॥... दुर्मति संवत्सरे तद्दिने विवरणार्थं लिख्यते ॥

१६०३ ला दुर्मति संवत्सर होता व तो च या पोथीचा लेखनकाल असता तर दिवाकर म्हणजे श्रीसमर्थशिष्य पहिले दिवाकर असते, पण १६०३ च्या फाल्गुन वद्य १० ला शनिवार नसून मंगळवार होता. तेव्हा १६०३ हा या पोथीचा लेखनशक नसून त्यानंतरचा म्हणजे १६६३ चा दुर्मति संवत्सर असला पाहिजे. १६६३ च्या फाल्गुन वद्य १० ला शनिवार दि होता. लेखक दिवाकर कोण ? पहिले दिवाकर १६३३ त समाधिस्त झाले, त्यांचे चिरंजीव भैरव १६४८ च्या पूर्वी च गेले व नातु १६८० पर्यंत तरी होते च. तेव्हां या प्रतीचे लेखक दिवाकर हे पहिल्या दिवाकराचे नातु होत. (रामदासी मालेंतील नववा भाग-भ्रीसाप्रदायिक कागदपत्रे-याची प्रस्तावना पहा.) या प्रतीवरून दुसरी एक गोष्ट सिद्ध होते ती अशी की, शिवधरच्या घड्यांत श्रीसमर्थाच्या वेळीं तर लेखन चाले च, पण त्यांच्या पश्चात् दि साठ वर्षेपर्यंत तरी तें चालत असे.

३४०]

कागदाचा एक तुकडा

[१५०]

अनंत कवीचे श्रीसमर्थावर सहा श्लोक प्रसिद्ध आहेत, त्यांत आणखी हे तीन सामील केले पाहिजेत. ते अनंतकवीचे च आहेत कां त्यांच्या पदवर्तीचे दुसऱ्या कोणी केले आहेत, याची खात्री करून घेतली पाहिजे, ते या कागदाच्या एका तुकड्यावर आहेत :

श्रीराम

जेणें राघवमूर्ति मांडवसुतेचीये तिरिं स्थापिली ।
जे ध्यानीं विधिशकरादिदृढदयीं हृत्पकर्जी भाविली ।
तीचें ध्यान धरुनियां गिरिवरी जो गुप्त राहातसे ।
ऐसा सहुर जो अनतकविचा बद्धास तारीतसे ॥ १
जेणें रुद्र दहा मनोहर जर्गीं येकागळे स्थापिले ।
प्रत्येकीं अकरा विघे नृपतिच्या मुद्रांकित्ती अर्पिले ।
त्या त्या नागरिका जना नवविधा भक्तीसि लावीतसे ।
ऐसा सहुर जो अनतकविचा बद्धास तारीतसे ॥ २
उद्याहस्थळ चाफळीं परि महा घळयेत जो कीं वसे ।
नाहाजीसुत भोसला गडपती शब्दासि पाळीतसे ।
बुद्धीचा उदधी महाजळनिधी कार्यासि केला असे ।
ऐसा सहुर जो अनत कविचा बद्धासि तारीतसे ॥ ३

तिसऱ्या श्लोकातील तिसरा चरण दिवाकर गोसावी याना उद्देशून आहे, हे वाचकांच्या लक्षात येईल च, कारण त्यांना ठाऊक आहे की दिवाकर हे महाबळेश्वरचे राहणारे असून त्यांची "बुद्धि हि महाबळ" आहे, असे खुद्द एकदा श्रीसमर्थ च बोलले होते. राजाकडे जाण्यायेण्याचे काम भीममयानीं त्यांच्याकडे सोंपविले होते, ते उगीच नसावे, श्रीसमर्थांच्या व्यापाऱ्या अनेक शाखा होत्या असे मानल्यास राजकारण खात्यावरील मुख्य भत्री दिवाकर गोसावी होते, असे म्हणता येईल.

३४१]

पोथी पृ स. २६९ × २ = ५३८ [२००

श्रेष्ठांच्या भक्तिरहस्य ग्रन्थाची एक जीर्ण, मधून मधून फसरीनें खाल्लेली, अपूर्ण प्रत. मूळ ग्रन्थाची एकदर प्रकरणे ७७, पैकी ६८ यांत आहेत, पुढचीं हरवलीं

विषय एक स्वतंत्र कागद आहे, त्यावर प्रत्येक प्रकरणाचे नाव, योषिया, पथे नमूद आहेत. 'येकर सख्या योषिया ५८१३' व 'येकर संख्या पाने ७१४' आहेत.

३४२]

वोथी

[१८७

कृष्णदासमुद्रल कृत युद्धकांड रामायण

प्रतीचा लेखनकाल वंगैरे : ' शके १६६८ क्षय नाम संवत्सरे भाद्रपद मासे मुळपक्षे त्रयोदसी रविवार ते दिनी पुस्तक समाप्त जालें मोकाम सातारा हे पुस्तक दादाजी शामजी व चीमाजी शामजी व देवलतराव शामजी व आपाजी शामजी ॥ खोंपकर याचें असें ॥ घोऱ्या सुमार ९४५३ ॥ समाप्त...'

३४३]

वोध्या

[१००-१५०

श्रीसमर्थ कृत पुढील प्रकरणें :

(१) पूर्वार्ंम, (२) पूर्वार्ंभाची त्याहून जुनी प्रत पण अपूर्ण, १४ व्या ओवीपासून शेवटपर्यंत, (३) पंचसमासी, (४) आत्माराम, (५) अंतर्भाव, (६) चतुःसमासी, (७) पंचीकरणयोग, (८) पंचीकरणयोगाची त्याहून जुनी प्रत, (९) त्याहून हि आणखी पंचीकरणयोगाची जुनी प्रत, पण अपूर्ण, १३ पत्रापैकी फक्त पहिली २ च पत्रें.

३४४]

वोथी पृ. सं. २१ × २ = ४२

[२००

श्रीसमर्थ कृत आत्माराम, लहान आकाराची आणि जुनी प्रत, न जाणों भीसमयकालीन असेल. दुर्दैवानें शेवटचें मूळचें एक पत्र हरबलें असून त्या ऐवजीं नंतर कोणी लिहून दुसरें घातलें आहे.

३४५]

वोथी पृ. सं. १७ × २ = ३४

[२००

श्रीसमर्थ कृत पंचसमासी, वरील प्रमाणें लहान आकाराची जुनी प्रत, पण उजव्या बाजूचा थरचा कोपय कसरीच्या मश्यस्थानी गेलेला असल्यामुळें कांहीं पत्रांचीं अधरें गेलीं आहेत.

३४६]

वोथी पृ. सं. १५ × २ = ३०

[२००

श्रीसमर्थ कृत पंचमान, वरील प्रमाणें सर्व बायतीत.

३४७] पोथी-पृ. सं. ४० × २ = ८० [१५०

यातिमालया सहिता भक्तिरत्नावलि, संस्कृत ग्रन्थ.
रचनाकाल बयैरे : ' महायज्ञशरप्राणदाशांकुणिते शके । कात्सुने शुक्रपक्षस्य
द्वितीयायां सुमंगले ॥ पाराणस्यां महेशस्य संनिधौ हरिमदिरे । भक्तिरत्नावलिः
सिद्धा सहिता कातिमालया ॥ ' महायज्ञशरप्राणदाशांकु = १५५५

३४८] पोथी - पृ. सं. २३ × २ = ४६ [१५०
संस्कृत ग्रन्थ

श्रीहृष्णचंदगोपिस्वामिना कृतः सारसंग्रहः .

३४९] अगदी किरकोळ याद [१००
पृ. सं. ९ × २ = १८

यालीपाक अपूर्ण, जटायुचरित्र अपूर्ण. रामदास,
रंगनाथ, सुरदास, जनजस्यत, उद्धवचिद्वन, गोविंद कवि (गिरिजे कां
मुललिस त्याला पंचमुल्लें ज्याला ।), मध्वमुनेश्वर, तुका, याचीं पदपदातरे.

३५०] पोथी-पत्रे १३५ × २ = २७० [३००
आरंभीचीं २ × २ = ४ नष्ट

निवृत्तिदेव कृत सटीक भगवद्गीता-अध्याय १ ते ८.

ही अपूर्व पोथी आहे. निवृत्तिनाथानां गतिविर टीका केली असल्याचें
आतापर्यंत महाराष्ट्रास टाऊन नव्हतें. या बाबतीतला अगदी अलिकडचा
प्रमाणभूत ग्रन्थ श्री. लक्ष्मणराय पागारकर याचा मराठी बाळायाचा इतिहास-
खंड पहिला-शानेश्वरनामदेवाचा काल. पण त्या हि ग्रन्थांत निवृत्तिनाथाच्या
हकिकतींत निवृत्तिनाथानां केलेल्या या टीकाग्रन्थाचा पचा नाही.

पोथीचा कागद अति ठिसूळ आहे. ती जीर्ण झाली आहे. लिपी व
भाषा तीनशें वर्षापूर्वीची आहे. जुदेवानें पहिलीं दोन पत्रें गहाळ असल्यामुळें
पहिल्या १४ ओ याना आपण तूर्त मुकलें आहोंत. तसें च या प्रतींत पहिले
पक्त आठ च अध्याय असून, ग्रन्थाचा जरी नव्हे, तरी या प्रतीचा
तेथे दोषट केव्हासारलें दिसून आहे. निवृत्तिनाथाकडून च ग्रन्थ पुरा
झाला नव्हता, कां ही प्रत अपूर्ण आहे, याचा निर्णय झाला पाहिजे. निवृत्ति-

येकनाथ, कल्याण, लीलाविश्वंभर यांचें एक कूटात्मक पद आहे, त्यांचें श्लोकांचें कवयें :

पेसैं धीप सात तातरिं घेतां मुजली अरुधार ।

घरांतुनी वाहेरि येतां घालतां हदरे घर ।

टेकणालागी घेतले मुसळ मोडुनि जाले चक्रचूर ।

लीलाविश्वंभर पेसैं विप घाल तरि राखेल पणमास द्वार ॥५

जसवंत, चिन्मयनंदन, इत्यादिकांचीं पदपदांतरे

(२) भक्तिरहस्य-प्रकरणें ३५, ३६, ३३

(३) शक्तिभेद-श्लोक ६३, (४) मुक्तेश्वर कृत घोपयात्रा

(५) मुसलमानी १२ करिमे किंवा सवाल

(६) धीसमर्थसंप्रदायांतील एक नवीन च कवि या वाढावरून प्रथम कळत आहेत. विजय, वैजनाथ, व्रजनाथ, वैजो, कृष्णांकित, अशा नांवाखालीं रचलेलीं दहा धीस पदें या वाढांत आहे. त्यांवरून असें दिसतें कीं, कल्याणांचे कोणी कृष्ण शिष्य होते, त्यांचे हे विजय शिष्य होत. वाढांक ५७ त कल्याणस्वामींच्या महंतांचीं जीं नांवां दिलीं आहेत, त्यांत कृष्णाजी गोसावी तामसेकर आहेत, ते च विजयाचे गुरु कीं काय, कोण जाणे, तसें च विजय हे कोठले वगैरे कांहीं कळत नाहीं. संशोधनाला एक नवीन जागा झाली. या वाढांत जीं त्यांचीं पदें आहेत, त्यांकडे पुन्हां कोण केव्हां लक्ष देणार, अशी सोदविण शंका वाटते, म्हणून त्यांपैकीं तीन चार पदें उतरून घेण्याचा मोह होतो. त्यांवरून परंपरा हि कळेल.

[१]

भज धीरामदास रे । अविनाश रे ॥ ध्रु०

अहंममता सरे । तारी पतितास रे ॥ १

अज्ञाननाश रे । ज्ञान स्वप्रकाश रे ॥ २

सर्व कल्याणास रे । दे कृष्णांकितास रे ॥ ३

[२]

ध्याईं गुरु पावन रामदास रे ॥ ध्रु०

तन मन धन धरण करीनी । होईं पाईं अनन्य उदास रे ॥ १

कल्याणदायक कृष्णस्वरूपें । वैजनाथांतरिं मिजऱ्यास रे ॥ २

३५४]

पोथी-पृ. सं. २०५ x २ = ४१०

फक्त पहिलें पत्र हरवलेलें

[१५४

एकनाथ कृत रुक्मिणीस्वयंवर

प्रतीचा लेखनकाल १७०१ विकारनाम संवत्सरे फाल्गुन शु. ७ असा शेवटीं स्पष्ट दिलेला आहे. मूळ ग्रन्थ नाथांनीं १४९३ त केला.

शके चवदाशें व्याण्णव । प्रजापति संवत्सराचें नांव ।

चैत्र मासाचें वैभव । पर्यं अपूर्व रामनवमी ॥

अर्था शेवटच्या अध्यायाची ८३ वी ओवी पाहिजे व ती या प्रतीत आहे हि. पण आश्चर्य असें कीं 'चवदाशें व्याण्णव' ऐवजीं 'सत्राशे शाहाण्णव' अर्था अक्षरें पडलीं आहेत.

प्रतीच्या शेवटीं निराळ्या अक्षरांत 'याबाजि जनार्दन जोसी कसवे कोरेगांव प्रांत वाई' असें नांव गांव दिलेले आहे.

शेवटच्या पानावर अध्यायवार ओवीसंख्या देऊन शेवटीं वेरीज दिली आहे, ती ९८, ५४, ५४, ७२, १००, १००, ७७, ७७, ६६, ९९, ७२, १५२, ८५, १३७, १६०, १६३, ३९, ८४ = १६८९.

प्रतीचा कागद धुरकटून जीर्ण झालेला आहे.

३५५]

षाड-पाठपोठ पत्रें ८६

आरंभीचीं २ व शेवटचीं ३ नष्ट

[२३२

(१) या बादांत आरंभीं पत्र ३३ पर्यंत ज्ञानेश्वरींतील नववा अध्याय व पत्र ३७ ते ८२ तेरावा अध्याय असे दोन अध्याय आहेत.

(२) पत्र ५ वर मथळ्याचे जागीं "श्री महारि गोस्वामि सदाप्रती नाडोलिकर ॥" असें नांव आहे.

(३) पत्र ३३ ते ३७ व पत्र ८२ आणि ८३ वर संशोधकाला थोडें खाद्य आहे. शेवटचीं ३ पत्रें गेलीं त्यात कांहीं खाद्य गेलें च, त्याच आतां इलाज नाहीं. ३३ ते ३७ चार पत्रें व ८२, ८३ दोन पत्रें मिळून सहा पत्रांत मल्हारी ऊर्फ मल्हह यांचीं पदपदांतरे व कांहीं माहिती आहे. ३३ व्या पत्रावर नवव्या अध्यायाचे शेवटीं मजकूर आहे तो असा :

“ वृषनाम संघट्टे दक्षिणाधेणे भावणमासे शुद्ध सप्तमी बुधवासरे
स्वातिनक्षत्रे चरिनी नृगांवादि वृष्णातीरे राययागविलासि सत्र स्तुति
मग्नोपंत कुळकर्णि मौजे गाव हंचलकरंजी रयाधे परी साक्षिने ॥ मौजे
नाडोळि पाठ कन्दाड ते स्तुळिपा गोसांवि यानि आष्याय लिहिला ॥
धीमस्तुति गोस्वामि सांप्रदायि लिप्यते ॥ ”

यावरून य पत्र ५ वरील नांवारून महारी हे नाडोळीचे दिवतात.
नाडोळीच्या गोषावियाने हचलकरंजीठ मग्नोपंत कुळकर्णांचे परी हा नववा
अप्याय लिहिला, याचा अर्थ हें लिखाण स्वतः महारी यांच्या हातचें आहे
असे मानावें, कां त्यांच्या संप्रदायांकी एकाद्याच्या हातचें आहे, तें टरविलें
पाहिजे. १६८३ च्या किंवा १७४३ च्या भावण शुद्ध ७ च बुधवार नव्वता,
तो १६२३ च्या होता, यावरून या लेखनाचा काळ १६२३ होय.

(४) काव्यसंग्रहांतील लघुकाव्यमाला, भाग तिसरा, यांत या
महहृदयीचे मरतमेठ काव्य छापलेलें आहे, पण त्यावरून कवीच्या
जन्मभूमीचा किंवा कालाचा निर्णय होत नव्वता, तो वरील उल्लेखावरून
दोन्ही बाबतींत होऊं शकेल, असें वाटतें. या उल्लेखाशिवाय या बाबत
महदारीकवीची पुढील स्पुट कविता आहे :

(१) पुनर्जन्म देवा नको रामचंद्रा ॥ हें दहा श्लोकांचें अष्टक.
दहावा श्लोक :

म्हणे संत महारि हस्ता शुद्धनी । नको दूरि टेऊं पुरें वाक्य मानी ।
फरी दूर सापप्रयादी अभद्रा । पुनर्जन्म देवा नको रामचंद्रा ॥ १०

(२) श्रीकृष्णावेणीची आरती. एक कवचें :

महाबळजटोद्भूते मुनिमानस सोपे । सागरगामिनी माते तारक उभयास्ये ।
धृतिगम्ये अनुपम्य जगदोद्धरधेपे । महहृवाळक पाळीं करणाघनलेसो ॥ ३

(३) मागीरधीची आरती. एक कवचें :

फूमंसुवाहिनी अंधे जगदोद्धरमूर्ती । वर्णित वेदां न कळे अगणित सव कीर्ती ।
दर्शनमात्रे न पयति जन पुनरावृत्ती । महहृ सेठजि पायल हस्तापर्ची सुक्ती ॥३

(४) ‘ स्मरारि ’ अष्टक, (५) श्रीकृष्णाष्टक,

(६) म्हणे संत महारि या उक्त्यांतें ।

स्मरा तें सदां राम नाम प्रभाते ॥ ८

- (७) म्हणे मुख्य महारि गोष्टीस पावा ।
प्रभाते स्मरा शंकरा देवदेवा ॥ ८
- (८) तेतीस कोटी सुरराजयाचें । तोडीत जो बंधन मोक्ष वाचे ।
महारि घोळे हित हें जिवाचें । श्रीरामसंकीर्तन गर्ज वाचे ॥ ८
- (९) नसे नाम रेखा कुळाकूळगोत्रा ।
जया ठाव तो जाण सर्वा विधात्रा ।
म्हणे भक्त महारि शब्दी विधित्रा ।
जपे रे मना रामनामेति मंत्रा ॥ ८

३५६]

वाढ पृ. सं. २४ × २ = ४८

[१५०

(१) या सर्वघ वाढांत मालो यांचे अभंग आहेत. १०७ अभंग अष्टाश्री व २४ अभंग वाविसाश्री मिळून १३१ अभंग आहेत. हे चार अभंग अप्रकाशित आहेत. कल्पना यावी म्हणून चार अभंग देतो :

[१]

भक्तकाजा तो निर्गुण । धरी स्वरूप सगुण ॥ १
सेन्यासाठीं झाला न्हापी । रूप थवनासी दावी ॥ २
दामाजीचा पाडीवार । श्रीदासाठीं दीनोधार ॥ ३
मालो म्हणे भीमातटीं । पाहे त्यासी भावभेटी ॥ ४ ॥ ७६

[२]

युगायुगीं अवतार । भक्तकाजा दीनोधार ॥ १
बाहेसबाहे आतरीं । स्तंभीं प्रगटला हरी ॥ २
साप्यारूप तो लाचरी । जाना वेप लीळा दावी ॥ ३
मालो म्हणे तो प्रगट । भाव ज्यासी तैसा भेटे ॥ ४ ॥ ८२

[३]

जया संकष्टचतुर्थां । इच्छाफळ तया प्राप्ती ॥ १
उपोषण दिवसासी । पूता चंद्रउदयासी ॥ २
विधीयुक्त सेवा भावें । केल्या विमलहर पावे ॥ ३
मालो म्हणे श्रीदासाठीं । भक्त रक्षील संकष्टीं ॥ ४ ॥ ५५

[४]

अनुमन्नाश्रीण वैराग तो वाया । कटविशया काया पुन्हा-नये ॥ १
 इच्छा छो म ग्यामी अंतकाळीं उरे । चौऱ्यासी तो किरे भोगायया ॥ २
 म्हणोनिया आर्षीं राहित कराधें । मुकळ या नांव सर्व कांहीं ॥ ३
 माळो म्हणे येका सद्गुरुवांचून । भराव्ही हा जाण पार नोव्हे ॥ ४
 (२) माळो यांच्या वरिप्रार वार्शी प्रकाश पाहतील असे दोन

अभंग वाटतात, ते दाखल करणें इष्ट होय :

[१]

धन्य कराटकेधर । क्षेत्रा नाम हे चि सार ॥ १
 कुमुभती कृष्णायेण्या । सव्य वाहे मक्षगा ॥ २
 हरीभूव पूर्वी तेषें । सोमवंशी सिंपीयात ॥ ३
 दैत्यनिवारणी माये । माळो सेवका तूं साहे ॥ ४ ॥ १०६

[२]

मुळाधय विष्णुपुत्र । पुरोहीत विश्वामित्र ॥ १
 गोत्र कौशिक निश्रित । उपनाम भागवत ॥ २
 परशुराम हे भेदिनी । केली निक्षेत्री म्हणोनी ३
 यमदालव्य ऋषेधर । केळा कृत उपकार ॥ ४
 माळो म्हणे तये वेळ । सिंपी जाळाहे निर्मळ ॥ ५ ॥ १०७

३५७] किरकोळ वाढ-पृ. सं. १२ × ४ = ४८ [१००

- (१) चिंतामणीमुत वृत्त सोमवारव्रत ओ. सं. ११८
 (२) वामन कृत वामनचरित्र, श्लो. संख्या ३९
 (३) दुका, मध्वमुनेश्वर, केशव, विष्णुदास नामा, नामा, ज्योती,
 यमा, यांचीं पदपदांतरे. हे रामकवि कोणी नवीन दिवतात.
 (४) वाढाचे शेवटीं ' कृष्णाजीराय पाटणकर यांची वेई ' असें आढे.

३५८] वाढ-पृ. सं. ११० × २ × २ = ५२० [१६७

- (१) व्यास दिवाकरांचे नातु जे दिवाकर त्यांच्या हातची
 शके १६६३ वील ११९ वी पोथी आपण पाहिली च. त्या नातु
 रा. सं. ३८

दियाकरांचे चिरंजीव रामचंद्र यांच्या हातचें हें प्रचंड वाढ आहे. तें प्रेक्षणीय आणि-त्या दि पेशां विशेष अभ्यसनीय आहे. पहिल्या च पृष्ठावर “ शके १६८८ व्ययनाम संवत्सरे आश्विन शुभ पंचमी तद्दीनी वही सीवली स्वहस्तें श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु ॥ ” अशी नोंद आहे. पांचव्या पत्रावर “ यादि वदि व्याहावयास प्रारंभ शके १६८८ व्ययनाम संवत्सरे आश्विन शुभ दशमी हस्ताक्षर रामभट उपाध्ये श्रीरामासी... ” अशी नोंद आहे. नंतर वेळोवेळीं जें जें प्रकरण ज्या ज्या मिचीला लिहून संपलें ती ती मिची त्या त्या प्रकरणाच्या शेवटी दिलेली आहे. कोठे ‘ रामाजी दियाकर ’ नांव आहे, तर कोठें ‘ रामचंद्रेण लिखितं ’ किंवा ‘ दियाकरात्मजरागेण लिखितं ’ असें आहे. मधून कांहीं प्रकरणें दुसऱ्याच्या हातचीं दि दिसतात. एकंदर लेखन पांच सहा वर्षांतलें आहे.

(२) या वाढाचा एक विशेष असा पाहिला की, पुढें वाढांत कोणकोणतीं प्रकरणें उतरून घेतालीं आहेत, त्यांची अनुक्रमणिका आरंभी दिलेली आहे. अशी अनुक्रमणिका दिलेली वाढें क्वचित् च आढळतात. अनुक्रमणिका हा आरंभ अलिफटचा शब्द आहे. या वाढांत जी अनुक्रमणिका दिलेली आहे तिच्या मधळ्यावर “ याद लिहिणे येकंदर जमा ” असा उल्लेख आहे. नंतर प्रकरणांचीं नावें दिलीं आहेत. त्यांत श्लोक आणि चोऱ्या अशी प्रकरणांची विभागणी केलेली आहे व प्रत्येक प्रकरणाच्या नांवाच्या आधीं ग्रन्थसंख्या दिलेली आहे.

(३) एक प्रकरण संपलें आणि पृष्ठावर जागा उरली तर संस्कृत किंवा मराठी सुभाषितें दिलेलीं आहेत. केव्हां केव्हां या सुभाषितांनीं पानेंच्या पानें आढविलीं आहेत. अशीं श्लोकों सुभाषितें या वाढांत आहेत. अनुक्रमणिका देऊन प्रकरणाना आरंभ करण्यापूर्वीं जीं चार पांच पानें कोरीं किंवा पूर्वीं लिहिलेलीं पृष्ठीपत्रज्या सोडलेलीं होती, तीं दि आज आपणांस महत्त्वाचीं झालीं आहेत. त्या कोऱ्या पानांवर दि कांहीं सुभाषितें, कांहीं श्रीसमर्थवचनें नंतर किंवा आरंभी च लिहिलेलीं आहेत. अशा पहिल्या पानाच्या पाठीमागे वारा सुभाषितें आहेत, तीं सर्व देणें कसें शक्य आहे ? पण त्यांतल्या एका सुभाषितात थोडा इतिहास आहे. १६८८ पर्यंत व्यंकोजीराजाधिपती महाराष्ट्राची काय कल्पना होती, ती या सुभाषितांत व्यक्त झालेली आहे. तें सुभाषित असें :

सूर्याला ज्ञानि विष होय सागराला ।
व्यासाला मुत धृतराष्ट्र अंध जाला ।
ऐसा हा मुत अगुणी गुणाद्भुताला ।
येकोजी नरपति शाह् भोसल्याला ॥

पुढे वाढांत हा च श्लोक एका टिकाणी आल्या आहे, तेथे ' रगिराला ' ऐवजी ' शंकराला ' असा पाठ आहे.

(४) त्या चार पांच पानांवेधीं पूर्वी लिहिलेलीं जीं पानें आरेत, त्यावर अणुलेट्या लिखाणांत मोडी लिपींत पुढील मजूर आदळतो :

श्री

मुण्य मट चाक्रळचा रामदासस्वामीचा ॥

रामदासस्वामी होते पुण्यवंत । त्यांच्या पुण्यास नाही मित ।

त्यांच्या सांगात जेवित होता हानमंत । होता मुठेला भक्तीचा ॥ १

भक्त होता येकनिष्ठ मोठा धीट । देव घर्म त्याचे कैदेत ।

असकरा (!) त्याच्या पुण्याचा ॥ २

रामदासस्वामीनीं घाविले अत्ररा हानमंत ।

त्यांची भार कीर्त । नवसा पावती भक्ताच्या ॥ ३

रामदासस्वामीनीं केली कीर्त भारी ।

त्यांच्या पुण्याने गाव होतात वरचेवरी ।

कासीया गोसायी सासा फारभारी ।

त्यानी फारभार आटपळा भारी । सनदापत्रांचा ॥ ४

पावाचे घरीं बापुभट आहेत फारभारी ।

त्याजरी घाईची कुल इतारी । भाऊ वनपाल देवघरीं ।

त्याघरी घाईची प्रीत भारी । सांभाळ करतात भारी ।

देका पदाडा स्वामीचा ॥ ५

(५) आतां आपण वाढांत प्रवेश करू. त्यांत क्रमशः प्रकरणे आरेत तीं :

(१) भिल्ली आख्यान, आर्जुनदर्शन कृत, श्लो. २२

(२) जयत्रयविटंबना, मुक्तेश्वरकृत, गोपी संख्या ८७

(३) शतमुखरावणाख्यान, मुक्तेश्वरकृत, ओ. सं. १३२

(४) वनचक्रुंडलें हरण, मुक्तेश्वरकृत, ओ. ६०

(५) मीधप्रतिष्ठा, वामनकृत, श्लो. २२

(६) भीष्मशरपंजर, श्लो. ८

(७) कृष्णचरित्र, उद्धवाचिद्वनकृत

(८) रामार्याटीका, हरिराजकृत, श्लो. १०८

ही टीका शके १८०८ त म्हणजे ४७ वर्षांमागे, जनार्दन वाळाजी मोडक यांनी काव्येतिहाससंग्रहांत छापली होती. या वाढाशी ताडून पाहता तीत पुष्कळ अशुद्धे आढळली, पण हंसू यावे अशी एक मजेदार वाचण्याची चुकी, वाचकांच्या मनोरंजनासाठी येथे देतो. अशा चुक्या मधून मधून दाखविण्यांत पूर्वजांना नावे ठेवण्याचा आमचा यत्किंचित् हि हेतु नसतो. कोणी गैरसमज करून घेऊं नये. पूर्व पिढीत होऊन गेलेले ते दीर्घोद्योगी, व्यासंगी पुरुष कोणीकडे आणि कोणीकडे रामदासी मासिकाच्या संपादकाचा अल्प प्रयत्न आणि वुटपुंजे ज्ञान ! पूर्वजांच्या चरणी या संपादकांने अक्षंढ छोटंगण पातलेले असते, हे वाचकांनी निश्चित समजूत चालावे. ही जी मी आज येथे चुकी दाखवीत आहे ती पाहण्याला काव्येतिहाससंग्रहाचे संपादक असते तर इतर वाचकांबरोबर त्यांची हि करमणूक च झाली असती. हा विनोद आहे. अशा संगती दाखविण्यांत कोणाचा उपमर्द करण्याचा कोणाचा केव्हा हि हेतु नसतो. जनार्दन वाळाजी मोडकांनी या टीकेच्या उपसंशारांतील दुसरा श्लोक वाचला आणि म्हणून छापला तो असा :

सपुत्र त्याचा हरिराज नामें । फरी न विद्या न विधान नेमें ।

करुनि भार्याध्वय अर्थ त्याणें । सनविंछा रामपदीं सुखावें ॥

पुन्या काळीं साळघोर्धीत पुष्कळदां र हे श्रंगन मोडी न सारखें काढीत. वाचणारा छायध नसला तर र चें न घाचून जातो. तसें मोडकांचे या श्लोकांत झाले. त्यांनीं र ऐवजीं न वाचला आणि प्या चें या वाचायाला त्यांना काही च कठीण गेले नाहीं. पण परिणाम मात्र अर्थाचा अनर्थ झाला. ' न विद्या न ' ऐवजीं ' रविधान ' वाचाययास पाहिजे होतें. म्हणजे दुसरे चरण असे पाहिजे :

फरी रविधान विधान नेमें ।

(९) गोपिकाश्रुति, वामनकृत, श्लो. ५२

(१०) मंदोदरीनीत, श्लो. २४

(११) मक्तिरहस्यांतील प्रकरण ४० ये

(१२) राधाकृष्णविलास, आनंदनंदनकृत, श्लो. ४२

- (१३) गजेंद्रमोक्ष, वामनकृत, श्लो. १०
 (१४) भक्तिरहस्यांतील प्रकरण ३४ व ४५ व
 (१५) जयद्रथवध
 (१६) अदिव्योद्धार, विट्ठलकृत, श्लो. ४३
 (१७) सुभाषिते, संस्कृत प्राकृत, श्लो. १०५
 (१८) शिषकवच, संस्कृत प्रकरण
 (१९) फणिवर उठवीला, श्रीसमर्थकृत अष्टक
 (२०) भीमरूपी महारुद्रा, श्रीसमर्थकृत
 (२१) चंद्रावळी आख्यान, (२२) कैकेयीप्रार्थना
 (२३) ध्रुवाख्यान, श्रीधरकृत, श्लो. ३०
 (२४) हिंदुस्थानी दोहरे, (२५) भारती फुट, मुक्तेश्वरकृत
 (२६) मेस्तक, ओ. ७९, (२७) कौल, वेणाचार्डकृत, श्लो. २६
 (२८) पुग्हा भारती फुट, (२९) आख्या-श्रीसमर्थकृत
 (३०) मृत्तिकाभक्षण, वामनकृत (३१) रुविमणीपयिका व
 (३२) पत्रिकेचें उत्तर, (३३) सुभाषित, संस्कृत, श्लो. ७५
 (३४) भरतभाव, वामनकृत, श्लो. ८९
 (३५) राधासुजंग, वामनकृत, श्लो. ५८
 (३६) रामजन्म, वामनकृत, श्लो. ५०
 (३७) भामाविलास,
 (३८) सुदामचरित्र, आनंदनंदनकृत, श्लो. ४१
 (३९) राधाकृष्णसंवाद, श्लो. ७,
 (४०) पंचविषय, आनंदनंदनकृत श्लो. ६

पांचा ही विषयांस जो नर भुले त्याला गती कोणती ॥

- (४१) बालचरित्र गान्धार्या, वामनकृत श्लो. ९६
 (४२) वेणुसुधा, वामनकृत, (४३) विट्ठलचरित्र, विट्ठलकृत,
 (४४) कृष्णजन्म, वामनकृत, श्लोक २८
 (४५) सूर्यनारायणस्तोत्रम् (४६) प्रेत्नप्रारब्धसंवाद, श्रीसमर्थ-
 कृत बारावें शतक, (लेखनकाल १६९४ नंदन पौष शु. १)
 (४७) अष्टक भवानीचें गोसावीनंदनकृत
 (४८) पादवगीता, संस्कृत

- (४९) संस्कृत प्राकृत सुभाषिते, सुमारै ३०० व्या वर
 (५०) सुद्धकांड, प्रसंग १३, १४, १५, कृष्णदासमुद्रलकृत,
 ओ. ३१७
 (५१) ताटिकावध, (५२) ' श्री चोव्या फुट स्वामीव्या,'
 (५३) कथा भारती, विष्णुदासनामाकृत, ओ. ३१
 (५४) विभीषणभेटी, कृष्णदासमुद्रलकृत, ओ. ९८
 (५५) वामनचरित्र, वामनकृत, श्लो. ३२
 (५६) पुन्हां ' फुट चोव्या भारती ' ओ. ४९०
 (५७) पद्मपुराणे वेदव्यासेन विरचित श्रीविष्णुशतनामावळी
 (५८) यमगीता, संस्कृत, (५९) रासक्रीडा, वामनकृत
 (६०) भजा रे भजा विश्वमाता भवानी ॥ ५
 (६१) शिवदिनकेसरी कृत तो हा चंद्रा रामदास गुरु अविनाशी ॥
 (६२) यादी इमारतीकारणे, श्रीसमर्थकृत
 (६३) प्रभू रामदासासि कव्याणकर्ता ।

सुरे सर्यथा पाहतां भेदवार्ता ।

अनंता अखंडा निजज्ञान सिद्धा ।

नमस्कार माक्षा तथा दासबोधो ॥ ८

- (६४) होदळे कौसल्येचे, भावार्थरामायणांतर्गत
 (६५) वल्ले दुर्भुजी०, अनंतकविकृत
 (६६) आरती दासगोधाची, कल्याणकृत

असें हे प्रचंड, सर्वसंप्राप्त, उपयुक्त वाढ आहे. त्याच्या संगतीत एकाचाला
 वेळेचें मान न राहून रात्रीचे दोन वाजले तर त्याचें आश्चर्य वाटावयास नको.

३५९]

वाढ पृ. सं. १४४ × २ × २ = ५७६ [१६२

(१) पाठकानामा ह्या अश्वमेध, प्रसंग, १, २, ३, ६
 ते ९, १२, १३, २०, २१, २८ ते ३८, ९० ते ९३. पैकीं ३८ व्या
 प्रसंगाच्या शेवटी ' चक्रे १६९३ एर नाम सवळरे श्रावण मासे ' अशा
 टिपणकाळ दिला आहे.

(२) माधवनदन जोशी कृत मुरली आर्यान. याच्या शेवटी
 ' चक्रे १७०७ येद्याग वापु गो नीळगे ' अशी नोंद आहे.

(३) पाठक नामा कृन चद्रहास्य आख्यान, प्रसंग १, २, ३, अनुक्रमे ओनीसख्या १७१ + १७५ + १२९ = ४७५. या च आख्यानाचे शेवटी लेखकाचे नाव, गाव व लेखनकाळ ही दिलेली आहेत : ' स्वस्ति श्री शालिग्रहण शके १७०० श्रावण शु. ८ समाप्त हस्ताक्षर भीमजी खुनाय माजगाव. '

(४) गोयकुंभारचरित्र-अपूर्ण

(५) तिसगांवकर भेषध्याम याची लक्ष्मण महाराजावर केलेली दोन पदे, एक सज्जनगहावर केलेले पद व एक मास्तीवर, अशी चार पदे आहेत. शिवाय त्यांनी आपल्या परपरेचे चार श्लोक दिले आहेत त्यावरून श्रीसमर्थ-गागाधर-लक्ष्मण अशी त्यांची परंपरा दिसते. या परपरेच्या श्लोकान त्यांनी आपल्या तिसगावाचा उल्लेख केलेला आहे. स्वानुभवदिनकराच्या प्रस्तावनेत दिनकराची वध्याळ दिली आहे, तीवरून हे भेषध्याम दिनकराच्या बंधूचे नातू होत असे दिसते.

(६) कृत्रि हैनती कृन ॐ वर पद

(७) याजी गोपाळ याचे एक पद :

पूर्ण ग्रह नाथ सहुरु गोपाळ ।

याजी सर्वकाळ गातो गीर्ता ॥ ७

(८) या बाळात मधून मधून स्मरणार्थ काही नोंदी करून ठेवल्या आहेत, त्यापैकी काही :

(१) शके १६९१ विजयनाम सप्तःसरे ज्येष्ठ वद्य चतुर्थी भोमघासरे ते दिन सखुभाई चरेगावकर कैलासवासी

(१) रामचंद्रवाया जाबंत वैशाख वद्य द्वादसी

(१) शके १७०० विलखीनाम सवठरे मार्गेश्वर वद्य त्रयोदसी शुधवार मातुश्री बाई देवशा कैलासवासी

(१) शके १७०७ वैशाख श्रीमासनी पाईऱ्या

या चार नोंदी एका जागी एकापुढे एक आहेत. पुढील नोंदी दुसरीकडे आहेत.

(१) शके १६९९ भाषाड शु. ७ शुक्रवार साी मातुश्री सकु-
बाईस पुत्र

(१) तीर्थरु भाउ शके १६९५ फाटगुन शुध ६ युववारी
कैलास

३६०]

पोषी-पत्रे २८, पैकीं

६, ७, ८, १०, ११, १६, १७, १८ नष्ट

[२५०

भक्तिराज किंवा भक्तराज

अति महत्त्वाचा, प्रकाशना योग्य ग्रन्थ, पण दुर्दैव की त्यांतील कांहीं पानें गहाळ आहेत. प्रकरणाची एकंदर ओवीसंख्या ३०३ आहे.

कै. गोविंद काशीनाथ चांदोरकर यांच्या संतकविकाव्यसूचींत हा ग्रन्थ भौशनेश्वरांचा म्हणून नोंदलेला आहे. पण त्यापुढे प्रभचिन्ह घालून तो त्यांचाच आहे कीं काय, असा चांदोरकरांनीं हि संशय दर्शविला आहे. ग्रन्थकारानें आपल्या नांवाचा उल्लेख केलेला नाही, पण तो ज्ञानेश्वरांचा असावा, असें मात्र मला वाटत नाही. कियहुना तो त्यांचा नाही, असें निश्चयानें म्हणतां येईल. ग्रन्थारंभो नमनाचे तीन स्वतंत्र श्लोक आहेत ते असे :

॥ धीमदानंदगुरवे रामदासाय नमः ॥

चिन्मयानंदरूपाय जनादेनस्वरूपिणे ।

स्वप्रकाशाय शुद्धाय येकनाथाय ते नमः ॥ १

मायातीताय नित्याय मायागुणप्रकाशिने ।

व्यक्ताव्यक्तरूपाय आचार्याय नमोनमः ॥ २

निवृत्तिज्ञानदेवार्थं पुरुनाथं दिगांबरं ।

सुकुंदराजप्रमुखान् वंदे कीर्तनसिद्धये ॥ ३

शिवटप्त्या दोन ओव्या अशा :

गीताज्ञानदेवादिका । संस्कृतींची भाडुंका ।

वृष्णे अर्जुनासी देखा । हें चि निरोपिलें ॥ ३०२

ग्रंथा नाम भक्तराज । मन्हाटा जाला सहज ।

भक्तिमाये धितन तुज । अखंड हृदईं असावें ॥ ३०३

ग्रन्थ पाचला आणि मनांर आलें कीं, जसा दासोपंतांचा ग्रन्थराज ग्रंथ भीषमर्षींच्या अवलोकनांत होता, तसा हा भक्तिराज ग्रंथ धीषमर्षींच्या पूर्वीचा अस्वभाव तो दि त्यांनीं पाहिला असावा. ओळखीवाटीं कांहीं :

हे पात्रा संमारीची । पुनरपि न लभे पेसी चि ।

सापासी टापळी कैमी । जागिजेना ॥ १२६

जन्ही अवतार जाले । तरी ते नाहीं शाले ।

येक येजे भोगुनी गेले । येधुनिया ॥ १२७

येसे च आणीक होती । परी गेले ते गेले ॥ १२९

हे चाले तो चि नवल जाणा । लाहो घेणें क्षणक्षणा ।
हा दो दिसांचा पाहुणा । जाईल शेरीं ॥ १५२

मनुष्यजन्माची घडी । मागुती न ये वेचितां कोडी ।
हे माहां पुण्याची जोडी । जोडिली असे ॥ १५५

पूर्वीं किती येऊ होउनी गेले । परी मागुती नाहीं आले ।
पुण्यें पुरुषार्थें ठरले । अद्यापि तयाच्या ॥ १५६

पेसे गेले असंरयात । तया काये करूं गणित ।
सया लक्ष होत जात । नित्य जेथें ॥ १६४

ग्रन्थराज ग्रन्थाप्रमाणें हा भक्तराज ग्रन्थ हि दासोपंतांचा च तर नसेल ना, अशी कल्पना आमच्या मनांत उद्भवली, तीं च तिचा निरास झाला. नमनांतीळ तिसऱ्या श्लोकांतीळ 'दिगांर' म्हणजे च दासोपंत होत, तथापि या कल्पनेच्या अनुरोधानें प्रमाणांतरे पाहून जास्त विचार व्हावयास पाहिजे. आज सयब नाहीं. आज नुसती कल्पना व्यक्त करीत आहे. निर्णय केव्हां तरी होईल च. ग्रन्थ कोणाचा हि असो, तो सुदर आहे, त्याचें प्रकाशन झालें पाहिजे. त्याची संपूर्ण प्रत या च लोऩ्यांत मिळालेली आहे. यथाक्रम उल्लेख होईल च.

३६१]

पोथी-पत्रे ४४

नंतरचीं कांहीं महाळ

[१५०

चरित्र-अपूर्ण

कृष्णदासमुद्गल कृत युद्धकांडापैकीं अहिरावणमाहिरावण-

३६२]

पोथी-पत्रे ११

अपूर्ण-ओ. स. १०४

[१५०

गृहस्थाचार-कोण कृत न फळे

आद्यंतीं प्रह्ल मध्ये भासलें कर्म । तें तन्मय च हें योवमर्म ।
तन्मय महामुक्त क्रिया कर्म । तो च आतां परिसावा ॥ १०

पूर्व प्रकरणां यार्णिलें झाले । आतां योऩिजे नित्यकर्म केवळ ।
प्रह्लचर्यं निरोपिलें निश्चळ । गृहस्थाचार परिसावा ॥ ११

रा. सं. १९

३६३] पोथी-पाने १०१, पेशी
२ ते ८, १० ते १९ व १०१ एवढांचे उपलब्ध [२००

भागवताच्या द्वितीय स्थधांतील नवव्या अध्यायावर म्हणजे
चतुःश्लोकी भागवतावर श्री एवनाथांची टीका. श्लोक ४४, बोधिया १०१७.

३६४] जमाखर्चाच्या वहीसारखी वाढ-पृ. सं. १०×२ [१२५
= १८० पेशी जा. शे. १०।२० नष्ट

(१) या वाडान आरंभी वाढ श्लोकात निरनिराळ्या
रागांचीं नावे देऊन पुढे त्या रागातील निरनिराळ्या कर्वांचीं पदे दिली
आहेत. त्यात श्रीसमर्थ, विट्ठल, भुगनाथ, सुगदास, तुलसीदास, अमृतेश्वर,
घडिरव (भैरव) नदन, रगनाथ, मानपुरी, वेणी, आनंदतनय, वामन,
भास्करराव भर्त्री, शिवादिनकेशरी, केशव, कमाल, फकीर, मालोपत यांचीं
पदे आहेत.

(२) नंतर श्रीसमर्थ, तुळा, नामदेव, ज्ञानदेव, सदानंद यांचे
काही भगव आहेत. आणि नंतर पुढील प्रकरणे आहेत.

(३) वेळामालिका, छट्टत प्रकरण, २२ श्लोक,

(४) पालीची कारिका,

(५) गुह्यपत्रक समाधी योर्णे, ५ भगव, जनार्दनकृत

(६) हनुमतजन्म, मोरेश्वर दीक्षित कृत, श्लो. २८,

‘ हस्ताक्षर आराजि नारायण वाळिंधे कुमटेकर मुकाम ठाणे इसलापुर ’

(७) शुकुतटा आख्यान, धुडीसुतकृत, श्लो. १२०,

हस्ताक्षर वरीलप्रमाणे वाळिंधे यांचे

(८) अष्टपदी, जयदेवकृत

(९) राधाविलास, भास्करतनय गोपाळकृत, श्लो. ८१

आज्ञा दासी दरीची म्हणजेच चडली घैराती भाष्य घाणी ।
जो को गोपाळ नामा परम (चि) परवा प्रथ ह्वास्ति आणी ।
नाहीं दीक्षा वचीची म्हणजेच यमका भंग होती सयाई ।
घोले तो भास्कराचा तनय वितय जो श्रीगुराजयाई ॥ ८०
जागा धोष्ट प्रभावळ म्हणतसे सद्यादिभार्गी पहा ।
तेथे भास्कर भामलेस्तव अज्ञा नामें धिराजे महा ।

तशुद्धे सगुणे यथा स्वमतिने अंवाप्रसादे असे ।

पुण्यांती हरिपादपात्रिं सुमने हे श्लोक अर्थांतसे ॥ ८१

(१०) गजेंद्रमोक्ष, वामनकृत

(११) सीतास्वयंवर, निरनिराळ्या कवींचीं पदे, श्लोक, चूर्णिका

(१२) सीतास्वयंवर, वामनकृत, श्लोक १०७

(१३) नळदमयती आख्यान, अपूर्ण श्लो. १८९

(१४) कंसवध, श्लो. २४, (१५) तुकारामांचा एक अभंग :

आम्ही दैयाचे नाळे पंधराशांत । निघावें अशांत येधुनिया ॥ १

दया क्षमा शांती नाही हो राहणार । वांचून करणार काय आम्ही ॥ २

शके सोळाश्यांत भक्तो राहील धोडी । जगण्याची गोडी काय मग ॥ ३

शुका म्हणे ऐसी आहे याची नीत । सभ्राव्याची मात बोलूं नये ॥ ४

मग आतां १८५५ तील गोष्ट च फाडावयास नको ।

(१५) भीष्मपर्यांतील आख्यान, श्लो. २८, शेवटचा श्लोक :

फाशीति नाम जननी जनकाभिधानी । श्री दिग्नाथ मम दैवत कृष्णवैणी ।
श्रीमन्मुनीश अघमर्षण अन्वयाद् । दास्तानुदास तरि यादव तेपु पाई ॥ २८

३६५]

वाढ-पृ. सं. ३९ × २ = ७८

शिवाय दोन्ही बाजूंची १०।५ नष्ट

[११०

विद्यमान पहिल्या च पानावर ' शके १६९५ विजयनाम संवासरे ज्येष्ठ शुष्ण नवमी रविवारे...' असा वाडाचा लेखनकाल दिलेला आहे. कांहीं वायफळ कथिता या वाडांत आहे ती वगळली म्हणजे पुढील उपसुक्त भाग त्यांत आहे :

(१) द्रौपदीच्या हातून कांहीं दोष घटला तो तिच्या कडून मुक्तीने कन्नूल करून घेऊन कृष्णानें तिला फसे दोषमुक्त केलें, परतद्विपर्यां श्रीधर प्रज्ञानंद कृत पद. शेवटचें कडवें :

ऐसा स्वामी प्रज्ञानंद । श्रीधरवरद आनंदकंद ।

छेदी भक्तांचे अभिमानशोषबंध । छापी आपुला सर्वदा निजछंद ।

धारण त्या रिघावें सर्वभावं ॥ १६

(२) यादव माणिक जाधव कृत रणछोडणीची आरती. शेवटचें कडवें :

साहेब घनमाळी तम गजगणिकातारी ।
 धारणागत प्रभु घटळ बुधिजा उधारी ।
 बाहेर भीतर देखुं तुमहुं बनपारी ।
 यादव माणिक जाधव तेरो पग धारीं ॥ ३

- (३) आनंदनंदन, दासतुका, नामदेव, गोसावीनंदन यांचीं पदें
 (४) कांहीं ज्योतिषविषयक प्रकरणें
 (५) देवदास कृत प्रार्थनाशतक म्हणजे च व्यकटेशस्तोत्र

३६६]

वाङ्-पृ. सं. २१ × ४ = ८४

[१५०

(१) घनको नाम रामाजी नाईक भिडे, हरभटें थैद्य, रामभट कासीकर भागवत, गणेशभट थैद्य व रिणको नाम केसो गोविंद पुसाळकर, बाळाजी नारायण भुसकुटे, गणोबा नाईक सहस्रबुद्धे, त्रिविक बल्लाळ धारप, शिवराम नारायण देवस्थळी, बाबा दीक्षित आठले, बालाजी गोविंद आंबरेकर, जगजीवन गोविंद, गोपाळ सभाजी साठेकर, खंडोबा नाईक सराफ व धोंडोबा नाईक सराफ यांच्यांत शके १६४४ ते १६७५ पर्यंत झालेल्या हजारो रुपयांच्या व्यवहाराचे दहा पधरा कर्जरोखे या बाळांत उतरलेले आहेत. शिवाय १६६७ ते १६७१ तील काहीं खातीं उतरलेलीं आहेत. प्रचीतगढ व मौजे लाल (फा) वस्ते, भीरकोडे, खोलगाव ताा संगमेश्वर या ठिकाणाचा उल्लेख आहे. ध्याजाचा दर, मोहराचा भाव, रुप्याचा भाव, कोण कोठले इत्यादि बोध होणार आहे.

(२) श्रीसमर्थ कृत सुंदरकांड पूर्ण, युद्धकांड अपूर्ण

३६७]

वाङ् पृ. सं. १७ × ४ = ६८

[१५०

(१) अगदीं आरभी परमार्थपर १४६ श्लोक आहेत. प्रकरणाचे नांव वीरे नाहीं. १४६ व्या श्लोकाने प्रकरणाचा शेवट झाला आहे, असे दि निश्चयाने म्हणता येत नाहीं. १२५ व्या श्लोकात कवीचें नांव सहज झाले आहे, म्हणून प्रकरण कोणाचें हें कळण्याला तरी मार्ग झाला, नाहीं पेशां व त्यांचें नांव दि कळलें नसतें. वाचकांच्या ओळखीसाठीं श्लोक देतो :

गुरुदया कळली मजलागुनी । म्हणटनी न दिसे भव लोचनी ।

जनिं घनीं भव माधव धोंदला । निजमुलें मन मादन रोषला ॥ १

सदा शांत त्याचे घरीं भक्ति खेळे । सदा शांत त्याचे वरीं मुक्ति लोळे ।
सदा शांत तो सखिदानद पाहीं । सदा शांत तो भेटता जन्म नाहीं ॥६

निराश्रमीं आश्रम आणि केला । घणांश्रमाचा श्रम सर्व गेला ।
विमुक्त जालों घरवा निवालें । अवाच्य तं मीं गुन केवि घोलें ॥ ८

दयाघना सत्वर आजि येईं । येऊनियां मंगळ लाभ देईं ।
देऊनिया भारमपदासि नेईं । नेऊनिया सर्व हि तू चि होईं ॥ १६

अनन्य भावें गुरुदास्य केलं । तात्काळ तें भवतु त्र गेलें ।
हा प्रलयो संतजनासि आहे । यालागिं तै घोषित हें चि पाहे ॥ ३१

घेऊनियां मंगळ माळ जाणा । जपा सदा मंगळ रामराणा ।
लाभे तथा मंगळ धाम ताचें । निरंतरीं मंगळ होय त्याचें ॥ ६०

म्या साधुचा संग घरा च वेळा । याकारणें द्वैतविकार गेला ।
जालें घनानंद मुकुंद वेगीं । बोले कवी केशवराज योगी ॥ १२५

(२) सावतामाळीचरित्र, श्लो. २५, कोण कृत न कळे

(३) भीमरूपी महारुद्रा

(४) नामा, तुका, केशव याचे किरकोळ अभंग

(५) सहस्रअष्टक, श्लो. ९, कोण कृत न कळे

गुरुसेवनें दोष भूमी घरीतो । गुरुदास्य केल्या हरी उद्वरीतो ।

गुरुचित्तनें जोढती पुण्यरासी । गुरुवीण तो पातकाची मिरासी ॥ ३

३६८]

वाढ-पृ. स. १९ × ४ = ७६

दोन वाढे एकत्र शिवलेली आहेत

[१५०

(१) श्रीसमर्थ वृत् सुदरकाव, (२) श्रीसमर्थोचीं दोन पदे

(३) श्रेष्ठ कृत भक्तिरहस्यातील ३० वें प्रकरण

३६९]

चिमुकलें वाढ १८ × २ = ३६

पैकीं आ. व शे. ६।६ पाने गेलीं

[१५०

(१) रामरक्षास्तोत्र अथवा वज्रपंजरकरवच, श्लो. ५७

(२) भीमरूपी महारुद्रा (३) भीराममानसपूजा, संस्कृत

३७०]

पोथी - ८ पत्रे

श्रीसमर्थ कृत जुनाट पुरुष, ओ. ५५

[१५०

३७१]

गळांठा

[१००-२५०]

त्यांतील कांहीं सुवर्णकण :

- (१) विचित्रवीरहनुमंते मालामंत्र, (२) ' पंचीकर्ण श्रेष्ठाचें ' एक च पृष्ठ, (३) एक वाड, त्यांत भर्तृहरिच्या शतकांतील श्लोक, दशरथलग्न, डोहळे, सुमापित शोब्या, उद्धव आख्यान, भावणवध, असा भाग आहे. (४) श्रीसमर्थसमाधिपत्रक व श्रीशिवराज्याभिषेकपत्रक यांचे दोन श्लोक, (५) शिवरायाला पाठविलेल्या पत्राचा कांहीं भाग, (६) शके १७४७ त चाफळच्या रामाचें वर्णिलेलें ध्यान व दादेगांव मठाची परंपरा (७) दादेगांवमठाच्या हकिपतीचा कागद, (८) महासुद्रस्वामींचे श्रीशाहुराजे छत्रपति यांचे पत्र, (९) श्रीसर्वउपमायोग्य श्रीमान् केशवाचार्यां प्रती शामजीनासे, (१०) ग्रंथांची यादी पृष्ठ २ रें, (११) शकुनवंती आणि ज्योतिष, (१२) पूर्वारंम-अपूर्ण, (१३) जमृतराय यांचीं तीन पदें, (१४) आनंदात्मज यांचें एक पद व कविशंकरसुत यांचें एक, (१५) शिष्यघर्मांचा प्रम व समर्थ, केशव आणि शिवरामकल्याण यांचीं पदें, (१६) फणिवर उठवीला, (१७) संकल्पपूर्वक नित्य नियमाचा कागद, नित्य पांच नियम चालवावे-सगुणपूजा । जर । मानसपूजा । अद्वैतग्रंथभक्षण । सद्गुरुचें तीर्थ ॥ (१८) परमार्थक्रम, (१९) समर्थ, तुकाराम, रंगनाथ यांच्या पदांचा कागद, (२०) एनाद्या वाटाची विखलित कांहीं पानें, त्यांत शकुनवंती असून कोणा गोपाळ रघुनाथाचीं पिंगळा, दिवटा व डांकुलता अशीं तीन प्रकरणें; त्यांत पत्र दिवटा पूर्ण असून शेवटीं काळ दिला आहे : " शके १६२० बहुधान्य संवत्सर अधिक वद्य ८ सोमवार ", (२१) ' एकळ तीर्थांचें माहेर ' इत्यादि श्रेष्ठांना लिहिलेलें जें पत्र प्रकाशित आहे, तें च पण त्यांत पुष्कळ च परक असलेलें पत्र, (२२) लळिताची एक अगर्दी अलिफडची वरी, (२३) श्रीसमर्थकृत मादतीची आरती व एक पद अशीं नवीन असलेला एक कागद, (२४) सूर्यवंशावळी रामे जाले भूमंडळी । दास कृत, (२५) रामा विखरळा प्राणी । रामीरामदास कृत, (२६) आका गांवा गेली । घेणायाई कृत, (२७) नामामध्ये उत्तम राम नाम । रामदास कृत, (२८) विट्टल कृत दोन पदें, (२९) एक सुंदर अप्यात्मपर प्रकरण, त्याचीं २८ पत्रें दोती, पण दुर्दवानें २०, २१

आणि २४ ते २८ पत्रे हरवली आहेत, त्यामुळे प्रकरणाचा शेवट नाही. ओळख पटण्यासाठी पहिल्या आणि मध्या च असे दोन श्लोक देतो :

श्रीराम आनंदरसैरुकरंदु । प्रयोधरुर्गा रविदंशदंडु ।

होकरया व्थापक भाद्रिभूति । तो नाम मी भाविन निव धिति ॥ १

यथार्थ दोरा कळव्यापरी पुन्हा । गेली भरिती च भुजंगभावना ।

तेसे अधिष्ठान स्वरूप जाणतां । प्रपंच तेथे न दिसे धि सर्वथा ॥ ९०

(३०) रंगनाथ कृत रामदास चतुराक्षरि मंत्र जन प्रारंवार । वगैरे.

३७२]

वाढ-पृ. सं. १२९ × २ = २५८

शिवाय आ. १४ व शे. ३८ नष्ट

[१४२

(१) श्रीसमर्थ कृत निर्गुणध्यान, जुनाटपुरुष, पूर्वारंग व अंतर्भाव ही प्रकरणे

(२) श्रीसमर्थ कृत भोंवतां डोंगराचा फेर १, वीं भुललासी १, यळें सर्वं संपादिले ० १, असंत्वात ते भक्त होऊनि गेले १, भीमरूपी महाहृद्वा १, फणिवर उठवीला १.

(३) श्रीसमर्थ कृत अभंग, क्रमश १ ते २३०. हे सर्व ताडून पाहणें आहेत. " हस्ताक्षर घोंटो माणशेश्वर कुळकर्णी मौजे शाहापुर राके १७१३ विरोधकृत मार्गेश्वर शुद्ध ५ "

(४) श्रीसमर्थ, अमृत कवि, उद्धवचिद्वन (म्हणे उद्धवचिद्वन महाराजा । रामदासासि संग घडो माझा ॥ ३), गणेशदास, शिवराम पूर्णानंद, तुकाराम, अनंदनंदन, मधुमुनेश्वर, मुक्ताबाई, अनंत कवि (ज्याची पूर्ण समाधी ०), रंगनाथ, मालो, केशवमुन, दीन यादव, त्रिमलमुत, गोसावीनंदन, यादव माणिक, सज्जनंजन, यैकनाथ, कृष्णदास जयराम, यांची पदपदांतरे

(५) कल्याण कृत भीसमर्यावर पद :

कृष्णावेण्यातिरवासी । राजनपर्यंतनिवासी ।

सुरवर घांटीती देवासी । कल्याणशायक सर्वासी ॥ ३

(६) आका गांवा गेली । वेणानाईचें पद

(७) मृत्युंजय आनंद कृत कर्मविपाक, अप्रकाशित ग्रन्थ, प्रकाशना योग्य, प्रसंग तीन, ओ. सं. २५३. शेवटीं लेखनकाल दिला आहे तो :

“ शके १७१४ आश्विन शुक्ल ५ पंचमी गुरवार ”

(८) मध्ये च एका पानावर नोंद केलेली आहे ती :

“ श्रीस्वामीचा जन्मकाल तारण नाम संवत्सरे शके १५३०
चैत्र शुक्ल नवमी दीन प्रहर ॥ दासबोध ग्रंथ केला शके १५८२ ॥
शुभ नाम संवत्सर ॥ स्वामीचा देह समाप्त शके १६०३ दुर्मती नाम
संवत्सरे माघ वद्य नवमी समाप्त ॥ ४ ॥ ग्रंथ केला ते समई गत-
कली ४७६० ग्रंथात वचन आहे ॥ ”

यांत १५३० ला कीलक संवत्सर होता, तारण १५०६ ला होता. शुभ
१५८३ ला येतो, १५८२ ला शार्दशी संवत्सर होता. एक बरोबर आहेत.
नावे चुकली.

(९) गुरुपरंपरेचा एक श्लोक :

नारायणासमुन्या विवाता । धाता वशिष्टामति ज्ञानदाता ।

वशिष्ट घोषी रघुराजयाला । दासासि तो सहस्र राम जाला ॥

(१०) शिष्यकरयाण कृत लीलावेसं भवतार लोकीं जाला ।

हे लहानसे श्रीगुरुचरित्रपर प्रकरण. ते डोगगांन मठातील एका बाबावरून
श्रीसांप्रदायिक विविध शिष्यांक ५७ त आपण पूर्वी छापले च आहे.

३७३]

वाढ पृ. छ. २७ × ४ = १०८

आ. शे. फाई हरवलेली

[१५०

(१) लीलावर्ध, गुरुगुनेश्वर, तुला, अंबाजी, कृष्णवेशव, येवनाथ,
अनंदमुन, उद्धरचिदन, वसुदेव, माणो, लीलाशिर्षभर, विठ्ठल दीक्षित,
अग्ना, सुखुंकर, सोळाजीनदन, भानुदास, विष्णुदास नामा, केशवराज,
कान्हेल्लेदन संगणार, वपराम हांगदास, इत्यादिकांची कृष्णपर पदपदांतरे

(२) एकनाथ हा पाळजीसा, दशमस्कंध, ओ. ४२

(३) बहूषा लखनराज हा गोविंदास्तुति श्लो. ३० प
जयद्रथवध, ओ. २५

(४) मरहादचरित, कीचकवध, यालोवाक व विराटपर्य, ही
आपूण मारली.

(१) आनन्दनन्दन कृत सुदामचरित्रपर श्लो. ३८

(१) वामन कृत समश्लोकी गीतेतील काही श्लोक

३७५]

वाङ् पृ स. २३ × ४ = ९२

काही पृष्ठे हरवलेली

[२००

(१) कृष्णदासमुद्गल कृत युद्धकाण्ड रामायण, प्रसंग ६३, ६४, ६७, ६८, ७१, ७२

(२) दासबोधनील वाल्मीकिस्तवन, (३) काही सुभाषिते

(४) दास वाळसुत म्हणजे च दास मल्हारी कृत शुकरंभासंवाद, सपूर्ण, ओवीपद्या ९३. हे दास मल्हारी आणि मागे ३५५ व्या वाङ्कात उल्लेखिलेले मल्हारी एकच का निरनिराळे, कोण जाणे. शेवटच्या तीन ओऱ्या :

हे उत्तम शुक आश्रयान । दिवसरात्री करिता श्रवण ।

सपूर्ण तुटे भवमधन । म्हणे दास वाळसुत ॥ ९१

शुकरंभेचा सघाद । ऐनतां आनद विनोद ।

पावतील परमानद । श्रोते वक्त भावार्थी ॥ ९२ ॥

भावाये केलिया श्रवण । तुटे सत्साराचे वधन ।

हरती पातके दारण । म्हणे दास मल्हारी ॥ ९३ ॥

(५) उद्धवचिह्नन कृत शुकरंभासंवाद ओ. ३५

(६) वामन कृत भूगोलरचना, सवावा १०. लेखकाच्या नावाची नोंद : “ लीखिते मलार त्रिवक् ”

३७६]

वाङ्-पृ स. ४० × २ = ८०

महत्त्वाचे वाङ्

[२००

(१) श्रीसमर्थ कृत पूर्वारंभ व काही पदे

(२) अज्ञान सिद्ध नागनाथ कृत वासुदेव

स. स. ४०

राम राम जपे बापा दोन्हीं अक्षरें गोमटी ।
 हरें कादिलीं निवहूनिवां मधन केलें लक्ष कोटी ।
 महादेवें परम प्रीति कैसी धरिलीं फंटी ।
 हळाहळ सांता जाला तेणें निवाली सृष्टी ॥ १
 ××× ××× ×××
 संत गुरु नागनाथु सिद्ध अज्ञान ज्ञाता ।
 अनंतें कृपा केली कर्ति काये वर्णू आता ।
 श्रीगुरुं तत्त्वमसि निजदान तत्त्वता ।
 ह्या दानें पूर्ण जालें जन्मा न ये मागुता ॥ ५

(३) नागेश कृत एक पद व गौळणी

(४) आत्मगोपाळ गांची दहा वीस मराठी व हिंदुस्थानी पदे,
 हे कवि नव्याने च पुढें येत आहेत. म्हणून एक पद देतो :

काय देईल मनुष्य देणें नैश्वर्य खोटें नाणें ॥ १
 आजी दिव्हें उदिया गुरे । काय करावें डीगार रे ॥ १
 गुरु देईल तें चि खा रे । रिधीसिधीचीं भांटां रे ॥ २
 मलये कोणाचा दान मान । गुरुप्रसाद परिपूर्ण ॥ ३
 गुरु दाता देवाधिदेव । आम्हा नाही आन उपाव ॥ ४
 आत्मगोपाळपणें सुरावें । हें चि धालेपण जाणावें ॥ ५

(५) तसें च कोणी आलमखान म्हणून कवि प्रथम च या
 वाटांत प्रगट होत आहेत, त्याचें एक च पद आहे, पण तें आलमखानांची
 ओळख पटविणारें आहे. शिवाय पुढें जेव्हां छापलें जाणार ! म्हणून देतो :

संताची खूण संत चि जाणती । येरां न पडे टावें रे ॥ १
 वेळियाच्या जरी गांवा गेल्या । ज्ञान नवणे सांगावें रे ॥ १
 आंधळ्यानें आंधळ्यास टोळा जो घातला । तेथें कोणें तें पहावें रे ॥ २
 पांगळांचा जरी मिळाला पोहा । तेथें मार्ग कोणें लंघावे रे ॥ ३
 मुकियानें जरी स्वप्न चि देखिलें । तरी काय बोली बोलवें रे ॥ ४
 घानेच्या पुत्राचा विव्हाद होतो । घाले चित्रीचे भूपाळ सर्ब रे ॥ ५
 आलमखान म्हणे तेथें काहीं च नाहीं । तें च आपण व्हावें रे ॥ ६

पोहा म्हणजे भेळा,

(६) याशिवाय रामानंद (सहुरु सहजानंदें आगिकारलें रामाची ॥), मद्राचळ गोपाळ, जनजसवंत, मुरदास, वेशव, नामयार्चा जनी, दादु यांची पदपदांतरे

(७) पूर्व, पश्चिम, दक्षिण, उत्तर आणि ऊर्ध्व अशा पांच मठांचें वर्णन

(८) सटीक गर्भगीता, अपूर्ण, श्लो. १५ व टीकेच्या ओव्या ६२. अपूर्ण असल्यामुळें टीका कोणाची तें सांगतां येत नाहीं. तिघांच्या टीका उपलब्ध आहेत, त्यांतील दोघांच्या प्रकाशित आहेत, त्यापैकी ही टीका आहे कां चवथ्याची च आहे हें ठरवितां यावें, म्हणून ओळखीसाठीं चार ओव्या देऊन ठेवतो :

साधु सजनीं कृपा केली । मती तेणें प्रकाशली ।

स्वमुख सांगों आदरिली । विस्तारली घागेश्वरी ॥ ३

ब्रह्म जाणे तो ब्राह्मण । ब्रह्मरूप चि आपण ।

• स्वयें ब्रह्म परिपूर्ण । अग्नी जैसा ॥ २९

काष्टा भांगीं अग्नी पाहें । स्वयें काष्टासी ब्रासुनी राहे ।

तेसैं कर्म चि ब्रह्म होये । कृपा श्रीगुरुची ॥ ३०

जो जो कर्में तूं करिसी । तीं तीं समर्पा श्रीगुरुसी ।

मी कर्ता ऐसैं न म्हणसी । तरी पावसी मोक्षपद ॥ ३५

३७७]

वाङ् पृ. सं. ७३ × २ = १४६

एक एक दोन दोन पानें गेलेलीं

[२००

(१) एकनाथ कृत वाङ्कांड, अध्याय ८ ते १४, यांत विश्वामित्रागमन, ताटिकानिर्दलन, अदिव्योद्धारण इत्यादि जो कथाभाग आला आहे, त्याचा संक्षेप करून, एकनाथाच्या च शब्दांत तो कोणी तरी १०९ ओव्यांत आणला आहे.

(२) श्रीसमर्थ कृत कांहीं पदे व (१) भोंवता डोंगराचा फेर । मध्यें देवाचें शिखर ॥, (२) भातां राहों घा गळशला । महादेव उभासि चालिला ॥, (३) ऐसा हजुमंतु वीर । विरयातु सेवक श्रीरामाचा ॥ ही छोटी प्रकरणे

(३) या वाढाचें विशेष महत्त्व असें कीं, त्यांत रामरंग यांचीं ८३ पदे, अभंग वगैरे आहेत. हे रामरंग कोण, याचा आज निःसंदिग्ध बोध होत आहे. मासुलील नववा भाग, श्रीसांप्रदायिक कागदपत्रें प्रसिद्ध करतांना पालीमटाचे अधिवृत्ति श्रीसमर्थशिष्य रंगनाथ म्हणजे च रामरंग, असें समजून मी चाललों होतो. ' रामरंग ऊर्फ रंगनाथ, मठ पाली ' असें त्या मागाच्या प्रस्तावनेत म्हटलें हि आहे. पण ती चूक आहे. त्या चुकीमुळे कागदपत्रातील लेखांक २८४ व २८५ याचा काल शक १६०५ ढरविण्यांत आला, तो हि बहुधा चुकला असावा. रामरंग आणि रंगनाथ एक च नसून रामरंग हे रंगनाथाचे शिष्य होत. या ८३ पदापैकी दोघोंत रामरंगानां तथा स्वष्ट उल्लेख केला आहे. पैकीं एक पद येथें देतो. तेणें करून त्याच्या कवितेचा मासला हि वाचकांना पहावयास सांपडेल.

रामरंगांची एक भुपाळी

माझा स्वामी रंगनाथ । त्याणीं केले ह्ये सनाथ ।
 दासविला मोक्षपंथ । केले सत्य अभिमत ॥ १ ॥
 सद्गुरुहृदयें सर्व जालें । अहं तम हें माघळले ।
 अनुभवं प्रकाशिलें । गढद गेलं अज्ञान ॥ २ ॥
 अधिनास घर चुकलों । मायाप्रपंचें भ्रमलों ।
 सोद स्मरणासी वितरलों । मार्गें गेलों कोट्यया ॥ ३ ॥
 चवऱ्यासी लक्ष योनी । फिरतां सोसिली जाचणी ।
 प्रियिष तापांची धाटणी । नाहीं सिराणी मोक्षापी ॥ ४ ॥
 स्वामी हृदयेन पाहिले । धारनारियती पाळविले ।
 बोधा दातीं मन दिधले । नाग्य बियळें परिपूर्ण ॥ ५ ॥
 शांतीमुक्तासनी घातले । अभिमत छत्रासी दिधले ।
 सद्गज वसनाते छाधे । जभेद टेंले रामरंगी ॥ ६ ॥

रामरंग यांचें नांव रामाजी असून त्यांनीं आपल्या नांवापुढें गुरुनें नांव जोडलें असावें, असें घाटते. कागदपत्रातील लेखांक ३४५ त रंगनाथस्वामी-विषयीं म्हटलें आहे कीं, " देखां व ॥ चापळ येथें स्वामीने शिष्य होते रा। रामाजी मोक्षपी व विद्वज मोक्षापी गो.च गोथ गो... " यांसारक्या रामाजी मोक्षापी म्हणजे रामरंग च होय, हे भाज स्पष्टें.

३७८]

वाढ-पृ. सं. ८० × २ × २ = ३२०

आरंभीची व शेवटची वांदी गेलेली

[१९७

(१) मुक्तेश्वर वृत्त सभापर्व, अध्याय १ ते ७, ओवीसंख्या '९२८' " हस्तेश्वर वळवंतरान नारायण मोटे "

(२) मुक्तेश्वर वृत्त आदिपवांतील वकाख्यान व वनपवांतील प्रसंग ४ व आणखी एक प्रसंग अपूर्ण

(३) श्रीसमर्थ वृत्त वांदी पदे

(४) यादव वृत्त ग्लांती अष्टक, श्लो. ९, हे यादव कोण सांगतां येत नाही, पण अष्टक मात्र अशुद्ध असले तरी सुंदर आहे. ग्लांती = खंती, दुःख, पक्षात्ताप.

रघूनाथ वैकुंठधामासि गेले । सर्धा मारुती दास हे नीरवीले ।

रघूनाथऊपासकाला प्रसंगे । सख्या मारुती पाव रे लागेगे ।।

ही मारुतिराधाळा भीरामचंद्रांनी केलेली शेवटची आशा विचारात घेऊन यादवांनी या अष्टकातील पहिल्या आठ श्लोकात आपली गाहाणी सांगून प्रत्येक श्लोकाच्या चवथ्या चरणात मारुतीला भीरामाची शपथ घालून विनविले आहे :

आहे श्रीरघुराजआण तुजला पावे त्वरे मारुती ।।

हे आठ श्लोक लिहून होतात तो मारुती पाठीमागे उभे होते च, ते पुढे होऊन यादवांस म्हणत,च, मला स्मरण आहे, कर हात पुढे, हें घे वचन, काय मागणे तें माग. तो ९ वा श्लोक असा :

ग्लांती अष्टक यादवेस लिहिता पुष्टीस ऊभा असे ।

आले टाकुनि रामध्यान हृदई हाकेस ओ देतसे ।।

आहे श्रीरघुराज आण मजला मागे मनःकामना ।

देतो भाक प्रमाण हात पसरई इच्छीत जे कामना ॥ ९

(५) मागील वाढाक ३६० त उल्लेखिलेला भक्तराज किंवा भक्तिराज ग्रन्थ. तेथे ३०३ ओव्या होत्या, येथे ३०१ आहेत. येथे शेवटी ' ज्ञानदेवविरचित भक्तिराज ग्रंथ संपूर्ण ' असे म्हटलेले आहे. असेल हि त्याचा. दोर्दल केव्हा तरी निर्णय. शेवटी लेखकांचे नांव, गांव वगैरे आहे, तें असे :

“ नळ नाम संवछरे पौष षष्ठ दशमि मंदवार तदिनि भक्तराजप्रबंध
संपूर्णमस्तु श्रीरामार्पणमस्तु ॥ हस्ताक्षर मलार गणेश उपनाम दवळे
गोत्र वासिष्ठ सूत्र आश्रालायन वास्तव्य चाकळ ॥ ”

सांप्रदायिक कागदपत्रांतील ३४५ व्या लेखांकांत रंगनाथस्वामींचे जे गणेश
गोसावी आहेत त्यांचे हे महार पुत्र दिसतात. हा १६५८ चा नळ संवत्सर
असावा.

३७९]

वाढ-पृ. सं. ८० × २ = १६०

[१५०

शिवाय आ. व शे. २६।२६ गेलेली

(१) मनाचे श्लोक, ४९ ते २०५, शेवट : “ सके १६७७
श्रीवा नाम संवछरे मार्गेश्वर शुष ९ श्रुगुवासरे पूर्व प्रहरे लेखन समाप्त ”

(२) दास विठ्ठल, घोंडीजी, दास तुका, मानपुरी, शाअल्ली, यांची
पदपदांतरे

(३) एकनाथ कृत चेंडुफळी, प्रसंग १, २, ३, एकूण ओवीसंख्या
१५१ व अर्जदास्त

(४) तुकाराम कृत दामाजीपंतांचे चरित्र

(५) नरसीमेहत्याची टुडी-अपूर्ण

या वाटाची एक विचित्र तऱ्हा अशी पाहिली की, पानावर जे पृष्ठांक घातले
आहेत ते शेवटून आरंभाकडे घालीत आणले आहेत.

३८०]

वाढ-पृ. सं. ३२ × ४ = १२८

[१००

शिवाय कित्येक नष्ट

(१) श्रीमत्सर्थ, रंगनाथ निजानंद, प्रियंक, दत्तात्री, तुकाराम,
एकनाथ, केशव यांची पदपदांतरे

(२) एकनाथी रामायण, वाळकांड, प्रसंग ४, ५, ६

(३) दशरथ विश्वामित्राचे स्थापन रामलक्ष्मणास करितात, श्लोक ४९

(४) ओवीपद प्रल्हादचरित्र, अपूर्ण ओ. सं. २१२

३८१]

लक्ष्मण आकाराचे वाढ

पृ. सं. ४८ × २ = ९६

[१५०

(१) श्रीमत्सर्थ पत्र बरेचसे अमंग, ते यहुतेक माळेंतील

विषय्या भागांत आलेले आहेत, नंतर घोषीचे आरंभी पंडू विनायेक । या आरंभोण्या पांच ओव्या असून ओव्याशतकापैकी तेरावें शतक आहे.

(२) गोपिकाष्टुति, करणामृत, अवास्तुति अशी तीन छष्टन प्रकरणे व मधून मधून गोसावीमुन आणि केसवराज यांची पदपदातरे आहेत.

३८२] लहान बाह-पृ. ८, सुमारे ७० [२००

या बाहाची इतकी दुर्दशा झाली आहे की, आपल्या निष्कालजीपणाचा एक पुरावा म्हणून च केरळ त्याचें जतन करायलाचें, त्यात त्रिषकसुत किंवा त्रिषकतनुज यांचो अवागर्ह, महादेव यांच्या वर पदें होती. होती, असें अशाशर्ती म्हणायलाचें की, सपूर्ण लागेल असें छचित् च एकादें पद असेल. हे त्रिषकसुत म्हणजे पागीमठपति रगनाथस्वामी याचे शिष्य, लोन्मत्तिला दयळ्याचे पूर्वज, जे त्रिषक गोसावी आणि गणेश गोसावी, त्यापैकी त्रिषकाचे पुत्र असावेत.

याशिवाय या बाहात एकनाथ, अनंत कवि, परशुराम यांची पदें व श्रीसमर्थ कृत रामायणापैकी काही भाग, अशी कविता होती.

आपल्या थोर पूर्वजांच्या पारलौकिक वैभवाची हि आपण कशी उपेक्षा केली, या दृष्टीने हे बाह प्रदर्शनात ठेवण्यासारखे आहे.

३८३] बाह-१६ पत्रे, पैकी पहिलें एक लिहिलेले, शे. दोन कोरी नष्ट [१८४

नामदेव कृत ज्ञानदेवाची आदि

“ शके १६७१ शुक नाम सत्रसरे चैत्र मासे शुद्ध पक्षे नवमी गुरुवारि रामजयंती तद्दिनि लिखिते ॥ ”

३८४] पृ. ८, ९५ × २ = १९० महत्वाचें बाह [२००

(१) या बाहात श्रीसमर्थ कृत काही अभंग व पदें व बऱ्याचशा आख्या आहेत. आख्यापैकी काही आजपर्यंत प्रसिद्ध न झालेल्या आहेत.

(२) याशिवाय या बाहांत श्रीसमर्थकृत पुढील महत्वाची स्फुट प्रकरणे आहेत. ही एवढीच प्रकरणे निवडून कोणी एकत्र लिहावी, याचे हि

मला मदच वाटते. एकदर प्रकरणे नऊ आहेत, तीं अशीं :

(१) दासयोर्धी ज्ञानदशक । कोणे समासी कोण विवेक ॥ ओवीसख्या ९. वृत्तचर्चेच्या १३४ व्या लेखाकात (मासिकाचा अंक १२६ वा) हे प्रकरण आपण दिलेले आहे. त्या वेळीं शका होती, पण आज असे वाटते की, इतर श्रीसमर्थकृत प्रकरणाबरोबर हे प्रकरण आलेले आहे तेव्हा ते हि श्रीसमर्थकृत च असावे. शिवाय ही हि वाच विचारात घेण्यासारखी आहे की, नेमक्या सातव्या आणि आठव्या च दशकाचा संकेत दिलेला वा असावा. आठवा दशक स्वतंत्रपणे लिहिला गेला होता हे सर्वमान्य आहे, पण सातवा दशक हि एकटा च लिहिला गेला असना ही कै. रा. तटवळकर याची कल्पना, न जाणों, खरी हि असेल.

(२) यथायोग्य घालावे घय । अन्वय प्रसंग चुकीं नये ॥ ओ. स. १२. हे हि प्रकरण पूर्वी श्रीसांप्रदायिक विविध विषयाक ८२ यात निराळ्या वाढावरून देण्यात आले होते.

(३) कोणाचा भयंसा न घरावा । जापला आपण विचार पहावा ॥ ओ. स. ११

(४) वृषालुपणाची मृत । साक्षात्काराची माहुस ॥ ओ. स. १८. मागे वाढाक ६४ त हे प्रकरण आपण साद्यत देऊन त्याचा काही सांकेतिक अर्थ असना घाय, जशी कल्पना सुचविली होती.

(५) परतु येद्वचनी देव येरु । कोणे सोडिले देव अनेक ॥ ओ. स. १७. हे प्रकरण मालतील तिसरा भाग—श्रीसमर्थाची कविता—याच्या प्रस्तावनेत दिलेले असून, यापूर्वीच्या हि विषयक वाढात ते आलेले आहे. ते आग्नाय अत्यंत प्रिय असून श्रीसमर्थ आणि श्रीशिवराय यांचा परस्परसंधर्ष दर्शविण्याचे कामी या प्रकरणाचा उपयोग अनेक प्रवचनावून आम्ही करित असलों.

(६) मूळमाया पद्मजुनेश्वर । शिवदासी जगदेश्वर ॥ ओ. सं. ८ हे प्रकरण पूर्वी कोठे प्रसिद्ध झालेले नाही, असे वाटते

(७) जळ घळ फाट पापण । येथे करुनि भतकर्ण ॥ ओ. सं. ११. या प्रकरणात मदताना वादी उपर विद्वयण आहे.

दरे दुःखे पर्वत । वाहाळ आठवणी सरोचित ।

तेथे राहारां उभित । महाराणी ॥ ६

आर्धा मठ चि वरावा । मग भीम प्रतिष्ठावा ।

येन जपोनि योजावा । विक्रलरूपी ॥ ७

नेमरतपणें असावें । जख्यान वरति जावें ।

सिद्ध होय तों न भेटाये । कोणथिकासी ॥ ९

ही नववी ओवी पाठातली आहे, त्यामुळे हें प्रकरण पूर्वी प्रकाशित झालेलें आहे ही काय, जशी शंका येते. यापूर्वीच्या वाढातून तें आलेलें आहे, पण प्रकाशित नसावें.

(८) सुचीत करुनि अत ररण । आता ऐका राजकारण ॥

ओ. स. ३३. हें राजकारणपर प्रकरण पूर्वापासून च सर्वश्रुत आहे.

(९) अखड साग्धान असावें । दुश्चीत वदापी नसावें ॥

ओ. सं. २१. हें हि प्रकरण, श्रीसंभाजी महाराजास श्रीसमर्थानां लिहिलेलें पत्र म्हणून प्रसिद्ध आहे. या वाढात या प्रकरणाचे शिरोभागी 'पत्र संभुराजा' असा मथळा च आहे.

या एषदर नऊ प्रकरणापूर्वी पहिलें प्रकरण औपचारिक म्हणून वाजूस सारिलें, तरी पुढच्या आठ प्रकरणात निदान चार प्रकरणें उघड राजकारणपर आहेत, त्यामुळे बाकीच्या प्रकरणात हि काही सनेत असावा की काय, असा जो पूर्वी एकएकटे प्रकरण वाचून नुसता सशय येत होता, तो जाऊन आता खात्री पटते की, हीं सर्व प्रकरणें राजकारणपर च लावलीं पाहिजेत. श्रीसमर्थानां लघु काव्यें, म्हणून जो आपणास मालेंताल अकरावा भाग काढावयाचा आहे, त्यात हीं सर्व प्रकरणें देऊं.

(३) नंतर मधून कोठें पालीच्या रगनायाचें किंवा आनंदसुताचें एकादें पद, मागवतादि ग्रंथातील सुभाषितें, वामनपंडितकृत श्रीसमर्थस्तवणपर श्लोकपंचक, प्रभुचरणां ज्याचे चित्त नसतें, प्रभुगुणाचे ठायीं जे अनुक्त नसतात किंवा प्रभुलीला भवण करण्यास जे उत्तुक नसतात, अशाना

धिग्दान् धिग्दान् धिग् एधं कथयति सतत दर्शितनस्थो मृदंगः ।

अर्थां विनोदपर सुभाषितें, तर कोठें वैश्वदेव, मणिमहड आख्यान, इत्यादि विविध प्रकरणें अदुन शेवटीं अनंत कवि यांचीं पदें, श्लोक, आरत्या आहेत. कै. वामन दाजी ओक यांनी इ. स. १८९६ सालीं काव्यसम्राट अनंतकवि-वृत कवितेचा भाग प्रसिद्ध केला आहे. पण त्यात दोन चार निरनिराळ्या अनंताच्या कवितेचें मिश्रण झाले आहे, असें आम्हास वाटतें. पूर्ण निज रंग रा. सं. ४१

अनंत हे एक, अनंत देव हे दुसरे, भासमर्थशिष्य अनंत कवि हे तिसरे आणि, न जाणो, आणखी एखादे चवथे, अशा तीन चार अनंतांना त्या मार्गात एकत्र केलेले दिसते. भीसमर्थशिष्य अनंत हे आपणांस यदुषा अनंत कवि म्हणवीत, एखा इति वोटें तरी त्यांचे वारतव्य असे. श्रीसमर्थप्रतापांत अनंतवधी सैद्याद्रिदिशरीर । समर्थप्रताप घाणी पैतरी ॥ अर्धे त्यांचे वर्णन आहे. दिवाकराचे मधु अनंत होते, ते च हे होत, असा मारा मर हाटेला आहे.

(४) या वाटात अनंत कवींची जी कविता आहे तीतील भीसमर्थ-स्तवनपर एहा श्लोक एवढेच प्रसिद्ध आहेत. घाणी सर्व अप्रकाशित आहे. तिचे प्रकाशन झाले पाहिजे. या कवितेपूर्वी एक तेरा श्लोकांचे प्रकरण मला विशेष महत्त्वाचे वाटते. त्यात तत्कालीन थोडा इतिहास दिसतो. मला तो पूर्ण उमरला नाही. त्याकडे लक्ष पाऊन कोणाला तरी तो उलगडेल, या आशेने त्या तेरा श्लोकांसाठी थोडी जागा अडवितो.

सद्याद्रिचा निवट भास वृत्तोपकारी ।
जो क्षेमदासक घरा अति सौर्यकारी ।
नामें प्रसिद्ध गड भैरव हा शिवाचा ।
तेथें महोत्सव वरी सुत भार्गवाचा ॥ १

जाला राजमु यज्ञ धोर तरि तो येके च खंडी वसे ।
अंधेचा नवरात्र यज्ञ नव ही खंडांतरी होतसे ।
या खंडी उपमा महोत्सवमत्सा या भार्गवाच्या नसे ।
संतोषें जगुदया अनंतकवि हा सरस्वतीर्षि वर्णितसे ॥ २

त्या यज्ञी शिशुपाळ अन्नपुजनी पूर्णाहुतीला पडे ।
येथें श्रुभनिष्ठंभ शक्तिवदनी थैलोदय जेणें पिडे ।
तेथें व्यास महाकवी नवरसें यज्ञास वर्णितसे ।
येथें त्याहुन वर्णिता दातगुणे माकंड जाला असे ॥ ३

जयो शंकराच्या असो उत्सवाला । तथा रामचंद्राच्या उत्सवाला ।
जयो भार्गवाच्या असो उत्सवाला । जयो विठ्ठलाच्या असो उत्सवाला ॥

शिवासामर्चदास कोदंडपाणी । तथा भार्गवालासि अंबा भवानी ।
पुजा विठली घेतसे फर्दापाणी । कृती अंतरी शंकराची सिराणी ॥ ५

नाना चित्रविचित्र दिव्य मुखें शाळा अळेंकारिणी ।
पुण्यावाचन पूर्ववीध करुनी अंबा घटीं रद्यापिणी ।

तेथें ऋषिज रामरंग मुनि हे क.ज.शरतीसारिखे ।
 यज्ञीं श्रीधर म्हाळसाधिपतिच्या वाक्यें सभा हारिखे ॥ ६
 आचार्यांयुक्त रामरंग मुनि जे सादस्य खातें दिजे ।
 जेणें श्री धरिणी वराजसिखरीं अर्घ्युं तेणें विजे ।
 भक्तामाजि सयुक्त भागवं मुनी प्रहृत्य त्याते ठसे ।
 विद्यासागर पुंड्रिभट्ट सहर्जीं सर्वोपद्रष्टा असे ॥ ७
 आले छपन देसिचे द्विज घट्ट विद्वांस पट्टशाखिचे ।
 ऋग्वेदादिकरून सामकयजुः क्षात्रा अथर्वेदिचे ।
 केल्या अद्भुत वेदधोप सकळीं पुण्यें सिमा सांडते ।
 अंवा प्राह्मगभोजनं बहुत ची संकीर्तनें डोलते ॥ ८

आले अनेक गुणसागर पुण्यरासी । गधर्वतुल्य गुणि पठरिचे निवासी ।
 त्यांमाजि खड्गधर दोनि निपूण योगी । प्रेमा विशेष धरि भागवं रामरंगीं ॥ ९
 श्रीरामदासी आणि येकनाथी । आनंद चैतन्य अनेक पथी ।
 ज्ञानेश्वरादी अति पुण्य योगी । प्रेमा धरी भागवं रामरंगीं ॥ १०
 जे रंगले मानव अंतरंगीं । ते या भवाचे तरती तरंगीं ।
 कथाभरें दैवत युक्तरंगीं । प्रेमा धरी प्रेमळ भक्तरंगीं ॥ ११
 या भागवाचे गृहि उरसवासी । आह्या असण्यात चि पुण्यरासी ।
 हे दाटले पंढरिचे निवासी । तेथें कवीची गति होय भैसी ॥ १२
 अंवा शिवासहित गोभतसे तुरंगीं । होती सवेग जप अद्भुत अंतरंगीं ।
 नृत्यांगना सुरस नाचति रागरंगीं । प्रेमा अनतःपिचा रघुराजरंगीं ॥ १३

३८५]

वाढ-पृ. ४. १६ × २ = ३२

[२००

मोठ्या वाडाचा अयशिष्ट भाग

या वाडांत एक माघच केशव यांची पदें, धम्म, आरत्या, श्लोक
 आहेत. ते अंबेचे उपासक दिसतात.

३८६]

पृ. सं. २० × २ = ४०

[१५०

एका मोठ्या वाडाचा अयशिष्ट भाग

(१) अनंत वृत्त गजगौरीधोवसा. वोवसा = वन

(२) श्रीसमर्थ, तुका, सहजबोध, अमृतराव, केशव, रंगनाथ,
 मध्वमुनेश्वर यांची पदपदातरे

(३) राघणमंदोदरीसंवाद, श्लोक २४, कोण कृत न कळे

(४) विश्वामित्रांचे आगमन, श्लोकवद्ध, अपूर्ण

(५) कृष्णराम कृत श्रीसमर्थीवर पद. हे कृष्णराम नवीन दिसतात. ते कोण असावेत, हे लक्षांत घेत नाही. ते पद :

श्रीरामदास

रामदास गुरु अंतरिं स्मरा मुक्तीच्या माटेरा । त्रैलोक्यैरागरा ॥ ध्रु०

मूळ मिरासी जंतुप्रार्थी अवतरले श्रीहरी । पावन गंगातिरी ।

सूर्याजिपंताची भक्ति पाहुनिया घट्टु बरी । जन्मले त्या उदरी ।

कोदंडाभिराम रामे दिधला साक्षात्कारा ॥ १

भीमदेवळीं निद्रा वेळी साचित निज मानसी । आठवोगि देवाजीसी ।

कैवल्याचा दाता राम छावण्याची राशी । पाचारी आदरेसी ।

मस्तकिं हरतक टेंडनि मंत्र सांगे वर्णद्वारा ॥ २

राम राम हा छंद लागला अखंड निज मानसी । त्यागोनि संतारासी ।

लस लावितो मंगळ अष्टक सावध म्हणति जोशी । ते सुण निज मानसी ।

जाणुनि माइक प्रपंच सांडुनि आले कृष्णातीरा ॥ ३

दासबोध हा ग्रंथ निर्मुनि चोधित साधक जना । विध्वंसि दुर्वासना ।

श्रवणें मननें निजध्यास तो लायी भाविक मना । राघपडपासना ।

नवविध भक्ति करुनि मुक्ति आणिली निजघरा ॥ ४

राघवमूर्ति चाकळिं आणुनि स्थापिली बहु बरी । ते कीर्ति दिगांतरी ।

सगुण भजनें निर्गुण धनुभव आणुनि दे अंतरी । महाराज निर्भिकारी ।

कृष्णराम त्या घंडित भावें जोडुनिया द्वय करा ॥ ५

३८७]

घाट पृ. सं. ४६ × २ = ९२

वार्ही नष्ट

[१५०

(१) श्रीसमर्थ, आनंदनंदन, बस्वलिग यांचीं पदपदांतरे

(२) भागवतातर्गत गजेंद्रोपाख्यान, अध्याय २, ३, ४, शिवस्तोत्र,

जयदेव कृत गीतगोविंद, पांडवगीता, ज्योतिर्लिंगे अर्थां संस्कृत प्रकरणे

(३) दहा अवतारांचे श्लोक अकरा—कोण कृत न कळे

(४) विश्वनाथ कृत अंधेची आरती

(५) नामापाठक कृत भरतभेट, ओवीछंप्पा २२४

(६) भीरंगानुजतनुज कृत संतमानिका—अपूर्ण

(७) वामन वृत्त भामाविलास, श्लो. ४८ “ हस्ताघर आपाजी बलाळ ”

(८) मध्यें एक नोंद आहे. “ बाळाजी रघुनाथ गध्यें संगमेश्वरकर पोतदार मीठ बंदर यास पुत्र जाला पिंगळ संवत्सर मार्गशीर्ष मास शुब (१) अमवास्या रात्री प्रथम घटी १० वार गुरु जन्म गाव बाळापुर कसबा घरी राजेश्री केशव नरसींद पढीत ”

३८८]

वाढ-वृ. स. ९३ × २ = १८६

शिवाय काहीं नष्ट

[८०

हें संबंध वाढ मोडी लिपिंत लिहिलें आहे. वपरी किंवा हकिकती मोडींत असतात, पण कविता कचित् च मोडींत लिहिलेल्या आढळतात. म्हत्वाचें असें या वाढांत काहीं नाहीं. त्यांत मनाचे श्लोक १४ ते २०३ (आपला २०५ चा श्लोक या वाढांत २०३ रा म्हणून असून ‘ इति श्री मनाचे श्लोक दोनवे तीन संपूर्णमस्तु ’ अशी इतिथी केलेली आहे), सुदामचरित्र, भारती कथा, कौल, तुकाराम एकनाथाचे काहीं अभंग अशी कविता असून शेवटीं “ उन १८२७ चा कायदा ४ ” दिलेला आहे.

मनाचे श्लोक शके १७५० त लिहिलेले आहेत. व ही वही शिवराम वापुजी पाटक चाफळकर याची असल्याचा शेर शके १७७५ ताल आहे.

३८९]

पोथी-पत्रे १८

[१५०

किरकोळ राजधर्मसमास असा वर मथळा असलेलों हीं काहीं पत्रे आहेत, त्यांत श्रीसमर्थ वृत्त (१) समास वागेचा, (२) यादी इमारतीकारणें, (३) बहुधा गोसावी-अपूर्ण, (४) मानपंचक-अपूर्ण, अशी प्रकरणे आहेत.

३९०]

संपूर्ण मोडी वपरी-बंद २०

एकापुढें एक जोडलेले

[१००

(१) सिद्धान्तशिरोमणीच्या आधारे चतुर्थ्युगें, शककर्ते, आयुष्यमान वगैरेविषयी माहिती. लेखनकाल :

“ शके १७५५ विजय नाम सवळर आश्विन शु. १४ रोज रविवार श्री क्षेत्र करवीरी लिहिली आहे. ” नवर येाडी जागा सोडून

(२) भारती सेना-पांडवाकडील सात व कौरवाकडील अकरा मिळून अठरा अश्वौहिणी सेनेचा तपशील दिला आहे. शेवटी "वेक अश्वौहिणीची संख्या उद्योगपर्वा व्यासानी वर्णिली त्या वाक्यावरून सदरी लिहिले आहे त्यावरून अठरा अश्वौहिणी चतुरंगधेनेचा तपशील वर लिहिला " असे म्हटले आहे.

३९१]

पोथी शिबलेली-पत्रे १०३

[१५०

मुकुंद, मुकुंदराज, मुकुंदराजयोगी किंवा मुकुंदसुनी यांचा धिवेकसिंधु ग्रन्थ, प्रकरणे १ ते १२

३९२]

पोथी-पत्रे २५

[१५०

शामराज कवि कृत रेणुकामहात्म्य

या कवीचा हा ग्रन्थ नवीन आहे. तो श्लोकबद्ध असून त्याचे पांच अध्याय आहेत. पण या प्रतीत पाचवा अध्याय अपुराच सोडून ' समाप्त ' अशी अक्षरं शेवटी कोणी लिहिली आहेत. मग ही प्रत अपुरी राहिली, का कवीनेच पांचवा अध्याय पुरा केवळ नव्हता, कोण जाणे. पहिल्या अध्यायांतर्गत शेवटचे दोन श्लोक :

शामाराध्यकवीश्रं मथुनियं व्यासोक्ति चित्तसागरा ।

सारांताशय दे मुधा निवडिती दृतापरुपागरा ।

ते सेवोनि मुग्गे सदां शुधजनी ध्यावी जगन्माडली ।

संसारार्कंकरे प्रपीडित जना कर्ता दयासाडली ॥ ३७

अध्याय आदि रचिला कवि शामराजे । आराध्यवंशकमळार्कं मुग्गे निराजे ।
श्रीरेणुकावर रथावरि बसुनीयां । काव्यप्रकाश करितो मगुधातर्ज्जि या ॥३८
शामराजकवींचे आढनांव आराध्ये दिसते व

श्रीपांडुरंगनगरस्थित श्री अराध्या ।

असा एक चरण चवथ्या अध्यायाच्या शेवटी चाला आहे, त्यावरून ते पंढरपुरचे राहणारे असावेत, असे वाटते.

३९३]

वत्सर-बंध १६

[१५०

भोसले कुळाची वंशावळ-वत्सर अपूर्ण आहे. सोळावे बंधाचे शेवटी " मग (घराजा मराठ्यां) धडी फौज पांच हजार वेळून

निघाले समागमे जिनाड र्ती गरोदर सात महिन्याची शिवाजी राजे याचे थेलेस होती " येधनर मजूर आला अमृत पुष्टी" किती वद गहाळ शालेले आहेत, कोणी सागावे !

३९४]

पोथी-पं० ८१३

[३५०

एकनाथी भागवत

(१) महाराष्ट्रा एकराथी भागवताच्या शात असलेल्या प्रतींत इतकी जुनी प्रत दुमरी नाहीं. निर्णयसागरनें छापलेली प्रत शक १६५३ मधील एका प्रतोरून छापली असें म्हळें आहे, पण ग्रंथ छापताना शब्दांची तत्कालीन रूनें न ठेवता त्यात विद्यमान काळातील पेहराव चढविण्यात आला आहे. एकराथकाळीन शब्दांची अशीं रूनें होती व त्यांच्या मुळातून जसे शब्द निघाल, तीं तशींच्या तशीं रूनें व ते तसेंच्या तसे शब्द कायम राखले पाहिजे होते. त्यात जी गोडी असते, ती रूपातरांत येत नाहीं. शिवाय निर्णयसागरनें छापलेली प्रत व ही प्रत ताडून पाहता असें निदर्शनास आलें कीं, एक सोळावा अध्याय खेरीत करून बाकीच्या सर्व अध्यायांच्या ओव्यात वाढ शालेली आहे.

(२) मूळ श्लोक सुमारे चवदासें पधरासें, ओजीसण्या सुमारे वीस हजार, मिळून आपल्या दासभोधाच्या तिपट मोठा प्रय होतो, पण एवढा मोठा प्रचंड ग्रंथ असून हि तो किती सुदर आणि आस्थेनें लिहिलेला आहे. प्रत अति जीर्ण शाली आहे. कागद इतका टिसूळ शाला आहे कीं, एकदा पोथी सोडली आणि बाधली म्हणजे दर खेपेस कागदाचा थोडा थोडा भुस राली पडतो. ग्रंथाचे एकदर अध्याय ३१, त्यात एक चवदावा अध्याय मुळीं न नाहीं, अध्याय ११, १२, १३, १५, १६, १७, १८, १९ आणि २७, २८ यांची कसरीतें पार दुर्दशा केलेली आहे. कागदाची लांबी रुंदी ९ $\frac{३}{४}$ × ४ $\frac{३}{४}$ असून प्रत्येक पानावर १३ पासून १७ पर्यंत ओळी आहेत. समागत ग्रंथाचे नाव, अध्यायाचा अंक, प्रत्येक अध्यायाचा निरनिराळा पृष्ठांक व परिह्या अध्यायाच्या परिह्या पृष्ठापासून घातत आलेला एकदर पृष्ठांक अशीं दिलेलीं आहेत. तिघांनीं मिळून प्रत लिहिलेली आहे त्यांचे प्रापणावर उपकार आहेत. तिथे हि आस्थेवार्क होते. अध्याय ५ व्याच्या घेनटीं ' दस्ताधर उकोजी कुळकर्णि मौजे कठषण

तपे कांठि व मौजे पतशाळि समत माचळि,' १२ व्याच्या शेवटी ' लिखीते राघोजी माहादेव,' १५ व्याच्या शेवटी ' हें हस्ताक्षर दादो येरुनाथार्चें ' व ३१ व्याच्या शेवटी ' लिखीते हस्ताक्षर राघोजी माहादेउ धोगुदप्रसादे पुर्ण केला ' असा चार ठिकाणीं लेखकांनीं आपल्या नांवागांवाचा उल्लेख केलेला आहे. ३१ व्या अध्यायाच्या शेवटचें चरील लिखाण ८१३ व्या पत्राच्या अगदीं तळाशीं झालेंलें आहे. पुढेंच आणखी एक पत्र असावें व त्यावर लेखनकाल वगैरे असावा, पण दुर्दैवानें तें पत्र नष्ट झालेंलें दिसतें. तथापि

(३) प्रतीचा काळ ठरविणें मुळीं च अवघड नाहीं. एकंदर लिपी श्रीसमर्थींच्या पूर्वीची आहे. तींत विकरपानें पृष्ठमात्रांचा उपयोग केलेला आहे, जथें, साचोकारा । शुं ग्हासि ॥, नामादर हुज साज ।, इख, राजा, संवाद, इत्यादि. हे पृष्ठमात्रेचे शब्द होशि, गाजे, देस, जो, संवादे असे वाचावयाचे. या पृष्ठमात्रांचा प्रचार एरुनाथमहासजांच्या पर्मंत होता, पुढें तो बंद झाला. श्रीसमर्थींच्या वेळच्या लिखाणांत पृष्ठमात्रा आढळायच्या नाहींत.

(४) अशी ही सुंदर, प्रदर्शनीय, प्रेक्षणीय प्रत आहे.

(५) तिचा आपणांवर दाणखी एक उपकार आहे. अध्यायांना जीं वेष्टणें असतात, ज्यांना तबलक म्हणतात, तीं बटुघा मुताचीं असतात, पण या प्रतीतील अध्यायांना तीं कागदाचीं होतीं. चार पांच इंच रुंदीचा व तेरा चवदा इंच लांबीचा कागद घ्यावयाचा, तो उमा फाडावयाचा, प्रत्येक तुकड्याची चोटमर रुंदीची घडी करावयाची व त्याचीं दोन्ही टोकें खुबीनें अडकवून त्याचें वेष्टण बनवावयाचें. शिवकालीन कागदपत्राचें जाज आपणांस महत्त्व आहे, त्या वेळच्या लोकाची ती रदी होती. अशीं शिवकालीन कागदपत्रें पाहून त्यांचीं वेष्टणें केलेंकीं कित्थेक अध्यायांना होती. तीं उलगडून सुळवून वाचण्यांत येत आहेत. फार काय पण चरचें आणि खालचें अशीं दोन्ही जाज पृष्ठपत्रें, तत्कालीन कागदपत्रें एकमेकांला डकवून च तयार करण्यांत आलीं आहेत. तीं पत्रें पाठल्यानाचून एकमेकांपावून सोडविण्यास कठीण जात आहे. सधट नाटसें, तथापि देनाचें नांव घेऊन त्यात हि डोकानून पाहतां सवा आणि समान अर्थून अलक या सनातील म्हणजे शक १५६८ आणि १५६९ तीं जमातर्चाचे तुकडे, कागदपत्रें वगैरे आढळतात. तीं हि लावण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

१८५५ आषाढ शु. १३ (फल्याणवार्माची पुण्यतिथि)

३९५]

कागदपत्रे ३७, पृष्ठपत्रे २

[३५०

(१) वरील बाळांक ३९४ यांतील निरनिराळ्या अध्यायाना जी वेशणें होती ती, कागदाचे एकंदर तेव्हास तुकडे व ऐतिहासिक टिपण ८ वें यांत छापलेल्या सात पत्राचे नवदा तुकडे मिळून ३७ तुकडे. यापैकी कांही कागद श्रीशिवकालीन आहेत, कांही पूर्वकालीन आहेत व कांही उत्तरकालीन आहेत.

(२) त्याच बाळांकाला वर आणि खाली असलेली दोन पृष्ठपत्रे, श्रीशिवकालीन कागदपत्रे एकमेकाला डकडून ही तयार केलेली आहेत. त्यांत मोजे उपलावी ताा हवेली मामले परियेंडा गांवच्या जमाखर्चाचे सवा किंवा समान अर्थान अलफ सनातील कांही तुकडे व इतर कागद आढळतात.

३९६]

गळाठा

[१००-२००

यात दोन पुडकी आहेत : एक जास्त उपयुक्त कागदांचे व दुसरे त्याहून कमी. दोन्ही मिळून पाचसहाशें कागद आहेत. त्यात अनेकांची पदपदातरे, निरनिराळ्या काव्यग्रंथांची त्रुटित पत्रे, भोसले घराण्याच्या व हनुमंतस्वामीकृत भीममर्याच्या बखरींची पाने, असे विविध स्वरूपाचे कागद आहेत. हनुमंत स्वामीकृत बखरीचे स्वरूप प्रगट करणारा एक कागद अति महत्त्वाचा आहे. वपर छापताना यातील पानांचा उपयोग करणे अवश्य होईल.

३९७]

गळाठा

[१००-२००

(१) या हि गळाठ्यांत विविध स्वरूपाचे हजार दीड हजार कागद आहेत. त्यांत हि अनेकांची पदपदातरे-भीममर्या, एकनाथ, जयराम कृष्णदास, मुद्रल, विठोबा, वामन, तुकाराम, नामदेव, अमृत, बाळकराम, गोसावीनंदन, शिवदिन केसरी, मध्यमुनेश्वर, कबीर, भीष्म ब्रह्मानंद, आनंदतनय, जनी, शंकरसुत, कृष्णात्मज, इत्यादिकांची पदपदातरे व निरनिराळ्या काव्यप्रकरणांची विस्तारित पत्रे आहेत. त्यात रोन्यातील टक्के घराण्याचा वंशवृक्ष आहे व चार जन्मपत्रिकांचे अर्धवट

कागद आदित : १६३७ त फागुन व. १० स च्यंबक गोस्वामी यांची भायां उभयकुलानंददायिनी लक्ष्मी यांना द्वितीय पुत्र झाला व १६४३ भावण व. १० स तृतीय पुत्र झाला, 'तं श्रीमत् गणेशगोस्वामिभिर्भ्रातृतः गृहीत्या स्वतनयः कृतः', १६७५ माघ व. १४ स सदाशिव यांचा पुत्र विठोबा याचा जन्म झाला व १६८५ त सदाशिव गोसायी ढबळे यांना दुसरी कन्या झाली.

(२) खर्च्याच्या उदाहृत्या श्लोकशुद्ध घर्णनाचा एक कागद आहे. त्याचा मासला :

शेंच्याचा अभिमान देव घरुनी लाट्यास कांडी स्वयें ॥ २
 फेला हाहा सचाई प्रभु निज फटकें या तन्हे मार दिव्हा ।
 तेव्हा विव्हा परंदा जेवळ हि अमतां जाहला वूर पला ।
 नाहीं गह्या न पाणी यवन तळमळी या नभी यार अह्या ।
 योळे सला करो जी अय हि गनिमकूं प्याहि सो देय जिव्हा ॥ ३

(३) या कागदांत श्रीरामचरितचनपर पांदां फागद आदित. उदाहरणार्थ :

जगद्वंघ तो सहुर रामदास । सदा सर्घदा वृत्ति ज्याची उदास ।
 धृपादृष्टिनें देवसे सपदास । हरोनी भवादीक सर्वापदास ॥ ३
 सर्घां मते सपथ रामदासी । दे संपदासी हरी आपदासी ।
 हरुनि माया दृढ दे पदासी । दासी भनांच्या स्तविजे पदासी ॥ ४
 प्रह्लचर्यंघ्रत चालवि नेमा । घह्लरूप करि सर्व हि नेमा ।
 मादकी कलयुगीं अवतारी । होठनी सकळ ही जग तारी ॥ ५
 माया जड प्रह्ल जगीं फळाया । केले सुधाकाव्य भयाकळाय ।
 तो ग्रंथराजा जनि दासघोध । श्रुत्यर्थ इत्यर्थ करित घोध ॥ ७

येणें प्रमाणें चाफळ खोऱ्यांतील उपलब्ध संग्रहाचें स्वरूप आहे. हीं गाडें झालीं.

कागदपत्रें

हि बरीं च मिळालीं, परंतु सर्वत्र मिळालेल्या कागदपत्रांचा एकदम च शेवटीं परामर्ष घेण्याचें योजिलें असल्यामुळे चाफळखोऱ्यांतील कागदपत्रांचा हि विचार तेव्हां च करूं. कै. विमुभाऊ राजवाडे यांना वाकेनिघी टिपण मिळालें तें हि या च खोऱ्यांत. या खोऱ्यांतील संशोधनाचें काम संपलें आहे, असें मी मानीत नाहीं. या खोऱ्यांतील च काम, पण फोडचें हि संशोधन पूर्ण झालें, आतां

त्या त्या ठिकाणी शोधायचाचें कांहीं राहिलें नाहीं, असें कधीं च म्हणतां यावयाचें नाहीं. कारण सहसा कोणी एकदम सर्व संग्रह दाखवीत नाहीं, किंवा कोणत्या हि गांवांतलीं सर्व च ठिकाणें तपासून शालीं, असें कधीं होत नाहीं. एका च ठिकाणीं निरनिराळ्या वेळीं जाऊन निरनिराळा संग्रह उपलब्ध झाल्याचें जर मी पहात आहे, तर कोठले हि संशोधन संपूर्ण झालें, असें मला कधीं च म्हणतां यावयाचें नाहीं. खुद्द चाफळखोऱ्यांतील, शिवतरखोऱ्यांतील, परळी खोऱ्यांतील, तारळ खोऱ्यांतील आणि श्रीशिवसमर्थसंबंध आलेल्या इतर भागांतील खेडें आणि खेडें, घर आणि घर अजून घुंढावयाचें आहे व घुंढले पाहिजे. मी घुंढीन किंवा अन्य कोणी तरी फुडेल, पण हें काम अजून व्हावयाचें राहिलें आहे, इतकें सर्वांनीं समजून चालावें. हीं सारीं खोरीं अत्यन्त रमणीय आहेत. त्यात चाफळखोऱ्यांची रमणीयता विशेष आहे, कारण ज्यांच्याशीं श्रीसमर्थ हितगुज करीत ते श्रीगाम या खोऱ्यांत नांदतात.

श्रीसमर्थ व श्रीशिवराय

शाण्या संबधानें चाफळखोऱ्यातील एक गीत श्रीसंग्रहायिक विविध विषयांक ६५ यांत कै. राजवाडे यांनीं दिलेलें आहे. तें गीत कोणा रंगनाथगुरुवाई नामक कवयित्रीनें केलेलें असावें, असें त्या वेळीं त्यांना वाटून फक्त तें किती जुनें असावें, याचा त्यांना निर्णय करता आला नाहीं. भीरामदाशी संशोधनाला आरंभ झाला त्या वेळीं गिरिधरांची जशी गिरिवाई बनविण्यांत आली होती, त्या च प्रमाणें आतां आपणांस सहज सागता येत कीं रंगनाथ-गुरुवाई या कोणी कवयित्री नसून ते श्रीसमर्थशिष्य पालीमठाचे अधिपति रंगनाथ होत. त्या गीताची मी जी १८२६ त नोंद केलेली आहे तीत,

पण घेऊनि सखर जाये । रंगनाथगुरुवाईला ॥

असा जो राजबाड्यांनीं पाठ दिला आहे त्या थेंवर्जी

पय घेऊनि सखर जाय । रंगनाथविभुला वाही ॥

असा पाठ च आहे. अर्थात् हें गीत रंगनाथकृत होय. तें तत्कालीन आहे व श्रीसमर्थांसाठीं श्रीशिवरायांनीं प्रत्यक्ष याशिर्षीचें दूष आणलें अशी जी कथा आहे ती यथार्थ होय, इतक्या गोष्टी सिद्ध होतात.

चाफळखोऱ्यातील भीरामदाशी संस्मरणीय वरदूबें टांचण संग्रहायिक विविध विषयांक ६६ या लेखांत कै. राजवाडे यांनीं केलेलें आहे, तें अवश्य पहावें. ज्येष्ठ शु. १ ला चाफळ्याहून सज्जनगढी गेलीं.

या खेपेस गढावर

बापु रामदासी

यांच्याशी बोलण्याची संधी मिळाली. बापु मराठे जातीचे असून या वेळी त्यांचे वय सहज ७५।८० असेल. तत्पूर्वी ३०।४० वर्षे झाली होती, त्यांना कुत्रे चावले होते व श्रीसमर्थचरणतीर्थ घेऊन ते वरे झाले होते. तेव्हांपासून ते गढावर च राहिले. ते अकारण कधी बोलत नसत. अश्वमेध रामदास एवढा एक च चतुराक्षरी मंत्र त्यांच्या मुखावाटे बाहेर पडे. रात्री अकरा वाजता पहा की पहाटे चार वाजता पहा, समाधीपुढील भुयारांत बापु 'रामदास, रामदास' म्हणून पुकारा करीत आढळायचाचे. एकेदाळी मठातील दासविश्रामधाम ग्रंथाची बापुंनी तेव्हां मला माहिती दिली होती. आपचंद्र येथील शिवराम-स्वामीचा मठ, येकेदाळीचा आत्मराम महाराजांचा मठ, भालकीचा नरसोबांचा मठ, इत्यादि मठांची हक्कित तेव्हां मला त्यांनी प्रथम सांगितली होती. बापु आतां समाधिस्त झाले. त्यांची समाधि गढावर च आहे.

- - उन्हाळ्याची सुट्टी म्हणून वैशाखज्येष्ठान्त व नाताळची सुट्टी म्हणून मार्गशीर्षांत कोठें ना कोठें संशोधनार्थ जाण्याचा क्रम सुरू झाला होता व कैक वर्षे पुढे चालला, त्यास अनुसरून पुढच्या मार्गशीर्षांत श्री छेत्र

जांव येथें प्रथम जाणें

झालें. १८२६ च्या मार्गशीर्ष वद्यचा ३ सह ४ चा शनिवारचा दिवस मला परम माग्याचा वाटला, कारण त्या दिवशी मला श्रीसमर्थांच्या जन्मभूमीचें प्रथम दर्शन घडलें. तेव्हांपासून आतांपर्यंत जांबेस, न जाणा, पांच पन्नास वेळां जाणें झालें असेल, पण प्रथम गेलों त्या वेळचा, जणू, प्रत्येक क्षण मला स्मरत आहे. बाकीच्या गोष्टी सांगण्याची आवश्यकता नाहीं, पण एका थोर पुरुषाचें या निमित्तानें स्मरण होत आहे ती हक्कित सांगण्यास दरकत दिप्त नाहीं. त्या च दिवशी कै. दयाराम गिडुमल सुट्टीमुळें फोठें चालले होते. त्याची चाळीसगांवी भेट झाली, फोठें चालला म्हणून त्यांनीं विचारिले. जांबेस जातों. तेथे काय आहे ? तेथे श्रीरामदास-स्वामीचें जन्मस्थान आहे. गाढीला अवकाश आहे, वरूँ या बाकावर, सांगा मला श्रीरामदासस्वामींच चरित्र ? सांगितलें आणि तें ऐकून दयारामांनीं म्हटलें " जा, ज्या जागीं त्यांचा जन्म झाला त्या जागीं आसन घालून बसा आणि मला जें आतां सांगितलें त्या चरित्राचें एकाग्र मनानें तेथें विद्वान

फरा...” जावेस जाऊन पंचलें आणि पंचवटीचें ठिकाण, मावती, घडाचें छाड, श्रीराममंदिर, श्रीरामपंचायतन, तुपाची घागर, भीसमर्थाची जन्मभूमि, कुळकर्णाची विहीर, नदी, डोड, रामजी व रामजी यांच्या समाधी, देवमळा, पुगतन देवळें विहिरी वगैरे, इत्यादि पवित्र वस्तूचें दर्शन घडलें. अलिकडे भीसमर्थाच्या जन्मस्थानी भीसमर्थमंदिर हात्यापायून व त्यात १८५४ च्या भीरामनयमोच्या मुहूर्तावर भीसमर्थमूर्तीच्या प्राणप्रतिष्ठेचा अपूर्व समारंभ हात्यापायून जाय गांव जगविरवात झालें आहे, त्यामुळें जावेसिपयी जास्त लिहिणें नको. खुद्द जावेस विशेषतः संग्रह नव्हता. कागदपत्राच्या त्या नकळा मिळाल्या त्या कागदपत्रांच्या नवव्या भागांत प्रसिद्ध करण्यांत आल्या आहेत व जी थोडीं बाहेर मिळालीं त्यांचा आतां परामर्ष घ्यावयाचा. जावेस थोडाच संग्रह मिळाला, त्यात काहीं जोशी मंडळीकडील आहे व काहीं कौष्टी मंडळीकडील आहे. पूर्वी जावेस कौष्ट्यांचा घरे पुष्कळ होती, त्याचा धंदा हि यय चाले. आता धंदा साक बसला, त्यामुळें घरे हि उडलीं. पूर्वी या मंडळींना ग्रन्थसंग्रहाची पार आवड होती, असें माझ्या निदर्शनास आले आहे.

जावेचा संग्रह

३९८]

वाढ-पृ. स. ३५ × २ = ७०

+ ४३ × २ = ८६ मिळून १५६

[११२

(१) नामदेव कृत ज्ञानदेवनामदेवतीर्यावली-अमंग ५८, कडर्ची ४३२, लेखनकाल-शके १७५३ खरनाम संवत्सरे चैत्र शुद्ध १२

(२) नामदेव कृत ज्ञानदेवसोपानदेवसमाधि- अमंग ६९, कडर्ची ७८५, लेखनकाल-शके १७५३ खरनाम संवत्सरे अधिक शुद्ध २

वैशाख महिना अधिक होता. वाढ काळजीपूर्वक लिहिळें आहे, अक्षर सुंदर आहे.

३९९]

वाढ-पृ. स. ६५ × ४ = २६०

पैकी २४ आ. व २६ शे. नष्ट

[१७५

(१) या वाढांत भीसमर्थाचीं पदपदांतरे पुष्कळ आहेत. त्यांत हिंदुस्थानी पदांचा विशेष भरणा आहे.

हम बैरागी गुरुके चले नित्य निरंजन रोळों येरुले ॥

हो सर्भ ताडून पहावयाचीं आहेत. त्यांत पुष्कळ नवीन आहेत.

(२) श्रीसमर्थ कृत चौदा ओव्याशतकांपैकी तेरावें, चौदावें, पांचवें, दहावें, पहिलें आणि अकरावें, हीं शतके, या क्रमानें, मधून मधून आली आहेत. अकराव्या शतकाच्या शेवटीं आणखी सोळा फडवीं जास्त असून ' उभयता स्वामींचा संघाद ' असें त्या शतकाचें नांव दिलेलें आहे.

(३) शिवाय श्रीसमर्थ कृत सगुणध्यान, सरवदा, सप्तसमासी हीं पूर्वींचीं प्रकरणें असून कुळकर्णकथा-ओ. ४४ (सहजीं सहज काजा । तुज घंदिजे गणराजा) व नाममहिमा-ओ. २७ (ऐका सज्जन श्रीमंत । महिमा नामाचा अद्भुत ॥) हीं नवीन प्रकरणें आहेत.

(४) याशिवाय गोरखनाथ, जनपंडित, नरहरि, ईशसुत, अनंत, रंगनाथ, तुकाराम, उद्धवचिद्धन, मध्वमुनेश्वर, शिवराम, कल्याण, कवीर, केशव, जगज्जीवन, भगवंतसुत इत्यादिकांचीं पदपदांतरे आहेत.

४००]

पोथी-पत्रें ८१

[२०२

ज्ञानदेव विरचित अमृतानुभव

सुंदर, संपूर्ण प्रत. पहिल्या मुखपृष्ठावर आणि प्रत्येक पन्नावर अमृतानुभव असें च नांव दिलें आहे, पण शेवटीं अनुभवामृत असें ग्ढटलें आहे. दोन्ही नांवें रूढ आहेत. लेखकाचें नांव व काल :

“ शके १६५२ ॥ साधारणाद्वे दक्षिणायने शरदृतौ आश्विने मासे शुक्लपक्षे प्रतिपद्यां गुरौ तद्दिने सोनदेवसुत राघवेन ग्रंथलिखितं समाप्तं श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ बौधियासंख्या ॥ ८१० ॥ ”

पहिल्या मुखपृष्ठावर सोनदेवसुत राघव यांनीं आपलें नांव घातलें असून हि निराळ्या अधरांत “ इदं पुस्तक कानेटकरोपनामक कृष्णाजी सोनदेवस्य ” असें हि लिहिलेलें आहे. राघव आणि कृष्णाजी बंधु दिसतात. हे कानेटकर कोठचे व त्यांची ही प्रत जावेकडे कां, केव्हां गेली, कोण जाणे.

४०१]

पोथी-पत्रें २४९

[१५०

सुकुंदराज विरचित विवेकसिंधु

संपूर्ण, सुंदर प्रत. लेखकाचें नांव, गांव, काळ वगैरे, हीं महत्त्वाचीं आहेत, तीं अशीं :

“ सके १७०५ सोमवृत्त नाम संवत्तरे मार्गेश्वर मासे येकादशायां
मंदयासरे तदिने ग्रंथ समाप्त ॥ हस्ताक्षर यद्विरो गोपाळ मौजे गुंज ॥
ग्रंथमोक्षा ह्याहोजि यल्लद सोरषाति न्हावि याने लिहविले भासे ॥ घिराये
कृताळमस्तु ॥ घनधान्यसमुद्धि भस्तु ॥ श्रीगुरुनामार्पणमस्तु ॥ ”

पद्य एकादशीला यानिधार होता. १७०५ ला शोमन सवत्सर होता व
१७०४ ला शुभवृत्त होता. हस्तदोष दिवतो, शोमन ऐवजी शोमकृत अक्षरें
पडलीं असावीं.

जांबेपायून तीन कोस गोदावरीच्या काठी गुंज आहे. फौतुकाची आणि
लक्षांत घेण्यासारखी गोष्ट ही की, एका न्हाव्याने स्वतःच्या उपयोगासाठी हा ग्रंथ
लिहविला होता आणि तो मला मिळाला जावेच एका फोष्ट्याचे घरी.

४०२]

पोधी-पत्रें ३४
पडिलीं दोन गेलेलीं
देवदास कृत व्यंग्यदेशरत्न

[२००]

४०३]

पोधी—पत्रें ३५
मवले च १७ वें पत्र हरवलेलें
देवदास कृत करुणामृतरस किंवा संतमालिका
मागीळ नाराक ६८ पहा. या प्रतीतील शकाची ओवी :
क्षय संवत्सरीं आपाळ मासीं । सोमवार वृत्तयेचा दिवसीं ।
पूर्णता जाली ग्रंथासी । श्रोतयांसी विनवीतसें ॥ १४४

[२००]

४०४]

पोधी-पत्रें ४१

[१८१]

एकनाथ कृत येकादशी कथा
प्रतीचा लेखनकाल यौरे : “ सके सोळासें याहात्तर ॥ प्रमोद नाम
संवत्सर ॥ आश्विन शुद्ध अष्टमी गुरुवार ॥ प्रथम प्रहरी समाप्त ॥हे
पुस्तक ॥ आभटारमज भयानी जोसी आसनगाव यास्तव्य आरमकारार्थ ॥
परोपकारार्थ लिखते ॥ ”

आसनगांव म्हणजे नारायणाचें ज्या गांवां लग्न करावयाचें योजिलें होतें
व जेथून ते फटकले तें गांव, जांबेपायून फार तर कोसभर आहे. आज त्या
गांवां प्राधान्याचें घर नाहीं. जांबेचे च जोशी आसनगाव यद्विवाटतात.

जोशीबुयांनीं ग्रन्थ फार अशुद्ध लिहिला आहे. वाष्पामट जोशी यांच्या कडे ग्रन्थ मिळाला. ग्रन्थाचे तीन प्रसंग असून ओवीसंख्या २३२ आहे.

४०५]

लहान वाढ-पृ. सं. ३०

आ. शे. कांहीं पानें नार्हात

[१७५

या वाढांत अंधिकास्तुतिपर १० ते ५४ श्लोक आहेत. ते अपूर्ण आहेत. ५२ व्या श्लोकाचा चवथा चरण

सुशे रंरु भी दीन नागेश आहे ॥

असा आहे, त्यावरून हे प्रकरण नागेशांचें आहे असे म्हणतां येतें. प्रकरण अनुपलब्ध, अप्रकाशित आहे, असे वाटतें.

४०६]

तीन पत्रें

[१००-१५०

(१) हीं तिन्हीं पत्रें वाष्पामट जोशी यांच्या घरच्या गळांल्यांत सांपडलीं. तीं तिन्हीं गह्ताचीं आहेत. पैकीं एक हैद्राबाद रियासतींत इंग्रजांचा जो प्रवेश झाला तो दूर वसा करावा याच्या मसलतीचें आहे. दुसरी दोन संबंध च येथें देतो.

२]

श्री

[अ. मो.

राजश्रीवा विराजित राजमान्य राजश्री दाजीराव स्वामीचे सेवेची पो वेवर्धतराव फाळी सां नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीये कुशलस्वरुन करीत जाणे विशेष राजश्री रंगोपत दादा याणी श्रीरामदासस्वामीचे चरित्राचे बंद येवचे पासष्ट नवीन केले आहेत त्यास ते बंद आगहास पाहावयास पाठवावे म्हणजे प्रती करून माघारी पाठऊन देऊ व दासगोषाचे दशक आगहांपाठी आहेत सोळापासून येकोणीसापर्यंत चार पाठवून द्यावे त्याची प्रती करून पाठऊन देऊ बहुत फाये लिहिणे सोम कीजे हे विनती

चिरंजीव राजश्री नारोपत नाना व रावजी याणी आधीर्वाद उपरी लिहिल्या प्रो पुस्तक पाठयारे म्हणजे प्रती करून पाठऊन देऊ सोम कीजे हे आधीर्वाद

३]

श्री

[अ. मो.

ही लुपाठागर राजमान्य राजश्री सन्यासमपंत यापु स्वामीचे सी

छो। छामराय माहादेश टाणे वा गोवर्धन कृतानेक छो। नमस्कार विनति उपरी येथील कुशल जाणोन स्वामीनी आपले स्वानंदधैम्य लेखनाचा केणी पा विशेष ऐषीयत आपणाकडोन पत्र येऊन सेवकाचा परामयेव होत नाही तर ऐसे नसतें एदैव पत्रद्वारी संतोपनीत असावें यानंतर पेशजी आरण आशापत्र पा होते तेथ आशा होती कीं धीमन यजे महीपतराम याहादुर याचे पौजचा मुकाम गुंजपुरतीवर कोले हो जे पावेतो आहे मग कुच होणार त्याजवरून सेवेची विज्ञापना लिहिली आहे तर वृषार्यंत होऊन एपकरचे वर्तमान कुच होऊन कोणे मार्गे जाणार हे तपशीलवार आशापत्र ऐहून पा। सर्पपरी आपले मरवणीयावर आहोत बहुत काये लिहिणे वृषालोम कीजे हे विज्ञापना

राजशिया विराजित राजमान्य राजश्री वैजो पंत दादा स्वामीचे सेवेची सा। नमस्कार विनति उपरी विशेष धीमंत वापुसा याधी विनतिपत्र लिहिले आहे तर पत्राचे उत्तर तपशीलवार लेहून पा। मरवसा जाणोन चौ लिहिले असे बहुत काये लिहिणे वृषालोम कीजे हे विनंती

(२) हनुमतस्वामीकृत म्हणून प्रसिद्ध असलेली श्रीसमर्थीची घरदर तयार करण्याचे कामीं रगोपंत दादा याचे भ्रम विशेष कारणीभूत झाले हे बरील ले. २ पत्रावरून दिसतें व ऐतिहासिक टिपण आठवें यांत गुंज आणि मूर्ती अशी दोन्ही नावे आली आहेत त्याचा त्या वेळीं बरोबर शोध झाला नव्हता, आता बरील ले. ३ वरून गुंज आणि मूर्ती जवळ जवळ तरी असावीत, किंवा गुंज गावाला च गुंजमूर्ती म्हणत असावेत, असें दिसते.

४०७]

गळांठा

[१००-३००

(१) शेषटप्प्या पेशव्याच्या कालातील दोन पत्रे, (२) सुंदर अक्षराची व मोठ्या आकाराची दासयोघाची काही पत्रे, (३) श्रीसमर्थपूर्वकालीन पोप्याची काही पाने, (४) ओर्वावद्ध सटीक गीतेची काही पाने, (५) एकनाथकृत कविमणीस्त्रयवराची पाने, (६) अपरोधानुभूतीची पत्रे, (७) विद्याह प्रकरणाची पाने (८) मुहूर्तचिंतामणीची काही पाने, इत्यादि सुदित पत्रे या गळाठ्यात आहेत.

येथें प्रमाणें जावेचा अल्प संप्रद आहे. पण त्यावरून व इतर मिळालेल्या माहितीवरून आतां असें दिसतें कीं, मोगलाहतील चारी मराठी जिल्ह्यात व
प. सं. ४३

विद्येपतः पैठणच्या सभोंवार पांच पत्रास कोसांच्या टापूंत संशोधनाला पुष्कळ च वाव आहे. गुंज, मानवत, सोडेगांव, मंगरूळ, हिवरे वगैरे ठिकाणीं अवश्य शोध केला पाहिजे.

जावेहून परततांना मार्गांत वद्य ५ ला (२७-१२-०४) भालगांवीं गेलो.

श्रीसमर्थशिष्य त्रिवकरराज

यांचा येथें मठ आहे. या मठाधिपयीं त्रोटक माहिती भांडांप्रदायिक विविध विषय १५, १६, १७ आणि १८ यांत पूर्वी च आलेली आहे. ती अवश्य पहावी. गावापासून जवळ च डोंगरांत त्रिवकराजांच्या समाधीचें शृंदावन आहे. शृंदावनावर जीं अक्षरें कोरलेलीं आहेत, तीं त्या वेळीं जितकीं लागलीं तितकीं विषयांक १५ त दिलीं होतीं, पण त्यानंतर पुन्हां १८४३ च्या मार्गशीर्षांत गेलो होतो तेव्हां, जीं पूर्वीं लागलीं नव्हतीं तीं हि अक्षरें लागलीं. शृंदावन अगदीं उघड्यावर अखल्यामुळें काळांतरानें सर्व च अक्षरें अस्पष्ट होतील, अक्षरांच्या देान ओळी आहेत, त्या अद्या :

॥ श्री आदिनारायण चतुराननं वपी

प्रमुनी रामचंद्र रामदास त्र्यंबकराज ॥

मठाचो परंपरा वगैरे इतर माहिती वरील विविध विषयांकांत आलेली असल्यामुळें आपण आज मठांतील संग्रहाकडे च एकदम वळूं.

भालगांव मठांतील संग्रह

४०८]

पोथी-पत्रे ३१२

[२१४

ज्ञानेश्वरी

सुंदर, संपूर्ण प्रत. कागदाचा आकार १२ " × ५ $\frac{३}{४}$ ". अक्षर सुंदर. प्रत्येक पानावर बरोबर अकरा अकरा ओळी आहेत. अक्षराचें यत्न मिश्रित प्रक्षारचें आहे. शेवटीं एकनाथमहाराजांच्या त्या प्रसिद्ध चार ओण्या आहेत. ३१२ ह्या पत्राच्या बरोबर तळार्थी लेखनकामाठी संपूर्ण शाली आहे. त्यामुळें च बहुधा लेखकानें आपले नांव गाव दिलेळें नाहीं. पण त्या पत्राच्या पाठीमागे मध्येमधे सपत्नीच्या जणां सपत्नी करताना सपत्नीच्या ओळींत च लेखकानें लेखनशक दिल्या आहे. ती ओळ मधी :

ज्ञानदेवी समाप्तिनगमत ॥ शके १६२१ प्रमाधिसंवत्सरे ॥

ही प्रथम भालगांवी मिळाली कां जवळ एका कोष्ट्यकडे मिळाली याविषयी किंचित् शंका आहे. या दोन ठिकाणांपैकी कोठें हि मिळालेली असली तरी ती पैठणच्या टापूतील आहे, इतकें निश्चित.

४०९]

पोथी-पत्रे १३

[४५

श्रीसमर्थस्तवनपर तीन संस्कृत स्तोत्रें, पैकी एक १३ श्लोकांचें, दुसरें ११ आर्यांचें आणि तिसरें संस्कृत टीकेसह २५ श्लोकांचें.

४१०]

पाह-पृ. सं. ३२ × ४ = १२८

पैकी पाहिली १२ गेळी

[१५०

(१) आरंभो श्रीसमर्थांची पांच पन्नास पदें आहेत. त्यांत एक च नवीन आढळलें, पण त्यांतला काहीं माग कवरीच्या भद्रपर्यायी गेला आहे.

(२) " पदें द्वाशार्ची " म्हणून जगज्जीवनांची दहा पदें. यावरून ही वरी मूळची तदवलेमठातील असली पाहिजे.

(३) पदें केशवस्वामीचीं. ही पदें नऊ आहेत. तीं वरी गोड आहेत. अलिक्कडे आपण सारे जण उपजत च दहाणे आणि ज्ञानी असे जन्माला येतो व पढतमूर्ख होऊन मरतो ही पाश्चात्य संस्कृतीची कृपा होय, पण त्या काळच्या साधुसंतांची परमावधीची गुरुभक्ति पाहिली म्हणजे अपूर्वता वाढून पद्यासाठीं तरी जीव वासावीस होतो. त्या काळीं गुरुभक्तीची परम सीमा झाली होती.

चालवी गुरुनाथ । पंथें त्या मी जाईन ।

उमटतील पाठलें । त्या मी धुळीत न्हाईन ॥

येथें गुरुभक्तीची हद्द झाली । आणली एक संबंध च पद देतो :

गुरु गुरु गुरु गुरु करितो मी । धाडनि चरण धरितो मी ।

मजला म्हणती हाडी हाडी । परि मी वाहाणा न सोडी ॥ धु०

धापयुनीया निजहस्तें । अकंड सावध करि माते । मजला० ॥ १

गुरुचा वाळक जाळों मी । चिन्मयतीर्थें न्हालों मी । मजला० ॥ २

केशवस्वामी दातारा । स्वपदीं देईं मज धारा । मजला० ॥ ३

श्रीसमर्थोवरील केशवस्वामींचें तें पद या बाळांत आहे :

रामदास माउली ॥ ध्रु०

सच्चिद्धनसुख वरद प्रतापी । शांतीची साठली ॥ १

अनन्य जे नर शरण रिघाले । तयालागि पावली ॥ २

केशवि केशव निजसुख सेवी । आठवितां चि घांवली ॥ ३

श्रीसमर्थाना दगळून च आपण नेहमी बोलत असतो. सर्व साधुसंतांच्या पदांत केशवस्वामींचीं पदे आम्हांस फार आवडतात. पण अशी त्यांचीं हजारों पदे महाराष्ट्रांनें आजतागाईत अप्रकाशित राहूं दिली आहेत. या च अर्थाचे उद्गार मागे हि काढले असावेत. पुन्हां बोलणार नाही.

(४) तुलसीदासाचीं तीन, मीराबाईंचीं दोन व अमृत, रंगनाथ निजानंद आणि सामराज यांचें एक एक, अशीं पदे आहेत.

(५) शेवटीं अंगदशिष्टाईच्या ३५ आर्था व २० श्लोक आहेत.

४११]

बाळ-पृ. सं. २३ × २ = ४६ [७५

यांत श्रीसमर्थ, कल्याण, वगैरे कृत आरत्या आहेत.

४१२]

बाळ-पृ. सं. ५० × ४ = २००

शिवाय आ. घे. कांहीं नष्ट [२००

(१) पूर्णानंदानुचर शिवराम कृत समश्लोकी गुरुगीता

(२) नंतर या बाळांत अनेकांचीं पदपदांतरे आहेत. त्यांत

श्रीसमर्थींची ७, भालगांवमठपति श्रीसमर्थशिष्य त्रिवकरराज यांची १४, केशवस्वामींची १७, शिवराम पूर्णानंदांची ११, त्रिवकरराजांचे शिष्य हरिहर यांची ११, कामनांची २, कोणा भक्तांची २ व ज्ञानदेव, विठ्ठल कवि, रंगनाथ, यादव, मुघया, गोठावीनंदन, या प्रत्येकांचें एक एक, अशीं पदपदांतरे आहेत.

(३) दास विठा यांचें ' घाटे शिष्यक पहापा ' हें पद

४१३]

बाळ-पृ. सं. २२ × २ = ४४

अति दुर्दशा पावसेल बाळ [२००

यांत विठ्ठल, कल्याण, जगन्जीवन केशव, चैतन्य, आनंदस्वामी,

शानदेव, जनार्दन, अनादिचिदन, मध्वमुनेश्वर, नामा यांची पदपदातरे आहेत व विट्टलकृष्णाचे काही श्लोक आहेत.

४१४] वाढ. पृ. स. $२४ \times २ = ४८$ [१००

सुर्यचरित्र (सार्वर्णि मनु)—आर्यावृत्तात, सर्ग नऊ

४१५] एका मोठ्या वाढाची दोन्ही बाजूची पाने गळून उरलेली पृ. स. $८ \times ४ = ३२$ [२००

(१) श्रीसमर्थ, शिवदिन केशरी, लीलाविश्वर, उद्भवचिदन, गोसावीर्नदन, तुका, जगन्नीवन यांची पदपदातरे

(२) विष्णुदासनामा कृत कलियुगमाहिमा ओ. ५४

(३) मुकुंदराजाची हिंदुस्थानी पदे

(४) जयदेव कृत पहिली अष्टपदी—जय जगदीश हरे

(५) बाढें शिवताना कागद पाडू नये म्हणून मध्यमार्गी रही

कागदाची किंवा हरणाच्या कातड्याच्या तुकड्याची घडी करून टेवतात व तीवरून टाके घेतात. अशी बाढें शिवण्याची सामान्य पद्धत आहे. प्रस्तुतचें बाढ उघडलें गेलें आहे, पण त्याचा तो घडी केलेला रहा कागद आणि दोरा कायम आहे. त्या रही कागदावर पुढील श्लोक आहेत. पहिले दोन श्लोक गेले, तिसऱ्याचा थोडा भाग व पुढचे चार श्लोक आहेत, ते असे .

..... निया पेसरी ।
 केला वास शिवें तळया उचालिल्या निर्दालिले लांड हो । तो० ॥ ३
 घेता हा भवतार दुष्ट दमुनी सज्जक सरक्षिले ।
 गाईं माझण योग याग सरुळी हे धर्म सस्थापिले ।
 गाती भक्त ऋषीमुनीगण सदा सत्कीर्ति ऊदंड हो । तो० ॥ ४
 प्रारंभी स्थळ पेसरी तदुपरी पाळीस भाला असे ।
 नळदुर्गा तिसरें विशेष चौथें हे जेपुरीचें दिसे ।
 पेसी चौजुनि स्थानकं विघरतो पृथ्वीत नवखड हो । तो० ॥ ५
 पेसीया कुळदेवतास नमुनी जो निरप भावें भजे ।
 त्याला काय उणें न मागत तरी अप्राप्त ते ही दिजे ।
 दासा देदळ भुक्ति मुक्ति समुळी यास्नि पाखांड हो । तो० ॥ ६

मातंडाष्टक जो पढेल अथवा ऐकेल अत्यादरें ।

त्याचें हो कळिकळ दास्य करुनी राहिल हें हो खरें ।

तेथें शाश्वत रंगला निजसुखें नासूनिया बंद हो । तो० ॥ ७

४१६] वाढ-पृ. सं. ६० × २ × २ = २४० [१५०-२००

शिवाय भा. शे. २४।२४ गेलेली

दीन सदाशिव

(१) या वाढाचें योढक्यांत वर्णन करावयाचें म्हणजे ते कोणा,
“ दीन सदाशिव ” कवीचें वाढ आहे. पण हे दीन सदाशिव कोण होते
केंव्हां होऊन गेले, त्यांचे गुरु कोण, याचा मात्र मला संबंध वाढांत सुगावा
लागला नाही. हें वाढ बहुधा त्यांच्या च हातचें असावें. त्यांत त्यांची स्वतःची
४०।५० पदंपदांतरे आहेत व त्रौपदीचा धांवा-श्लोक ४०, गंधमादनपर्वत-
भारती कथा-श्लो. ३९, अहिलयोद्धार-श्लो. २२ अशीं तीन प्रकरणें आहेत.

(२) याशिवाय श्रीसमर्थीचीं दहा पांच पदें अखेने दास्योधांतील
२×८, २×९, १×२-३-४, १×५, १×६, ३×१, २×१०, ११×३, २×४,
११×५, १४×२ हे समास उतरलेले आहेत. २×१० त पढतमूखांचीं लक्षणें
आहेत. तो समास देऊन सदाशिवांनीं नंतर आपलें एक पद दिलें आहे :

पढतमूर्ख

त्याचे आंगीं दोनी वारे । मन स्वरूपीं कैस वारे ॥ १

काय मूर्खांचें त्या ज्ञान । ज्ञान असोनी अज्ञान ॥ ध्रु०

सहज त्याचे तीन गुण । काये असोनी निपुण ॥ २

होये नेत्रीं तो आंधळा । न धरी पापाचा कंटाळा ॥ ३

धवणें होये तो बधिर । कामीं कदा न धरी धीर ॥ ४

पाचेकरुनि होये मुका । फोन्ही न ये त्याच्या मुका ॥ ५

कामे पासुनिया गीता । नाही चित्ताची शुद्धता ॥ ६

कामे ऐकोनी पुराण । ज्याचें स्वरूपीं नाही ध्यान ॥ ७

कामे पूजुनी धातुमूर्ती । काये त्याची मेमभक्ती ॥ ८

ऐमा जाणा पढतमूर्ख । त्यासी प्राप्त येमलोक ॥ ९

शुद्धया येमाची भागना । करा सदुत्प्रार्थना ॥ १०

शुत्पेरेणीं पदा रे छीन । म्हणें सदासीव दीन ॥ ११

(३) त्यांच्या पदांत विवेकसिंधु, अमृतानुभव, हानेश्वरी, नाथभागवत, दासयोध, रामविजय, हरिविजय या ग्रंथांचा मोठ्या आदरानें आणि अभिमानानें उल्लेख केलेला आहे. अर्थात् सदाशिव हे श्रीघरानंतरचे होत.

(४) एकनाथांची आनंदलहरी संध उतरलेली आहे. छापलेल्या प्रतीत १५४ ओव्या आहेत, पण यांच्या १५७ आहेत. सात ओव्या कोणत्या जास्त आहेत त्या निवडून काढल्या तर असें प्रत्येक येईल की, त्या मागाहून कोणी तरी दबपून दिलेल्या असल्यात. एका ओवीविषयी असें माझ्या मनांत आले. आनंदलहरी उतरून नंतर सदाशिवानां नाथावर पद केले आहे :

येकनाथ

येकनाथ येकनाथ हद्दई धरि प्राण्या छंद ।
येकवीसह्ये उधरती जगि तूं होसी निर्दंद ॥ १ ॥

येकनिष्ठ तो भाव देखुनी भकीसी हरि ये ।
येजमानसे नेलुनी करितो बहु नीच कायें ।
येक हरी तो जाणुनी धरिळी निजस्वरूपी सोये ।
येम होउनी कंषित धरितो मनी तो बहु भये ॥ १ ॥

फरणाकर निजदासा तो भवभयेहारक ।
करणी कहनी अद्भुत मानी सम राजा रंक ।
कपद कदापी न धरि जनासी दावी कौतुक ।
कमलोद्भव तुष्टोनि त्यावरी तो चुकवी घेमळोक ॥ २ ॥

करनी नाना ग्रंथ ते बहुविध तुष्टवी भगवाना ।
नामस्मरणें स्तविला त्यानी पंढरिचा राणा ।
नाम सार हें जाणोनि चरित्र वर्णितसे नाना ।
नाही संशय मुक्त तो घदती सा अठरा जाणा ॥ ३ ॥

धकीत होउनी मुनिजन त्यानी केले समाथ ।
धवधवीत मेमाचा रस तो भागवतग्रंथ ।
धकल्या क्याऱ्ही वाचा घदती ऐसा रामथें ।
धकीत जाला दीन सदाशिव धंदी प्रतिष्ठाणनाथ ॥ ४ ॥

(५) याशिवाय या वाटांत तुकाराममहाराजांचे तीस चाळीस अंश आहेत, केशव आणि हरिहर यांचे थोडथोडे आहेत व नामा केशवाचा दास,

आनंदतनय, रंगनाथ, जनी, अमृत, नामा, ज्ञानदेव, मालो, चिन्मयनंदन यांचा एकाददुसरा अभंग किंवा पद आहे.

४१७] वाढ-पृ. सं. $६० \times २ \times २ = २४०$ [२००
पैकीं आ. व शे. ३२।३२ नष्ट

(१) हे संघ वाढ फक्त करुणाष्टकांचें आहे. सुटे कागद लिहिणारानें लिहिले, जुळवून घढी घालून ठेवले, पण ते शिवायवाचे तसे च राहिले. लिहिणें च पुरें झालें नसावें, असें घाटतें. आहेत त्यांतोळ शेवटचीं दोन पानें कोरीं च आहेत. अर्थात् शेवटचीं जीं ३२ नाहींत तीं हि कोरीं च असलीं पाहिजेत.

(२) सभेनें छापलेल्या करुणाष्टकापैकीं ७१ व्या करुणाष्टकाच्या चवथ्या श्लोकापासून आरंभ झाला असून अगदीं क्रमशः १३४ व्याच्या १७ व्या श्लोकापर्यंतचीं अष्टकें या वाढांत आहेत. ७१ व्या अष्टकाच्या पूर्वीचीं अष्टकें हरवलेल्या पहिल्या चत्तीस पानांत गेलीं. सोमगांवमठांतील कल्याणांच्या हातचें जें मुख्य वाढ ५१ वें, त्यांत या अष्टकांचा जो क्रम आहे, तो च वरोवर या वाढांत घ इतर हि वाढांत सांपडतो, ही बाब महत्त्वाची आहे. या वाढांत १३३ व्या अष्टकाच्या शेवटीं " फुट श्लोक येव ९४१ " अशी संख्या नमूद आहे, ती च ५१ व्या वाढांत हि आहे व ती सभेनें छापलेल्या प्रतींत हि त्या ठिकाणीं दिलेली आहे.

४१८] वाढ पृ. सं. $२६ \times २ = ५२$ [२००
आरभीचें व शेवटचें १।१ पत्र नष्ट

नागनाथ कृत (१) श्रीरामस्वर्गारोहण व (२) जांबुवंत-श्रीरामभेटी, अशीं दोन प्रकरणें या वाढांत आहेत. हीं दोन्ही प्रकरणें अप्रकाशित आहेत. दोन्ही सुंदर आहेत. तीं प्रकाशित झालीं पाहिजेत. परंतु या वाढाचें पहिलें पृष्ठ गेल्यामुळे पहिल्या प्रकरणान्या पहिल्या ९ ओग्या नाहींत व शेवटचें पृष्ठ गेल्यामुळे दुसऱ्या प्रकरणान्या शेवटच्या दहा पांच ओग्या नाहींत. पहिल्याच्या १० ते १११ ओग्या व दुसऱ्याच्या १ ते १११ ओग्या आहेत. संपूर्ण प्रकरणें मिळविशीं पाहिजेत.

४१९] वाढ-पृ. सं. $१५ \times २ = ३०$ [१००

(१) ज्ञानदेव पृत हरिपाठाचे २७ अभंग, (२) हुकारामांचे

दोन अंमग, (३) 'भीमरूपी महावद्रा' स्तोत्र, (४) 'आदौ देवकीदेव ०' हा श्रीकृष्णलीलामृताचा एक श्लोक व (५) 'आदौ रामतपोवनाधिगमनम्' हा रामायणाचा एक श्लोक.

४२०]

वाङ्-पृ. सं. २४ × ४ = ९६

शिवाय आ. शे. कित्येक गेली

[१५०

(१) केशव, उद्वचिद्वन, आनंदनंदन, तुका, गणेशनाथ करितां संसार जरी देव सांपडे । तरी कां जाले घेडे संतसाधु ॥१ संसारीं असतां जरी देव भेटता । शुक्रदेव कां जाता तपासार्थी ॥२ करितां घराश्रम जरी जोडे परब्रह्म । तरी कां आश्रम तजिले स्थानी ॥३ यातीच्या आचारें जरी सांपडे सार । तरी कां निराकार जाले साधु ॥४ गणेशनाथ म्हणे सर्व हि सांहन । आलों तुज नरण देवराया ॥ ५

भीषर, शिवतनय, गोठार्जनंदन, इत्यादिकांचीं पदपदांतरे

(२) निवृत्ति अवधूत कृत ज्ञानशोध-ओ. सं. ८३. निवृत्ति अवधूतांनीं या प्रकरणाचा नाव दिलेले नाहीं. त्यात प्रतिपादिलेल्या विषयांवरून मी ज्ञानशोध असें त्याचें नांव ठेवाव आहें. तें परमप्रकाश या नावांन सन १८९५ मध्ये काव्यसंप्रदातील लघुकाव्यमालेच्या पहिल्या भागांत प्रकाशित झालेले आहे. परंतु त्यांत आणि यात पुष्कळच महत्त्वाचे पाठभेद आहेत. शिवाय हें प्रकरण ज्ञानेश्वरबंधु निवृत्तिनाथ याचें होय, अशी काव्यसंप्रदाकारांनीं आपली समजूत करून घेतली होती, ती हि बरोबर नव्हे. सदरहु प्रकरण पुनरपि प्रकाशित झालें पाहिजे. सुंदर आहे.

४२१]

लहान वाङ्-पृ. सं. ११ × ४ = ४४

पैकी पहिली ४ नाहींत

[१५०

(१) रामरक्षास्तोत्रम्-श्लोक ३६

(२) श्रीसमर्थ कृत 'आतां राहो या गळबला ।'-ओ. ३०

४२२]

पोथी-पत्रे ११९

कसरीनें पार दुर्दशा केळी

[७६

दत्तदास कृत सीतास्वयंवर. पैठणच्या उबरेख दोन योजनें विपरी म्हणून गांव आहे, तेथील कुळकर्ण्यांच्या घराण्यांतिल हे दत्तदास होत. हा हा. सं. ४४

ग्रन्थ त्यांनीं शके १७७९ आश्विन शुद्ध १० च संपविला, त्याचे १८ अध्याय आहेत. हें पिंपरी गांव धाम्ही अजून पाहिलें नाहीं. भालगांवच्या जवळपास च असवें.

४२३]

दोन कागद

[१००

शकुनावलीचे दोन कागद. फांशावर 'नारायण' हीं अक्षरें चारी बाजूस कोरून जें दान पडेल त्यावरून शकुन पाहण्याचे ४५ प्रकार या दोन कागदात दिले आहेत.

४२४]

पोथी-पत्रे ९४

[१७९

मुक्तेश्वर वृत्त विराटपर्व

(१) मुक्तेश्वरविरचित आदि, समा, वन आणि विराट हीं पहिलीं चार व पुढचें सपलें च एक अकरावें सौमिक, एवढीं च पत्रें उपलब्ध असतात व निरनिराळ्या ठिकाणीं जरी पत्रें मिळालीं, तरी पुन्हापुन्हां या पाचांतलीं च विशेषतः पहिल्या चारांतलीं च तीं असावीं, पण बाकीच्या पत्रांचा अद्यापि पत्ता लागूं नये, हें मोठें आश्चर्य होय. त्याच्या आदिपत्रांत उद्योगपत्रांचा उल्लेख आला आहे, यांत विशेष नाहीं, पण विराटपर्व संश्रितांना ते अगदीं त्याच्या पुढच्या उद्योगपत्रांचा उल्लेख करीत असून हि तें उद्योगपर्व व नंतरचीं पत्रे या क्षणापर्यंत कां अनुपलब्ध असावीं, हें एक मोठें कोंडें आहे.

पांडवा थापावे निजपदीं । ऐसी श्रीकृष्णाची बुधी ।

तया कार्यांचिये सिद्धी । विराटनगरीं राहिला ॥ ११७

तें चि निरोपण पुढारें । उद्योगपत्रां सविस्तरें ।

श्रवण करिजे जें कां चतुरें । व्यासदेव बोळिलें ॥ ११८

असें, लागलीं च सुरु होणाऱ्या उद्योगपत्रांकडे मुक्तेश्वर प्रत्यक्ष बोट दाखवीत असतां तें पत्र त्यांनीं लिहिलें नसावें, असें कसें मानावें ?

(२) विराटपत्रांचे एकंदर आठ प्रसंग किंवा अध्याय असून त्या प्रत्येकाची या प्रतीत ओवीसंख्या अनुक्रमे १२६, १००, १६२, ५४, १३४, १८०, १०१ व १२१ आहे, म्हणजे एकंदर संख्या ९७८ आहे.

(३) प्रतीच्या शेवटीं माळकाचें व लेखकाचें नांव अथवा लेखनकाल दिवा आहे तो घसा :

“ हें पुस्तक गुरापा फसयकर हाणि यस्ती मौजे देडळगाव गाताच सौम्येश्वर संघिघौ ॥ दस्ताक्षर निरपा सिवळिंग योरामने ॥ सके १६०६ भाषानाम संवसरे फाल्गुन वद्य तीज ते दिने लेखन समाप्त ॥ श्रीगुभक्त्याणमस्तु ॥ ”

४२५]

पोथी-पत्रे ६+१५=२१

संस्कृत स्तोत्रे

[७५]

(१) श्रीरामचंद्रनिर्गुणसगुणस्तोत्रं रामायणकथासंयुक्तं श्रीराम-किंकरविरचितम् ॥ पत्रे ६

(२) श्रीरामकिंकरविरचितानि पंचस्तोत्राणि-पत्रे १५ परंतु या १५ पत्रापैकीं १, २ व १२ ते १५ पत्रे आहेत, मधलीं ३ ते ११ गेलीं. यांत स्तोत्रे आहेत तीं : (१) गुरुस्तोत्रम् अपूर्ण, (२) हरवलेल्या पत्रांत गेलें, तें बहुधा गणपतीचें असावे, (३) श्रीरामस्तोत्रम् अपूर्ण, (४) श्रीकृष्णस्तोत्रम्, (५) श्रीशिवस्तोत्रम्.

४२६]

पोथी-पत्रे १७०

शेवटचीं काही पत्रे गेलीं

[२५०]

एकनाथ विरचित रुक्मिणीस्वयंवर

अति जोणें, श्रीसमर्पकालीन प्रत. कागद अति ठिसूळ, वापरण्यास कठीण. दुर्दैवानें शेवटचीं काही पत्रे गेल्यामुळें लेखनकाळ नकी सांगता येत नाही.

४२७]

पोथी-पत्रे ४१७

[१२१]

श्रीमद्भगवद्गीतापदबोधिनीटीका

(१) ग्रन्थ अप्रकाशित आहे. महत्वाचा आहे. प्रत्येक श्लोकाचीं पदें पाहून दाखविलीं आहेत, अन्वय दिला आहे व गद्यात अर्थदिला आहे. शिवाय बहुतेक अध्यायाच्या आरंभी किंवा शेवटीं त्या त्या अध्यायाचें रहस्य दाखविणाऱ्या ओभ्या आहेत. ग्रन्थ प्रकाशनाला योग्य आहे. गीताविषयक ज्ञानांत भर व पडेल. दुर्दैवानें ५, ६, ७ या तीन अध्यायाचीं काही पत्रे नष्ट झालेलीं आहेत. ग्रन्थाची आणखी एकादी साद्यंत प्रत मिळवून गीतामंडळानें तो प्रकाशित केला पाहिजे.

(२) ग्रन्थकार कोणी सहजानंद गोसावी दिसतात व त्यांचे गुरु नारायणानंदमुनी दिसतात. हे सहजानंद व नारायणानंद कोण, सांगतां येत नाही. सहजानंद-पूर्णानंद (यांचे पूर्वाश्रमांचे नांव नारायण होते)-निजानंद-रंगनाथ ही परंपरा सर्वश्रुत आहे. पण हे नारायणानंदाचे शिष्य सहजानंद कोण त्यांचा शोध नाही.

(३) गोदावरीची प्रदक्षिणा फरीत असतां राके १६१६ त त्यांनीं हा ग्रन्थ पूर्ण केला. त्या ओढ्या १८ वे अध्यायाच्या शेवटीं आहेत त्या अशा :

श्रीशालिवाहन राके । सोळासे सोळा घरपे ।

युवानाम संवत्सराचे देखे । उत्तरायणे ॥ ६७४

वैशाख मास शुक्ल पक्ष । द्वादसी पुष्यरक्ष ।

सिंहस्थीत प्रतक्ष । बृहस्पती ७ + + ॥ ६७५

फाल्गुं पुरेसिया जाणा । करितां गोदावरी प्रदक्षणा ।

मासीक + + + सुलक्षणा । संपूर्ण जाला ग्रंथ ॥ ६७६

हे शेवटचे पत्र इतके जीर्ण झाले आहे की, या तीन ओढ्या आज इतपत तरी वाचता आल्या, पुढे वाचण्याला अक्षरे राहतील च अशी खात्री नाही. अक्षरे खरी, पण तीं सारखीं गळून पडत आहेत.

(४) या प्रतीच्या लेखनाचा शक दिलेला नाही, पण फांही अध्यायांच्या शेवटीं मास, पक्ष, तिथि आणि वार हीं दिलेली आहेत :

सहावा अध्याय-माघ वद्य द्वादशी औंम्पवासर

अकरावा-मार्गेश्वर वद्य ७ भौमवा० रात्री दीड प्रहर

तेरावा-पौष शु. ३ भृगुवासर रात्री दोन प्रहर

चौदावा-पौष शु. १ शुक्रवासर दोन प्रहरी

पंधरावा-पौष शु. १२ इंद्रवासर रात्री दीड प्रहर

सोळावा-पौष वद्य १ शुक्रवार रात्री अडीच प्रहरी

अठरावा-पौष वद्य चतुर्दशी औंम्पवासर

त्या च शकातील पौषानंतरच्या माघांत सहावा अध्याय अठराव्याच्या मागाहून लिहिला गेला असेल तर या प्रतीचा लेखनशक १६३४ येतो, असें मला वाटते.

४२८]

एक कागद

[२००

उद्धवचिह्नन कृत श्रीज्ञानेश्वरचरित्र
है आपण भीसांप्रदायिक विविध विषयांक १५ यात छापलें आहे.

४२९]

पोथ्या-पत्रें ४४

स्तोत्रें

[१००

- (१) श्रीहनुमंतवडवानलस्तोत्रं-विभीषणकृत, पत्रें ४
- (२) श्रीहनुमतदुर्गा-अथर्वणवेदमन्त्रदेवीप्रोक्तम्, पत्रें ६
- (३) एकादशमुखीहनुमद्विषयकवचमालास्तोत्रं-
रुद्रयामले उमामहेश्वरसंवादे, पत्रें १२
- (४) त्रिमुखीहनुमत्कवचं-अथर्वणरहस्ये उत्तरसंवादे, पत्रें ६
- (५) एकमुखीहनुमत्कवचं-अथर्वणरहस्ये, पत्रें ४
- (६) हनुमत्कवचं-ब्रह्माडपुराणे अगस्तिनारदसंवादे, पत्रें १२

४३०]

पोथी-पत्रें १३

[१५०

(१) पंचमुखीहनुमत्कवचं-श्रीसुदर्शनसहिताया रुद्रयामले सतिाराम-
संवादे तन्मनोहरं, पत्रें ७

(२) पंचमुखीहनुमत्स्तोत्रम्, पत्रें ६

४३१]

पोथी-पत्रें १०

[१०६

(१) एकादशमुखीहनुमत्कवचं-लेखनकाल :

“शाके १७४९ सर्वज्ञित् नामसंवातरे श्रावण कृष्ण ९ तद्दिने पुस्तक
प्रमासं ॥ नेपूरप्रामकोपनामक नरहरात्मजयाळकृष्णेन लिखित ॥”

४३२]

पोथी-पत्रें २९

पैकी १ ते १८ नष्ट

[१५०

(१) श्रीरामस्तवराजस्तोत्रम्-श्रीसनत्कुमारसहिताया नारदेनोक्तम्
एकदर श्लोक १०१, पैकी ६४ ते १०१

४३३]

पोथी-पत्रे सुमारे ३००

[१००-२००

श्रीएकनाथमहाराज कृत रुक्मिणीस्वयंवर

ही मोठी विचित्र प्रत आहे. प्रतीचा आकार एक नाहीं, लेखक एक नाहीं, लेखनाचा काळ एक नाहीं. सहा वेळा पोथीचा आकार बदलला आहे व त्याहून जास्त वेळा लेखक बदलले आहेत. कांहीं अध्याय लिहून शेअर वषे झाली असतील, तर कांहींना दोबधे दोनशे वषे झाली असतील. तात्पर्य कोणी तरी निरनिराळ्या लेखकांनी निरनिराळ्या काळां लिहिलेले अध्याय मिळवून एक संघ प्रत तयार केली व शेवटी आशीर्वाद देऊन ठेवला की,

मंगलं टेरकस्यास्तु । मंगलं घाचकस्यास्तु ।

मंगलं पाठकस्यास्तु । रक्षकस्यास्तु मंगलम् ॥

शेवटचा आशीर्वाद, आज तरी, सभेला मिळत आहे.

४३४]

पोथी-पत्रे ८, पैकी ३४ नष्ट

[१२५

ओवीसंख्या ५३

लेखणी. शेवटी ज्ञानेश्वरचिंतित असें गटलें आहे, पण ५१ व्या ओवीत एकनाथांचा निर्देश आहे, तेव्हां हें प्रकरण ज्ञानेश्वरांचें कसे ? चांदोरकरांच्या संतफयिफाव्यसूचीत श्रीज्ञानेश्वरांचीं कल्याणपत्रिका म्हणून नमूद आहे, तें व हें प्रकरण एकच.

४३५]

पोथी-पत्रे १८

[१५०

श्लोकवद्ध गुरुगीता-श्लोकसंख्या १२७ असून शेवटचे एकादशुपरें च पत्र हरवलेले दिसते.

गुरुरूपें पाहणें ते चि काशी । गुरुरूप तें जान्दवी पापनाशी ।

गुरु तो चि विघेश्वर जान माहीं । तयाची गिरा तारकप्रल पाहीं ॥ १८

माझा घनी सद्गुरुराज राणा । गगद्गुरु श्रीगुरु हा मुजाणा ।

आत्मस्वरूपें सकळां घटीं वसे । त्याहूनियां भावदि ते मला नसे ॥ ४३

ध्यानालागीं मूळ मूर्ती गुरुची । पूजासूळ पाउळें सद्गुरुची ।

मत्री मूळ श्रीगुरुभाव्य साथें । मोक्षासाठीं तें मूळ फारण्य द्याचें ॥४३

भादी अनादी गुरुराज माझा । नेणे चि गी स्थाविण देव दूजा ।
ज्याचे गिरेला तुळणा च नाही । स्थाहूनिया घोर नसे च काहीं ॥ ४५

४३६]

पोथी-पत्रे १८८

[१२५

रत्नाकर कृत समभोवी भगवद्गीता

अप्रकाशित आहे. आपल्या पूर्वजांनी गीतेचे केलेले असे कित्येक उलथे अप्रकाशित आहे. वास्तविक हे सारे उलथे प्रसिद्ध करणे महाराष्ट्राचे कर्तव्य होय. गीतेवर आपण नवीन टीका लिहित असतो व यापुढे हि लिहित राहू, अशा वेळी गीतेतील वादग्रस्त किंवा महत्त्वाच्या श्लोकांचा पूर्वी होऊन गेलेल्या कवींनी व संतांनी कसा अर्थ लावला होता हे जाणण्याची जिज्ञासा साहजिक असावयास पाहिजे.

या प्रतीतील पहिली १३२ पत्रे एकाने लिहिलेली आहेत व पुढच्या पत्रांतील इस्ताक्षर अगदी निराळें आहे. ग्रंथाच्या शेवटी काही ओव्या आहेत व गीतेची आरती आहे, ती अशी :

जो येकनिष्ठें श्रवण मनन करी । तो तरेल संसारसागरी ।

होती मोक्षाचे अधिकारी । हा वर श्रीहरि बोलिलासे ॥ १

राके १६२१ सोळासे येकवीस । विकृति संवत्सर पौष मास ।

शनिवार मकरसंक्रांति दिवस । अश्विनीकुमारी पूर्णतेस ग्रंथ आला ॥ २

त्याचा नित्यनेम घेउनी । जो श्रद्धे वाची प्रतिदिनी ।

त्यासी नाना संकटीं चक्राणी । तत्क्षणीं तारील ॥ ३

नाना विघ्नें ते ते निर्विघ्न होती । पावे ज्ञान पैराग्य भक्ती ।

कल्पित मनोध पावती । हे असे मतीती रत्नाकरा ॥ ४

ज्यासी आपुलें स्वहित करणें । तेहीं या शब्दरत्नातें कंटीं धरणें ।

शुकेल जन्ममरणाचें पैणें । गीतेचा जाणे सर्गार्थ ॥ ५

याचें पठण केलिया श्रद्धायुक्त । त्यासी संस्कृताचा अर्थ प्राप्त ।

सो आपण आपणाते जाणत । गुटे आंति संसाराची ॥ ६

सांतसे गीतेचे श्लोक । तितुके च प्राकृत जाले देख ।

हे सदगुरुरूपेचें कौतुक । येणें भजान लोक सरतील ॥ ७

रत्नाकराचें रत्नकरण । तो सहुरु जाला आपण ।
तेथें जालें ग्रंथकथन । जें पावन नरनारी होती ॥ ८

श्रीरामानंदाचे प्रसादें । बोले रत्नाकर आनंदें ।
भवबंधन तुटेल या संघादें । अईसा गोविंद वर दिधला ॥ ९

शके १६ सोळासे ८५ पंचासी । सुभानु नाम आपाढमासी ।
कृष्णपक्षी येकादशी । लेखनसीमेसी मुद्दत एक ॥ १०

उदयो होउनी गुरुवार । जाला गीतार्थ सविस्तर ।
येकादासाचें अक्षर । कृपाकर सहुरूचा ॥ ११

शके १७३० विभव नाम संवत्सरे ज्येष्ठासित नवम्यां
पुस्तकमिदं समाप्तिमगमत् लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥

यांत १६२१, १६८५ आणि १७३० असे तीन शक व रत्नाकर, रामानंद
आणि येकादास अर्शा तीन नावें आली आहेत. रत्नाकर हे ग्रंथकार, रामानंद
हे त्यांचे गुरु आणि येकादास हे लेखक होत. १६२१ त रत्नाकरांनीं
ओवीबद्ध टीका केली, १६८५ त येकादासांनीं प्रत केली व १७३० त
प्रस्तुतची प्रत झाली, असा अर्थ मनांत येतो. १३२ पृष्ठानंतरचें
सर्व अक्षर एक च आहे. ही १७३० तील प्रत कोणी लिहिली, कां
येकादासांनीं च लिहिली, रत्नाकरांच्या नऊ ओव्यांनंतर १६८५ त येकादासांनीं
दोन ओव्या आपल्या त्यांत सामील केल्या कीं फाय, इत्यादि शंका या तीन
शंकांच्या उल्लेखामुळें उद्भवतात.

येकादास कृत गीतेची भारती

श्रीभगवान् अर्जुन संवाद जाला । अष्टादश अध्यायीं निजयोध केला ।
सप्तशत श्लोक अनुभवीं जाला । गीताग्रंथ नाव कृपें उपजला ॥ १

जयदेव जयदेव जय भगवद्गीता श्रीभगवद्गीता
भारती बोवाळ् भादी धव्यक्ता ॥ ध्रु०

विपरोनी सारासार अद्वय रूप तुजें । अकळ कळतां गेलें मीपणाचें बोझें ।
गुदागुह्य अंधेहे सर्वत्र समजे । अनाद्यगोच्य पाहातां वीरालें दूजें ॥ २

इंद्रियगों करुनी प्रत्ययी शोधिले । अनंग आंगी साधे दृश्य निघटीलें ।
क्षराक्षरातीत परम सांपटलें । शब्दानिःशब्दी आटोनी गेलें ॥ ३

जे धवणें मनने पठों धर्मप्रचीती । देवोनी अक्षयी सौर्यापृच्छीनिवृत्ती ।
नानाचें विज्ञान जर्गी दृश्यमासी । एसादासीं जाळें मौन्य निश्चीती ॥ ४

४३७]

एसा मोठ्या वाढताळ
अवशिष्ट ६ पृष्ठे

[२००

यात श्रीसमर्थ, रगाय, जगन्मनत, अनत, अमरदास, दत्तात्री व
देवदास यांचीं पत्रे आहेत.

४३८]

वाढ-पृ स. १९ × २ = ३८
शियाय आ १० व शे. ६ नष्ट

[२००

अति जीर्ण वाढ. हात लावण्याची सोय नाही यात देवदास कृत एका
ओवविद्ध स्तोत्राच्या १४ ते ८१ ओव्या आहेत.

४३९]

वाढाची जुटित सुटीं पत्रे ४८

[२५०

श्रीसमर्थ कृत रामायण

हीं पत्रे महत्त्वाचीं आहेत, अशासाठीं कीं, तीं तत्कालीन आहेत. कागदाचा प्रकार
आणि आकार हीं मागील वाढाक ३५ तील प्रकरणा-या कागदाप्रमाणें आहेत.
प्रत्येक पाठपोट पत्रावर बारा बारा श्लोक आहेत. रामायणाची एकदर श्लोक-
सख्या १४६२ आहे. त्यावरून असें म्हणता येतें कीं, हीं अवधी अर्दी
सधलीं ४८ जुटित पत्रे भिळालीं, पण सुमारे ७२ पत्रे गहाळ झालीं असावीत.
पत्रे प्रदर्शनीय आहेत, न जाणों, त्यातील हस्ताक्षर त्रिंशकाचें असेल !

४४०]

दोन सुटीं पत्रे

[२५०

कागदाचा प्रकार आणि आकार वरील वाढाकाप्रमाणें :

एक-मालेंतील तिसरा भाग-श्रीसमर्थाची कविता-तोंतील तेरावें स्फुट
प्रकरण—बारा बारा बारा बारा सारा सशये घातकी ॥ यात दोन पाठातरे
महत्त्वाचीं आहेत निश्चळ निश्चळ म्हणे । ऐवजीं यात निश्चळीं निश्चळ नव्हे ।
असा पाठ आहे व “ घर्ता तो ” ऐवजीं “ वर्ततो ” असा आहे.

दुसरें-श्रीसमर्थ कृत वा नमोजी सद्गुरुनाथा । मोक्षलक्ष्मीवता समर्था ॥
ओवीसख्या १७ व अठगवी अर्धी च. लिहिणें च अपूर्ण सोडलें आहे.

४४१]

पोथी-पन्ने २८

[१५०

ओवीयद्ध गुरुगीता-ओवीसंख्या १३९ अयत्न शेवटचें एकाददुसरें च हरवलेलें दिसतें.

जया भक्तराजा । भयंड गुरची पूजा । देव न मनी दुजा । सद्गुरुविण ॥ १०

गुरुचे चरणतीर्थासी प्याळा । तो सकळ तीर्थां नाहळा ।

कृतकृत्यार्थ जाला । भक्तराज तो ॥ १८

गुरुमूर्तीच ध्यान । करार्थें गुरुस्तोत्रपठन ।

गुरुचें जें निवासस्थान । तें जाणगें निवास काशी ॥ २२

येसैं असनां पार्वती । गुरनिंदा जे करिती ।

ते घोर नकं पावती । यादघाद्रदियाकर ॥ ८०

४४२]

पोथी-पन्ने ९

[१५०

(१) चिंतामणी कृत मारुती अष्टक-श्लोक ९

(२) शिवदिनकेसरी कृत शाकंनरी अष्टक-श्लोक ८

(३) शिवदिनकेसरी कृत रामवरदायनी अष्टक-श्लो. ८ अर्शी हीं

तीन अष्टकें आहेत. पण या पोथींत अर्शी आणखी पुस्तक अष्टकें होती व ती हरवलीं असावोंत, असें दिसतें. कारण प्रत्येक अष्टकाचा पत्राक वेगळा असला, तरी एकदर पत्राचा अक हि प्रत्येक पत्रावर दिला आहे, त्याप्रमाणें चरीळ पहिल्या अष्टकाच्या पानावर १३, १४, १५ असे अंक आहेत, दुसऱ्याच्या पानावर १०, ११, १२ आहेत आणि शेवटच्या अष्टकाच्या पानावर १३, १४, १५ असे अंक आहेत. पत्राना कसर लागलेली आहे, पण श्लोक सर्व लायता येतात.

४४३]

पोथी-पन्ने ६

[२२६

राजमातंगेश्वरी

“ सके १६२९ सर्वजित नाम सयःसरे दक्षिणायने आश्विनमासे शुद्धपक्षे चारासिवक्षेत्रे नवरात्रे बुधवारे वीनप्रदरे द्वितीयां तदिने राजमातंगीपुस्तक संप्राप्तिनागनाथप्रीत्यर्थं कालिदासेन स्वहस्तलिपीस्मरणार्थं दत्त ॥ ”

४४४]

पोषी-पत्रे १०१

पैर्षी फक्त ९४।९५ अर्शा दोन पत्रे नष्ट

[१५०

ज्ञानदेव वृत्त गीतासार-ओवीसंख्या ३५४

हे ज्ञानदेव वेगळे. त्यांनीं आरंभीं भीमानेश्वरांना नमन केलें आहे :

होती अज्ञान बंध मूढी । परमह्र नेगती बापुडी ।

त्याचिया स्वरूपांची गोडी । कवग जाणे ॥ १-५

त्या व्यासऋषीचा प्रसादु । तेणें कथिला प्रेमबोधु ।

तो संस्कृत अर्थवादु । कळेना अदरज,नियासी ॥ ६

म्हणोनी केले प्राकृत । पूर्वी व्यासाचें संस्कृत ।

त्यासाठीं उपकार बहुत । जाला जर्नी ॥ ७

त्या उपकारास्तव नमस्कार । नमिला तो ज्ञानेश्वर ।

भातां नमूं श्रीगुरु उदार । जेणें अंधकार फेटिला ॥ ८

अठराव्या अध्यायाची शेवटची ओवी :

इति श्रीभगवद्गीता । व्यासदेवनिरोपिता ।

प्राकृत जाण भातां । म्हणे ज्ञानदेवो ॥ १८-२०

४४५]

गळांडा

[५०-२७५

(१) भालगांव मठपतींच्या आरत्या व भीमनामावली, (२) पदपदांतरांच्या सूचीचें एक पान, (३) रामदासकृत " रामचंद्र वैसले विंहासनी, " वेणावाईकृत कौल व विठ्ठलकृत सीतास्वयंवर, हीं अर्जुण प्रकरणें, (४) भीमरूपी महासुद्रा, (५) एकनाथकृत भावार्थरामायणांतील कांहीं भाग, (६) मुक्तेश्वरकृत वनपर्वीतील सावित्रीआख्यानानाचा कांहीं भाग, (७) कोकिलकृत पदांचें एक पत्र, (८) ध्रुवाख्यान, (९) तरकालीन अनेक वाटांचीं अत्यंत जीर्ण मुठीं पत्रें, त्यांत भीममर्थकृत पांडूपु, मनाचे श्लोक, स्फुट प्रकरणें व स्फु. श्लोक यांचीं कांहीं पत्रें आहेत, अनेकांच्या कवितांचे अवघेप आहेत, नामदेव विशेषा खेचराकडे गेले असता ते शिवाळिंगावर पाय ठेवून पडले होते यांचे प्रसंगाचा अर्धवट अभंग यांत आहे :

नामा म्हणे माझा खेचर विसावा । समुद्र दिघळा देवा पांडुरंगें ॥ १९

त्यांत च एक पत्रावर

श्रीमत्सत्यस्वरूपनित्यानखिलानंदैकबोधोदया ।

मिथ्या हृदय प्रपंच अन्नवटलं न्यायें प्रकाशी दया ।

मीतूंआंति हरुनि आत्मपदवी देवोनिपां तारिलें ।

कल्याणाद्द्वयमूर्ति मुद्रलरुपें कीर्तीसि विस्तारिलें ॥ १

हा श्लोक आहे, कल्याण आणि त्यांचे शिष्य मुद्रल यांची ओळख वाचकांस
आहे च, (१०) वैराग्यारामसीमा० इत्यादि भीष्मपर्यावर अष्टक, (११)
कान्होपात्राच्या चरित्राचे दोन कागद :

मंगळवेद्या कान्होपात्रा अति सुंदर सुंदरा । तिनें मनीं चरिलें वो नंदकुमरा ॥ ध्रु०
(१२) मुक्तेश्वरकृत सभापर्यातील बराचसा भाग, (१३) दामाजीपंताचें
चरित्र, (१४) भिक्षेविपर्या आठ श्लोक

जो कां जाला हट कौपीनवंत । तो ची जाणा निश्चयें भाग्यवंत ।

हार्ती झोळी घेतली कष्टिकारे । संसाराचे त्याजला कष्ट कां रे ॥ २

एज्या पाहा सांडिली या जनाची । सेना जेणें सांडिली सज्जनाची ।

नीवाला तो ब्रह्मसूर्ये अथार । तो ची गोळा या भवा पैलपार ॥ ३

मागे भिक्षा घेउनी जाण पात्रा । येमाचीयां फाडितो तो चि पत्रा ।

हार्ती जेणें घेतला भोंपळा रे । सांगे दूतां काळ धातां पळा रे ॥ ४

(१५) औपधें, (१६) श्रीरामपूर्वतापिनी, (१७) कृष्णयाज्ञवल्कीकृत कथाकल्पतरुचें

तरकालीन एक च पृष्ठ, (१८) सोपानदेवकृत प्राकृत गीतेचीं कांहीं पत्रें :

इति धी प्राकृत गीता । अर्जुनासी बोध केला तररता । ते सोपानदेव सांगे

श्रोता । चित्त परमार्थां देउनी ॥ (१९) तुकारामांचे संतगोत, (२०)

मातापुरची रेणुका अंथावाई, (२१) गौरक्ष कृत योगांगें-ओवींल्ल्या ४३,

(२२) डोमगावमठपति हनुमंत यांचे लक्ष्मणवावा यांस पत्र, (२३)

शिवदिनकेसरीकृत पद " रामदास सहस्र अत्रिनाथी हरदमघो जपना । "

(२४) श्रीरामयंत्र, (२५) रामराय किंवा रामाजी गंगाधर यांचे सुमारें

वीस अमंग, (२६) हरिहरस्वामींची आरती, (२७) खंबेरावस्वामीवर पद,

(२८) रंगनाथ कृत उठि उठि वा पुरुपोत्तमा ।, (२९) तुलसीदासांचे

सहा दोहरे (३०) त्रिबंधकसुत परशुरामकृत अपराधस्तोत्र-श्लो. १७,

(३१) अजपाविवरण-शके १६९८ तीळ कागद, इत्यादि, इत्यादि.

याशिवाय भीष्मर्थ, तुका, नामा, हरिहर, आनंदतनय, विष्णुदासनामा,
सुरदास, जगजीवन, अनंत, कल्याण, भीष्म, ब्रह्मानंद, केशव, एकनाथ,

चिन्मयनदन, मोरोपत, अमृतनाथ, मध्वसुनीश्वर, कोणी जनुभट, इत्यादिकांच्या पदपदातराचे अनेक सुटे कागद.

येणें प्रमाणें मालगावमठातील उपलब्ध समहाचें स्वरूप आहे.

त्या च सालच्या माघान गडावर मठेंकर कै. अनंतपुवाचे वधु कै. विश्वनाथ रामदासपुत्रा याची भेट शाळी होती. उभयता वंधु थोर होते, पण उभयताना हि आयुष्य थोटें झालें

मठें येथील मठ

माझ्या पाहण्यात अजून आला नाहीं, पण घुवाकडून काहीं कागदपत्रें व ग्रन्थ मिळाले होते. कागदपत्रें, मालेंतील भाग एकोणत्रिसावा-धीसप्रदायाचा कागदपत्रें द्वितीय खंड, यात प्रकाशित करण्यात आली आहेत, ग्रन्थाचा विचार पुढें करूं.

१८१७ ची चैत्रवैशाखाची सुट्टी

चंद्रगिरीचा डोंगर

व डोंगराच्या भोंवतालचा प्रदेश घुडण्यात खर्ची पडली. या चंद्रगिरीच्या डोंगरात राहण्याचें धीसमर्थाचें एक सुत ठिकाण होतें त्याचें वर्णन आणण करण्यापेक्षा धीसमर्थांनी च केलेलें दोन जुन्या चरित्रांपैकी शहापुरकर भीमस्वामीकृत चरित्रात आलेलें आहे, तें पहावें.

१८२७ च्या मार्गशीर्षपौर्णात इंदुरबोधन व हैद्राबाद हीं दोन ठिकाणें घेण्यात आलीं. मार्गशीर्ष व ३० स (२५-१२-'०५) इंदुर बोधनास जाऊन पोचलों. इंदुर आणि बोधन अशीं दोन निरनिराळीं गावें आहेत. होळकराच्या इंदुराचा आणि तेलंगणातील या इंदुराचा घोंटाळा होऊ नये म्हणून यास इंदुरबोधन म्हणत व आतां तर त्यास निजामाबाद हें नामाभिधान प्राप्त झालें आहे. हें तें ठिकाण जेथून जवळ च श्रीरंगपुर येथें अरण्यात तलावाचे कांठी ब्राह्मण पर्जेच्याघाठी अनुष्ठान करीत असता धीसमर्थाचें आगमन झालें, जेथें त्यांनीं मास्तीची मूर्ति काढून देऊन तीस महारुद्राभिषेक करण्याची त्या ब्राह्मणाना विनति केली आणि नंतर प्रचंड पर्जन्यवृष्टि होऊन सर्वत्र जलमय झालें. धीसमर्थांनीं नंतर तेथें उद्भवस्वामीची स्थापना केली.

श्रीरंगपुर ऊर्फ सारंगपुर

हें ठिकाण इंदुरपासून दीड फोसावर डोंगरात आहे. मास्तीचें स्थान अरण्यात डोंगरात निर्जन अशा जागीं आहे. आग्नी प्रथम गेलों तेन्हां रात्रीं मास्तीपाशीं

कोर्णा रहात नसे, परंतु आतां त्या ठिकाणांत फिती तरी फरक पडला आहे. तेव्हां तेथें मटाच्या चार पडक्या खोदया होत्या, आतां तेथें पांच पन्नास हजारोंच्या दहा पांच मोठाख्या इमारती शाख्या आहेत, बागवर्गीचे शाले आहेत, आतां पुजारी रात्रंदिवस तेथें च राहतात व दहा पांच सेवेकरी नियम येऊन जाऊन असतात, इंदुरचे भीमाच व्यापारी नरदा गौडा यांनीं ही भीमावतिरापाची सेवा केली, असें सांगतात, अति रम्य ठिकाण आहे. अनुष्ठानाची च जागा आहे, अनुष्ठानासाठीं राहण्यास योग्य आहे. भीसमर्षाच्या मंदाचे माझ्या अवलोकनात जेवढे मठ आले आहेत, त्यांत सृष्टिर्षादयांच्या दृष्टीनें या ठिकाणाहूनच रमणीय ठिकाण दुसरें नाही. उद्धवस्वामींच्या वेळीं मठ या जागी होता. कालांतरानें त्याचें

इंदुरगांवांत स्थलांतर

शालें. या ग्रन्थाच्या अगदीं आरंभी, संशोधनकार्यातील अनुभवावरून काढलेले जे सिद्धान्त दिले आहेत, त्यांतील तिसरा सिद्धान्त, या मठांतील संग्रह मिळवितांना जो अनुभव आला त्यावरून काढलेला आहे. पहिल्या खेपेस संग्रह पहावयास मिळून तो शोधून त्यांतील निवडक वाढाचें गाठोडें बांधून त्याला गांठ मारून ठेवता आली, दुसऱ्या खेपेस १८२९ च्या कार्तिक शु. ४ च पुन्हां तेथें गेलों तो दुसरे गाठोडें हि नजरेस पडलें नाही, पण अखेरीस तिसऱ्या खेपेस १८३० च्या पौष शु. ४ च, आम्ही गांठ मारून ठेवलेलें गांठोडें जसंच्या तसें आमच्या हातीं आलें आणि आतां तर होमगांवमठाप्रमाणे इंदुरचा मठ म्हणजे आमचें दुसरें माहेरघर च शालें आहे. महाराष्ट्राच्या पूर्ण परिचयाचे बोरगांवचे श्री. केशवबुवा ऊर्फ भीसमर्षदास हे १८५३ च्या अधिक आपाढ व. ५ पासून इंदुरमठाचे अधिपति झाले आहेत. सत्ताःशिस वर्षापूर्वीं भीसमर्षदास प्रकोणवीस वर्षांचे असता मद्रावर त्यांची प्रथम गांठ पडली, तेव्हापासून आम्ही त्यांना किंवा त्यांनीं आम्हांस परके असे लेखले च नाही. आम्हांस भीसांप्रदायिक कार्यांत त्यांचे अनेक प्रकारांनीं आजवर साहाय्य झालें आहे.

इंदुरशोधन मठ, मठातील संग्रह, मठाची परंपरा इत्यादि विषयां प्रोटक माहिती श्रीसांप्रदायिक विविध विषय-प्रथम खंड-यातील विषयांक ३२ आणि ३३ व द्वितीय खंडातील विषयांक ८३ यांत आलेली आहे, ती जमेस घरून च आज पुढें चालावयाचें आहे. त्यांत आत्मारामबुवापयेंतची परंपरा दिली आहे. नंतर घामन ऊर्फ श्रीरामबुवा यांनीं

११ वर्षे य त्यांच्या नंतर राजारामपुत्रा यांनी ८ वर्षे आधिपत्य चालविले व आतां श्रीसमर्थदास महाराज यांजकडे ते आले आहे.

हा उद्धवस्वामीचा दुसरा मठ होय. त्यांचा पहिला मठ टांकळीचा. उद्धवस्वामी म्हणजे च शिवरामस्वामी होत याविषयी साधार विवेचन या च ग्रन्थांत मागे टांकळीमठातील संग्रहाची नोंद करण्यापूर्वी झालेले आहे. तेव्हां आतां आपण कांहीं काळ या मठातील प्रयत्न संग्रहाच्या संगतीत च कट्टू. समेच्या संग्रहातील डोगगांव, इंदुर, वीड, तिघगाव, येफेहाळी, तंजावर इत्यादि ठिकाणचा संग्रह निपुल आणि महत्त्वाचा आहे, त्यांत हि इंदुरमठातील संग्रहाचे महत्त्व विशेष होय. कसे ते आपण यथावकाश पाहू.

इंदुर मठातील संग्रह

४४६] ^१ वाढ-पृ. सं. ४७ × २ × २ = १८८ [२००

या वाढांत फक्त श्रीसमर्थकृत रामायण-युद्धांड, प्रसंग ५ ते ९ आहेत. पहिल्या पृष्ठावर, ही दुसरी वही, असे लिहिले आहे. त्यावरून १ ते ४ प्रसंगांची पहिली वही व १० ते १३ प्रसंगांची तिसरी वही असली पाहिजे.

४४७] ^२ वाढ-पृ सं. ७१ × २ = १४२ [१००

(१) या वाढांत श्रीसमर्थ, मध्यमुनेश्वर, मणिकप्रभु, गुंडा केशव, केशव, माधवचरणां वामन लोळे, अमृतशय, माधवदास, नाथ भुजग, तुका, तुक्या बंधु, त्रिविक्र, आनंदतनय, बालात्मज, देवनाथ, रंगनाथ, मानपुरी, अनंतसुतप्रभु गिरिघरनागर, गिरिजावलमप्रभुमुत भीष्म, उद्धवचिद्वन, येकाजनार्दन, कवीर, तुलसीदास, गुरदास, ज्ञानदेव (हरिपाठाचे अंभंग), निपटनिरंजन, गोविंद नानक, शिवराम पूर्णानंद, मालो, नामा, इत्यादिकांची पदपदांतरे आहेत.

(२) मनाचे सर्व १ ते २०५ श्लोक आहेत.

(३) शिवराम पूर्णानंद हे बेदरप्रांतातील कल्याणीचे राहणारे. त्यांची अलोट ग्रन्थसंपत्ति कल्याणीस आहे. तिच्यातील एकग्रंथांश हि प्रकाशित झालेली नाही. या वाढांत त्यांची बारा पदे मिळून सौधवासष्टी आहे. पांच पांच कव्यांची अकरा पदे व शेवटच्या पदाची सात कव्या आहेत. मिळून वासष्ट कव्या होतात. पदे गोड आहेत. त्यांच्या वडिलांचे नांव नारायण व

मातुःधीचें नांव लक्ष्मी, नारायणानी संन्यास घेत्यावर त्यांना पूर्णानंद म्हणत, हे च पूर्णानंद निगडीकर रंगनाथाचे आजोगुफ होत. पूर्णानंदांचे गुफ सहजानंद; असो, या पदापैकी पहिली दोन पदे व शेवटच्या पदाचीं शेवटचीं दोन कवचीं येथें देतो :

बोधवासष्टी

[१]

नमितां गुरुचे चरणा रे । तेणें केळीं करणा रे ।
 मग मरण चि आलें मरणा रे । जालीं भगवद्वरणा रे ॥ १
 सहजकुळीं अत्रतरला रे । सहजानंदें भरला रे ।
 सहजसुखें भव हरला रे । सहजीं सहज स्फुरला रे ॥ २
 पूर्णपणें भव शमवी वो । पूर्ण पदीं मज रमवी वो ।
 पूर्ण सुखें नन सुमरी वो । पूर्णानंदु म्हणवी वो ॥ ३
 निजगुरुधार्णी असतो मे । घनकृपाण चि देतो मे ।
 अकृपाण सव्हारितो मे । कृपाण चि जग करितो मे ॥ ४
 लक्ष्मीपतीचें पद पाहूं । सुमनें तेंच सुमन वाहूं ।
 जाठनिया उन्मनि राहूं । सहज शिवराम चि होऊं ॥ ५

[२]

अवर्णा सांगुनिया गुज रे । नेणों काय दिट्टें मज रे ।
 तेणें डोळा चे निज रे । तें सुख काय चट्टें गुज रे ॥ १
 डोळा चोरनि दासवितो । अवग हिरुनी ऐकवितो ।
 रसना गिळुनी चासवितो । मीतूपणविण भेडवितो ॥ २
 बाप दयानिधी गुरनाभ । नेठनिया निजसदनाते ।
 अवर्णा सांगुनि वचनाते । मेळविले मज आपणातें ॥ ३
 गुरुचे सदनीं रिपता मे । निजघन आलें हाता मे ।
 तें न ये चि देतां घेतां मे । मज तेणें गिळिलें हातां मे ॥ ४
 लक्ष्मी नारायण धरवा । असतां काय आम्हा परवा ।
 शिवरामां भवानिधि तरवा । न करा उदिर उवा परवा ॥ ५

शेष

गुद करणाघन वळला रे । म्हणठनि हरि मज कळला रे ।
 मोक्षतद्वर कळला रे । भवगिरि सगळा वळला रे ॥ ६
 यासष्टी पद बोधाचे । जीवन करि जो जीवाचे ।
 यळ हें श्रीगुरुकण्ठेचें । तो शिवराम चि होउनि नाथे ॥ ७

४४८]

३
वाढ-पृ. सं. ९२ × २ = १८४

[२५०

महत्त्वाचें वाढ. मुखपृष्ठें दोन कोरीं सोडलीं आहेत. पहिल्या पृष्ठावर ' श्रीवक्र मठ त्याची वही ', ' वही अष्टाक्षरी श्लोकाची ' व दुसऱ्या पृष्ठावर " ६८८ अष्ट अक्षरी ३०९ फुटश्लोक " असें लिहिलेले आहे.

या वाढांत प्रथम, मालेंनील तिसऱ्या भागांत स्फुट श्लोक म्हणून जे अष्टाक्षरी श्लोक आहेत, त्यांपैकी काहीं आहेत, काहीं नवीन हि आहेत ते निराळे उतरून काढले, नंतर कवणाष्टकांपैकी २१४, २१५, २१६ आणि २१७ यांत आलेल्या ३१ अक्षरी सवाया आहेत आणि शेवटीं कवणाष्टकांपैकी इतर हि काहीं अष्टके आहेत. त्यांत हि काहीं नवीन आढळलीं. तीं हि उतरून काढलीं.

४४९]

४
वाढ-पृ. सं. १३५ × २ × २ = ५४०

[२५०

(१) विशेष महत्त्वाचें प्रदर्शनीय वाढ. त्यांत मुख्यतः श्रीसमर्थाची कविता आहे.

प्रथम चौदा ओव्याशतें आहेत. त्यांपैकी काहींचीं मयळ्याचे जागीं नावें दिलीं आहेत. शत १ लें-गर्मनाथ, शत २ रें-संसारकथा, शत ३ रें-वोव्या संताच्या, शत ४ थें-उपदेशपधती, शत ५ वें-नवविधा भक्ती, शत ८ वें-सगुणनिर्गुणवाद, शत ९ वें-सर्वत्रहानिमळब्रह्माचा वाद, शत १० वें-संत-मुमुक्षुवाद, शत ११ वें-गृहस्थवैराग्याचा वाद, शत बारावें-प्रेतप्रारब्धवाद

नंतर स्फुट ओव्या पैकीं मऱ्याचशा ओव्या आहेत.

नंतर मध्यंतरीं हनुमंतानें रचाली केली । असें चाळीस ओव्यांचें सुंदरकांड आहे.

आणि नंतर अनेक पदपदांतरे आहेत. त्यांत अस्मानीसुलतानीचीं पदें आहेत, विवेक जालियां देवाचा योग । हें आज्ञापत्र आहे, डफगार्गी आहेत.

या ओव्यांत आणि पदांत काहीं अपकाचित आहेत. तीं ताहून पाहून उतरून काढावयाचीं आहेत.

(२) उद्धवांचें नांव शिवराम होतें व तें नांव योजून त्यांनीं काहीं कविता केली आहे. अशी त्यांची थोडी कविता या वाढांत आहे. या वाढांत

कांहीं कोरीं पानें सुटलेलीं आहेत. अशा कांहीं पानावरचें थोडें लिखाण दुसऱ्या कोणाच्या हातचें आहे, तें वगळून बाकीचें बहुतेक संबंध बाह्य उद्धवस्वामींच्या हातचें वतायें, असें माझ्या मनानें घेतलें आहे.

(३) शिब्यरामाप्रमाणें जनजयवंत, कर्षीर, गोसावीनंदन व सुरदास या सर्वांची मिळून दहा पंधरा पदपदांतरे आहेत.

(४) देवटीं देवटीं तीन चार पानें श्रीसमर्थींच्या शिकवणीला धरून उद्धवांनीं घेतल्या टांचणांची (Notes) आहेत.

४५०]

५

बाह्य-पृ. सं. १३ × २ × २ = ३७२

[१५४

आरंभी एका कोऱ्या पानावर “ वैशाख शुद्ध दशमी १० रविवार संवत्तर विकारी नाम ” अशा बाबाचा लेखनकाल दिलेला आहे. त्यावरून व लिपीवरून हें बाह्य शके १७०१ तील आहे, असें म्हणतां येतें. या दि. बाह्यांत फक्त श्रीसमर्थींची च फदिता आहे, ती अशी :

(१) श्री श्लोक मनाचे १ ते २०५

(२) तिसऱ्या भागात आलेल्या स्फुट ओव्या किंवा अमंगापिकों २९ अमंग

(३) मानपंचक-श्लोकसंख्या १२५

(४) स्फुट समास-मन मीपणें निर्युजलें । जोवीसंख्या २५

(५) स्फुट समास-विद्यमानतत्त्वनाम-निरुंण निर्विकार संखलें । ओ. सं. २९

(६) स्फुट समास-बंधनिरूपणनाम-विशेष स्मरणें देय । ओ. २०

(७) स्फु. समास-निःसंगनिरूपणनाम-विंरंग नव्हे तो विंरंग । ओ. ३४

(८) स्फु. स.-अनादिनिरूपण नाम-नाना पदार्थ नागा काया । ओ. ३२

(९) जुनाटपुरुषाची कथा-जोवीसंख्या ५६

(१०) वरा तेरा थारत्या

(११) दशावताराची भूपाली-मन हो म्हणा रे श्रीहरी ।

४५१]

६

बाह्य-पृ. सं. ८५ × २ = १७०

[१५०

श्रीधर प्रज्ञानंध कृग भारती कथा, ओवी ३७, लेखीज-बाकी

सर्व वाङ्मय श्रीसमर्थांची च कविता आहे, ती अशी :

- (१) मनाचे श्लोक २८ ते २०५
- (२) करुणाष्टक ६० वें-पेढीं जिवें सांडुनि सर्व जावें ।
- (३) पंचसमाप्ती
- (४) आत्माराम-ओवीसंख्या १७८
- (५) निर्गुणध्यान-ओ. सं. १७७
- (६) भीमत् दासबोधांतील समास १७ × ८, ७ × ९, १३ × ३, १३ × ४, १३ × ६, ४ × ८, ४ × ३ व २० × १०
- (७) पूर्वार्म-ओ. सं. १०
- (८) जुना दासनोध-समास १, २, १५
- (९) अंतर्भाव

४५२]

७

पृ. सं. १८८ × २ × २ = ७५२

[१५०

- (१) श्रीसमर्थांचीं वरीं च पदपदांतरे, त्यात काहीं अप्रकाशित.
- (२) श्रीसमर्थ, उद्भव, माधव आणि गोविंद यांच्या पुण्यतिथींचे श्लोक. सां. वि. वि. ३२ त ते दिले होते.
- (३) श्रीसमर्थ कृत रामायण-मुदर आणि युद्धकांड सपूर्ण
- (४) शानदेश, येकनाथ, कवीर आणि भक्त यांचीं कचित् पदपदांतरे.

४५३]

८

पृ. सं. ७५ × २ × २ = ३००

[१५०

- (१) श्रीसमर्थ, आनंदतनय, आदिनारायण, शिवदिनकेसरी, राघवचिद्धन, मानपुरी, जनादेनमुततनय, काकात्मज, शिवराम इत्यादिकांची पदपदांतरे
- (२) श्रीसमर्थ कृत काहीं करुणाष्टके, मनाचे श्लोक १ ते २०५, रघुनाथध्यान ओवीसंख्या ११८
- (३) आनंदतनय कृत सीतास्वयंवर, श्लो. ११ ते ८०
- (४) हिंदी भाषेत कविराज्यान, कडवी ३५
- (५) रामनाममहिमापर गिरिजासदाशिवसंवाद

(६) साराशोभायाचा प्रकार, मादी दास्त दाह, चंद्रज्योतीची दाह व मोर्नळेची दाह

(७) रामकिंकर कृत ' प्रातःस्मयामि ' पंचक

(८) एक नोंद—“ जयाभाईच जे-मनाच टकाई हस्ता कन्या हंस ४ होय चंद्राचा सके १६९९ हेमलंघी नाम सवरसर भाद्रपद शुध ३ गुरुवार ”

(९) पुढील एक पद श्रीरामर्षावर दिसते :

तो दास रामाचा हो दास

तो ज्ञानी पूर्ण समाधानी । शुध अंत करणी ।

दृश्य पदाते त्यागुनि करितो सारासार विचारुनी ॥ १

सो ईश । प्रत्यक्ष जगदीश । ब्रह्मीचा जो अंश ।

शुद्ध सत्त्व निरामय निर्गुण निश्चळ त्या निरजनी ॥ २

तो दास रामाचा हो दास । अखंड दृढ विश्वास ।

जैसे सागरी लक्षण विरोनी येकरूप होय पाणी ॥ ३

(१०) शिवरामाची ग्रणने उद्धवाची जी काही पदे आहेत, तीं केशव छापली जाणार असतील ती जाणेत. आज त्यातले एक तरी पद देतो :

स्वामिराया ।

नमूं स्वामिराया नमूं स्वामिराया ।

ज्ञाने चि निरसिळी सर्व माया ॥ १०

वेदांत धिवरणें । हेच तो पुरधिणें ।

पचिकणें सुणें पाववीलें ॥

मी कोण निवडिलें ब्रह्मांड बुढविलें ।

थोतांड दटविलें प्रलयानें ॥ १

अनुभवं पाहिलें । प्रत्ययें राहिलें ।

दृश्य हें वाहिलें ज्ञानतेजे ॥

स्वानुभवं सुणें । स्थितिसी पावणें ।

हें चि देणें शणें शिवरामा ॥ २

४५४]

९
पृ. सं. ४७ × २ × २ = १८८

[१५०

(१) श्रीसमर्थ कृत कांहीं पदें, कांहीं स्फुट प्रकरणें, रघुनाथध्यान ओ. ११८, युद्धकांडपैकी ११ वें शत

(२) घाळकराम कृत दामाजीची रसद-कवची १९

४५५]

१०
बाड-पृ. सं. ९३ × ४ = ३७२

[१५५

(१) या बाडांत श्रीसमर्थाची विपुल कविता आहे. तींत कांहीं नवीन आहे. ती अर्थात् आपणांस मालेंतील जो अकरावा भाग काढावयाचा आहे, त्यांत येईल पण या कवितेंत एका अष्टकांत स्वप्नांतील साक्षात्काराचा भीसमर्थांनी उल्लेख केला आहे तो प्रसंग आणली कर्मांत कर्मी दीड दोन वर्षे वाचकांना कळविण्यावांचून राहूं यावा ही कल्पना सहज होत नसण्यामुळे तें तेवढें अटक येथे देतो :

समर्था !

उदासीन स्वामी न व्हावें दयाळा । स्नेहाळु मनांतील साक्षी कृपाळा ।
मला आजि वीसंदितां दुःख वाटे । अवस्ता बहू वाटतां कंठ दाटे ॥ १
बहू गांजिलें या जनादुर्जनाहीं । अवस्ता न ये सांगतां दुःख कांहीं ।
किती भार म्या घालणें या समर्था । त्वरें भांवणें पावणें हो अनाथा ॥ २
बहू शीण म्या सोशितां जन्म गेला । कितीयेक अन्याय ऊदंड जाला ।
मनाचा मना प्रत्ययो सच आला । समर्थे बहूसाल सांभाळ केला ॥ ३
हिणें कोटि त्याहूनि मी हीण आहे । दिने कोटि त्याहूनि मी दीन आहे ।
पतीतासि आधार कोणही च नाही । करूं अल्प ही हीत नेणों चि कांहीं ॥ ४
समर्थे उदासीन ऊदंड केलें । कितीयेक हें पाप माझे उदेलें ।
मला थार आधार कोठें चि नाही । वृथा जन्मलों मी नव्हे दास्य कांहीं ॥ ५
मला जन्म माझा बहू जाह्य जाला । बहू जन्म याचा मला त्रास आला ।
किती शीण सोसूं समाधान नाही । जनाचा मना नावडे संग कांहीं ॥ ६
थियोणें तुझ्या झरणी लागलीसे । मला स्वस्त कोठें चि कांहीं न दिसे ।
बहू पोळलों या उपाधीसि दुखें । बहू फूटला प्राण हा दुखशोकें ॥ ७

दयाळा दया सीत्र आधीं करावी । करुणार्णवा वृढतां धांव घ्यावी ।
 बहूसाल निर्वृजळें मोहजाळें । त्वरें धांवणी सीत्र कीजे कृपाळें ॥ ८
 अनाथा दिनाची समर्थासि चिंता । त्वरें वोळला राम आनंददाता ।
 अफस्मात स्वप्नीं समाधान केलें । समर्थें दिनालागि आनंदवीळें ॥ ९
 दिनाचा सदा सर्वदा भार वाही । न पाहे मनीं अल्प अन्याय कांहीं ।
 क्षमा सर्व केलें मला येश दित्दें । म्हणे दास हें प्रत्यया सद्य आळें ॥ १०

(२) शिवराम म्हणजे उद्धव, हें आतां केव्हां च विठरावयाचें नाहीं. या हि बादांत शिवरामांची थोडी फार कविता आहे. पण त्यांत त्यांनीं मेघाला उद्देशून दहा श्लोक केले आहेत, ते मला प्राथमिक वाटतात. वाचकांस ठाऊक च आहे कीं, धीसमर्थ इंद्रराज गेले होते, त्या वेळीं पाऊस उडाला होता व पावसासाठीं ब्राह्मणांनीं अनुष्ठान चालविलें होतें. धीसमर्थांनीं मास्तीवर अभिषेक करावयास सांगितलें आणि पाऊस आला. लोकांच्या आग्रहावरून तेथें उद्धवांना ठेवून धीसमर्थ संचारार्थ पुढें गेले. हा कथाभाग विचारत घेतला म्हणजे त्या प्रसंगाला उद्देशून शिवरामांचें म्हणजे उद्धवांचें हें अष्टक-खरें म्हणजे दशक-असावें, असें मनांत घेतें. तेव्हां ते दहा श्लोक हि महत्त्वाचे होत. कोणी सांगावें, पुढें मागें छापले जातात, न जातात, म्हणून ते येथें च सादर करितों. योदेथें दुर्दैव असें कीं हें बाह्य महत्त्वाचें खरें, पण त्याचें लेखन जरा अशुद्ध आहे. ते श्लोक :

श्लोक मेघाचे

तुजविण बहु कष्टी लोक हे फार जाळे ।
 न पचसि जगदीशा मेघ तां फाय केले ।
 तिळभरि स्थळ कांहीं अल्प ही भीजवीना ।
 पटत विज सुमीचें पोट ही रीसवीना ॥ १
 फलकलित फळाळी अंतरीं लोक मोठा ।
 गटवडित मनाची सांठितो धैर्यताठा ।
 धुकधुक बहु पोटीं वाहती फार चिंता ।
 म्हणत वि जन कैसें अन्न मीळेल जातां ॥ २

फण जरि अवनीचे खर्चले सर्व कांहीं ।
तरि मग जन पूढें येतुन योजील काई ।
अकपक सकळाची सर्व जायासि आली ।
हपहप बहु लोकां तूर्त आतां उदेली ॥ ३

भकभक बहु वाटे देखतां दीन मोठा ।
तपत उन्ह उन्हाळा दीसतो फार खोटा ।
गगन सकल नीळे नाहळे अभ्र कोठें ।
जळघर रुसला कां थोर हो पाप मोठें ॥ ४

तडपड जिव जाती अथ ते पश्याती ।
कडकडकड खाती जीव जीवां स्वयाती ।
निपट चि अवनीचें तोय आटोनि गेलें ।
हरद कुप तटाकें नीर नाही च जालें ॥ ५

निपट चि जरि कांहीं मेष पूढें पडेना ।
तरि बहु नृपतीच्या चालती केवि सेना ।
गजवज बहु पुरें पट्टणें होय कैसें ।
फाठिण चि जगदीशें मांडिलेंसें चि दीसे ॥ ६

हर हर हर आतां काय कैसें करावें ।
मरमरमर पूढें मांडिलें काय देवें ।
खरखर चिंता लागली लोकचिंता ।
त्वरित चि रघुनाथा वारणें थोर वेथा ॥ ७

अतिकरुणळया तूं पाहसी अंत कां तूं ।
सकळ चि जग तूं तूं होसि निष्टूर कां तूं ।
म्हणाविसि मज तूं तूं दीससी सर्व तूं तूं ।
सलगि वदतु आहे बोलिलें हें क्षमीतू ॥ ८

त्वरित चि घन वर्षीं मेष तो प्रतिवर्षीं ।
अचुक चि न चुकावा नेम वर्षानवर्षीं ।
जहर चि मज तां कां आणिले ये चि वर्षीं ।
फाठिणपण लज्जावें तूर्त मेषासि वर्षीं ॥ ९

विनयित दिन तूहा शीव हा रामपाई ।
 त्वरीत मज कृपेनें नीपत्रावें उपाई ।
 मग तुज करणे जें तां सुखें तें करावें ।
 परि मज हिण धीना सारिखें नादरावें ॥ १०

(३) याचिवाय या वाहांत ४५२ तीळ पुण्यतिथींचे श्लोक आदित व जनजसवंत, फकीर, नरसिंह (अष्टेल रक्षिता हरी ।) येणी (पाहातां पाहातां द्वैत सरलें वो ।) ' इत्यादिकांचीं पदपदां आदित.

(४) तान्हाजी कृत अंगदशिष्टाई, श्लोकसंख्या ४३

(५) कृष्णदासमुद्गळ कृत युद्धकांठांतील प्रथम १४ व १५

(६) संस्कृत सुमायित श्लोक पुष्कळ आदित.

(७) वाहांत शक १६९७ व १७०१ या दोन शकांचा उल्लेख आला आदित.

(८) रामदास टेडनि नाम करिसी भगल उपाय ।

कवणाचें काय जाय । भगल तुझें तुज राय ॥

भगल म्हणजे दोंगीपणा. " रामदासी म्हणवितोस आणि छोंगदोंग करतोस । टीक, आमचें काय जातें, पण हें तुझें दोंग तुझ्या च नाशाळा कारणीभूत होईल. "

४५६]

११

घ. सं १२४ × २ = २४८

[१५०

या वाहांत धीसमर्थांची ६०।७० पदें, अर्धम वगैरे 'असून उदय-चिदत्त, तुकाराम, वसवलिंग, एकनाथ, धोषर ब्रह्मानंद, गोदावीरानंदन, नरहरि मालो, केशवराज, लीलाविश्वंभर, गंगाधरानंदन, चिन्मय साधव, नामा, शिवराम, मेव (परंधाम धिदूप व्यक्तीसि आदित । श्लोक ११), विठ्ठलसुत, योग्य, इत्यादिकांचीं पदपदांतरे आदित.

४५७]

१२

लिहिठेचीं पृष्ठे ६३ × २ = १२६

[१५०

हें यदुतेक संपन्न बाट श्रीसमर्थांच्या पदपदांतरेचें आदित. गद्यें च दोन पृष्ठे केशव, तुका मांची कविता आदित.

४५८]

१३

पृष्ठसंख्या १२३ × २ = २४६

[२५०

अति सुंदर, प्रदर्शनीय वाङ्, त्यांत बहुधा उद्धवांच्या व हातची श्रीसमर्थांची पदे आहेत. मालेतील पंचविखावा भाग-श्रीसमर्थ कृत पदपदांतरे-यांत हे संबंध वाढ आले. त्या भागाच्या प्रस्तावनेत व उपसंहाराचे जागी या वाङाचे सविस्तर वर्णन केले आहे.

४५९]

१४

किरकोळ वाङ-पृ. सं. ४१ × ४ = १६४

[१२५

(१) श्रीसमर्थ, केशव व कवीर यांची काही पदपदांतरे, (२) वेणीस्वामींचे कौलाचे श्लोक २६, (३) पुण्यतिथीचे ते चारी श्लोक, (४) कविराख्यानार्ची ३५ कडवी हिंदी, (५) श्रीधरकृत पारधीकथा, (६) पूर्वार्ंभ, ओ. १०

४६०]

१५

लिहिलेछी पृष्ठ सं. ११० × २ = २२०

[२००

महत्वाचे वाङ. यांत श्रीसमर्थ कृत (१) रघुनाथध्यान, ओवीसंख्या ११८, (२) निर्गुणध्यान, ओ. सं. १७७, (३) पंचसमाप्ती व (४) आत्माराम, समास पाच, ओ. सं. १७८, अर्धी चार प्रकरणे संपूर्ण आहेत.

४६१]

१६

पृ. सं २८ × २ = ५६

[१००

शेवटच्या वाङ्नेत वाङ् उसवले गेल्यामुळे शेवटची वरी व पृष्ठे गहाळ.

(१) श्री श्लोक मनाचे २०५, (२) दामाजीपतांचा पोवाडा, २० कडवी, (३) गुंडा कृत विठ्ठलाची आरती.

४६२]

१७

किरकोळ वाङ, लिहिलेछी पृष्ठे २५

[१००

यांत ९ वें कवणाष्टक, रामविजयातील शुंदरकांडातील २१४ ओव्या व ग्रन्थराज दासबोध द. १७ समास ८ व ९, अर्धी आहेत.

पृ. सं. ४७

४६३]

१८

पृ. सं. ६४×४=२५६ शि. आ. शे. १०।१० नष्ट [१००

(१) श्रीसमर्थ, तुकाराम, शिवदिनकेसरी, आनंदात्मज, मानपुरी, यामन, नरहरि, जयरामात्मजअंकित, केशव, शिवराम समर्थ, शिवराम पूर्णानंद, उद्धवचिद्धन इत्यादिकांची पदपदांतरे

(२) मघत्या च एका कौन्या पानावर

श्रीरामउपासक निर्मळ । जो भजनसरोवरीचा मराळ ।

तो रामदास माहा केवळ । भक्ति प्रयळें लावी जना ।

अशी एक शुकुट ओवी आहे, ती कशांतली आहे, कां स्वतंत्र आहे वरें ? मराळ म्हणजे हंस.

४६४]

१९

पृ. सं. ५० × २ = १००

[१००

(१) पहिली ५४ पाने संस्कृतांत सुहृत्संसारसंग्रह आहे, नंतर

(२) जनीचे १६, तुकारामाचे ५२, भीसमर्थाचे ५, नामयाचे ३४, ज्ञानदेवाचे ५ व कृष्णदास, खेचरविष्णु, नरहरी मालो यांचा एक एक, असे अभंग आहेत.

४६५]

२०

लिहिलेली पृ. सं. ७५ × २ = १५०

[१००

(१) गिरिधरप्रभु कृष्ण व्यंकटेश्वरान्वरान्नोत्सव. हे गिरिधर श्रीसमर्थप्रतापकार दिसत नाहींत, निराळे दिसतात. प्रकरण द्वि अग्रकाशित दिसते. ते मजेदार आहे. ममद्यः काही ओव्या, मग श्लोक, पदे, पुन्हा ओव्या, नंतर श्लोक, पदे, अशी त्याची रचना आहे. फक्त ओव्यांना क्रम आहे. एकंदर ओव्या ४२ आहेत. श्लोक, पदे यांना मम नाहीं. पदे गिरिधरांचीच आहेत, असे नाहीं. प्रसंगानुरूप दास गोपाळ, धीरेश्वर, महादेवमुक्त, उद्धवचिद्धन, जेश्वरनामी, गोपाळमुक्त, दास, आनंदनंदन, भीमराव, लोल्लिवराज यांची पदे समाविष्ट करून घेतली आहेत. तारवर्थ, प्रकरण प्रकाशित झाले पाहिजे.

(२) श्रीशंकराचार्य हृत ' भज गोविंदम् ' श्लोक

१ (३) श्रीरामकिंदर हृत ' प्रातः शंकराभि ' श्लोकचंक्र

(४) कधीर हृत भया राम कथो रे । भवतल पार तरो रे ॥ भु०

(५) श्रीधर ब्रह्मानंद कृत राम-कृष्ण-भक्तसंवाद, ओ. ४३

(६) अन्वयव्यतिरेक-अपूर्ण. अन्वयाचे तीन समास पूर्ण असा व्यतिरेकाचा चवथा समास अपूर्ण सोडला आहे. हे प्रकरण भीसमर्थांचे नवून भीसमर्थशिष्य सीताराम यांचे आहे, असे आरण मागे च ठरविले आहे. असे असतां या वाढात प्रत्येक समासाचे अर्ती ' भीरामदासविरचित ' असे आहे, ते नवल होय. हे प्रकरण भीसमर्थांचे नवता हि ते त्याच्या नावावर कर्षापासून आणि का मोडू लागले, ते ठरविले पाहिजे.

(७) वामन कृत त्रौपदीचित्रहरण, श्लोकवट्ट, १ ते २१० श्लोक, अपूर्ण

(८) पंचदशी-प्रथम प्रकरण सटीक. ही टीका गद्यांत असून ती सुबोध आहे. ती श्रीमहादेवभटात्मज श्रीनीळकंठगुरुविरचित आहे.

(९) वेदासिद्धांत म्हणून गद्यात पंचीकरणानिरूपण आहे.

(१०) याशिवाय केशव, त्रिकृतनय, रघुनाथ, आनदनदन व रगनाथ यांची काही पदे.

४६६] लहान आकाराचे २१ महत्वाचे वाढ
 पृ. सं. १३८ × २ = २७६ [२५०

वाढाक ४५५ तील बरीचशी कविता या हि वाढात आहे. ते वाढ अशुद्ध आहे, तर हे शुद्ध आहे. त्या वाढातील अशुद्ध कविता या वाढावरून लावता येईल.

(१) श्रीसमर्थ कृत बरीचशी करुणाष्टके व अष्टाश्रुती श्लोक व मनाचे श्लोक या वाढात आहेत.

(२) श्रीसमर्थ कृत आत्माराम आणि पंचमान

(३) ४५५ च्या वाढाकात स्वप्नाच्या अष्टकातील दोवटच्या श्लोकात ' म्हणे दास ' आहे, त्या ऐवजी या वाढात ' म्हणे भक्त ' असे आहे. " भक्त " नांव धारण करून भीसमर्थांनी पुष्कळदा कविता केले आहे, ही गोष्ट मनात बागविली पाहिजे.

(४) हिंदुस्थानी भाषेत गोपीचंद आख्यान-कडवी १४

(५) संस्कृत आणि मराठी बरेचसे सुभाषित श्लोक

(६) शारदाच्या शेवटून दुसऱ्या पानावर एक महत्त्वाची नोंद आहे ती अशी : " शके सोळासे १६४० धालंकी नाम संवत्ती गांवातील मठ पांधोनी प्रथम नवमी जाली ॥ " अर्थात् १६४० च्या पूर्वी मठ सारंगपुर येथे मावतीपार्षी होता. गांवांतलें श्रीराममंदिर भव्य आणि मजबूत आहे. तें १६४० त पूर्ण होऊन गांवांत पहिला श्रीरामजन्मोत्सव त्या सालीं झाला.

४६७]

२२

लिहिलेली पृ. सं. १५४ X २ = ३०८

[१२५

(१) श्रीसमर्थ कृत युद्धकांडांतील दोन शतके

(२) श्रीनरहरीमालोकांप्रदायकिकर माधव अनुचर कृत तत्त्वबोध-सार घचनसुधा. हें गद्यात्मक प्रकरण अद्यत्न त्यांत सद्गुरूंनीं सच्चिध्याला आत्मस्वरूपाचा बोध केला आहे. प्रकरण प्रकाशनाला योग्य आहे.

(३) एकनाथी भागवतांतील कांहीं ओव्या

४६८]

२३

वाढ-पृ. सं. ७२ X २ = १४४

[१२५

(१) केशव, उद्भवचिद्वन, वामन, माधवराज, गोपाळ आणि सानाजीनेंदन यांची मराठी पदें.

(२) नानक, अहमद, दीनानाथ, निपटनिरंजन, केशोदास, उधोशाम, लछमनगिरी फकीर, रामराय, जयरामपंत, विरबल, तुळशीदास, माधवदास, मानपुढी, शिवदिनकेशी, अग्रदास, कबीर, सुरदास, रोहीदास, मीराके प्रभु गिरिधर, उद्भवचिद्वन, जनजसवंत, कृष्णदास यांची हिंदुस्थानी पदें.

(३) हिंदुस्थानी पांच पत्तास दोहरे

४६९]

महत्त्वाचें वाढ २४ कांहीं श्लोके नष्ट

पृ. सं. ४८ + ४१ = ८९ X २ = १७८

[१२५

(१) या वाटांत मुख्यतः श्रीसमर्थांची कविता-श्लोके पत्तास अभंग, श्लोके दोनशें पदें, बरेचसे श्लोक आहेत. नवीन कविता बरी च आढळली.

(२) या वाटांत स्फुट ओव्या अंक ७१ नंतर अंक २६७ च्या स्फुट ओव्या आहेत व तें योग्य आहे. तसें च स्फुट ओव्या अंक १७ च्या आधीं पुर्वील श्लोक आहे :

भजन मज फळेना शूत ते शाकळेना ।
 घपळपण घळेना यासना हे दळेना ।
 निरपण नियळेना देहबुधी गळेना ।
 तुजविण रघुनाथा पुण्य काहीं फळेना ॥ १ ॥

(३) शिवरामाचीं दहा पाच पदे आहेत व मीराबाई, धेणाबाई व जनजस्यत यांचे एक एक पद आहे.

(४) असेल राक्षिता हरी । तरी करी दया यरी ॥ हे दहा श्लोक मी नरसिंहकृत समजतो.

४७०]

२५

पृ. घ. ४० × ४ = १६०

[२५०

(१) श्रीसमयांचीं पदपदातरे. त्यात काहीं नधीन आहेत.

(२) शिवरामाचीं दहा पाच पदे.

(३) जन जस्यत, मीराबाई, कधीर यांचीं पदे

(४) नारायणात्मजांचे एक पद व दासकिंकर यांचीं दोन पदे व जयराम व माघन यांचा एक एक श्लोक, अशी आहेत. तीं सर्व प्रकाशनाला योग्य आहेत. हे कोण होते काहीं सांगता येत नाही. नारायणात्मजांचे पद व दासकिंकरांचे एक पद येथे देतो

(१) तारी रामा रे

तारी रामा रे । रामा रे । मुनिजनमानसविश्रामा रे ॥ ध्रु०

तुझ्या नामाचा बद्धिचार । स्मरतां पातका सव्हार ।

जाळा बहुतांछा उरवार । हा भवघोर लुक्कला रे ॥ १

तू धि सगुण निर्गुण । स्यूळ सूझम कारण ।

तू धि होसी महाकारण । तुपां उन्मनी तू धि रे ॥ २

तू धि श्रेय ज्ञाता ज्ञान । तू धि ध्येय ध्याता ध्यान ।

नारायणात्मज तल्लीन । कर्पूरदीपकापरी रे ॥ ३

(२) जपा रामा रे

जपा रामा रे । रामा रे । रघुवीर सुखधामा रे ॥ ध्रु०

तुझे नाम घेतो शबर जाळा विपाचा उवार ।

मग ध्यास तो सवर । गौरीसिद्धि लागला ॥ १

शुकारसि म्हणतां चाणी गणिका बसली विमानी ।
 ऐसं नाम हें निर्वाणी । भक्तालागी तारीतं ॥ २
 योग योग नलगे काहीं धरा भाव याचे टाई ।
 कल्युगीं महिमा पाहीं । याचा उदंड असे ॥ ३
 जेहों विश्वासें घेतलें । एयासी याचें फळ जालें ।
 बहु भक्ताला तारिलें । या रघुपीर नामें हो ॥ ४
 ऐसा नामाचा विचार नाम घडुतांसी भाधार ।
 जन्ही जाला ज्ञानी थोर । तेणें हि नाम स्मरायें ॥ ५
 भक्ति करापी सगुणीं । अनुभव घ्यावा तो निर्गुणीं ।
 साख करा पिनाकपाणी । तेणें सर्व फळे हो ॥ ६
 रामउपासनेचा बढिवार । ऐसा आहे कां साधार ।
 विनवीत दासांचा किंकर । तुम्ही घरें विचारा ॥ ७

(५) श्रीसमर्थकालीन दुष्काळाचें वर्णन. ही प्रकरणें व्यस्मानी सुलतानी म्हणून भीसांप्रदायिक विविध विषयांक ४४ यांत पूर्वी छापली होती.

(६) विठ्ठल कृत श्लोकबद्ध सीतास्वयंवर, सर्ग १, २, ३, ४

(७) माभळभटांच्या उवाया २१ व सैवरांच्या उवाया १६

(८) “ नक्षत्र पाहायाचा तोटका, मुहूर्तराज, पालीपडे, सीताचक्र, शिकेचा शुकुन, वस्त हारपली तिचा प्रभ ”

(९) शेवटून दुसरे पृष्ठावर पुढील महत्त्वाचा श्लोक आहे. तो कोणी केला, कां केला, काहीं सांगतां येत नाहीं :

बहुध्रुत हो न्यायनीतीसि जागा ।

जनीं भ्रष्टविता असे भट्ट गागा ।

कदा ही तुम्ही त्यासि मीळों नका हो ।

स्वयमें चि जें बोलिलें तें करा हो ॥ १ ॥

४७१]

२६

लिहिलेली पृ. सं. ३८ × २ = ७६

[१००]

(१) जनार्दन-एकनाथ-राघव-राम-नागेश-दीनानाथ अशी आरंभी परंपरा दिलेली आहे.

(२) वान्दाजी कृत अंगदशिष्टाई-श्लोक ४३

(३) श्रीसमर्थ, चित्रदिन, वामन, केशव, मालो, श्रीधर, अमृतराय, यादव करि, त्रिवक्त्रुगा, आनंदतनय, रंगनाथ, गोषाधीनंदन, भारद्वाजमुन, सदानंदतनय, तुळशीदास, सज्जनगन, इत्यदिक्षाचीं पदपदातरे

(४) शिपराम कृत सदीप आर्यामहागुद्रलभटकृत-श्लो. १०८

(५) सिद्धनागेशावर अमृतरायाचे पद

४७२]

२७

पृ. सं. ३७ × २ = ७४

[११३]

(१) देवनागरी लिपीत लिहिलेले परतु तेलगु, तामिल किंवा कानडी भाषेतील श्रीरामचंद्रकृतक-मन्यवर्षा १०२

(२) वरीलप्रमाणे च जानकीकृतक-मन्यवर्षा ९९

(३) श्रीसमर्थ व तुकाराम यांचे बरे च अमग

(४) केशव, मालो, आनंदतनय यांची पदपदातरे

४७३]

२८

पृ. सं. ८४ × २ = १६८ शि. जा. शे. १०१५ नष्ट [१५०]

(१) श्रीधर कृत रामविजय-प्रथम १ ते ८

(२) दासमुकुंद कृत नारसिंहचरित्र-श्लो. सं. ५८

(३) श्रीधर कृत हरिविजय-पार्श्व भाग

(४) आनंद कृत श्लोकवद्ध उत्तरकांड-दोन सर्ग

४७४]

किरकोळ

२९

वाढ

पृ. सं. ९३ × २ = १८६ शि. काही नष्ट [१००]

श्रीसमर्थ, तुकाराम, उदवाचिदन, केशव, आनंदतनय, विश्वनाथतनय, रंगनाथ, सज्जनरजन, त्रिवक्त्रात्मज, तुळशीदास, शिवरिनकेसरी, गोषाधीनंदन यांची पदपदातरे

४७५]

३०

किरकोळ वाढ पृ. सं. ४२ × ४ = १६८ [१२५]

श्रीसमर्थांचे स्फुट श्लोक, दासगोषाधीन काही समास, जुन्या दास-गोषाधीन दुसरा समास.

४७६]

किरकोळ ३१ वाढ

लिहिलेली पृ. सं. १२ × २ = २४ [१२५

(१) श्रीसमर्थ कृत पदपदांतरे

(२) श्रीरामसमर्थवैशाखळी-म्हणजे नमो आदिगुरु मुख्य विष्णु साधु । हा २६ कडव्यांचा अभंग. श्रीसमर्थ व श्रीतुकाराममहाराज यांनी आपआपली चरित्रे परस्परांचे सांगितली अशी जी दंतकथा आहे, तिला अनुसरून श्रीसमर्थानी म्हणून सांगितलेला हा अभंग होय. पण हा अभंग श्रीसमर्थकृत असावा, असे मला धणमर हि याटव नाही. तो श्रीसमर्थान्या कोणा तरी शिष्याने केलेला असावा. न जाणों, तो उद्धवकृत असावा.

४७७]

३२

कि. वाढ-पृ. सं. ६६ × ४ = २६४ [११०

(१) श्री श्लोक मनाचे-लेखनकाल " छ १७ माहे द्यावान सन १२२५ फसली " म्हणजे शके १७३७ आपाढ व. ४

(२) तुकारामाचें बरेचसे अभंग, एकाद दुसरा जयराम कृष्ण व केशव यांचा

(३) शिवसुव कृत संतनामावळी

४७८]

३३

पृ. सं. ७० × २ × २ = २८० [२००

(१) श्रीसमर्थांची बरीचशी कविता-अष्टाधरी, करुणाष्टके, उदासीन स्वामी न व्हायें दयाळा । हें दशक, कांहीं पदे. कांहीं नवीन आहे.

(२) शिवराम कृत भेघाचे श्लोक

(३) बाबाच्या आरंभी व शेवटी भावार्थरामायणांतील कांहीं प्रसंग

(४) श्रीधर कृत भारतातील पारधीकथा

(५) गोपीचंद आर्याण-दिंडुस्थानी, १४ कडवी

(६) दासकित, शिवराम अंकित स्वामीचा, कवि किंकर, वेणी (रामनामधीण मज कंठेना), केशव (श्रीगुराया रे सखया श्रीगुराया रे),

कवीर यांचो पदपदांतरे

४७९]

३४

कि. वाढ-पृ. सं. ३७ × २ = ७४ [१००

(१) श्री श्लोक मनाचे ६९ ते २०५, (२) ओव्या-शतकार्पेकी पडिले शतक, (३) श्रीसमर्थोचे कांहीं अभंग.

४८०] लहान ३५ आकाराचें [१५०
वाड-पृ. घ. १०५ × ४ = ४२०

(१) श्री श्लोक मनाचे-६ ते २०५

(२) श्रीसमर्थ वृत्त रामायण-सुदरकाड आणि युद्धकांडाचें शत १ ले. श्लोक मागे पुढे शाले आहेत.

एक एक पानावर एक एक श्लोक लिहिला आहे.

४८१] चार चार पृष्ठे ३६ आ. वे. गेलेली [१५०
पृ. घ. ३८ × ४ = १५२

हे सवष वाड गुंडा यांच्या अभंगाचें आहे. हे गुंडा नवीन आहेत. त्यांचें चरित्र काहीं एक माहित नाहीं. सुमारे ३००।४०० अभंग या वाडात आहेत. नमुन्यावाठी काहीं अभंग देतो, मठा ते वेधक वाटतात.

[१]

कोणी पडती वेद कोणी पडती शास्त्र । रामकृष्ण मंत्र आम्हांलागी ॥ १
वेदात सिद्धात योग ज्ञान सर्वे । नामापुढे गर्व भिरवू न सकती ॥ २
निश्चय वचनानी हरि पाठिसासः । जो योगियाचा सत्ता निरुंगरुरी ॥ ३
गुंडा सागे मना ह्तरासी काये । परी नाम घेता होये जीवन्मुक्त ॥ ४

[२]

विठो तुझ्या पाई जडोनि गेलें मन । आतां कोठील कोण कोण पुसे ॥ १
निर्भयाचें स्थळ तुझे येऊ पाय । इतर मायामय जगज्जाल ॥ २
बहुत तपी जाला तो विपयासी भाला । तुजला शरण आला तो निर्भय ॥ ३
गुंडा म्हणे थोडू तुझ्या किती गोष्टी । सुख न माये पोटी पांडुरंगा ॥ ४

[३]

जनामाजी देसा पिटिला डांगोरा । नाम घेता खरा तारितो हा ॥ १
उपेक्षितां तुवां न दिसे वरें हरी । होईल चराचरीं अपकीर्ति ॥ २
नाम घेत होता कोठें मुक्त जाला । दुर्जन या बोला बोलतील ॥ ३
गुंडा म्हणे करी प्रीद साच आतां । आपुले पंढरिनाया दासासाठीं ॥ ४

[४]

गुह्या भेटीसाठीं सोडिला संसार । नसतें देशांतर वसवीलें ॥ १
 आतां तुज भायें कवणाकडे जावें । सर्वां भूतीं देव तूं चि येक ॥ २
 तुजें विश्वरूप पाहूं जातां झोळे । होताती आंधळे अमयोर्गे ॥ ३
 गुंडा म्हणे वरा आतां जाळो धीट । तुजपुढें नीट चालुन येतो ॥ ४

[५]

फरी देवा तुम्हा दास । तोडुनिया आशापास ॥ १
 तुह्या नामीं हेत लागो । हें चि देवा तुज मागों ॥ २
 वारंवार हे चि चिंता । भेटी व्हावी पंढरीनाथा ॥ ३
 तुह्या पायाची टेंपणी । गुंडा इच्छिजसे ध्यानीं ॥ ४

४८२]

लदान ३० आकारार्थें

वाड-पृ. सं. ६१ × ४ = २४४

[१५०

(१) श्री श्लोक मनाचे-१ ते २०५. या मठांतील संग्रहांत मनाच्या श्लोकांच्या प्रति फार आढळतात, ही गोष्ट वाचकांच्या लक्षांत आली च असेल, तसें च या श्लोकांच्या वाचणींत एक गोष्ट या संग्रहांत पाहण्यांत आली पण आतांपर्यंत नमूद करण्यात आली नाही, ती अशी फी, या श्लोकांचा शेषट कारतांना “ इति श्री श्लोक मनाचे भक्तिज्ञानवैराग्यनिरूपणं संपूर्णमस्तु ॥ ” असें बहुधा मूटलेलें आहे.

(२) श्रीसमर्थ कृष्ण करुणाष्टकांतील श्लोक

(३) भीमत् दासघोषांतील काहीं यमाल

(४) पुढील दोन श्लोक पूर्वीच्या हि काहीं वाढांत दोने, पण त्यांचें मूळ लक्षणांत आले नव्हतें, म्हणून पूर्वी ते उतरून घेण्यांत आले नाहींत. पण ते वारंवार आढळतात, या हि वाढांत आहेत, तेव्हां ते एकवार देऊन देवणें आवदपक वाटतें :

भानमद सोनमद दोधे भद नष्ट हे ।
 राष्टमे उदुंष्ट कष्ट दाखिले चि पष्ट हे ।
 देष्टदाष्ट सें नसे चि घेति ते अष्टेन दे ।
 पाष्टें चि तें नष्टे कार्यनाश मूळ हे ॥ १ ॥
 चंद्रजान आणि पान यां द्वयसि सांगों ।
 बिन्दाष्ट तों मुके तों यमासुभें चि राहों ।

आमची तुम्ही किकीर ते कदा न वाहणे ।

अरण्यवास तो अग्हास देवदास्य एाहर्जे ॥ १ ॥

श्रीसमर्थींच्या पश्चात् केवळ गैरसमजुतांमुळे जो कलह उत्पन्न झाला होता तो विचारात घेता या दोन श्लोकात इतिहास असल्याचा भास होत आहे.

४८३]

महत्नाचें ३८ पुढकें

एधु प्रकरणे

[२५०

या पुढक्यात फाहीं प्रकाशित आणि काहीं अप्रकाशित अशा तत्कालीन एधु प्रकरणाचा संग्रह आहे. मागील बाळाक ३५ हें टाकळी मठातील होतें. त्याची नोंद करताना ग्दटलें होतें कीं, तशीं आणखी बरीं च प्रकरणे गदाळ झालीं असावीत. त्यापैकी काहीं या पुढक्यातील प्रकरणें होत. टाकळी आणि इंदुर हे दोन्ही मठ उदवाचे च. तेन्हा काहीं संग्रह टाकळीस राहिला व काहीं इंदुरास आला, आणि काहीं गदाळ दि झाला असेल.

(१) जुना दासबोध. मुखपनावर हें नाव दिलेंलें आहे. या प्रकरणाचा एकवीससमासी म्हणतात. प्रकरण सपूर्ण आहे. पण त्यातील समास ४, ५, ६, ८ आणि १५ हे समास मूळचे लिहिलेले नसून मागाहून लिहिलेले आहेत.

(२) मानसपूजा,	(३) पड्डिपु,
(४) धंतर्भाव,	(५) आरमाराम,
(६) पंचस्रमासी,	(७) निर्गुणध्यान,
(८) जुनाटपुरुषरुधा,	(९) बहुधा गोसावी,
(१०) सरवदा,	(११) पूर्वारंभ, तीन प्रती
(१२) मानपंचक,	(१३) नि सगनिरूपण, स्फुट समास
(१४) ससार सांकडीसाठी । ओवीसख्या २६	
(१५) स्फुट प्रकरणें ४ ये व १४ वें	
(१६) सकळ जीवाचें जीवन । फुट समास	
(१७) विशेष स्मरणें देव । फुट समास	
(१८) नाना पदार्थ नाना फाया । फु. स. पहिला	
मदा सकळाहुनी विशेष । फु. स. दुसरा	

(१९) पंचाध्यायी-संस्कृत प्रकरण, हिला च दासगीता म्हणून म्हणतात. हिच्या अनेक ठिकाणी अनेक प्रती मिळून हि फक्त चार च अध्याय सांपडतात, पांचवा सांपडत नाही. या प्रतीत पांचव्याला आरंभ करून त्याचे दोन श्लोक हि लिहिलेले आहेत.

वरील सर्व १९ प्रकरणे श्रीसमर्थकृत होत.

(२०) हनुमत्कवच-संस्कृत, श्लो. ३९

(२१) शनिश्चरस्तोत्रम्-श्लोक २५

(२२) श्रीरामसहस्रनामस्तोत्रम्-श्लोक १२९

४८४]

३९

पृ. सं. १००, शिवाय १५० नष्ट

[१२५

(१) श्रीसमर्थ, नामदेव, तुफा, केशव, मध्वमुनेश्वर, फकीर, वेडा नारा, मुक्तार्ह, मोहनगीर, रंगनाथ, राघवदास, मानपुरी, गोसावीनंदन, बोधला, कोकिल, चिन्मयनंदन, मालो इत्यादिकांची पदपदांतरे

(२) कोणी देवदासाचा दास श्रीपति यांचे एक सुंदर पद आहे. त्यांत साधुसंतांचा उल्लेख असल्यामुळे त्याला ऐतिहासिक महत्त्व आहे, पण दुर्दैव असे की वाढाची एक बाजू फाटली असल्यामुळे सर्व पद लावणे शक्य नाही. जेवढा भाग याचतां येत आहे, तेवढा च येथे उतरून घेणे इष्ट वाटते.

पद

पतितपावन देव दयाघन करणासागरमूर्ति ।

++ लासे देवदासाचा दास श्रीपति ॥ १

+ हलुगिचा सुतार गोदा । नित्य स्मर + + + दा । दीन बोधिले बोधा । नायके मा + + धंदा । ब्राह्मणास पीठ घाटावे । मा + + सोनि अल्या साधुसि भेटावे । सप्रेम + + त्याचे चरणासि चाटावे । पिवळें सेत यात्राकरी- हाते हुटवायें । त्याकारणे विह्वलमूर्ति । माहातुंसि रविमणीपति । अद्यापि हो मूर्ति पाहाती । अजून जया + धि कीर्ति । भरष्यभेंडिमि पातला । तेथें भक्त सावता माळि हेमिरा । तदकरवेश नामा हुन्दुनि दाविला । उपधि मजला पुढे पिटत घोळिरा । तेनें फानुनिघा उदर । साठविला विशंभर । अभिमानाचे अळे

सर्व हि तुटलें। सहित कटावरि करफासि कासिला पीतांबर। नामवासी नवल पाटलें। भक्तीचे बळे ऐसे विचित्र पाटलें। सप्रेमेवरनि भेटि दिधले मिठलें ॥ २

लडळिचा कूर्मदास। हाका मारितो देवास। सख्या तुशी घरली फास। हरिभजनीं विश्वास। तयासी नव्हते पाये वो। येईं विठ (ल धा) उनि माझे माय वो। तयाकारणे देव धाउ (नि) जाय वो। अद्यापि लडळिं मूर्ति विठो (याची) आहे घो। ऐसे पवाडे अंतंत। भक्तकैवा (री भ) गवंत। इंदुरांत साळोपंत। ज्याची वी (तिं) गाती सत। दासाचें यारी सकट। स + + मानुनि रूप धरितो विराट। सांडुनि (ल) ज्या फरितो भक्ताचे कष्ट ॥ ३

भक्ता (सा) ठि माहार जाळा। रसद नेली वेदराला। रक्षी दामाजीपंताळा। अविंदासी जोडा (र के) ला। दासाचें सगट वारिलें। विठो नाईक नाम रवा नाहीं चोरिलें। घनाजाटाचें सेत जाउनि पेरिले। तुळसीदासाचें देवें कर्ज हि वारिलें। ऐमी महिमा षणूं किती। जड चालवि-या भिती। मुक्ताबाई महा सती। ज्ञानराज प्रह्लादमूर्ति। विप्राचा गर्व हरिला। बरुनि टीका अज्ञान लोक तारिला। नामस्मरणें अरघा सहाय वारिला ॥ ४

निजभावें तुकितां तुका। अगोचर प्रह्लादिका। देवाचा जो प्राणसखा। का रि न चुके चि चुका। जळीं कागद कोरडे। वेदातयाणी अभाग केले सावडे। कीर्तनीं गातां लागती देवासी गोड। देहासगट गेले गर्जंत पवाडे। गोन्या कुंभाराचा भाव। मडकें घडित असे देव। जी का पैकुठीचा राव। केव्हडी तयाची माय। कविराचे + + के विनिले। तुमिलतातानादासाचे सेवद + + नले। मानुनिया अमृतसागरीं ना + + +। सत निर्वाणीं ऐसे बहुतेक तारिले। नारायेणाचा धीरग अदअक्षई अभाग। साक्षारकार पांडुरंग। अनाथनाथ (प) तितपावन देव दयाधन कदनासागरमूर्ति जालासा देवदासाचा दास श्रीपती ॥ ५

(३) तशी च एक संतनामावली आहे, ती तर ज्यानीं गाविली त्याचें च नाव पाटण्यात गेलें आहे. ' ०मसुताची वाणी ' अशीं अक्षरें आहेत जयराममुताची म्हणून ती प्रसिद्ध च आहे.

संतनामावली

हरिजन हे हरिगुरभजनं जन तारून भापण तरले ।

निजभक्त सुरें भवतरले ॥ धु०

तारक मार्ग दाविती लोका । वोधें हरिती भेदभयशंका ।
जे संसारसागरीं नौका । नामें पावन त्यांचीं देवा ॥

प्रह्लादांशु कुपेर प्रभंजन । इंद्र चंद्र यम भास्कर । पावक चांगपति
वरुण वशिष्ठ । पराश (र) वाल्मिक । व्यास महाकवि । गौतम विश्वामित्र
अगस्त्य भार्गव । ऋषभदेव सनकादिक नारद । कपिल दालभ्य । कश्यप ।
अस्तिक । शु (क वा) मदेव । श्रोतदेव शमिक । जडभरत द + + ऋषि ।
याज्ञवल्की । भृगु भारद्वाज । उप (मन्थु) कदर्यु । पुंडरीक मुनि । मुद्गल
कवि । हरि अंतरिक्ष पिप्पलायन । भाविर हीन । (प्रबुद्ध) चमसकरभाजन ।
दामिल अत्रि । मैत्रेय + श्रोणिक सुहृदधी । साकंडेय ध्रुत + + + वांसदेव ।
द्विजसुदेव । संजय जयमि (नी वै) शंपायन । पद्मसुख हरिश्चंद्र । युक्ष + +
नल चंद्रहास्य सुचकुंद मनो । ध्रुव अ + + से । पृथु लक्ष्मण । गुहक भरत ।
भक्त र (कमां) गद । धर्मांगद । सुग्रीव । विभीषण । जांबुवंत । + + + त ।
सुदामा जनक । वलि प्रह्लाद अजामेल गणिका गरुड गजेंद्र पिंगला विदु
व्याध गंगासुत अर्जुन । धर्म भीम सहदेव । सुभद्रा नकुळ प्रिया गोपाळ ।
गोपिका उद्धव यद अकूर । परीक्षिती । दास धियाळ । जटायु । (जा) नकी ।
सर्वांनिसेचर । अनसूया । सरस्वती । भागीरथी । मैत्रेय कमळज्या । अहिल्या
अरुंधती । मध्यावाळि । त्रिजटा । देवहुति । पांचाळी । रक्मिणी । राधा
ऋषिपत्नी । चंद्रावली । उग्रव्यसन वसुदेव देवकी कुच्चा नंद यशोदा ॥ १ ॥

जाले नित्य मुक्त निजजानें । लाघले बोधसुधारसपाने ।
सजिले कामकोष अभिमाने । त्यांचीं परिसाचीं अभिधानं ॥

श्रीशंकराचार्य जगद्गुरु । भास्कर श्रीधर । मदसूदन हस्तामल मुकुंदराज
नृप जैतपाळ । ज्योतिरानंद । मर्च्छेंद्र मी (न) गोरक्ष भर्तृहरि । सदानंद
शैली । चैरंगी (कृ) ऋद्धयपायन । मध्वमहामुद्गल । नाराय (ण) श्री-
निवास । जयदेव निवृत्ति ज्ञानेश्वर सौपान (चां) गाय । मुक्ताई रेवण-
सिद्धेश्वर । मरळ सिद्ध (जा) छंदर । अच्युत दामोदर सारंग । सरस्वती
(नर) सिद्ध । षड्वानळ चटेश्वर । संतिदास । + + + साळया ।
निर्पटचर्पट । चांग बोधला (नर) हरि घ (रस) अघाका । परमानंद
विसोवा (रेंच) र नामदेव हरिदेव भागवत परित्ता + + (पा) ठक नामा ।
सिखीकार गोविंदा साव (ता चोत्ता) मेळा । पिस्ता पहेरा । जनानिज पुरंध

(२ वि) टळ गोरा कुळाळ । सेना कर्मदास हरि + + + न्हया मलुखदास
रोहिदास । त्रिलोचन + + + नरहरि सोनार । छतिका धना ज्याठ + + +
बल्लय दामा । रामानंद उदासी । ना (नकस) हजानंद कथिरा । कमाल किसोर
स + । सुरदास मुयवा तुळपीदास । पेवाजिसजन रामदास यदायन वाजिदा ।
शाहुसेन सेना माधव । भासन प्रेमानंद । नदळता का (न्हो) पात्र ।
मिरा हरि । कृष्णा जनी बहेणी कर्मा (हं) ॥ २

कोणही प्रह्लानिष्ठ गुरुभजनी । योगी वीतरागी रत सगुणी ।
भाऊकरनामकर्तन मौनी । सत्जन धरयण करायें धवणी ॥

कनरुदास अज्ञानसिद्ध । नामेदा रेणुकांनंद मौनी भानुदास विद्ययात जनादेन ।
येकनाथ गुरु गुरुभक्त रामया । गुरुसोत्तम लीला विधंभर । चिंतामणी ।
मुक्तेश्वर । मुद्दळ कृष्णदास भद्रभूत दिगांबर । दासोपंत रमावल्लभ लोडिंपराज
सतोपनिषया । गंगाधर कोनेर । सुरारी दांतडिंग । श्रीकृष्ण योगिया ।
कृष्णदास जयराम तुरीया रामदास शानदमूर्ति । महारी पूर्ण शिवराम बोधला
रघुपति । दाशनिरंजन । केशव वि (थ) नाथ । वामन विठळ कवि रंगनाथ ।
कव्याण चंद । सखा मानपुरी । रश्मणा चिद्धन । रामकृष्ण वासुदेव । माधव
तुक्याबंधु । कुमार + + + न मध्यमुनेश्वर । निपट निरंजन पंडरीचा (प्र)
वहाद । साधु जयराम । कासी गोसावीनदन । कृष्णदयार्णव । हरि
नारायण । राघवचिद्धन । (धी) धर गुरु गोपाळ । अनंत महंत असे ।
यहुत + + जमी । किती गुप्त प्रगट जड मूढ पिशाच्य + + उग्रमत विदेही ।
निरंकुश वर्णियले हरि + + (थ) तुर्बिध मुक्त विरक्त । सुगुक्ष उपासक ।
+ + + नि जाले भगवत्पर । जात विजात म्हणोनि + + + ग पावन हे । सुष्ट
ते सुकृते तेथें गात अ (से) (जयरा) मसुताची वाणी ॥ ३

हरिजन हरिभ (ज) ने तारुन आपण तरले ।

निज गुरुभक्त (सुखें अ) वतरले ॥ धु०

४८५]

४०

किरकोळ वाढ

[१००

पूर्वार्भ-अपूर्ण

४८६]

४१

किरकोळ वाढ

[१००

४८७] दुर्दशा ४२ पावलेसं [१२५
 वाढ-पृ. सं. ३८ × २ = ७६

(१) उद्धवचिद्वन, आनंदसुत, मध्वमुनेश्वर, अमृतेश्वर, केशव, तुकाराम, काकाभज, चिन्मयनंदन, मोराके प्रभु गिरिचर नागर, जनी, नारायणाभज, विष्णुदासनामा, वामन, चिन्मय माधन, इत्यादिकांची पदपदांतरं

(२) शिवराम वृत्त समश्लोकी महामुद्रलविरचित आर्या-श्लोक १०८ (वाढाक ४७१ पदा)

(३) श्री श्लोक मनाचे-१ ते २०५

(४) वामन वृत्त गोपीगीत-श्लो. ५१

(५) शिवराम वृत्त बोधवासष्टी (वाढाक ४४७ पदा)

(६) जयरामसुत वृत्त वस्त्राभरण

(७) अमृतेश्वर वृत्त त्रौपदीचा धांजा व मुद्रामचरित्र

(८) नारदीयपुराणे हरिस्त्वोत्रम्

४८८] ४३ [२००
 महत्वाचे वाढ पृ. सं. ११७ × ४ = ४६८

(१) श्रीसमर्थ वृत्त माहिझाचे श्लोक, कांहीं आरत्या, पदें, अमंग, अष्टवें, उफमार्णी (येसा हनुमंतवीर विसयातु । व । हनुमंतानें स्थापित केली), मनाचे श्लोक (भक्तिज्ञानवैराग्य निरूपणपर) व ग्रन्थराज दास-बोर्घातील पाच पंचवीस पद्यास. मात कांहीं कविता नवीन होती, ती निराळी उतरून काढली.

(२) भावार्थरामायणातील कांहीं प्रसंग (वा. ४७८ पदा)

(३) श्रीधर वृत्त पारधीकथा (वाढाक ४७८ पदा)

(४) विष्णुदासनामा वृत्त उपमन्युचरित्र-श्लो. ३७

पाद श्रीहरि वृत्तात् । भक्तालामी स्नेहात् ।

पादात् न लगे धेत्तु । रमरणमात्र पेलिषा ॥ ३६

विष्णुदास नामदासा स्वामी । शब्द रमराया शंतपर्मां ।

भेटी वेदंत ये च जन्मा । क्षण येव न विसंततां ॥ ३७

(५) वेणीव्यामी वृत्त मील

(६) कांहीं औपम्ये व गोप, नीनंदन, वेद्यर व जनार्दन यांची पदें.

सखा माझा राम यरा रे यरा । समेमें हृदयी धरा ॥ धु०

राम मुखाचा घडणी साचा । जर शिवाचा स्मरा ॥ १

जनादेनाचा स्वामी शिवाचा । नाथ रमेचा सरा ॥ २

४८९] ४४ [१५०
 पृ. सं. २३ × ४ = ९२, ५।१० नष्ट

श्रीसमर्थ आणि तुकाराममहाराज या प्रत्येकाचे पांच पत्रास अमंग, जनावार्हेचे दोन, मध्वनाथांचे फांई व केशवाचे फांई

४९०] ४५ [१००
 पोथी-पत्रसंख्या २६

केशवकृत श्रीएकनाथचरित्र-अध्याय २२, २३, २४ व २५. मागवतावर एकनाथांनी मराठीत टीका केल्याचा घोर अपराध केल्याची वार्ता लागून शासनाथ नाथांना कार्याहून आलेले बोलावणे, त्याचे काशीस जाणे, त्यांची श्रुति पाहून उलट तेथील पंडितांचे त्यांना च चरण येणे, गंगेने नाथमागवत तारणे, मागवताची हत्तीवर सात दिवस मिरवणूक निघणे, नाथाचे पैठणास परत येणे, इत्यादि नाथभागवताच्या अपूर्व गौरवाचा कथाभाग या चार अध्यायांत असल्यामुळे तेवढे च चार अध्याय कोणी उतरले असावेत.

४९१] ४६ [१५०
 पोथी-पत्रसंख्या ३२

ब्राह्मण मुंतेजी कृत प्रकाशदीप. पहिल्या च पुढावर ग्रंथाची ओवीसंख्या ४/१ व पत्रसंख्या ४/१ अशी दिलेली आहेत. ग्रंथाची प्रकरणे पांच असून या पोथीत पहिली फक्त चार च प्रकरणे आहेत. शेवटची ८ पत्रे म्हणजे पांचवे प्रकरण हरवलेले दिसते.

४९२] ४७ [२००
 पोथी-पत्रे ४३

मुकुंदराजविरचित परमासृत-ग्रंथसंख्या ३२५. पहिली दोन पत्रे हरवली आहेत. मधून मधून पत्रे फाटली आहेत.

(१३) बल्पना ते परा पाचा ।	ग्रं. सं. ५,	स्कृ. प्र. २७
(१४) संगीत गायनी विद्या ।	" १२,	" ३९
(१५) देहेदेवाळयामध्ये ।	" ३०,	" ६८
(१६) विवेके निश्चल जाला ।	" ९,	" २९
(१७) आमुची घोळी देवाची ।	" ३२,	" ५५
(१८) श्रीराम देव देवांचा ।	" ९,	" ६४
(१९) दुखदारिद्र्यद्वेगें ।	" ५७,	" ६७
(२०) देखिली तुळजामाता ।	" ११,	" ३३

स्कृ. प्र. १३ तील बारावा श्लोक मागाहून समासात लिहिला आहे, अशी टीप तिच्या भागांत आहे, तो श्लोक या पोर्थांत नाही.

(२१) रागदासें भक्तयोगें ।	" १०,	" ६६
(२२) गिरीचें मस्तकीं गंगा ।	" ११,	" ३२
(२३) जगदात्मा जगदेश्वरी ।	" १०,	" ५६
(२४) जगदीश जगदात्मा ।	" १४,	" ५७
(२५) ध्वजा देवाळयें गुफा ।	" २०,	" ५९
(२६) आंधारें दिसती नाना ।	" ११,	" ६०
(२७) गणेश पुजावा आर्धी ।	" १५,	" ६२
(२८) संसारीं घातलें कोणें ।	" १३,	" ६३
(२९) फिरणें यहुता टाई ।	" ५,	" ४२
(३०) युक्ति नाही बुद्धि नाही ।	" २०,	" २३
(३१) नेणतां जन्मलों आम्ही ।	" २४,	" ४
(३२) धन्य ते भजनी माता ।	" ११,	" ४३

(३३) भीमरूपी महारुद्रा । हें स्तोत्र प्रख्यात आहे, सर्वांच्या पाठांत असतें, तें इतरत्र प्रकाशित आहे. पण आपणांत अजून तें प्रकाशित करावयाचें आहे. तें येथेंच देण्याचें मनांत येतें :

भीमरूपी महारुद्रा । यज्ञ दनुमान् मास्ती ।
पनारि भजनीमुता । रामदूता प्रभंजना ॥ १

महावली प्राणदाता । सचळा उठपी घळें ।
गौरवकारी लोकदत्ता । पूतं धैर्यगय गायशु ॥ २

दीनानामा हरिरूपा । सुंदरा जगदांतरा ।
 पाताळदेवताहंता । मध्य सिंदुरलेपना ॥ ३
 लोकरनाथा जगन्नाथा । प्राणनाथा पुरातना ।
 पुण्यवंता पुण्यशीळा । पावना परतोपका ॥ ४
 धनगों उचले घाहो । भावेसं लोटला पुढें ।
 काळ्यामी काळरुद्रामी । देसतां कांपती भयें ॥ ५
 महांड माईल नेणों । भावाळें दंतपंगती ।
 नेग्रामी चालिल्या ज्वाळा । भृकुटी धाहाटव्या बळें ॥ ६
 पुठ तें सुढळें माथा । किरिटी कुंडलें घरीं ।
 सुवर्ण फट्ट कासोटी । घंटा किंकिणी नागरा ॥ ७
 वकरें पर्वता देसा । नेटका सडपातळु ।
 चपळांग पाहातां मोठें । महा विद्युत्पतेपरी ॥ ८
 कोटिच्या कोटि उड्याणें । झंपावे उत्तरेकडे ।
 मंद्राद्रि सारिखा द्रोणु । कोपें उरपाटिळा बळें ॥ ९
 आणिला मागुता नेला । गेला आला मनोगती ।
 मनासी टाकिले मागे । गतीसी तुळणा नसे ॥ १०
 अणुपासुनि महांडा । येवढा होत जातसे ।
 तयासी तुळणा कोठें । भेरु मांदार घाकुटे ॥ ११
 महांडा भोंवते वेढे । बघ्रपुडें घालूं सके ।
 तयासी तुळणा कैची । म्हाबाई पाहातां नसे ॥ १२
 आरक्त देखिलें झोळां । गिळिलें सूर्यमंडळा ।
 घाबतां घाबतां बाडे । भेदिलें शून्यमंडळा ॥ १३
 भूतप्रेतसमंधादि । रोग व्याधी समस्त हि ।
 नाशती तुटती चिंता । आनंद भीमदर्शनें ॥ १४
 हे धरा पंधरा स्रोतीं । लाभली शोभली घरी ।
 दड देदी निःसंदेहो । सत्या चंद्रकळारुणें ॥ १५
 रामदासीं अम्रगण्यु । कपीतुळ्यासी मंडणु ।
 रामरूप अंतरामा । दर्शनें दीप नासती ॥ १६

- (३४) कोपला रूप जे फाळीं । अं. सं. ६, स्फु. प्र. ११ वें
 (३५) माझे माझे हुझे माझे । " १२ " ७
 (३६) देहाचा भवसा नाही । " ११ " ९
 (३७) स्वमीचें सुख तें किती । " ५ " ८
 (३८) जनांत दिसते काया । अंतरें मार्ग सूचिळा ।
 मद्गांधा घडता गेला । राहिला तो निरंजनी ॥ १
 निर्गुणी येकला जातो । जातो येतो पुनः पुन्हा ।
 भूमिका ते गतायाता । अध्यात्मार्मी घोळिले असे ॥ २
 प्रपंचीं दुख तें मोठें । निर्गुणी छीन होतसे ।
 विश्वांती पावते तेथें । भूमिका ते सुखीनता ॥ ३
 साधनें घोळिलीं नाना । इत्यादि भूमिका घन्या ।
 विचारें हेत तुटवा । हें मुरय वरें जाणजे ॥ ४
 पडेना घम जों टाई । तों कर्म चुकतें कसें ।
 सर्व संग मुटे ज्याला । ध्याला तो योग साधला ॥ ५
 (३९) येकला सर्व कर्ता जो । प्र. सं. ४, स्फु. प्र. १६ वें
 (४०) पौडस्ती मस्त मस्तीचा । " ६, " १० वें
 (४१) सुतें च भासलीं झाटें । " १० " १२
 (४२) वारा वारा घरा घारा । " ८ " १३
 (४३) धंदवें धर्चिला रेटा । " २ बाडांक २५७ पदा
 (४४) चुकतां होतसे वाखा । " ११ स्फु. प्र. १४
 (४५) धन्य कर्तार तो गैबी । " ११ " १५
 (४६) आतें तें तूतें पुतें हो । " २२ " ११
 (४७) स्नान संध्या टिके माळा । " १३ " ५२

४९८]

५५ व ६८

पोथ्या-पत्रें अनुक्रमें १४ व १३

[२००

श्रीसमर्थे कृत मानसपूजा-दोन प्रती, दुसऱ्या प्रतीतील पहिला
 घमास नाही.

४९९]

५६

पो. पत्रवंग्या ६

[२००

श्रीसमर्थे कृत चतुर्थयोग, माळेंतील तिसऱ्या भागांत हें प्रकरण
 छापलें आहे. तेथें त्याचें चतुर्थमान असें नांव दिलेले आहे.

५००]

५७

पोथी—पत्रे ३८ ते ४८ = ११

[१००

बाहाक ४९७ चीं पत्रे ३७ आहेत. त्याच्या पुढचा अंक या पोथीच्या पत्रांना दिलेला आहे. त्यात फुटमाने ऊर्ज स्फुट प्रकरणे आहेत, तीं च या पोथीत पुढे चालू आहेत. त्या पोथीचे अक्षर आणि या पोथीचे अक्षर मात्र निरनिराळे आहे. या पोथीत अश्लेष्या मानाचा क्रम त्या बाहाकातील मानाच्या पुढे च चालू .

(४८) महती सुग्गाची नाही । येथें दुख उदड हि ।

उदड दुख लोकांचें । ऐकता ऊर फुटतो ॥

लोक हे विकारी नाना । फार अन्याय वर्तती ।

पाहायें त किती डोळा । ऐकायें भ्रवणें किती ॥ २

क्षमिता ऊर तो दाटे । योएतां वाणि सुटते ।

तन्हीं ते मस्त मस्तीनें । वळिता वळती च ना ॥ ३

वळिता दुप मांनिती । अन्यायें घात नेणती ।

सागतां हित वाटेना । ऐकता ग्रास मांनिती ॥ ४

झडणित्ती चंचणित्ती । फफणित्ती हटें हटें ।

हटें ते उदड होती । आपशुद्धी असेचिना ॥ ५

उदडें वर्तती क्रिया । उदडें शब्द बोलती ।

उदडें नास्ति मर्यादा । उदडें नास्ति नग्रता ॥ ६

उदडें गर्भ वर्तावा । उदडें प्रीति नासती ।

उदडें आतें तोडित्ती । उदडें प्रीति राडित्ती ॥ ७

अखड सर्व सोसाव । भलेपणाची कारणें ।

परतु सुख तों नाही । कांहीं कांहीं कथित हि ॥ ८

शीण उदड होताहे । नेणत्या सगतीगुणें ।

जाणता सग भेटेना । हु काळ पडिला गमे ॥ ९

सज्जनें काये करायें । लोक मोठा अनावर ।

कीं त्यासी काय सागायें । मनांतून कळेचिना ॥ १०

सज्जनीं फारसी निष्ठा । देव त्यासी च बोलतो ।

अन्याय वर्ततो तो तो । अष्ट होतो अनावर ॥ ११

(४९) धारभों जन्मला प्राणी । ग्रं. सं. २०, स्फु. प्र. ४९
यांत दि या मानाचें इहलोकविवेक असें नांव दिलेले आहे.

(५०) संसारीं ऋष्टला प्राणी । ग्रं. सं. २०, स्फु. प्र. ४७
याचें नांव परलोकविवेक दिलेले आहे.

(५१) फटफटी घटघटी प्राणी । ॥ ११ ॥ ५१
या मानाचे अकरा श्लोक आहेत, पण स्फु. प्र. ५१ त परिले सहा च दिलेले
आहेत. वाढांक १२६ पदा, त्यांत पुढचे पांच श्लोक दिले आहेत. पण
सातव्या श्लोकाची पाहिली दोन चरणे

स्नान संध्या सुचि नाहीं । देवघर्म असेचिना ।

अर्था त्या वाढांत आहेत, त्या ऐवजी या पोर्थात ती

तीर्थ नाहीं यात्रा नाहीं । नार्ती कथानिरूपण ।

अर्था आहेत. या पोर्थात या मानाचें नांव " उग्रार्थजन्म मान प्रथम " असें
दिले आहे. मागील वाढांक २५७ दि पदांचे.

(५२) स्नान संध्या टिके माळा । ग्रं. सं. १३ स्फु. प्र. ५२
या मानाचें नांव " धन्यजन्म मान द्वितीय " असें दिलेले आहे.

(५३) मायाची माय तीची हि । ग्रं. सं. ६ स्फु. प्र. ४८

(५४) ध्रमाचें मुख तें किती । प्रत्यक्ष पाहानां नसे ।
तणेना विपयो तैसा । देहे हा हि तणेचिना ॥ १
असोसी राहते पोटी । ते चि जन्मासि कारण ।
असोसी सोसवेना रे । ध्यानीं देव घरा घरा ॥ २
ध्यान तें निरुंणालागी । सगुणें हुर होतसे ।
मुख हुल नसे जेथें । मद्र तें शोधितां वरें ॥ ३
कव्यनातीत वो. देवो. १. कविमनां व्यपना नये. ।
उरेल तें सार जाणावें । आणावें प्रत्ययांतरां ॥ ४

(५५) काळिका काळरात्री ते । काळ काळा संहारची ।
कुमारी दैत्य मारीते । एळदेच्या भुमंडळीं ॥ १
खेचरी खेळवीं लोकां । राजगसेटकधारिणी ।
शुंतला यत्न खोळंबे । ते काळीं रक्षिते वळें ॥ २
गोंदळीं नाचती गाती । शुंतला लोकां उगवे ।
संग भागीरथी माता । गांजितां पांवते वळें ॥ ३

- घे घे घे दैत्य घेताहे । अघोरा घोररूपिणी ।
घुमारे घुमवीताहे । घोरसेधोनकारणी ॥ ४
- घंघळा घरळा देव्या । चमके सचराचरी ।
चुकरी लक्ष चौन्हासी । घालने पुरपाकूनी ॥ ५
- चुक्रतां घालिते किती । तुळे राजे महांबळी ।
फाडुस्थवरदा देव्या । हृदिळें पुरवीतसे ॥ ६
- जननी जान्हरी माता । जुनाट जगदेश्वरी ।
जुंझाट जुंझतां मोडी । पाडिते संकटीं सळी ॥ ७
- झटाळा दारवी झोले । तटिते बहुतांपरी ।
झेलोवय हुलवीताहे । झीलटें नेणती मुढें ॥ ८
- (५६) माय तूं थाप तूं धंधु । गण शेत समस्त हि ।
तुजवीण मला नार्ही । भवानी भक्तवळले ॥ १
- विदेशीं येऊछा आदे । तुजवीण निराश्रयो ।
दयेनें सर्व रांभाळी । भवानी भक्तवळले ॥ २
- संकटें वारिळीं नाना । वाडविलें परोपरीं ।
नेणतां चुकळीं तुळा । भवानी भक्तवळले ॥ ३
- इच्छिलें पुर्विलें सर्वें । कामना मनकामना ।
संकटीं रक्षिलें माते । भवानी भक्तवळले ॥ ४
- वास मी पाहतों तुसी । दास मी कष्टां षडु ।
आर्गदी नांव रासायें । भवानी भक्तवळले ॥ ५
- (५७) ध्याय्य चोर भुजंगाचें । भय अत्यंत वाटतें ।
संकटीं पावते माता । भवानी भयनाशनी ॥ १
- भूतप्रेतसमंभादि । देवतें बहुतांपरी ।
अंतरीं चित्तिजे माता । भवानी भयनाशनी ॥ २
- गुप्त उद्देग चित्तेचा । अंतरीं कातरा पडे ।
ते फाळीं आटवावी ते । भवानी भयनाशनी ॥ ३
- संसारिं वर्ततां धोके । वाटती बहुतांपरीं ।
व्याळु आठवा ध्वानीं । भवानी भयनाशनी ॥ ४
- दयेनें पुर्विलें सर्वें । दासाची मनकामना ।
प्रचीती रोऊडी आतां । भवानी भयनाशनी ॥ ५
- (५८) काळिका काळिका ऐसें । ऐकिलें बहुतांपरीं ।

प्रत्ययो सांगती मोटा । पुरवी मनकामना ॥ १
 उदंड ऐकिडी कीर्ति । मूर्ति फार पराक्रमी ।
 चित्त ह वैघळें माझें । पुरवी मनकामना ॥ २
 प्रचीती रोकड्या घेती । लोक वरपाण पावती ।
 उभाउभी चमत्कारें । पुरवी मनकामना ॥ ३
 फांकरी कीर्ति ते मोटी । उदंड विश्वतो सुखी ।
 धन्य धन्य जगन्माता । पुरवी मनकामना ॥ ४
 सानीधे पावळें तुझे । चित्तितां पावती बळे ।
 शाश्वीर्य घाटलें मोठें । पुरवी मनकामना ॥ ५
 मनांत चित्तिळें जाणे । रूग् रूग्नेसि घाणरी ।
 खरें धि सांगती सरें । पुरवी मनकामना ॥ ६
 पूर्वांसी राहणें तुझे । पूर्ण सामर्थ्य घेतलें ।
 पूर्ण पुण्य फळा आलें । पुरवी मनकामना ॥ ७
 आपुली कीर्ति साभाळी । अद्भुत करणी करी ।
 आनेदरूप तू माता । पुरवी मनकामना ॥ ८
 दास मी रघुनाथाचा । सासर्थ्ये तुज थोडिलों ।
 न्यून्य पूर्ण क्षमा कीजे । पुरवी मनकामना ॥ ९

- (५९) सर्वारंभीं मुळारंभीं । अं. सं. ३२, स्फु. प्र. ५३ वें
 (६०) घाटकां घाटवी माता । „ १४ „ ३७
 (६१) प्रपंचां आमुचे कुळीं । „ २० „ ३६

५०१]

५८, ५९, ६०, ६२

पत्रे अनुक्रमे ५, ४, ७, १४

[२००

- (१) श्रीसमर्थ कृत बहुधा गोसावी-ओ. सं. ७०
 (२) श्रीसमर्थ कृत जुनाट पुरुषाची कथा-ओ. ५७
 (३) श्रीसमर्थ कृत अंतर्भाव-ओगी ११४, या प्रतीतील ५ व
 ६ वें अर्धे दोन पत्रे नाहींत.

(४) श्रीसमर्थ कृत आरमाराम-संपूर्ण

५०२]

६१

पत्रे ७

[२००

- (१) श्रीसमर्थ कृत इमारतीचा समास-ओ. २६

(२) श्रीसमर्थ कृत फारखाना-समास १ व २, ओ. १२ + १२

(३) श्रीसमर्थ कृत बागेचा समास-ओ. ३१.

एक गोष्ट लक्षांत घ्यावयाची अशी की, भीषमर्थ प्रसंगोपात जे स्फुट समास लिहित त्यांचा शेवट हि बहुधा ' इति धीदासबोधे गुह्यशिष्यसंवादे अमुक निरूपणं नाम समास ... ' असा करण्यांत येत असे. वरील बागेच्या समासाचा शेवट केवळ आहे तो : ' इति धीदासबोधे गुह्यशिष्यसंवादे । वनरुटी निरूपण नाम समास येक ॥ १ ॥ '

५०३]

६३-६४

पत्रसंख्या अनुक्रमे १६ व ५

[२००

(१) भीसमर्थ कृत सप्तसमाधी. हें प्रकरण अजून कोठें च छापलें गेलें नाहीं. मालेच्या अकराव्या भागांत तें छापण्यांत येईल च.

(२) पंचाकरणयोग. तिच्या भागांत हें प्रकरण छापलें आहे, पण तेथें प्रत्येक योगाचें निरनिराळें नांव दिलें नाहीं. या पोर्थांत तीं नांवें दिलेलीं आहेत तीं, (१) अंतर्कळायोग, (२) ज्ञानयोग, (३) विद्वत्त्वयोग, (४) ब्रह्मांडतत्त्वयोग व (५) स्वरूपनिर्णययोग, अशीं आहेत.

५०४]

६५ व ७२

प. स. अनुक्रमे ८ आणि १४

[२५०, १५०

श्रीसमर्थ कृत निर्गुणध्यान-दोन प्रती, एक तत्कालीन आणि दुसरी नंतरची.

५०५]

६६ व ६७

[१५०

समासाचें नांव लिहून त्याचा स्वतंत्रपणा दाखविता आदे.

क्रमांक ८० चा शेवट ' इति धीदासबोधे । गुरुशिष्यसंवादे । नाना अनादि । निरूपण नाम । समास येऊ ॥ १ ॥ ' असा केला आदे.

त्यामुळे हा प्रत्येक समास स्वतंत्र आदे असे वाटून प्रत्येकास निराळा क्रमांक मिळाला. पण आतां हे उघड झाले आदे कीं, हे समास सप्तसमासी या प्रकरणाचे अनुक्रमें १, ७, २, ६, ४ असे समास आहेत.

धीसमर्थ प्रसंगोपात स्फुट समास सांगत त्या वेळीं प्रत्येकाचा शेवट " इति धीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे " असा च करीत याचा हा आणखी पुरावा होय.

५१०]

७८

दोन पत्रें

[२००

' इति धीदासबोधे गुरुशिष्यसंवादे । देहात्मयोग नाम समास पहिला ॥ १ ॥ ' हा हि समास वरील पांच समासांच्या संगतीत होता, पण त्यास कोणत्या एकाचा प्रकरणांत स्थान मिळाले आदे, असे वाटत नाहीं. तो स्वतंत्र च राहिला आदे. ग्रन्थराज दासबोधांत देहात्मयोगाचा विषय एक दोन समासांत आदे. पण त्याहून हा समास निराळा आदे.

५११]

८१

गळांठा

[१००-२५०

(१) अन्वयव्यतिरेकाचीं कांहीं पानें. त्यांत ' श्रीमत् रामदासविरचित ' असें म्हटलेले आदे. विचार करणें, (२) निगुणध्यानाचीं कांहीं पानें, (३) चतुर्थयोग, पचीकरण योग, पंचसमासी, यांचीं कांहीं पानें, (४) पुनः पुनः, (५) रुक्मांगदाख्यान-संपूर्ण, ओवीसंख्या १६७, (६) दासबोध षटक, (७) राघोवाची भक्ति । ज्ञानाचें मंडण ॥ (८) रंगनाथकृत या नरदेहीं तरी च यों रें । (९) येकनाथकृत खेळे चिमणा घेडनि चं चिमणासा दांड । (१०) जुना दासबोध-पहिला समास, (११) शिवरामकृत पद नांव पचणाचें घेता ॥ शंकरा मज हि सांगा बोलवि आदिमाता । शांभवा मज हि सांगा बोलवि आदिमाता ॥ धु० ॥ ... (१२) मनाच्या श्लोकांची पोथी, (१३) तुळसीच्या पारा प्रदक्षिणा-पहिली करूं प्रदक्षिणा । हरिस घाटे माझे मना । पापा होतसे संवृणा । दोष माझे हरतील ॥ १ ॥ दुसरी करूं प्रदक्षिणा । इत्यादि, (१४) रु. प्र. ४ धें-नेपतां जन्मलो आम्ही ॥

(१५) त्रिक वृत्त-रामचंद्र चतुराक्षर मण्डल मंत्र जया पदनीं । पाप ताप भय नासुनि सर्वं हि पाववि निजभुवर्ना ॥ ध्रु० ॥ (१६) कागदाचा एक तुकडा, वरचा कांहीं भाग उडाला, शिष्टक आहे त्यांत-माघे पुढें मारुती । मध्ये हा फरुगानिधी विलसतो श्रीराम सीतापती ॥ १ ॥ शिवमानस-आराम तो हा दाशरथी राम जनीं वनीं पूर्णराम मध्यभागीं शोभते । रामनवमीची घमंड जेथ होतसे प्रचंड यात्रा मिळते उदंड धींग फार माजते । मिळताती संत जन कथा होतसे गहन जेथ वाटे समाधान नयनासी पारणें । धन्य चाकळ सुमाम तेथ माझा राजाराम त्रिकाचें पूर्णराम राम राम बोलणें ॥ २ ॥ (१७) षोणा दीन त्रज्जांची दीन पदें, (१८) रकु. ओ. ५२, (१९) शिवदिनकृत-रामदास सद्गुरु अधिनाशी हर्दमणे जपना ॥ (२०) नरसिंह म्हणून या मठाचे एक अधिपति होऊन गेले त्याचे अष्टक यो रामदासगुरुराजपदारविद्वधानामृतानुधिनिमग्नप्रियुद्धचेताः । श्रीचंद्रनाम-नगरस्थमठे निवासी त नारासिद्धगुरुराजमह भजामि ॥ १ ॥,

(२१) राम नाम बोल तूं घाणी ॥ ध्रु०

येउनी संतारा मांडुनि पसारा । मीपण नऊंची त्याणी ॥ १

साधूचा शेजार करनि साचार । रामधरती पडो वानीं ॥ २

रामदासस्वामी मोहन सुंदर । लाविले सटळ हि ध्यानीं ॥ ३

(२२) कोणा सयदुलालाचें एक पद आहे—दुनिया रंगी दुनिया छंगी दुनिया है दो रंगी । सयदुलाल भयकर बोले दुनिया है घडुरगी ॥ ६ ॥,

(२३) रमता नाथ फकीर की दिन याद करोपे ॥ ध्रु०

झोटी तुवा लिये बगलमी । तीन लोक जाहगीर ॥ १ ॥ कौ०

माला मुद्गर कथाधारी । हातोमे ज्ञानरुदिर ॥ २ ॥ कौ०

रामदास प्रभु भजन करत हाय । याजेत डोल मदिल ॥ ३ ॥ कौ०

(२४) हरे राम० हा चपथा चरण असनेले हरिदासांचे ५० श्लोक, पण त्यापैकी पहिल्या अकराचें पहिलें पान नष्ट. शेवटचा श्लोक— हरे राम ही मालिका साधका रे । जपे त्या नसे या भवाचा धका रे । हरे राम हे माळ घाल्नि कंठीं । हरिदास हा सर्वदा कळ कंठीं ॥ ५० ॥ (२५) रामार्चन चंद्रिकेची अनुक्रमणिका, (२६) बाळाची पनें, किरकोळ

पत्रे वगैरे— यांत श्रीसमर्थ, मध्वमुनेश्वर, नामदेव, आनंदतनय, रंगनाथ, तुका, एकनाथ, गोसावीनंदन, केशव, शिवराम, पूर्णानंद, देवीदास, महीधर अंकित, तुळशीदास, मालो नरहरी, निपटनिरंजन, नाथ मुजंग, इत्यादिकांची पदपदांतरे आहेत. त्यांत हि, आश्चर्य, भीसमर्थ्यांची काही कविता अप्रकाशित आढळली च. ती उतरून ठेवली.

५१२]

८२, ८३, ८४, ८५, ८६

प. सं. अ. ४, ६, ६, ९, १०

[१५०

या पांच हि पोथ्यांना केव्हां तरी पाण्याचा स्पर्श झाल्यामुळे त्यांची पाने एकमेकांस चिफटली आणि फाटली आहेत. पुन्हां या पोथ्या हाती घेणे झाल्यास काळजी घ्यावी.

- (१) क्रमांक ८२ पूर्वार्भ, ओ. ९ ते ६०, पहिले पत्र नष्ट
- (२) क्र. ८३ चतुर्थमान—मान १, ३, ४
- (३) क्र. ८४ स्फुट प्रकरण ६७ वें—याला या पोथीत मान ५ वें म्हटलें आहे.

नंतर कल्याण कृत मन्थराज दासपोथाची आरती, भीसमर्थ्यांची आरती, अनंतदास कृत भीसमर्थ्यांची आरती व जयरामकृत आरती, अशा आरत्या आहेत. पैकीं मन्थराजाची आरती प्रसिद्ध आहे. याकीच्या तीन हि आरत्या सां. वि. वि. ३२ त दिलेल्या आहेत.

चतुर्थयोग, पचीकरण योग, पंचसमाप्ती, पांची

पुस्तक, (५) दत्तमागदाख्यान-संपूर्ण, ओवीसंख्या

४८, (७) राघोबाची भक्ति । ज्ञानार्थें मंडन ॥ (८)

या नरदेहीं तरी च घों रे । (९) येकनाथकृत खेळे धिमणा धेंडा? १००-२५०

धिमणासा हांडु । (१०) जुना दासबोध-वदिला समास, (११) शिवरामकृत चागद

तेतित बोटीच्या सुरनरा । तुमचा आधार प्राणेश्वरा । रात्रंदिवस गंगाधरा ।

नांन वषणाचें घेता ॥ शक्या नज हि सांगा चोत्थि आदिमाता । सांगवा

नज हि सांगा चोत्थि आदिमाता ॥ धु० ॥ ... (१२) मनाच्या श्लोकांची

पोथी, (१३) तुळशीच्या दारा मंद धिगा-वदिली करूं मद्रशिगा । हरिय

माटे माथें मना । पाश होतरो वदना । शोव नाशे हरतीळ ॥ १ ॥ तुसरी

वरूं मद्रशिगा । इत्यादि, (१४) रजु. म. ४ धे-नेणजं जमळी आगरी ॥

येथवरचा संग्रह पूर्वी च मिळाला होता. त्यानंतर अलिकडे दोन वर्षांत जो थोडा संग्रह उपलब्ध झाला त्याचे टांचण करून इंदुरवोधन मठांतील संग्रहाचे वृत्त पुरे करून गेल्या अष्टावीस वर्षांत झालेल्या भीरामदासी संशोधनाचा हा पहिला खंड समाप्त करायचा आहे.

५१४]

वाढ-पृ. सं. ३६ × ४ = १४४

आ. व शे. कांहीं नष्ट

[१००

(१) श्रीसमर्थ, एकनाथ, ज्ञानदेव, केशव, नामदेव, जगन्मैत्रनागा, उद्धवचिद्धन (सहस्रदेवाचे हो आम्ही पाय पंढिले जी ।) यांची पदपदांतरे

(२) एकनाथांची पांगुळ, बालछंतोप, शकुन वगैरे लघु प्रकरणे

(३) केशवांची पदे नेहमीप्रमाणे सरस आहेत :

मंत्र यंत्र दीक्षा सांगती लय लक्ष ।
परी राम तो प्रत्यक्ष न करी कोणही ॥ १
प्रत्यक्ष राम दावी धरिन त्याचे पाये ।
आणिकाची काय चाढ मज ॥ २०
सर्व कर्मी राम भेटविते माते ।
जीवभावे र्याते घोवाळीन ॥ २

असे एका पदांत म्हणून दुसऱ्या पदांत केशव स्वामी सांगतात

संतसंग भला श्रीराम देखिला । आनंदु पिकला त्रिभुवर्नी ॥ १
सुखाचा सुकालु डोकियासी जाला । श्रीराम देखिला आजी माये ॥ २
देखिला भीराम संशयो तुटला । पांग हि फिटला संसाराचा ॥ २
संसाराचे विरठे क्षणांत फेडिले । महावाक्यबोलें श्रीगुरुच्या ॥ ३
श्रीगुरुची कृपा धन्य माझा जन्म । सर्व कर्मी राम भेटतसे ॥ ४
केशव म्हणे आम्हा अनुभवप्रचीती । जागृती शुपुती राम दिसे ॥ ५
अर्धा रामस्वरूपदर्शनाची आणती त्यांची कित्येक पदे आहेत. तसे च एक सोनारीचा उल्लेख असलेले आहे.

(४) केश्वर कृत सुदामचरित्र, श्लो. सं. १००

(५) उद्धवचिद्धन कृत शुकरंभासंवाद-कडवी ३४

(६) शिवादिनकेसरीचे भीममर्षावर पद—

तो हा वंदा रामदास गुरु भविनाशी ॥

५१५] लहान वाढ-पृ. सं. १४ [१००

राममंत्राचे श्लोक ४९-द्वे राम हा मंत्र सोपा जपा रे ।

५१६] ल. वा. पृ. सं. ७२ [१२५

(१) मंगलाष्टकाचे ८ श्लोक व (२) उद्धवचिद्धन कृत भक्तमालिका, ओ. सं. ७३, सुंदर आदि.

५१७] किरकोळ वाढ-पृ. सं. ८० [१२५

वामन कृत श्रीरामचरित्रपर ४३ श्लोक

५१८] वाढ-पृ. सं. ४५ × २ = ९० [१५०
आ. व शे. वरीं च पानें नष्ट

श्रीसमर्थांचे ५५० अंभंग, शिवाय नामदेव, जनाबाई, तुकाराम, केशव यांचीं पदपदांतरे. कोणी आत्माराम म्हणून नवीन च आहेत. त्यांचे काही अंभंग आहेत.

५१९] वाढ-पृ. सं. ३८ × ४ = १५२ [१५१
आ. व शे. काही गेलेली

(१) आरंभ—विक्रम राजा पाळी प्रजा करी मोजा नित्यानि ।

भास्तीचरित्र पाहों गेला पाळी घोंगडी पांचरुनी ॥

दोयट—भास्तीचरित्र न कळे कवणा । प्रह्लाविष्णु त्रिनयना ।

हात जे डो तिच्या गुणां । कधी जनार्दना ।

पिंपरी ठिवाणा । राहातो भोईज पिंपरीला ।

राखी मणे भास्ती चरित्र न कळे देवादिवाळा ॥ ९

अथे नऊ कटव्यांचे प्रकरण आहे. भास्ती म्हणजे बहुधा अस्त्री म्हणजे स्त्री.

(२) श्रीसमर्थ, चिन्मयनंदन, काजातन, फोकिळ, आनंदसुत, सुरदास यांचीं पदपदांतरे

(३) कौळीचे श्लोक अपूर्ण सोटले आहेत.

(४) विठ्ठलदास कृत जानकीसप्तशतका काही भाग

(५) तटप्रांतीय भाषेंतील काहीं कविता

(६) कचेश्वर कृत मुद्रामचरिन

या बाळात शक १७०४ व १६८५ जशा दोन शकाचा उल्लेख आहे.

५२०]

वाढ-पृ. स. २० × ४ = ८०

आ. व. शे. काहीं नष्ट

[१५०

(१) श्रीसमर्थ कृत ५।२५ पदें त्यात

(श्री) परम सुंदर रूप देखियेलें ।

हासितवदर्नी मन रगळे वो ॥ ध्रु०

(रा) अलमपाणिमोव्यासमुंवाआलम ॥ ध्रु०

(म) जोहार मायनाप जोहार ।

जशी तीन पदें नवीन दिसतात, पण अशुद्ध आहेत, म्हणून उतरून काढली नाहींत. दुसरीकडे कोठे शुद्ध न आढळल्यास यावरून च उतराची लागतील.

(२) याशियाय शिवादिन, मालो, केशव, पूर्णानंद, एकनाथ, गोसावीनंदन, आनंदतनय, कानेरनाथ, विश्वनाथ, मानपुरी, मीरा, उद्धवचिदन, कधीर, शिवराम, तुकाराम, अमृतराय, सत गोपा यांची पदपदातरे.

(३) रोकडारामाचें श्रीसमर्थावरील पद—

शमदास गुरु परम परात्पर पावन हें नाम ॥

(४) आनंदात्मज कृत—श्रीरामा जयरामा जयजयरामा ।

वेदविधीशिव स्तवित्ती मुक्षिया नामा ॥

५२१]

जमालर्चाच्या वहीच्या आकाराचें

वाढ-पृ. स. ६०

[१२५

(१) श्रीसमर्थ, तुकाराम, अमृतराज, प्रभुदास (गोपीगीत-छोडुनि आदि मनाची । हरि वेगी दया करी ।), रमणात्मज, एकनाथ, चिन्मय नरहरी, गोविंदात्मज, भीषर, कधीर, चिन्मयनंदन, आनंदसुत (घाय दशरथायजी । शैलोक्यामाजी ।), पाहुरग कवि इत्यादिकांची पदपदातरे.

(२) तान्हाजी कृत श्लोकवद्ध अगदाशिष्टाई-श्लो. ४३

(३) मठाच्या परंपरेतल शमचंद्र यांच्या कारकीर्दीत झालेले परंपरे-

तील पुरुषावर श्लोक

(४) या बाह्यांत शके १७२९ व १७३० या दोन शकांतील जमा-
खर्चाची चार पातें आहेत.

५२२]

पोथी-पत्रसंख्या १२ संपूर्ण [१००

(१) भीमत् शंकराचार्य विरचित देवीमानसपूजा-श्लो. ७३

(२) पोथीच्या बरील मुद्रापत्रावर ' ॥ हे पुस्तक देवी मानसपूजेची ॥
येदांबंताराय तुला याची भले ॥ ' असा मजकूर आहे.

५२३]

चार पोथ्या-एकूण प. सं. १६ [१५०

(१) संतानगोपालमहामंत्र-पत्रे ४, (२) अन्नपूर्णेक्षरीमंत्र-प. २,
(३) देवीकवच-पत्रे ४, (४) त्रिपुरसुंदरी-पत्रे ६, अर्थां चार संस्कृत प्रकरणें.

५२४]

पोथी [२००

जुना दासघोध

पोथी जुनी आहे, पण तिची फार अवहेलना झालेली दिसते. 'जुना दासघोध'
एवढं एक च नांव तिच्यावर आहे. समास २, ३, ७, ९ ते १३, १५ ते
१९ एवढे च समास आहेत, बाकी गेले ! जे समास आहेत त्यांची हि फार
दुर्दशा झालेली आहे.

५२५]

पोथी-पत्रसंख्या ४१९ [१५०

दासघोध

हेतकाचें नांव नाही किंवा लेखनकाल दिलेला नाही. एकाच्या च हातची
शबंध प्रत नाही. आकार हि एकसारखा नाही. पहिल्या दहा दशकांचा आकार
५३" x ३३" व पुढच्या दहा दशकांचा आकार ६" x ४" आहे. प्रायेक
दशकाच्या मुलपत्रावर दशकाचें नांव, पोथीसंख्या व पत्रसंख्या ही दिलेली
आहेत. क्रमशः दशकांची ओळीसंख्या दिलेली आहे ती : ३२६, ४७०,
५८०, २९६, ५७२, ४०९, ५६४, ६४४, ४२७, ३५३, २८६, २९४,
२९९, ४०६, ३३६, ३०२, २९७, २८८, २८६, ३०८. मिळून ओळी-

संख्या ७७४३ होते. प्रत प्रेक्षणीय आहे, असे नव्हे. सभेच्या संप्रदी असलेल्या दासबोध्याच्या प्रेक्षणीय प्रति अन्य आहेत.

५२६]

पोथी-पत्रे ९

[१००

ग्रन्थाचे मुखवस्त्र-ओवीसंख्या ७९. हे ग्रन्थराज दासबोधाचे मुखवस्त्र कोणी केलेले आहे, याचा अजून निश्चय नाही.

५२७]

पांच पोथ्या-एकूण पत्रे ७४

[१००

श्रीसमर्थ कृत (१) पद्मरिपुनामयोग सहा-पत्रे १३, (२) पंचीकरणयोग-पत्रे १४, (३) चतुर्युगयोग-पत्रे १३, (४) मानपंचक-पत्रे १६, (५) पंचमान-पत्रे १८, अर्धी ही पाच हि प्रकरणे आपल्या तिसऱ्या भागांत प्रसिद्ध झालेली आहेत.

५२८]

पोथ्या-एकूण पत्रे ६१

[२००

श्रीसमर्थ कृत (१) बहुधा गोसावी-पत्रे ७, (२) रघुनाथ-ध्यान, ओवीसंख्या ११८-पत्रे १६. याला व सगुणध्यान म्हणतात. मुखपत्रावर रघुनाथध्यान असे नाव आहे व आंतल्या बाजूस पत्राच्या समास-समासांत सगुणध्यान असे नाव दिलेले आहे. (३) निर्गुणध्यान, ओ. सं. १७६-पत्रे २१, पण ही प्रत अपूर्ण आहे. हिची पहिली १२ पाने नाहीत. या प्रतीत १०७ पासून व ओव्या आहेत. (४) मानसपूजा, समास तेरा-पत्रे १७, अर्धी ही चार प्रकरणे आपणांस अजून छापवयाची आहेत.

५२९]

पोथ्या-पत्रे १२

[१००

श्रीसमर्थ कृत (१) दिवटा, (२) सरवदा, (३) कारखाना समास १ व २, (४) श्रीभवानीस्तुति-रामवरदायनी । कामनादायनी ॥

५३०]

पोथी-पत्रे १०६

[२००

कुटमानें

वाढांक ४९७ व ५०० यांत जी स्फुट प्रकरणें आहेत ती या पोर्थांत जवळ जवळ क्रमशः आहेत. या पोर्थाच्या पानांना अंक दिलेले आहेत. त्यांपैकी १, २, ३, ६०, ६१, ६५ ते ६८, ७२, ७३ हीं पानें हरवलेलीं असल्यामुळें त्यावरील तेवढीं स्फुट मानें या पोर्थांत कमी आहेत. शेवटचीं दोन पत्रें १०५ आणि १०६ यांत वाढांक ५०७ तील भवानीस्तुती आहे. वाढांक ४९७ तील सहावें मान-भाग्यासी काये उणे रे - याच्या शेवटीं या पोर्थांत “ इति धी राजनीति शिक्षण नाम मान येक ” असें आहे.

५३१]

पोर्था-पत्रें २७ + २० = ४७

[२००

(१) या पोर्थांत बारा समास आहेत. बहुतेकांचा शेवट “ इति धी दासवोधे० ” असा केला आहे. पण दासवोध्यांत यांतला एक हि समास नाहीं. यांत सात समास सतसमाधीपैकीं आहेत, ते असे : (१) प्रह्ला सखळा-हनि विशेष । या समासाच्या इतरत्र २२ च ओव्या आहेत, पण यांत २९ असून ३० वी ओवी अपूर्ण आहे. (२) पांचाचे पंचमीस अंश । ओ. सं. ३६, (३) विशेष स्मरणे देव । ओ. सं. २०, (४) नाना पदार्थ नाना द्यावा । ओ. ३२, (५) विरंग नगडे तो चि रंग । ओ. ३४, (६) निर्गुण निर्विकार संचले । ओ. २९, (७) सखळ जीवाचें जीवन । ओ. २७

(२) पाकीचे पांच समास आहेत ते असे : (१) देदे जड आत्मा धंचळ । ओ. सं. २५—देहात्मयोग नाम समास, मागील वाढांक ५१० त आहे तो च. (२) करितां पंचीकरण विवरण । ओ. सं. ३०—निर्विकल्प-समाधी नाम (३) समास दागेचा, ओ. सं. ३१—वनकटीनिरूपण नाम, (४) लळस्तंभकाष्टपापाण । ओ. सं. २२—निर्विकल्पसमाधी, (५) गुनाट पुरुषाचा समास, ओ. सं. ५६.

: ५३२]

पोर्थांची सुटित पत्रें ३६

[२००

(१) दासवोध, गुना दासवोध, स्फुट प्रकरणें, चतुर्थमान, मानसपूर्णा, पंचीकरण रामदासकृत, गुनायत्पान, सतसमाधी, पंचसमाधी, या प्रकरणांचीं विस्तारित पत्रें.

(२) त्यातील एका पत्रावरील ओव्या :

हैं कित्ती म्हणोनि सांगावें । ज्यासी जे रुचे तें चि बरवें ।
 परी केल्या कर्माचें फळ भोगावें । लागेल पुढें ॥ १४
 ऐसैं जाणोनि विनेकी । म्रिया कराची भेटकी ।
 नेमक मनुष्यासी बहुचरी । कामा नये ॥ १५
 कैसी आली पापस्त्री । पतिमतेसी हांसे मोकळी ।
 भल्या मनुष्याची टवाळी । नष्ट करिती ॥ १६
 जो कर्मापासुनी धेवला । तो चि हांसे सुशीलताळा ।
 कितेक लोक भरला । अधर्माकडे ॥ १७
 वरें जाणव्यान ऐसैं न करावें । जाणोनि सन्मार्गी भरावें ।
 सारासारविचारानें तरावें । सुखीनावें ॥ १८

इति श्री दासबोधे । गुरुशिष्यसंवादे । विवेकलक्षणनिरूपण नाम समाप्त १

५३३]

पोथी-पत्ररुखा ७६ अपूर्ण [१५०

सत्त्वबोध नावाचा गद्यग्रन्थ. अपूर्ण त्यात हि मधून मधून दहा बारा पत्रें नाहींत च.

५३४]

गळाठा [१००-२००

(१) चतु श्लोकी भागवत, ७ श्लोक, (२) कपिपंचमी, (३) शके १७०८ तील गावगत्रा एकदर मालाची नोंद, (४) हुरमुजी रगाचा उच्च मोती दाणा । हा तुकारामाचा अभंग, (५) पचीकरणाचे कागद, (६) तुकाराम, रोकडाराम, चूडामणिसुत, कथार, नामदेव, मोरेश्वरसुत काशी, गोसावर्निनदन, केशव यार्ची किरकोळ पदपदातरे, काहीं ज्योतिषाचे काहीं व्याकरणाचे कागद वगैरे.

५३५]

लहात बाड-पृ स. १६ [१००

या बाडात फक्त श्रीसमर्थ वृत सुचित करुनि अत करण । आता एका रागकारण । हा ३३ ओव्याचा समाप्त आदे, हा समाप्त प्रासंगिक कवितेंत इतरत्र उपलब्ध आदे.

५३६]

कागदपत्रें

[१४५-२२८

या पुढच्यांत १९ सनदापत्रें आहेत. त्यांत जुनें असें एक पत्र शके १६१७ तील ' भगवंतस्वरूप उषो गोसावी ' यांना आहे व चाकीचीं १६७३ पासून तों १७१० पर्यंतचीं आहेत. १६९० च्या पूर्वीचीं गोविंद गोसावी यांच्या नांवचीं आहेत व नंतरचीं अनंत गोसावी यांच्या नांवचीं आहेत.

यापुढें केव्हां तरी फोणी, श्रीसांप्रदायिक कागदपत्रांचे आणली खंड फाटील, त्या वेळीं हीं पत्रें प्रसिद्ध होतील. या पत्रांपैकीं टेंभुर्णीच्या देशमुख-देशपांड्यांचें १७०९ तील अनंतस्वामी यांना एक पत्र आहे, तें प्रेक्षणीय आहे. हाच बंद कागद असून अधर मोठें, सुंदर, किच्यासारखें आहे.

येणें प्रमाणें इंदुरसोधन मठांतील संग्रह आहे. तो आतां हातावेगळा होणार म्हणून मन मोडें कठी होत आहे. कां, फोण जाणे ! वास्तविक हलकें वाटावें, तों हें उलटें जड वाटत आहे. तथापि अशा

भारावलेल्या मनःस्थितींत

तो प्रसंग, तें सारंगपुरचें स्थान, तें मावतीचें ध्यान, त्या बोंगराच्या रांगा, ती गांवांतील मठ, मठांतील त्या श्रीरामाच्या मूर्ति, हा सारा संग्रह, त्यांत थरु होणारें धीउदवांचें अंतरंग आणि या सर्वांचें अभिष्ठान शीतमर्चाचें चरण यांचें स्मरण करीत, गेल्या सहाशेस वर्षांत सालेल्या श्रीरामदासी संशोधनाचा हा परिला रांड आज आपण येथें पुरा करून पुढील खंडाच्या उफारीला लागूं.

१८५५ आश्विन शु. १५

श्रीराम

गेल्या अष्टांवीस वर्षांत झालेलें

श्री रामदासी संशोधन

सूची

भीराम

श्री रामदासी संशोधन

प्रथम खंड

§

सूची

(अंक यात्रांचे आहेत, जेथे पृष्ठांचे आहेत छांटा मागे पा. अक्षर आढे)

अ

अकाबाई - समर्थ शिष्या १६३
अखंडानंद - ६०, १२३, १२५
अखंडाश्रम ऋषी - जगन्नाथांचे गुरु
१२०
अगरदास - ४६८
अगस्ति - एक रामायण १६४
अंगदशिष्टाई - ४१०,
तान्हाजीकृत ४५५, ४७१, ५२१
अच्युत - ६२
अज्ञपाविवरण - ४४५
अजामेळ उद्धरण - १०३
अंजनीसंवाद - जगन्जीवनकृत २४२
अणाजि गोसावी निलंगोकर - समर्थ-
शिष्य १६३
अंजजजारशस्वेदजउद्विजमान - ५०५
अर्थवेण गंगाधर - १०७
अर्थवेणरहस्ये - एकमुधी हनुमत्कवचं
व त्रिमुखीहनुमत्कवचं ४२९
अध्यात्म - रामायण १६४
अनंत - १०, ४१, ६२, १२३, १२७,
१३१, १३२, १३५, १३६,
१३७, १७६, २४२, २४३,

२४४, २५०, २९४, ३१६,
३५३, ३८४, ३९९, ४३७,
४४५,

कृत अश्वमेध १३१,
कृत गजगौरीवोवषा १३१, ३८६
कृत बोधराजाचें चरित्र १६४
कृत मयूरध्वज १३१
कृत हनुमंतमेढ २५०
गुंडिामांचे आज्ञेगुरु २१७
चाकळखोन्नातील बाळनाथांचे
गुरु ३३५

दिवाकरांचे बंधु - ३८४

पूर्ण निज रंग ३८४

अनंत कवि - २८, ७९, १८५, १५८,
३७२, ३८२, ३८४
चे धीसमर्थावर खोळ ३४०

अनंत गां - कल्याणशिष्य २९३

अनंत गोपाळ - १७७

अनंत गोपाळदास - ३७

अनंत गोसावी - ५३६

अनंत गोसावी मनोरगुडीकर - समर्थ-
शिष्य १६३, २९३

अनंत गोसावी मेयवडकर - समर्थशिष्य
१६३, २९३

धनंततनय - ११४, २५०
 धनंतदास - ५१२
 धनंत देव - ८८, ३८४
 धनंतनंदन - २४३
 धनंतप्रभु - १२४, २५९
 धनंतचावा - ५५, २४४, ३१६
 धनंतबुवा - २६३, पा. २३९
 धनंतबुवा - दुसरे, पा. २३९
 धनंतबुवा ऊर्फ यापु - पा. २३९
 धनंत बुवा मढेंकर - पा. ३५७
 धनंतभट जोशी - ८८
 धनंतमौनी - ४५, १२८
 धनंतसुत - ७४, १२८
 धनंतसुत प्रभु - गिरिधर नागर ४४७
 धनंतस्वामी - २७८
 - ना टेभुर्गाच्या देशमुख-
 देशपाळ्यांचें पत्र ५३६
 अनागोंदी राज्याचें चरित्र - ६५
 अनादिचिह्न - ४१३
 अनुगीता - ४९४
 अनुभवामृत - ज्ञानदेवविरचित ३३९,
 ४००
 अनुस्मृति - ३६९
 अनेकार्थध्वनीमंजरी - संस्कृत ग्रंथ ११२
 अंतर्भाव - धीरमयंकृत ११, ८२, ८६,
 १५०, १६१, २१४, २३५,
 ३०३, ३४३, ३७२, ४५१,
 ४८३, ५०१, ५०५
 अनुवाद - समर्थशिष्या १६३
 अन्नपूर्णावाद - उद्धवमाता पा. ४२
 अन्नपूर्णेधरामंद - ५२३
 अन्यव्यपतिके - दशविधेयन २४८
 - रामदासविरचित (?) ५११
 - उतासामटत १६१, ४६५

आपरोक्षानुभूति - २२३, ४०७
 - वर वामनांची समखोकी टीका
 २९३
 अपावाह - समर्थशिष्या १६३
 अप्पाजी - नीलंगेकर समर्थशिष्य
 अणालि १६३
 अभ्यासमान - ५०५
 अमरदास - ४३७
 अमरनाथ - १३२
 अमृत गणेश धरवे - ३८
 अमृत जयो आनंद - कृत कर्मविवाक ३
 अमृतनंद योगेश्वर - कृत योगराज-
 टिळक २२४
 अमृतानुभव - ज्ञानदेवविरचित
 २४, ४००, ४१६
 अमृतराय - अमृतेश्वर, अमृतराव,
 अमृतकवि, अमृत व अमृतराज-
 ३, १०, ४१, ७२, १२१,
 १३१, १३९, १५७, १५८,
 १८१, १९६, २०७, २४३,
 २४५, २५०, २५४, २५६,
 २५९, २६१, २७६, २९०,
 ३२८, ३६४, ३७१, ३७२,
 ३७३, ३८६, ३९७, ४१०,
 ४१६, ४४५, ४४७, ४७१,
 ४८७, ५२०, ५२१
 - कृत गुहाख्यान २६०
 - कृत गोपिकास्मृति ३७३
 - कृत द्रौपदीचा धावा ४८७
 - कृत भीष्मप्रतिज्ञा १५७
 - कृत मुदामचरित्र ३७४, ४८७
 अमृतेश्वर चिन्मय - २८५
 अंभरनाथ - १०
 अंषाह - १३२
 अंषाजी - ३७३

- अंघा जोगाई - पा. २४
 अंघादास महाराज - पा. १५
 अंघावाहं - चैं आवट येथील देऊळ
 पा. १३
 अंघास्तुति - ३८१
 अंधिष्ठास्तुति - नागेशकृत ४०५
 अंधी - १४३
 अयोध्याकांड - एकनाथकृत ११०
 अरण्यकांड - एकनाथकृत ११०
 अरण्यपर्व - मुक्तेश्वरकृत १५९
 अरुण - एक रामायण १६४
 अर्जुनहनुमतसंवाद - १६०
 अलखनिरंजन - १४३
 अवतारचरित्रसाम्य - रामचंद्रकृष्णयाचिं
 १३७, १४९
 अवधूत - कृत शुकरभाकटाव १४
 अवरंगाबाद - २३४
 अधमेघ - अनंतकृत १३१
 - जगन्नाथकृत १५९
 - पाठकनामाकृत ३५९
 अष्टपदी - जयदेवकृत ३६४
 अष्टावक्र - १६८
 अष्टाक्षरी - श्रीसमर्थकृत ४६५, ४७८
 अस्मान्नी सुलतानी - समर्थकृत ४४९,
 ४७०
 अहमद - ४६८
 अहिमहिआख्यान - ५२, १३१
 अहिरावणमहिरावण चरित्र - पा. २३८
 - कृष्णदासमुद्रकृत ३६१
 अहिरावणमहिरावणवध - मुक्तेश्वरकृत
 ६१
 अहिल्याबाई - होळकर पा. १३
 अहिल्योद्धार - दीन सदाशिवकृत ४१६
 - रामविजयातील २८५
 - वामनकृत ५०, १६०
 - विठ्ठलकृत ८८, २५०, ३५८
 अज्ञानसिद्ध - कृत वाङ्मय ११३
 अज्ञानसिद्ध नागनाथ - कृत वाङ्मयदेव
 ३७६
 आ
 आकाशाचीं तीन रूपें - रघुविवेचन
 २४८
 आगम - एक रामायण १६४
 आचार्य - कृत मनीषार्पवक्र २९४
 - कृत धीदत्तात्रयस्तोत्र ३५४
 आणाजीबाबा भालकीकर - दक्ष्याण-
 शिष्य ५७
 आपणा गोसावी - २२७
 आपणा बाबा - ५७
 आत्मगोपाल - ३७६
 आत्मबोध - किंवा स्वात्मानुभव किंवा
 स्व'त्मबोध, ज्ञानदेवकृत ३५१
 आत्मरक्षा - ३१६
 आत्मशोध - गुंडिरामकृत २१७
 आत्मानान - ५०५
 आत्माराम - समर्थकृत ११, ७८,
 १०४, ११८, १५०, १६१,
 २१६, २२६, २२८, २३५,
 ३४३, ३४४, ४५१, ४६०,
 ४६६, ४८३, ५०१, ५०५,
 ५०६
 आत्माराम - २९०, ५१८
 आत्माराम गोसावी - १३४
 आत्माराम युवा - इंदुरावोपनमऽपति
 पा. ६, पा. ८ पा. ३५८

- आत्माराम घोवा - कृत धीसमर्थचरित्र
पा ३३ पा. ३४
- आत्माराम महाराज - एकेहाळीचे,
दासविश्रामधामकर्ते, पा. ४०
पा. १०० पा. ३३२
- आरयास्वामी - १३२, २५९, २९५
- आदिकर्ण - वाल्मीकीय पा. २१
- आदिजन्मकथा - ८०
- आदित्यहृदय - ११३
- आदिनारायण - १८३, १८७, २४५
४५३
- आदिपर्व - १६३
- आदिपर्व - मुक्तेश्वर कृत १३०, १३१,
१४९, १६६, १९७, ३७८,
४२४
- आदी मंदोदरीची - जगन्नाथकृत १५९
- आनंत गाँ सेणवी - कल्याणशिष्य
५७, २९३
- आनंत मठ - कल्याणशिष्य ५७
- आनंद - कृत उत्तरकर्ण, श्लोकवद्ध ४७३
- कृत संताची धारती ४६
- आनंदतनय-३, १०, ५९, ६३, ७३,
१२३, १३२, १७९, १८७,
२४३, २५०, २५९, २९५,
३५३, ३६४, ३९७, ४१६,
४४५, ४४७, ४५३, ४७१,
४७२, ४७४, ५११, ५२०
- कृत साठिहावपचूर्णिका २४५
- कृत घीतास्वयंवर ४५३
- आनंदनंदन - ५५, ११७, ३६५,
३७२, ३८७, ४२०, ४६५
- कृत पंचविश्व ३५८
- कृत निह्नीआस्थान ३५८

- कृत राधाकृष्णविलास ३५८
- कृत सुदामचरित्र ३५८, ३७४
- आनंदमूर्ति - ३२८
- आनंदराम - १७४
- आनंदलहरी - ४१
- एकनाथकृत ८०, ४१६
- आनंदसुत - ४१, ९२, १२७, १८३,
३१६, ३७३, ३८४, ४८७,
५१९, ५२१
- आनंदस्वामी - ४१३
- आनंदाकित - ३५३
- आनंदारमज - २०७, २४५, ३७१,
४६३, ५२०
- आनु आका - कल्याणशिष्या ५७
- आंताजीयावा नीनामकर - कल्याण-
शिष्य ५७
- आपचंद - पा. ३३२, ९१
- आपाजी गाँ नासिककर - कल्याण-
शिष्य ५७, २९३
- आपाजी गाँ हुजुरचे - कल्याणशिष्य ५७
- आपाजी शामजी खोपकर - ३४२
- आयाजी नारायण घाडिंबे - कुमठेकर
३६४
- आंयड - पा. १३ पा. १४
- आंयाजी गाँ भाजगांवकर - कल्याण-
शिष्य ५७
- आंभटारमज भवानी जोती - ४०४
- आराधे - शांभराज कवीने आठनां
३९२
- आलमगान - ३७६
- आलेप - ५०५
- आयटे - पंथक हरि २०७
- आध्यं रामायण - १६४
- आसनगांव - ४०४

भासाराम - २
 भाळसी म्हैसमंगळमान - ५०५
 भाज्ञापत्र - समर्थरत ४४६

इ

इंमज - यांचा देद्राबाद रियासतीतील
 प्रवेश दूर फरण्यायावन पत्र ४०६
 इचलकरंजी - ३५५
 इतिहासाचार्य - पा. २, पा. २४
 इंदुर - होळकरांचे पा. ३५७
 इंदुरयोधन - पा. ५ ते ८, पा. २०
 पा. ४२, पा. ४३, पा. ५६,
 पा. ३५७ ते ३५९, पा. ४०८
 ५०, ३५५, ४८३, ५१३

इमारती - ५०५
 इसलामपुर - ३६४
 इहलोकविवेक - मान ५००

ई

ईशसुत - ३९९

उ

उखळबंधन - वामनपंडितकृत ५०
 उत्तरकांड - आनंदकृत ४७३
 उत्तरगीता - ज्ञानदेवकृत २१३, २१८,
 ३०२
 उरसाह - समर्थकृत १६१
 उदाजी - ५७
 उदास गो गोदेश्वरकर - कल्याणशिष्य
 ५७
 उद्धव - पा. ५, पा ६, पा. ३७,
 पा. ४२ ते ४५, पा. ४९ ते ५१

पा. ५३, पा. ५४, पा. ५६,
 पा ५८, पा. ९५, पा. ३५७ ते
 ३५९, ९, ३५, ३६, ४१, ४५,
 ६२, १३७, १६३, १७६, ४०८,
 ४५३, ४५५, ४५८, ५१३
 - कृत मेघाचे श्लोक ४५५
 - पुण्यतिथीचा श्लोक ४५२
 - समर्थ शिकवणीला घडून उद्द-
 वार्नी फेलेली टांचणे ४४९
 - म्हणजे च शिवराम ४४९

उद्धव आरगान - ३७१

उद्धव गोसावि केजकर - समर्थशिष्य
 १६३

उद्धवचिद्धन - ३, १०, ४१, ६५,
 ६६, ७३, ७५, ७६, ७९, ८५,
 ९४, १२३, १२७, १२८, १३९,
 १३५, १३७, १४९, १५२,
 १६०, १६५, १७७, १८०,
 १८१, १९६, २४४, २५०,
 २५४, २५९, २६१, २७०,
 २९५, ३४९, ३५३, ३७२,
 ३७३, ३९९, ४१५, ४२०,
 ४४७, ४५६, ४६३, ४६५,
 ४६८, ४७४, ४८७, ५१४, ५२०
 - कृत कृष्णचरित्र ३५८
 - कृत गोराकुमारचरित्र १४९
 - कृत ज्ञानकीवर्णन १६०
 - कृत परिषदाभागवतचरित्र १४९
 - कृत भक्तमालिका ५१६
 - कृत विवेकदर्पण १७७
 - कृत शुकरभासंवाद ३७५,
 ५१४
 - कृत ज्ञानेश्वरचरित्र ४२८

उद्धवसुत - पा. ३३, पा. ९५, १३४,
२६१, १९०

उद्धोध - १३२

उद्योगपर्व - मुक्तेश्वरकृत ४२४

उधो गोसावी - ५३६

उधो शाम - ४६८

उंदरतपा - २८४

उपदेशरत्नाकर - रत्नाकर कृत ३१६

उपमन्युआटपान-जगजीवन कृत १५६
- जगन्नाथकृत १५९

उपमन्युकथा - १५१
- जगजीवनकृत १२५

उपमन्युचरित्र - जगजीवनकृत १६५
- विष्णुदासनामाकृत ४८८

उपलावी - ताा हनेली मामले परीयेबा-
गाँवाचा जमातर्च ३९५

उपाध्ये - पा. २८०

उभयता स्वार्मिचा संवाद - धोठया-
दातक अक्षाव्याधे नांन ३९९

उभारणी संहारणी - गद्यविवेचन २४८

उभारमासंवाद - कुण्ठदास मुद्रलकृत
१३१

उभैतानंदन - १७७

उंमत्र - पा. ९६, पा. ९७, ५९, २२२
- समर्थस्थापित माहति १५७१

दाके, ३५३

उलाजी - ५७

उल्लसलसंधन - वामनकृत २८५

ए

एनाथ - येकनाथ - येका -
- येकाजनाईत

४, ७, १०, २८, ३७, ४१,
४४, ५९, ६२, ६३, ६७, ७३,
७५, ७९, ८०, ८८, ९१,
१०२, १०३, १०७, १०८,
११६, ११७, १२२, १२३,
१३१, १३२, १३५, १४३,
१५४, १५६, १६६, १६९,
१७६, १७७, १८०, १८३, १८४,
१९१, १९८, २००, २०७,
२१७, २४२ ते २४६, २४९,
२५०, २५२, २५४, २५९ ते
२६२, २७०, २८१, २८८,
२९५, ३१६, ३२८, ३५३,
३७२, ३७३, ३८०, ३८२,
३८८, ३९७, ४०८, ४३४,
४४५, ४४७, ४५२, ४५६,
४७१, ४९०, ५११, ५१४,
५२०, ५२१

- कृत आनंदलहरी ८०, ४१६
- कृत कौसल्येचे दोहळे २४१,
३५८

- कृत सुधर्षचक्र २५२

- कृत चेंदुसुखी ३७९

- कृत जोहार २३९

- कृत दखण १७४

- कृत पंचोकरण ८८

- कृत पांगुळ ५१४

- कृत प्रह्लादचरित्र ७

- कृत बालकवि ५९, १०८,
३७७, ३८०

- कृत बालनीहा ३७३

- कृत बालसंतोष ५१४

- कृत भागवत ११७, १३१,
१६८, ३९४, ४९०

- कृष्ण भावार्थ रामायण ५९,
१०८, १०९, १५५, ३५८,
४४५, ४७८, ४८८

- कृष्ण भावार्थ रामायणातील
किर्तिघटाकडे ३१२

- कृष्ण वेदादशी कथा ४०४

- कृष्ण रामायण पा. २३७, पा
२३८

- कृष्ण रुक्मिणीस्वयंवर ३१०,
३५४, ४०७, ४२६, ४३३

- कृष्ण लघुअंजुसाची कथा १५९

- कृष्ण शकुन वगैरे ५१४

- कृष्ण हस्तामलक २३९, ३११

- भागवत २४×१४ यावर टीका
२८३

- याची चतुःश्लोकी भागवतान्वर
टीका ३६३

- व जनार्दन यांच्यातील समाधि
विषयक संवाद २६४

- ज्ञानश्रीचिन्ता शेवटी पाव ओढ्या
१५८

एकादशीमत - ५

एकाग्रस - कृष्ण गीतेची धारती ४३६

एका शामनाथ - १०

एका शिवराम - ८४, ८५, १२३,
१३२, १३७, १४३

एको नामा - ४१

एकेहाळी - पा १२, पा. ४०, पा.
३३२, पा. ३५९

एरबोल - ४१

ऐ

ऐतिहासिक टिपण - भाटवें ३९५

ओ

ओक - वामन दाजी, घांनी काव्यसप्र-
हात प्रसिद्ध केलेला अनंतकविकृत
कवितेचा भाग ३८४

ओंकारगीता - ३१३

ओढ्यासतकें - समर्थकृत १६४, २४०,
२९९, ३५८, ३९९, ४४९, ४७९

क

कंकमट्ट - विरचित पदार्थ दोतनी
दोषिका २२२

कसवध - ३६४

कचेधर - कृष्ण सुदामचरित्र २८०,
५१४, ५१९

कडेवलित - १३४

कण्हेरी - ६२, १३०, १३५, १५८, २५०

कथा कलरतरु-कृष्णयाज्ञवल्कीकृत १३०,
१७४, १९५, ४४५

एकनाथचरित्र - केशवकृत ४९०

- मुक्तेश्वरकृत २२५

एकनाथी भागवताची आरती - ३१६

एकमुखीहनुमत्करुच - अथवर्णरहस्ये
४२९

एकवीससमाप्ती - समर्थकृत ३५,
२३६, ४८३

एकादशमुखहनुमादिव्यकवचमाला-
स्तोत्रं - रुद्रयामले उमामहेश्वर
संवादे ४२९

एकादशमुखीहनुमत्कवचं - ४३१

एकादशी कथा - एकनाथकृत ४०४

स. सु. ९

कथा मोहकाची - जगन्नाथकृत १५९

कथा भारती - विष्णुदास नामाकृत ३५८

कथा रामायणी विचित्र - वैष्णवादकृत
१२२, १३७

कथा सावजाची - जगन्नाथकृत १५९

कविलगीता - २४५

कविलमुनि - ४६

कविराख्यान - ४५३, ४५९

कवीर - ४१, ५९, ६२, ७२, ८७,

९९, १०३, ११४, १२२,

१२३, १३५, १४३, १५६,

१७४, १७७, १८०, १८४,

१८५, १८७, १८८, १९१,

२०७, २४९, २५०, २७४,

२७६, २९०, २९४, ३६४,

३९७, ३९९, ४४७, ४४९,

४५२, ४५५, ४५९, ४६५,

४६८, ४७०, ४७८, ५२०,

५२१, ५३४

कवीरचरित्र - बाळकृष्णकृत २८९

कवीर रोहिदास - ९२

क्रमाल - ३६४

करणासृत - ३८१

करवीर - ३९०

करुणासृतरस किंवा सतमालिका -
देवदासकृत ४०३

करणाष्टकें - समर्थकृत ८, ५१, ५३,

७७, १०३, १५८, १७०, ४१७,

४४८, ४५१, ४५३, ४६२,

४६५, ४७८, ४८२

कर्ज रोखे - ३६६

कर्म विपारु - अमृतप्रयो ध्यानकृत ३

- मृदुजय आनंदकृत ३७२

कन्हाड - ३५५

कलियुगमहिमा - विष्णुदास नामाकृत
४१५

कलमतरणोपनिषद् - अथर्वणवेदे ३१६

कल्याण - कल्याणस्वामी - कल्याण-
महाराज -

५१ ते ५३, ५५, ५७ ते ६३,

६६, ७१, ७६, ७७, ७९,

८७, ९१, ९५, १०१, १०३,

१०६, ११४, ११६, १२२ ते

१२४, १२७, १२८, १३२,

१३४ ते १३७, १३९,

१४३, १४७, १४९, १५५,

१५६, १५८, १६३, १७८,

१८५ ते १८७, १९४, २०७,

२२०, २३९, २४२, २४४,

२५०, २५४, २५६, २६०.

२६२, ३२८, ३५३, ३९९

४११, ४१७, ४४५, ५१२

पा २२, पा ३६, पा ३७

पा ९६ ते १०२, पा १९६,

पा २३९

- कांहीं शिष्यांचीं नावें २९३

- कृत दासबोधाची भारती २७८,
३५८

- कृत ध्रुवाख्यान १२२

- कृत महावाक्यपर्वणीकरण २०८

- कृत शुकभाख्यान २५०

- कृत सतमाळा २९०

- कृत समर्थोत्तर पद ३७२

- कृत (?) सोखीवसुख २३५

- चरित्र २५०

- मुद्राळांचे ग्रंथ ४४५

- यांची पुण्यतिथी पा. ३३८
 - यांचे महंत ५७
 - यांच्या समाधीवरील श्लोक ३२९
 कल्याणत्रिका - ज्ञानेश्वरकृत ४३४
 कल्याणशिष्य - १३०
 कल्याणस्यामींद्रासी - वृत्त बनशाकरीची
 आरती १५८
 कल्याणी - ४४७
 कवचकुंडलें दिल्ली ते कथा - जगन्नाथ-
 कृत १५९
 कवचकुंडलें हरण - मुलेश्वरकृत ३५८
 कवि - समर्थों नांव ३२९
 कवि किंकर - ४७८
 कवि हयती - ३५९
 कळवण - तपे काठि ३९४
 काकारमज १२३, ४५३, ४८७, ५१९
 कारवायन - वामनपंडितकृत ५०
 कानेटकर - पुण्णजी सोनदेव ४००
 काम्हा - १०२
 कान्होपात्र - १३२
 कान्होपात्रा - ४४५
 कामवैरी - कृष्णशासकृत १५६
 कारखाना - समर्थकृत ५२९
 कार्तिक एकादशी - १६०
 कासगाव - २३७
 कालिदास - ४४३
 कालियामर्दन - २८६
 कालियाहरण - वामनपंडितकृत १७२
 कावमहंकर - नारायणबोवा पा. ३५
 काव्यसंग्रह - १८, ३६, ३८४
 - महाशुक्तीचें भारतनेट ३५५
 काव्येतिहाससंग्रह - १८, ३५८
 काशी - फन आरती ३१६
 - क्षेत्र १३०, २०७, ४९०

काशीदास - २
 काळजान - अज्ञानसिद्धकृत ११३
 काळुसाई - कल्याणशिष्या ५७
 किंकर - कवि ४७८
 किता - समर्थोचा २३४, २२९, पा.
 ३७, पा. ९६, पा ९८, पा. ९९
 किरकोळ राजधर्म समास - ३८९
 किर्तिरुधाकाड - ११०
 - एकनाथकृत भावार्थरामायणा-
 पूर्वकी ३१२
 कीचकवध - ३७३
 कीर्तिवत - समर्थों नांव ३२९
 कुबडीतीर्थ - पा. ३४, पा. २७९
 कुभकर्णवध - जगन्नाथकृत १६३,
 १६७
 कुमेरी - ३८
 कुडुवाडी - पा. ९५
 कुसाजी सुतार - ५७
 कुळकर्णकथा - समर्थकृत ३९९
 कुळकर्णांचो विहीर - जांबेची
 पा. ३३३
 कूर्म - एक रामायण १६४
 कृतनिर्वाह - भेटकृत १६१
 कृष्ण - कल्याणशिष्य ३५३
 - श्रीधरशिष्य १८३
 कृष्ण केशव - ३७३
 कृष्ण चरित्र - उद्भवविद्वान कृत ३५८
 - कोनेर गगाधरकृत १३१
 - मुकुंदराजकृत १४९
 - श्रीधर भद्रानंदकृत १३१
 कृष्णजन्म - वामनपंडितकृत ५०,
 १६०, २४८, २६६, ३५८,
 कृष्णदयार्णव - ६६, ८८, २४५

- गजगौरीमतकथा - २६१
 गजानन - पा. १९६
 गजेंद्रमोक्ष - २५०
 - वामनपंडितकृत ५०, २८५,
 ३५८, ३६४
 गजेंद्रोपाख्यान - ३८७
 गणपति आख्यान - जगजीवनकृत २४२
 - शश्वकृत २५०
 गणपतिस्तोत्र - मद्राहपुराणांतर्गत
 २४६
 गणेश उपनिषद् - पा. २३८
 गणेश गोसावी - ३७७, ३७८, ३८२
 गणेशदास ३७२
 गणेशनाथ - १२१, १९७, २७०,
 ४२०
 गणेशपुराण - २५०
 गणेशभट वैद्य - ३६६
 गणेशमान - ५०५
 गणोबा नाईक सहस्रबुद्धे ३६६
 ग्रंथमाला - देवदासकृत संतमालिका
 पा. ३५
 - राजवाडे यांचा धीसमर्थोवरील
 निबंध पा. ३४
 ग्रंथराज - (दासबोध पदा) २०,
 ५३, ५५, ६२, ६४, १२२,
 १५८, ३२०, ३२४, ३३९,
 ४६२, ४८८, ४९५, ५१०,
 ५१२, ५२६, पा. ३६, पा. ९६,
 पा. ९८, पा. १००
 ग्रंथराज - दासोपतांचा ३६०
 गणाल ग्रंथाची यही घर मूर्ति - पा.
 २३८
 गणेश आख्यान यही - पा. २३९
 गरुडाख्यान - २८७
 - म्हणजे विष्णुदास नामाळी
 हनुमंतमेत्री १५९
 गर्भगीता - ४९४,
 - सटीक ३७६
 गर्भोपनिषद् - ३१६
 गागापंडिताची कथा - उद्धवसुतकृत
 धीचरित्र १३४
 गागाभट्ट - ४७०
 गायत्री - चा अर्थ २७९
 गायेनमान - ५०५
 गांवशाळा - दाके १७६५ तील रोहणे
 येथील ११३
 गिरिजावलमप्रभुसुत श्रीधर - ४४७
 गिरिजासदाशिवसंवाद - रामनाम-
 मदिनापर ४५३
 गिरिधर - समर्थप्रतारकार ३५३,
 पा. २६, पा. ३५, पा. ३६,
 पा. ४०, पा. ४५, पा. ३३१
 गिरिधर - उद्धवपिता पा. ४२
 गिरिधर गोविंद - १३५
 गिरिधर प्रभु - १८०, १८७, २००
 - कृत व्यंकटेशानवरात्रोत्सव ४६५
 गिरिधर चाई - पा. ३६
 गिरिधर लाल - यांची कथा, जगन्नाथ-
 कृत १७१
 गिरिघाई - पा. ३५, पा. ३६, पा. ३३१
 गीतगोविंद - ५, ३१६
 - जयदेवकृत ३८७
 गीता - १९६
 - श्रीधोषज सटीक ४०७
 - पंचरत्नी पा. १४
 - समच्छोकी वामनकृत ३७४

गीता फकिदाधारी - पा. २३९
 गीतागोत्र - वामनपंडितकृत ५०
 गीतामार - ज्ञानदेवकृत ४४४
 गुंज - ४०१, ४०६, पा. ३३८
 गुंजमुरती - ४०६
 गुणायी - १
 गुंडा - ४६१, ४८१
 गुंडा केनाथ - ४४७
 गुंडिराम - कृत् अरुनसोप ३१७
 गुडो केनाथ - ८८
 गुंडोपंत - ३०२
 गुरापा कसबकर - ४२४
 गुदकवच - २६३, पा. २३८
 गुरुगीता - १४०, २६३
 - श्रीबीबद्ध ४४१
 - पूर्णनिंदानुचर शिवरामकृत सम-
 श्लोकी ४१२
 - शंकराचार्य विरचित ६
 - श्लोकबद्ध ४३५
 - समर्थकृत - (१) २२७
 - स्कंदपुराणातर्गन २७४
 गुरुपद्धति नमस्कार - पा. २३८
 गुरुसहस्रनाम - पा. २३८
 गुरुस्तोत्र - पा. २३८
 गुरुचा वीरानिरूपण अभंग - पा. २३९
 गुरोरष्टकम् - शंकराचार्य विरचित १२८
 गुलबुर्गी - पा. ३७
 गुलसराई - ३२३
 गुसायीनदन - १
 गुहाकथान - अमृतकृत २६०
 गुहापंचक - एकनाथकृत २५२
 - खनाईनकृत ३६४
 - ज्ञानदेवकृत २५२

गुहागतक - तुकारामकृत २५२
 गृहस्थाचार - ३६२
 गोगटे - गोभास्त्राव पा. १० व ११
 गोगाई - ६२, १३२, २५०
 गोदा - १३२
 - नदी १६४, ४७७, पा. ५१
 गोदावरी - नदी ४०१, पा. ४१
 गोपाळ - १२३, २५०, २६६, ४६५,
 ४६८
 गोपाळनाथ - २५८
 गोपाळ भगवंत देवमुख - १३४
 गोपाळ रघुनाथ - कृत विंगडा, दिरटा
 व हाकुणा ३७१
 गोपाळमुत - ४६५
 गोपाळ सभाजी खांडेकर - ३६६
 गोपिकास्तुति - ३८१
 - अमृतरायकृत ३७३
 - वामनकृत ३५८
 गोपीगीत - वामनपंडितकृत ५०, २४१,
 २५६, २८५, ४८७
 गोपीचंद्रभाटयान - १२१, ४६६,
 ४७८
 - लीलाविश्वमर किंवा राम-
 विश्वमर किंवा पूर्णविश्वमरकृत ३
 गोपीचंद्रचरित्र - १६०
 गोपींद - कृत मछींदर भाटयान ३
 गोरखनाथ - १४९, १७७, ३९९
 गोरक्ष - कृत योगी ४४५
 गोरक्षकथक घोष - ३५८
 गोरक्षलीला - २५८
 गोरकुमार - १३२, ३५४, ३७९
 गोरकुमारचरित्र - ३५९
 - उद्धवविद्वानकृत १४९

- कृत गणपतिआख्यान २४२
 - कृत जटायुआख्यान ५५
 - कृत जामुञ्जआख्यान २७६
 - कृत ध्रुवाख्यान १२५, १६०
 - कृत बालकांड ६१, ८४, २७७
 - कृत भीमजन्मवाक्य १६०
 - कृत रामकथा १०६, १३१, १४९, १६३, १६७
 - कृत रामचरित्र १८५
 - कृत रामनवमीच्या कथा २४२
 - कृत रामायण १५६
 - कृत रावणमृत्युकथा १५७
 - कृत शतमुखरावणवध १६३, १६७
 - कृत श्रीरामअजनीसवाद १६३, १६७
 - कृत श्रीरामसमर्थ बोदले ६३
 - कृत सबाया १६१
 - कृत साधुमहिमा ८८
 - कृत सीतारिभीषणसंवाद १६३, १६७
 - कृत सुग्रीवे तुंभरर्षी श्रेत्रहीन केला ते कथा १६३, १६७
 - कृत हरिश्चंद्र आख्यान १२७, १३०
 जगन्नीलन ऊर्फ जगन्नाथ - २२०, पा. १९६
 जगन्नीलन केशवचतन्य - ४१३
 जगन्नीलन गोविंद - ३६६
 जगन्नीलन श्रीप्रभु - १०३
 जगन्नाथ - १९९, २३९
 - कल्याणशिष्य तडवळे मठपति जगन्नीलन ६१, ६७, ७१
 - कृत प्रकरणे १५९
 - कृत बोधवैभव २२०
 - कृत माधवदास व गिरिधरलाल यांची कथा १७१
 - कृत रामकथा ८०
 - कृत रामदासजन्मकथा ८१
 - रामदासशिष्य २३७
 जगन्नाथबाबा - ५७
 जगन्नाथनावा तडोलेकर - कल्याण शिष्य ५७
 जगन्नाथस्वामी - १३२
 - करयाणशिष्य ५३
 जगन्मित्रनागा - ११८, ५१४
 जटायुआख्यान - जगन्जीवनकृत ५५
 जटायुद्वार - जगन्नाथकृत १५९
 जटायुचरित्र - ३४९
 जटायुमोक्ष - २६९
 जनकीजी सिंदे - याचें नानासाहेब व भाऊसाहेब यांना पत्र ३८
 जनजसवंत - १०३, १३७, २४४, २५०, ३४९, ३७६, ४३७, ४४९, ४५५, ४६८ ते ४७०
 जनजसवंत आख्यान - ९४
 जनपंडित - १, १३७, ३९९
 जनमैत्रनागा - १०३
 जनमैत्रनागोबा - १३२
 जनस्वभाव गोसावी - समर्थकृत २३५, ३०३
 जनाबाई - अनी, नामयाची अनी, ४, २२, ७३, १०३, १२१, १३७, १५६, १६९, १७९, १९३, २००, २५३, २५४, २६३,

- २९५, ३७६, ३९७, ४१६, ४६४, ४८७, ४८९, ५१८,
जनादेन - १३७, १८३, २०७, ४१३,
४७१, ४८८
- हृत् शृण्वंचक ३६४
- व एकनाथ याचा समाधि-
विषयक संवाद २६४
जनादेनचरण - १२७
जनादेनमुक्ततमय - ४५३
जनावायावा - १०३
जनीजनादेन - १३५, २४४
जनुभट - ४४५
- हृत् गंगासर्वतीर्माहेण २८५
जयदेव - १२३, १३४
- हृत् भट्टादी ३६४, ४१५
- हृत् गीतगोविंद ३८७
जयद्रथवध - ३५८
- मुक्तेश्वरकृत ३३६
जयद्रथवधकथा - जगजीवनकृत १६५
- जगन्नाथकृत १५९
जयद्रथचिटवन - मुक्तेश्वरकृत ३३६,
३५८
जयमाला - जिनपरिभाषा ग्रंथ २३४
जयराम - १, ८९, १०७, १२१, १२७,
१९६, ३७२, ४७०, ५१२
जयराम कृष्ण - २५८
जयरामकृष्णदास - १७९, ३७३, ३९७
जयराम गो - कल्याणशिष्य ५७
जयरामजजाकित - ८९
जयरामजयसुत - ४
जयरामपंत - १०, ४६८
जयरामसुत - ११४, १३२
- हृत् वसामाण ४८७
- हृत् संतनामावली ४८४
जयरामस्वामी - ३७, १३२
जयरामारमज - १३२
जयरामारमजभक्ति - ४६३
जयरामारमजसुत - २५६
जयवंत - शृण्वेण एमर्ष १३७, ३२९
जयाघाई - धे जन्मनांर टणाई ४५३
जरंडा - माशि पा. ३४
जसवत - ६२, १२७, ३५३
जानकीलोपासनासवाद - वामशृत्
१६०
जानकीवर्णन - उद्भवविद्वनकृत १६०
जानकीशतक - ४७३
जानकीस्वयंवर - विद्वनकृत ५
- विद्वदावहृत २३८, ५१९
जानया - ५७
जानावा गो - कल्याणशिष्य २९३
जानावायावा वडगांवकर - कल्याण-
शिष्य ५७
जांभ - २४४, ३५९, ४०१, ४०८,
पा ८, पा १३, पा ४१,
पा ४२, पा. ५०, पा ५१,
पा. २७८, पा. ३३२, पा.
३३३, पा ३३७, पा. ३३८
जांबुवती भारयान - १६०
जांबुवत श्रीरामभेटी - नागनाथ कृत
४१८
जांबुळ भारयान - जगजीवन कृत
१६५, २७६
- जगन्नाथकृत १५९
जाळना - पा. १५
जालधराभयानकथा - राक्षकृत १७३
जिजाऊ - राजमाता त्रिभासाई ३९३
जुजर - २५०

- कृत शिवचरित्रपर अंशंग
२८५
- कृत श्रीरातचरित्रपर अंशंग
२४६
- कृत सम अंशंगावह, भगवद्गीता
अध्याय वाराणा ११
- कृत हरिपालाचे चरित्र ६५
- निर्वाणाचा अंशंग २४०
- व समर्थ शिवा मेट्टीचा अंशंग
२५६
- गुकाराम जायजी - निर्णयवागर छाप-
खान्याचे २०७
- गुकाराम तारवा - २०७
- गुकीजी कुळकर्णी - ३९४
- गुवाची घागर - जादेवी पा. ३३३
- गुलसीदास - ५९, १३२, १४३,
१६३, १९९, २५०, २९०,
३६४, ४१०, ४४५, ४४७,
४६८, ४७१, ४७४, ५११
- गुलजादेवी - से अष्टक तान्हार्जीकृत ७
- गुलजाभयानरिसान - ५०५
- गुलजाभवानी सु + मान - ५०५
- सॅडुलकर - बाबाजी अंशंग पा. ३३
- सेछंगण - पा. ५०
- शिवगामीपन - १३५
- शिवसुंदरी - ५२३
- शिवल - २५४
- शिवलमनार्शन - १०७
- शिवलमुत - ३७२
- शिवगुणीनुमरुपयण - अयवंणहस्ये
वाराणसि ४३९
- शिवक - ६२, १५८, २४४, २४५,
३८०, ३८२, ४३९, ४४७,
५११

- कृत त्रिवेणीगीता ३०१
- शिवक गोसावी - ३७७, ३८२
- भालगांवकर समर्थशिष्य ३६३,
४१२, पा. ३३८
- भार्या लक्ष्मी, द्वितीय व तृतीय
पुत्राची जन्मनोद ३९७
- शिवकतनय - ४६५
- शिवकरूपभु - १९६
- शिवक बल्लाळ धारण - ३६६
- शिवक मट - ४४८
- शिवकसुत - ४७१
- शिवकसुत किंवा शिवकतनुज - ३८२
- शिवकसुत फरशाराम - कृत अरराध-
स्तोत्र ४४५
- शिवकामज - ४७४
- शिवेणीगीता - रचनाकार अर्थवक ३०१

थ

- थालीपाक - ११६, १२७, १४९,
३४९, ३७३
- मुक्तेशाकृत ६६, १०५, १५६

द

- दरमधीजारोपणआहपान - रापवष्टन
२५०
- दंडीगणें चाली कुलगजन्माची घडी -
पा. २३८
- दत्त - १२७
- दत्तजन्मकाल - १६०
- दत्तदास - कृत सीताप्यथेवर ४२२
- विवरीच्या कुटुंबगर्भिका
पराम्पदील ४२९

- दत्ताजीबाबा सिरगांवकर - समर्थसिंह
१६३
- दत्तात्रय - ६२, १२३, १३५, १३७,
१५६, २४४, ३२३, पा. १९७
- दत्तात्रय भाषाजी - २२४
- दत्तात्रयसुवा - पा. १०१, पा. १८७
- दत्तात्रयमहाराज - पा. २१, पा. २२
- दत्तात्रयश्रोत्र - आचार्यकृत २५४
- दत्तात्री - ११६, १२८, १३५, १३७,
१५६, २४४, ३८०, ४३७
- दया - चाफळखोन्वातील बाळनाथाची
शिष्या ३३५
- दयाराम गिडुमळ - पा. ३३२
- दवलतराव शामजी खोपकर - ३४२
- दत्तारथकैके आदिकथा - जगन्नाथकृत
१५९
- दत्तारथलक्ष - ३७१
- दत्तावतार श्लोक १० - पा. २३८
- दळण - एकनाथाचे १७४
- तुळीबाचे १७४
- दक्षवध - १६०
- दक्षिणामूर्ति स्तोत्र - पा. २३८
- शंकराचार्यकृत १४१
- दाजीराव - ४८६
- दादाजी शामजी खोपकर - ३४२
- दादु - ३७६
- दादिगांव - १३४, ३२४, ३७१
- दादो गेकनाथ - ३९४
- दामाजी चरित्र - ३१६, ४४५
- तुळारामकृत ३७९
- मन्नागिरि अमृतरायकृत ८४
- दामाजीची रसद - नामदेवकृत १०
- बाळकरामकृत ४५४
- शंकराकृत ६५
- दामाजीवंताबा पोवाडा - ८६१
- दामोदर - कृत ज्योतिर्लििंगे २७३
- दामोदर सावळाराम आणि मंडळी -
२०७
- दास - १२, ११७, ३१६, ४६५
- समर्थोचे नांव ३२९
- दासकल्याण - ७२
- दासकिंकर - ४७०
- दासगीता - समर्थकृत १०३, ४८३
- दासचरित्र - ८३, १९२
- दास जयराम - १५२
- दास तुला - ३६५, ३७९
- कृत हाकुनशा २९५
- दास बाळ - ५३
- दास बाळसुत - म्हणजे दास मल्हारी-
- कृत शुकरनाथशिव ३७५
- दासबोध - शंकराज पहा. १, २७,
३०, ३२, ५३, ५५, ५८, ६०,
७७, ९९, १०३, १०६, १२२,
१३२, १५१, १५८, १५९,
१६२, ३२०, ३२४, ३३९,
३७२, ३९४, ४०६, ४०७,
४१६, ४५१, ४६२, ४७५,
४८२, ४८८, ५१०, ५१२,
५२५, ५३२, पा. १६, पा. ३१,
पा. ३४ वी ३६, पा. ९५, पा.
९६, पा. ९८, पा. १९६, पा.
४७८
- कल्याणकृत भारती २७८,
३५८

- मुखवळ १५७, २८२, ३१६,
४९५, ५२६
- दासमहाराज - पा. २१
- दासमल्हारी - म्हणजे दासबाळमुत
- कृत शुकरभासंवाद ३७५
- दासमीठा - २
- दासमुकुंद - कृत नारविहचरित्र ४७३
- दासविजय - महिषसिंहनाश संतविजय २५
- दासविठा - ४१२
- दासविठ्ठल - ३७९
- दासविधामधाम - १०३, पा. १२,
पा. २८, पा. ४०, पा. ९७,
पा. १००, पा. ३३२
- दासीजनी - २४६
- दासोपंत - कृत ग्रंथराज ३६०
- दिगंबर - ६२, ९१, १२७
- दिगांबर - १९५
- म्हणजे दासोपंत ३६०
- दिनकर - पा. २८, पा. ४०
- स्वानुभवदिनकरकर्ते, यांची
वंशावळ ३५९
- दिली - ३८
- दिवटा - ५०५
- गोशळ रघुनाथट ३७१
- समर्थकृत ५०५, ५२९
- दिवाकर - समर्थशिष्य ३३९, ३४०,
३५८, ३८४, पा. ४३ ते
४५, पा. ५६
- दिवाकर - बाप दिवाकराचे नातु
३३९, ३५८
- दिप्यजानत्री - धीपर मद्रानंदकृत १३१
- दितामहरपरतें पिंगळपाथे पाठ -
पा. २३८
- दीनयादव - ३७२
- दीन सदाशिव - कृत भाहित्योद्धार ४१६
- दीनारमज - ५११
- दीनानाथ - ४६८, ४७१
- दुर्गावाई - १५०, पा. १०१, पा. १७४
- दुःखदारिद्र्यनाशनस्तोत्रम् - केदारखंडे
ध्यासयुधिष्ठिरसंवादे ३१६
- देऊळगांव - ४२४
- देवदास - १, १२३, १७६, ४३७,
४३८
- कृत कृष्णामृतसर किंवा संत-
मालिका ६८, ४०३, पा. ३५
- कृत प्रार्थनाशतक म्हणजे
धर्मकटेशस्तोत्र ३६५, ४०२
- कृत हनुमंतभेट २६६
- चैतन्यगुरुचे १७६
- दादेगावमठपति समर्थशिष्य
३२४
- समर्थशिष्य देवाजी १६३
- देवदासाचा दास श्रीपति - ४८४
- देवनाथ - २७३, २९०, ४४७
- देव व + मान - ५०५
- देवमक्तमान - ५०५
- देवमळा - जरीचा पा. ३३३
- देवाजी - ५५
- रामार्जीचे पुत्र ५३
- समर्थशिष्य दादेगावकर १६३
- समर्थशिष्य देवदास १६३
- देवालये देव धैभवमान - ५०५
- देवीकवच - ५२३
- देवीचे शिष्य - ५१
- देवीदास - १८३, ५११
- देवमानसपूजा - दांकराचार्यविरचित
५२९

देशपांडे - पा. २८०
 - भांडुचे पा. १३
 देशमुख - बंदुचे पा. १५ व १६
 देसाईसाहेब - केजचे पा. १३, पा.
 १०१, पा. १८३
 देहलंकाअहंकाररावणवर्णन - पा.२३८
 देहात्मयोगसमास - समर्थकृत ५१०
 दीलठाबाद - पा. १३
 द्रौपदी - ३६५
 द्रौपदीचा धावा - ४१६, पा. २३९
 - अमृतेश्वरकृत ४८७
 - वाढ १५९ तील वज्राहरण ३१५
 द्रौपदीवस्त्रहरण - वामनकृत ४६५
 - राममुतात्मजकृत २६५
 द्वादशसिलक स्तोत्र - पा. २३९
 द्वादशमंजरी भाचार्यस्वामी - पा.२३८
 द्वारकाविजय - वामनपंडितकृत ५०

ध

धण्याचें कुतऱ्याचें भांडण - पा.२३८
 धनवंतरी - औपधी ग्रंथ पा. २४३
 धर्मसखगुणसाधुमान - ५०५
 धामणगांव - चे घोडलेबुवा १६४
 धारासिख - ४४३
 धुंडिराज - ७२, १८१
 धुंडीसुत - कृत शकुंतला आख्यान ३६४
 धुळें - पा. ८, पा. १०, पा. १४,
 पा. ३४, पा. ३५, पा. ३७,
 पा. ४१
 धोंडिराम - मुंडिरामाचे शुद्ध २१७
 धोंडीजी - ३७९

धोंडोया नाईक सराफ - ३६६
 धोंडोमाणकेश्वर कुळकर्णी - शाहापुरचे
 ३७२
 ध्यानमाला - वामनपंडितकृत ५०
 धुवालयान - धुवाची कथा - ध्रुवचरित्र
 १३६, २३९, २७३, ४४५
 - कल्याणकृत १२२
 - वितामणीकृत १५२
 - जगजीवनकृत १२५, १६०
 - राघवकृत १५६
 - श्रीधरकृत ३५८

न

नऊ + + + मान - ५०५
 नगर - १०८, पा. १०, पा. ९५
 नंददास - १८१
 नंदिनी ऊर्फ नासर्डी - नदी पा. ४१
 नरसई - २
 नरसा गौडा - इंदुरचे व्यापारी पा. ३५७
 नरसिंह - ४५५, ५११
 नरसिंह भट जोशी पांगरकर - ३०३
 नरसी मेहत्याची हुंडी - ३७९
 नरसो अनंत उद्योतिपी पांगरकर -
 २६७
 नरसोबा - भालकीचे पा. ३३२
 नरहरारमज बाळकृष्ण - ४३१
 नरहरि - १२८, १३२, १७६, १७७,
 २५०, २९५, ३९९, ४६३
 - कन्याणांचे शिष्य ६२
 - कृत महिषासुरमर्चनीची
 भारती ५
 - माधवात्मतनय १२२

- नरहरि काशीकर - ४९३
 नरहरि मालो - १३२, १७७, १९८,
 २४३, २४५, ४५६, ४६४
 नन्देरदर्पण - १६०
 नन्देरपंत भाऊजी - २०३
 नवलक्ष साठ - १३२
 गळ दमयंती भार्याण - ३६४
 नामनाथ - कृत जाबुवंतधीरामभेटी
 ४१८
 - कृत श्रीरामस्वर्गारोहण ४१८
 - बढवानलसिद्ध - गुंडिरामाचे
 पणजे शुभ २१७
 नागेश - १२, ३७६, ४७१
 - कृत अंबिकास्तुति ४०५
 नाटक - एक रामायण १६४
 नाडीभेद - २४५
 नाडोलि - पा कन्हाड ३५५
 नाथ नरहरि म्हणे महिपति - ४१
 नाथ भुजंग - १९७, २३९, ४४७,
 ५११
 नाथात्मज - २५०
 नानक - १२४, ४६८
 नानाबुधा ५४, १३२, पा. ९६, पा.
 १०१, पा. १७०
 नानासाहेब - पेशवे ३८
 नामदेव - नामा - नामया १, २२,
 २८, ४१, ४५, ७३, ७७, ९४,
 ९५, १२७, १३२, १६९,
 १७४, १७७, १७९, १८२ ते
 १८४, १८६, १९३, १९८,
 २०१, २०७, २१७, २४३ ते
 २४५, २५०, २५२, २५४,

- २५८, २६१, २८५, २९५,
 ३५७, ३६४, ३६५, ३६७,
 ३८३, ३९७, ४१३, ४१६,
 ४४५, ४४७, ४५६, ४६४,
 ४८४, ५११, ५१४, ५१८,
 ५३४
 - कृत दामाजीपंताची रस्त १०
 - कृत ज्ञानदेवनामदेव तीर्थावळी
 ३९८
 - कृत ज्ञानदेव सोपानदेव समाधि
 ३९८
 - केशवाचा ११३, १२२, ४१६
 नामदेवकथन - ९४
 नाममहिमा - बहुधा नाथकृत २४६
 - समर्थकृत ३९९
 नाममुद्रांकित स्तोत्र - पा. २३८
 नामसुधा - वामनकृत ५०, १०३,
 पा. २३८
 नामापाठक - कृत भरतभेट १३१,
 १५९, ३८७
 - पाठकनामा १७७
 नाम्यास्वामी - १०३
 नारसिंह चरित्र - दासमुमुक्षुकृत ४७३
 नारा - १३२
 नारायण - १७६
 - शिवरामपूगर्निदाचे वडील
 ४४७
 - समर्थ ४०४, पा. ४१
 नारायण गौ घाहेकर - कल्याणशिष्य
 ५७, २९३
 नारायणस्तुति - विश्वनाथसुतकृत ३१६
 नारायणस्यामी - १३२
 नारायणात्मज - १५९, ४७०, ४८७

- भारावणानंदमुनी - सहजानंद गोशावी
 यांचे गुरु ४२७
 भारीपंत - सवनीस पा. ४४
 भारीपंत नाना - ४०६
 भारीबा गो पांगरकर देसापाटे -
 कल्याणशिष्य ५७
 भावेचे श्लोक - येगावईकृत १२४, १५६
 भाशिक - ४९, पा. ५, पा. ३७,
 पा. ४१, पा. ४४, पा. ४५,
 पा. ५१
 निगडी - ४१, ७५, ११४, ११७, २०७
 निजबोध - शिवरामपूर्णानंदकृत २३९,
 २७१
 निजानंद - १०३, १०७, ११४, ४१०,
 ४२७
 निजामायाद - म्हणजे इंदुरबोधन
 पा. ३५७
 निखनियम - ३७१
 निरयानंद - कृत निरंजनाष्टक २३
 निपट - २९४
 निपट निरंजन - १९२, २७६, ३१६,
 ४४७, ४६८, ५११
 निबंधमाला - विष्णुशास्त्री चिन्मूल-
 कारांची पा. ३३
 निधराज - २९५
 निधराज नरहरि - २४४
 निधराजतुवा - पा. ९६, पा. १०१,
 पा. १९०
 निघाळकर - ३१८
 निरंजन - १, १०, १८१, २०७, २९०
 निरंजनाष्टक - निलानंदकृत २३
 निराळंबोपनिषद् - ३१६
 निर्गुणध्यान - ५०५, समर्थकृत १५०,
 १६१, ३१६, ३३८, ३७२,
- ४५१, ४६०, ४८३, ५०४,
 ५११, ५२८
 निर्णयसागर - छापलाना २०७, ३९४
 निर्लेगे - ३५९
 - येथील समर्थशिष्य रुपाजि
 १६३
 निवृत्ति - २५२
 निवृत्ति अजधून - कृत परमप्रकाश २५८
 - कृत हानबोध ह्यगजे परम-
 प्रकाश ४२०
 निवृत्तिदास - ६२, १३२, १९८
 निवृत्तिदेव - कृत सटीक भगवद्गीता ३५०
 निवृत्तिनाथ - २१७, २१६, ३५०,
 ४२०
 निवृत्तेधरी - ४१
 नि संगनिरुपण - समर्थकृत ४८३
 निळी सोनदेव - चाफळपोन्दांत
 समर्थोवा अनुग्रह पा. २८०
 नीळकंठ - १३९
 नीळकंठ दाजी - २०६
 नीळकंठ बाबा हुशुरचे - कल्याणशिष्य
 ५७
 नीळकंठसुत - १५२, २५०, २८७
 नृसिंहसुत - कृत सुंदरकांड ३३
 नृहरिदण - वामनपठितकृत ५०, ९४
 नेपूर - ग्राम ४३१
- प
- पंचकें - समर्थकृत १६१
 पंचनत्र - मराठी ८८
 पंचदशी - धीमारतीनीये विद्यारण्य-
 मुनिवर्थकृत १११

- सटीक महादेवभटात्मज निळ-
कंठगुह विरचित ४६५
- पंचमान - समर्थरुद्र ११, १६१, २५७,
३४६, ४६६, ४९७, ५२७
- पंचमुखी हनुमत्कण्ठम् - सुदर्शनसंहि-
ताया द्रव्यामले सीताराम-
संवादे ४३०
- पंचमुखी हनुमस्तोत्रम् - ४३०
- पंचसुद्धा - ३१६
- ज्ञानेश्वरकृत २७९
- पंचघटी - पा. ३७, पा. ४१, पा. ४२
- जांभू येथील पा. ३३३
- पंचविषय - धानंदनंदनकृत ३५८
- पंचसमाप्ती - समर्थरुद्र ११, ६२,
१०४, १५०, १६१, २३५,
३४३, ३४५, ४५१, ४६०,
४८३, ५०६, ५११, ५३२
- पंचाध्यायी - समर्थरुद्र दासगीता ४८३
- समर्थरुद्र संकृत १०३
- पंचीकरण - ११, १५, ५६, १२९,
३३३, ५३४
- एकनाथकृत ८८
- गद्यविवेचन २४८
- रामदासकृत ५३२
- श्रेयकृत ३७१
- सप्ताश्रमवाहन-मुल्लू २०४
- सटीक २७९
- समर्थरुद्र १५०, १६१, २१९,
२३८, ३३४, ५३२
- पंचीकरण महावाक्य - दिश महा-
वाक्यपंचोक्त्ये ३१४
- विरामकृत २७९
- हानदेवकृत ३१६
- पंचीकरण महावाक्य धृतिसंमत -
पा. २३८
- पंचीकरण महावाक्य सिद्धांत
- शंकराचार्यविरचित पा. ३३८
- पंचीकरण महावाक्य ज्ञानेश्वर संमत
प्राकृत बंध ८ - पा. २३८
- पंचीकरणयोग - समर्थरुद्र १४७,
२५७, ३४३, ५०३, ५११,
५१२, ५२७
- पंचीकरण समर्थांचे बंध दुपट ४ - पा.
२३८
- पडसालि समत मारुडि - ३९४
- पणशीकर - वासुदेव लक्ष्मणशास्त्री २०७
- पंडरपुर-पंडरी १५८, २१७, ३११,
३९२
- पद्म संभुराजा - समर्थांचे संभाजी
महाराजांना पद्म ३८४
- पदसंमह - धनेककविकृत - भागदुसरा
३६
- पदार्थ स्रोतनी दीपिका - कंकमडविर-
चिता २२२
- पदें राज्ञार्थी - जगन्नीधनार्थी दहा
पदें ४१०
- पद्म - एक गणायण १६४
- पद्मपुराण - १३१, २४५
- पद्मालय - खानदेशातील एरंदोल ताल-
वर्गातील ४१
- पंतप्रधान - ३१८, पा. ४४
- परंदा - ११३, ३९५
- परमशमायावस्तुमाहमान - ५०५
- परमतत्वबोध आरमजान - मद्राड-
पुणजे धीरामजानकीशंभूदे ३१६
- परमप्रकाश - विवृतिभूषणकृत २५८,
४२०

परमामृत - ४१

- सुकुंदाजट्ट ७०, २४५,
२५२, २५४, ४९२

परमार्थक्रम - ३७१

परलोकाविवेक - ५००

परशुराम - ३२३, ३८२

- विपद्भूजवल्ग पा. २७९

परळीखोरे - पा. ३३१

परापश्यंतीमध्यमावैखरीमान - ५०५

परिभाषा - ज्ञानेश्वरीची २१०

परिसा भागवत - १३२, २५०

- यांचे चरित्र, उद्धवचिद्वनकृत
१४९

परीक्षिती आरण्य - श्रीधरकृत २६०

पवनविजय - हरिहरवाद्यकृत ३९

पक्षिणीचे आरण्य - तुकारामकृत

२५०

पांगरी - पाघरी २२७, २९२, पा.

२३७, पा. २३९, पा. २७८

पांगारकर - लक्ष्मणराव २०७, पा.

१९६

- कृत ज्ञानेश्वर नामदेवांचा काल
३५०

पांगुळ - एकनाथकृत ५१४

- समर्थकृत १५०

पाघाट - पा २६

पाटण - पा. २७९

पाठकनामा - १७७

- कृत अश्वमेध ३५९

- कृत चंद्रहास्यभाळयान ३५९

पांडवगीता - २६४, ३१६, ३५८,

३८७

पांडवांची कथा - १६०

पांडुरंग नरसिंह मेढस - २४२.

पांडुरंगकवि - ५३१

पांडुरंगपर - १६०

पांडुरंग महात्म्य - श्रीधरकृत ९७

पाताळकांड - ३०५

- कृष्णदासमुद्रकृत १०५

(चंद्र) पान - ४८२

पामर - १७४

पारगांव - सक्त १५७४ वा समर्थस्थापित
मासति ३५३

पारधीकथा - अमृतेश्वरकृत १३१

- श्रीधर प्रज्ञानदकृत ७२, १७२,
४५९, ४७८, ४८८

पारनेर - २१३

पार्वतीविवाह - समर्थकृत ७९

पाळी - ३७७, पा. ३३१

- चे रगनाथ ३८४

पाळीची कारिका - ३६४

पाळीभाषा - पा. ९९

पिंगळा - गोपाळ रघुनाथकृत ३७१

पिंपरी - गांव ४२२

पिंपळनेरी - १६४

विलाजी गोसावी - समर्थशिष्य १६३,
२९३

पुणे - २४९, पा. २, पा. ३६, पा.
९६, पा. २७८

पुढळीक - ४१

पुण्यतिथी - चे श्लोक ४५२, ४५५,
४५९

पुरंदर विठ्ठल - ६२, १७६, १८१

पुरुषोत्तम - कल्याणशिष्य - कृत

कल्याणवार आरती ७९, १२८,
१५८, २४४, २७८

- कृत भरतगीत १५६

पुण्यां लिहिण्याची रीति मद ३ - पा.
२३८

पुष्पदंत - कृत मदिमनस्तोत्र ३१६
 पूर्णविश्वंभर - कृत गोपीचंद आख्यान ३
 पूर्णानंद - ४२७, ५११, ५२०
 - नारायणनि संन्यासाश्रमोच्चै नाव
 ४४७
 - सहजानदाचि शिष्य ४४७

पूर्णानंद शिवराम - ३२९

पूर्वघट - मुक्तश्राकृत ५२

पूर्वार्त्तम - समर्थकृत ११, १०४, १४६,
 १५०, १६१, २१५, २३५,
 ३३१, ३४२, ३४३, ३७१,
 ३७२, ३७६, ४५१, ४५९,
 ४८३, ४८५, ५१२

पृष्ठमात्रा - ३९४

पेटीची कथा - जगन्नाथकृत १५९

पेशवे - वैभवाची आठवण पा. ३९

- शेवटचे, त्यांच्या काळची दोन
 पत्रे ४०७

पैठण - ४९०, पा. ३३८

पोधा - होमगावची प्रचंड पोधी १५८

पौलस्ती - एक रामायण १६४

प्रकाशादीप - ब्राह्मणमुंत्तोजीकृत ४९१

प्रकृतीपुरुषाचामान - ५०५

प्रचीतगड - ३६६

प्रतापकार - पा. ५०

प्रतापसिंह - महाराजाची वखर ३२६

प्रदक्षिणा - वृद्धशील्या वारा ५११

प्रदोपस्तोत्र संस्कृत - पा. २३८

प्रदोपस्तोत्र - २, ५२१

प्रदोपस्तोत्र - १२७

प्रह्लादचरित्र - ३७३, ३८०

- एकनाथकृत ७

- शाम शिवरामतनयकृत १३१

प्रकृतिनिष्ठासिंहसद्वार'नावली - २९७

प्राकृत गीता - सोपानकृत ३१६, ४४५

प्रातःस्मरामि - व्यसप्रोक्तम् स्तोत्रम्
 १५३

प्रार्थना शतक - देवदासकृत ३६५

प्रियसुधा - वामनसंज्ञितकृत ५०

प्रेतप्रारब्धसंवाद - समर्थकृत वाराचें
 कृतक

फ

फकीर - समर्थोच्चै नांव ३२९

फळटण - २८४

फुटमाने - फुट जोड्या फुट समास-

प्रकरणे ३५८, ४८३, ४९७,

५००, ५३०

व

वखर - ऐतिहासिक, जगाच्या उत्पत्ति-

पासून ईश्वराच्या काळापर्यंत

श्रीटक हकिकत ३२७

- प्रतापसिंह महाराजाची ३२६

- वेदरची पातशाही वगैरेनिपर्थी

रवोजीकृत ३१७

- मराठी राज्याची ३२५

- समर्थोच्चै, हनुमंतस्वामीकृत

२१, २५, २६, ३५, १६२,

२३९, ३९६, ४०६

वदरीप्राम - वृष्णातटाकी २४२

वद्रीकाधम - विवेकस्वामीचें अनुष्ठान
 १३०

वदनकर्त्री - श्री धारती कृतयाण स्वामी-

दासीकृत १५८

वंदनमान - १०५

- घेंदे - समर्थाने नांव ३२९
 घस्वलिंग - ६२, १३२, १७७, ३७३,
 ३८७, ४५६
 - कृत गजगौरी आख्यान १४९
 - कृत संतमालिका १०
 घडिणाजी - स्वानुभव दिनकरकर्णे दिनकर
 १६३
 घडिणाजी गाणे - तिसगावकर, कल्याण
 शिष्य २९३
 घडिरव गाणे घाईकर - कल्याणशिष्य
 ५७
 घडिरवमंदन - ३६४
 घडिरा विस्ता - २९५
 घडिरो गोपाळ - ४०१
 घडुध्या गोसावी - समर्थकृत १६१,
 ३८९, ४८३, ५०१, ५०५,
 ५२८,
 घडेणी - २२, १७९
 घडेरा - १०, १४
 घडीआख्यान - वामनकृत २८५
 घाजी गोपाळ - ३५९
 घाजी गोसावी सिराळकर - समर्थशिष्य
 १६३, २९३
 घाजी राम मोघे हातखंथेकर - ३९७
 घाजीराव - शेवटचे ८९
 घाजी शंकर - यास अनंतमठ जोशी
 यांचे पत्र ८८
 घाणासुराची कथा - श्रीधर मन्नांदेडत
 १३९
 घाणु गाणे नीलंगे - ३५९
 घाणु मेढे - यांच्या कान्हेची जन्मपरिका
 १३४
 घाणु रामदासी - गडावरील पा. ३३२
 घाणुसाहेब महाराज - पा. ८, पा. ९५
 घाण्णाभट जोशी - जविके ४०४, ४०६
 घावर देवमुरार - पा. २८०
 घाया - यास यादोबांचे पत्र ८८
 घायाजी - पत्रव्यवहार १५७
 घायाजी जनार्दन जोशी - ३५४
 घाया दीक्षित आठले - ३६६
 घाया शंकर - १
 घारा ज्योतिर्लिंगे - १७१
 घार्शी - पा. २३७, पा. २७८
 घालक - ४५
 घालकराम - ३९७
 - कृत कवीरचरित २८९
 - कृत दामाजीची सद्द ४५४
 - बहादर, समर्थशिष्य १६३
 घालकांड - एकनाथकृत ५९, १०८,
 ३७६, ३८०
 - जगजीवनकृत ६१, ८४,
 २७७
 घालक्रीडा - एकनाथकृत ३७३
 - तुकारामकृत २४१
 - वामनपंडितकृत ५०, २०३
 घालसंतोष - एकनाथकृत ५१४
 घालाजी गोविंद आंबरडेकर - ३६६
 घालारमज - ४४७
 घादे - शक १५७३ चा समर्थस्थापित
 मासति ३५३
 घालकृष्ण - १८३
 घालचरित्र गान्धार्या - वामनकृत ३५८
 घालदास - कृत ताटिकावचूर्णिका
 २४५
 घालनाथ - बाफळ्योन्वातील ३३५
 घालंभट फडके - ३१३
 घालळीळा - वामनपंडितकृत २०३

बाळाजी आवजी चिटनीस - चाफळ-
खोन्वात समर्थांचा अनुग्रह पा.
२७९
बाळाजी नारायण शुसङ्कट - ३६६
बाळाजी रघुनाथ गच्छे - संगमेश्वरकर
पोतदार मीठवंदर, यांच्या पुत्राच्या
जन्माची नोंद ३८७
बाळापुर - ३८७
बाळाराम तांबट - नाशिकचे ४९
बिभीषण - एक रामायण १६४
- कृत हनुमंतवल्हवानलस्तोत्र ४२९
बिभीषणभेटी - वृष्णदासमुद्रकृत ३५८
विरयल - ४६८
विद्वेषचरित्र - विडलकृत ३५८
वीर - ६८, पा. २०, पा. २१, पा. ३६,
पा. ३५९
वेदर - ज्या पातशाहीदिपवी १घोजीकृत
दखर ३१७
वेदरप्रांत - ४४७
वेद्रे - इत घोषनविद्विस्ता पा. २
वेळगांव - १०८
बोदनारजपुत्रचरित्र - रायवकृत ९४
बोधन - पा. ३५७
बोधपर - १६०
बोधमासठी - शिवरामकृत ४८७
- शिवरामपूर्णनिर्देश ४४७
बोधराज - ७३
बोधराजाचें चरित्र - कृष्ण अनंतकृत
१६४
बोधवैभवं - परमप्रकृत २२०
बोधला - ४१, १२८, १७९, ४८४
बोधलेपुत्रा - परमनांदचे, ज्येष्ठेश-
कृत चरित्र १६४

बोरगांव - पा. ३५८
बल - एक रामायण १६४
बलगिरि अमृतराय - कृत दामाजी-
चरित्र ८४
बलचैतन्य - १३७
बलस्तुति - वामनपंडितकृत ५०
बलानंदपुराण - २४६, ३१६, ४२९
बलानंदपुराणे अगस्तिनारदसंवादे-
हनुमत्कवचम् ४२९
बलानंद - ३९७, ४४५
बलानंद श्रीधर - कृत पारधीकथा ७२
(श्रीधर बलानंद पहा.)
बलपानिपद् - ३१६
बलपानतीर्थप्रादर्शनी आश्रयवचनें - पा.
२३८
बलपान मुंताजी - कृत प्रकाशादीप ४९१

भ

भक्त - ४१२, ४५२
- समर्थींचे नांव ३२९, ४६६
भक्तमान - ५०५
भक्तमालिका - उद्भवचिदनकृत ५१६
भक्तराज किंवा भक्तिराज - ज्ञानदेव-
त्रिचित (?) ३६०, ३७८
भक्त (विभ) कमान - ५०५
भक्तिमार्गमान - ५०५
भक्तिरत्नावलि - कठिमात्या सहिता
३४७
भक्तिरहस्य - ३५३, ३५८
- शेटकृत ३१९, ३४१, ३६८
भक्तिराज - किंवा भक्तराज ३६०, ३७८
भगवद्गीता - २६३
- श्रीश्रीवद मापांतर २२१

- तुकारामहज अभंगाष्ट ११
 - रत्नाकरत समभोजी ४३६
 - वापनटन समञ्जोर्दीका ११,
 ४१, ११५, १४२
 - घटोक, निरुन्दिश्ट ३५०
 - हानदेश्टन टीरा ८८
- भगवद्गीतापद् सोधिनी टीका - महज-
 नंद गोसावीश्टन ४२७
- भगवंत चिमगाजी नाईक - २१३
- भगवंतराज उद्धर देशपाडे - २८४
- भगवंतमुत - ३९९
- भट - तात्यासाहेब पा. १०, पा. ११,
 पा. १४
- भट्टन शिवराम - त्रिचिन गद्यत्मक
 योगवाशिष्टधारप्रकाश ४९६
- भद्राचळ गोपाळ - ३७६
- भरत - एक रामायण १६४
- भरतखंड - पा. ९९
- भरतगीत - पुरुषोत्तमकृत १५६
- भरतमाव - वामनपंडितकृत ५०, ११६,
 ३५८
- भरतभावकथा - १६०
- भरतभेट - नामापाठकृत १३१, १५९,
 ३८७
 - मल्लङ्कवीचें काव्य ३५५
- भरत भेटी आर्यां मोरोपंडित - पा.
 २३८
- भरतभेटी पट्टाभिपेक वही - पा. २३८
- भर्तृहरि - शनकांनील श्लोक ३७१
- भर्तृहरि शतक - मराठी समञ्जोर्दीक
 २९४
- भवानी गंगु - १७५
- भवानीचें शपक - गोसावीनंदनकृत
 ३५८
 घं. पृ. ५
- भवानीदास - १५३
- भवानी शंकर - यांचे धनंतभट्टांचें पत्र
 ८८
- भवानीस्तथराज - पा. २३८
- भवानीस्तुति - समर्थटन ५०७, ५२९
- भरमामु(आख्यान - १६०
- भाऊसाहेब - दांता मल्हारजी होळका
 व जनकोजी शिंदे यांचें पत्र ३८
- भागवत - ३९, ४१, ४६, १३३,
 २६४, ३८४,
 - एकनारी ७, १३१, १६८,
 १७९, २३९, २५०, २१६,
 ३२८, ३९४, ४१६, ४६७,
 ४९०, पा. ९५
 - चतु श्लोकी ५३४
 - चतु श्लोकी वामनपंडितकृत ५०
 - चतु श्लोकी, खाबर एकनाथी
 टीका ३६३
- भागवतसार - एकनाथटत बिर्जीव-
 पद ११७
- भागीरथी - नदी ३५५
 - वर श्लोक १७१
- भानजी गोसावी - पा. ४४, पा. ४५
- भानभट्ट - ४८२
- भानु - प्रोपेसर पा. १४
- भानुदास - १२, ६२, ७३, १०२,
 १३२, १६९, २५४, ३७३
- भानुदासचरित्र - १६३
- भामाधिवास - ३५८
 - वामनपंडितकृत ५०, २६६,
 २७३, ३८७
- भारत इतिहास सशोधक मंडळ -
 ६८, ८९

भारती कथा - २९४, ३८८, ४१६
 - धीधर ब्रह्मानंद कृत ४५१
 भारती फुट - मुक्तेश्वरकृत ३५८
 भार्गवचरित्र - शिवसुत मधुसुंदकृत १५४
 भालकी - पा. ३३२
 भालगांव - ४०८, ४२२, ४४५, पा.
 ३३८, पा. ३५७
 भाव धरायाचा मान - ५०५
 भावार्थ रामायण - १५५, ४७८,
 ४८८
 - एकनाथकृत ५९, १०८, १०९,
 ४४५
 - लोहठे कौसल्येचे ३५८
 भाव्यांची शाळा - पुण्याची पा. ९६
 भास्करतनय गोपाळ - कृ. राधा-
 विलास ३६४
 भास्करराव मंत्री - ३६४
 भास्करसुत - ४७१
 भिकाजी सुतार - ५७
 भिवाजी - ५३
 भिवाजीबाबा अष्टेकर - कल्याणशिष्य
 ५७
 भिही आप्यान - भार्गवदंनकृत ३५८
 भिहीशंकरसंवाद - १६०
 भिक्षा - ४४५
 भिक्षुगीत - एकनाथी भागवतांतर्गत
 ३२८
 भीम - १५८
 - समर्थांचे नांव ३२९
 भीमजन्मकाळ - जगजीवनश्रुत १६०
 भीमराज - ५३, १५८
 भीमराय - ४६५
 भीमरूपी - समर्थकृत १००, १६१

भीमहनुमंतसंवाद - मुक्तेश्वरकृत १५९
 भीमाजी रघुनाथ ३५९
 भीमें ऋषि भाणिला ते कथा - जग-
 प्रायकृत १५९
 भीमोपदेश - मेस्वामीकृत १२८
 भीरकोष्टे - ३६६
 भीष्मप्रतिज्ञा - अमृतरायकृत १५७
 - वामनपंडितकृत ५०, ३५८
 भीष्मपर्व - ३६४
 भीष्मदत्तपंजर - ३५८
 - वासनकृत २८५
 भीमस्वामी - तंजावरमठपति ३३०
 - शाहापुरकारकृत चरित्र पा. ३५७
 भुजंगनाथ - ३६४
 भृगोळरचना - वासनकृत ३७५
 भूम - ६३
 भृगु-पुलोमा-व्यवन-कथा - १२२
 भीणाजि गोसावी तिसगांवकर - समर्थ-
 शिष्य, स्वानुभवदिनकरकर्ते
 दिनकर १६३
 भीरव - दिवाकरांचे चिरंजीव ३३९
 भीरवदंन - ३६४
 भोजलिंग - १
 भोपटकर - बळवंतराव ३२३
 - भास्कर बळवंत ३२३
 - लक्ष्मण बळवंत ३२३
 भोसले - घराण्याची बखर ३९६
 भोसले कुळाची वंशावळ - बखर ३९३

म

मंगरूळ - पा. ३३८
 मंगलाष्टके - ५१६
 मधुकुंद - कृ. भार्गवचरित्र १५४

- मच्छींद्र - २०७
मच्छींद्रभाष्यान - १९१
- गोपींदकृत ३
मठ - पांच ३७६
मठाम्नायस्तोत्र - छंदराचार्य विरचित
२५८
मणिमल्लभाष्यान - ३८४
मण्डनाथ - २२, ४१, ७५, ७९, ८८,
११४, १२३, १२८, १३२,
१३५, १३७, १४३, १७७,
३१६, ४८९
- कृत्वा लावण्या पा. २३८
- कृत्वा सद्गुणार्थचं चरित्र ३७
मध्वमुनेश्वर - १०, १२, ५५, ५९,
६७, १०७, १८३, २४६, २४९,
३५०, ३४९, ३५७, ३७२,
३७३, ३८६, ३९७, ३९९,
४१३, ४४५, ४४७, ४८४,
४८७, ५११
मनपाळळे - शक १५७३ तील समर्थ-
स्थापित माहति ३५३
मनाची वही घोरली कृष्णाजिनाची -
पा. २३८
मनाची वही धाकटी मिशेची - पा
२३८
मनाचे श्लोक - समर्थकृत १, ७, ५१,
५३, ७२, १३८, १३९, १५८,
३८९, २३१, २४९, २९०,
३३७, ३३८, ३७९, ३८८,
४४५, ४४७, ४५०, ४५१,
४६१, ४६५, ४७७, ४७९,
४८०, ४८२, ४८६ ते ४८८,
५११, पा २३८
मनीषापथक - आचार्यकृत १, शिवराम-
पूर्णानंदकृत सटीक २५४
मनेकरवाया - समर्थशिष्य १६३
मनेरकर घासुदेव गो - समर्थशिष्य
२९३
मत्र - ९६
मत्रमान - ५०५
मत्ररामायण - मोरोपंतकृत ३१, ३१६
मद्रोदरीनीत - ३५८
मद्यारगुडी - १२८
मयूरध्वज - अनंतकृत १३१
मयूरध्वजकथा - १६०
मठे - १३०, १५८, पा ३५७
मळार गणेश ढवळे - ३७८
मल्लनाथ - २७६
मल्लकवि - कृत्वा भरमेट काव्य ३५५
मल्लारभट्ट जोसि पागरीकर - ३१६
मल्लारी गोस्वामी सदायती नाडोली-
कर - ३५५
मल्लारीमाहात्म्य - र्थितामणीकृत ९८
मल्लदह - कर्फ मल्लारी ३५५
मल्लहारजी होळकर - याचें नानासादेव
व माऊसादेव यांना पत्र ३८
मल्लहारभट पागरीकर - २९८
मल्लारी - कर्फ मल्लदह ३५५
मसूर - पा २७८
- शक १५६७ चा समर्थस्थापित
माहति ३५३
महत - समर्थचें नांव ३२९
महाभारत - गौरी पा ३२
महादेवभगवतसज नीळकण्ठगुरु -
विशाख ५५३ सटीक ४, १
महादेवसुत - ४६५

- महाश्वेताश्वर - ३४०, पा. ४४
 महामुद्रल - कृत रामायण २२२
 - कृत रामायणवर विवरामकृत
 टीका ४०१, ४८७
 - कृत रामायणवर श्रीधरकृत
 टीका २६७
 महाराष्ट्रकाव्यग्रंथ - टाणें वेचील २६५
 महारद्रयावा - ५३
 महारद्रस्वामी - ५९, ६१
 - यांचें आत्मात्म गोसात्री यांना
 पत्र १३४
 - यांचें शाहुछत्रपति यांना पत्र
 ३७१
 - वर आरती राधकृत ९२
 महावाक्यपंचोत्तरण - कल्याण
 ३०८
 - किंवा पंचोत्तरण महावाक्य
 ३१४
 महिपति - २९०, ३१६
 - कृत दासविजय २५
 - कृत संतविजय ३२३, पा.
 ३४
 महिपति नरहरिनाथ - ४१, २०७
 महिम्नस्तोत्र - राम संकाष्टन सम्योधी
 टीका ३१६
 महाधरभक्ति - ५११
 मय्यो गोविंद - २
 मानगाव - ३५९
 - कृत १७७१ तोंड समर्थपापिन
 मारुति ३५३, पा. ७७९
 मादगांवकर - पा. ३३
 मादें - ३८८
 मागडोनी - ३४९
 माणिकप्रभु - १३३, ४४७
 माणिकसद्वृत्तनाथ - १४३
 मातापुर - ची रेणुका भंगनाई ४४५
 मादा - १३२
 माधव - ७३, २९०, ४७०
 - कण्हेरीमठाच्या वासुदेवांचे
 शिष्य ६२, १३५, २५०
 - कृत हनुमंतचरित्र २५०
 - यांच्या पुण्यतिथीचा श्लोक
 ४५२
 माधवभनुचर - कृत तत्वबोधसारवचन-
 मुधा, गथात्मक ४६७
 माधव केदार - ३८५
 माधवदास - १०७, ४४७, ४६८
 - यांची कथा जगन्नाथकृत १७१
 माधवनंदन जोशी - कृत सुरली-
 शाख्यान ३५९
 माधवराज - ४६८
 माधवविठ्ठल - १२८
 मानपंचन - समर्थकृत ११, ३५, १६१,
 २५७, ३८९, ४५०, ४८३,
 ४९७, ५०६, ५१२, ५२७
 मानपुरी - ६१, ६६, ७३, १२३,
 १२४, १२८, १३५, १५६,
 १७७, २५०, २७६, २९५,
 ३५३, ३६४, ३७९, ४४७,
 ४५३, ४६३, ४६८, ४८४, ५२०
 मानपत - पा. ३३८
 मानसपूजा - कृत ८६, १६१,
 ३०३, ४८३, ४९८, ५०५,
 ५०८, ५३२
 माभलेधर - पा. ८४
 माभळभट - ४७०

- मारति - जावेबा पा. ३३३
 - प्रतापमाहतीचें चित्र ५१
- मारतिभटक - विंतामणोक्त ४४२
- मारतिसावन - ३१६
- मार्तण्डभटक - २४१
- मालामय - विधिप्रतीर हनुमंते ३७१
- मालो - ४१, ६६, ११४, १२२ ते
 १२४, १३५, १८३, २५०,
 २५४, २५९, ३५६, ३७२,
 ३७३, ४१६, ४४७, ४७१,
 ४७२, ४८४, ५२०
 - कृत जोहार १७४
- मालो नरहरि - १३२, ५११
- मालोपंत - १३२, ३६४
- मालो विडो - २८
- माहादेव गो - इल्लामपुरकर कल्याण
 शिष्य ५७
 - घराडकर कल्याणशिष्य ५७
- माहादेव बाबा पानगव्हाणे - ३९
- मिरज - २५३, पा. ३६
- मिरा - मिराबाई - मिराके प्रभु गिरि-
 धर नागर १०, ६१, ६२, ११८,
 १२७, १३२, १४३, १७७,
 १८३, १८७, १९४, १९८,
 १९९, २३९, २९०, ४१०,
 ४६८ ते ४७०, ४८७, ५२०
- मुकुंद - मुकुंदराज - मुकुंदराजयोगी -
 मुकुंदमुनि १३२, २६२, २७०,
 २८८, २९५, ४१५
 - कृत कृष्णचरित्र १४९
 - कृत परमानृत ७०, २४५,
 २५२, २५४, ४९२
 - कृत हविमणीस्वयंर ६६

- कृत विवेकसिु ३९१, ४०१,
 ४९३
- कृत धीहरीची नामावळी २८६
- मुकुंद भायाजी कुळकर्णी - विडल
 शिष्यदेव निचुरकरांचे पुतणे ४१
- मुकुंद विडल - ३१४
- मुकुंद विलास - वामनपठितकृत ५०
- मुकुंदस्तोत्र - ८८
- मुसाई - १०३, १२२, १६९, २५४,
 ४८४,
- मुक्ताबाई - ६२, ११७, १९८, २०७,
 २३९, २७९, ३७२
- मुक्तेश्वर - १, ३६, ९४, ११४, २५०,
 २५४
 - कृत आर्यपत्र १५९
 - कृत अक्षिरावणप्रक्षिरावणवध
 ६१
 - कृत आदिरव १३०, १३१,
 १४९, १६६, १९७, ३७८,
 ४२४
 - कृत एकनाथचरित्र २२५
 - कृत एकनाथावर आरती ६३
 - कृत कवचमुडलें हरण ३५८
 - कृत घोषयात्रा ३५३
 - कृत जयद्रथविटथना ३५८
 - कृत तुळशीची आरती १०७
 - कृत घालीवाक ६६, १०५,
 १५६
 - कृत पूर्वमृत ५२
 - कृत भारती कुंड ३५८
 - कृत भीमहनुमतधारा १५९
 - कृत रामायण ३००
 - कृत वारं १३०, १३१,
 १४९, ३७८, ४२४

- कृत घणपतीतील सावित्री
आख्यान ४४५
- कृत विद्यार्थ ६१, ११९,
१३०, ४२४
- कृत धातमुखरावणाख्यान ३५८
- कृत घनाथ १३०, १४९,
३७८, ४२४, ४४५
- कृत सावित्री आख्यान ३३६
- कृत सौस्तिक पर्व ४२४
- कृत हनुमंतनाटक १८
- मुख्यरत्न - दासबोधार्थ २०, ३५, २८२,
३१६, ४९५, ५०५, ५२६,
पा. ७३
- शुद्धल - शुद्धल गोषावी - शुद्धलस्वामी
११४, २४२, २७६, ३९६
- भवतारसमाप्तीचा काळ ५३
- कल्याणाचे शिष्य ५३, ४४५
- वृत्त सटीक रागार्था २५४
- चिंतामणीशुत १३२, २५०,
२९५
- पत्र ११३
- शामकृत धारती १०६, १५८
- सुधाधारणस्तोत्र - पा. २३९
- सुधया - ४१२
- सुधाधास्वामी - कल्याणशिष्य शुद्धल-
स्वामी ५३ (शुद्धल पदा)
- सुंताई - १२
- सुंघई - पा. ३४, पा. ३७
- सुरती - ललितवल्गु गात्र ४०६
- सुरती आख्यान - माधववर्द्धन जोष -
कृत ३५९
- सुरतीघराचे चित्र - ५९
- सुन्दारबावा - ५७
- सुन्दारबावा हुसुरचे - कल्याणशिष्य
५७
- सुलापाई १८०
- सुसळराम - १, ४१
- सुहृते चिंतामणी - ४०७
- सुहृतेसारसंग्रह - ४६४
- मूलसंभ ३९, २८६
- मृत्तिकामक्षण - वामनकृत ५०, ३५८
- मृत्युंजय - १३२, २४४, २५०,
३७३
- कृत विहंगमाची कथा २५८
- कृत श्रीघीताबोध (विहंग-
माची कथा) २५४
- मृत्युंजय आनंद - कृत कर्मविपाक
३७२
- मेघद्वाम - ५७
- तिसगावकर ३५९
- दिनकराच्या बंधूंचे नातू ३५९
- मेघाचे श्लोक - शिवराम म्हणचे उद्धव
कृत ४५५, ४७८
- मेढे - पा. २८०
- मेरु - ८, ४१, ११४, १७६, ४५६
- कृत भीमोपदेश १२८
- मेरु खमंत - ८
- मेस्तक - ३५८
- मैना - चाकळखोऱ्यांतील बाळनाथांची
शिष्या ३३५
- मैराळपंत - २८४
- मैलार - येथील खंडोबा २४२
- मोगरेकर रंगनाथ - २०८, २०९
- मोढक - जनार्दन बाळाजी ३५८
- मोदी - निवट्याळीन पा. २२ ते २४
- मोरदेव - चिचवटचे २५६
- मोरेश्वर आख्यान - जगन्नाथटा १५९

मोरेश्वर दीक्षित - कृत हनुमतजन्म ३६४
 मोरेश्वरसुत - कृत चंद्राची आरती २८७
 मोरेश्वरसुत काशी - ५३४
 मोरो कोंढदेव - ३२६
 मोरो त्रिमल - ६४
 मोरो पद्धित - पा २३८
 मोरोपत - ४४५
 - कृत गगास्तुति ३०९
 - कृत मंत्ररामायण ३१, ३१६
 - कृत सन्मगिमाला ३१६
 मोरो भगवत - सधनास कीले सननगड
 २६
 मोरो मव्हार - २०३
 मोहनगीर - ४८४
 मोहनविम - १
 मोहिते - बान्धानजी पा. ४४
 मॅच्छविवाहवाच्य - पा. २३८

य

यज्ञ - १५६
 - नामांके ८३
 यमगीता - ३५८
 यमधर्म - एक रामायण १६४
 यवतेश्वर - पा ३४
 यशवत - ३२३
 - शिरगावमठाचे ५२२
 यशवतराय तुळी - ५२२
 यशवतराय - ४०६
 यशवतराय पोळ - डोगावचे पा ९६
 यशवतसुत - हे च बहुधा भीम २९०
 यशोदेईं सकटधतुर्षी केली कथा -
 पा. २३८
 यशवती - वामनपंडितकृत ५०

यादव - १५२, ४१२, ४७१
 - कृत ग्वांतिअष्टक ३७८
 यादवदास - ५९
 - कृत हनुमनस्वामीची आरती
 ११३
 यादवमाणिक - ३७२
 यादव माणिक जाधव - कृत रणछोड-
 जीची आरती ३६५
 यादोपा - चे बाबा यास पत्र ८८
 युद्धकांड - एकनाथकृत १०९
 - कृष्णदासमुद्गळकृत १२२, १३१,
 १३७, १४७, १४९, ३४२,
 ३५८, ३७५, ४५५
 - समर्थकृत ८, ९, ९१, १४८,
 १५१, २५५, ३२२, ३६६,
 ४४६, ४५२, ४६७, ४८०
 येडसी - प्रगणे छोकी ३१६
 येरनाम - ५०५
 योगराज टिळक - अमृतनद योगेश्वर-
 कृत २२४
 योगवाशिष्ठसार - रगनाथकृत २०८,
 २०९
 योगवाशिष्ठसारमकारा - गद्यारमक,
 महज शिवरामविरचित ४९६

र

रगोजीबाबा - बहुधा रघोजी लिंषालकर
 १३२
 रघुनाथ - २०७, ४६५, पा. १९६
 - कृत समच्छोकी टोका गॅत्रोपाख्यान
 नावर ३१६
 रघुनाथस्थान - समर्थकृत सगुणध्यान
 ११, ६०, ६३, ११८, १३०,
 १६१, ३९९, ४५३, ४५४,
 ४६०, ५९८, ५३२

- रघुनाथ बापुजी - २३६
 रघुनाथ भट-पा. ३०
 रघुवीरदास जनजसवंत - १९४
 रघोजी लिंजाळकर - १३२
 रघोत्तम बाळगिडेचे श्लोक - २७७
 रघोत्तममान - ५०५
 रंगनाथ - रंग - रंगनाथस्वामी - १०,
 ४१, ५९, ६२, ६३, ७६, ९२,
 १०७, ११७, १२२, १२४,
 १३१ ते १३३, १३५, १३७,
 १५०, १६३, १७९, १८६,
 २०७, २४२, २४३, २५४,
 २५६, २५९, २६१, २८१,
 २८५, २९५, ३१६, ३२८,
 ३४९, ३५३, ३६४, ३७१,
 ३७२, ३७७, ३७८, ३८२,
 ३८६, ३८७, ३९९, ४१०,
 ४१२, ४१६, ४२७, ४३७,
 ४४५, ४४७, ४६५, ४७१,
 ४७४, ४८४, ५११
 - कृत जोहार ९५
 - कृत योगनाशिष्टघार २०८,
 २०९
 - कृत वाचिणीच्या दूधाचें गीत
 पा. ३३१
 - तास्याया पा. १९६
 - निगडीकर ७५, ११४, २०८,
 २०९, ४४७
 - पालीचे ३८४, पा. ३३१
 - मोगरेकर २०८, २०९
 - यांचे आनेपुढे पूर्णानंद ४४७
 - यांचे शिष्य रामरंग ३७७
 - समर्थीच्या भेटीचें पद २०७
 रंगनाथ निजानंद - ११४, ११७,
 १२३, १२७, १८१, १८३,
 २००, २४५, २५०, ३८०
- रंगाजी कोन्हेर - ३५३
 रंगानुज - १२३
 रंगोत्तम - २५०
 रंगोपंत दादा - कृत रामदासस्वामी-
 चरित्र ४०६
 रंगो लक्ष्मण - कृत हनुमंतस्वामीकृत
 बखरीचा निस्तार २५
 रणदिवे - आषाढाष्टमे पा. १०, पा. ११
 रत्नाकर - कृत उपदेशरत्नाकर ३१६
 - कृत समओवी भगवद्गीता ४३६
 रत्नागिरी - २९७
 रमणात्मज - ५२१
 रमलशास्त्रम् - चिंतामणिपंडितविरचितम्
 २९८
 रमावल्लभ - १३२
 रमावल्लभदास - ६२, ११६, १६६,
 २५०, २७६
 - कृत रामायण कथाभाग ११७
 रसद - ३१६
 रक्षिता देव देवांचा - त्याचा उग्रव
 इच्छिला पा. २७९
 राघव - ७५, १०३, १९७, २४२,
 २४४, ३२३, ४७१
 - कल्याणांचे पुतणे १३७, २६१
 - कृत गणपतिआख्यान-२५०
 - कृत जालंधराटयान १७३
 - कृत दग्धनीजारोपण आख्यान
 २५०
 - कृत ध्रुवचरित्र १५६
 - कृत बोडनारजपुत्र चरित्र ९४
 - कृत भवानीची आरती २७०
 - कृत महाश्वरस्वामीची आरती
 ३

- कृत विश्वरात्रीकथा ३०४
 - सोनदेवमुन ४००
 राघवचिह्नन - ६२, ११४, १२४,
 १३५, १७२, ४५३
 राघव दत्तात्रय - १३७, २६१
 राघवदास - २७८, ४८४
 राघवांकित - १८३
 राघोजी महादेव - ३९४
 राघोबा - ५३
 राजकारणमान - ५०५
 राजधर्म - रामधर्म ६३
 राजनीति शिक्षणनाम मान - ५३०
 राजमातंगेश्वरी - ४४३
 राजयोग - वामनपंडितकृत ५०
 राजवाडे - विश्वनाथ काशीनाथ ६८,
 १०८, पा. २४, पा. ३४ ते पा.
 ३६, पा. ३३०, पा. ३३१
 राजाराम - ५३, ३२३
 राजाराम कृष्ण पोल नासीकर - २८२
 राजारामबुवा - इंदुरघोषनचे पा. ३५८
 राजाराम महाराज - छत्रवतिकाळीन
 कागद पा. १८
 राजे महीपतराम बहादुर - याव्या
 फौजेचा मुकाम ४०६
 राधाकृष्णाविलास - आनंदनंदनकृत ३५८
 राधाकृष्णसंवाद - ३५८
 राधाभुजंग - वामनकृत २७३, ३५८
 राधाविलास - भारकरतनय गोपाळकृत
 ३६४
 - वामनपंडितकृत ५०
 राम - ४७१
 - कवि १३४, २४३, ३५७
 रामईयो - २
 सं. सू. ६
 रामकथा - जगजीवनकृत ८४, १३१,
 १४९, १६३, १६७
 - जगन्नाथकृत ८०, १५९
 रामकल्याण - ७५
 रामकर्मच - २६९
 रामकिंकर - ४५३
 - कृत " प्रत.समरामि " श्लोक-
 पंचक ४६५
 रामकृष्ण - ५३, ३१६
 - यांच्या व्याख्यानासह पंचदशी
 १११
 रामकृष्ण उपासकांचे भांडण बंद ३ -
 पा. २३८
 रामकृष्ण भक्त संवाद - श्रीधर मझानंद
 कृत ४६५
 रामगीता - पा. २३८
 - कोकोळ कृत टीकेसह ३६८
 रामगुहसंवाद - वेणावाईकृत " नावेचे
 श्लोक गोहृष्ट उद्धार " ११६,
 १२४, १३२, १३७, १४९,
 १५६
 रामघळ - पा. ३४, पा. ९८
 रामचंद्र - ५३, ११४
 - आद्य दिवाकरांचे पणतु ३५८
 रामचंद्र अनंत जोशी - २९२
 रामचंद्र नीळकंठ - यांचे कल्याणाना
 पत्र पा. २२
 रामचंद्र बाबा - अर्बित चतु ३५९
 रामचरित्र - जगजीवनकृत १८५
 - वामनकृत श्लोक ५१७
 रामजन्म - वामनपंडितकृत ५०, २४१,
 ३५८
 रामजन्मकाळ - वामनकृत १६०
 रामजानकी भेट - श्रीधरकृत ६६

रामजानकी संवाद - विद्वंगमाची
कथा २४५
रामजी - यांचो समाधी पा. ३३३
रामतुळशी - शिवरामपूजांनंदकृत ३१६
रामदास - समर्थ पहा.
रामदासग्रंथ - येकवीससमाधी १५८
रामदासचरित्र - रंगोपंतदादाकृत ४०६
- संस्कृत ३१६
- हनुवंतक्षामाची वयर १६२
रामदासजन्मकथा - ८१, ८३
रामदासांचे समग्र ग्रंथ - १०३, १५८
रामदासी मासिक - पा. ३००
रामदुर्ग - पुस्तक पा. २३८
रामनाममहिमा - १३७
रामनामावली - ४४५
- हरिहरकृत १६१, ३१६
रामपंचरत्नमासिका स्तोत्र श्लोकयथ
वही धाकटी - पा. २३८
रामपंचायतन - जिविचें, पान ३३३
रामबावा - ३०३
रामधुवा - पा. २३९
रामभट उपाध्ये - ३५८
रामभट कासीकर भागवत - ३६६
राममंग - हरे राम हा मंत्र घोषा जवा
३। श्लोक ५१५
राममंदिर - जिविचें, पा. ३३३
राममानसपूजा - ३६९
रामपंथ - ४४५
रामरंग - रंगनापांचे दिव्य ३७७
रामरक्षा - ११७, २६३, ४२१
- भयना यज्ञरंजकव्य ३६९
रामराज्य - स्थापनेरियथी समर्थोनी
विष्णु, पा. २७१

रामराय - ४६८
- रामाजी गंगाधर ४४५
रामरावणसुद्ध - १६०
रामवर्णन - १६०
रामवरदायनी अष्टक - शिवदिनकेसरी
कृत ४४२
रामवरदायनी भवानी स्तुति - समर्थ-
कृत ५०७, ५२९
रामविजय - ४१६
- अहिल्योद्धार २८५
- श्रीधरकृत ४७२
- सुंदरकांड ४६२
रामविश्वंभर - कृत गोपीचंदभाष्यान ३
रामसमर्थबौशावली - बहुधा उद्धवकृत
४७६
रामसहस्रनाम - २२९, २६९, ४८३
रामसुतात्मज - कवीची माहिती २६५
- कृत श्रीपरीवक्त्रादरण २६५
रामसोदळा - मेढस्वामीकृत १२८
रामस्तवन - कल्याणशिष्य स्वामीदास-
कृत ९५
रामस्तवराज - २६९
रामस्तवराजस्तोत्रम् - सारकुमार-
संहितायाम् नारदेनोक्तम् ४३२
रामस्वर्गारोहण - नागनाथकृत ४१८
रामहृदय - २६८
रामा - ३५७
रामाजी - ५३, ५७
- रंगनाथशिष्य रामरंग ३७७
रामाजी गंगाधर - रामराय ४४५
रामाजी गौ गुरुव - कल्याणशिष्य ५७
रामाजी गौ रेवडिकर - कल्याणशिष्य
५७

रामाजी गौ रेवडे - कल्याणशिष्य
 २९३
 रामाजी गोसावी - व वृद्धा गोसावी
 यांची कटकट पा. ४४
 रामाजी दादा - कल्याणशिष्य २९३
 रामाजीदादा चारामतीकर - कल्याण-
 शिष्य ५७, १३४
 रामाजी दिवाकर - भाय दिवाकरांचे
 पणतु ३५८
 रामाजी नाईक भिडे - ३६६
 रामाजी यावा - मृत्यूची नोंद ५५
 रामाजी यावा चाळुजकर - कल्याण-
 शिष्य ५७
 रामाजी युवा - कल्याणशिष्य पा. २३९
 रामानंद - १२३, १३२, ३७६
 - रत्नाकरांचे शुद्ध ४३६
 रामानें राक्षस + + मान - ५०५
 रामायण - २९५
 - आनंदनंदनकृत ५५
 - एकनाथकृत १३१, २५०,
 ३८०, पा. २३७, पा. २३८
 - एकवीस प्रकारचे १६४
 - कृष्णदासमुद्रलकृत १५१, १७६,
 २७५, ३१६, पा. ९५, पा. २३८
 - गोसावीनंदनकृत ११३, ११७
 - गोसावीसुतकृत ९५
 - जगन्नीवनकृत १५६
 - जगन्नाथकृत १५९
 - दासकृत ११७
 - मुक्तेश्वरकृत ३००
 - रमावल्लभदासकृत ११७
 - वामनपंडितकृत ५०
 - समर्थकृत १, ६२, ६८, १४८,
 १५७, १५८, ३८२, ४३९

रामायणी कथा महालय - वैजापाई-
 कृत ११६
 रामार्चनचंद्रिका - अनुक्रमभिका ५११
 रामायण - महामुद्रलकृत रामायण
 श्रीपरकृत टीका २६७
 - महामुद्रलमूर्तिविरचिता २२२
 - मुद्रलकृत सटीक २५४
 - हरिधनकृत टीका ३५८
 रामाष्टकस्तोत्र - शंकराचार्यकृत ११७
 रामीरामदास - ३७१
 - ऊर्क धेष्टकृत भक्तिरहस्य
 ३१६, पा. ३१९
 - समर्थीचे नांव ३२३
 रामेश्वर चरित्र - २५६
 रामेश्वराची कथा - जगन्नाथकृत १५९
 रायगड - पाहून होणारी आठवण पा. ३९
 रारायेंद्र - पा. २३८
 रावजी - ४०६
 रावजी नीळकण्ठ - २३९
 रावणविभीषणसंवाद - ९४
 रावणमंदोदरीसंवाद - १६०, ३८६
 रावणसूर्यकथा - जगन्नीवनकृत १५७
 रावणाची आदी - जगन्नाथकृत १५९
 रावणाची आदी वनपर्व - पा. २३८
 रासनीडा - वामनपंडितकृत ५०, ३५८
 रासौंदर्य - वामनपंडितकृत ५०
 राक्षसभुवन - भवानी गंगु याच्या
 कवितेत उल्लेख १७५
 रत्नमणार्पण - १३२
 रत्नमंगलदायान - ५११
 रत्नमणीचरित्र - वामनकृत ९३
 रत्नमणीपत्रिका - व निचे उत्तर ३५८
 रत्नमणीविलास - वामनपंडितकृत ५०

रुक्मिणीस्वयंवर - ४१

- एकनाथकृत ३१०, ३५४,
४०७, ४२६, ४३३

- सुकुंदराजकृत ६६

- विठ्ठलकविकृत २६६, २८४

रुद्रयामले ठामामहेश्वरसंवादे - एका-
दशमुख हनुमद्विषयकवचमाला-
स्तोत्रम् ४२९

रुद्रयामले सीतारामसंवादे - पंच-
मुक्तीहनुमत्कवचम् ४३०

रेणुका शंखावाह - मातापुरची ४४५

रेणुकादेवी - घर गोदावीनंदनकृत पद
८८

रेणुकानंदन - ६२

रेणुकानंदन पिठा - ४१

रेणुका महात्म्य - शामराजकविकृत
३९२

रोकडाराम - ५२०, ५३४

रोहसे - पो हवेली परंडा येथील
गावशाळा ११३

रोहीदास - १६६, ४६८

रोहीदास कवीस्वतंत्रपन - शेता न्हाऊ
कृ १०

ल

लघुयुवा - पा. २३९

लसोटा - शनैरकृत २५८

लघुभंडुशाही कथा - येकाकृ १५९

लघुकाव्ये - धरारावाभाग १५८, १८४

वगेरे

लघुमनगिरी फकीर - ४६८

लघीया - १०

लतीफ - १३५, १६६

लयीप - ६२

लळिंग - ४१

लळीत - १५८

लक्ष्मण - ५३, २०३, २४९, ३२३,
३५९

- मृत्यूची नोंद ५५

लक्ष्मण गौ वीरवाटहेकर - कल्याण.
शिष्य ५७

लक्ष्मणवावा - ४४५

लक्ष्मण महाराज - ३५९

लक्ष्मी - व्यंकट गोसावी यांची भार्या
३९७

- शिवरामपूर्नानंदाच्या मातुःश्री
४४७

लक्ष्मीपंजर - पा. २३८

लाल (का) घस्ते - ३६६

लालाजी - लाला लक्ष्मणराय पा. ३२

लालुबाई - व्यंकटेशशुतकृत चरित्र—
पिंशळनेरीच्या पाटलाची सून १६४

लीलाविश्वभर - १, ७३, ११४, २५३,
३७३, ४१५, ४५६

- कृत गोपीचंदभाख्यान ३

लेरण्णी - शानेश्वरनिरचित ४३४

लोकमान्य - टिळक पा. ३२

लोपासुद्रा - वामनपंडितकृत ५०

लोपासुद्रासंवाद - वामनकृत २५०

लोखिवराज - ४६५

व

वसुदेवकवच - ३६९

वसुधैव कुटुंबकम - ३७९

वटेश्वर चांगा - १९८
 बहाचें हाठ - अविचें पा ३३३
 धनपर्व - मुक्तेश्वरकृत १३०, १३१,
 १४९, ३७८, ४२४
 धनसुधा - वामनपठितकृत ५०
 धरद - पा. १५
 फलिमहमद नांदणजकर - कल्याण-
 शिष्य ५७
 वसिष्ठ रामायण - १६४
 घसाभरण - जयरामसुतकृत ४८७
 घसाहरण - ३१५
 - जगन्नाथकृत १५९
 - वामनकृत २६५
 घसानुकीर्तनम् - २६४
 घाई - ३५४, पा ४४
 वाकेनिशी टिपण - पा. ३३०
 पाक्यसुधा - २११
 घामन - वामनपठित - ७९, ८८,
 १०३, १०७, १२२, १२३,
 १२७, १३२, १६०, १७६,
 १७७, १७९, १९०, १९३,
 २५०, ३६४, ३९७, ४१२,
 ४६३, ४६८, ४७१, ४८७,
 पा. २३८
 - कृत ध्वरोक्षानुभूतीवी सम
 श्लोकी टीका २९३
 - कृत अद्विषयोद्धार १६०
 - कृत फालियहरण १७२
 - कृत कृष्णजन्म १६०, २४८,
 २६६, ३५८
 - कृत गचेत्रमोक्ष ३५८, ३६४
 - कृत गोपिकास्तुति ३५८
 - कृत गोपीगीत २४१, २५६,
 ४८७

- कृत जानकीलोपासनासंवाद
 १६०
 - कृत द्रौपदीवस्त्रदण ४६५
 - कृत नामसुधा १०३, पा. २३८
 - कृत नृहरिदर्पण ९४
 - कृत प्रकार्ये ५०, २८५
 - कृत बालकीडा २०३
 - कृत घाळचरित्रगा-शाशी ३५८
 - कृत भरतभाव ११६, ३५८
 - कृत मायाविलास २६६, २७३,
 ३८७
 - कृत भीष्मप्रतिज्ञा ३५८
 - कृत भूगोलरचना ३७५
 - कृत मृत्तिकामक्षण ३५८
 - कृत राधाभुजग २७३, ३५८
 - कृत रामचरित्रपर श्लोक ५१७
 - कृत रामजन्म १६०, २४१,
 ३५८
 - कृत रासकीडा ३५८
 - कृत रुद्रिमणीचरित्र ९३
 - कृत लोपासनासंवाद २५०
 - कृत वधाहरण २६५
 - कृत वामनचरित्र ५०, ३५७,
 ३५८
 - कृत व मनावतार ९३
 - कृत वेणुसुधा ३५८
 - कृत सटीक सगुणध्यान २९४
 - कृत समर्थस्यवनपर श्लोक ३८४
 - कृत समश्लोकी भगवद्गीता ११,
 ४१, ११५, १४२, ३७४
 - कृत सीतास्वयंवर २५९, ३६४
 - कृत हराचंदा ध्यानाचे श्लोक
 ४६

- पार्थसारथी १४२
 - माधवचरणी लोके ४४७
 वामन ऊर्फ श्रीरामबुवा - इंदुरवोधनचे
 पा. ३५८
 वामनचरित्र - वामनपंडितकृत ५०,
 ३५७, ३५८
 वामन दाजी ओक - ३८४
 वामन स्वामीचा ग्रंथ चरित्रें २७ -
 पा. २३८
 वाटमीकिचरित्र - १००, १५१, २५०
 वाटमीकि रामायण - १६४
 वाटमीकिस्तवन - दासयोर्धातील ३७५
 वासुदेव - कण्हेरीमठाचे ६२, १३०,
 १३५, १५८, २५०
 - ग्रंथ, अज्ञानविद्ध नागनायकून
 ३७६
 वासुदेव गौसावी - कल्याणशिष्य ५७
 - समर्थशिष्य १६३
 वासुदेव लक्ष्मणदासी पणशीकर -
 २०७
 वासुदेवेंद्र - श्रीमत्परमहंसपरित्राजका-
 चार्थ वासुदेवेंद्रकृत विवेकसार-
 महाराष्ट्र भाषाप्रबंध: २२९
 विक्रमराजा - ५१९
 विक्रमशालिवाहनयुद्धकथा - २४६
 विचित्रवीरहनुमंत - ३७१
 विजय - कल्याणांचे शिष्य कृष्ण यांचे
 शिष्य ३५३
 - समर्थोक्त नांव ३२९
 विजापूर - ३१८
 विजापूरकर - धाण्यासाहेब पा. ३४
 विठा - १३२
 विठारेणुकानंदन - १३२
 विठोबिर्पंत - १४१
 विठोबा - ३९७
 - सदाशिवपुत्र, यांचा जन्म ३९७
 विठ्ठल - विठ्ठलकवि - ६२, ९४,
 १३७, १७२, १७४, २९४,
 ३६४, ३७१, ४१२, ४१३
 - कृत अद्वित्योद्धार ८८, २५०,
 ३५८
 - कृत जानकी स्वयंवर ५
 - कृत विल्हण चरित्र ३५८
 - कृत इक्षिमणी स्वयंवर २६६,
 २८४
 - कृत सीतास्वयंवर २९, ११७,
 ४४५, ४७०
 विठ्ठलदास - विठ्ठलदास कवि - १७६
 - कृत जानकी स्वयंवर २३८,
 ५१९
 विठ्ठलदीक्षित - ३७३
 विठ्ठलनाथ - ६१, २००, २८१
 विठ्ठल बाळंभट पोळ - अष्टाधिकारी
 २०९, २११, २१३, २१४,
 २१६, २१७, २२०
 विठ्ठल शिवदेव विंचूरकर - ४१
 विठ्ठलसुत - ४५६
 विदेहस्वामी - कण्हेरीमठाधिपति वासु-
 देव यांचे शिष्य, मडेंमठपति
 १३०, १५८
 - बद्रिकाश्रमी अनुष्ठान १३०
 विद्यारण्य - कृत पंचदशी १११
 विनायक - मडेंमठपति विदेहस्वामींचे
 वडील १३०
 विमलुका - ६५
 विमदास - कृत प्रियाळचरित्र २७०
 विमरामदास १७६
 विरपा सिर्वाळिंग घोरामने - ४२४

- विराट पर्व - ३७३
 - मुक्तेश्वरकृत ६१, ११९,
 १३०, ४२४
 विवाहगंधर्वपद्धति - पा. २३८
 विवाह प्रकरण - ४०७
 विवेक सप्तद्वारमान - ५०५
 विवेक गगामान - ५०५
 विवेकदर्पण - उद्भवविद्वानकृत १७७
 विवेकमान - ५०५
 विवेकसारमहाराष्ट्रभाषाप्रवचः- वासु
 देवैककृत २३९
 विवेकसिंधु - ४१, ४१६
 - मुमुक्षुकृत ३९१, ४०१, ४९३
 विश्वनाथ - ३८७, ५२०
 विश्वनाथ भयोर - १५३
 विश्वनाथ गोसावी - छमर्थशिष्य १६३
 विश्वनाथतनय - ४७४
 विश्वनाथ रामदासजुवा - पा. ३५७
 विश्वनाथसुत - कृत नारायणस्तुति
 ३१६
 विश्वंभर - मंडेमठप्रति विदेहस्वामीचि वंज
 १३०
 विश्वंभर लखेराम तरडे - कौस्तुभकार
 ६८
 विश्वामित्र - ३८६
 विष्णुदासनामा - ४१, ६२, ७३,
 ९५, ११४, १२३, १३२,
 १३७, १६९, १७४, १७७,
 १९९, २०७, २५९, ३५७,
 ३७३, ४४५, ४८७
 - कृत उग्रप्रभुचरित ४८८
 - कृत कथा भारती ३५८
 - कृत कलियुगमहिमा ४१५

- कृत गदशाहयान १५९
 - कृत स्वर्गारोहण १४९
 - कृत हनुमंतभेटी ५२, १२३,
 १५१, १५९
 - कृत हरिश्चंद्रभाषयान १२०
 विष्णुपद्मिधर - ऊर्फ गंगापराशर
 नारायण खाननकर ३२३
 विष्णुबेना जोग - २०७
 विष्णुशतनामानाजी - वेद-शास्त्रेण
 विरचिता ३५८
 विसी अनंत - १७७
 त्रिसोया खेचर - ४४५
 विहंगमाची कथा - रामजानकीसंवाद
 २४५
 वीरेश्वर - २६५, ४६५
 वेकानी नारायण - १५८
 वेणामाई वेणी-वेणीवामी वेणुवाई-
 ५९, ६२ ते ६४, ६६, ६७,
 ७९, ९१, ११४, १२१ ते
 १२३, १२८, १३२, १३५,
 १५२, १६१, २४२, २४४,
 २४८, २१०, २६२, २९४,
 ३२८, ३६४, ३७१, ३७२,
 ४५५, ४६९, ४७८, पा ३५,
 पा ३६
 - कृत कथारागायणी विचित्र
 १२२, १३७, १४९
 - कृत कौल १००, १०७, १२४,
 १४९, १७०, २५०, २६०,
 ३५८, ४४५, ४५९, ४८८,
 पा. २३८
 - कृत रामगुहकृतवाद अथवा
 नावेचे श्लोक ११६, १२४,
 १३२, १३७, १४९, १५६

शिवकल्याण - कृत समर्थचरित्रर
प्रकरण ३७२

शिवकल्याणराजा - शिवछत्रपति यांना
समर्थांचे पत्र ८६

शिवकवच - ३५८

शिवकवचसद्ग्रयामळ - पा. २३८

शिवछत्रपति - आणि धीराम, ते दोन
श्लोक पा. ५८

- कालीन कागदपत्रे पा. ५, पा.
१८

- यांना चावटरोन्यात समर्थांचा
अनुग्रह पा. २७९

- यांना समर्थांचे पत्र ३५, ८६,
३७१

- राज्याभियेक शकाचा श्लोक
३७१

- रायगडावरील वाटा पाहून
दोघारी राज्याभियेकाची आठ-
पण पा. २६, पा. ३९

- व समर्थ यांचे परस्पर संबंध
३८४

- पार्श्वीच्या दूषाची गोष्ट पा.
३३१

- दादाजी व जिजाबाहे यांचा
शिवप्रन्मापूर्तीचा प्रसंग ३९३

- शिवसमर्थ नेटीला भौगोलिक
क्रमाने पा. १६

- संकेताचा समग्र ९४

- ह्यापिठ देवामाझगांचे राज्य
पा. ३१

- हे सती घांश्रदाधिक व पा ५

शिवराज - ४२०

शिवराज - रोम्यांन भद्रराव मोरे यांचे
आत्मन पा. १६

- रोम्यांतील संशोधन पा. ३३१

- श्री घट ८६, ३३९, पा. १६

- च्या गुंफेचे वर्णन १०३

- च्या घर्षित दासभोधलेखन ६४

- च्या घर्षित शक १५७७ ते

१५८६ समर्थांचे मुख्य ठाणे

पा. २७८

शिवदास - १७७, २९२

शिवदिनकेसरी - शिवदिन - १०, ४१,

८८, ११४, १२३, १३२, १३७,

१६५, १९३, २००, २०७,

२४४, २४५, २५०, २५६, २९५,

३६४, ३९७, ४१५, ४५३, ४६३,

४६८, ४७१, ४७४, ५२०

- उद्बोधविरचित काळशास्त्रीस्तोत्र,

भुवनेश्वरीस्तोत्र, व वृषिद

घरस्वतीचे अष्टक ३१६

- कृत कटाव २५२

- कृत रामवादायनी अष्टक ४४२

- कृत शार्केश्वरी अष्टक ४४२

- कृत समर्थांवर पद ५९, १६३,

२४२, ३५८, ४४५, ५११,

५१४

शिवपंचमाळिकास्तोत्र - संकटाचार्यकृत
१२७

शिवराजकथा १६०

- राघवकृत ३०७

शिवराम - ४, १२, ४७, ५३, ६३,

६६, ७६, ८७, ११४, १२३,

१२७, १२८, १२९, १३३,

१३७, १५२, १७६, २४९,

३१६, ३९९, ४४९, ४५३,

४५५, ४५६, ४६९, ४७०,

४७८, ५११, ५२०

- आपबंदचे पा. ३३२
- आपबंदमठपति, कल्याणशिष्य, कृत कल्याणावर भारती ९१
- कल्याणशिष्य १२२
- कृत कल्याणावर पद ६३
- कृत कल्याणचरित्रर पद १०
- कृत पंचीकरण महावाच्य २७९
- कृत बोधवासणी ४८७
- कृत मेपाचे श्लोक ४५५, ४७८
- कृत सटीक आर्या महागुद्दल भटकृत ४७१
- कृत समश्लोकी महागुद्दल विरचित आर्या ४८७
- म्हणजे उदर ४५, ४४९, ४५३, पा. ४३, पा. ४५, पा. ४९, पा. ५०, पा. ५६, पा. ३५९
- शिवराम कल्याण - ३७१
- शिवराम नारायण देवस्थळी - ३६६
- शिवराम पूर्णानंद - ६२, ११६, १८४, १९२, २०७, २४२, २५०, ३१८, ३७२, ४१२, ४४७, ४६३,
 - कृत अमंग पंचीकरणावर ५६
 - कृत आचार्यकृत मनीषापत्रक सटीक ३५४
 - कृत निजबोध ३३९, २७१
 - कृत बोधवासणी ४४७
 - कृत रामतुत्रशी ३१६
 - कृत समश्लोकी गुरुगीता ४१२
- शिवराम बापुजी फाटक - चाफळकर ३८८
- शिवराम बाबा - ५७
- शिवराम समर्थ - ४६३
- शिवराय - शिवछत्रपति पदा.
- शिघसुत - मच्छुद, कृत भार्गवचरित्र १५४
 - यांची संतनाभावळी ४७७
- शिवसुत मुनेश्वर - ४१
- शिवस्तोत्र - ३८७
- शिवाजी गो - कल्याणशिष्य २९३
- शिवाजी भुजंग कासार - ४९३
- शिवाजी महाराज - शिवछत्रपति पदा.
- शिवाजी राजे - शिवछत्रपति पदा.
- शिवाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् - दश्यामले २८४
- शिष्यधर्म - ३७१
- शुक - एक रागायण १६४
- शुकभारत्यान - कल्याणकृत २५०
- शुकचरित्र - ३१६
- शुकनमकथा - ४४
- शुकदेव - यांची आदिजन्मकथा ८०
- शुकरभाकटाव - अश्वपूजक ९४
- शुकरभासवाद - ठडवविद्वानकृत ३७१, ५१४
 - कल्याणकृत ११४
 - दास बाळसुत म्हणजे व दास मल्हारीकृत ३७५
- शेखमहमद - २४२
- शेना म्हाळ - कृत रोहिदासकवीरस्तवन १०
- शेषडे - कोल्हापुरकर नारायणशेवा कावनेईकरांचे शिष्य पा ३५
- शेष - एक रागायण १६४
- शैव - एक रागायण १६४
- श्रमहारिणी - वर भारती ५९

- ध्रावणवध - ३७१
 धियाळचरित्र - विप्रदासवृत्त २७०
 श्रीहृष्ण - कालगावचे पंडित २२७
 श्रीहृष्णचंद्र गोपिस्वामि - ना कृतः
 सारसंग्रह. ३४८
 श्रीहृष्णपर - १६०
 श्रीहृष्णाष्टक - ३५५
 श्रीधर - (श्रीधर ब्रह्मानंद पदा) ६२,
 ८७, ९४, १२७, १२८, १२२,
 १३७, १५५, १८१, १८३,
 १९१, २४३, २५४, २६१,
 २९४, ४१६, ४२०, ४४५,
 ४७१, ५२१
 - हून टीका महागुरूकून रामा-
 यंत्रि २६७
 - हृत ध्रुवाप्त्यान ३५८
 - हृत परिचयनीमाप्त्यान २६०
 - हृत पांडुरंगमहात्म्य ९७
 - हृत पारधी कथा ४५९, ४७८,
 ४८८
 - हृत रामजानकीनेट ६६
 - हृत रामत्रिजय ४०३
 - हून हनुमज्जन्मकथा ६१, ८४
 - हृत हनुमंताचा जन्मकाल
 १५३, १९२
 - हून हरिविजय ४७३
 श्रीधरपंत - निष्ठेचे टक्क उदाहरण,
 धीदासविश्रामपामाण्या प्रताकने-
 रीळ पा. १२, पा २८
 श्रीधर ब्रह्मानंद - (श्रीधर पदा)
 ७६, १४९, २०७, २४४,
 २००, ३६५, ३९७, ४४५,
 ४५६
 - कृत कृष्णचरित्र १३१
 - हृत चंद्रहासचरित्र १३१
 - कृत दिव्य जानकी १३१
 - हून पारधी कथा ७२, १७२
 - हून बाणासुराची कथा १३१
 - हून भारती कथा ४५१
 - कृत रामकृष्ण संवाद ४६५
 - श्रीराम - हृष्ण - उपासकांचिं
 भाटण व ऐक्य १९६
 श्रीपति - वेदशाखाचा दास ४८४
 श्रीपादशानसंवाद - जगन्नाथकृत १५९
 श्रीरंगनारायण - हून मालीमुमन १६४
 श्रीरंगपुर ऊर्फ सारंगपुर - पा. ३५७
 श्रीरंगानुगतनुज - ३५३
 - कृत संनमालिका ३८७
 श्रीरामभंजनीसंवाद - जगन्नीवनकृत
 १६३, १६७
 श्रीरामकिकर - कृत स्तोत्रे ४२५
 श्रीरामतारकनाटक - ४७२
 श्रीरामपटल - ३०६
 श्रीरामपर - १६०
 श्रीरामपर्यंतापिनी - ४४५
 श्रीरामसुया - ऊर्फ वामन, इंद्रबोधनचे
 पा. ३५८
 श्रीरामलघुमानसपूजा - पा. २३८
 श्रीरामचंद्रनाबळी - श्रीसमर्थचरित्र २५०
 श्रीरामसमर्थ दौडळे - जगन्नीवनकृत
 ६३
 श्री येचे गाथा - १९७
 श्री समर्थ रामदास चरित्र व रामम
 ग्रंथ - माकाजो धनता तेंडुलकर
 पानी काठळी मासिक, पा. ३३
 श्रीस्तुती-ज्ञानटपोनु - २८६

श्रीस्वामी - समर्थशिष्य कल्याण ५७,
१६३, २९३
श्रेष्ठ - कृत भक्तिरहस्य ३१९, ३४१,
३६८
- कृत सुगमोपाय ३२१
- चांस पत्र, " सच्छब्द तीर्थोचि
माहेर " ३७१

प

पट्टिपु - समर्थकृत १४७, २५७, ३१६,
४४५, ४८३
पट्टिपुनामयोग - समर्थकृत ५२७
पदविध समाधीप्रकरण - २११

स

सकुमारई - पुनर्जन्म ३५९
- मध्यनाथकृत चरित्र ३७
सत्ता - १३७, १९४
- चाफळखोऱ्यांतील बाळनाथांचा
शिष्य ३३५
सत्ताराम - ५३, २३९, पा. १९७
- दादा १३४
- पंत बापु ४०६
- बाबाकृत सुलभ पंथीकरण २०४
सत्सुमारई धरोगांवकर - मृत्यु ३५९
सखोपंत कुळकर्णी - ३५५
सगराची कथा - १६०
सगुणध्यान - नाथी वही धाकटी पा.
२३८
- म्हणजे व समर्थकृत रघुनाथध्यान
११, ६०, ६३, ११८, १३०,

१६१, ३९९, ४१३, ४५४,
४६०, ५२८, ५३२
- वामन कृत छटीक २६४
संकेतकुचडी - हंसस्वामीकृत २५३
संकेताचा समाप्त - ६४
संभ्राजी गौ - कल्याणशिष्य २९३
संगमेश्वर - ३६६
संघवी धितामणी - २३४
सधीव - ३१८
सच्चिदानंदस्वामी - काशीस अनुष्ठान
करीताना झालेला दृष्टांत २०७
सज्जन - श्रीसमर्थांचे नांव ३२९
सज्जनगड - ३५९, पा. २६, पा. ३४,
पा. ४४, पा. ३३१
- समर्थांचे मुख्य ठाणे पा. २७८
सज्जनरंजन - १८७, २५४, २८५,
२९५, ३७३, ४७१, ४७४
सत्कार्योत्तेजक सभा - ३३९, पा. ३४-
३५, पा. ५८
सदानंद - १६४, ३६४
सदानंदतनय - ४७१
सदाशिव - २५९, २६०
- कन्येचा व पुत्र विटोबाचा
जन्म ३९७
सद्गुरु भएक - ३६७
सनरकुमार संहिता - ४३२
संतकविकाव्यसूची - चांदोरकरकृत
३०७, ३६०, ४३४
संत गोपा - ५३०
संतनामावळी - जयराममुतकृत ४८४
- शिवमुतकृत ४७७
- समर्थकृत १
संतमाळा - कल्याणकृत १२८, २९०
- देवदासकृत ४०३, पा. ३५

संतमालिका - २५०

- जयशामसुतकृत १३२

- वसुवर्णिगकृत १०

- धीरंगानुगतनुजकृत ३८७

संतविजय - १६४

- महिपतिकृत ३२३, पा. ३४

- महिपतिकृत दासविजय २५

संताजी - ५७

संतानगोपालमहामंत्र - ५२३

सन्मणिमाळा - मोरोपंतकृत ३१६

सपह्य सबीज यंत्रोक्त मंत्र मन्नुषा -
पा. ३३८

सप्तसती - टीका श्लोक १७३

सप्तसमासी - श्रीसमर्थकृत १५०, १६१,
२३५, ३०३, ३९९, ५०३,
५०९, ५३१, ५३२

सद्यु म्हणजे दांभु - सावताचे वाडीकर,
समर्थ शिष्य १६३

सभापर्य - मुक्तेश्वरकृत १३०, १४९,
२७८, ४२४, ४४५

श्री समर्थ - अंतर्वाद्य सर्वत्र, प्रत्येक
पान, आणि प्रत्येक वाक्य,

- अनंतकवीचे श्लोक ३४०

- उद्भववाची साक्ष ४५

- कल्याणकृत पद ३७२

- किता २३४, ३२९, पा. ९६,
पा. ९८, पा. ९९

- किर्याची अक्षरे ३२९

- कृत लाभंग, पदे, बगैरे १०,
१७, २२, २८, ३४, ३६,
४१, ५५, ५९, ६२, ६६,

६९, ७२, ७३, ७९, ८७,
८८, ९० ते ९२, ९५, १०७,

११४, ११७, १२१ ते १२५,

१२७, १२८, १३१ ते १३३,

१३५ ते १३७, १४३ ते

१४५, १४७, १४९, १५१,

१५२, १५५, १५६, १५८,

१६३, १६४, १६६, १७१,

१७४, १७६, १८०, १८४,

१८५ ते १९०, १९२,

१९४, २००, २०२, २०७,

२३९, २४२, २४४ ते

२४६, २४९, २५०, २५६,

२५९, २६१, २६२, २७४,

२७६, २७८, २७९, २८५,

२८८, २९०, २९४,

२९५, ३१६, ३१८, ३२९,

३३४, ३४९, ३५२, ३५३,

३५८, ३६४, ३६८, ३७१

ते ३७३, ३७७, - ३७८,

३८०, ३८१, ३८६, ३८७,

३९७, ३९९, ४१० ते

४१२, ४१५, ४१६, ४२१,

४३७, ४४०, ४४५, ४४७,

४५२ ते ४५४, ४५६, ४५७,

४५९, ४६३, ४६४, ४६९

ते ४७२, ४७४ ते ४७६,

४७९, ४८४, ४८९, ५१४,

५१८ ते ५२१

- कृत कविता कांही कांही ५४,
६१, ६८, ७६, ७७, १०३,
११६, ३५८, ४५५, ४६०,
४६५, ४६६, ४७८, ४८८,
५११, ५१२, ५३५

- कृत प्रथम, प्रकरणे वगैरे

पहा

अंतमाव,
 अस्मान्ना सुलनाली,
 आमाराम,
 अज्ञान,
 एकनोषमासी,
 ओ०याशनकें,
 कृष्णाटकं,
 कारखाना,
 कुठकणैर्या,
 गुहगीता,
 अथराज,
 चतुर्थपान,
 चतुर्थयोग,
 चतु समासी,
 जुनाट पुष्पाची कथा,
 जुना दासरोध,
 डफगाणी,
 तत्त्वबोध,
 दासगीता,
 दासबोध,
 दिग्ग,
 देहारमयोगसम स,
 नाममहिमा,
 निर्गुणध्यान,
 पचमान,
 पचसमानी,
 पचाध्यायी ऊर्क दासगीता,
 पचीकरण,
 पचीकरणशेग,
 पांगुळ,
 पावतीविराह,
 पूर्वारभ,

फुटमानें,
 बहुबागोषावी,
 भवानीस्तुति,
 भीमरुपी,
 मनावेश्लोक,
 मानरचक,
 मानसपूजा,
 युद्धकांड,
 रघुनाथध्यान,
 राजधर्म,
 रामदासप्रथ,
 रामवरदायनी,
 पत्रिपु,
 पत्रिपुनामयोग,
 सगुणध्यान,
 सतनामावळी,
 सप्तसमासी,
 सरवदा,
 सुदरकांड,
 सुदर गमाबाई,
 सयवशावळी,
 स्फुट प्रकरणे,
 धानधर्म,
 ज्ञानबोध (?)

- कृत पदरदांतर ५३, ३५२,
 ४५८, ४७०, ४७६

- कृत पूर्वाभावर कोणाची टीका
 १४६

- कृत पचीकरणावर शिवराम
 पूर्णानंदकृत अभाग ५६

- कृत प्रकरणे निरनिराळीं मह-
 त्वाची ३५, ६४, १०४, १५०,
 १५८, १६१, २३५, २०४,
 ३४३, ३७२, ३८४, ३८९,

- ४४५, ४४९ ते ४५१,
४६५, ४८३, ४८८, ४९७,
५०० ते ५०३, ५०६,
५०९, ५२७ ते ५३१
- कृत कुट ग्रंथ म्हणून वीस समास ३०४
 - कृत भूपाळ्या २४२ वगैरे
 - कृत रामचंद्र वैसले सिंहासनी ४४५
 - कृत रामायण ८, ३२२, ३६६, ४५२ (रामायण पदा)
 - कृत रामायणादि कवितेचें प्रचंडवाङ्मय (कल्याणाच्या हातचें) ५१
 - कृष्णरामकृत पद ३८६
 - केशवस्वामीचें पद ४१०
 - मुखर्वशाचा धर्मंग ३१६
 - चरणो सप्तोद्यकाची निष्ठा पा. २८
 - चरित्र, आत्मारामनोवाकृत पा. ३३
 - चरित्र, उद्धवसुतकृत १३४, पा. ३३ पा. ९५
 - चरित्र, जगनाथकृत ८३, २५०, २७७
 - चरित्र, बच्चरीला अनुसहन धोत्रीवद २१
 - चरित्र, मुद्रलपुखवंधुकृत २५०
 - चरित्र, शिवकल्याणकृत प्रकरण ३७२
 - चाफक्रास रामाची स्थापना पा. २७९
 - चौदा नांवे ३२९
 - जन्मभूमि जाव पा. ३३३

- जन्मभूमि, तपोभूमि, कर्मभूमि पा. २७८
- जन्ममिति, समाधिमिति, ग्रन्थ-रचनासक ३१६, ३७२
- तुकारामांच्या भेटीचा धर्मंग २५६
- दासभोघरचनाकार ३७२
- दोन जुनीं चरित्रें ३३०, पा. ३५७
- निर्याणसमयाचें चरित्र ३३८
- पावसाची गोष्ट ४५५
- पुण्यनिथीवा श्लोक ४५२
- प्रज्ञाचर्यांगम २३७
- भक्त नांव ४६६
- महंतांची काहीं नांवे ५३, १६३, २९३
- मुख्य ठाणो पा. २७८
- यांचे वर पांव वाटकें २३७
- योगी सर्वस्वें मोडळा पा. ५८
- रंगनाथस्वामी यांच्या भेटीचें पद २०७
- व उद्धव पा. ४३-५८
- व केशवस्वामी, पत्रोत्तरें ५२, १००
- व चाफखोरे पा. २७९
- व श्रीशिवराय ३८४ पा. ३३१
- शिक्वणीला घडून उद्धवांनीं केलेलीं टांचणें ४४९
- शिष्य त्रिंबकराज पा. ३३८
- समग्र ग्रन्थ १६१
- समाधिदाऊ ३७१, ३७२
- समाधिप्राप्त पा. ५०
- रामाचीं महाराजांना पत्र ३८४
- स्वधनपर काहीं वागद ३९७

- स्तवग्रन्थ वामनपंडितकृत श्लोक ३८४
- स्तवग्रन्थ संस्कृत स्तोत्रे ४०९
- स्थापित अक्षरा माहति, स्थाप-
नेच्या शर्कापत्र ३५३
- स्वप्नसाक्षात्कार ४५५
- स्वामीवा पत्राणा ३५८
- हनुमंतस्वामीकृत बखर २१,
२५, २६, ३५, १६२, १३९,
३९६, ४०६ वगैरे
- समर्थदास - ईदुरमठाचे विद्यमान अधिवसि
पा. ३५८-५९
- समर्थप्रताप - ३८४, ४६५, पा. २०,
पा. २९, पा. ३५-३६, पा. ४०,
पा. ४३, पा. ४५, पा. ४९,
पा. १०१
- समर्थमंदिर - जांब येथील, पा. ५०-
५१, पा. ३३३
- समर्थमूर्ति - जांब येथील श्रीसमर्थ
मंदिरातील पा. ३३३
- समस्तदेवता श्री० - ५०५
- समिधशोधनम् - हद्रयावळे २८४
- संतु गो सांबतवाडीकर - समर्थशिष्य
२९३
- संभाजीमहाराज - यांना समर्थींचे पत्र
३८४
- संसारबंधमान - ५०५
- सपडुलाल - ५११
- सरपदा - श्रीसमर्थकृत ३९९, ४८३,
५२९
- सरस्वतीमहाराज - ४८
- सरस्वतीस्तोत्र - पा. १३८
- सवाया - श्रीकृत १६१
- सहजधोष - ३८६
- सहजधोषसिंह - १०
- सहजानंद - ७३, पा. ४४७
- कृत भगवद्गीतापदबोधिनी टीका
४२७
- सहदेव भाबळी - १८४, २४३
- साखोजुवा - २०७
- साहेगांव - पा. ३३८
- सातारा - ४१, ३४२, पा. ५१
- साधनघनुष्टव - १६०
- साधनचिकित्सा - वेदकृत पा. २
- साधनानुक्रमचूर्णिका - २१२
- साधुमहिमा - जगन्नीलकण्ठ ८८,
१६०, १६५
- साधुमाहात्म्य कवि खांसे - पा. २३८
- साधाजी अनंत - यांची रघोजीकृत
बखर ३१७
- सामराज ऊर्फ साम्राज्य कदवाण -
६२, ७५, ७९, ९२, १०३,
११६, १२३, १३५, १३७,
१८४, २०७, २४४, ४१०
- सामर्थ्यपर - जगन्नीलकण्ठ १६०
- सामुद्रिक लक्षणें पाहणें - पा. २३७
- साम्प्रदायिक कागदपत्रे - ४१, ४३,
१३०, ३७७, ५३६, पा. ४३,
पा. ५०, पा ३५७
- साम्प्रदायिक विविध विषय - १, ११,
३५, ३७, १६१, ३७२, ३८४,
५११, ५१३, पा. ४२, पा. ४३,
पा. ५६, पा ३३१, पा. ३३८,
पा. ३५८
- सारसंग्रह - श्रीकृष्णवंदगोपिस्वामिना
कृत. ३४८
- सारंगपुर - पा ६, पा. ३५७, पा.
४०८

- १६४० तील पहिली रामनवमी

४६६

सावता माळी - १८२

सांवतामाळीचरित्र - ३६७

सावळारामपुवा - पा. १०१, पा. १५४

साधित्रीभाट्यान - मुक्तेश्वरकृत ३३६,
४४५

सिद्ध नागेश - ४७१

सिद्धात चिदंबरी - अष्टावक्रावर वैद्य
नाथट्टन मठाठी टीका ४८

सिद्धांतसार - पद्मपुराणांतर्गत २४५

सिद्धांत सशोधनातील - पा. ३ ते २८

सिवजी माधजी प्रभु - १८

सिप्राजी गोो आपचट्ट - ५७

सीता आदि - १६०

सीताप्रिनटासवाद - जगजीवनकृत
१५९, १६५

सीतापार्वतीसनाद - जगजीवनकृत
१६०

सीताविभीषणसंवाद - जगजीवनकृत
१६३, १६७

सीतायोध - मत्स्यंभयकृत २५४

सीतारावव - १३२

सीताराम - कृत गोंयळ २९५

सीताराम - धीसमर्थशिष्य, कृत

अन्वयव्यतिरेक १६१, ४६१

सीताराम लक्ष्मण - ५३

सीताराम वन्देस्वर - १६३

सीतास्यववर -

- धननट्ट १३१

- धनदत्तनयट्ट ४५३

- धानंदनदनट्ट ११७

- जगजीवनट्ट १६०

- दत्तदासट्ट ४२२

- धामनपंडित कृत ५०, २५९,
३६४

- विठ्ठलकृत २९, ११७, ४४५,
४७०

- वेणाथाईकृत ५३

सीदोजी पाघट्ट - ५७

सीना नदी - ५०

सीवराम गोो देवगांवकर - ५७

सीवराम गोो लातुरकर - ५७

सुखानंद - १२७

सुगमोपाय - श्रेष्ठकृत ३२१

सुधीवे कुमकर्ण श्रोत्रहीन फेला कथा -
जगजीवनकृत १६३, १६७

सुदर्शनसंहिता - ४३०

सुदामचरित्र - ३८८

- अमृतेश्वरकृत ३७४, ४८७

- धानदंनदनकृत ३५८, ३७४

- कचेश्वरकृत २८०, ५१४,
५१९

- रामचंद्रकृत ११४

सुधन्वा - १३१

सुंदरकांड - एकनाथकृत ११०

- वृसिंहसुनकृत ३३

- रामविजयातील ४६२ -

- समर्थकृत धोवीवद्ध ४४९

- समर्थकृत श्लोकनद्ध ८, ९१,
१४८, ३०३, ३२२, ३६६,
३६८, ४५२, ४८०

सुंदर जयराम - कल्याणशिष्य ५७,
२९३

सुंदर रामाथाई - धीप्रमर्थकृत २३९

सुभद्राहरण - २९३

सुभाषित - १६० वगैरे

सुरधचरित्र - ४१७

- सुरदास - १०, १०, ६५, ११४, १२३, १२७, १२८, १३२, १४३, १८४, १९४, १९९, २३९, २४३, २८८, २९०, ३४९, ३६४, ३७६, ४४५, ४४७, ४४९, ४६८, ५१९
 सूर्यनारायणस्तोत्रम् - ३५८
 सूर्यवंदावली - दाण्डकृत ३७१
 सेतुबंध - जगन्नाथकृत १५९
 सेना न्हावी - सेना न्हाऊ पहा. १०
 सेवंचे श्लोक - १६०
 सोनगीर - ४१
 सोनदेवसुत राघव - ४००
 सोनभट्ट - ४८२
 सोनारी - ५१४
 सोपानद्वे - कृष्ण प्राकृत गीता ३१६, ४४५
 सोमवार व्रत - चिंतामणीमुनिकृत ३१७
 सोलापुर - ८८, पा. १०
 सोलवि सुख - २३५
 सोयरा - ४५६
 सौमिकपर्व - मुक्तेश्वरविरचित ४२४
 स्कंद - एक रामायण १६४
 स्फुट मकरणे - श्रीधर्मकृत ४८३, ५३२
 स्फुट श्लोक - वामनपंडितकृत ५०
 - श्रीधर्मकृत २५७
 स्मरारि - शटक ३५५
 स्मार्त भागवत पुकादृष्टि - पा. २३८
 स्वप्नाप्यायलघु - पा. २३८
 स्वरूपप्रकाश - पा. २३९
 स्वरोदय - २४५
 स्वर्गोद्दण - विष्णुदासकृत १४९
- स्वामयोध - स्वामानुभव किंवा आत्मयोध ज्ञानदेवकृत ३५१
 स्वामसंविद् - २४५
 स्वामानुभव - ४१, ३५१
 स्वामनुभवदिनकर - १६३, ३५९, पा. २८, पा. ४०
 स्वानंदचूर्ण सिद्धांते - पा. २३८
 स्वामीच्या हातची वही पक्षाची - पा. २३८
 स्वामीचे समग्र ग्रन्थ - मादगांवकर-कृत पा. ३३
 स्वामीदास - सी - ५७, ६२, ६६, ८८, ९५, ११६, १२२, १२३, १२८, १३७, १४७, १५२, २०७, २४४
- ह
 हनुमज्जन्मकथा - श्रीधरकृत ६१, ८४
 हनुमत्कवच - २९१, ४८३
 - प्रज्ञाविपुलाने भगवतिनारदसंवादे ४२९
 हनुमंत - डोगगांवठपति ४४५
 हनुमंतआलयान - ९२
 हनुमंतकृष्णभेट - अनंतकृत १३१
 हनुमंतचरित्र - माधवकृत २५०
 हनुमंतजन्म - मोरेश्वर दीक्षितकृत ३६४
 हनुमंतनाटक - मुक्तेश्वरकृत १८
 हनुमंतद्रावा - मुत्सूची नोंद ५३
 हनुमंत बोवा - वर भारती ५३
 हनुमंतभेट - अनंतकृत २५०
 - देवदासकृत २६६
 - शांनदाणकृत २४३
 हनुमंतभेटी - म्हणजे च विष्णुदास-नामाकृत गद्गाटयान ५२, १५१, १५९

हनुमंतवडयानलस्तोत्र - २९१

- विभीषणकृत ४२९

हनुमंतसहस्रनाम - ३१६

हनुमंतस्वामी - कृत समर्थोची बखर
२५, २६, ३५, १६२, २३९,
३९६, ४०६, पा. ४५, पा. ९८,
पा. ९९

- कृत समर्थोच्या बखरीवरून
समर्थ चरित्र २१

- श्री भारती यादवदासकृत ११३

हनुमंताचा जन्मकाल - श्रीधरकृत
१५३, २९२

हनुमान्माला - संस्कृत ११७

हनुमान्मालामंत्र धनु ४ - पा. २३८

हयप्रविकथा - जगन्नाथकृत १५९

हरि - २०७, ३१६

- कृत चंद्रावलीचे श्लोक २४५

हरिकवि - १३२

हरिदास - १७७, ५११

हरि नारायण - २००

हरिपाठ - ज्ञानदेवकृत ६५, ४१९,
४४७

हरिपालाचें चरित्र - भावंड्या नागनाथ
शेथील ६५

हरिवाघा - भूमकर कल्याणशिष्य ५७,
६३

हरिभक्ताची कथा - २७०

हरमट वैद्य - ३६६

हरिराज - कृत रामायणटीका ३५८

हरिविजय - ४१६

- श्रीघाकृत ४७३

हरिविद्याल - ५०, २४१

हरिशंभूभाटयान - जगज्जीवनकृत
१२७, १३०

- जगन्नाथकृत १५९

- विष्णुदास नामाकृत १२०

हरिस्तोत्रम् - नारदीयपुराण ४८७

हरिहर - ४१६, ४४५

- कृत जय जयराम ३१६

- कृत रामनामावली १६१

- त्रिबकराजोचे शिष्य ४१२

हरिहरदास - कृत पवनविजय ३९

हरिहरस्वामी - ४४५

हरीची नामावली - मुकुंदकृत २८६

हरीच्या ध्यानाचे श्लोक - वामनपंडित
कृत ४६

हवेली - ३९५

हस्तनापुर - येथें होळकर व शिंदे यांचें
आगमन ३८

हस्तामलक - एकनाथकृत १६८, २३९
३११

हस्तामळ संस्कृत - पा. २३८

हंसस्वामी - कृत संकेतकुबडी २५३

हिवरे - पा. ३३८

हुसेनगंगु - श्री रघोजीकृत बखर ३१७,

होळबाक - पा. २७९

- श्री गुंफा १०३

- च्या घडोत १५८७ ते १५९४.

समर्थोचें मुरय ठाणें पा. २७८

पा. ३५७

- रियासतीतील इंग्रजाचा प्रवेश
दूर करण्यायावत पत्र ४०६

हैयत रामजी घोकीळ - ३१६

हैयती - कवि ३५९

होनबाळ - ३१८

होनाजी बाळ - २९०

होती - ६१८

होसूर - ३१८

होळकर - घेतलें पुणें २४९

क्ष.

क्षेत्रधर्म - समर्थकृत ६३, १३५, १३७

क्षीरसागर - ५३

ज्ञ :

ज्ञानकोश - ५१

ज्ञानतिलक - शंकराचार्यकृत ६

ज्ञानदेव - १२, २२, ३६, ४१, ६२,

७३, ७७, ९५, १०३, १२२,

१२३, १३२, १६४, १६९,

१८३, १९८, २३९, २४५,

२५०, २५२, २५४, २५६,

२६०, २८१, २८५, २९५,

३२८, ३६४, ४१२, ४१३,

४१६, ४५२, ४६४, ५१४

- कृत अनुभवामृत ३३९, ४००

- कृत अमृतानुभव २४, ४००

- कृत आत्मबोध ३५१

- कृत उत्तरगीता २१३, २१८,

३०२

- कृत गीताघार ४४४

- कृत गुणपंचक २५२

- कृत जोसी १८७

- कृत जोहार १८७

- कृत पंचीकरण महावाक्य ३१६

- कृत भगवद्गीतेवर टीका ८८

- कृत लखोटा २५८

- कृत स्वात्मबोध ३५१

- कृत स्वात्मनुभव ३५१

- कृत हरिपाठ - ६५, ४१९,
४४७

ज्ञानदेव तुकाराम - २३९

ज्ञानदेवदास - कृत तत्त्वपट १५

ज्ञानदेवनामदेवतीर्थोवळी - नामदेव-
कृत ३९८

ज्ञानदेवसोपानदेव समाधि - नामदेव-
कृत ३९८

ज्ञानबोध - निवृत्ति अवधूतकृत ४२०

- समर्थरामदास (?) कृत ३२४

ज्ञानेश्वर - ८८, १५८, २१७, २६६,

२७०, ३१६, ३६०, ४४४

- कृत कल्याणपत्रिका ४३४

- कृत पंचगुप्ता २७९

- कृत भक्ताज ३७८

- कृत लेखनी ४३४

- बंधु निवृत्तिनाथ ४२०

- संमत पंचीकरणमहावाक्य - पा.
२३८

ज्ञानेश्वरचरित्र - उद्भवचिद्वनकृत ४२८

ज्ञानेश्वर नामदेवांचा काळ - वांगार-
काकृत खंड पहिला ३५०

ज्ञानेश्वरमठळ - शहरोशहरी स्थापना
१०८

ज्ञानेश्वराचा खेळ चौग्यासीचा - पा.
२३८

ज्ञानेश्वरी - ३२, ४१, १०८, १३२,
१५८, १६८, ३२८, ३५५,

४०८, ४१६, ५०. ६५

- चौ परिमापा २१०

ज्ञानेश्वरीशब्दपरिभाषा - १३४

ज्ञानोपदेश - एकनाथी अंश ३२८

पुरवणी

भानंत - कृत हनुमंतकृष्ण भेट १३१

भानंदनंदन - कृत रामायण ५५

उद्भव - कृत मेघाचे श्लोक ४७८

- म्हणजे शिवाम ४५, ४४९,

४५३, पा. ४३, पा. ४५,

पा. ४९, पा. ५०, पा. ५६,

पा. ३५९

पूकनाथ - कृत रामायण १३१

- कृत हस्तामलक १६८

- याचिवर मुक्तेश्वरकृत आरती ६३

कथा रामायणी विचित्र - वेणाबाईकृत
१४९

कल्याण - कृत शुकरंभासंवाद ११४

फाळरात्री स्तोत्र - शिवदिनकेसरी -

उद्बोधविरचित ३१६

कृष्णघरिण - शाहुफकिरकृत ४

कृष्णदासमुदळ - कृत युद्धकांड १२२

१३१, १३७, १४७, १४९

- कृत रामायण १५१

गोसावीनंदन - कृत रेणुकादेवीवर पद
८८

जगजीवन - कृत रामकथा ८४

नाथेचे श्लोक - वेणाबाईकृत रामग्रह-

संवाद ११६, १२४, १३२, १३७,

१४९, १५६

नृसिंहसरस्वतीचें अष्टक - शिवदिन-

केसरी-उद्बोधविरचित ३१६

पंचीकरण - यावर शिवशाम पूर्णानंदकृत

अभंग ५६

प्रेतप्रारब्धसंवाद - समर्थकृत दारावें

शतक ३५८

भुवनेश्वरी स्तोत्र - शिवदिनकेसरी-

उद्बोधविरचित ३१६

